

**JULII POGIANI  
SUNENSIS  
EPISTOLAE ET  
ORATIONES OLIM  
COLLECTAE AB...**

---

Giulio Poggiani, Antonio Maria  
Graziani, Girolamo Lagomarsini



2



1.7. 101

1. 7. 101  
R<sub>II</sub>

JULII POGIANI  
SUNENSIS  
EPISTOLAE ET ORATIONES

OLIM COLLECTAE

AB ANTONIO MARIA GRATIANO

NUNC

AB HIERONYMO LAGOMARSINIO

E SOCIETATE JESU

ADNOTATIONIBUS ILLUSTRATAE

AC PRIMUM EDITAE.

VOLUMEN IV. ET ULTIMUM

CONTINENS SCRIPTAS

ANNIS M.D. LXV. M.D. LXVI. M.D. LXVII. M. D. LXVIII.



ROMAE M.DCC.LVIII.

---

EXCUDEBAT GENEROSUS SALOMONIUS BIBLIOPOLA  
PRAESIDUM FACULTATE.



REV. PATRI  
**IGNATIO · MOSZYNSKIO**  
E. SOCIETATE. IESV  
PROVINCIAE. MINORIS. POLONIAE  
PRAEPOSITO  
VIRO. RELIGIONE. ET. SAPIENTIA  
PRAESTANTISSIMO  
AC. RELIQUIS. EIVSDEM. PROVINCIAE  
PATRIBVS  
PROBITATE. DOCTRINA. ATQ. HOMINVM  
SALVTIS. STUDIO. SPECTATISSIMIS  
IVLII. POGIANI  
EPISTOLARVM. ET. ORATIONVM  
VOLVMEN. IIII  
FREQUENTI. EADEMQVE. HONORIFICA  
POLONORVM. HOMINVM  
AC. POLONICARVM. RERVM. MENTIONE  
COMMENDATVM  
HIERONYMVS. LAGOMARSINIVS. EX. EAD. SOC.  
GRATI. ET. OBSEQUESTIS. ANIMI. ERGO  
D. D.

# HIERONYMUS RIDOLFI

SOCIETATIS JESU

*In Provinciâ Romana Praepositus Provincialis.*

**C**UM Volumen IV. Operis, cui titulus *Julii Pogiani Sunensis epistolae, & orationes* a P. Hieronymo Lagomarsinio nostrae Societatis Sacerdote *adnotationibus illustratae*, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse censuerint, potestate nobis a R. P. N. Laurentio Ricci Praeposito Generali ad id tradita, facultatem concedimus, ut typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romae, Kalendis Juniis 1758.

*Hieronymus Ridolfi.*

*IMPRIMATUR,*

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

*F. M. de Rubéis Patriarcha Constantinop. Viceſſ.*

**J**ulii Pogiani Epistolae & Orationes, quas historicis philologicisque notis auxit Cl. V. Hieronymus Lagomarsinius S. J. jussu Rm̃i P. Or̃i S. P. A. Magistri attente perlegi. Nihil in eis irreligiosum, nihil inhonestum deprehendi; quin imo latinum orationis nitorem, cum facili quadam simplicitate conjunctum, improbumque laborem, atque incredibilem diligentiam in adnotationibus ad severioris Critices regulas exigendis, non sine magna animi admiratione percepi. Eas itaque typis publico Literatorum commodo vulgandas cenſeo. Romae. 4. Jul. 1758.

*Antonius Baldanus.*

*IMPRIMATUR.*

Fr. Vincentius Elena Ordinis Praedicatorum, Rm̃i Patris Magistri Sacri Palatii Apostolici Socius.

**JULII**



# IULII POGIANI

## EPISTOLAE

ANNO M. D. LXV. SCRIPTAE:

### I.

Julius Pogianus Thomae Aldobrandino. (a)

*Urbanarum rerum & ambitionis pertaesus de secessu  
ac solitudine cogitat.*

f. fol.  
2562.



AMARIDAM, contra voluntatem & quoddam animi  
mei iudicium, implicatus sum ambizioso hoc nomi-  
ne serviendi (b), unde vehementer expediri cupio,  
&, in quas olim me imprudenter contuli adole-  
scens principum clientelas, ex iis, impendente jam aetatis  
flexu (c), tanquam ex circeis vinculis (d) evolare. video quid  
Vol. IV. A non

b

c d

(a) De hoc Thoma Aldobrandino vide epist. Me saepe die 17. aug. 1560. & epist. Legit die 26. apr. 1561.

(b) vivendi exempli. & cod. vat. Non dubitavi emendare sic, ut editum est, *serviendi*. Habetur autem honorificum *serviendi* hoc nomen atque ambizioso, si quis, ut Pogianus, in familias potentiorum adscriptus, liberalem aliquam operam dominis sive patronis suis dat. Infra: *videar divelli non posse ab hoc splendido genere serviendi*.

(c) Si haec epistola eo, quo suspicamur, quemque paullo post diligentius investigare conabimur, scripta est anno (nam nullus in adscriptione no-

tatur), nempe 1565. tum Pogianus secundum supra quadragesimum aetatis annum agebat; cui anno recte aetatis *flexum impendere* dixit. Cicero de orat. lib. 1. cap. 1. *Ac fuit, inquit, tempus illud, cum mihi quogut initium requiescendi... fore iustum & prope ad omnibus concessam arbitrarer, si infatigatus forensium rerum labor, & ambitio- nis occupatio, decursu honorum, etiam aetatis flexu constisset. Decursi autem ab eo fuerant reip. rom. honores aetatis anno circiter quadragesimo quarto.*

(d) Virgilius *Aeneidos* lib. VII. v. 10. *Proxima stricte panduntur litora terreat,*

Dicit

non tu quidem, cui aequae ac mihi notos esse putem intimos animi mei sensus, sed quid plerique dicturi sint, qui me fortasse fingant ex suo ingenio; *Hic, cogitata quia male processerunt, & ad nihilum reciderunt spes & aliquot labores annorum, nulla jam reliqua rerum expectatione meliorum, vult, desperationem suam, sapientiam nobis videri.* quorum opinio quamquam & conscientia mea, & tuo & nonnullorum praeterea judicio facile refutatur, tamen has de me voces non modo non reprimi, sed magnopere velim percrebrescere, quod ejusmodi sermonibus mihi videbor aliqua ex parte (idque non sine voluptate) luere poenas erroris mei; qui, etsi ab ambitione longissime semper abfuerim, tamen hoc vitae genere speciem prae me tulerim indignae christiano homine cupiditatis. non sum affectatus, non deduxi frequens ad publici officii munera cardinales, non observavi, non obivi eorum coenas: at vixi apud eos, at illis quindecim (e) f ipsos annos operam dedi meam, & duobus mortuis (f), ad g quos me applicaverim, tertio longissime profecto (g), videor divelli non posse ab hoc splendido genere serviendi, siquidem b quartam acceperim conditionem (h), quae illustriorem etiam, quam superiores, cupiditatem meam facere videatur. quinetiam hoc ipsum, quod non prefferim aulam, quod non urserim comita-

*Dioxi inaccessos ubi solis filia lucos  
Adspicio resonat cantu, tellusque superbis*

*Viret odoratum vallibus in lumen caedra*

*Arguta tenuis percurrens pellit telas.*

*Hinc exaudiri gemitus iraque lesuum  
Vincta resonsantus & fera sub nocte*

*rudentem,*

*Sattigerique furs, atque in praecipitibus urfi*

*Servire, ac format magnorum ululare  
Inparum.*

Quibus in versibus describendis lesionem florentini, apud S. Laurentii, antiquissimi codicis lesionem religiose exhibui.

(e) Hic mihi annorum numerus, per quos operam cardinalibus se dedisse Pogianus affirmat, postea considerandus est. nunc tantum dicam, magna eam difficultate non carere.

(f) Significat cardinales Robertum Nobilius, & Hieronymum Dandi-

nium; quorum prior die 18. jan. 1599. posterior eodem anno, die 4. decembris obierat.

(g) Otto Truchseus card. significatur, qui mense augusti an. 1563. Roma profectus fuerat, Maximiliani, romanorum regis, filios in Hispaniam deducitur: ex Hispania autem Augustam ad episcopale suum munus extendendum se receperat.

(h) Quartam conditionem vocat operam, quam in scribendis latinis litteris hoc tempore cardinali Carolo Borromeo dabat: ex qua ideo dicit illustriorem suam cupiditatem fieri videri, quod Borromei multo esset, quam superiorum trium cardinalium, clarior tum Romae auctoritas, longaque major opulentia, qui nimirum & pontificem max. Pium IV. tam propinqua cognitione attingeret, illiusque consiliorum omnium atque actionum particeps & administri esset.

mitatum, quod non habitaverim in oculis cardinalium, quod non obtulerim, non ostentarim eis officii mei sedulitatem, sunt, qui ita interpretentur, ut dictitent, sperasse me, fore, ut pluris haberer, si abessem, eisque hac infrequentia mei desiderium commoverem. quos nec veritate refellere conabor, nec hominum usu peritorum sententia, qui apud principes omnem dignitatem jacere contendunt, quae non operae assiduitate ac diligentia commendetur. quanquam hoc loco, praeter consuetudinem, praeter etiam optatum meum, pro rerum natura & cursu temporum, mecum non illiberaliter actum intelligo, cui, in perpetuo quodam fastidio & inertia observantiae, non tamen eorum honor, non obsequium, non ab eis commoda defuerunt. sed quisque per me, quod velit, de me licet existimet: immo vero haec ea re mihi futura est non in jucunda reprehensio, quod intelligam, quam turpiter maneam in eo vitae instituto, quo dem sermonem malevolis, nec iis fortasse, quibus inservio, mihi certe non satisfaciam. valeant igitur aulae principum, confurrectiones, occurrationes, blanditiae, tota denique illa fuscas species elegantiae, totum illud inanis aucupium gratiae; quod ut artificium semper neglexi, sic, si ejus adspicium auditumque vitalsem, meliore loco esset status animi mei; quem tamen hoc uno non arbitror esse deterrimum, quod nullam sacerdotil curam (I) sustineo, quo minus liber ac solutus salutarem tranquillitatem colere possim. Solitudinem, inquis, aliquam spectas? Hanc ipsam, sed urbanam. At praestat doctissimum ac sanctissimum illum imitari virum (K), qui, quam Romae se assequi posse diffideret, in remotissimis Jesu Christi vestigiis & incunabulis quietem ac salutem quaesivit (L). Praeclarum exemplum!

## A 2

sed

(I) E sacerdotem coetu atque ordine Pugianus erat, sed eorum, qui liberi sunt ac soluti, quibusque nulla est animarum, ut ajunt, cura demandata.

(K) S. Hieronymum intellige.

(L) Immo & involit. Audi ipsum in epistola ad Marcellam, libri secundi septima, in Petri Canisii diligens anni 1565. editio: Quapropter, quia multa sem vitae spatio transvolamus fluendo, & navis nostra nunc procellarum concussu turbata, nunc scapularum illisfenibus perturbata est, cum prius licet, quasi portum quendam

secretis rursus intremus. ibi ciberius panis, & olus, aspersis manibus irrigatum, & lac, delicias rusticanae, viles quidem, sed innocentes cibis praebent. ita viventes non ab oratione somnus, nec saturitas a lellione revocabit. . . Habeat sibi Roma sui tumultus, arena saeviat, circus insanat, theatra luxuriant. . . Abbis adhaerere Deo deum est. . . Verum, ut ad villam & ad Maritae diversorium veniamus (plus laudat enim unusquisque, quod possidet) quo struam, quo vult tibi splendoris salutaris cupiam? . . . Bethleem ecce in hoc parvo terrae foramine caelorum candi-



sed mihi magis ad admirandum, quam ad imitandum propositum. nam, etsi eadem mihi fere est causa profectiois, quae illi fuit (w), praesertim cum horum hominum mores agnoscam in ea imagine, quam is suorum temporum depictam reliquit (w), tamen

condiderit natus est. hic involutus panis, hic visus a pastoribus, hic deus-  
fratus a stella, hic adoratus a magis...  
extra psalmis silentium est, quocumque  
te videris, orator psalmi tenens alle-  
luja decantat: Judaea messor psalmis se  
vocat; & curva attendens vites solce  
vinitor aliquid davidicum canit. haec  
sunt in hac pro incle carmina, haec, ut  
vulgo dicitur, amatoriae cantiones.  
Et in epistola ad Fabiolam, et tu qui-  
dem, inquit, optato fratriis etis, &  
juxta Babylonem bethlemitica forsitan  
vra suspiras, non in Ephrata, tan-  
dem poce reddita, vagientem de praesepi  
audiam infantem; & querimus-  
alios ejus ac vocales ad tuas aures com-  
pionis pervenire.

(w) Discessit sui ex romana urbe  
causas persequitur Hieronymus in epi-  
stola ad Asellam. Ostinabantur, in-  
quit, mihi manus quidam, & ore vi-  
perae detrahebant; & dolebant labili,  
corde gaudebant. videbat dominus, &  
substantabat illos, & miserum me ser-  
vum suum futuro cum eis iudicio refer-  
rebat. Alius lacrysum meum calumnia-  
batur & risum: & ille vultus detra-  
hebat: hic in simplicitate aliud suspi-  
cabatur... Antequam domum sanctae  
Paulae nascer, totius in me urbis su-  
dus confonabant: ovalium poene iudicio  
dignus somno sacerdotio decerneba-  
tatur. memoriae Damasus meus sermo  
erat. dicebar sanctus: dicebar humilis  
& distritus. numquid domum aliquam  
lascivie ingressus sum? numquid me  
vestes sericeae, nitentes gemmae, pilla  
facies, auri rapuit ambitio? nulla fuit  
alia Roma matronarum, quae meum  
posset edicare mentem, nisi lugens at-  
que juvenens, squalens sordibus, fici-  
bus poene carcata... Nulla me putat  
alio delectare, nisi illa, quam manda-

contem numquam vidi. sed, postquam  
eam pro sua meritis castitatis venerari,  
colere, suspicere coepi, omnes me illico  
deseruerunt virtutes. o invidia primam  
mordax tu! o Satanae calliditas, sem-  
per sancta persequens! &c.

(n) In epistola ad Marcellam, He-  
beas, inquit Hieronymus, sibi Roma  
sui tumultus, arena faciat, circus  
insaniet, theatra luxurient, & quia  
de nostris dicendum est, matronarum  
quotidie visitantur senatus... est quidem  
ibi sanctorum ecclesia... sed ambitio, po-  
tentia, magnitudo urbis, videri & vi-  
dere, salvari & solvare, lendere  
& detrudere, vel audire vel proloqui,  
& tantam hominum frequentiam videre  
a proposito monachorum & a quiete  
aliena sunt. aut enim videmus ad nos  
venientes, & silentium perdimus, aut,  
si non videmus, superbie arguimur.  
Interdum, ut visitantibus reddamus vi-  
cium, ad superbas fores pergitur; inter  
linguas rodentium ministrum posset  
ingrediamur deauratos. Hactenus Hi-  
eronymus: qui si nostra hac aetate vi-  
veret, illa etiam, opinor, adderet:  
Sed ad conspectum atque aliquid bea-  
ti illius admitti, hic opus, hic labor  
est. negat streperum atrienfium exan-  
tem, negat cubiculi obfessor grex, negat,  
in quoscumque incideris, famuli, intus  
esse eam, cuius saepe vocem, aliquam  
ex ipsis intro ad se vocantis, exaudis  
& agnosces. quod si negare non possit,  
ajunt, valde esse occupatum; cuius est  
omnis fies in ludo, fies in seculis ger-  
risque, fies in id unum agendo, ut ni-  
hil egat, occupatio. aut distingu-  
expellendum, aut statim, quod consui-  
tus rector, tibi perferre conan-  
tur, abeundum esse, denunciant. Hic  
si tu, habere te nescio quid non negotii  
trahendum, sed manusculi, tuorum li-  
trum

tamen nec idem mihi est animi robur, nec illud nunc est expedi-

derularum petrono offerendum, blande adueneris, jam, qui domo aberat, per populum rediisse, qui occupationibus obrachatur, vacare ac plene esse otiosus dicitur, teque avidissime, idque jampridem, desiderare atque expetere, immo jam jam ultra percursum, quis, nisi tu prior advenisses, ad te illo ipso die sua sponte venire consiluisse. Ecce aliqui intra curris, immo valet, & quiddam in aurtum domus infusurati. Panduntur fores, ostiarum aulata reuocantur: inter honestissimas amicorum uisitorumque omnia perfolatant atque obsequia incedens ingreditur: properantem ad te atque ades euentem dominum, verbis auantissimis ac prope auarioris compellentem, audis, amplius ardentius petitis: columbarum escula conturbantur. quid velis, immo quid iubeas, nihil non ad uultissimum, quin & obsecrata, sunt exceptant impetraturam, iuberis dicere. Pausa prope ac tempus praeforis, uisitorum uigilantium libellum tuum, recentem editam, e pallio praefere, illique cum tenuitatis tuae excusatione verticunde tradis. acipis non leuitas, nec tamen cursum, ut sit, saltuatiueque legendum aperit: operimentum modo ac cultum ostentans fastidiosius considerat, qui non auro illitas pagellarum oras, non argenteis fibulis atruque latus reuoluum uidet: desique, laudare uideri ualent. doctissimum tuum, personarum autem restrictissimorum tui muneri corpus, „ *Ad non*, inquit, uerum est coecillanum illud: Saepa est etiam sub pallio sordido sapientia „? Nunquid ecce aliquis, fere jam sanipides, curruis iunctis, & serices fratres spumantia mander. ualere iuberis, alio compelleris: cunctante, scolas, atria plene domus inuenit, quam uentras, remetiis: neque tamen uisum asquum solipedum illorum ungulam, ullum fratrum spumae desigium uidet: ualde hoc quidem comode atque e re tua. ex

qua enim te domo famuli mendaciter egerant, ex ea te equi, si in alios inuadisses, serratis calcibus extrussissent. sed ecce, te a famulis plene neglectum aut amano obliuiscendum pates. nomen tuum ac domicilium, uira segacitate indagatum, didicerunt, & atrumque, praetrandibus perscriptum litteris, in collectum, memorias perennis ante certe diuturnae caussa, retulerunt, officii tibi uictum his in anno, quoad uixeris, retuluri, simul sextidibus Augusti censeris, iterum decubridis natalis Christi feris. si domo abfueris, litterum atque iterum redire non gravabuntur. quos si, sine infidelium metu sine solitudinis studio, fugiant atque desistant, in subterfugantes te cryptas cum sanctis confessoribus abideris, aut cum beatissimis Athanasio in paternum sepulcrum dimiseris, eo te odora istorum casuum uis uespigilis tuis persequatur. En urbe inobstruatus eufugito, ac longas peregre ueras troibito. Praefellum sciant, reductum expulsiuunt: neque uero est aduentus tui dies atque ades hora sallet. Flamine reuertenti ad pontem miluim praesto erunt. aduentum longe unum in millibus conspiciebantur, & uel personatum sine ulla errore intransierant. saluum uenisse, cum nondum plane ad eos ueneris, e longinquo magna uoce gratulabantur: & Kolen dai tibi Augusti, uel si summa hietus fuerit, aut, in medio iam aestate, decubria natalitia sensis atque felicia precabantur: quos si tu te non agnoscere, eoque jampridem praeteriisse dixeris, at, non aut officii sui aut tuat libera litati partes negligendas ac praetermittendas esse, illi reponant. simulanti, te non satis intelligere quid dicant aut uellat, & gratias etiam de officio, esse non satis tempestiuo, agenti, ac paria illis, immo & fortunatiara, appresenti, debere omnino sibi a te fratrem sentitum aut decubrem aut atruque, sine suo & fallacis disertissime denuntiabant. quagren-

- o peditum tutumque (o) perfugium, & nunc licet (p), quod  
 q tum fortasse erat impeditum, sanctorum hominum monumentis  
 r frui, Romae rusticantem, quae ille ornat divinis laudibus (q).  
 f est vero etiam, cujus auctoritate factique imitatione (r) consi-  
 lium meum tueri quædam. itaque secedamus in quirinalem (s)  
 vel

querentem, unde hoc nomen? An non;  
 requiens, te quendam ad heri nostri  
 ardu salutatoris causa accedentem vi-  
 dimus? & de nomine adhuc quaeris,  
 aut insulari potes? O praeposterum ur-  
 bis principis nomen! o lupinum Romuli  
 nepotum ingluviem! o sedem rerum ac  
 verborum inconsequentiam! officio mul-  
 tis proponitur: obsequii vestigal peni-  
 tur: urbanitas rusticitate, liberalitas  
 latrocinio pensatur: adlectis famulis  
 debitor, quod domini creditor esse co-  
 pisset. Sed quid facias? sic hodie in urbe  
 vivitur: ea est urbani juris proclara  
 ratio ac disciplina: duodecim tabulae  
 jamdudum, Cotta & Torgasto consulibus,  
 illae fulminee confagraverunt: jura novum  
 in hoc genere conditum ac constitutum  
 est. peregrinis, barbaricis, brutis le-  
 gibus parcat: pecuniae, quam non ac-  
 ceperis, innum quam dederis, usura sol-  
 vatur: meminervis, tyberim ponti mi-  
 nio, cui insisti, est subiectum: cave,  
 si cunilere, ne fas depontanus. alle-  
 trantibus te molibus, ac jam jam morsu  
 rabido appetentibus, argentum offam,  
 quam nam inibant, obijce: illique blan-  
 dire, quas fuisse ac lapidibus, nisi inconi-  
 tatus esset, obijce: obijce te male mulda-  
 tos multumque dabantur apertebat.

(o) Propter mahometanorum, qui  
 ea loca occupant, tyrannidem.

(p) Propter minorem, quam qua-  
 ta Hieronymi aetate fuit, civium fre-  
 quentiam, ut in ipsa urbe secessus ac  
 solitudinis loca non desint.

(q) In epist. ad Lactam, *Auratum*,  
 inquit, squallet capitulum fuligine, &  
 aranearum telli omnia Romae templa  
 coepta sunt. Moveretur urbs scitibus  
 fuit, & inundans populus ante delubra  
 semistrata currit ad martyrum tumulos.  
 In epistola autem ad Matcellam, &

ibi, inquit, sancta ecclesia, sunt tes-  
 phata apostolorum & martyrum, est  
 Christi vera confessio, est apostolorum  
 praedicata fides, & gentilitate cal-  
 cata, in sublime quotidie erigitur sacra-  
 bulum christianum.

(r) SS. Alexium & Joannem Calybi-  
 tam fortasse significat.

(s) Mons quirinalis, ex quo tem-  
 pore Sixtus V. pont. max. marmoreos  
 equos duos antiqui admirandique ope-  
 ris, in Constantini imper. thermis re-  
 pertos, in eo summo collocari jussit,  
 Montecavallo dici vulgo coepit, in-  
 frequens aedificiis erat tum, cum haec  
 Poggianus scribebat. nondum enim cum  
 romanorum pontificum sedem ac do-  
 micilium Paulus V., magnificentissimis  
 aedibus in eodem excitatis, delegerat:  
 qua quidem ex re factum est, ut incolae  
 frequentarique delincepti coeperit. ita-  
 que, qui tum solitudinem adamabant,  
 quirinalem montem, aut exquilinum,  
 qui hac etiam aetate non admodum  
 frequenter habitatur, sequebantur.  
 Haec eadem causa fuit, cur quirinales  
 ad S. Silvestri aedes suis clericis regu-  
 laribus, viris sanctissima, incolendas  
 Paulus IV. attribuerit. de quo erudi-  
 tissimus Bartolomaeus Carrara ex eo-  
 dem Cl. reg. ordine in ejusdem Pauli  
 IV. Vita lib. IX. num. 14. *Acche la*  
*sua piccola congregazione, inquit, di*  
*clerici regolari appartene a Paolo I*  
*fui esseri. . . In questo mese di novem-*  
*bre (an. 1555.) ai tredici arrivò final-*  
*mente a darle in Roma una casa a suo*  
*modo, cioè S. Silvestro a Montecavallo,*  
*posto in solitario colle, e lungi dagli*  
*strepti e dalla frequentia del popolo,*  
*per non esservi ancora l'abitazione de'*  
*papi, e però al suo genio più consuevo-*  
*le di S. Girolamo della Carità, esseri*  
*uo' al-*

vel in exquilias; & in illis locis remoti (r) ab oculis, si minus a voculis, iniquorum (quod initium quoddam est sempiternae vitae) incipiamus aliquando commentari mortem: quam cogitationem meditationemque sanctorum sanorum vicinitas adjuvabit; quorum aditu atque cultu versari quandam in animo religionem ac pietatem (s), & saepe audiui de multis & sum interdum etiam ipse expertus. sed, ad hanc vitam & vitum colendum, praeparato tum vestigali tum animo-opus est, ne forte, rerum inopia necessariorum & solitudinis insolentia, eo redire cogar, unde, non sine multorum partim reprehensione partim miseratione, discedo. Itane vero? quae inter se natura pugnant, beatitudinis studium & ratio fortunarum, mihi erunt cum animi mei perniciem conjungenda? &, quae (x) contempsi, quandiu mihi licere videbatur de praemiis humanis esse sollicitum, de iis in salutis cura laborabo, videlicet, ut, quo minus viae superest, eo plus viatici studeam comparare? est, Deo gratia (y), quod sit ad necessitatem satis, nec dare possit intemperantiae facultatem, reliqua idem ille viderit Deus. hominum autem congressus & colloquia requirere qui potero unquam, si mihi illam saepe causam fuisse meminero obrefectionis, ostentationis, assentationis, multorum praeterea peccatorum? quorum ea nunc satietas est, is dolor, ut me tum omnino mei oblitum esse oporteat, cum in mentem venerit desiderare celebritatem. Hanc vero debeo gratiam summo viro (z), qui

*un' altra volta, e del palagio alla galleria di S. Mauro, che già era sua, ma a me in frequentato quartiere.*

(r) remotis exempl. Ferri potuit: sed a Pogiani manu non putavi.

(s) S. Hieronymus libro adversus Vigilantium de se testificatur ipse: *Quando iratus fuero, & aliquot uali in meo animo cogitavero, & ut nocturnam phantasiam deluserit, basilicas quartarum intrare non audeo: ita totus & animus & corpore pertransisco.*

(x) quod exempl. Gratianus emendavit.

(y) Terentius in *Alphibi* 1. 2. 47. *Ep. Diti gratia, & ante haec sunt.*

(z) Si unquam negotium, multis magnisque difficultatibus impeditum maximeque molestem, a me susceptum esse, intellexi, qui has Pogiani

epistolas temporis, quo quaeque scripta esset, ordine digerere constitui, id profecto nunc in hujus epistolae constituendo tempore experiri cogor. sed litteris servientem, atque aliquid de posteritate cogitantem, nequam oportet aut difficultatibus aut molestiis ullis a praeclearo instituto deterreri. namque, illud aciem non evanescendum arbitror, plurimum hac temporum notatione praeteritarum rerum atque hominum historiam javari, nec male de iis, qui futuri sunt, mereri, qui superioris aetatis ingeniorum monumenta sic tuerentur, ut, si quid in iis vitii, tamquam in aedibus, factum sit, praesentem etiam atque resiliant. quod si in his ipsis Pogiani epistolis (ut alia omittam, quae multa, Romae praesertim, tum manu facta tum arte

qui non tam praecepto, quam exemplo, me, diu quidem haec deliberantem, sed nescio quomodo tarda quadam explicatione delectatum, ad extremum sententiam terminare coegerit. is enim fuit, cujus & in admirabili scientia, nisi oratio necessitam

arte atque ingenio antiquorum perfectia, aetatem aliqua sui parte ferre potuerunt, quaeque olim integra atque nitentia, nunc hominum, qui deinceps, nobis nondum natis, fuerunt, sive avaritia, sive inicitia, sive negligentia, vix manca ac mutila multumque obsoleta ac tantum non penitus collapsa atque extincta conspiciuntur) si, inquam, in his ipsis Pogiani epistolis aliquid tale, qui vel ejus aequalis vel aetate proximiores fuerunt, facere animum induxissent, & sive in temporibus locisque indicanda, sive in designandis personis, sive la rebus illustrandis, sive denique in librariorum mendis accurata multorum exemplarium, atque adeo autographorum, collatione tollendis elaborassent, non minimam ab eruditis, a me certe maximam gratiam inissent; cui non illud modo molestum est, quod multum & temporis & operae in conjectando, argumentando, concludendoque cogor consumere, sed illud multo molestius, quod vix videor in hac frequenti fidei mei ratione reddenda, ac tamquam operae, quam in quaque epistola recensenda posuerim, admonitione, legentium molestiam atque fastidium posse vitare. sed liberum cuique est haec mea non legere: mihi integrum non est non haec eadem scribere, & cur quidque fecerim, ne quis me temere aliquid scilicet suspicetur, non monere. itaque, hujus *summi vires*, de quo Pogianus hinc agere incipit, commemoratione commonitus, coepi de tempore, quo scriptam fuisse hanc epistolam, omni temporis notatione tum in nostro exemplari, tum in codice vaticano carentem, statuerem, cogitare; ac primum quidem de anno, tum etiam de mense. statui autem,

februario ineunte anni 1565. scriptam, hanc rationem, quam diligenter exponam, sequutus.

Scribit non ita longe ab initio Pogianus illa: *At vixit apud eos* (cardinales), *at illi quindecim annos operam dedi meam*; & *duobus mortuis, ad quos me applicaverim, tertio longissime profectis, videor divelli non posse ab hoc splendido genere servandi, sequidem quartum acceptum conditionem, quae illustriorem etiam, quam superioris, cupiditatem meam facere videatur*. Qui fuerint quatuor hi cardinales, supra diximus; primus nempe Robertus Nobilius, alter Hieronymus Dandilius, tertius Otto Truchescus, quartus Carolus Borromaeus. atque huic quidem postremo, apud quem, haec cum scriberet, Pogianus erat, operam suam dare eum desuisse Pii V. pontificatus initio, hoc est anno 1566. ineunte, compertum est. necesse est igitur, ante eum ipsum annum scriptam esse hanc epistolam.

Rursus compertum est, ante Julii III. pontificatus initia, quae in februarium anni 1550. inciderunt, Pogianum apud Robertum Nobilius (qui primus ex iis cardinalibus fuit, quibus *quindecim ipsi annos operam suam dedisse se, dicit*) esse non coepisse. equidem id factum non nisi tertio Julii pontificatus anno (hoc est 1553.), existimabam: atque ita mihi videri, la mea ad Gratianum nuncupatoriam epistolam, huic operi praefixam, octava adnotatione scribere me, memini. nunc video, nisi initium operam dandi Nobilio suam in ipso Julii pontificatus initio (hoc est anno 1550.) Pogianus fecerit, non vere eum potuisse in hac epistola, ante annum 1566. (quemadmodum dictum est) data, scribere, operam

tem aut utilitatem haberet, mira doctrinae dissimulatio, & in praesentia innocentia, nulla cuiusquam suspicio improbitatis, in aperto alterius scelere parata miseratio, in incerto crimine prompta excusatio fecit, ut me mei valde poeniteret: cuius  
Vol. IV. B deni-

operam a se quattuor cardinalibus quindécim ipsos annos fuisse datam. quod ille si vere scripsit, nec est in eorum numero a librariis peccatum, omnino necesse est, eum, qui ante annum 1566. scribat, quattuor cardinalibus quindécim ipsos annos operam se dedisse, nec dandi initium ante annum 1550. fecerit, necesse est, inquam, eum haec ipsa anno 1565. scripsisse.

Nunc de mense videamus: de quo si bona, quam asseram, conjectura videbitur, de anno, quem constitui, magis magisque constabit. ac primum epistolae particula haec ipsa, in qua versamur, de summo viro diligenter consideranda est. Hanc vero, inquit, debet gratias summo viro, qui non tam precepto, quam exemplo, ut dicitur quidem hanc deliberantem, sed usque quomodo tarda quodam explanatione delatam, ad extremam sententiam terminare coegerit. in cuius fuit, cuius & in admirabili scientia, nisi oratio necessitatem aut utilitatem haberet, mira doctrinae dissimulatio, & in praesentia innocentia nulla cuiusquam suspicio improbitatis, in aperto scelere parata miseratio, in incerto crimine prompta excusatio fecit, ut me ualde poeniteret: cuius denique vita, mihi perspicua & ex sermone multorum & ex uita aliquot dierum cum eo instituta consuetudine, ut in tam sententiam facile adduxit, ut de morte cogitarem; & proxime spectata eius in morte sceleris mihi persuasit, alterius cuiuslibet vitae initium ordini oportere. Nunc, qui vir ille summus fuerit, tanta scientia, tanta scientiae dissimulatione, tam praesentia innocentia, tam parata in sententia miseratio, cuius perspicua vita & ex aliorum sermone, & ex aliquot dierum instituta

ab se cum eo consuetudine, & proxime spectata eius in morte sceleris Poggiano persuasit, ut de morte cogitaret, videandum est. Equidem, Iacobum Layniam, societatis Iesu alterum ab Ignatio praepositum generalem, a tribus pontificibus Paulo III. Julio III. Pio IV. ad concilium tridentinum pontifici theologi nominis ac potestate missum, qui Romae decimonoao januarii die an. 1565. sanctissime obiit, fuisse summum hunc virum, consilio. certe, quae de hominis vita rebusque gestis a Petro Ribadeneyra, aequali scriptore, tribus libris hispano sermone conscriptis, quos Andreas Scottus latinae convertit, & Coloniae Agrippinae an. 1604. vulgavit, sunt memoriae mandata, quaeque alii etiam scriptores, praesertim Franciscus Sacchinius, de eo prodidere, mirifice cum Poggiani de suo illo summo viro de ejusque laudibus commemoratione consentiunt. De scientia quidem & scientiae dissimulatione in ipso paene vestibulo operis, libro videlicet I. cap. 4. haec a Ribadeneyra traduntur: *Missa estem ( Tridentam, concilii oecumenici causa ) a Paulo III. theologorum in numero Laynesis, quantum & triginta annos agens, & Alphonsus Salmeron, qui triginta annos vixit, his facili negotium professoris Ignatii praepositi generalis pro suo iure dederat, ut pauperibus aegrotisque in noscenda Tridenti operam prius navarent, quam sententiam publice rogati dicerent; rudes etiam pauperesque catechesi christiana inburnent.* Haec tum praestitisse Laynium, nec; quoad vixit, praestare destitisse, qui ejus res gestas legerit, comperiet, & in eo ipso hominis doctissimi scientiae dissimulationem agnoscat atque mirabitur. Doctrinae autem hominis speciem

d'enique vita, mihi perspecta & ex sermone multorum & ex mea aliquot dierum cum eo instituta consuetudine, me in eam sententiam facile adduxit, ut de morte cogitarem; & proxime spectata ejus in morte securitas mihi persuasit, alterius cujusdam

men illud esse, quod idem Ribadeneyra, paucis interfectis, commemorat: *Ida*, inquit, inter socios convenerat, ut, licet natu minus Salmeron esset, prior tamen sententiam diceret, posterior Laynes. Id, ut est, eo difficultas visum, quod ab illis (scilicet, concilio patribus, qui mediis inter Salmeronum primum, & Laynium ultimum sententiam dicerent) optima quoque jam occupata ac praecepta essent, nec iterum eadem praelium operas videretur, nisi in aliorum, qui antea discesserant, sententiam pedibus ire vellet. peruenitque tanta eo in medium attulit Laynes, quae nova & ad eum diem inaudita judicaretur. Permaxime sane illius iudicium saluum, ut rationum monumenta patrum aliorum evocari, illius vero ponderari solerent. erat enim in disputando acer, in dicendo vehemens, in iudicando vero subtilis & constans. quibus artibus fiebat, ut audientium animos, quo vellet, raperet, ac quancunque in partem libere, facile traduceret. Villis adeo hic illius opera extitit. . . . ut, cum Ignatius convocandum Tridentum ad res gerendas evocasset, non impetravit. cardinalis enim S. Crucis, unus e tribus concilii legatis, qui postea Marcellus II. pont. max. creatus est, litteris ad Ignatium datis, rogat humaniter, ne a tam salubri opera Laynes advocet: publica enim comoda privatis anteponenda. Haec Ribadeneyra. Audiat etiam de eadem Laynii doctrina, de aliisque praeterea ejusdem laudibus Sacchinius in *Histor. Societ. Jesu* part. II. lib. VIII. sect. 117. In consuetudine, inquit, graviter cavet, & supra modum amabilis, & incompositum scientiae multiplex instrumentum optime, quod & re praesentis esset, deprementis ( hoc nonne pogiano

illi de summo suo viro plane respondet? in admirabili scientia, nisi eratis necessitatem aut utilitatem haberet; mira doctrinae dissimulatio. ) viro sibi carum, cum quibus agebat, animos adjungebat. Peccantium paterne miserebatur ( quid tam geminum illius, quod de suo illo summo viro, Pogianus commemorat, in aperto scilicet parato miseratione? ) & ac palam confitebatur, quancunque, quoscunque vellet, post se sibi impetere. ut enim erat ipse innocentissimus ( haec jam sunt pro illis Pogiani in praesentis innocentia nulla cuiquam suspicio improbitatis. . . in incerto crimine prompta excusatio ) ita ad eum placandum satis erat vel summe poenitentiam & emendationem polliceri &c.

Nunc mortem illius summi viri ejusque in morte securitatem, cum Laynii morte & in morte securitate comparemus: de qua illa sunt apud Ribadeneyram lib. III. cap. 12. Invaluit iterum vis morbi graviter, inaudierat tum forte, pro incalumnitate sua vitaeque producenda, non domi solum, sed publice etiam vasta concepta, supplicationisque ad templum Sanctorum indissolubiles, peregrinationes etiam religionis gratia ab eis susceptas, qui, illius studiosissimi, saluam superfluitatem vellet. indulsit hoc nuncio Laynes, quod dissolvi cum Paulo corporis vinculis, equo custodia abire vehementer optaret. . . . quare identidem illud ( Laynes 12. ) usurpabat. „ *De quid adhuc ego terram occupo?* „ Societati enim se jam inutilem minusque singulis servum appellans, alteri locum, qui moris id obiret scilicet, concedendum. Postquam in dies dolores febrerumque fuit ipse saluti augeri videt. . . . ante diem XVI. Kal. febr. de aeternae vitae erroris puriter confessus, ecclesiam angelorum patrum

nam vitae initium ordiri oportere. quare, ut dixi, mihi stat veteris urbis aliquem sequi recessum. hujus autem consilii te approbatorem spero, & migrationis socium exopto. ceterorum vero oratione si movear, quibus, pro amore, pro odio,

B 2 in

mem, vlatiel nomine, seris populus, summa pietate ac religione fuit. Pateris tui dies mihi facili, Societatem Pio IV. pont. max. qui ejus jam patrocinium, ut dixi, libens volensque suscepit, diligenter pieque commendat; veniam quoque em animis peccatorum populus, fuit & apostolicam benedictionem. deus sicut sacro laungi voluit, ut illo munus sacramento cum da mane possemus inchoare: hinc immortalitatis spe, atternarum beatitudinis desiderium plenus, Deum, vitam aeternam, precatur & omnes compellat, fuit etiam aetheris lacrymis, ut easdem se tandem aliquando in patriam revocaret &c. Haec certe satis sunt, ad Layni mortis severitatem, eamque summam, demonstrandam: ad probandum autem, cum a Poggiano in illo suo summo viro significati, praesertim cum reliqua tam praeclare consent, fortasse etiam satis.

Nec vero illam summi viri appellationem ab ejus dignitate abhorre re quisquam existimare debet. nam, nisi plane summus vir fuisset, non eum certe tanti (ne alia argumenta conquiram) quamplures, summi ipsi viri, fecissent, quanti & viventem & mortuum fecerunt. de qua re Ribadeneyra unus testimonio, quum afferre multorum possem, contentus ero. in lib. III. Layni historiae cap. 12. Romanis, inquit, civibus lulum suique ingens desiderium reliquit. memoriae proditum, auditumque em cardinalibus, multis retro annis, quot Romae transigerent, praesentis viri nullius perinde mortem dolari urbi Romae, atque Layni, existisse... Alexandrinus etiam cardinalis (qui fuit anno post pontifex max. Pius V. nominatus)... accepto de Layni morte nuncio,

merito laudandum (Dei enim ecclesiam eo die basta & sento orbatum videri) pleno ore praedicavit... Nec Romae solum summi haereticus elatus... nec socios solum dolor tangebat. exteri etiam, pro veteri, quae cum illo fuerat, necessitudine, lacerant... Orbis etiam Truchfus, cardinalis, & augustus episcopus, Distingue facili attributo collegio, acceptoque tristis de Layni morte nuncio, eo se contulit & vestigio, ut consolationem facili praesens afferret, parentis item, iustaque persolveret... In templo cenotaphium positum, non atra pallaque veste, sed purpurea tegendum mandavit, quod gratulandum fuit, morte obita, praedicaret, qui huius vitae miseris liber ad caelum evulsoisset... Sacris hinc funebribus ab eo solenni ritu peractis, surrexit mox orator, qui pro funere Layni de morte laudaret. Verum, quod non omnia, tam angustis horae spatii, complexus esset, subiecit cardinalis, duo, & quidem protipina, in Layni laudatione praetermissa videri, quas silentio praeterire consensit ipse & familiaris, salva religione, non posset: in primis cardinalis dignitatem oblatam serio fugisse Laynum; quia in re deprecanda sua esset apud Paulum IV. pont. max. opera usum: quia (Paulo IV.) iam facta sancta, illud accidisse memorabile, duodecim suffragia cardinalium ad summum sacerdotium nec opusvatum & adfuerunt Laynum tulisse; vocatum eo gretio, se audire, in concione; fugagone se proripuisse, ne, quod nollet, pontifex renunciaretur &c. Qui tali viro summi viri appellationem non satis apte convenire existimaverit, nescio, ad quod hominum genus, ea cohonestandum, esse reservandum, existimet.

Potuit autem Poggianus haec & horum



in alienis consiliis & actionibus magna esse solet ex laude aut ex vituperatione jucunditas, perinde erit, ac si in pristinum errorem fortunamque sciens prudensque recidissem.

II.

horum similia de Laynii praesentia cum ab aliis, tum ab ipso cardinale Trucheseo, apud quem tam diu vixerat, cognoscere: id, quod illis verbis epistolae ipsemet fortasse significat, *cujus vita mihi perspicua & ex sermone multorum: subdit vero continuo & ex mea aliquot dierum cum eo instituta consuetudine*. Ne haec quidem verba non aliquid significant, quod conjecturam nostram de Laynio adjuvet. antum illum quidem jam ante hoc tempus Pogiano fuisse, illa epistolae, ab eodem Pogiano ad Hosium die 28. Julii 1564. datae, verba declarant: *Laynus, jesuitarum societatis magister, suscepit eos praeca, quos quotidie pro Germania fieri jubet, ad istos etiam boiares (polonos) pertinere arbitrat, tamen proprie & nominatum mandavit de eo, quod scribis. orabit igitur utraque collegium jesuitarum pro salute Poloniae, quae ratio precatiois eo die est instituta, quo mandatum tuum expositi Laynio. postidie ejus die praefatus sum, ipsius magistri instituta, in gymnasio, quod vocant Germanorum; ubi missam solent christianae juventutis, & plant seminarium videri florescenti sceleris. Verum haec notitia admodum nuper fuit, & si vetustior etiam fuerat, additus tamen quidam ad eam aliquot dierum consuetudinem ac familiaritatem, quam cum eo institutam Pogianus dicit, fuerat, non ipsam consuetudinem ac familiaritatem attulerat. nihil igitur impedit, constitui sic rem, ut Pogianum exstimemus, sive iudicio suo ac voluntate, sive Laynii, hominis animorum salutis studiosissimi & in omnem ejus procurandae occasionem imminens, invitatu, fortasse etiam Caroli Borromaei (qui, quod bonum non ita multo ante expertus ipse fuerat, ejus alios etiam, e sua*

praesentia familia, participes vellet) cohortatione se ad Laynium, paullo ante quam is aegrotare ac decumbere coepisset, contulisse, & apud eum, eoque duce ac magistro, in his se commendationibus, quas beatus Ignatius ad vitam & christianam disciplinam instituendam adhibendas praescripserat, exercuisse; peccata etiam illi superioris vitae sua vite aperuisse, illorum condonationem ac veniam perbenigne impetrasse; cumque eo multa, de reliqua vita, innocenter fasque transgreda, deliberasse; ab eoque, post hanc aliquot dierum consuetudinem institutam, discessisse, hominis benignitate, sapientia, sanctitate mirifice captum; neque multo post supremo morbo laboranti praefato fuisse, morientis securitatem ipse fuisse, & in suscepto commutandae vitae generis consilio ac deliberatione confirmatum, praeterea hanc, & e media christiana philosophia depromptam, epistolam februario ineunte scripsisse: cum quidem Laynius die 19. proximi Januarii vivere desisset.

Haec habui, quae primum de anno, tum de mense dicere, quibus hanc Pogiani ad Aldobrandisium epistolam datam fuisse, conferem. Falli certe possum, & prolatis aliquando certioribus in contrariam partem argumentis, erroris manifestio coargui. id si acciderit, divinationis tum meae me, diligentiae vero atque industriae, in incerta nunc quidem re adhibitae, nunquam poenitebit.

Quod si, non ad hoc, quo nos eam contulimus, sed ad aliud tempus hanc epistola pertinet, eo me, universos ejus locos accurate considerantes, conjectura ducit, ut sive extremis anni 1562. sive primis insequentis 1564. mensibus scriptam datamque existimemus.

## I I.

Julius Pogianus Joanni Francisco Commendono  
Cardinali.

*Excusata prioris gratulationis exilitate, multis verbis  
ac magnifice de cardinalatu gratulatur.*

1. ep.  
1363.

EGO, si existimarem, te eum esse, qui in tuo honore (a) spectares uniuscujusque laetitiam ex declaratione literarum, sane vereretur, ne proxima ratio gratulandi mea, vul-

garit-

(a) Quae Gratianus de Commendoni cardinalatu lib. iij. eius *Vitar* cap. i. tradit, ea, magnam huic epistolae lucem allatura, describam, non editis exemplis, quae plurimis locis mendosa sunt, sed ipsius Gratiani, quod apud me est, autographo usus. *Ab his*, inquit, *rebus mecum Commendoni in Polonia* (ubi pontificium nuncium apud Sigismundum Augustum regem agebat) *nomen; magna omnes exerat admiratio...* *Ante omnia miraculo erat, eum & regem ab tam effrenata atque impotenti cupiditate* (nuncium Catharinae austriacae, Ferdinandi I. imper. filiae, legitimae uxori suae, remittendi, atque aliam ex animi sui sententia ducendi) *cohibere potuisset, & eundem et aditum, eundem auleitiae locum manere...* *& cum hoc, tum praeterea impetus haereticorum in religionem, egregie repressis ab eo, sacerdotes* (catholici), *qui percussu obiectique videbantur, erectis protelsisque...* *atque parum etiam exemplis innocentiae religionisque, & crebris exhortationibus ejus ad ecclesiasticae disciplinae cultum, quae poene iam omni intercederat obsoleveratque, profectum esse, passim homines servuulbus celebrabant.* *Non minus Roms sunt de praetoris hister alioribus percrebuerat, cum ipsorum praedicatione ac literis palorum...* *tum etiam ipsos pontificis moniti (Pii IV.) testimoniis: qui, cum de suscepi a rege gentique, ut supra docui-*

*mus, tridentini concilii decretis, literas a Commendono* (cujus id opera perfectum erat) *accepisset, recitari in senatu apud patres iussit, atque eas ipse verbis amplissimis esse prosecutus. eo quippe gratior celebrarique res fuerat, quo plus habituram difficultatis, rati erant, in regno, ubi nec uni omnia parent, nec universi eodem vultu, item de sacrorum jure sensus, ac plerisque etiam averse ab ecclesia veroque animus esset; nec duu, quid caeterae provinciae scilicet, allatum erat...* *Sed ex praetoris hister & moniti pro rep. laboribus ad eum plurimum gloriatur, nihil frustra redibat: ut fere virtus laudatur & aget...* *Ut initio ostendimus, tam ipse fecutus niam rationemque in rep. fuerat, ut in nullius se clientelam aut fidem traderet, probatissimi cuiusque patrum amicitias appeteret, studens eorum sibi gratiam & benevolentiam deceri atque ornamento esse, addiceret tamen se nemini. eo sebat, ut, qui probarent, laudarent, diligenter etiam, atque ornatum caperent, nulli, qui susciperet, proverberet, enimque commendatione ac iustis contenderet (quod saepe pro illi fit, qui fortunam suam alterius opibus applicuerunt), esset proprius nemo: ut in principum amicitias plus splendore illi, quam opes, esse videretur. sed, qui vera virtute ac religione nituntur, & nullas suas ferat spes, charitate resp. communi solati cum fide consulunt, hi nimirum in Dei auxilio*

garisquae illa & exigua officii significatio tibi dubitationem attulisset

tela sunt; qui quinquies vera merces maximis meritis ipse sit, tamen ne hoc quidem carere splendore dignitatis atque praesentiae eo patitur . . . atque hac ille via, hoc maxime modo cardinalis esse solus tertio idus martii M.D.XV. actatis suae altero & quadragesimo. ipse apud palanos (in urbe Petricovia) ignotis fortunae, moneri suo intentus, agebat, nihil minus, quam honores & purpuram, meditant; qui debitum sibi in necessarias impensas intrinsecum pecuniam vin atque acre exprimere esset solutus, ac saepe domesticae difficultatis curis taedilque angerebatur. jamque & rebus & sumptibus seque de reditu in Italiam cogitabat, oraveratque per litteras Borromaeum, ut sibi successorem impetraret: & scissum sibi & patavinum otium spe ac animo flegebat, & reditum in gratiam cum literis & studiis suis, quarum consuetudine, aliquot jam annis publici rebus curisque distentus, perinvitus caruerat; flagrabatque otio ac studiis obsequendi desiderio. & forte firmamentum mecum his ipsis de rebus institutum (jucunde ut optata memorantur) habebat: cum ei nunciatur, adesse Viennam a Zacharia Delfum, episcopo phorensem, missum cum literis, qui seclens adire ad ipsum pateret. Delfum tam pari nunciu monente apud Maximilianum catesorem fangebatur, fueratque iisdem consiliis, coarctatus ipsius commendatione, cardinalis renuntiatus. introductus ille, Commendandi genus amplectens, cardinalium cum salutem, litterasque cum eadem appellatour ipsi a Delfum tradit. in illis erat, tabellarium ad se ab urbe magne celeritate venisse, qui se & Commendandum in cardinalium collegium ad IV. idus martii suscepit, nunciaret: idque illi Delfum multis verbis honorificet atque aucter, ut non, gratulabatur. Commendandi, lesa epi-

stola, paulum cogitandum consilium; deinde, laetari quidem se pro amicitia Delfum honore magnopere, dicit: ceterum, de se quando non solum litterae sibi nullae ab urbe, sed ne suspicio quidem ejus rei ante allata ullo esset, esset ferri eam, prius quam tabellarium sibi a pontifice maximo aut Borromaeo cardinalis venirent, nolle: nunciamque, cumiter acceptum & silete jussum, ad curandum corpus dimisit, prorsus vultu coltem, ac nihil, quod notari posset, animo voluit. quoniam, tam laeti, tam improvisi atque inopinati nunciu miraculo defixum ac prope ottonium teneant, prius irrisit, non persusum voluptate, & gaudis inaccessibilis gestationem, corripuit, abiecit, & monere illum, qui venerat, ut plane rem tegeret silentio, iussit. postea die, ne, si quid allande emanaret, caelare ipsi regem videretur, ire ut ac nunciare illi iussit omnia, ut allata sibi Vienna essent, & ut tacite haberet, donec ex Italia tabellarium venirent, orare. adeo laetus ea audivit rem, ut, quoniam maxime Commendandi meritis merito ante debitum cum esse honorem, intelligeret, laetari se tamen diceret, dilatum ei fuisse, ut potissimum in suo regno acciperet. . . Quibus ob adventu vicanesi nunciu diei prostriterat, utique ejus marie sollicitudine vehementer anxio & prope jam spe deijcto, ipse haud aliud quam suo consilio sileat rei lactabatur. tandem adventu tabellariorum, & Falsti Ruggeri benedicti, a pontifice missi cum purpura capitis integumento, primoque cardinalatus insigni, quod hieretum vocant, rei perculgatur, ad eamque concurrunt; cui, a sacris, quibus operatus erat, redant, pontificis max. & Borromaei litterae redduntur, honorificentissimis in se scriptor verbis: quae tribuitur propter quam studio legisse ob-

lisset pietatis eximique amoris erga te mei (b). sed mihi nosse videor iudicium hac in re tuum, qui, veritatem intuens, ex ea pendas orationem, neque, ut cuiusquam in te fidem voluntatemque perspicias, verborum vim splendoremve desideres. hoc itaque constituto, fretusque & conscientia mea & tua scientia singularis mei in te animi, Fulvio Rugerio (c), pontificis literas

seruantibus vultum ejus est visus. inde gratulationum radiis benigne suscepti, cum se domum atque in conclave recepisset, me quidem, qui solus cum eo remanseram, & amplecti dexteram & effundere gaudium, quod animo vin capere poteram, ardebam, severitate & constantia vultus deterruit, nec aliter ipse flantem tuiusmodi est affatus. *quam nobis vero, inquit, epistolas quietis, potiusque oculi spem praeclaram videt. eo jam agitur, ubi alius arbitrio vivendum, & longe a porta danda ventis in altum vela sunt. Deum precor, ut cursum tenere possimus, & fluctibus tempestatibusque ne abruamur.* Tum senatores duo, a rege missi, adducere; qui, regem, si fratri suo li habitus bonarum esset, non plus lascitias capturas fuisset, quam ex amplificatione illa dignitatis ejus cepisset, dixerant, secuti inde episcopi reliquique principes gentis, etiam ex hereticis plerique, nec sermo quicquam fuit ex omni nobilitate, quae in illo conventu frequentissima aderat, quin gratulationum donum ejus veniret; tanto omnes suavia in illam proficere, ut plura ne a civibus quidem aut propinqui suis expectanda ei fuisset viderentur. Ipse gratias quidem omnibus egit; sed oculi habitus mirum lascitias frenans, tranquillius quoque & quietis ecclesiae temporibus gravum difficultemque muneri ejus succubitus est, ajebat; perturbati vero ac turbidi, qualis tunc essent, longe gratissimus: itaque Deum orandum, ut ocri serendo impar ipse ne esset, atque in hanc sententiam gratulationum quosque literis respondit: ut nihil ab gaudia dissolutum, nihil ele-

tum, aut ab cetera gravitate ejus modestiague alienum in illis fallisse ejus existeret, prorsusque rem ita acciperet, ut eam sua vi ac religione, non tantum specie ac splendore honoris sustineri videretur.

(b) Gratulatus proxime fuerat Commendone de cardinalatu Paganus, sed brevissimis litteris, illic italice, non latine, scriptis, quas Fulvio Rugerio, prope in Poloniam proficiscenti, eidem Commendone perferendas, dederat. id ex illis, quae mox sequuntur, intelligimus.

(c) Commendone in litteris, ad card. Borromaeum die 21. apr. 1565. Petricovia datis, Da messer, inquit, Fulvio Ruggieri ho riceuto il breve di vostro signore con la beretta & con la lettera di V. S. illustrissi. de' 19. del passato, & inteso da lui quello, ch'io conosco molto più in effetto, de l'insignita benignità di V. S. illustrissi. verso di me. A sua santità scrivo l'incclusa, la qual prego V. S. illustrissi. che si degni di presentare, accompagnandola con uno di quelli amorevoli uffici, che lui più volte fatti per parlar in buona gratia di sua beatitudine, & collocarmi a la sua, senza sopata mia, in questo grado, del quale rendo hora humilmente grazie a la santità sua. A la lettera di V. S. illustrissi. con la quale di nuovo si congratula meco, tacendo l'opera sua, io veramente non id come rispondere. congratulationi sono quelle de gli altri: queste di V. S. illustrissi. sono più esse continui favori & beneficii, che le piace di farmi; non lasciando a me modo, ad pur tempo, di ringratiarla. ma non sermo ovuto però questo silenzio suo l'obbligo, ch'io le por-

teras & purpureum istuc primumque tui cardinalatus insigne  
asserenti, ad te dedi illud nescio quid literarum, exiliter, &  
ad

to, anzi l'accresterà tanto più, quanto  
più merita la sua bontà, che la parti-  
colare affezione verso di me. perchè,  
se ben una tale benignità sua supera in  
me ogn' altra cosa, eccetto la volontà  
di servirlo, nondimeno lo sono affret-  
to ad avere maggiormente questa sua  
grandezza d' animo di far beneficio &  
tacerlo, che il beneficio stesso, per mol-  
ta che V.S. illustrissi. lo adorni & ac-  
cresca ogni di con nuove grazie, &  
hora particolarmente, oltre le molte  
corrette & efficaci sue offerte, col testimo-  
nio, ch'ella mi dà di un contento uni-  
versale, havuto in questa mia promou-  
zione, & d'una buona opinione, che  
nostra signore & il sacro collegio danno  
di me, & appreso con la fede, ch'ella  
mi fa de l'onorevole suo desiderio, ch'lo  
non per agnagli, ma vinca questa co-  
mune aspettazione. a tante sue grazie  
verso di me conoscendo io di non haver  
mai potuto dar cagione, convien, ch'la  
creda, che nascono da una somma car-  
rità sua, la quale come non può vera-  
mente haver giusta ricompensa, così  
non ne chiede, nè uancho ne vuole alcu-  
na. Ho ricevuto di mano di messer Ful-  
vio l' infruttile circa il numero & le  
qualità de' cardinali creati; & me ne  
vorrà secondo l'occasione. fin' hora non  
ho sentito, che qui sia stato parlato, o  
mostrato maraviglia d' altra, che del  
numero: di che particolarmente mi ha  
dimandato il re & messer arcives-  
covo. Ho veramente da ringraziar mol-  
to V.S. illustrissi. che, oltre l'altre gra-  
zie, mi habbia voluto mandar qui mes-  
ser Fulvio, il quale io ho tenuto sem-  
pre in luogo di fratello, & hora tanto  
più, conoscendo in lui un' infinita rin-  
crantia & divotione verso V.S. illu-  
strissi. &c. Idem postea Rogerius car-  
dinalis Commendonis negocia Romae  
procuravit. sic enim in ejusdem Com-  
mendoni ad card. Bonellum litteris, Ro-

mae Augusta Kalendis maji an. 1566.  
datis, scriptum video: Pregho V.S. il-  
lustrissima... a fare, ch' io anchora  
habbia qualche consiglio del negotio, che  
si tratta così per il signor duca di Bo-  
naria, del quale negotio ho dato com-  
missione a messer Fulvio Roggieri, agen-  
te mio così, che ne parli a V.S. illustrissi.  
la quale farò gratia di ascoltarlo, &  
così in questo, come in tutto quello,  
che le dirà a nome mio, prestargli fede.  
Anno autem, qui consequutus est,  
1567. Bononiam ad suos se recipiens  
Rogerius, Antonii Mariae Scappii fi-  
lium ineunte demum an. 1568. duxit  
uxorem. soceri id nomen didici ex  
eiusdem Rogerii ad card. Sirletum epi-  
stola, die 4. nov. an. 1567. Bononia  
Romam data, in codice vaticano 6139.  
pag. 461. prostante. quod quidem bo-  
nolais consilium valde praeter omnium  
opinionem accidisse, Gratianum littera-  
rum, ad Prosperum Naclerum Kal.  
mart. datarum, haec particula indicat:  
Il signor Roggieri nostro se n' andato  
a Bologna, & fra poco sentirte lo scap-  
pio, ch' egli si ha accoppiato con una  
moglie. o poveretta lui! die autem  
eiusdem mensis octavo ad ipsum Roge-  
rium idem Gratianus scribens, Io vi  
ho pubblicato, inquit, per condanna  
di moglie a molti amici absent, & a  
questi giorni scrissi de la vostra andata  
a Bologna al signor Gasparo Schenck  
a Inspruck, il quale mi commetteva per  
sue lettere, ch'io vi salutassi. sì che  
non si aspetta altra, che lo scappio. rem  
denique perfectam Gratianum ipsum  
Jo. Andreas Calligarius binis litteris  
docuit: in quarum alteris, die 11. febr.  
an. 1568. Bononia Romam datis, Mes-  
ser Fulvio, inquit, arrived hieri grasso,  
& fresco come una rosa. Io andai a vi-  
sitarlo in casa de la sposa: & trovai  
il mobile di lei tutto disposto & messo in  
nostra sopra molte tavole in una gran  
sala.

ad desiderium tuum , ut opinor , scriptum aliena lingua (d) . quo loco non excusabo multiplices occupationes tum literarum , quae mihi quotidie scribendae sunt & proprie Borromaei (e) , & communiter ejusdem undecimque (f) cardinalium nomine , quos sibi pontifex in consilium adhibuit ad explicandam , ubi opus sit , tridentini concilii sententiam , tum rationis cujusdam ex concilii auctoritate erudiendi christianos homines ad salutarem disciplinam (g) , romanique breviarii ; ad quod tanquam aedificium me quasi fabrum magna ex parte ipsi operis architecti (h) adhibendum putaverunt . nam , etsi concurrat (i) , ut proximis cardinalium comitiis (k) & haec & alia a me maxime scriberentur , potui tamen ex ea opera tantum eripere tempo-

d  
e  
f  
g  
h i  
k

C

ris ,

Vol. IV.

*fals. à bello, grande, & pretioso. in a literis autem, die 21. ejusdem mensis Faventia Romam data, Mi tra, inquit, scordato di drol, che lo speso del Ruggieri è gravida, per gluditio del medice.*

(d) Si locus mendo non vacat (vacare autem non puto) hoc certe Poggianus dicit: fuisse a se scriptas priores ad Commendonum litteras & exiliter & ea lingua, quae fortasse ad ipsius desiderium (hoc est, si ipsius desiderii ratio haberetur) esset aliena, illique minus probaretur. Optasset autem Commendonus latine potius a Poggiano se, quam italice scriptis litteris conveniri. Infra: *Scripti igitur ad te, quod breviter, spero, minus moleste, quod non latine, fortasse incommodius.*

(e) Cardinalis Borromaei scribendis litteris operam dabat hoc tempore Poggianus, quem jam inde ab aestate anni 1565. post discessum ex urbe card. Truchesei, coepisse eum dare, alibi diximus.

(f) Atqui Pallavicinus lib. XXIV. *lib. concil. trid. c. p. n. 14. ait, Pium IV. die secunda mensis augusti an. 1564. esse cardinalibus id munus, de quo haec Poggianus agit, detulisse; neque vero plures Poggianus ipse commemorat in epistola Si pluribus, ad Hannibalem Minalem die 25. dec. ejusdem anni data. Igitur, eum numerum ab eodem Pio intra tres priores anni 1565.*

mentes fuisse auctum, quattuor cardinalibus additis, ex hoc loco intelligimus.

(g) Opus catechismi romani, tum continuo breviarii romani historiam significat. utriusque in eo quae Poggiani ac quanta opera existerit, satis est a nobis in enarranda Gratiani ad card. Commendonum epistola nuncupatoria, volumini harum epistolarum secundo praefixa, declaratum a pag. XIX. ad L.

(h) Utriusque operis architectos vocat eos, quibus cura rerum ac tanquam materiei ad catechismum & breviarium conficiendum parandae componendaeque demandata fuerat. si qui fuerint, in hisdem illis illius epistolae enarrationibus diximus. ab his Poggianus adhibitus est tanquam faber ad materiem illam ipsam filo atque oratione poliendam.

(i) Idem haec valet hoc verbum, quod apud Ciceronem in oratione pro Plancio c. 78. *Quo quidem etiam maxime non dicam visum... sed exercitum; non quia nullis debet (leve enim ensi, benefici gratia), sed quia saepe concurrat, propter aliquando de me meritorem inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in sumis occurrat, ut vix possim gratius videri.*

(k) Proxima cardinalium comitia. Poggianus appellat cardinalium creationem, proxime a Pio IV, die 12. mart. 1565, factam.

ris, praesertim in hac mea subita quodammodo ac necessaria in scribendo negligentia, tibi ut debitum illud officium perolverem. verum de industria scripsi parcius, non solum ut sequeretur judicium tuum, sed etiam ut tempori servirem. intelligebam enim, fore, ut, pro laetitia, quae ad plurimos ex tui honoris amplificatione pervenisset, onerare (f) sexcentis literis; ex quibus plerasque futuras augurabar scriptas ambiciosius. quod genus quia tibi odiosum esse animadverteram, cognito praesertim meo in te sensu, mihi cavendum putavi, quoad liceret, tuam ne auferem molestiam. scripsi igitur ad te, quod breviter, spero, minus moleste, quod non latine, fortassis incommodius. id tibi reddo nunc, minore jam, puto, frequentia litterarum. neque vero hac epistola plura complectar, quam quantum attingi prioribus literis: te, Borromaeo interprete (m), una tibi suffragante virtute, & in te commendando, suam agente causam, bonis omnibus gaudio triumphantibus (n), cardinalem renunciatum esse. reliqua gratulatio pertinet ad eos, qui dignitatis tuae rationem habuerunt. tu enim id jampridem es consecutus, ut tibi pro maximis meritis honores amplissimi deberentur. quod tres proximi pontifices (o) suo & iudicio & testi-

monio

(f) Est apud me epistolarum volumen, in quibus Commendonus de recenti cardinalatu suo gratulantibus respondit. esse tam multas sunt, ut, & accipiendis & mittendis litteris, non modo oneratum, sed plane oppressum hominem fuisse, necesse sit. in sunt nimirum in honoribus onera, ex quibus eo graviora ac molestiora, quo sunt ipsi ampliores, magisque hominum oculis atque admirationi propositi: nec quidquam in humanis rebus, praeter virtutem ac dignitatem, non tunc & fallaciae plenissimum est.

(m) Gratianus in Commendoni Vitalib. c. 1. Prædile, inquit, ejus dicit, quo habita cardinalium comitia sunt, commendanti hunc (Commendonus) Borromaeo perquam accurate, illiusque ejus merita in rebus. permulta memoranti, hanc illud respondisse pontificem dicitur, quomodo. Tu vero molle virtute est, fili, qui, tallum virorum dignitati atque honori favens, ipsum te omni honore ac dignitate di-

gnissimum praestas: posteaque assensus, describi refertur in eorum iussu numerum, quos ex ingenio suo delegerat cooperandos; & salsus, pudore affici se, qui alieno aduonia ad eam ornandam indignisset, eo libentius sibi suscipi eum dicit, quod cum quidam, minus probatos sibi, inuitus, coactusque summis regum precibus studisque, effecti renunciaturus, eorum minus apparitura indignitas foret, huius velata tibi dignitate.

(n) Idem Gratianus in eadem Vita ibid. Nec ullius, inquit, nomen majori collegii totius approbatione est acceptum, aut pluribus laudibus ab optimo quoque patrum cumulatam; quorum una prope omnium veneratione fuit, non plus Commendonus in eo honore accipere decoris, quam tu virtute ejus excellentibusque animi atque ingenui ornamentis ad ipsos, qui dedisset, redanderet.

(o) Julius III. Marcelus II. Paulus IV. Ac Julii quidem & Pauli de Com-

monio comprobantur, & aliquot summi viri, quorum amicitia & familiaritate floruit (p), tibi absenti, praesente me, saepe mirificum praeconium excellentis animi atque ingenii tribuerunt. allegerat enim illorum mentes & studia, eadem, quae me ceperat, moderatio quaedam tua, & gravitas morum, cumulatam praestanti religione, exquisita doctrina, & prompta ac prudenti vi orationis. itaque visus es is, cuius consilio ac virtuti recte commendari posset difficillima quaeque reipublicae pars. missus igitur in publicum ecclesiae Dei negotium, admirabili

C 2

liter

Commendatio judicis ac testimonia a Gratiano in ejus Vita lib. I. cap. 4. illa commemorantur. *Anni, inquit, quatuordecim a primo ejus adventu in urbem ad cardinalatum intercessere: quibus nunquam fere vacans a publico munere egit. eodem, quo Romanus venit, anno 1551. Dykinum est missus, anno subsequenti in Belgas, atque inde in Britanniam. inde regressus, in Lusitaniam est profectus. atque his itineribus Julii quinquagennium est transactum. A Paulo IV. anno 1555. scribendis epistolis assiduus, eodem anno episcopus creatus. destinatus est urbem praeter ab eodem Paulo. sed non orator, sed, ut novo, quamquam usitate jam ac trito Romae, vocabulo utar, nuncios ad Carolum caesarem, commemorandi causa apud eum, est missus: ad quem tamen, bello inter ipsum et Paulum exorto non pervenit. reversus Romanum ad concitandos ad bellum principes Italiae circummittitur: atque, his actis, Venetiis ut in eandem societatem armorum statum adduceret, munere est iussus. atque, his quoque obtundis muneribus, quatuor ferus consumpti anni, et Pauli pontificatus evasit est.*

(p) De Commendationis amicitiae ac familiaritatis haec in eodem lib. I. cap. 1. Gratianus prodidit: *Commendationis, inquit, gratias amicis suis coniungendi animum intentis magno iudicio detestatur. cuiusque enim ante omnia meritis spectavit studique, quarum rerum similitudine manet familiaritas*

*et benevolentia confirmatur. dedit igitur operam, ut, qui esset in urbe viri literarum et doctrinae nimis clari, eos haberet amore et consuetudine coniunctos... quorum, praeter ceteros, familiariter usus est Henrichus Caro, propter morum et doctrinae elegantiam et suavitatem, Gulielmus Sirletus... Obviam praeterea Pantegotho, Jacobo Marmita, Basilio Zambulo, Paulo Monutio, Joanne Fogiano, viris rursus eloquentiae principibus... Nec minus studiose et sacerdotum societatibus, maxime jesuitis, quorum, ut flagrantissimum sunt omnium initia disciplinarum, longe tum sanities atque castitas inter omnes eminebat, qui scientia divinarum rerum et morum ac religionis laude commendarentur, amicitias coluit... E cardinalium ordines impetente viros, longaque inter omnes pietatis et sapientiae laudibus praefantes, colendos sibi, atque in vices ac morum institutis imitandos suscepit. horum observavit maxime Joannem Petrum Carasum, qui tum collegii princeps erat, et Marcellum Cervinum, et Reginaldum Polam britannum: quorum Marcellus Julio, et ipse deinceps Petrus in pontificatu maximo succedere, et Polus nihil propius fuit, quam ut pontifex renunciaretur his comitis, quibus Julius ipse creatus est. proximis his habuit Jacobum Patrum, Rodolphum Pium, Joannem Solovium, Federicum Cassum.*



9 liter utrifque, & ad quos venisti (q), & qui te miffissent, tua ratio fatisfecit. quare, si quae gravius eſſet aegrota aut adeo deſpe-

(q) Quam hoc vere a Pogiano dicatur, Commendationem & illi, ad quos legatus pontificalis venerat, & ſummo pontifici Pio IV. a quo miſſus fuerat, cumulate ſatisfeciſſe, ex his, quas exhibeo, epistolis ſatis intelligere quivis poterit. Prima eſt Sig. ſecondi Auguſti, Poloniae regis, ad Pium IV. hujuſmodi.

Beatiffime pater &c. Nam inde ab eo tempore, quo ad me venit, juſſu ſanctitatis veſtrae, reverendiſſi. in Chriſto pater Joannis Franciſci Commendatus, Zacynthi epifcopus, nunquam mihi viſus eſt deſſe cum officio ſuo tum diligentia ſanctitatis veſtrae. quo in re non ſolum mihi probavit voluntatem ſuam, ſed etiam prudentiam & devotitatem. quod tam ſemper officium praeficiſſet, tum hoc praefertim tempore, ſub tempore conventus mei Parnavianum ad me cum veniſſet, ita demonſtravit, ut non a me ſolum, ſed etiam a ſenatu ſato earum virtutum laudem reſerret. nam, cum liberum concilium a ſanctitate veſtra mihi redditurus eſſet, a utique propterea in ſenatum quaſi eo tempore aduſus eſſet, tjuſmodi oratione eſt uſus, ut & temporum iſtorum iniquitatem ac perturbationem ab oculis poſuerit, ac ſanctitatem veſtrae ſingularem de regno meo in his perturbatis temporibus curam ac ſollicitudinem praedicaverit, & me denique ſenatumque utrum ad ardua complectendam reipublicam, injus ſolentem religione catholica diſint contineri, nomen ſanctitatis veſtrae diligenter adhortatus fuerit, ita quidem, ut hanc patris ipſius oratio pleniſſque commoveret, atque ob amplexus apprehenderetur. quomobrem ego, qui ſtudium meum nunquam per Dei gratiam ab hoc ſede ſanctitatis veſtrae aberrare ſum poſſus, & liberum quidem ipſum concilium, qui a ſanctitate veſtra mihi reddebatur, animo accepti

proſus gratiſſimo, &c. quod ſupreſſi, omni meo ſtudio & diligentia curabo ac providebo, ut praeccepta ipſius libri atque inſtituta non ſolum in hli echartis, ſed etiam in eccleſia regni mei, ac denique in populi mei mentibus, quam maxime fieri poterit, vigere videantur. Interca me regnumpot hoc meum ſanctitati veſtrae etiam atque in praetentum commendo. Datum in conventione regni generali paraviſinaſſe nona menſis auguſti. (An. 1564.)

Alter a epistola est Pii IV. qua proximae Sigismundi Auguſti reſpondet.

Chariſſime in Chriſto fili noster ſalutem &c. Accepſi majeſtatem tuam liberum tridentinae ſynodi decretorum a venerabili fratre epifcopo Zacynthi, nuncio noſtro, apta & temporali ſollicitudine ab eo oratione in ſenatu habita, ex tali literis cognoviſmus. ea decreta quod te omni ſtudio atque diligentia curaturum eſſe promiſiſti ut in eccleſia regni tui obſerventur. & in populi mentibus, quam maxime fieri poterit, vigenti, laudamus uxoriam in modum ipſam vere chriſtiana & catholica rege dignam voluntatem. ita proſus te pro tua ſapientia & pietate ſollicitum eſſe, conſiliamus. nulla re certe magis potes non modo divina cultui & eccleſiarum utilitati, ſed et regni quidem tui incolumitati proſpicere. itaque, cum pro numeris noſtri officio tibi pro patris erga te animo, ut ipſe decreto ſervando & exequendo curis, ſint religioſi quoque regi & principis ſalutem eſſe ſperamus, majeſtatem tuam hortamur & rogamus. Probavi tibi te voluntatem ipſius nuncii noſtri, cuiusque tibi ob virtutes ſuas acceptam & proutum eſſe, gaudemus. nihil placet, ut ſcit, nobis prolixius ſacere poteſt, quam ſi omne ſtudium, omnem curam & diligentiam ſuam

desperata provincia, statim curationi tuae committebatur, ut vereretur interdum, ne, quotidie latius manente contagione rerum

suam contulerit ad majestatis tuae gloriam & rerum tuarum prosperitatem, & regni salutem ac quietem; quae maxime in catholicae religionis conseruatione consistit. Datam apud S. Petrum &c. die 3. novembris 1564.

Tertia ejusdem Sigismundi Augusti ad Pium IV. epistola hujusmodi est.

Reverendissime pater &c. Quanto magis reverentissimum in Christo patrem D. Joannem Franciscum Commendonum, sanctitatis vestrae apud me legatum, virum esse ab omni reatu ambicione animatum (id quod mihi quidem paternitas sua lauculenter tum admodum demonstravit, cum commendatione mea apud sanctitatem vestram, quam illi ultro deferbam, uti vellet), tanto majorem laetitiam capio ex hoc facto sanctitatis vestrae, quod illam sanctitas vestra in amplissimum cardinalium ordinis collegium sponte sua cooptavit: quemadmodum ex literis sanctitatis vestrae, proxime ad me datis, cognovi. gratulari autem primum quidem ecclesiae Dei acceptum tantam, quantum ad illam procul dubio ex nova ipsa & recenti ejusmodi viri dignitate redundabit: deinde etiam gratulari sanctitati vestrae, quae, dispensantis ac distribuentis ad me votum benevolentiae ecclesiasticae, veterum illorum ac sanctissimorum pontificum speciem vobis repraesentat, apud quos virtus & doctrina, nulla sanctorum commendatione suffulta, in pretio tantis, nec gravius honoris sui ac praemii fuit defraudata. gratulor denique ipsi illi, in quem haec dignitas iudicio sanctitatis vestrae collata est: quod videlicet ex eo & testimonium tulerit orationis de se tuae sanctitatis vestrae ipsius, tum ceterorum quoque S. R. E. cardinalium, & fructum aperit honestissimum laborum suorum, quos sanctas illi sedes, cum alia saepe, tum etiam apud me nunc eni-

stas, cum sua laude impendit. quod cum ita sit, videtur sane esse quaque, cur mihi ipsi gaudeam, quum sanctitas vestra primum prudentissimè ejusdem viri colloquiis suavissimè expleverit, deinde hac etiam recenti ejus dignitate vultum in votum reaverit. itaque debito profecto operam, ut sanctitas vestra utraque id pergratum mihi accidisse, semper perscipiat & cognoscat, Cupio, sanctitatem vestram optime valere, eique me ac dominum meo in gratum & patrocinium etiam atque etiam commendo. Dat. Petricopolae 29. maji anni domini 1565.

Quarta epistola est ejusdem Sigismundi Augusti, suam erga Commendonum benevolentiam maxime, omnium reliquarum declarationum (non enim verbis dumtaxat in ea, sed prolixā liberalitate res agitur) cui quidem epistolae haec ipsius Commendoni ad card. Borromaeum, quae sequitur, praemittenda est, die 25. junii 1565. Janovae data.

Il r2 mi ha mandato una patente di ducati duemila di pensione sopra le sue entrate del regno di Napoli (come V. S. illustriss. vedrà per l'alligata copia), & ho comesso, che mi si faccia ogni industria, perchè li faccetti la mia risposta in due d'ora, che, se ben' io reulo molte grazie a sua maestà d' questo suo cortese dimostratione & benignità verso me, nondimeno la prego a voler pigliar la buona parte, se, essendo io servitore d' un ministro di vostro signore, non voglio da me stesso risolversi ad accettarla: ma che ne servirai a sua beatitudine, & secondo la risposta, che mi verrà, o l'acatterò o nò; restando così ne l'un caso come ne l'altro gratamente obligato a sua maestà. Mira V. S. illustriss. sarà contenta d'espore questo a vostro signore, & senza alcun rispetto di comodo o d'utile

rum sententiarumque perditarum, alios ex aliis labores excipere cogereris; & aliquando ex ultimis istis notarum regionum fini-

*Utile uero, sumi super la voluntà di sua bestitudine. Quanto a me io consido di non haver punto meritato dal re questo dono: come anche credo, che V.S. illustriss. possa haver molto ben veduto da quello, che mi è occorso circa i negotij trattati seco &c.*

*Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Massoviae, Samogitiaeque dominus &c. heres, Generoso Paulo Stempowski secretario &c. agenti nostro Neapoli, fidei; nobis dilecto, gratiam nostram regiam.*

*Generoso, fidei, dilecto. Affirmamus reverendissimus in Christo pater D. Joanni Francisco Commendans S. R. E. cardinali, &c. episcopo Zycynski, qui nunc apud nos legatione est junctus, personam amicum, ad extrema vitae paternitatis ipsius tempora, duorum millium ducatorum auri hungaricorum. quare mandamus fidelitati tuae, ut paternitati ipsius, aut ejus procuratori, quotannis, pro sese quolibet nativitatibus domini, summam praedictam duorum millium ducatorum numeret pro gratia nostra. Dat. Crispii primo Julii anno domini 1565. regni vero nostri 26.*

*Sigismundus Augustus rex.*

*Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Massoviae, Samogitiaeque dominus &c. heres.*

*Sigismundus praesentibus literis nostris, quorum interest, universi & singuli, quod, cum discederet a nobis reverendissimus in Christo pater D. Joannes Franciscus Commendans, S. R. E. cardinali, & Zycynski episcopus, perfunctus ea legatione, quam sibi ante biennium fere, a sede apostolica ad nos delatam, cum summa fidei & industria, ac singulari quadam & prociptua humanitatis juce laude administravit, ex*

*quo & nobis ipsi in primis gratus, ac summi & infini omnibus in regno nostro charissimi & acceptissimi ecclesiae, optabamus sane aliquod ejusmodi pene non esse, in quo demonstrare plane possemus, gratiam nobis prorsus & iucundam consuetudinem paternitatis ejus per id tempus extitisse, praesertim cum ita, cum summa voluntate atque leticia nostra, accidisset, ut paternitas ejus, quae ad nos in episcopali duntaxat dignitate advenerat, tandem paulo post, in aula adhuc nostra existens, in amplissimum S. R. E. cardinalium collegium reciperetur. verum, cum patet nos nihil esse videretur hoc tempore ejusmodi, vel potius cum paternitas ejus omnia recufores, quae praesent illi a nobis deferbantur, praetermittendum nobis non esse existimavimus; quia, post discessum saltem paternitatis ipsius, nostram erga illam amorem & assiduum animi hic literis declaravimus. itaque, ut omnibus consore possit, fuisse hic apud nos paternitatem ipsius in summa, uti per fidei, gratia & honore, idque non verbis solum, sed etiam re ipsa palam fiat, consilium paternitatis ipsius in redditibus nostris, quos habemus in regno neapolitano, annuum personam assignare duorum millium ducatorum auri in cura hungaricorum: quemadmodum quidem assignamus per praesentes, ad extrema vitae paternitatis ipsius tempora; mandamusque omnibus, proculcare existimibus, oratoribus vel agentibus nostris Neapoli, nominationem autem generoso Paulo Stempowski, secretario nostro & agenti ibidem, ut praedictam personam duorum millium ducatorum auri in cura hungaricorum quotannis pro feris nativitatibus Christi paternitati ipsius, aut ejus procuratori, numeret & attribuat. numerariae, & auri- bus jubet. quod nos, visa paternitatis ipsius*

sinibus in contrarias terras, & ad hanc diem ignotas austri atque orientis solis partes tibi transmittendum esset. erant enim, qui-

*ipsum quietatione, in rationibus suscipiari sumus. erit tanta humanitatis paternitas ipsum & ejus studi ac benevolentia, quem hic nobis coram planissime demonstravit, omnibus in negotiis nostris, in quibus dignitas aut aliorum rationes nostras verterentur, propterea idem nobis studium, operam & diligentiam suam. In cuius rei fidem presentis manu nostra subscripsimus, & sigillo communiti jussimus. Dat. Petricoviae die prima mensis junii an. domini 1565. regni nostri an. 16.*

*Sigismundus Augustus rex.*

Quo autem potissimum officio tantum Sigismundi Augusti benevolentiam sibi Commendamus conciliarit, ex his ejus ad card. Borromaeum litteris, die 4. mart. an. 1565. Petricovia datis, volo cognoscei. Havendo io in animo di dimandar autenticità dal rē per le ragioni scritte ne l'ultima mia di 1. di questo, fui chiamato hieri da sua maestà per alcuni negotij suoi de la Russia; sopra li quali la settimana passata si fece una congregazione di alcuni senatori: & sua maestà volse, ch'io anchora v' intervenessi; & ha voluto poi ragionarne lei solo meco. nel fin di questi ragionamenti io presi occasione di parlargli de la causa de la regina. perchè, mostrandoli sua maestà d'haver molto caro quanto lo riverentissime le ricordava circa li negotij sopradetti, entrò a dirle, come ne le cose, dove i principi hanno supremazia potestà, poco servitio ordinarimente loro possono fare gl'inferiori, se non servendo, & ricordando talvolta quello, che giudicano espediente: ma ne le cause, ne le quali li principi anchora sono sottoposti a maggior giudicio, & dove si tratta di vita & morte eterna, in questo il che essi forse hanno maggior bisogno, che il resto de gli huomini, di fedele consiglio: che la somma beni-

gnità de la maestà sua verso di me come non può ricevere parte ringraziamento da me, che sia a bastanza, così hora per ciò da me richiesta & aspettata non pur gratia, ma quasi giusta ricompensa per mano di sua maestà stessa, a la qual piace darli facoltà & adito d'espone sinceramente il vero in una causa tanto importante & di tal conseguenza. il quale officio però io credevo, che altri anchora haveste già fatto, almeno con riferirle quello, ch'era passato ne la congregazione de' vescovi circa il negotio de la regina. sua maestà mi disse subito di non haver havuto fin a l'hora alcuna relatione o risposta da li vescovi. & io soggiunsi, che, quando così le piacesse, io gliel lo haverei espuesto, raccontandole fedelmente qual fusse stata l'opinione mia. & mostrandole sua maestà d'esser contenta d'intenderlo, glie lo narrai disseputate, oltre il resto rappresentandogli, quanto maggior pretezzo haveva havuto la causa d'Inghilterra di questa sua, la quale non ha, come quella, alcun luogo de la scrittura, anzi ha un luogo espressamente contrario, come altre volte era stato detto a sua maestà; nondimeno, che nel caso stesso d'Inghilterra io fusse stato risoluto, che quel matrimonio era legittimo: con il che hor tanto più si toglieva ogni occasione di dubitare circa il presente caso; & che però io pregavo sua maestà a voler augmentarsi nel voler di Dio & nel giudizio de la chiesa, quae est columna & firmamentum veritatis, & non dar'orecchio a coloro, che vanno cercando di condar la scrittura & le leggi a servire a le loro cupidità, quali testes largitione, sic illas calumniaosa interpretatione corruptas: rex enim haeritibus in Deo, cum obstructa fuerint ora loquentium iniqua, il rē benechè si dimostrasse di ciò assai mal contento & afflito, tuttavia

quibus tua singularis virtus in iis, quas adhuc obivisti, gentibus ac nationibus non satis magnum ad excurrendum campum habebat.

tavia con molta humanità mi rispose, dicendo di desiderar grandemente, ch'io fusse certa, ch'ei m'ade voientieri, & riceve la duemillesima parte quanto io gli dico, & che stene per fermo, che tutto proceda da buon viso & da amorevole volontà verso di lui; & che a l'incontro essa anchora voleva con confidentia moglie, che non facera con i suoi proprii, communicarmi l'intreccio de l'animo, & tutta l'istoria de' suoi dolori fin del primo suo matrimonio: al qual matrimonio per compiacere al padre & a la madre, che glie ne fecero infanta infantia, l'indusse, prendendo la regina Elisabetta, sorella di questa, contro ogni suo volere, perche non si poteva indurre a congiungersi con chi gli era così stretta parente. che essa non fu prima in questo regno, che cominciarono a nascerne gare & disparei fra lei & la regina sua madre, i quali senza alcun rimedio continuavano fino a la morte de la detta sua moglie. che, essendo poi sua maestà restata senza donna, fu consigliata da coloro, che per tal via volevano acquistarli autorità & forza, di torre la regina Barbara, sua suddita, & cugina del palatino di Vindobona: & questa anchora poco poi morta, a persuasione de' medesimi consenti, benchè molto mal voientieri, a pigliar'una sorella de la prima moglie. per il qual effetto mandò il suddetto palatino di Vindobona a la corte cesarea, indirizzandola principalmente al presente imperatore, che lo consigliasse quale de le due sorelle egli dovesse prendere; & che l'imperatore lo consigliò a pigliare la principessa Caterina, a l'hora vedova di di Santova; la quale, per haver'inteso, che la sorella non fusse stata ben trattata in questo regno, anzi havesse havuto continue risse con la regina Rona (madre del re), mal voientieri si consentiva; ma che in fine, essend' dispo-

nendo la sua disgratia, si conchiuse questo terzo matrimonio con la presente regina; il cui costume & maniere fu da principio, che la venne in questo regno, gli cominciarono a dispiacere; & che da l'hora capovole, che non v'era alcuna conformità di sangue o di natura fra loro; ma che nondimeno egli l'ha sempre trattata honoratamente, & viso seco, eccetto che da due anni in qua, raccontandomi circa questa istoria molte minutie & particolari occorsi fra loro, per li quali egli spesso volte havva pregato Dio, che gli facesse grazia di poterla amare; ma, non impetrando ciò da sua divina maestà, che al qua' stam'altra theologia gli pareva di haver cognosciuto assai chiaro, che Dio proibisce suolli matrimoni, poichè non gli prospera mai. che nondimeno ritrovandosi sua maestà di haver concesso il matrimonio, non havendo mai più pensato a separatione da la regina, se non già poco più di due anni per un accidente, il quale gli porrà troppo gran dispiacere. che l'anno passata l'imperatore mandò a Varnavia suoi ambasciatori a dimandarli, per quel cagione non cohabitavano con la regina; a li quali lui non volse rispondere altro, se non che gli manderebbe la risposta per suoi proprii ambasciatori, come fece, mandando il castellano di Rava, & il referendario Carnocovich: che circa questa sua ambasciata sua maestà non volse determinar alcuna cosa da lei, ma communicò con alquanti senatori principali la richiesta de l'imperatore, i quali fecero l'indurimento, che si diede al castellano & al referendario sopradetti, con espresso mentione di questo scrupolo, che hora l'ambasciatore non l'era messo, ed si muove, come il re d'Inghilterra, spinto da appetito o da altri amori, anzi, quando si liberasse da questa moglie, sarebbe forse

habere videretur; immovero, qui, simulatione officii & studii  
Vol. IV. D tuae

forse mostra il contrario di quello che altri crede (accennando, che non piglierebbe altra moglie). in sue conclusioni con queste formali parole: „ Io non voglio accusare nessuno; ma la verità è, ch'io son passato fin qua per consiglio d' altri: & Dio volesse, che in Venezia havessi havuto con voi tanta dimichezza, come al presente. e messignor, Tristito ess' anima mea usque ad mortem: transcat a me calix iste... Con la qual parola finì tutto dolente & lagrimoso. & io subito soggiunsi: Segua, per amor di Dio, la maschà vostra con il suo redentore le medesime parole, ed egli, come hoamo, disse a l' hora al padre eterno, „ Veruntamen non fiat ego volo, sed sicut tu... non si faccia lei stesso una conscientia propria: fugga queste conscientie, che l' apostolo chiama cauteritate; perchè, come i cauterii nel corpo danno il fuoco ad una parte sana, & cercano d' aprir una nuova via a gli huani, oltre l' ordinaria detata da la natura, così alcuni vagliano ne la conscientia aprir nuove vie a li loro appetiti; il che non è lecito al lor ne l' anima, ne la quale conviene estirpar da le radici le cupidità fragolate, non lasciando, che la conscientia aduli & ministri, come fanno, al peccato. „ Fidelis Deus, qui non pavetis, vos tentari supra id, quod potestis. omnia possum in eo, qui me confortat... che se ne l' infirmità del corpo si usa tanta diligentia in cercar medici, che sia perito & fiele, come non si dovrà con molto più diligentia ne l' infirmità, che portano morte eterna, procurar d' haver buoni mediti? esser venuto qui a tempo il cardinal Veneruse, col quale la patria sicuramente communicare le sue passioni, come con persona, che, oltre l' essere nato sudito di sua maschà & grandemente beneficato da lei, è d' eccellente dottrina & di santissima vita, sicchè non amo

ne procura l' infirmità, come forse fanno alcuni altri medici, mentre, ne l' altri mali cercando il loro proprio bene, faciunt viam semitae irae Dei... Rispose il rd: „ Monsignore, io vorrei, come io vi spiego sinceramente il core, così voi vedeste, ch'io non passo in alcun modo peggio l' animo a questo. non ad quel destino a qu' l' ira di Dio me ne allontanano: tal' è il frutto di così fatte dispense. costei m'è congiunta in secundum & tertio consanguinitatis, & io primo affinitatis; & io debba star seco...? lo replicai: „ Sacra maschà, mi ricordo, lei stessa havermi detto più volte, quanto difficilmente il papa si condona a concederle questa dispensa. perchè a l' hora non hebbe questi pensieri? questo scrupolo, in non domandarlo, o l' hora era conveniente d' averlo, perchè, se ben questa gratia è concessibile, non tamen omnia, quae licent, expediunt, una hora, dopo il fatto, voler torre o fuggir uno scrupolo non vero contra ius positivum, con commettere un vero peccato contra ius divinum, neque expedit, neque licet. alligatus es uxori? noli quaerere solutionem. praeceptum non ego, sed dominus: vir uxorem non dimittat. sua maschà havermi parimente più volte detto d' haver dato magistrati & gradi a persone, che si sono poi trovate molto indegne, i quali nondimeno lei stessa suoi affermar esser necessario di tollerare, perchè non si possono hora privare senza maggior romore & scandalo. & se la giudica questo in cose temporali, che conviene, che hora la giudichi o faccia in cosa non sottoposta a l' imperio suo, ma in un' immutabile precetto di Dio, & in un sacramento, sopra il quale nessun haomo, nè anche tutti gli homini insieme, nè tutta la hierarchia de' cieli han potestà? consanguinitatis gradus, qui impediunt matrimonia, come altre volte havete detto a sua maschà, non

CUIA.

tuae laudis, summam integritatem & prudentiam tuam a praeclaro

euangelicis, non apostolicis praeceptis, sed ecclesiasticis institutis terminari: i quali se ben non convien di traspassare, restano però di sua natura dispensabili, & come vi è dispensato, non hanno più spiacere alcuno, che impedisca il sacramento del matrimonio. non est trepidandum timore, ubi non est timor. il matrimonio esser stato costituito, & haver le sue leggi presso tutte le genti, prima per la certezza de la prole, secondo per la repressione de l'incontinentia & diidoneità, ultimamente per unir con parentati gli huomini fra loro. quanto al primo, la congiunzione di parenti non haver'altro impedimento, che del padre con le figliuole & descendenti, & de li figliuoli con la madre & avola: perchè una tal congiunzione repugna ad un'altra legge di natura, cioè dè la reverentia debita al padre & a la madre. quanto al secondo, esser conveniente, che non per ordinario ad ista causa si congiungano i parenti fra loro; ma che questo rispetto ne li principi non possit esser tanta opposizione, quanto ne li privati, essendo che essi principi non vivano insieme, nè pur si vedano mai: per il che cessa il pericolo de l'incontinentia & diidoneità. finalmente quanto al terzo rispetto de la congiunzione di parentadi, non solo non esser disconveniente, ma più tosto per la medesima causa esser necessario, che, essendo pochi i principi, si concessano talvolta tali matrimonij, per conservar di nuovo i parentadi. ad questo solamente per un privilegio dato a li principi più che a gli altri huomini, ma per conservar quel medesimo fin, che le leggi si proporziono ne li matrimonij. ricordarsi sua maestà con quanta instantia esca & l'imperatore suo faccero, & con quante ragioni & espressioni de la necessità del christianismo la dimanderò, & come diligentemente l'ottennero. ma, poichè

una volta fu impetrata, & fu celebrato il matrimonio, non è dubio, ch'è così legitimo, come se non vi fosse stata alcuna consanguinità o affinità. che ben potea esser certa sua maestà, che io fedelmente le dica il vero, cognoscendo lei per il sesso molto bene, che altro è la via di chi per interesse consiglia, molto diversa da questa, ch'io tengo feto. che, oltre il principal rispetto del debito mio, & de l'esser tenuto a dover render conto insieme con la maestà sua ad un giudice, qui scrutatur corda, & qui non irridetur, me particolarmente esser spinto a non tacere & a non dissimulare la verità da questa affettione, la quale io vedo sopra ogni merito mio essermi portata da sua maestà. & qui soggiungo, ch'io non poteno veder la cagione, perchè coloro, i quali cercan hora di metterle un tale scrupolo circa questo matrimonio, non le presentino più tosto dinanti a gli occhi quelli, che sono veramente scrupoli. scrupoli sono, sacra maestà, che qui si facciano ogni dì conventiculi & prediche di heretici; che si sprezzino i sacramenti de la chiesa, & la chiesa stessa; che si bestemino la santissima trinità; che si concubino il santissimo corpo del signore, com'è occorso in Lublino. questi sono scrupoli, anzi mortali ferite de l'anima, per le quali convien a la maestà sua zelo zelarsi pro domino Deo exercituum, quia delinquerunt patrum domini. filii israel altaria sua destruxerunt &c. & lo prego leggere questo voi segne; raccomandandoglielo in nominem & applicandolo a lo stato del suo regno, & concludendo, che chi è così audace, che non vuol temere il giudizio di Dio, doveria anche temer molto meno questi dispiaceri di cose transitorie & terrene; & che calui, che stua tanta il presenti travagli, doveria temer molto più li supplicij eterni. li rispose sua maestà, prima  
appa-

claro multisque mortalibus salutari cursu non esse revocandam  
D 2 affir-

approvando quanto lo dicevo, & esclamando, quanto potia, la calamità di questi tempi, & mostrando, cid non farsi per colpa sua: che lo sapeva bene qual fosse il governo & lo stato di questo regno. Il che fatto con molte parole, venne a dirsi de la regina. che, quando pur questa separatione non si possa fare, in che voleva credere, ch'io le dicessi il vero, almeno fosse egli lasciato fare, senza essere stimolato a far feco; perchè, più tosto che farlo, contenterebbe di perdere il regno, & sopportar ogni maggior calamità. ma facendosi già notte, soggiunse, che mi chiamerebbe un'altra volta per parlarne anchora più lungamente; & che ne voleva parlar con monsignor Illustri. Varmense, chiamato hauno divino, & mostrando grandissima opinione de la sua bontà & de la sua dottrina... Se questi vescovi procedessero sinceramente, lo spererei, che si potesse tener a dietro questo disordine; ma vedendo, che alcuni, non per servizio di Dio, ma per loro interesse mostran hora di contradire, temo, che per il medesimo interesse non siano per favorirlo. Il cardinale ha vello l'istruzione fatta per gli ambasciatori di questa massà, che l'anno passato andarono a l'imperatore per questo negotio: & ha cognoscuto, la mano de l'arcivescovo. la medesima istruzione fu poi fatta letta dal vescovo di Cracovia, data a gli ambasciatori. Il r è in questa autentica n' ha detto apertamente del partito sopposto; & che cid è stata la principal cagione di farlo separare &c. Ut autem huius negotii reliqua (id quod valde cupere lectores, arbitramur) cognoscere possint, alias deinceps Commendoni litterarum ad eundem card. Broomacum de eadem re agentes particulas afferemus. Die 6. ejusdem martii, L'arcivescovo, inquit, ha detto al cardinale, come il r è ho minacciato a suo fratello, che non volendo esso arcivesco-

vo restar d'opporli a la volontà regia, farà la rovina sua, & di tutta la casa, & di tutto l'ordine ecclesiastico: & che esso arcivescovo si cura poco di il & de' suoi, ma che non vorria già esser causa di danno a l'ordine ecclesiastico; &, continuando poi di ragionar di questa causa, ha di più detto, che, se ben un tal matrimonio non ha prohibitione da parte divina, nondimeno è pur prohibito da li concilii, contra i quali non si dovrebbe dispensar, il che a mio parere è una mala forma di parole, massime in questi tempi, & in questo regno, che accetti il decreti di Basilea contra papa Eugenio. & quel ch'è peggio, esso arcivescovo vuole in ogni modo, che il cardinale non vada a l'audientia del r, se non in sua compagnia. ma il cardinale non lo farà &c. Die 15. ejusdem mensis: Ho scritto, inquit, più volte, che alcuni vorriano, ch'io per nome di nostro signore minacciassi il r di privatione. hora casso n' hanno parlato col cardinale, insistendolo, che lui mi spinga a farlo. ma sua signoria illustrissima non lo giudica expediente, & ne scrive così. quanto a me, io son pronto di far tutto quello, che mi sarà comessso da nostro signore. vero è, che non posso ben'intendere, come questo sia buon consiglio, se non mi si dimostra il modo de l'effeguirlo. se mai fu tempo di non tentarlo, a mio parere è il presente, perchè da una parte lo sdegno de la minaccia, & da l'altra la cupidità, che il r ha di separarsi da la regina condurranno subito questo regno in una ruina. nondimeno io mi rimetto &c. Die 16. ejusdem mensis: Circa il negotio de la regina io continuo a fare quanto posso, perchè non possi inanti. ma se pur non si potrà tenere, credo esser meglio male, che arti prima con l'imperatore, che con la sede apostolica; massime essendo qui per questo ambasciatori de l'imperatore. essi fin' hora hanno

mito



affirmarent (r). Sed vicit simulatam nonnullorum pietatem vera Bor-

meo usito sul generale. Il che non può se non nascer; perchè converrebbe, ch'io anchora del canto mio accompagnassi gli uffizij loro, & li notificassi sempre quel poco, ch'io sapessi. pur voglio credere, che siano per sgombrarsi. Die 21. Julii dem mensis: Monsignor di Cinque Chiese (Andrea Dudizio) ambasciator cesareo, essendo tornato hoggi a veder mi, mi ha confessato liberamente di non haver mi visitato prima insieme col suo collega, perchè, se bene la regina aveva scritto a la cesarea maestà de' portamenti miei, nondimeno era fatto da alcuni contrario uffizio, informando sua maestà molto sfavorevolmente del proceder mio: il che havendo loro ritrovato in fatti non par esser falso, ma che io solo sono stato quello, che ho tagliato & impedito il corso di questo negotio, mi pregava per nome suo & del suo collega a non voler guardar a questo, ma per servizio di Dio, & di sua cesarea maestà ad informarli & indirizzarli in questo negotio. Gli ho risposto, che a me non rincresce di altro, se non che essi non mi habbiano dato prima occasione di servirli. Credo, che con questo ultimo corriere habbiano havuto comunicazione contraria, & che la cesarea maestà per lettere de' medesimi ambasciatori sia chiarita del vero: perchè io ho saputo per certo, che son venuti con commissione di non communicar meco. per daci Dio a chi si mette a far il demeriti uffizij, & non considera, quanto nuociano queste dissidencie, & quanto importi l'incavalcar da principio un negotio e in un modo o in un altro. Die 27. apr. 1565. La risposta, inquit, a gli ambasciatori cesarei si dovea dare l'altro bieri in scrittura. Il che havendo io risposto, & insieme, ch'era tutto di parole generali, stel il dì innanzi un lungo uffizio col vicecancellieri, che lo riferì subito al re. & sua maestà fece fare una nuova congregazione sopra

la forma di questa risposta: & lasciata la prima, è stato dato carico al vescovo di Craunia, che ne diftenda un'altra di questo tenore: che il re ha sempre amato & tenuto quel conto, che convenie, de la Casa d'Austria: che in questo matrimonio ha patito molte cose & ne è anche per tollerare: che hora è necessitato di andar in Lithuania per cagione de la guerra: & che al suo ritorno desiderava far un abboccamento con l'imperatore, & dare a lui stesso conto di tutto, con speranza &c. Die 1. maji 1565. Il re, inquit, ha dato bieri la risposta a gli ambasciatori cesarei in scritto del tenore, che scrissi a li 17. del passato di che hora mando il duplicato, agli ambasciatori, havendoli io a l'hora fatto saper tutto questo, essetion subito un corriere a la cesarea maestà: & aspettano la resolutione. Intra tanto si son mostrati poco contenti di questa scrittura del re, & han tolto tempo di mandarla a sua maestà, io ho di nuovo parlato col re sopra questo caso. & si vede in effetto, che ha già lasciato il pensiero del divorzio. resta hora solo questo altro negotio de la cohabitatione, assai mancho pericoloso. pur in questo anchora io uso quanta diligentia posso col re, con i senatori, & con gli ambasciatori de l'imperatore, per incamminare le cose a buon fin. & per quello che io vedo, essendo stato ribattuto la suddetta forma del divorzio, si può sperare, che le cose piglieranno miglior verso, che non si credeva. &c.

(r) Gratianus lib. III. Vite cord. Commendoni cap. 1. quid Pogianus hoc loco significet, his verbis explanat: Nec ullius nomen majeri (quam Commendoni nomen, cardinalis a Pio IV. renunciati) collegii totius approbatione est acceptum... Vixi quoniam suis patrum, cujus nomen, quando sumptum fuit, est fuit sui, parere placet, nam effusissimum ac periculum ge-

nos

ra Bottromaei commendatio, & Pii pont. max. (f) sincerum  
subtileque iudicium: quibus, ut dixi, potissimum intelligo esse  
gratulandum eo nomine, quod, te ornato, te ipsos, patrum col-  
legium, Dei ecclesiam maximis ornamentis affecerunt. Sed si-  
nem

mus obsequandi bonis, easque ipsarum  
laudibus oppugnant, proinde non pi-  
geat. is, lividi animi vitio, Commenda-  
doni honori acriter invidens, nec pa-  
lam ausus tantae universi ordinis con-  
sensus studioque obviare, propterea  
ad pontificis solium accedens, ut est cal-  
lida sui occultatrix malitia, Commenda-  
donem quidem ait habere eas ingenii, do-  
ctrinae, integritatis laudes, ut nullus  
honor tantus sit, qui habitus ei ante  
tempus videri possit: sed tamen, gra-  
vissimo tempore reipublicae, in tanta  
eorum inopia, qui spectata fide atque  
industria mitti publice extra Italiam,  
quo & ad quos posceret usus, possent,  
virum & tractandi regum animos, &  
exterarum rerum longe periculosum,  
sive aetatis, robore valetudinis, quan-  
tisque laboribus atque negotiis parem,  
praematurum studio honestandi egregia  
ejus merita non revocandum a prae-  
claro & multis mortalibus salutari in-  
dustriae atque gloriae cursu, majores-  
que ex tam insigni virtute ac pleniores  
fructus esse percipiendos, & aliis in-  
terim remunerato ornatuque praemiis,  
honorem purpurae ut non negandum  
vleo tui, ita, reipublicae causis, non  
nihil differendum esse, videri. At le-  
vissimum quidem tam impudens nocendi  
argumentum sine risu ac saevitiae arbi-  
tror quinquam. pontificum certe, &  
ingenii hominis & horum artium laud  
ignominiae, veterator non se fecit: qui  
eo per risum, sine responso, dimisso, de  
Commendandi cardinalatus retulit adeo  
magnifici verbi, ut non ornatiorem  
modo ipsum ordinem amplissimum illius  
viri dignitate ac decoribus satiarum,  
sed munificentem etiam ac fructuosum, tan-  
tae virtutis fultum praestitit, diceret.

(f) Gratias Pio IV. ob delatum  
cardinalatus honorem his litteris Com-  
mendonus egit.

Beatissimo padre.

A la santità vostra, che, oltre  
l'havermi creato cardinale sopra ogni  
merito & suori d'ogni mio pensiero, mi  
mostra con tanta carità il debito mio,  
& m'intercede appresso il signor Dio  
per far da farlo, bacio devotamente i  
santissimi piedi, & le rendo grazie in-  
finite, & molte più le ne devo. concio-  
fiacchè da questi miei pregi, de' qua-  
li la santità vostra si degna fare men-  
zione, non ho acquistato veramente al-  
tro, che un poco più di cognizione del  
peso, ch'è congiunto con questa dignità,  
& del gran bisogno, nel quale hora  
sono, che la divina clementia conceda  
a la pia intercessione di vostra beatitu-  
dine quello, che le deboli qualità mie  
mi togliano. Suole Dio infirma mundi  
eligere, quia ipse potens est, & per-  
chè humana virtù non basta a sostenere  
carichi & ufficii soprahumani, esso som-  
ministra forza a chi elegge, non judi-  
cans secundum intuitum hominis, ma  
secondo il consiglio de la provvidenza sua,  
con la quale disponit omnia suavisser:  
& dove ad meriti nostri ad valere ar-  
riva, richiede solo, che altri gli sa-  
crifici la volontà sua, jumentum factum  
apud eum. Si che hora io so con-  
tutto l'animo in mano de la santità vo-  
stra, suo vicario in terra: supplicando  
la divina mercè sua, che in me consen-  
si & accetti questo desiderio, del quale  
essa è autore; onde possa per l'avvenire  
in qualche parte soddisfare a l'obbligo,  
che io tengo con la presente dignità &  
con la santità vostra: & a lei dar la-  
go & felice vita, il per brevità uni-  
versale di santa chiesa, come perchè  
sono più tollerabili in questo grado le  
imperfezioni mie, disese & sostenute  
da la somma virtù & sapientia di vo-  
stra beatitudine: &c.

affirmarent (r). Sed vicit simulatam nonnullorum pietatem vera hor-

mea molto sul generale. il che non può se non nuocer; perchè converrebbe, ch'io anchora dal canto mio accompagnassi gli affari loro. Et li notificassi sempre quel poco, ch'io sapessi. pur voglio credere, che sano per sgannarsi. Die 21. ejusdem mensis: Monsignor di Cinque Chiese (Andrea Dudiziu) ambasciator cesareo, essendo tornato hoggi a veder-mi, mi ha confessato liberamente di non havermi visitato prima insieme col suo collega, perchè, se bene la regina havva scritto a la cesarea maestà de' partamenti miei, nondimeno era fatto da alcuni contrario affito, informando sua maestà molto speditamente del proceder mio: il che havendo loro ritrovato in fatti non pur esser falso, ma che io solo sono stato quello, che ha tagliato Et impedito il corso di questo negotio, mi pregano per nome suo Et del suo collega a non voler guardar a questo, ma per servizio di Dio, Et di sua cesarea maestà ad informarli Et indurizzarli in questo negotio. Gli ho risposto, che a me non rincresce di altro, se non che essi non mi habbiano dato prima occasione di servelli. Credo, che era questo ultimo corriere habbiano havuto commissione contraria, Et che la cesarea maestà per lettere di' medesimi ambasciatori sia chiarita del vero: perchè lo ho saputo per certo, che son venuti con commissione di non communicar meco. perdoni Dio a chi si mette a far il dannosi affiti, Et non considera, quanto nuocano queste diffidentie, Et quanto importi l'incominar da principio un negotio o in un modo o in un altro. Die 27. apr. 1565. La risposta, inquit, a gli ambasciatori cesarei si dovea dare l'altr' hieri in scrittura. il che havendo io risposto, Et insieme, ch'era tutto di parole generali, feci il dì davanti un lungo affito col vicecancellieri, che lo riferì subito al rd. Et sua maestà fece fare una nuova congregazione sopra

la forma di questa risposta: Et, lasciata la prima. è stato dato carico al vescovo di Cracovia, che ne dipenda un'altra di questa tenore: che il rd ha sempre amato Et tenuto quel conto, che conviene, de la Casa d'Austria: che in questo matrimonio ha patito molte cose Et ne è anche per tollerare: che hora è necessitato di andar in Lithuania per ragione de la guerra: Et che al suo ritorno desiderava far un abboccamento con l'imperatore, Et dare a lui stesso conto di tutto, con speranza &c. Die 1. maji 1565. Il rd, inquit, ha dato hieri la risposta a gli ambasciatori cesarei in scritto del tenore, che scrissi a il 13. del passato: sì che hora mando il duplicato. Essi ambasciatori, havendoli io a l'altra fatto saper tutto questo, espressero subito un corriere a la cesarea maestà: Et s'aspettano la resolutione. Ingh tanto si son mostrati poco contenti di questa scrittura del rd, Et han tolto tempo di mandarla a sua maestà, io ho di nuovo parlato col rd sopra questa causa. Et si vede in effetto, che ha già lasciato il pensiero del divorzio. resta hora solo questo altro negotio de la cohabitacione, assai meno pericoloso. pur in questo anchora io uso quanto diligentia posso col rd, con i senatori, Et con gli ambasciatori de l'imperatore, per incamminare le cose a buon fine. Et, per quello che io vedo, essendo stato ribattuto la suddetta storia del divorzio, si può sperare, che le cose piglieranno miglior verso, che non si ardeva. &c.

(r) Gratianus lib. III. Vites cord. Commendator cap. 1. quid Pogianus hoc loco significet, his verbis explanat: Nec ullius nomen majeri (quam Commendationi nomen, cardinalis a Pio IV. renunciati) collegii totius approbatione est acceptum. . . . Quia omnino fuit patrum, eorum nomini, quando jurejurandum fuit est summi sui, perire placet, dum estutissimum ac pessimum ge-

281

ra Borromaei commendatio, & Pii pont. max. (S) sincerum  
subtileque judicium: quibus, ut dixi, potissimum intelligo esse  
gratulandum eo nomine, quod, te ornato, se ipsos, patrum col-  
legium, Dei ecclesiam maximis ornamentis affecerunt. Sed finem

nus obtrahendi bonis, eosque ipsorum  
laudibus oppugnandi, procreare non pi-  
geat. In, dividi animi vitio, Commenda-  
doni honori auster involens, nec pa-  
lam ausus tantas universi ordinis con-  
sentanea studioque obolam ire, propius  
ad pontificis solium accedens, ut est cal-  
lida sui occultatrix malitia, Commenda-  
mus quidem aie habere eas ingenii, do-  
ctrinae, integritatis laudes, ut nullus  
honor tantus sit, qui habitus ei ante  
tempus videri possit: sed tamen, gra-  
vissimo tempore reipublicae, in tanta  
eorum inopia, qui speiata fide atque  
industria misti publice extra Italiam,  
quo & ad quos posceret usus, possent,  
virum & tractandi regum animos, &  
exterarum rerum longe peritissimum,  
flore aetatis, robore valetudinis, quan-  
tissimis laboribus atque negotiis parem,  
praematurum studio honestandi egregia  
ejus merita non revocandum a prae-  
claro & multis mortalibus salutari in-  
dustriae atque gloriae cursu, majores-  
que ex tam insigni virtute ac pleniores  
fructus esse percipiendos, & aliis in-  
terim remunerato oratoque praemilia,  
honorem purpureae ut non negandum  
viro tali, ita, reipublicae causa, non  
nihil differendum esse, videri. Ne le-  
vissimum quidem tam impudenti nascendi  
argumentum sine risu ac risu ac risu arbi-  
tror quatuor. pontificem certe, &  
ingratis hominibus & horum artium bonis  
ignorum, veterator non sefellit: qui  
eo per risum, sine responsa, diuiso, de  
Commendatione cardinalatus retulit adeo  
magnificis verbis, ut non ornatiore  
modo ipsum ordinem amplissimum illius  
viri dignitate ac decoribus futurum,  
sed multo iorem etiam ac firmitorem, san-  
ctae virtutis saltem profectum, diceret.  
(N) Gratias Pio IV. ob delatum  
cardinalatus honorem his litteris Com-  
mendationis egit.

Beatus pater.

A la santità vostra, che, oltre  
l'havermi creato cardinale sopra ogni  
merito & suar d'ogni mio pensiero, mi  
mostra con tanta carità il debito mio,  
& m'intercede appresso il signore Dio  
forse da farlo, bacio devotamente i  
santissimi piedi, & le rendo gratie in-  
finite, & molto più le ne devo. concio-  
fiacchè da questi miei viaggi, de' qua-  
li la santità vostra si degna far men-  
zione, non ho acquistata veramente al-  
tra, che un poco più di cognizione del  
peso, ch'è congiunto con questa dignità,  
& del gran bisogno, nel quale hora  
sono, che la divina clementia conceda  
a la pia intercessione di vostra beatitu-  
dine quello, che le deboli qualità mie  
mi tegliano. Vuole Dio infema mundi  
eligere, quia ipse potens est, & per-  
chè humana virtù non basta a sostenere  
carichi & uffici soprahumani, esso som-  
ministra forte a chi elegge, non judi-  
cans secundum intuitum hominis, ma  
secondo il consiglio de la provvidentia sua,  
con la quale dispone omnia suaviter:  
& dove ad meriti nostri ad valere ar-  
riva, richiede solo, che altri gli sa-  
crifichi la volontà sua, lumentum fac-  
tus apud eum. Il che hora io fo con  
tutto l'animo in mano de la santità vo-  
stra, suo vicario in terra: supplicando  
la divina maestà sua, che in me conservi  
& accresca questo desiderio, del quale  
essa è autore; onde possa per l'avvenire  
in qualche parte soddisfare a l'obbligo,  
che io tengo con la presente dignità &  
con la santità vostra: & a lei dia lan-  
ga & felice vita, sì per beneficio uni-  
versale di santa chiesa, come perchè  
siano più tollerabili in questo grado le  
imperfezioni mie, disese & sostenute  
da la somma virtù & sapientia di vo-  
stra beatitudine. &c.

nem faciam, ne meam de tuo iudicio in hoc literarum genere sententiam (x) videar condemnare. reliquas officii mei partes in adventum tuum reservo; quo praesente colendo & observando vincam omnium studia. hanc vero etiam molestiam conditionis (u), quam & accepi iniquissimo animo, nec fero aequiore, perpetuo fructu mei in te amoris atque observantiae mitigabo. Facit summa humanitas tua, ut, cum per assiduam operae meae necessitatem, Varmiensis cardinali, divino homini, commune hoc mihi cum eo ac praecipuum de tuo honore amplissimo gaudium per literas gratulari non possim, petam a te, ut, siquidem una esis (x), suscipias ipse meas partes, eumque & ornatissimum juvenem Antonium Mariam Gratianum (y) mihi salutes. Vale. Roma. nonis aprilis. M. D. LXXV. (z)

(x) Sententiam suam de Commendoni, in hoc literarum genere, iudicio supra Pogianus declaravit his verbis: *Intelligebam enim, fore, ut ... cunctare sententis literis; in quibus plerisque futuris augurer scriptas ambiciosus. quos genus: quia tibi aliosum antea dixeram, cognito praestitum meo in te sensu, mihi cavendum putavi, quas licet, tuam ne augerem molestiam.*

(u) Significat operam, quam assiduam & valde molestiam dabat scribendis latinis literis & prope Borromaei, & communiter ejusdem undecimque cardinalium nomine, quos ad explicandam, ubi opus esset, concilii tridentini sententiam Pius IV. in consilium adhibere instituerat.

(x) Erat hoc tempore Petrus vias Commendonus, ad quem card. H. ius die 26. febr. ex Prussia venerat: quo ipso die sic ad card. Borromaeum indidem scribebat idem Commendonus: *Fraxo alcuni di parte, che la risposta si dovesse dare breve & risoluta, altri voleano, che doceretur & persuaderetur rex. nella qual differenza fu chi soggiunse, che essendo già in Valbaria due lettere solo sentenze monsignor illustissimo Varmense, sarebbe bene di aspettare, & di communicar prima tutto questo con sua signoria illustrissima, di modo che*

*in fine non si concluda alcuna cosa. in diedi incontante ovvissio al cardinale: il quale si risolse di venir subito; & 2 giorni questo notte. tanto è la certezza che il nolo di questo signore ne le cose de la religione, che sopra anche la dottrina stessa, & l'altre sue singolari condizioni. Quando autem Petrus via discesserit in Prussiam rediturus H. ius, ex Commendoni ad Borromaeum literis, die 12. apr. indidem datis, discimus: in quibus, *Con le quali promosse, inquit, il cardinale (Odo) prese licentia di partire, per poter essere ne la sua chiesa questi giorni santi: & specialmente disse a sua maestà, come disegnava di passar per Radomia, dove habita la regina. ... & così il cardinale l'altro literis si parti verso Radomia: la quale strada disse di far' anchor io partendo di qua &c.* Cum igitur hanc epistolam Pogianus die 5. aprilis dabat, defecerat jam ante quinque dies esse una cum H. ius Commendonus.*

(y) Gratiano quoque de Commendoni, apud quem is erat, cardinalatu gratulatus Pogianus est ea epistola, quae mox sequetur, data eodem, ut opinor, die.

(z) Pogiani prioribus literis, italice scriptis, responderat haec epistola Commendonus: Cui sono nascosti i pri-  
diti

disti di Dio, *signor Poggiano*, che, se ben io son certo di non aver in questa mia promozione alcuna parte pur col desiderio solo, & che la possa chiamare vocazione di Dio, nondimeno resto tutavia con timore, & dubito, se lo sia per portar servizio ad altri, & a me salute. nel quale timore molta consolazione mi ha data l'amorevolissima lettera di V. S. che mi raccontò, come, senz' altra favore humano che de l'intercessione sola d'un signore, che per la rara sua bontà si deve credere, che sia veramente accetto a Dio, sua santità s'ha messa a far questa elezione de la persona mia. perchè, riguardando a la più intentione di sua beatitudine & di monsignor illustriss. Borromeo & a li meriti loro, & non a le imperfezioni mie, posso sperare, che il signor Dio suscipiat me & non confundat ad expectatione mea; tanto più aggliondosi a questo l'amorevolezza, che V. S. mi scrive di monsignor reverendissimo Sirleto verso di me, da la cui singular virtù come la presente promozione ha ricreato molto honore, così io tengo per certo di dover ricevere grande aiuto. & prego V. S. che per mio nome voglia render dispiantate grazie a monsignor illustriss. Borromeo, che con la sua bontà mi offerse de la vocazione di Dio, & con la compagnia di monsignor illustriss. Sirleto habbia voluto soccorrere le forze mie, poco altrimenti atte a sostenere questo peso. De l'animo mio verso V. S. non posso scrivervi alcuna cosa di nuovo, non potendo l'amor, ch'io le porto già molti anni, ricevere nuovo accrescimento per qualsivoglia accidente. solo le dirò, che

in ogni caso le conviente credere; ch'io l'amo estremamente, perchè, s'io fossi qual V. S. mi stima & mi predica, non potrei non amare assai la similitudine di virtù, che sarebbe fra noi; & non essendo tale, devo per il molto beneficio, che ricevo da la sua conversazione, amare altrettanto lei, ch'è così dotata di valore, di eloquentia & di molte altre degne condizioni. Così Dio la conferel lungamente, & le dia tosto luogo, quell' essa merita, con occasione di dimostrarsi (fort. di adoperarsi) in servizio commune. &c.

Sed & epistolam, quam ad card. Sirletum eodem ferme tempore Commendonus dedit, subijciam. Se questo grado, che a V. S. illustriss. & a me anchora è stato dato in un medesimo tempo, non parasse fra il grave peso, che essa conosce & scrive, non avrei potuto sentir maggior contenta, che d'essere stato congiunto seco così in questa promozione, come sono stato, sono, & sarò sempre di volontà. ma, poichè l'honore a questi tempi è molto avanzato da' molti travagli & fatiche, veramente non mi si potrà dare maggior consolazione, che la sua promozione, per il consiglio & aiuto & sostenimento, ch'io spero da la bontà & da la virtù di V. S. illustriss. Per il che, oltre l'allegrezza, che hora prendo de gli honori, già molto tempo dovuti a l'integrità & dottrina sua, ne prendo molta consolazione per conto mio; conciossiachè le ammonizioni sue saranno, come io spero, cagione, ch'io possa per l'avvenire esser non del tutto inutile servo di Dio & di nostra signora. &c.



## I I L.

Julius Pogianus Antonio Mariae Gratiano .

R. 490.  
A. 1653.

*Seram de Commendoni cardinalatu gratulationem excusat ,  
& praecipuam laetitiam suam in ejus honore commemorat .*

**Q**UAE te causa impulit , mihi ut de cardinalatu summi  
 istius viri (a) gratulareris , eadem tibi facile persuasit ,  
 futurum fuisse , ut ego anteverterem , si potuissem .  
 nam , qui mihi & testis es eximii amoris ac pietatis , quam ju-  
 stissimis de causis erga eum jandiu susceptam habeo , & meae  
 in te benevolentiae conscius , quin hoc tibi per literas gratulan-  
 di officium invitus praetermiserim , dubitare non potes . quod  
 autem prior ad te non scripserim , assignato assidue scriptioni  
 meae (b) , ac dissimillimae (c) illius rationis , ad quam , quia  
 te ad eam laudem natum & aptum cognoveram , tantopere olim  
 cohortabar ; quae tamen tui ingenii vis , interpellantibus & mor-  
 bis (d) & rebus (e) & paene dixi hominibus (f) , enitet in tuis  
 literis . at mihi contra accidit , cui , in occupatione alieni ne-  
 gotii , non solum scribendi meo nomine otium non est , verum  
 ( si modo ulla in me fuit ) jam adempta est facultas latine  
 scribendi . quanquam de impedito meo tempore putide fortassis  
 ad te scribo ; qui , nisi summae ejus (g) humanitati considerem ,  
 vercar

(a) Joannis Francisci Commendoni ,  
 pontificii apud Sigismundum Augu-  
 stum , Poloniae regem , legati .

(b) Eandem scriptiois suae assiduitatem in proxima ad Commendo-  
 num epistola commemorant illis ver-  
 bis : *Non excusabo multiplices occupa-  
 tionis tuae litterarum , quae mihi quae-  
 sitae scribendae sunt & propriis Berro-  
 niati , & communiter cunctis undetun-  
 que cardinalium nominis . &c.*

(c) Scriptiois genus , quo uti co-  
 gebatur hoc tempore , non suo arbitrio  
 ac nomiae , sed alieno scribens , dissi-  
 millimum vocat ejus scribendi rationis  
 nitidae atque elegantis , ad quam saepe  
 suis literis cohortatus Gratianum  
 fuerat : ad quem vide , praeter ceteras ,  
 ejusdem Pogiani insignem illam

epistolam *Petrinum otium* d. 30. maj.  
 1562.

(d) Saepae adversa valetudine tenta-  
 tus Gratianus fuerat , minus sibi salu-  
 bre polonicum caelum expertus .

(e) Negotia atque occupationes ejus  
 significat .

(f) In quibus regionibus , ut in  
 Germania & in Polonia , Latinae lin-  
 guae usus est in ore hominum frequen-  
 tior , in his difficilior est integritatem  
 Latini sermonis in scribendo retinere .  
 affuerit enim negligentius loqui , cum  
 deinde ad scribendum accedunt , sive  
 nequeant , sive nolunt eam , quae ne-  
 cessaria est , in scribendo diligentiam  
 adhibere ,

(g) Commendoni ,

Verere etiam; ne ad amplissimum virum idem fecerim (b) molestus. Quod scribis, regem istum Pii pont. max. in communi patrono adornando iudicium verbis amplissimis prosecutum (c), et eoque valde laetatum esse; egregiam sane is illa voce atque facto regiae virtutis ac sapientiae significationem dedit: etiam maxima ad omnes ejus rei laetitia pervenit, praeter eos (si qui sunt), qui a praestantissimis animi & ingenii laudibus, a salutaribus & gloriosis ecclesiae Dei laboribus abhorreant; quarum tantummodo laudum in isto viro habitam esse rationem, ipsi honoris amplissimi auctores (d) testatum esse, voluerunt. sed haec coram commodius, ut spero, ante summam hiemem (e). nunc ero brevior, temporis consulens utriusque nostrum. tantum vero dicam, me, factis aliquot cardinalibus, quorum vel amor in me vel officium aliquod extitit, vel spectata mihi est eorum virtus & industria, ea amplitudine, ad quam illi pervenerunt, gavissimum esse; verum, pro honoris accessione unius Commendonis episcopi, Borromaeo cardinali pluribus

Vol. IV.

E

ribus

(b) Ad Commendonum Pogianus proximis litteris scribens, idem, quod in hac ad Gratianum epistola facit, fecerat, ut nempe occupationum suarum excusatione uteretur: in quo vereri se, dicit, ne ipsi Commendone molestus fuerit.

(c) Gratianus in Commendonis Vita lib. III. c. 1. Regis, inquit, Poloniarum, verba ipsa hoc transferam, excerpta ex ejus ad pontificem max. epistola: „In hoc, inquit, Joanne Francisco Commendone, quem nuper in amplissimum ordinem legisti, incredibiliter suam laetatus, respondisse opinioni & cupiditati meae iudicium tuum... Ego vero non tibi solum, sed ipsi etiam ecclesiae ac reip. gratular, ad quam non parum profecti atque ornamenti ex viri, tantis ingenii atque animi bonis excellenti, ac tot jam veracis virtutis experimentis speciosi & cogniti, honore videtur accessisse.”

(d) Pius IV. pont. max. & cardinalis Carolus Borromaeus.

(e) Haec aprilis mense, recenti adhuc Commendonis honore, a Pogiano scribebantur: qui quidem, quemadmodum infra ait, considerabat, fore, ut

brevi una cum Gratiano hujus rei laetitia Romae perfrueretur. quid igitur sibi hoc loco vult illud ante *summam hiemem*? num, qui, mense aprilis scribens, sperare dicit, *brevi* se cum alio futurum, de *hieme*, eoque *summa*, cogitare putandus est? an est *brevi* inter primum ver, & *summam hiemem* intervallum? an tam longum est in Italiam & Polonia iter, ut illinc vere nunc etiam prima aestate profectus, Romam non possit nisi *summa* jam *hieme* pervenire? atqui de Hosio, Pauli IV. litteris, mense martio an. 1558. datis, Romam ex ultima Polonia evocato, Stanislaus Rescius in ejus Vita lib. I. c. 23. Hosius autem, inquit, pontificis vocem, nunquam Dei loquentis vocem, audiens, nulla valetudinis inbecillitate, nulla sumptuum, ac temporis, ad iter faciendum minime omnium opportuni (jullius enim mensis agebatur) ratione habita... Romam ultima mensis augusti pervenit. Omnia, sive suspensa animo *hieme* scripsisse Pogianum, sive oscitantem libarium non, quod ille scripserat, descripsisse reor; & *assatum*, non vero *hieme*, legendum; censeo.



ribus nec vulgaribus verbis gratias egisse. cui rei etsi, vel tacente me, profecto intelligis illud antecedere, nihil mihi his comitiis gratius aut optatius accidere potuisse, tamen id ipsius Borromaei causa, cui hoc nomine plurimum debeo, scribendum putavi. tibi vero vicissim gratulor communi hac singularis laetitiae causa, qua (ut dixi) confido, fore, ut brevi praesentes una perfruamur. Valetudinem tuam cura: quam ad rem laetissimus iste nuncius debet te jam aliquid adjuvisse. Epistolam tuam, ipsius iussu, legendam dedi Borrosmaeo cardinali, quam is triduum retinuit, ejus lectione admodum delectatus. *Vale. Roma. M. D. LXV. (m)*

(m) Neque mensis neque anni erat ulla in exemplari nota. annum Gracianus adscripsit, mensem non adscri-

pfit: quem fuisse aprillem, vix est dubitandum:

## IV.

N. N. (a) Cardinalis Joanni Sambuco. (b)

*Gratulationi de cardinalatu respondet.*

Vellem, quam vere, pro tuo in me amore, meo hoc honore laetatus mihiq; ex animo gratulatus es, pari scilicet ratione (c) causas commemorasses, quibus merito meo in cardinalium collegium cooptatus essem. sed, cum eas humanissimis literis

(a) Et haec & aliae aliquot, quae incipit sequuntur, epistolae nullum eorum, qui eas dederunt, nomen neque in nostro exemplari neque in codice vaticano inscriptum habent; pro quo confecta nota N. N. subditur. earum tamen unam manifestis indicibus deprehendi card. Sirleti nomine esse scriptam: ut, & ob eam & ob alias etiam causas, mihi persuaserim, ad unum eundemq; Sirletum reliquas etiam pertinere. Idem est autem, omnium argumentum, his nimirum gratias agere, qui de recenti cardinalatu ei gratulati per litteras fuerant. credibile est autem, Sirletum, hisdem, quibus Commendatum, proximi martii comitiis cardinalem creatum, cum omnium sibi gratulantium epistolis

respondere, latine praesertim, per se ipse non posset, ad Pogianum, amicissimum suum, confugisse, ejusque opera in persolvendo illo officio quadam saltem ex parte esse usum ac sublevatum; Pogianum vero ipsam ita earum epistolarum, quas scripserat, exempla sibi conservata voluisse, ut, cujus rogata ac nomine eas scripisset, ab aliis sciri noluerit.

(b) Joannem Sambucum, excellentem medicum, historicum, poetam, Tirnaviae in Hungaria superiore, anno 1531. natum, Viennae in Austria idibus junii an. 1584. obiisse, asserat Ludovicus Morerius in suo *Dictionario*: apud quem plura de homine reperiet.

(c) Hoc est, aequo viro.

litteris tuis amice collegeris, mihiq[ue] tantum tribueris, quantum certe postulat hic dignitatis gradus, non etiam quantum ipse mihi possim assumere, profectio intelligo, quam longe ab sim ab ea facultate, quam mei officii munus requirit. quod nisi Dei benignitate considerem, qui me, a cardinalatus cogitatione, non solum a cupiditate, remotissimum, in hunc locum vocavit, sane vereretur, ne gravissimo oneri succumberem. huc igitur, pro nostra benevolentia, tua de nobis optata, huc tuas preces incumbant, meam ut imbecillitatem suae gratiae adminiculo fulciat beneficentissimus Deus. Illud vero, quod neque tu pie, neque mihi utiliter precari potes, remove, quaeso, ab optatis tuis (d). nam suo id Deus consilio reservavit, ut ne cupiditate quidem aut cogitatione cuiquam hoc praecipere liceat. De libro, quem requiris, quo minus obsequar studio tuo, sit multis magnisque occupationibus, quibus, quomodo nunc est, ita dislindeor, ut verendum sit, ne obruar (e). cum pri-

E 2

mum

(d) Videtur in suis litteris posuisse Sambucus, idque optare se, scripsisse, ut olim ad pontificatum etiam maximum Sirletus perveniret. Non pervenit ad eum ille quidem: verum in iis comitiis, quibus Pius V. renunciatus summus pontifex est, quot qualesque suffragatores habuerit, ex Ciaconio, sive Oldoinio cognosce. Ubi, inquit, post Pii IV. obitum ad conclave ventum est, ac de successore deliberatum, agnovitque Borromaeus cardinalis, clientellae potens, ac praecipuae partis in hac electione dux & caput, se Joanni card. Mariano frustra suffragari, quod ei, seriatim, ut dicit, falso, quatuor vota desissent, defuturisque amplius forent, si deus secundo tentaretur, tunc ad Gulielmum Sirletum creationem animum transulit, qui omnibus fere gratas erat, maxime vero cardinali Obislerio, Alexandrino dicto, qui, cum nil nisi Dei gloriam & publica commoda spectaret, Sirletum ornando ecclesia (corr. ecclesiam) ornari, christianaeque resip. bene consultum iri, affirmabat. unde non modo studium suum Romanae altro pollicebatur, sed patres etiam suppellectili adibat, miserandoque precari & consilio, omnium gratiam Sirletum conciliare studebat. qui tamen a

pontificatu paucis admodum votis exiit, ea sola ex causa potenter (fort. praeteritis), quamvis plurima in eum vota concurrerent, quod nonnulli dubitarent, an homo, totus libris & litterarum studiis immersus, tantumque rebus gerendis exercitatus, tantum negotiorum molem sustinere possit.

(e) Non defuit Sirletus in posterum etiam tempus occupationibus, ac potissimum salutationibus distineri, sic, ut domum mutare coactus fuerit. Latinus in litteris, ad Antonium Augustinum die 19. Jul. an. 1567. datis, Sirletus cardinalis, inquit, natus traditorum virorum amator, ita crebris multorum salutationibus obruitur, ut vix illi vacet interdum cibum sumere, quare audito, ab aragonia in causam domum migrasse: ubi ablitus, aliquantotum plus otii nullus, & mihi & multis, qui longe a vaticano absumus, salutationis vel officium vel consuetudinem libentius fortasse sua causa, quam nostra, remittit. laboramus egregie omnes fere: sed, ut spero, nostro commodo. ita rursus sit, ut vehementius animus aeternus, atque ad ea consuequenda cogitationes omnes & studia diligentius conseramus.

f *num me ex his impeditis relaxaro, tibi morem geram. Tu praeclara ista veterum hominum ingenii monumenta, quae sunt in manibus (f), quaeso, pervulga. ego, & virtutis atque doctrinae nomine, & tuae in me benevolentiae causa, tibi eximium amorem ac studium meum semper praestabo.*

(f) Sambuci opera ab Antonio *Les eloges des hommes savans* diligenter-  
Tedesco in tomo III. operis inscripti tissime recensentur.

## V.

a b N. N. (a) Cardinalis Camillo Paleotto. (b)

*Idem argumentum.*

NON est eadem ratio respondendi in amore iis, qui te diligant, & tuendae eorum opinionis, quam de tua virtute conceptam aliis etiam fortasse tradiderint. multo est horum alterum difficilius. mirum enim est, quam sibi fere indulgeat hominum benevolentia in amplificandis amicorum laudibus. hac ego me conditione esse intelligo; cui tuus in me amor, ut omittam caeterorum, quos scribis, de me iudicium, multo plus affingit, quam ego, me ipsum intuens, possim agnoscere. sed, quoniam haec, ut interdum recte adhibentur, sic accipienda sunt non tanquam certa laudis testimonia, sed quasi monita virtutis & officii, enitamur modo, quantum in nobis est, ut perennis ac propria esse possit eorum laetitia, qui sperant, hunc Dei benignitate mihi delatum honorem & mihi ornamento & reip. utilem fore. quod ut consequi possim, tuum etiam fuerit cumulare literarum humanitatem illo munere pietatis, ut preceris Deum, suum ut ipse beneficium tueatur, & qui hujus muneris auctor & largitor fuit, ejusdem gerendi dux & adjutor esse velit. hoc si assequar, non solum voluntas tibi satisfaciet mea, sed conatus etiam non fallat expectationem tuam.

(a) Vide adnotationem primam in epistolam proxime superiorem.

(b) Ad Camillum hunc Paleottum (quem & Paleotum & Paleotum & Paleottum scriptum video) exstant plurimae Latinae epistolae; quarum aliquot particulas videremus, ut de homine quaedam scitu digniora cognoscantur. Die 28. sept. an. 1584.

*Quid tibi autem, inquit, ut uter exordio tuo, velit in mentem tu ut quaerere, quod ab te ita eleganter, ita copiose explicatum est, ut mihi nihil non modo ad dicendum, sed ne ad dubitandum quidem loci reliqueris? an, qui jam dudum latine ornateque scribendi facultatem te inter celebres actoris nostrae viros plane consecutum non*  
petram.

tuam. in quo me multum adjuvabit cardinalis ornatissimus  
frater

verum, nondum potuisti satis de acri-  
tus iudicio, singularique elegantia  
persuasum, nisi novo documento testa-  
tissem (corr. testatorem) apud me in-  
genii tui praesentium faceres? . . .  
Ignoscio tibi, Paleste, si in Caroli Si-  
gonii morte non facile temperas doleri.  
multas solidas rationes adsunt, quas  
et fualque amos, qui Sigonii erudi-  
tione virtutemque plant narant, fa-  
cile excusare possunt, si aliquanto fra-  
telli animo ejus hominis mortem fer-  
runt, quem resp. utilissimum multis em-  
perlentis jam pridem compererant. . .  
Qui Sigonii locum in vestro illusterrimo  
Athenae gymnasio (bononiensi) sustine-  
re cum dignitate possit, non video etc.  
Sigonii autem obitum ita dolenter Pa-  
leottus tulit, ut non tam illi vir do-  
ctus, quem ipsa doctrina Bononiae ex-  
sistia videretur. ait enim in sua ad  
Latinum epistola, Bononiae Kal. dec.  
an. 1584. data sic: *Quod autem me ro-  
gat, ut eruditum virorum iudicia,  
si qua de his (scilicet de Latinis in Tertul-  
lianum, nuperime editum, lucubra-  
tionibus) facta fuerint, diligentissime  
tibi patefaciam: si quid ad meos perve-  
nerit aures, quod te scire oportere in-  
tellecto, te faciam certiorum. sed  
tanta est ejusmodi eruditum hominum  
in nostra civitate penuria (credo etiam  
in ceteris, urbe excepta), ut, quem  
bis de rebus praecipue consulam, haud  
naibi constet. At dicis: „Qualis igitur  
est ista vestra studiorum mater,?”  
Sic ferunt tempora, ut lucrum nullius  
plerique boulet, quoniam verum sapien-  
tiam sellari. audivimus (proh dolor!)  
eum, qui de dissolutis rebus iudicare  
poterat, sed nunc non est deplorandi lo-  
cus etc. Cui epistolae respondit die no-  
eiusdem mensis Latinus. Male, etc.  
(corr. ut) nunc quidem est, Paleste  
saevius, apud Italos cum litteris agi-  
tur, si quod genus scribis (sive scri-  
be), quot olim gymnasia ita florebant,*

ut eruditum virorum numero ex-  
uina singulis poent lostris solita erant  
effundere, etc. ultra alpes etc. maris ad  
omnium liberalium artium scientiam  
diffeminandum excolendamque mittere,  
nunc ita sunt exhausta, ut ex aliis pro-  
vinciis ad nos, non sine ignavia nostras  
nota, evocandi sint, quarum industria  
itala juventas etc. linguarum scientia  
etc. rerum cognitione inebatur. hic  
enim, ut aucto, qui in atroque lingua  
humanioris, quos dicunt, litteras, pu-  
blicitate stipendiis conducti, praesentant,  
instrant, hispani, gallicique majore tu  
parte sunt. Quamquam tibi assentiar,  
non video tamen, ad iudicandum de meo  
in Tertullianum conpellitur tanta eru-  
ditione praeditus esse oportere homines,  
ut, praeter unum Sigonium, in tam fer-  
tili bonorum ingeniorum studio foranque  
virorum civitate, non facile reperia-  
tur, qui id praestare possit. certe, qui  
unus tantum videt etc. iudicis, nequa-  
quam impertus te ejus materis beneissi-  
mus sustinens (fort. et materis bene-  
sistendo) tacite fateris. habet Ter-  
tullianus multa passim ex jurisconsul-  
torum formulis accepta, quibus ma-  
gnam pondus ipsius scriptis additur,  
quas nisi jurisperiti non statim facile in-  
telligant. tibi autem quid in eo genere  
obscurum esse posse existimus, qui, cum  
rerum omnium non mediocrem cogi-  
tationem comparare semper cum summa  
laude vult? It. tam dum habet juris  
scientiae arcana, si quis usquam alius  
habeat est, absolute callentem (Gabrie-  
lem Paleottum cardinalem, Camilli fir-  
mum, significat) . . . Ego vero, cum  
aliorum de conjecturis meo iudicium  
quaesivi, nullius tanti momenti apud  
me statui esse oportere, quanti tamen  
etc. fratri tui cardinalis iudicium atque  
censuram, quarum eruditionem jam  
pridem plane percellam habebam etc.  
Quibus ex Latinis epistolarum locis  
Camilli nostri ingenium atque doctri-  
na satis

e d frater tuus (c), cujus ut singulari erga me & mutuo amore (d) mirum in modum delector, sic boni in primis & sapientis viri ratione

na satig intelligitur. Volo nunc ejusdem rusticarum rerum honesta atque credita studia ex alia Latini ad eum epistola, die 22. nov. an. 1586. Roma data, cognosci. *Biduo ante*, inquit, *litteras tuas*, XV. Calend. ex Arantina (villa) *tus datas*, Ludovicus Amerinns, utriusque amore dignissimus, ad me attulit: in quibus id primum me mirifice delectavit, quod curasti diligenter, ut is villas tuas delicias, mirum in modum quotidie audas, luculenta oratione mihi describeret, atque ab oculis pene singulas ejus apes atque ornamenta pingeret. unde animi tui magnitudinem ac singulari studium in conquirendis antiqui nobilium plantarum generibus quibus facile possit agnoscere; cum praesertim nec laboribus nec sumptibus parcas, ut (fort. &c.), quae peregrina ac rara sunt, ita villas pulchritudinem admirantibus commendant, ut sateri ingenui cogantur, diligentiae & industriae tuae, etiam quae cogitata, ne dum solita, difficillima sunt, parere didicisse. quis enim (ut caetera tacito, arbusculas, perpetua fronde virentes, ita dispositas &c. consertas, ut miro artificio, topiario opere, armatarum trivertium imaginum exprimant, novallisque pagnae faciem representent) qui, inquam, vitrea alvearia, apibus paranda, ante te excogitavit? ut naturae arcana, in carum resp. dami gubernanda, in velle utraque consuecunda, in fortis edendo, in prole educanda, in curandis levallidi, in mortalis effrendis, in regis majestate adoranda atque luenda, cognoscere, oculisque singula officinas earum mania ac ministeria r'uari atque explorare quibus anni tempore possit. quid ad haec (hoc est, si cum his componentur) insens in motu statui singulae sumptus? anas (ita ut Christus amet) vitrei alvearii angulus plaris apud me mirum

affluabitur, in quem corporis purgamenta congerant, quam pretiosissima quaeque merita monumenta ambulationum hominum; quarum amor studium in his rebus collatur &c. ponitur, quae presto parari facile possint: cum tamem ad naturae secreta scrutanda atque investiganda ne levissimum quidem cogitationum susceperint. sed quae rapior? solus sum; decumbis: da veniam sentienti. &c.

(c) Gabriel Paleottus bononiensis, cardinalis iisdem comitiis, quibus Siretus ipse, hoc est die 12. mart. an. 1561. a Pio IV. creatus.

(d) Siretium quantopere & amarit & observavit card. Paleottus non minimo indicio esse potest ejus ad illum haec epistola, die 27. febr. an. 1566. data, quam ex codice vaticano 6169. pag. 204. descripsi.

All' illustriss. &c. reverendiss. monsignor mio offerendiss. il cardinal Sireto. Roma.

Monsignor illustriss. &c. signor mio offerendiss. Io giunsi alli 21. a Bologna. non piacque alla cittade, ch'io mi trattentassi in un monasterio vicino, &c. non intrassi, se non il giorno di S. Mathia, vestito in habito episcopale. &c. così feci. &c. hora, Dio gratia, mi trovi nella mia chiesa, residente. questa mattina ho data la cenere al populo. &c. fattali un poco di ragionamento, secondo il consiglio di V.S. illustriss. Mi hanno scoperto infinite cose da ricordare. ma per hora parmi conoscer' offai buone disposizioni, &c. ancor qualche speranza, ch'hanno di me; valchè con l'aiuto d'iddio non despero di poter far qualche bene. V.S. illustriss. non s'iscuri tenermi consigliato, avvertito. &c. ripreso in ogni cosa, ch'è di lei pari bene, per servizio di Dio, &c. utile di questa mia chiesa. De' cost' serivono alcuni de quattro cardinali noviter creati contra formam

con-

ratione & exemplo in communi officio sublevabor. te vero, & mihi amicissimi hominis fratrem, & ornamentis animi atque inge-

concilii tridentini. De gratia si procu-  
ri, che la grande epistola, che tutti il  
popoli hanno fu' bora della sua santi-  
tade, non s'è volti punto cantauinando.  
Prece V.S. illustrissi. conferoi di me me-  
morio nelle sue sante orationi, & Domi-  
nus sit illi adiutor in operibus suis: alla  
qual humilmente mi raccomando. Di  
Bologna il primo di quadragesima nel  
1566.

Di V.S. illustrissi. & reverendissi.

Humilissimus servitor.

Il cardinal Paleotti.

Exstat in eodem vaticano codice  
pag. 574. alia ad eundem Silectum.  
Francisci Joannetti epistola, in qua  
utriusque, Gabriellæ nimirum & Ca-  
milli Paleottorum, sit mentio: quam,  
nonnulla scitu digna continentem,  
item descriptis, & lectoribus non dis-  
splicituram exhibeo.

All'illustrissi. & reverendissi. mon-  
signor il signor cardinale Silecto, & si-  
gnore, padrone & . . . tore mio sin-  
golarmente offerandissi. & calendissi.  
Roma.

Illustrissi. reverendissi. signore, pa-  
drone & benefattore mio singolarmente  
offerandissi. & calendissi. La benigna  
lettera di V.S. illustrissi. & reverendissi.  
con la quale mi esorta caminare oltra  
animosamente nell'opera principiata  
per il servizio della santa chiesa, mi è  
stata di consolazione molto grande, ri-  
trovandomi hora in altissimo & profon-  
do polage non solamente della dura sa-  
lica presente, ma anchora delle cogi-  
tazioni del futuro, quando mi sarà biso-  
gno di nuovo rispondere alli ordini be-  
nediti, & per altri anchora particolari  
interessi de beni temporali, quali mi  
avevo havere in Baviera della detta di  
mia consorte. & qua poi la Bologna  
patria mia esser trattato molto legger-  
mente senza l'effirmi osservato cosa mi  
ha stata concessa dallo elemeno di N.S.

mediante l'intercessione già di V.S. illu-  
strissi. & reverendissi. & intanto lo pa-  
tistia gravemente rispetto le mie facultà  
debbole, & le spese passate di fare scri-  
ver le presente & le venturo. Ma ho  
sempre laudato il nome di Dio benedi-  
to, retributore gloriosissimo delle fatiche  
& pericoli di soi servi senza dubio in  
la gloria eterna. faccio quanto più  
poco giorno & notte per venir al fine  
d'essa opera, la quale con l'adiutorio  
divino è in bonissimo termine; che quan-  
do sarà finita, pregard humilissimamen-  
te V.S. illustrissi. & reverendissi. del suo  
favor & agiate in farla capitare alla  
mano santissima del gran pastore, si-  
gnore nostro desideratissimo: le celesti elvità  
del quale, scritte mi bora dalla infinita  
pietà di V. S. illustrissi. & reverendissi.  
amo con riverenza, honore, laudo, &  
adoro, di continuo pregando la miseri-  
cordia eterna per sua salute. con Dio ci facci  
degni d'haver lungo tempo questo san-  
tissimo padre: l'orationi del quale cre-  
do certo essino alla rovina del mondo,  
hora d'ogni banda precipitato & calu-  
co. Ho subito bastato la mano per no-  
me & commissione di V. S. illustrissi. &  
reverendissi. all'illustrissi. & reveren-  
dissi. Paleotto: quale con riverenza ri-  
saluta & ringratia quella, dicendomi  
ancha volerli scriber &c. Il signor Ca-  
millo suo fratello & altri saluterà lo  
stesso molto volentieri, secondo il com-  
mandamento di quella, & al signor  
Camillo mostrerà la lettera in quella  
parte, come anche ho fatto all'illustrissi.  
signor cardinale. Non ti tacerò la mia  
gladissima dolcezza. con allegria in-  
finita sento delle anghioni fatte d'averci  
& di richerere quelli giorni nella me-  
ritissima persona di V.S. illustrissi. & re-  
verendissi. la quale per grandissimo giu-  
dicio del vicario di Gesù Christo è ri-  
nunta fiele dispensatore de' beni mon-  
dani, & conveniente padre & pastore  
dell'.

ingenii paene similem, praesertim vix illi in amore concedentem, scito a me fraterne diligi, studiumque & operam meam semper tibi praesto futuram.

VI.

dell'anime della sua chiesa che dolce patria. su cui in el placito della divina bontà conservarsi quella langhiosa tempo con augumenti & gradi ogni giorno maggiori per il servizio della santa catholica chiesa. & a quella, mia benefattore segnalatissimo, & padrone gratiosissimo. con humilissimi riverenti bacio le reverendissime mani, per l'animo suo elevatissimo. verso me in vobis per l'occasione raccomandarmi a N.S. che l'iddio glielo rendi per me gratie convenienti, alla quale con somma riverenza mi raccomando. Di Bologna li 13. marzo 1666.

Di V.S. illustrissimi & reverendissimi.

Dilettissimi & dovillissimi servitori  
Francesco Gioannetta.

Cujus in epistolae priore parte, quod suum inchoatum opus Joannettus significet, ex aliis ejusdem ad eundem Sirletum litteris, quas ex eodem codice vaticano pag. 508. descriptas profecto, intelligitur.

Illustrissimo & reverendissimo. principi ac domino, domino Gulielmo Sirleto S. R. E. cardinali meritisimo &c. domino & benefactori suo reverenter ac summe colendo.

Illustrissime & reverendissime. praefatus, domine & patrone optatissime, ingentique pietate & doctrinae maxime, Memini, Romae dum nuper essem, me in familiari colloquio aliquid de meis studiis reverendissimae celsitudinal vestrae quondamque missarum recepisse. caeterum illud non nisi opportune faciendum putavi. jam vero quum ad Honorum primum pervenerim, libuit (divina opinor, assistente aura) de abrogandis apud haereticos scholis non nihil differere: ut, si nunquam etiam id nostra forsitan aetate sit futurum, in

consideratione saltem fuisse habitam, & posteri noscant, & haeretici praesentes metuant. haereticorum tamen ego equidem non nihil, de summi optimique pontificis domini nostri voluntate incertus, & num ex comminatio sit meo libere plano inferenda (quamvis eam potius inferendam, quam suppressendam existimem) non facis expedite dijudicari. quid proinde reverendissime. celsitudo vestra ea de re sentiat, facendumque statuat, ne me celet, per immensam salvatoris nostri Jesu Christi charitatem, reverenter eam obtestor. Mitto eidem quoque procerum, quod operi olim destinaram, sed quum sanctissimi domini nostri Iussu non a Leone nono, at quin potius a divo Petro, apostolorum principe, summorum pontificum vitae fuerint mihi una cum annotationibus meis repetendae, aliter illud, ubi ad calcem operis (annuente Deo) ventum fuerit, postea disponam. interim tamen totius, quam parvo, defensionis seriem ex isto reverendissime. celsitudo vestra facile cognoscet: quam humillime rogo, uti me, sibi multis nominibus devotissimum, hac sua pietate devotissimam quoque reddat fovetque. Deus omnipotens illam sanctae ejus ecclesiae distinctissime incolumem atque felicem conservet: cui me meoque perexigua studia in omni reverentia & obsequio demisse commendo. Bononiae 17. die januarii anno salutis mundi 1668.

Illustrissimae & reverendissimae celsitudinal vestrae

Obsequiosissimus, humillimus servus

Franciscus Joannettus m. pr.

## VI.

N. N. (a) Cardinalis Josepho Olivæ. (b)

a b

*Idem argumentum.*

TU vero, cum elegantissimis tuis ad me literis vix explicas, utrum de cardinalatu meo mihi gratulari debeas (c), simul & amici & christiani & prudentis hominis officio fungeris. quam enim gratulationis causam habere videtur hic splendor honoris, & cum eo conjuncta facultas quaedam de rep. benemerendi, eam fere adimit infirmitas valetudinis meae (d), & quod maxime ad rem pertinet, iniquitas temporum ac negotiorum difficultas; ut, etiamsi talis sim, qualem me esse tibi persuadet tuus in me amor eximius, tamen vix quicquam queam proficere. nunc ad imbecillitatem corporis accedunt animi & ingenii (e) facultates perexiguæ, quæ a literarum stu-

F dio

(a) Vide primam adnotationem in epistolam superiorem.

(b) *Ossus* exempl. Emendari ex cod. vat. Sed de homine nihil comperti habeo.

(c) Sic, opinor, Josephus hic gratulatus Sirleto de cardinalatu fuerat, ut non minus oneris, quam honoris in eo inesse tamen confirmaret. & fortasse, id fore prævidens, quod re ipsa contigit, ut Sirletus ejus muneris multa ac varia occupatione distractus, a studiis suis avocaretur, minusque utilis literis ac litteratis evaderet, nequequam satis sibi constare scripserat, lætitiæ ne partes, an potius maeroris in illius honore suscipiendæ hominibus essent.

(d) In Latini litteris frequens de Sirleti infirma valetudine mentio incidit, ad Andream Masium die 4. mart. an. 1560. scribens, *De Sirleto*, inquit, *tantum tibi habeo dicere, quod ad ecclesiæ rituum præceptorumque cognitionem attingit, nequequam ut cui-plurare cum illo cõferri possit. . . . Laboravit super sequentibus rebus de-heribus, utinamque difficultate. & aliis ad eundem Masium litteris, die 27.*

sept. an. 1561. datis, *Sirletus*, inquit, *valet utinamque*. Die 16. jun. an. 1562. ad eundem scribens, *Sirletus*, inquit, *... in Hieronymo purganda non voluntate, sed viribus destitutus, interitum. quod tempora magis posulare videntur, in resistendis illis synodorum operam navet. &c.*

(e) Quam Sirletus in se ingenii facultatem ac laudem, modestiæ scilicet causâ, non agnoscit, ei miror Gratianum libro I. *Vitar. card. Commendoni* cap. 5. non minimum sententia sua detraxisse. ait enim; *Familiariter usus est (Commendonus). . . . Galileus Sirleto, qui ei postea collega in cardinalatu fuit, vir cum innocentia summa, tum memoriæ tantæ, ut, cum omnes omnium artium libros, omnia scripta grecorum & latinorum vetera recitatione infatigabili labore perlegisset, eorum non singulos modo sententias, sed verba quoque memoriter recenseret, cum, bibliothecæ inisset, vel de abstrusissimis rebus consuleretur, quod nisi conceptis in unius notationem tot verum doctrinæ ingenium impar fuisset, memorabiliorum virum actus nostris non talisset.*



dio & a consuetudine librorum, quibus, quomodo poteram, non deeram reipublicae, traductae in publicum hoc turbulentumque negotium quid possint efficere non equidem intelligo. verum, quod adhuc, Deo adjuvante, me praestitisse spero, posthac etiam integrum & liberum animum eidem Deo permittam; ut, cujus in tota hac cardinalatus ratione & aedificatio & agricultura sum (f), frequens illud ab eo petam: *Confirmet haec, Deus, quod operatus es in me.* qua in re tui quoque amoris erga me partes erunt conciliare mihi divinam operam & gratiam piis & assiduis precibus. Quod vero ad te attinet, sic habeto, tibi, cum propter memoriam illius optimi viri (g), cui te merito tuo charissimum fuisse, scio, tum propter virtutem tuam in meque benevolentiam, studium & operam meam, ubi opus fuerit, nullo loco defuturam.

(f) Contra hunc locum Gentianus fit, sine non video.  
mendam notam in exemplaris margine (g) Hominem non novi.  
inscripsit. ego, quid in eo mendosum

## VII.

N. N. (a) Cardinalis Petro Victorio.

*Idem argumentum.*

Neque mihi, vel sine tuis literis, quicquam exploratius esse potuit, quam te hac honoris mei amplificatione laetatum esse, &, illis lectis, nihil gravius aut amantius scribi posse,

(a) Quae nomina sub M & M, huic epistolae in nostro exemplari & in vaticano codice inscriptis, laterent, ex Brentinae Petri Victorii litterarum anni 1586. editione pag. 125. deprehendi; in qua reperitur ad Guillelmum Sirletum eae, quibus hac ipsa epistola responderetur, sunt autem huiusmodi.

„ Petrus Victorius Galileo Sirletto card.S.

„ Nihil ego jampridem tam libenter audire, nec quod me tanta laetitia afficeret, quam quod nuper accepi, te in collegium sumorum cardinalium a Pio IV. pont. max. cooptatum fuisse. atque id quidem merito, verifque de causis. nam & virtus nostra fidelisque amicitia requi-

„ rebat, ut honore tuo, magno ac iusto, perinde atque meo, laetarer; & praeterea gaudere (aisi fallor) debui, cum cognovi ac vidi, probtatem animi, scientiamque artium honestarum, qui a nobis in te non mediocriter sunt optimi habitus animorum, ornari praemioque tibi debito affici: quod raro usu venit his malis miserisque temporibus. sed non ego tantum, qui te semper amavi, eximiamque tuam virtutem penitus perspexi, &, quam occasio aliqua data est, etiam praedicavi, verum multi etiam, qui te nunquam viderant, sed tantum aliquid subito de summa bonitate tua & singulari eruditione audiverunt, nun-

„ tin

posse, judicavi : quorum alterum mihi vetus amicitia no-

F 2

stra

10 tio hoc vehementer laetati sunt, ju-  
 11 dicialiumque pontificis maximi, optimi  
 12 ac sapientissimi viri, probarunt, vel  
 13 potius summis laudibus in caelum  
 14 tulerunt. magnopere igitur laetari  
 15 debes tot praecularis iudiciis homi-  
 16 num de virtutibus tuis. haec enim  
 17 vera est ac solida voluptas, ut scis,  
 18 & quae nulla purior majorque ab ho-  
 19 minibus gustari potest; cum, quan-  
 20 tum laetitiae naturae nostrae pati-  
 21 tur, nos ornent ac paene diis im-  
 22 moratilibus similes faciat. non ita  
 23 temere agerem cum alio quopiam  
 24 mortali, metuens, ne oratio haec  
 25 mea, plena dignitatis in illum,  
 26 ipsum depravaret, & infolentiorum  
 27 sorte redderet. sed nullum pericu-  
 28 lum est de hac re in aequitate animi  
 29 tui, qui tota pectore (ut ajunt)  
 30 abhorraisti semper ab omni inanitate  
 31 & nec umquam passus es, te ab-  
 32 duci te lim-via etiam de te amplifi-  
 33 smis fortissimum hominum, aut  
 34 praeculara ipsorum voluntate erga te,  
 35 sed, quantum tibi licuerit, omnem  
 36 eorum benignitatem fugeris ac re-  
 37 pudialis. ipse quoque non fidenter  
 38 locum hunc attigi: verebar enim,  
 39 ne apud te eadem de causa offende-  
 40 rem. sed munus, quod suscepi, me  
 41 coegit; atque id non tam tua causa  
 42 feci, quam aliorum: interesse enim  
 43 ipsorum exstimavi. exemplo tui  
 44 proposito, ostendi, quae sit via vir-  
 45 tutis confectandae, & quae ratio  
 46 verae gloriae adipiscendae. tu nam-  
 47 que nulla alia re adutus, sed tan-  
 48 tum bonis artibus instructus, doti-  
 49 busque animi commendatus, adep-  
 50 tus es honorem illum, qui merito  
 51 maximus semper existimatus est, &  
 52 quem etiam non pauci, plurima cura  
 53 ac diligentia in ea re adhibita, cum  
 54 opibus & gratia non carerent, con-  
 55 sequi numquam ac sibi parare potue-  
 56 re. gaude igitur non tam summo

20 hoc dignitatis gradu, quam lis bo-  
 21 nis, quae in te posita sunt; quae  
 22 cum ipsa tibi causa fuerint hujus  
 23 honoris consequendi, parient etiam  
 24 tibi alia non minora commoda; in  
 25 primis autem benevolentiam & amo-  
 26 rem honestorum hominum, glo-  
 27 riamque demum veram ac perennem  
 28 conciliabunt. ego autem, cum alia  
 29 nulla in re tibi magnopere professe  
 30 valeam (nam, si quid a me profici-  
 31 sci posset, quod ad novum istum  
 32 florentemque statum rerum tuarum  
 33 magis orandum aptum esset, id in  
 34 tua manu potestateque totum situm  
 35 foret), rogabo Drum opt. max. ut te  
 36 diu incolamem fervet, ac de suis  
 37 (corr. tuis) magnis verisque lau-  
 38 dibus nunquam conticescam. Vo-  
 39 lebam his litteras, ut moris est,  
 40 per publicum tabellarium ad te mite-  
 41 tere; cum subito mihi rediit in  
 42 mentem, civem & familiarem meum,  
 43 Fabium Segulum, eundemque pro-  
 44 bum & honestum hominem, & mul-  
 45 tis magnisque animi dotibus instru-  
 46 ctum, in primis autem poetam exi-  
 47 mium, lituc proficisci. quare mu-  
 48 tavi consilium, ipsasque ei dedi.  
 49 tu vero, cum illum arbitrer dignum  
 50 amicitia tua, ipsam benevolentiam  
 51 complectere. quod si feceris, ut spe-  
 52 ro, facies mihi gratum, neque dis-  
 53 cedas quicquam ab ingenio instituti-  
 54 que tuis, qui semper eruditus  
 55 viros, & studiosos bonarum artium  
 56 vehementer amasti. Vale. Flor. ix. K.  
 57 aprilis MDCLXIII.

Datas hasce Vidlorii de Sirleesi  
 cardinalatu litteras anno 1564. leSor  
 ne miretur, qui Sirletum anno 1565.  
 creatum cardinalem meminerit. Vi-  
 dlorius enim, qui Florentiae scribebat,  
 etruscae nationis in definiendis annis  
 rationem sequutus est. erat autem  
 tum etruscia extremus cuiusque anni  
 dies non, ut caeteris ferme gentibus,  
 primus

- fra (b) facile persuadebat, alterum effecit ratio ac prudentia literarum tuarum. est vero, Victori, tanta auctoritas in testimonio tuo, quod ad alterius laudem accommodaris, ut nihil ei aut ad voluptatem jucundius, aut ad existimationem majus possit accidere. veruntamen, quia ne a te quidem alienum esse potest, quod tui similibus gravibus ac sapientibus viris contingit interdum (quorum amor erga aliquem, etsi non omnino praecurrit judicium, tamen sic occupat, cum accesserit, ut & opinio de ejus dignitate, quem ament, uberius in dies sit, & praedicatio liberalior), ipse etiam amore proventus es in commemoratione laudum mearum, qui, Pii pont. max. in me adornando prudentiae paene plus, quam liberalitati tribuas. ego vero, cum & me ipsum intueor, & hunc honorem, quanti sit, aestimo, & ipsum spectro pontificem max. in quem privatim nullum meum

primus & tricesimus mensis decembris, sed martii quartus & vicissimus; qui autem proxime consequatur, quintus & vicissimus novum illis annum aperiebat. itaque Victorii litterae, IX. Kal. apr. hoc est illo ipso martii quarto & vicessimo die datae, in annum non 1565. sed 1564. etrusco more inciderunt. qui quidem mos, mire ad perturbandam chronologiam accommodatus, paucis ante annis a Francisco Lcaesare, eodemque magno Etruriae duce, lege lata sublatas atque abrogatus est: coeptumque apud etruscos anni denique 1750. initium a Kalendis januariis duci.

(b) Amicitiae inter Sirletum & Victorium, ejusdemque amicitiae vetustatis, indicio esse volo Victorii tres ad eundem Sirletum epistolas, quas in codice vaticano 6189. repertas pagg. 15. 40. 54. a meque diligenter exscriptas haec exhibeo.

*A molto eccellente messer Guglielmo Sirieto . . . suo honorando.*

*Messer Guglielmo mio honorando.*  
Io non ho scritto lungo tempo fa alla S. V. ma l'ho ben sempre havuta nel cuore, come son tenuto fare per molti conti; & quando venisse occasione, che la potessi fare alcun servizio, mostrerei

*la fatti tale esser l'animo mio verso di lei, quale e' debbe.*

*Per ora le voglio far dire, che sono presso allo stampare un mio commento sopra questo libro che ci resta di Aristotile non ancora. & se bene molti anni sono feci diligentia di trovare libri in penna per ajutare quest'opera il più che potero, pure, perchè così capita più litterati d'ogni natione, & potrebbe esser venuto da poi in qua qualche buono esemplare in luce, che io non sapessi, mi è parso bene dimandar la S. V. se si nulla intorno a ciò, massime ancora per essere a guardia della libreria di copiosa. & non forse più così ben ricerca, come ha fatto lei. quando almeno ella seppia nulla, che mi potessi giungere, sia contenta per sua gentilezza & per comune utilità di avvisarvene. nè dirò altro intorno a ciò.*

*Io detti a stampare l'Aschilo, riscontro da me con più testi, & di più arricchito d'una tragedia, a messer Henrico Stephani già tre anni sono; & non l'ho ancor dato fuori. tal che mi temo molto mal servito da lui. pur ordi per un saggio, ch'è mi mandi, ch'è mi havrà messo mano. l'ho fatto in quarta foglio con le chiese faccia per faccia. del che anche non mi contento.*

*è ben*

meum non modo insigne beneficium, sed ne paulo quidem illustrius officium ullum extiterit, facile intelligo, hac ejus in me benignitate nihil excelcius esse posse. sed non pugnabo tecum vehementius, quin etiam te, virum omnibus doctrinae & virtutum ornamentis affluentem, in hoc benevolentiae iudicio non omnino negabo aliquid etiam veritati dedisse. affirmabo autem tibi, omnem, quamcumque esse vis in me, & animi & ingenii facultatem in maximum discrimen adductam esse. securus enim antea versabar in literis, & illud colebam non solum ingenuae voluptatis, sed etiam liberalis solatii domicilium. nunc ex tranquilla vita, & tanquam ex portu studiorum, quasi in altum abreptus, operam in reip. navi dare cogor optimo quidem ac sapientissimo gubernatori, sed tamen maxima tempestate ac frementibus fluctibus, quod nisi ei considerem, cujus vel

*2 ben vero, ch' è assai bello. come mi viene alle mani, ve ne manderò un volume. credo anche, che e' l'abbia accompagnato con altro scrittor, poco conforme a lui: tal che avrà, per quel chio sime, fatta una chimera. fate sano & amatevi. Di Fiorenza alli 13. di nov. nel 56.*

*Tutta vostra Pietro Vettori.*

*II.*

*Al magnifico & molto eccellente messer Guglielmo Sireto suo osservandissimo. A Roma.*

Molto mio honorando messer Guglielmo. Io ricevo la lettera di V. S. de' 28. di novembre. & insieme con essa il libro. del che ringrazio molto quella, & veggio, che ella ritiene verso di me il medesimo animo, che ha vostro sempre di giovarmi in ciò, che ella può, & ajutare ogni mio pensiero: talchè le sono forte obbligato. le rimanderò il suo libro, come ho modo di mandarlo sicuro per mezzo di qualche amico, quelle correzioni sopra il mio manoscritto, mi sono state state care: che mi diletta oltre a tutto di quello studio; se bene quelli autori sono deboli. & assai bassi. le emendazioni sopra la poetica sono valgate. perchè vennero nelle mani al maggio: onde egli l'ha tocche nella sua

dichiarazione di quel libro. ma lasciamo ora in questo. Io ho inteso per una di messer Tommaso de' Bardi cosa, che m'è piaciuta grandemente, come voi siete venuto in molta gratia di N. S. Paolo III. & che sua santità ho in animo di tirarvi a maggior gradi: che Dio voglia; & mi valleggio tanto, pure a pensarlo. nè mene maraviglio, sapendo quanto quella ama le persone dotte, & di honesta vita, il numero de' quali banuini è raro. & metterei vol suo primi, se parlassi con altri. piaccia a N. S. Dio di mantener sua santità in questo buon proposito, acciò che ella faccia chiara a tutto 'l mondo, che ella cerca la virtù innanzi a ogni altra cosa, & che questa la muove più, che i beni della fortuna. La S. V. si dolera nella sua della comune disgratia, che havemmo già di perder quel santo homo (Marcello II.) mostrando, che sperava cavar da me buona compagnia, & che all'ora avrebbe potuto sollisfare all' animo suo verso di me. Io certo restai molto afflitto di quello acerbo caso per molti conti, & massime per vedere di perdermi la pratica di alcuni banuini da bene & dotti, che avevo sempre sommamente desiderato. pure non sono mai mancato di speranza, che non abbia

vel in ipsius vicario mare & venti nutum observant, concederem animo, meque ab quieto librorum usu in negotiosam & periculosam hanc amplitudinem vocatum esse, vehementer do-  
lerem, quanquam me etiam, de hujus officii difficillimo mu-  
nere laborantem, confirmat ea spes, eum, qui Pio pontifici  
illam mentem dederit, ut mihi, ab ambitione libero ac nihil  
tale cogitanti, gravem hanc personam imponeret, quo eam  
aliqua ex parte tueri possim, non consilio, non auxilio defutu-  
rum. ad conciliandam vero mihi Dei opem & gratiam, quan-  
tum ipso Deo adjutore potero, eo utar instituto, ut sententiam  
& actionem meam, ab omni solutam cupiditate, liberam & in-  
tegram perpetuo regendam tradam divino numini. utinam mo-  
do a diuturna librorum consuetudine, a quibus vereor ne disjun-  
ctus sim, aliquid ad reip. utilitatem asserre, & illo privato ali-  
quot

*bis a noster qualche cosa, ch'io viva  
casi qualche tempo con voi. & mon-  
gnore della Casa m'brava, che a una  
occasione si tra per ricordare di me.  
ma non fece mai nulla, non so perchè.  
fimo pur, che egli habbia molti tra-  
vagli: perchè in vero l'occasione nacque  
nella morte di messer lino, che mi pen-  
so, se egli avesse voluto operar quel  
che poteva, che la cosa sarebbe agevol-  
mente riuscita: maximo per esser noto  
a ognuno, che la santa memoria di Pa-  
pa Marcello s'habeva disegnato a tal  
luogo: il che m'harebbe giovato assai.  
vedutami mancar questo altro amico,  
mi sono poi dato, ma quando fussono an-  
cora a tempo, o venisse simile occasione,  
non mi discosterei mai di volere & ser-  
vire con somma fede & tutta la mia  
diligentia, nè mi mancherebbe anche co-  
sti degli altri favori: che il magnifico  
messer Salustiano è molto uolo. Hec vo-  
lebam nesciui ne esset. Intanto la signo-  
ria vostra s'mantenga sana, & senza  
felicitante a quelli honori, ch'ella si è  
guadagnata colle sue fatiche & bontà  
d'animo. Di Fiorenza alli 6. di mar-  
zo 1556.*

*Servitore Pietro Vettori.*

*Memini lectior, unum in hac  
epistola florentino more esse designa-*

*tum; qui ex illarum gentium consue-  
tudinè 1557. dici debuerat.*

### III.

*Al molto reverendo messigner Gu-  
glielmo Sirleto protosantario... offer-  
vandissimo. A Roma.*

Molto uolo reverendo messer Gu-  
glielmo. Io rimando alla signoria vo-  
stra il suo libro, di che ella mi accun-  
tosò più mesi sono, & la ringrazio di  
questa sua cortesia, offerendomi a ren-  
dere il cambio, se ho nulla che le pla-  
cia. Io, come le dissi per l'altra uola,  
ho cavato più frutto di quella prima  
opera di agricoltura, intitolata *ymo-  
nà*, che dalla rhetorica mandata. &  
circa a questo libro di Aristotile mi ri-  
solvo, che non se ne truovi de' migliori:  
& bisogna torfelo, com'egli è, intan-  
do & forse sacro in qualche parte:  
che n'ho visti tanti esemplari, trovati-  
gli poez variati. E' v'è stampato a Po-  
rugi. & n'hanno certo messo diligentia,  
ma quella, che ha havuto la cura di cor-  
reggerlo si vede, che non ha fatto par-  
ticulare studio sopra questa opera:  
poi seguita in tutto un libro, che ho ha-  
vuto, in penna. talchè mi corregge be-  
ne qualche luogo, ma molti più forse son  
quegli, che c'è guasto. Henrico Stephani  
fui pur di stampare quell'*Astichia*, che  
c'è?

quot annorum otio publicum hoc negotium adjuvare possim! haec summa est rationis & cogitationis meae; de qua tecum, veluti cum altero me, libentius sum locutus, ut, cuius tu mihi tanquam spectatae rei testimonium dedisses, cum studium & consilium ea de re meum cognoveris, tali tuo de me iudicio magis lactere. bonis certe & eruditis viris, virtutis etiam studiosius & artium optimarum (in quibus etsi, quantum ipse profecerim, poenitet, tamen, quia, quicquid sum, totum illis, secundum Deum, me debere intelligo), quod semper antea studui, praecipuam operam ac studium meum profiteor; quo nomine, veterisque conjunctionis nostrae causa, te praeferam omnibus: quod Fabio Segnio, civi tuo, coram ostendi: quem quod & amicum tuum & virum ac poetam bonum mihi commendas, nemo est profecto, cuius aut testimonium apud me majorem fidem, aut commendatio plus ponderis habere possit, quam tua. itaque ei singularis animus & voluntas mea nullo loco deerit. Vale.

*con' è venuto un volonte. mi pare cognoscere, che ha indugiato tanto a darlo fuori, perchè vi ha voluto fare da dentro certe anastazioni: & così vi farà un po' di succenturia. V.S. vedrà presto cheute esse sono. io n'aspetto fra pochi di non so che volami: & subito*

*ch'egli arrivano, ne manderò uno alla S.V. la quale prego, che mi ami: che N.S. Dio la conservi sano: & vadia sempre crescendo in bontà. Di Firenze alli 24. di aprile nel 1557.*

*A' commandi di V.S.*

*Pietro Vettori.*

## VIII.

N. N. (a) Cardinalis Hannibali Minali.

*Idem argumentum.*

a

xx. ap. 1557.

EGO vero te vicissim de nomine cognitum habebam, non solum pro patris tui (b) claritate, prudentissimi & optimi viri, sed etiam pro ea fama, quae istinc (c) de flagranti tuo literarum studio, vitaeque ac morum probitate manabat. quo mihi etiam iucundior fuit honoris mei tua elegans & humanitatis plena gratulatio: in qua, etsi opinione ductus, quam fortasse amicorum hominum sermo, in meam laudem indulgentior, excitavit, plus mihi tribuis, quam quantum ipse possim agno-

b

c

(a) Non dubito, quin ejusdem Sirelli nomine scripta haec quoque epistola a P. g. 2. inierit.

(b) Donati Matthaei Minalis: de

quo vide epist. Fa. virtut. d. 29. jan. 1564.

(c) Brownia, ut opinor: qua in orbe fore civili perdiscendo Hannibal operam dabat.

agnoscere, tamen, quod cardinalatum aliqua ex parte dignitati meae delatum putas, & amo amorem tuum, & te vehementer hortor, ut istum teneas virtutis & bonarum artium cursum, unde tibi, Deo approbante, ascensus ad honores eo etiam erit facilius, quod ad praeclara animi & ingenii tui ornamenta suffragatio (d) accedet meritum atque illustris gratia parentis tui, clarissimi viri; quibus & praefidiis & subsidiis omnia facile consequere. qua in re studium & operam meam in primis tibi semper promptam ac paratam esse, intelliges. Vale. Roma, 11. idus aprilis. M. D. LXV.

(d) suffragio exempli. Emeñdavi.

## IX.

Julius Pogianus Hannibali Minali.

*De munere gratias agit, & ejus latinam epistolam laudat.*

NAE tu mirificus es adolescens, qui nullum finem facias ornandi mei officiis ac beneficiis tuis, occupes etiam partes in eo genere meas; ut idem, qui gratiam inieris, referre eandem quodammodo velle videaris. sed, qui tibi faveo paene plus, quam mihi, facile etiam adducor, ut tua victoria magis laeter, quam mea. Epistolam, quam ad Carolum Gualterutium (e) dedi-

(e) Fuit hic Gualterutius Petri Bembi admodum familiaris. iudicio est haec ipsius Bembi litterarum, ad protonotarium de Rubels die 14. jan. an. 1530. Romae ruri datarum, particula: *U che mi dà balanza di raccomandarmi la bisogna del nostro buon & gentile & cortese & da me niente meno di fratello amato messer Carlo Gualteruzzi da Sans...* Io vi so intendere, le obbligazioni, che io a messer Carlo ho, essere tante & tali, che non posso in questa mia raccomandazione così diligente essere, nè così caldo, ch'egli non meriti, ch'io molto più sia: nè potrà giammai in alcuna sua bisogna così officiosamente operarmi, com'egli in tutte le mie si travaglia sempre &c. Ad ipsum vero Gualterutium scribens litteris, die 21. jan. 1529. Venetiis

Romae, ut opinor, datis, *Onorato, inquit, messer Carlo mio, Dio vi salvi. Ho da rendervi molte & molte grazie non solo della fatica ed opera vostra, posta in ottenermi il breve di nostro signore per la badessa & monache di S. Pietro di Padova, del quale per mie lettere vi pregai, ma ancora della avermi voi ottenuto e procurato con tanta diligenza e amore e studio, come fatto avete, che non potrebbe essere stato maggiore. altra che quella, che non s'è potuto ottenere dalla signatura, mi torna nelle vostre lettere il prontamente significato, che non è già meno fatto, che se ottenuto si fosse, e basterà per avvertimento della badessa, nel vostro buona e santa donna. e lascio stare, che vi avete posta del vostro, e volete aver donato a detta badessa non soltanto-*

dedisti, probò sic, ut mihi illo ipso Bembo, de cuius formula

Vol. IV.

G

la

lamente la fatica vostra, che pagar non si potrebbe, ma evandio parte del prezzo, che vi dovea essere speso necessariamente, tuttavia non mi può essere se non carissima e dolcissima la risposta e soprabbondevole amorevolezza vostra. vedete quante ragioni di dovervi ringrazzare sono le mie. e non ho anco detto tutto: che solo il pregarvi voi di esser presto e desideroso animo di piacermi negli altri bisogni miei per lo innanzi, vale più che ogni prezzo; quando io posso averne uopo assai spesso; che non doara così il vostro Aiuto, che solo procurar le cose mie. la qual promessa vostra io ricevo ed abbraccio sommamente volentieri: nè potevo aver la cosa alcuna più cara di questa. Ma, oltre tutte queste cose, veduto l'amor vostro in quella supplicazione della prepositura di Cesena, che mandata mi avete, che mi sia evitata di cosa, che io intesa non avrei per altra via, e ho molto caro averla intesa. dunque ringraziatevi voi spesso in mia vece: che io non basto a farlo in questa carta, come vorrei. farollo mandovi, quanto meritare, ed io tenuto sono, non solo per quelli tanti conti, ma insieme con essi ancora per quello della grande virtù vostra, la quale amo ed onoro buon tempo fa, ed ancora amerò sempre. mandovi ducenti cinque di camera in questa lettera; e tutto a voi mi professo in dono. Alla prima vostra lettera siamo aver risposta, rispondendo alla seconda. Delle novelle, che nell'una e nell'altra mi scrivete, vi ringrazio; e veggo, che lo convengo far questa ufficio molte volte. ma veramente mi pare averlo fatto abbastanza. State sano. Alli 21 di gennaio 1519. Di Virginia.

Haec & superiora descripta ex magnifica Bembi omnium operum veneta editione an. 1719. apud Franciscum Hertzhaußer, non eam orthographiam sequutus, qua Bembum esse usum

constat, sed quam, praeposito, ut mihi quidem videtur, consilio, recentem ac suam editores in athenis scriptis exhibere voluerunt. qui utinam hac una in re modo peccassent! cuidam ad Angelum Gabrielium epistolae, ut caetera omitam, hoc initium fecerunt (T. IV. p. 160.) *Sub antea quam tibi has literas scriberem.* Sed fortasse non est hoc illorum, sed ipsius Bembi peccatum. qui enim manuscriptis veterum latinis auctoribus codicibus admodum delectabatur, illisque plurimum, neque summo semper iudicio exquisitoque delectu (quod non una in re declaravit), tribuere solitus erat, eum credibile est in Balbi ad Ciceronem illas (lib. IX. ad Attic. epist. 8.) litteras incidisse (quarum in omnibus, quas plurimos vidi, mas. codicibus, itemque in omnibus primis post artis typographicae exortum faeculi editionibus hoc initium est *Sub postea quam literas communes cum Oppio ad te dedi*), quomque a Balbo dici *Sub postea pro Paulo post* animadverteret, siue potius ipse sibi falso persuaderet, recte etiam dici posse *Sub antea pro Paulo ante* existimasse. Jam quidam, illo *Sub* in Ciceronis libris offensi, pro eo admodum fidenter *Subito* subdiderunt, ut heret *Subito postea quam* etc. atque ita in aldinis annorum 1540. 1548. 1554. 1559. atque aliis etiam posteriorum temporum editionibus legitur. verum jampridem animadvertum ab eruditis grammaticis est, illo manuscriptorum *Sub* totidem vocabula, quot litteris constat, significari; neque in eo scribendo aliud peccatum a librariis fuisse, nisi quod singulis litteris punctulum adscribere praetermisserint, ita *S. v. b.* hoc est *Si vales, bene* (siue *benef*): quo salutationis, siue de valetudine gratulationis officio epistolae esse solitos auspiciare veteres illos romanos ac latinos, scimus. Similiter



b la studiorum ad te missa (b), ipsi illi Gualterutio gratias agis, digna

liter peccatum in iisdem & mss. codicibus & editionibus est ad *Attic. lib. II. epist. 9.* & lib. VIII. epist. 11. namque alteram epistolam ita inchoant *Sub auspiciis dixerit Catellus*; alteram ita *Sub tuis litteris libenter legi*. Sed jam ad Gualterutium revertamur.

Romae quid iam ageret per ea tempora, Bembì haec literarum, ad eum mense septembri an. 1530. datarum, inscriptio docet: *Al molto onorato messer Carlo Gualterutius de Fano, scrittore della Penitenzieria. Roma.* Ellum habuit Horatium, eum, quem Bembus binis litteris Joanni Baptistae Rhannusio diligentissime commendavit: in quarum prioribus, die 13. mart. an. 1546. datis, Ora, inquit, perchè io auso messer Carlo de Fano, quanto amico ch'io abbia, e quanto dovette sapere, ho pensato, che una delle più care cose, che io possa fare a suo beneficio, è di ajutarlo a bene instruire i suoi figliuoli, a che egli attende sopra ogni altra cosa. e perchè, avendo egli tra gli altri uno della medesima età, che è il vostro, e molto inclinato alle lettere, e modesto, e quieto tanto, quanto altro figliuolo io abbia mai conosciuto, oltre che ha fatto notabile progresso nello imparare, per la età sua, ho voluto prepararvi con tutto l'affetto del mio animo, che per amor mio siete contento riceverlo in cotesta compagnia sotto la disciplina del detto messer Giovia. et voglio, che voi di ciò sentiate spessa alcuna, anzi più tosto comodità... Non vi so pregare più effusamente, che dirvi, ch'io dispero questo da voi per un mio figliuolo: che in luogo di un mio figliuolo tengo questo di messer Carlo &c.

Bembì scripta, post ejus obitum, collegit hic Carolus, atque edenda curavit: qua de re sunt illa Galeatii Roscii in epistola ad Ranutium Farmacium cardinalem nuncupatoria, libris se-

ptembris an. 1551. data, & libris sex ejusdem Bembì epistolarum familiarium praefixa: *Hoc cum Carolus Gualterutius, vir & officiosus & prudens, recte perspiceret, post Petri Bembi interitum, ut mortui laudem, quem tantopere vivum amarat, ab omni hominum silentio atque oblivione vindicaret, nulli sumptui vel labori parens, omne suum studium, omnem mentem & cogitationem in illius doctissimi atque ornatissimi lucubrationibus edendi dedit... ac praeter caetera, quae jam & detrasces & latine sermone conscripta in hominum conspectum lucemque praeiit, multas, quibus ille latine cum suis familiaribus agebat, suavis diligentia collectas literas, nunc in medium proferre & sub tuo patissimum nomine edere constituit.*

(b) Haec Bembì studiorum formula, de qua hic agitur, aliqua videtur fuisse studiorum recte atque utiliter institutorum ratio, quam sibi vel aliis Bembus olim scripsisset, quamque Gualterutius ad Minalem hunc adolescentem, ut ea in suis eloquentiae studiis uteretur, transmiserat. nisi formae hujus nomine significari eum libellum existimemus, quem de invitatione scriptum ad Jo. Franciscum, Mirandulae comitem, Bembus, sive rogatus, sive provocatus, Kalendis jan. an. 1513. misit, equidem inter ejus lucubrationes, quae editas habemus, nullam ejusmodi formulam viden. Non desunt tamen inter ejus epistolas aliquae, in quibus quaedam de studiorum ratione praecipitur: qualis illa sunt in epistola ad Christophorum Longolium die 19. febr. an. 1521. Roma Patavium, ut opinor, data: *Quod minus de tuorum studiorum ratione iudicium tam diligenter exquiris, in eo & avari ergo te meo multum, & avaritati nonnihil suae erubere te, ostendit. quarum in altera quam recte facias,*

digna esse videatur. quo in statu praedicationis Romae sis, profecto intelligis, cum tibi hinc ista mittantur monumenta curae ac diligentiae, quam in studiis summi viri adhibuerunt. sperant videlicet, posse te illorum laudibus respondere. quod ego

G 2 de

*facias, tu videris; cuius plane interest, si deceptus sis; ob altero ne te unquam deceptum posse dicere, cupulate ipse diligentissimisque praefabo. . . Itaque te hortabor, ut, quod reliquum erat, exsueris. quod uterque etiam nunc te hortor, hoc est, ut Ciceronem ipsam, quem tibi nunc scribendi magistram ut auctore proposuisti, eundem universam non solum vortis, sed etiam concogas, atque in succum & sanguinem convertas tuum &c.*

Hæc ego Bembi epistolæ cum pervolutarem, in quamdam facidi, ad Antonium Eparchum missam, cum, de quo in volumine hujus operis secundo pagg. 306. 308. 312. ea, quæ tum nota nobis erant, memoravimus: de quo eodem alia quædam, a nobis tum ignorata, poterit lector ex ipsius epistolæ recitatione hoc loco cognoscere.

Petrus Bembus Antonio Eparcho Corcyraeo S. P. D.

Litteræ tuæ, quas ad me græce scriptas misisti, ut vere dicam quod sentio, me cum voluptate tum vero etiam dolore sanè magnopere affecerunt. nam, quod erat earum sermo purus, suavis, doctus, Athenas ipsas redolens, tum etiam philosophiæ sensu ac præceptis pictus & perpolitus, majorem in modum tuarum literarum lectione sum delectatus, etque amplius, quod non va mihi hercle tota ea res inopinataque acciderat. neque enim putabam, his quidem tempestatibus, cum e Græcia bonarum literarum studia phœbus emigravissent, tam egregium tamque præstantem optimis artibus ac disciplinis virum, ut te esse video, Corcyram, insulam non nimis elegantem, alere atque erudire potuisse. itaque eam præ

oculis pagellam diu tenui, quæ tuæ mihi doctrinæ tanrumque morum testis & plane obfecit. quæ vero eandem literarum tuarum pars illatam tibi proximo bello thracico a fortuna tam insigne injuriam contulit, ut a solo patrio iugine nihil inde tuarum rerum tecum abstuleris, præter nudos liberos, ad quos quidem nutriendos & tuendos teque una cum illis sustinendam coactus fueris ludam literarum Venætiis aperuisse, ea mihi porro ægritudine ac dolori magno fuit. angli enim te ac perturbari curis animi atque laboribus, hominem ad scribendum & ad posteritatem natum, tuæque studia durissimis vitæ difficultatibus impediri, quis est tam illiberali porro ingenio, cui non id permolestum esse ac plane miserum debeat? quare mihi, ut ad illud redeam, quod initio dixi, & hæc virtutum tuarum percepta ex tuis literis cognitio voluptatis plurimum attulit, & tuarum molestiarum lectione atque cogitatione plurimum acerbatis. in qua tamen ea me sps recreat, quod te confido in istis majoribus non diutissime suturem. vel enim fortuna eadem, quæ te preßit, etiam sublevabit, vel virtus ipsa te restituat tua, multoque reddet clariorem atque illustriorem, quam si domi tuæ nulla te offensus permanisset. Quod ad me attinet, si quem hic nactus fuero ex his, quos commemoras, eum tibi amicum omni studio comparabo, sed mira paucitas est, omnesque fere non tam ut recte addiscant, quam ut parvo, curare atque pendere videatur. ego, ut spero, propediem te videbo.

Vale. XVII Kal. Jan. 1537. Patavio.

de te sic mihi fore persuasi, ut id omnibus pro certo pollicear. Vale. (c)

(c) Neque haec, neque ea, quae lem, quo proxime superior data est, continuo sequetur, epistola, temporis, quo data fuerit, ullam notam praefert. ad hunc ipsum mensem apri-

## X.

Julius Pogianus Hannibali Minali.

*Litteras sine argumento non posse se scribere. Ejus epistolam, ad patrem scriptam, laudat; eumque ad virtutem ac doctrinam cohortatur.*

**C**Orrigenda mihi est proximae ad te epistolae negligentia, magis tamen crebritate, quam diligenter literarum, quam veteri quadam consuetudine mea in hoc scribendi genere adhibere nec possum, & si possim, sine argumento id mihi praestare non licet. est autem, quod tu minime ignoras, proprium epistolarum argumentum ac sententia, rerum vel publicarum vel privatarum scriptio (a), quibus exclusis, vel inanes esse litteras, vel certe ambitiosas (b), necesse est. ab iis autem, aequae ac me, abhorrrere te existimo, de gemina illa virtutis & bonarum artium laude laborantem (c). quae sunt igitur partes scribendi ad te meae? tantum, ut literarum numero, quando eas tibi non injucundas esse scribis, si pondere non possum, satisfaciam. veruntamen haeret in animo meo eadem illa memoria literarum, quas proxime ad patrem tuum dedisti. nam earum ea vis est, ut imaginem patriae virtutis ac prudentiae mihi in illis agnoscere visus sim. jure igitur vir optimus talem te filium unice diligit, summamque ex isto animo & ingenio voluptatem capit. tu vero pie non solum vita & studiis, sed etiam literis tuis patrem oblectas; in quibus efflorescentem in te ad omnem gloriam ac dignitatem suae rationis & consilii effigiem intueor.

quam-

(a) Cicero lib.II. epist.4. ad Curionem. *Epistolarum genera multa esse non ignoras. sed unum illud certissimum, ejus causa locuta res ipsa est, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eis scire, aut nostra aut ipsorum interesset.*

(b) *Ambitiosas & heic & alibi ap-*

pellare Pogianus videtur eas litteras, quas itali dicunt *lettere di cerimonia*: quo genere nullum est, mea quoque sententia, inaptius atque adeo odiosius.

(c) Hoc dicit „Non nisi de virtutis atque doctrinae laude comparanda Minali laborare“.

quamobrem perge tenere istam viam, qua vel ad summum honoris gradum (d) pervenies, vel, quod sapientissimis cujusque d  
 judicio maximum est, praestantissimis honoribus dignus existimabere. adhuc quidem id consecutus es, ut magnam spem doctrinae & virtutis in te plerique & docti & probi viri collocarint, idque saepe jam patri tuo sunt gratulati: quorum judicio quin respondeas, dubitare nullo modo possum. Vale. Roma. (e) e

(d) Saepe Minali Pogianus in his ad eum litteris summum honorum gradum omittitur, ad eos num ille pervenisset, nescio. immiscuisse eum se post decem annos civilibus genuensium turbis atque discordiis video. sic enim in *Annalibus Gregorii XIII.* a Petro Masselinitalice olim scriptis, & Romae anno 1742. primum a Carolo Cocquelines, homine pereruditio, vulgatis, lib. IV. num. XX. pag. 199. ad an. 1573. lego: *Francesco Orinaldi a' dì 12. di settembre con quattro galere dello scudo di Giandomenico Doria diede la caccia a due galere della signoria, che portavano soldati di Corsica ... e a' dì 15. Giandomenico stesso, già preparato a*

*Porto Ventre con venti galere, ebbe quivi per mano di Annibale Minali, comandatore di Genova, lettere della deputati della parte di fuori, e del medesimo ebbe pieno ragguaglio dello stato delle cose. onde, senza più dimora, spiegata la bandiera della signoria, si appressò alla Spezia, e fatti subito tentare scendere gli italiani, che si erano già imbarcati sotto Sigismondo Gonzaga colla intelligenza di Ascanio Minali, fratello di Annibale, e suoi seguaci, non senza qualche contrasto fu intradotto nella terra.*

(e) Vide extremam superioris epistolae annotationem.

## XI.

Julius Pogianus Hannibali Minali.

*Ejus in se liberalitatem verbis extollit, & datas ad Cardinales ab eo litteras iis a se redditas, jucundasque accidisse, significat.*

11. maj.  
1565.

**M**eministi, cum ad laudem tuam veritatis testimonium superioribus literis tibi dedissem, quasi illud benevolentiae potius in te meae praeconium fuisset, te mecum agere, ut hunc laudandi morem a nostra scribendi consuetudine removerem? feci, &, quod a me studiorum & literarum tuarum ratio postulare videbatur, totum remissi pudori tuo. quid? tu nunc pari vel saltem aequa conditione mecum agis? qui, tanquam in meo aere sis, sic ad diem solvis; immo, quasi non una pensione satisfeceris, sic tua benignitas quotannis temporis respondet. & quidem idem tu satis incensum esse te ad decus & gloriam scripsisti, ut novo laudis incitamento non egeres. ego

VERO

vero (quod pluris est) veteri beneficio ac merito tuo tibi devinctus, cum nondum ulla mihi facultas data esset relaxandi me ex illis vinculis, nova me tua gratia obstrictum, & a te in isto tanquam triumpho liberalitatis paene captivum duci sentio: quo nihil homini ingenuo gravius potest accidere. veruntamen, quia semel de jure meo decessi, praeferam studium & voluntatem tuam officio meo. tantum vero utar ad te solemni illa gratiarum actione, ut me tibi tantum debere profitear, quantum tua in me officia, meis examinata ponderibus, postulant.

a reliqua, si minus licet apud te (a), persequar apud eos cardinales, quibus cum ingenii & in optimis studiis industriae tuae praeclarum specimen dederis, nihil jam incredibile videri poterit, quod a me de tua virtute praedicetur. quibus quidem cardinalibus ita reddidi tuas literas, ut ea re magnam ab ipsis gratiam inierim: nisi forte (b) existimas, interpretis causa amari eum, qui pretiosum alicui donum miserit, non etiam muneris pretium & largitoris pondus ad aliquam ejus, qui munus attulerit, existimationem & gratiam redundare. quanti autem fuerint literae tuae ex eo agnosce, quod omnes, ad quos quidem eas ego pertulerim, nihil sibi eo in genere elegantius scriptum esse, discutiant. quod non, ego primum nunciavi patri tuo, clarissimo viro, & in me jam nimium liberali, sed, ab aliis cum id ei dictum esset, idem ab illis me audivisse cardinalibus, affirmavi. verum hoc illustrioribus quotidie auctoribus celebrabitur. quare finem faciam, si prius tibi gratulatus fuero, te tanto intervallo optimis & gloriosis auspiciis (c) fratre auctum esse.

e Vale. Roma. v. idus maji. M. D. LXV.

(a) Rogatus a Minall Pogianus fuerat, ne laudibus ad eum scribens uteretur. id se facturum apud eum, non vero apud ceteros, Pogianus pollicetur.

(b) Fortasse exempli, Emendavi. vi-

de epist. Gregorii d. 3. maji 1560.

(c) Hoc ideo fortasse dicit, quod Hispanialis frater hic auspiciatissimis proximis paschatis diebus in lucem editus fuerit. incidit autem hoc an. 1565. pascha in diem 22. mensis aprilis.



## XII.

N. N. (a) Archiepiscopo S. Andreae Scotiae.

*Optimi pontificis laudem tribuit, & ad studium catholicae religionis retinendae ac propagandae cohortatur.*

97. long  
L3451

**P**erillustis ac reverendissime domine. Quo amplitudinem tuam reverendissimam studio & amore complector, qui certe est eximius propter singularem virtutem, quam istic adhibes in tuenda fide catholica & sanctae romanae ecclesiae dignitate, eum, nactus hanc occasionem redeuntis ad vos nobilis viri Joannis Amilthonii, tibi his literis deferendum putavi, teque Christi domini pacis & gratiae nuncio salutandum. Magnum est hic tuum nomen pietatis ac religionis causa, magna bonorum laetitia in tanto antistite, & impiis fortiter repugnante, & acerrime defendente ac fovente pios atque catholicos. vera est ista laus, quae ad Dei gloriam redundat, quamque una cum vera pietate, te in primis adnitante, Deo auctore & adiutore, istic augendam & propagandam speramus. *non est enim abbreviata manus domini (b)*, quae dispulso & plane perditos greges singulorum saepe pastorum opera ad salutaria pascua revocavit. est idem ille Athanasii, Hilarii, & Eusebii Deus, qui illis episcopis, in ejus fide ac spe, & in proximorum charitate defixis, tantam olim virtutem dedit, ut orbem paene terrarum, in perniciosos errores inductum, nedum singulas provincias, ad fidei integritatem verumque cultum traduxerint. in illorum laude ac meritis erit etiam virtuti ac prudentiae tuae locus, si, ut facis, primatum istic tuum & auctoritatem, qua vales plurimum, ad propugnationem ecclesiae Dei & catholicorum hominum contuleris. qua in cura & cogitatione incumbentem amplitudinem tuam & sanctissimus dominus noster, qui in te egre-

(a) Cardinalis Caroli Borromaei aemulae hanc a Poggiano esse scriptam epistolam, valde credibile est. eam ego ex quodam ms. volumine, quod in tabulario ejus, quam *Congregationem concilii* dicunt, adservatur, depromi; quo in volumine cardinalium, concilii tridentini interpretum, nomine ab eodem Poggiano scriptae litterae, certo a nobis hujus operis loco exhi-

bendae, continentur: in quarum feriorum, quomodo haec, & nonnullae praeterea aliae, ad ejusdem concilii interpretationem minime pertinentes, interpretari, nescio. huic quidem, paginae ejus voluminis 29. recentissae, hoc in margine adscriptum est monumentum: *Haec non pertinet ad concilium.*

(b) Isaiae 51. 1.

egregia quadam charitate est incensus, omni semper studio & adjumento prosequetur, & nos omnes, in primisque ego, quicquid opera & diligentia mea eniti potuero, ab amplitudine tua desiderari non patiar: cui in patrocinio & propagatione catholicae & ecclesiasticae veritatis Deum propitium ac benignum precari non desistam. Romae. v. Kal. jul. M.D. LXV.

## XIII.

Julius Pogianus Augustino Valerio, Veronensium  
Episcopo.

Jul. in-  
quarto  
1565.

*De Veronensium episcopatu gratulatur. Bernardi Navagerii  
cardinalis mortem deflet.*

**Q**uibus de causis tibi de tuo honore, Navagerio cardinali de suo de te judicio (a), veronensibus de novo episcopo, patrum collegio de consentiente in te studio, Pio denique pontifici max. de liberali auctoritatis & in te benevolentiae testimonio tali tempore gratulandum sit, eas arbitror suis ad te literis multos persecutos esse. est enim non solum spectata & probata, sed jucunda & admirabilis omnibus, qui modo ipsi sint vel honoris vel ingenii ornamentis paulo illustriores, tua & integritas vitae, & gravis elegantisque doctrina, & humanitas ac suavitas morum (b). itaque cum iidem illi intelligent, episcopatum tuum non magis tibi decorum esse, quam ejus auctoribus & adjutoribus honorificum, facile mihi persuadeo, non defuisse ex eo numero, qui tibi multiplex & copiosum illud gratulandi officium perfolverint. ego vero, etsi tantum tibi tribuo, quantum qui plurimum, neque cuiquam concedo, qui magis tui honoris accessione laetetur, tamen supersedendum duxi trito hoc multorum literis tanquam communi loco gratulationis: quod mihi est ad institutum meum aptius, & ad tuum, ut opinor, tempus sensumque providentius. tantum igitur tibi de Borromaei cardinalis sententia gratulabor, quam

(a) Bernardus Navagerius cardinalis, a Pio IV. veronensium episcopus anno 1561. renunciatus, adjutorem sibi hoc ipso an. 1561. dedit, futurum etiam post suum obitum in episcopatu successorem, Augustinum Valerium, Luciae, sororis suae, filium, ab eodem

Pio IV. petierat atque impetrarat. (b) Quam haec vere de Valerio dicatur, qui ejus *Vitam* apud Ciaconium sive Oldoinum inter cardinales, a Gregorio XIII. die 18. dec. 1583. creatos, legitur, facile intelliget.

quam cum is princeps (c) more majorum dixisset, frequentes e  
eam patres secuti sunt. caput autem ejus sententiae fuit, nul-  
lum jam esse relictum isti civitati locum desiderandi Matthaeum  
illum Gibertum (d), in quo episcopalis officii decus admirata d  
est aetas superior; quin etiam tuam in isto munere laudem illu-  
striorem fore, quod ad parem cum illo pietatem doctrina tua  
accedit uberior, hausta e philosophorum, maxime vero e theo-  
logorum fontibus. omnino mea memoria nec auctor eo in ge-  
nere gravior fuit, quam in tuo honore Borromaeus, nec sena-  
tus constantior. omnium denique ea opinio est, optimum ac  
sapientissimum virum Navagerium cardinalem in te adornando  
affinitati (e) minimum, plurimum judicio tribuisse. gratulor e  
itaque tibi amplissimo & ornatissimo quoque praecone virtutum  
tuarum: nec vero dubito, quin summorum virorum testimo-  
niis cumulate respondeant actiones tuae. Quod autem ad te  
nunc primum scripserim, postquam Roma profectus es, cognosce  
institutum meum; quod si tibi minus probabitur, ignosce

Vol. IV.

H ratio-

(c) Qui e cardinalibus & pontificis  
max. propinqui sunt, & rerum sum-  
mae administrandae praesunt (qualis  
Borromaeus sub Pio IV. fuit) li prin-  
cipem sententiae in senatu dicendae  
locum obtinent. in episcopatibus au-  
tem demandandis singuli cardina-  
les sententiam a pontifice max. ro-  
gantur.

(d) Joannes Matthaeus Gibertus, Pa-  
normi patre genuens natus, vitae san-  
ctitate, doctrina atque prudentia id  
assequutus est, ut Clementi VII. &  
Paulo III. pont. max. carissimus es-  
set, & gravissimis reip. muneribus fun-  
geretur. Veronensem episcopus die  
8. aug. an. 1514. renunciatus, ejus epi-  
scopatus possessionem non nisi an. 1537.  
ut ait Ughellius, inivit. vivere desinit  
die 30. dec. an. 1543. Inter multa, in-  
quit idem Ughellius, egregie a Giber-  
to episcopo pro felici statu veronensi ec-  
clesiae petrata, summe commendantur  
constitutiones ab ipso editae: quas de-  
cem titulis seu libris distinctis ac pro-  
mulgavit, approbante Paulo tertio,  
an. 1542. die 25. maji. Quanta vero  
exultationis dignitatisque fuerint,  
testes erant verba Augustini Valerii

cord. episcopi veronensis suis in decre-  
tis ac constitutionibus editis an. 1539.  
„ Suaebeat, inquit, ipse medita-  
tio constitutionum, a sapientissimis &  
optimis episcopo Joanne Matthaeo Gi-  
berto conditarum: quae tanta pruden-  
tia excogitatae sunt atque scriptae,  
ut non modo episcopi aliquot ex illis  
siquam fonte constitutiones suas deri-  
vaverint. verum etiam sacrosanctum  
concilium tridentinum, inter sua de-  
creta, quoddam ex istis constitutioni-  
bus fere de verbo ad verbum transpa-  
lerit. ac proinde statim constitutis,  
nobis notis, recognoscere, typisque  
mandare; idque multas ab causis; pri-  
mam quidem, ut Joanni Matthaeo Gi-  
berto, optimo episcopo, quem mihi sem-  
per in episcopatus administratione imi-  
tandum proposui, hac ratione debitum  
honorem praestem, cujus incensuram in  
veronensi ecclesia conservari digneque  
percepimus... Eorum porro dignitatem  
reveritus, paucis quibusdam verbis, le-  
visimae correctionis gratia, detrahi,  
integris typis mandare volui..

(e) Fuit enim, ut supra diximus,  
Navagerius Luciae, Valerii matris,  
frater.



rationi meae. ego enim hoc scribendi officium necessitate metiri soleo: reliquarum autem literarum genus adduci non possum  
 f ut ab ambitione sejungam (f); a qua cupiditate dicerem quam longe absum, nisi vereretur, ne hoc ipsum ambitione facere viderer. verum res ipsa loquitur. ad hoc consilium meum accessit necessitas quaedam scriptionis alieno arbitratu (g), qua  
 g sic obruor, ut saepe proprium meum scribendi officium cogar praetermittere. quare peto a te, ut, si minus sententiae huic meae, certe necessario tempori aequum te praebes. caetera, quae a tui studiosissimis & observantissimis tibi praefata sunt, a me nunquam desiderabis. Sed, dum haec ad te scribo, ecce fulmen (h): virum optimum & animi atque ingenii bonis ornatissimum Bernardum Navagerium cardinalem celsisse e vita (i).  
 h  
 i

illa

(f) Litteras, quae non necessitate aliqua scribuntur, ad ambitiosarum genus Poggianus revocat; quibus sive egregiae cujusdam in scribendo facultatis opinio, sive hominum gratia, officio ostentando, capitur: a qua cupiditate valde se esse alienum, proficitur.

(g) Idem significat, quod ad Commendandum scripserat in epist. Ego f. d. 5. ap. 1565. illis verbis: *Quo loco non excusabo multiplicis occupationes tum literarum, quae mihi quotidie scribendae sunt & propriae Barroscati & communiter ejusdem undecunque cardinalium nomine, quos sibi pontifex in consilium addidit ad cupiendam; ubi opus sit, tridentini concilii sententiam, tum rationalis cujusdam ex concilii auctoritate erudiendi christianos homines ad salutarem disciplinam.*

(h) Rei acerbae atque inexpectatae repentini nuntium Cicero etiam fulmen dixit L. IV. ad Atticum epist. 6. *Trinus ante legeram, quibus, meliaseule Lentulo esse, scriptum erat. ecce quartae fulmen. sed ille, ut scripsi, non misit hoc.*

(i) Hic locus, in quo nuntius, de Navagerii morte Romam, dum haec ipsa scriberentur, Veronae allatus, commemoratur, fecit, ut haec epistolam, nulla temporis nota neque in exemplari nostro neque in codice vaticano insigni-

tam, in ineuntem Julium anni 1565. contulerim. De Navagerii autem morte haec in Ciacconii opere de *Vitis Pontificum & cardinalium* tenduntur: *Coadjutor igitur ex permissione summi pontificis (Pii IV.) sibi salvo cum futura successione Augustino Volteris . . . ipse subita secularium caecitate pressus, pauloque post subita quoque morte correptus, Veronae pridie Kalendas Junii, seu, ut alii volunt, VII. Kal. Julii anno 1565. pontificatus sexto, aetatis 59. die Jovis obdormivit in domino.*

Si pridie Kal. Junii, hoc est die 31. maji Navagerius obiit, in diem Jovis incidisse ejus obitum, verum est: secus, si VII. Kal. Julii, hoc est die 25. Junii, obiit; qui dies anno 1565. incidit in diem Lunae. quo certe ipso die Junii 25. non vero maji 31. Navagerius obiit, si non mendosa est ejus sepulchralis inscriptio, Veronae in templo principe a Bernardo Valerio posita, & in eodem illo Ciacconii opere hinc verbis allata: *Bernardus Navagerius Cardinalis, pietate spectatissimus & sanctitate, hic posuit est. N. aetatis LXIX. M. IV. D. XIII. Ex his Epist. Veronae. II. obiit VII. Kal. Jul. MDLXV.* Quia etiam ex inscriptione vides corrigenda esse in eodem opere superiora illa de Navagerii sexto veronensis pontificatus anno.

illa bonitas, illa virtus, illa copiose & eleganter loquens doctrina atque prudentia tristissimum nobis sui desiderium reliquit. ad quem igitur jam nos conferemus cultorem simplicis veritatis? sed non faciam, ut recordatione nostri incommodi beatæ illius vitæ, qua nunc fruitur, videar oblivisci; cum præsertim me illud consoletur, quod summo viro largitus est Deus, ut præclarum vitæ cursum insigni laude conficeret. nam prudentissimum ejus de te iudicium factumque pulcherrimum statim excepit immortalitas; ne (k), quod illi ad glori-  
h
am fuit amplissimum, quicquam nisi cæleste ac divinum consequeretur. Vale.

(k) Ingeniosa quidem ac gravis, sed paullo fortassis obscurior sententia. hoc dicit: „ Ne quicquam, nisi cæleste ac divinum, (hoc est, ut nihil nisi beata ipsa atque immortalis apud superos vita) consequeretur atque exciperet iudicium illud de te ejus ac factum (quo te nimirum successorem tibi in episcopatu constituit); quod quidem factum illi ad gloriam fuit amplissimum „.

## XIV.

Julius Pogianus Hannibali Minali.

*Orationem, in funere Francisci, Guisæ ducis, habitam, mittit.*

4. id.  
1563.

**N**E semper ad te literas dem aut rebus inanes, aut eodem argumento molestas, mitto tibi orationem, scriptam & habitam a me ante biennium, cum Francisco, Guisæ (a) duci, qui in Gallia pii exercitus imperator ex insidiis est interfectus, Romæ parentaretur (b). hanc ego concionem, etsi jussu pontificis max. biduo scripsi sine commentariis, ut, ubi nullum fere extitit diligentiae subsidium, ibi quid te admodum delectare possit, vix intelligam, tamen, nulla habita ratione existimationis ingenii mei, eam ad te mittendam putavi, obsecutus  
a  
b  
c
amori in te meo, & cupiditati cuidam parentis tui (c), obsecutus  
H 2                      stantif.

(a) Guisæ exempl. Neque aliter tum Pogianum tum Gratianum scribere hoc nomen solitos, animadverti. ego tamen Guisæ rectius puto, ad eamque lectionem utriusque scripta, quoties in eam vocem lucidi, solitus sum revocare.

(b) Parentatum est Romæ Francisco

huic Guisæ, Pii IV. pont. max. jussu, iv. Kal. apr. an. 1563. Funerem laudationem, quam Pogianus habuit, quamque hoc loco significat, dedimus in III. harum epistolarum volumine pag. 16p. & seqq.

(c) Donati Matthæi. de eo vide epist. Es virtus dat. jan. 1564.

stantissimi viri. hujus autem generis scripta si non aspernabere, habebis a me, quod interdum animi causa legere possis. Vale.  
Roma. IIII. Julii. M. D. LXV.

## X V.

Julius Pogianus Quinto Mario Corrado. (a)

97. lat.  
1565.

*Litterarum tarditatem excusat. De urienſi episcopatu  
restituendo. De rebus indicis latine jussu  
pontificis max. scribendis.*

**A**D vetus quoddam judicium & institutum meum, quo ute-  
bar in scribendis ad amicos literis, ut id officium ne-  
cessitate definirem, accessit nescio quarum epistolarum quoti-  
diana assiduitas, quam annum jam (b) praebere perinvitus col-  
legio duodecim (c) cardinalium, quos sibi Pius pontifex in con-  
siliis adhibet ad explicandas tridentini concilii quaestiones; ut  
propterea in hoc genere deesse interdum etiam cogar vel meo  
vel amicorum necessario tempore. quamobrem libenter acci-  
pio excusationem tuam in eo, in quo me tibi purgatum esse  
vehementer velim. Argentoni (d), affini tuo, docto viro, &  
ut ex brevi illo sermone, quo subsequutus est sententiam epi-  
stolae, quam mihi abs te reddidit, facile intellexi, suavi homi-  
ni ac

(a) De hoc Corrado vide epist. Ego  
f. te, Corvate, d. 16. aug. 1564.

(b) Collegium hoc, quum vulgo  
Congregationis cardinalium sacri con-  
cilii tridentini interpretum dicimus,  
non nisi mense augusti superioris an-  
ni 1564. Pius IV. instituerat; neque  
fortasse ante octobrem ejusdem anni  
coepit fuisse a Pogiano scribi eorum  
nomine litterae. vide epist. Si pluri-  
bus d. 15. dec. 1564. Cum igitur hanc  
ad Corradum epistolam die 13. jul.  
1565. idem Pogianus daret, non-  
dum plane annos assidue hujus, quam  
haec dicit, operae, sed certe anni pars  
major effluerat.

(c) Quod dumtaxat cardinales initio  
fuisse a Pio IV. ad hujusmodi consula-  
tiones adhibitos, deinde quattuor

hic additos, alibi diximus. in epist. illa  
Si plurius d. 15. dec. 1564. esse Pogia-  
nus appellavit; duodecim vero in epist.  
Ego f. d. 15. apr. 1565. primam appellare  
coepit: a quo deinceps numero num-  
quam recessit.

(d) Propterea fuisse quemdam hunc  
Argentoneum existimabit, qui cum nunc  
Argentoneum, nunc Argentarium, nunc  
Castillonem ab aequalibus suis appel-  
latum fuisse, animadvertit. atque  
ipse quidem se aliquando Argentoneum,  
aliquando Castillonem editis libris di-  
xit. Sunt Q. Marii Corradi de lingua  
latina ad Marcellum fratrem libri XII.  
Venetiis apud Andream Valvasorem  
an. 1569. excusi: in quibus operis pagi-  
na 2. haec leguntur.

Donati Argentoni peripatetici ad  
Mar-

ni ac perhumano, studium & operam meam detuli ad omnia, maxi-

*Marcellum Corradum brevis ac dilucida librorum Q. Marli sententia.*

*Librorum Quinti, fratris tui, quos de lingua latina ad te scripsit, tui sententiam brevibus argumentis explicare. . . . Ego praeterea gratulor virtuti amicissimi hominis (Q. Marli), propterea & praeterea gratulor tui, gratulor tui literis & patriae nostrae (Urbae) &c.*

Rursus prodit idem opus Bononiae an. 1575. qui fuit vitae Q. Marli postremum, hoc titulo: *Q. Marli Corradi Viriani de lingua latina ad Marcellum fratrem libri XIII.* nunc, ut prior editio, impregnatumque industria auctoris placita non est, emendati, illi prae, vixente pleniores facti; atque his epistolas adiungit, quibus auctor latini sermonis causam tuetur. Bononiae apud societatem typographiae bononiensis M. D. LXXV. Carolus episcopus & S. Inquisitionis concessu. Eadem illa Argentoniis ad Marcellum Corradum epistola, sed aliquanto retractatior atque auctor, huic quoque bononiensi editioni, eaque sub Donati Cassilani nomine, praefigitur; in eaque scire extrema iterantur superiora illa sic: *Ego praeterea gratulor virtuti amicissimi hominis, propterea tui, perscillarique studiorum utriusque nostrum: gratulor tui literis & patriae nostrae &c.* Sub eodem Donati Cassilani nomine praefixa sunt argumenta libris Q. Marli Corradi de capite latini sermonis quinque, Venetiis apud Franciscum Zilettum an. 1582. editis. At vero in plurimis, quas ad eundem Donatum Q. Marli dedi, literis, neque Cassila ab eo umquam neque Argento, sed Argentarius nuncupatur, quibus ex literis aliquot transcribam locos, quaedam scitu digniora de homine declarantes. Epistola igitur 60. quae est ad Marcellum fratrem Urian Brundisio data, Declamatio, inquit, ab hinc die

etiam casu ab hac pene eras fregeram: ac nescio, an ex aliquo fractum se ipsum se. doloremque illud aliter medicamentis lenare nulla ex parte possum, immo vero is quidam magis crevit. vultus autem nullum apparet, & patibam, aliquod latere sub cute. venissem ad divitum Argentarii quare: sed non genus cuius mel. illud meo nomine salutabis. In epistola 104. ad ipsum Argentarium data, Quod ad te, inquit, scriberem, nihil erat: & expectabam ego literas tuas. Simoetiae tamen fratri tuo flagitanti non sum ausus nihil dare. In epist. 108. ad eundem, Vellum, inquit, de te scire ex tuis literis. Illarum enim intravisti, & nova Desatiae, foras tui, novissimam mihi suspensionem iniecit, te nondum satis esse confirmatum. . . . Quod mihi mandaverat, de invitatione tibi ut responderem, de ea, mihi crede, & inepitissimum est scribere, & ad commodiorem nuncium de valetudine tua rem differre, & omnia, ut verum fatear, cum molestiam fugere cupiebam. . . . Habes enim, quae suscepisse inter nos colloquuti sumus: Interfuisse nonnullum sermonibus doctum hominem: atque, ut ego Romanum Anasium Bononiae, sic tu Lazarum Bonavicum Patavii summan viram audisti quatuordecim his de rebus disceptantem. . . . Audieram de Paulo, fratre tuo, & tu ipse receperas, te aliquot diebus nobiscum fore. . . . Tibi quoque, de philosophia vel medicina quum scribere vellet, aut primum genus illud Hippocratis, aut acutum Aristoteli, aut magnificum Platoni, aut dulce Theophrasti iuvandum arbitrabere. In epist. 111. ad eundem, De dano, inquit, Brundisii cavendo adhibui diligentiam. sed gaudeo, notatam esse patri tui voluntatem. In epist. 121. ad eundem, Me, inquit, quartana liberatum esse sili. quod nunc dano eo ad te scribo, ut acceptum id quoque res-

rum

maxime vero ad eam rem (e), in qua existimationis & vitæ vestrae statum agi iterum ad me scripsisti. verum is, negotium

ram amari, diligentiae & consilii tui. afflictae me, quam discipulo, decem equos. Tu gratias hoc, seu latine mellos. nunc potationibus utebar ad sanguinem purgandum, quos ad me scripsisti. sed nethercule videtur mihi satis esse consummatum. scire te hoc volui, ut amici voluntudine & scientia tua lactere. De qua eadem te ad Fabium Latomum Brundisio haec Bononiam in epist. 134. scripsit: Reliquis etiam in periculo aegritudinis quærens fuit; quæ tamen ejus, qui a principio aegritudinis semper mihi affuerat, amantissimi utriusque nostrum Donati Argentarii opera & curationibus quadraginta diebus depulsa est. In epist. 152. ad ipsum Argentarium, Verum, inquit, ad mea. febris quidem discipulo ipsa undecimus jam ab hinc die, sed commotionibus stomachi valde adhuc laboro. nonnullum tibi fastidium est, non de te sed longior mora. frigoris tui & dispositionum aliquid, ut sub accessum febris, donec cibis denique desecundat. verter, ne ab morbum hoc fiat. quotidie hic actus est. septem diebus medicinas tuas accepi &c. In epist. 169. Consolari, inquit, te neque possum. . . . nec, si possem, ea fuit vita aut obitus patris tui, vel robur animi & doctrina tua, ut in hoc genere literarum a quoquam debeat expellere. decessit enim in ætate non gravi illa quidem nte infirma, sed integerrime tamen ac sanctissime illa 3 quum fieret liberis, boni adolescentibus, magno fructu ac spe virtutis & sanctorum tuorum. In epist. 182. Tu, inquit, per silem atque Hippocratem tuum, aliquam ad me litteram vel tuam vel meorum.

(c) Hujus rei, quam heic Pogianus significat, altius repetenda sunt initia, ne non tota cognosci ac plane percipi possit. Franciscus Alexander, Hieronymi card. fratris filius, brundisiorum & vicinorum archiepiscopus a Paul-

lo III. die 30. Jun. an. 1542. creatus fuerat. Vbi Franciscus (Cinqvnt Ughellius T. IX. Itallos sacras, col. 41. edit. ven. an. 1717.) solemni ritu Brundisium ingressus fuisset, cepit statim diocesum suam lastrare. sed, cum vicior appropinquaret, morbo (Jo. Bernardinum Bonifacius) populusque uritanus eum recipere recusarunt, ni prius iurjurando affirmaret, seque subscriberet archiepiscopum uritanum & brundisium, ac veluti antistes uritanos, dissidui a brundisio sacerdotio, illud argui cum illo unitum animo fateretur. quod cum injuriam sibi illisiam propriis viribus vindicare nequirit, ad Pauli III. pontificis iudicium confugit. alio die secum alterum sanmarum pontificum privilegium ac decretis ecclesie brundisinas, quibus brundisius ecclesiarum jura contra uritanos palam fecit, ac ostendit, uritanam ecclesiam ante multa secula unitam fuisse brundisinas. quamobrem Paulus literis in forma brevis morchiani, clero, & populo uritano scripsit, quibus perbelle militatur. quæ de hoc controversia facta sunt digna, ab exemplari conscripsimus in hunc modum.

Discedis illi, nobili viro morchiani, & clero, & populo uritano Paulus PP. III.

Discedis illi &c. Exponi nobis nuper fecit Ven. frater Franciscus, archiepiscopus brundisius & uritanus, quod, licet ecclesia brundisina metropolitana existat, & ceteras illas suffraganeas & illi unitas cathedrales ecclesias dignitate & honore præcedat, ac, qui pro tempore fuerant archiepiscopi brundisii, seu eorum vicarii in spiritualibus generales, jurisdictionem archiepiscopalem etiam contra vos in concernentibus forum ecclesiasticum, quoad vos, filii mei, Marchio, & populo, in illa civitate brundisina exerceat, ac vos & singulares personas ex vobis coram eis in dilecto

tium vobis ex sententia confectum, respondit, nihil ut in eo labore opus esset aut contentione mea. itaque optatissimum rei exitum,

in illa civitate ad iudicium trahere (iort. trahere) ac in vos, & pro vobis & contra vos ius dicere, & iustitiam ministrare conseruerint... nihilominus, cum illius Franciscus archiepiscopus superioribus diebus ad eandem ecclesiam uritanam, animo ibi visitandi, & iurisdictionem suam exercendi archiepiscopalem, se contulisset, tu, fili Marchio, vosque filii populi, ad id per te, filii moribus, fervere concitati, sub praetextu quod in litteris praenotionis de persona Francisci archiepiscopi ad eandem brandenburgensem & uritanam ecclesiam factae, prius de brandenburgensi, quam de uritana ecclesia huiusmodi mentio fiat, eundem Franciscum archiepiscopum ingressum civitatis uritanas prohibuistis, & nisi alias litteras, in quibus prius de uritana, quam de brandenburgensi ecclesia huiusmodi mentio fieret, realiter expeditis vobis praesentaretis, eum nunquam admissum esse, comminasti fuistis, & ab inde citra sibi obedientiam subtraxistis, ejus mandatis parere recusando... Quare idem Franciscus archiepiscopus, qui in hoc ad sedem apostolicam personaliter accessit, nobis humiliter supplicari fecit, ut sibi in praemissa opportune providere de benignitate apostolica dignemur. Nisi igitur attendentes, ecclesiam brandenburgensem metropolitani existere, & ejus dignitati & honori detrahendum non esse, & ob praemissum semper (iort. supra) causam ceteris illius suffraganeis, & vestras uritanas, illi auferre, & alii sibi unitis ecclesiis praeponi consuevisse & debere... vos & vestrorum (iort. vestram) singulos in virtute sanctae obedientiae manentem & in domino requirunt, quatenus infra sex dies, a praesentatione praesentium vobis facienda computandos, eundem Franciscum archiepiscopum intra civitatem uritanam, & illam ingredi voluerit, reverenter

& cum debita reverentia, ac in huiusmodi alii consuetis honoribus suscipisse, ac sibi & ejus vicario in spiritalibus generaliter eam omnino, quam ejus praedecessoribus archiepiscopis brandenburgensibus praestare soliti esset, obedientiam praestitisse... ac, ubi per eum aut ejus vicarium vocatus (iort. vocatus) coram eo, etiam in ipsa civitate brandenburgensi comparere realiter & cum effectu debeat... Datum Romae 20. maj. 1545. anno XI. pont. nostri...

Huius pontificis max. sententiae videntur acquiescisse uritani cives non modo toto Pauli III. pontificatu, verum etiam quoad Alexander archiepiscopus vixit, quem ait Ughellius fuisse plus minus annis duobus & viginti, additque defunctum esse ante in annum 1564. quod quid significet, nescio. hoc scio, existare Corradi nostri litteras Kalendis jan. 1561. ad Carolum Bovium Aituncum Romam datas, in quibus brandenburgensem archiepiscopum, Franciscum ipse scilicet Alexander, superioribus diebus mortuus nunciatur, & Marcellus Corradus, Q. Marili frater, Romam de eadem illa inter brandenburgensem & uritanam controversia prolelus dicitur: Marcellus, inquit, frater meus Romam sit de rebus missus est, quos nostra collegio (sacerdotum uritanorum) & civitati (uritanae) possunt esse maxime... Res talis est ejusmodi. Dicit pontificatum & electum, quos amplissimus est, malo ac tristi fato nostrae dignitatis brandenburgensis cum pontificatu conjunctum non ignoras. pontificatus duo semper habiti sunt, noster alteri subjunctus aut inferior; ut ne legatus quidem (legatus, puta, dicit, quem vicarium vulgo dicimus) brandenburgensis pontificis huius brandenburgensis uritanam aliquando electus, ante Cellum Votannum, administravit. hic prius a nostris dominibus receptus est, quod

maxime vero ad eam rem (e), in qua existimationis & vitæ vestrae statum agi iterum ad me scripsisti. verum is, negotium

ram amari, diligentiae & consilii tui. afflixerat me, quum disceperis, decem equibus. tu gratia hoc, seu latine melius. nunc portionibus atchar ad sanguinem purgandum, quæ ad me scripsisti. sed medicinale videtur mihi satis esse confirmatum. scire te hoc volui, ut amici volutatis & scientia tua lacerare. De qua eadem te ad Fabium Latomum Brundisium hæc Bononiæ in epist. 124. scripsit: Reliquæ etiam in periculo aegritudinis quartana fuit; quæ tamen tui, qui a principio aegrotanti semper mihi assueras, amantissimi utriusque nostrum Donati Argentarii opera & curationibus quadraginta diebus depulsa est. In epist. 125. ad ipsum Argentarium. Verum, inquit, ad mea. febrii quidem disceperis ipsa antequam jam ab hinc die, sed convalescentibus stomachi valde adhuc laboro. nonnullum cibi subsidium est, mihi in tuis iam longior mora. frigeris tum & dysenteriam aliquid, ut sub accensum febrii, donec cibis denique descendat. vertor, ne ad morbum hoc fueris. quotidie hic actus est. septem diebus medicinas tuas accepi &c. In epist. 169. Consolari, inquit, te neque possum... nec, si possem, ea fuit vita aut obitus patris tui, vel robur animi & dolorem tuum, ut in hac genere literas a quoquam debeas expectare. disceperis enim in ætate non gravi illa quidem nec infirma, sed integerrime tamen et sanissima aila 3 quum foret liberis, bonis adolescentibus, magno fructu ac spe virtutis et sanum tuorum. In epist. 181. Tu, inquit, per scilicet atque Hippocratem tuum, aliquando ad me literam vel tuam vel notorum.

(e) Hujus rei, quam heic Pogianus significat, altius repetenda sunt initia, ne non tota cognosci ac plane percipi possit. Franciscus Alexander, Hieronymi cardinalis frater filius, brundisiorum & urinatorum archiepiscopus a Paul-

lo III. die 30. Jun. an. 1542. creatus fuerat. Vbi Franciscus Cinqvili Ughellius T. IX. Italiae sacrae, col. 41. edit. ven. an. 1711.) solemnè ritu Brundisium ingressus fuisset, cepit statim disacerare suum iustrare. sed, cum Urias appropinquaret, morbo (Jo. Bernardinus Bonifacius) populusque uritanus eum recipere recusant, ut prius iurjurando affirmaret, sequi subscriberet archiepiscopum uritanum & brundisium, ac veluti antistes uritanos, dilectus a brundisio sacerdotio, illud argue cum illo unitum omnino foretetur. quod cum injuriam sibi illatam propriis viribus vindicare nequirit, ad Pauli III. pontificis iudicium confugit. allatis fecum aliorum summorum pontificum privilegia ac decretis ecclesie brundisinas, quibus brundisinas ecclesie iura contra uritanos palam scitis, ac ostendit, uritanam ecclesiam ante multa secula unitam fuisse brundisinas. quomodo Paulus literis in forma brevis morchioni, clero, & populo uritano scripsit, quibus perbelle militatur. quæ de hac controversia sicut sunt digna, ab exemplari conscriptum in hunc modum.

Dilecti filii, nobili viro morchioni, & clero, & populo uritano Paulus PP. III.

Dilecti filii &c. Exponi nobis super fecit Ven. frater Franciscus, archiepiscopus brundisius & uritanus, quod, licet ecclesia brundisina metropolitana existat, & ceteras illius suffraganeas & illi unitas cathedrales ecclesias agilitate & denore precedat, ac, qui pro tempore fuerint archiepiscopi brundisii, seu eorum vicarii in spiritualibus generales, iurisdictionem archiepiscopalem etiam contra vos in concernentibus forum ecclesiasticum, quod vos, filii mei, Morchio, & populo, in aila civitate brundisina exerceat, ac vos & singulares personas ad vos coram eis in illis

tium vobis ex sententia confectum, respondit, nihil ut in eo labore opus esset aut contentione mea. itaque optatissimum rei exitum,

in illa civitate ad iudicium tradere (fort. trahere) ac in vos, & pro vobis & contra vos ius dicere, & iustitiam ministrare conseruiat... nihilominus, cum illius Franciscus archiepiscopus superioribus diebus ad eandem ecclesiam uritanam, animo ibi visitandi, & iurisdictionem suam exercendi archiepiscopalem, se contulisset, tu, fili Marchio, vosque filii populi, ad id per te, filii moribus, sermone concitati, sub pretextu quod in literis prouisionis de persona Francisci archiepiscopi ad eandem brandusiam & uritanam ecclesias foret, prius de brandusina, quam de uritana ecclesiis huiusmodi mentio fiat, eundem Franciscum archiepiscopum ingressum huiusmodi uritanas prohibuisti, & nisi alias literas, in quibus prius de uritana, quam de brandusina ecclesiis huiusmodi mentio fieret, realiter expeditis vobis præsentalis, tunc nunquam admissurus esse, examinati fuisti, & ab inde circa sibi obedientiam subtraxisti, ejus mandatis parere recusando... Quare idem Franciscus archiepiscopus, qui in hoc ad sedem apostolicam personaliter accessit, nobis humiliter supplicari fecit, ut sibi in prænissis opportune providere de benignitate apostolica dignemur. Nos igitur attendentes, ecclesiam brandusinam metropolitana existere, & ejus dignitati & honori detrahendum non esse, & ob prænissum sepe (fort. supra) causam ceteris illius suffraganeis, & vestris uritanas, illi antea, & aliis sibi antea ecclesiis praeponi consuevisse & debere... vos & vestrorum (fort. vestrorum) singulos in virtute sanctae obedientiae munitos & in domos requirimus, quatenus infra sex dies, a praesentatione praesentium vobis facienda computandos, eundem Franciscum archiepiscopum intra civitatem uritanam, si illam ingredi voluerit, reuocenter

& cum debita reverentia, ac in huiusmodi alii consueti honoribus suscipisse, ac sibi & ejus vicario in spiritibus generalibus eam omnem, quam ejus praedecessoribus archiepiscopis brandusini habitus praestare soliti esset, obedientiam praestitisse... ac, ubi per eum aut ejus vicarium vocamini (fort. vocabimini) coram eo, etiam in ipsa civitate brandusina comparere stultis & cum effectu debeat... Datum Romae 20. maj. 1545. anno XI. pont. nostrae.

Huius pontificis max. sententiae videntur acquiescere uritani cives non modo toto Pauli III. pontificatu, verum etiam quoad Alexander archiepiscopus vixit, quem ait Ughellius fuisse plus minus annis duxit & viginti, additque defunctum esse ante in annum 1564. quod quid significet, nescio. hoc scio, exstare Corradi nostri litteras Kalendis jan. 1561. ad Carolum Borium Aduerum Romae datas, in quibus brandusinorum archiepiscopus, Franciscus ipse scilicet Alexander, superioribus diebus mortuus nunciatur, & Marcellus Corradus, Q. Marli frater, Romae de eadem illa inter brandusinos & uritanos controversia professus dicitur: Marcellus, inquit, frater meus Romam hic de rebus missus est, quos nostris collegis (sacerdotum uritanorum) & civitati (uritanae) possunt esse maxime... Res enim est huiusmodi. Vriac pontificatum & discretum, quae amplissima est, nolo ac tristi fato nostrae dignitatis brandusina cum pontificatu consensum non ignorat. pontificatus duo semper habili sunt, noster alteri subiectus aut inferior; ne legatus quidem (legatus, puto, dicit, quem vicarium vulgo dicimus) brandusini pontifici domo brandusini uritanam aliquando discreti, ante Cellam Vo'tanum, administrant. hic primus a nostris dominibus receptus est.

quod



exitum, de quo summa cum causa tantopere laborabas; tibi gratum

quod uritanum se civem & Urise natum  
prædicaret. paulatim pop., & brundusiorum pontificum iniquitate, & as-  
persionum hominum negligentia, eo res  
dãsa est, ut neque pontificatum, neque  
diocesim nobis brundusini esse ullam ar-  
bitrentur. Itaque superioribus diebus,  
quam Franciscus Alexander pontifex es-  
set mortuus, rem novam & iniquissi-  
mam tentare sunt ausi, ut in civitates  
uritanas etiam jurisfratillanis legatum  
mitterent. erat hic Ludovicus Scam-  
mosora, quem Francavillam nostram si es-  
sent consecrati, mirum, nisi occidisset.  
tarda denique ac tumultus post-  
hoc deesse non poterant. quomobrem  
nunc, avulsa jaudia rebus ornamentis-  
que omnibus, illud miser & afflicti  
homines petunt, ut sibi, reliqua digni-  
tate spoliatis, etiam pontifici brundusio-  
rum vivente, legatum licet habere  
silem uritanas jurisfratillanis; quem-  
admodum usque ad hodiernam diem,  
interregni tempore (quod vulgus sedem  
vacantem dicit) habuerunt, quo non  
uno, sed duæ dioceses esse videantur.  
hoc si assequuntur (quod video, quam  
facile & argutus sit), a tantis injuriis  
putant se esse liberatos &c. Ad Marcellum  
vero iratrem illa Quintus idibus  
januarii an. 1562. de eodem negotio  
Romam scribebat; Melis in literis omni-  
bus ad te vehementer incitatio quædam  
& voluntas fuit ea de binis legatis.  
credas mihi celum affirmanti, nihil est,  
quod magis contendere debeamus, nihil,  
quod facilius aut iustius concedi possit.  
pontifex vero ut creatus erit (brundusio-  
rum archiepiscopum intellige, qui  
Alexandro succederet), nulla tibi sit  
mora conveniendi illius. primus rem  
gravissimam illi exponet, tumultus ple-  
nam, periculi, & iniquitatis; animos  
civolum ita ad optinam consensum infla-  
mmas, ut bonis fortunisque suis, libe-  
ris & vita, quam dignitate, per inju-  
riam spoliari molint; rem eo loci, ubi

nunc est, nostrorum hominum patientia,  
& superiorum pontificum iniquitate, &  
avaritia esse deducam: at, ea sublata,  
fore, ut suum cuique jus reddatur, &  
duæ amplissimæ civitates (brundusina  
atque uritana) diuturnis discordiis &  
periculis maxime liberentur. de pon-  
tificum vero conventuariis exempla ad  
te misimus literarum, quibus ex literis  
apparet, separatim legatos ad nostram  
diocesim administrandum esse missos. de-  
nique, frater, possum affirmare, hæc  
in re tibi oblatum esse scopus, quo fa-  
cile possi de patria ornamentisque pu-  
blicis & nobis omnibus immortelles me-  
reri. Marcellum Roma Urinam red-  
iisse extremo fere julio ejusdem an-  
ni 1562. ex Q. Marii ad Petrum Perpi-  
nianum epistola, quæ incipit Marcellus  
frater meus, didici; confecta ætate, de  
qua missus fuerat, an infecta, non  
habeo dicere. hoc dicam, interregnum  
brundusinis post Alexandri mortem,  
trienali & sex mensium fuisse; & anno  
denique 1564. die 21. jun. eorum ar-  
chiepiscopum Jo. Carolum Bovium, qui  
ad eam diem assuescentium episcopos  
fuerat, fuisse reavocatum. quo pon-  
tificæ, magna rerum conversio facta est,  
& uritanorum contra brundusinos cau-  
sa, eo suffragante atque adnente, su-  
perior evasit. cujus rei monumentum  
hoc uritani ipsi cives, post ejus mensis  
octobri an. 1570. obitum, in uritano se-  
pulcro exaltate voluerunt.

D. O. M.

Jo. Carolo Bovio, Andreae filio;  
„ bonon. morum, pietatis, justitiæ,  
„ doctrinarum, linguarumque vete-  
„ rum cultori, qui minori pontificatu  
„ Assuæ, concilio orbis terrarum  
„ Tridenti, majori pontificatu Urise  
„ & Brundusii integerrime gesto, &  
„ uritana civitate ex multorum inju-  
„ rila in pristinam dignitatem archie-  
„ piscopalem restituta, rebus omni-  
„ bus & vita sanctissime personatus  
„ H. E.

gratulor: nunc, quod institutum est (f), Deus approbet, ut  
plane vestri esse possitis. valde enim pertinet ad dignitatem  
istius civitatis, vos propriis non solum iudiciis, sed etiam sa-  
cerdotiis uti posse. quod fore spero, incumbente in istam cau-  
sam Borromaeo cardinale. is enim Boncompagnio (g) card-  
inali,

Vol. II.

1

„ H. S. E. Vixit an. XLVIII. mens. x.  
„ dies xv. Ordo & populus uritanus  
„ pontifici sanctissimo patronoque suo  
„ Opt. ac bene merenti cum suis &  
„ bonorum omnium lachrymis fecit.

At vero anno 1565. quo Pogliani  
haec ad Corradum epistola scripta est,  
controversia eadem illa inter uritanos  
ac brundusinos maxime agitatahatur;  
Romaeque delata, id quod ex eadem  
epistola intelligimus, exitum, uritanis  
optativissimum, hoc ipso mense Julio  
consequuta fuerat.

(f) Propterea institutum dicit,  
quod non omne id, quod a brundusinis  
uritanis in illo romano iudicio sibi fave-  
re ecclesiae debere contendebant, a  
romanis iudicibus impetrarant, sed  
aliquid, quo impetrato reliqua pro-  
mota facillioraque deloceph essent, ab-  
tulerant. id autem fuisse puto exstren-  
di Urinae pontificis aedes, quas ar-  
chiepiscopi, Brundusio certis tempori-  
bus illuc commigrantes, sex anni men-  
bus incolerant, facultatem: ut illa  
pontificum apud utrosque aequae diu-  
turna commoratio pacem saltem utrius-  
que ecclesiae dignitatem declararet.  
Porro eas aedes Bovius ipse, uritanis  
quam brundusinis aequior, magnifi-  
centissimae excitavit: de qua re Ughel-  
lius, *Aedes*, inquit, *archiepiscopales*  
*Urinae*, *vestigata dirutas*, *mirabiliter*  
*a fundamentis restituit*. cuius rei saltem  
marmorae haec inscriptio testatur.

„ Jo. Carolus Bovius bononiensis. ar-  
„ chiepiscopus Urinae & Brundusii, ec-  
„ clesiae uritanae in pristinam dignita-  
„ tem archiepiscopalem renovata, has  
„ aedes, vetustate collapsas, aut bello  
„ dirutas, S. P. a fundamentis sibi  
„ successoribusque suis in veterem aedem,

„ antiquitatis conservandae causis, re-  
„ stituit.

(g) *Boncompagnio* exempli. Emenda-  
vavi. De hac Hugonis Boncompagni  
legatione sunt illa apud Jo. Petrum  
Masceum in *Annalibus Gregorii XIII.*  
lib. 1. num. 8. pag. 10. edit. rom. an. 1742.  
*Chiuso il concilio ( di Trento nel dec.*  
*del 1563.) tornassene Vgo a Roma: do-*  
*ve il Papa ( Pio IV.) solisitasse pie*  
*amente di lui gli offerse per altera il go-*  
*verno della Marca, e, vedendolo più*  
*inclinato a restare in Roma, lo fece*  
*continuar nella consulta del card. Bor-*  
*romeo, e lo volle in oltre per suo ag-*  
*gente nella cappella pontificia fino all'*  
*anno 1565. nel quale con molti altri lo*  
*creò cardinale ( il dì 22. marzo ).* ...  
*e nella distribuzione de' titoli gli diede*  
*quello di S. Sisto. nè tardò molto il papa*  
*a dargli nuova ed onorata comodità di*  
*mostrare il solito valor suo. aveva già*  
*l'ingualtione maggiore di Spagna for-*  
*mata con isquisita diligenza il processo*  
*contro frà Bartolomeo Carranza ... arci-*  
*vescovo di Toledo, imputato l'eresia ...*  
*A questo effetto dunque mandò il papa*  
*il cardinale S. Sisto in Spagna legato*  
*suo a latere con amplissima facoltà, tra*  
*l'altre di condannare o di assolvere il*  
*reo conforme a' sacri canoni, e sim' al-*  
*cun umano rispetto. Il prelato, che tra*  
*gli altri l'accompagnavano, furono*  
*Giambattista Cossagna, arcivescovo di*  
*Rossano, Giovanni Aldobrandini, frà*  
*Felice di Montalto conventuale, e mor-*  
*pre Stefano servita di Arezzo: li quali*  
*tutti per la gran dottrina e meriti*  
*loro divennero poi cardinali, e due di*  
*essi, cioè di Montalto e Rossano, ponti-*  
*fici ( il primo col nome di Sisto V. e 'l*  
*secondo, succedore di Sisto, con quel-*  
*lo di*

b nali, & rofaniensium archiepiscopo, qui biduo legati (b) profici-  
i ciscentur in Hispaniam, illud mandatum dedit (i), ut agant cum

Io di Urbano VII. che morì nel duodecimo giorno del suo pontificato)... Mentre in questo termine fu la causa (dell'arcivescovo Caranza) eccoti lettera del sopra collegio al legato (Boncompagni), che lo richiedeva a Roma per la repentina morte del papa (Pio IV. che lasciò di vivere il dì 9. dec. 1565.) &c.

(b) Non nisi Boncompagnus legatus a latere mittebatur; rofaniensium autem archiepiscopus Castaneus apostolicus atque ordinarius apud Philippum II. nunci muneris fundurus in Hispaniam proficisciebatur.

(i) Quid Borromaeo cum uritanis rationalis aut necessitudinis intercedebat, ut huiusmodi mandatum Boncompagnio Castaneoque daret? nempe Uriam ille dominii jure, quod ei haud ita pridem Philippus rex concesserat, tum obtinebat. Corradus in nuncupatoria ad eundem epistola, suarum litterarum venetae editioni anni 1565. praefixa, *Julius Constantinus*, inquit, *familiaris tui*. Uriam proficiscens, unde aberram dici iter, mihi de voluntate summa in te Philippi regis &c. mandatis, quas a te haberet, nunciavit. non dico, ex illa quanta voluptate sum afflatus, quanta spes mihi sit in te, aliquam prorsus nostram fore civitatem. itaque &c. *Julii* sermonibus, quos est nocte una apud nos coegi, quam ea intellegimus, quae mihi nostrisque civibus ut ostendere quidem venisset in mentem, vehementer genas aliquod officii uti in te extorere cupiebam... Hic vero non incusamus illud accidit, quod paucis ante diebus hoc episcopus librorum, munus dicator, dote accepimus, ut, nisi angustia temporis, librariorum festinatio, aliaque impediret, integrum esset mihi quidem de re melius exigere.... Nunc denique illud speramus, Philippo regi divinitus immixtum fuisse

voluntatem donandae tibi nostrae civitatis: ut, si qua sunt adhuc, non regni illius vetustissimi, sed recentioris vestigia dignitatis, haec, per te nobis oblatum, ad quem flumit quotidie, vindicata, ferventur... Nunc vero, quoniam subito mihi de te ac fortuna civitatis nostrae esset allatum. &c.

Illud etiam ab aliquo fortasse, quzeratur, quo jure Philippus rex Uriam Borromaeo donare poterit, quae ad Bonifaciorum familiam hereditario jure pertinebat? Nempe ultimus ejus familiae, Jo. Bernardinus Bonifacius, jux illud nuper amiserat, idque in Philippum, totius aenopolitani regni dominum, translatum fuerat. *Mentre* &c. *Mario*, inquit Dominicus Angelus in Vita Corradi, *flava nella sua patria, contraria della sua privata fortuna... succedette l'improvvisa ed inaspettata partenza di Bernardino Bonifacio, marchese d'Orta, cavaliere, quanto letterato, tanto poco accorto o considerato nella detestabile risoluzione, ch'egli imprese, apostatando dalla religione cattolica. e perciò era l'ultimo, in cui si spingeva la sua chiara famiglia, ricade il riguardosissimo stato suo al patrimonio regale, onde il cattolico re Filippo II. con generosità uguale alla grandezza dell'animo suo lo dette in dono al cardinale Carlo Borromeo di sempre gloriosa memoria: il quale di là a non molto tempo, con raro e meraviglioso esempio di santa ed ammirabilissima risoluzione, lo vendette: e tutto il suo valente, che gli venne fatto di ricavarne, lo dispensò in poche ore a' poveri. Quod quidem itatum, sunt memorandum, in S. Caroli historia, quae die 4. nov. in Breveorio rom. legitur, illatum est his verbis: Hujus viri cbaritatis principatui exultat, cum, uritana principatu vendito, pretium universum ad quadraginta centum*

cum rege de liberatione vestra ab antistite brundusinarum, deque constituendo vel restituendo potius urienfium episcopo. quod commodè atque adeo magnifice factum iri confido. epi-

12

scopa-

reorum millia, una die in pauperes erogavit. Quem quidem principatum Imperiali familiae deinde cessisse, didici ex Antonii Georgii Giannelli epistola, qua S. Rosae, viterbiensis virginis, histozium, a se conscriptam, & Fani anno 1697. Francisci Gaudentii typis excusam, Josepho Renato Imperiali, S.R.E. cardinali, nuncupavit: *Itae virtutes*, inquit, a natura potius tibi infusae atque hereditariar gentis tuae videntur, quam advenisse. Ita enim urientum principatus, postquam illum quaestragium auroreorum millibus a Dno Coralo Borromaeo per ipsum retractatum (ut juris periti ajunt) recuperaverat, centum octoginta millibus majoris tui clarissimi coemuravit, & ipsi, & nati, & parentes tui praefate, ut piam dominandi ratianem, qua adeo inter dynastias praeficit, videatur ipsemet D. Carolus in eos transfudisse.

Sed de Bonifaciorum familia, ac potissimum de Joanne Bernardino, ejus familiae ultimo urienfium domino, deque hominis ab ecclesia catholica turpi miserandaque defensione, non alienum puto describere hoc loco, quae Scipio Ammiratus, diligens atque eruditus Neapolitanorum familiarum scriptor, memoriae prodidit parte sui operis prima, Florentiae apud Georgium Marefcottum anno 1580. magis nitida atque magnifica, quam diligenter accurateque edita, *Ma veramente*, inquit pag. 77. la chiarezza de' Bonifacii venne in colmo sotto il rd Federico, il quale . . . . donò a Roberto la città d'Oria, posta in terra d'Otranto. questa città è metropoli, & va congiunta coll'arcivescovado di Brindisi, ma non senza contesa fra loro di pretesenza, perciocchè, come che hoggi non si intendano nominar altro, che l'arcivescovo e l'arcivescovado di Brindisi, nondimeno

l'uso in iscrivere veramente è tale, che, quando l'arcivescovo risiede in Oria, a ssa scrittura alcuna in Oria, i notai tutti usano scrivere „ L'arcivescovo d'Oria & di Brindisi „: siccome quelli di Brindisi scrivono „ L'arcivescovo di Brindisi & d'Oria „. Nella dedication della chiesa di Montecassino, la qual fu fatta da Alessandro II. l'anno 1071. nella quale intercorrono dieci arcivescovi, la trasno, fra gli altri intercorrono l'arcivescovo d'Oria, in tempo che Taranto era vescovato: nel qual tempo quando non apparisse, Brindisi haver arcivescovo, gli Oritani andrebbon bene della lor pretesenza. In questa città edificata, come dice Erodoto, da Strabone allegata, da' papali di Cresta . . . Di costui (Roberto de' Bonifacii) rimasero due figliuoli Dragontetto, & M. (Joannis Bernardii nomen sive ignoravit Ammiratus, sive ignorare ceteros voluit): a' quali tutti due piacque gli studi delle lettere... *Morè* Dragontetto in vita del padre, secondo volgarmente si dice, occupatigli i sensi dal violento fummo d'un potentissimo veleno, ch'egli faceva pillare... Per la qual cosa il fratello di lui minore, dopo la morte del padre, succedette al marchesato. *hacina* costui, oltre Oria, ancor Francavilla & Casalmassia, due buone castella, piene di abitatori, & per esser poste in paese molto grasso & abbondante, di buccissia rendia, & le quali in una mattina cavalcando se le poteva veder tutte. onde era stimato un'agiato & comodo signore. ma fu egli di strani costumi & di natura molto diversa dagli altri napoletani. perciocchè, dove egli son per la più, quando altri non vuol contender con loro di nobiltà, affabile & cortese, quelli, a guisa di filosofa, mal praticava con alcuno, & da' propri domestici & famigliari si-

fian-

scopali istie attributo ac descripto, quemadmodum ex Argentor-  
ne cognovi, maximo vestigali. ego legatis causam vestram (E)  
com-

standi, attendeva tutto solo a' suoi  
studi, facendosi servire da una o due  
sue femmine, le quali era fama esser di  
notoria turche, con cui sponeva la sua  
libidine. a questo aggiunse, ch' egli  
sentì male della cattolica religione,  
perchè, dubitando, che alcuni di della  
vita, ch'egli menava, non fosse inquisi-  
to, tenendosi da nascel per sermo, ch'  
egli, quando era massimamente nelle sue  
cosfelle, non adiva mai messa, attese  
per lungo spazio di tempo ad accumular  
denari, & quando gli parve d' haver  
accenci i suoi fassi, sotto titolo d'an-  
dar a Vinegia, si partì con le sue tur-  
che dal reame. & andato a trovar i  
capì della setta islerana, dichiaran-  
dosi amico di Dio & del re, in questa  
guisa l'impegnato marchese & alla nobi-  
lità della sua casa & al sangue istesso,  
che in lui si spense, pose brutto & so-  
niglivo (reliqua sinistra quæras in pri-  
ma parte operis, quam editam Floren-  
tiæ anno 1580. diximus. petenda sunt  
ex secunda ejusdem operis parte, quæ  
multis post annis, anno nimirum 1631.  
ibidem apud Amatorem Massum prod-  
iit: in cujus calce pag. 177. adjecta  
sunt, non sine aliis correctionibus &  
additionibus) sue. vizè hoggi 1586. in  
Vinea di Lituania in una villa presso a  
un miglio alla città, finca le sue schiave,  
delle quali una morì, che già d  
morte, & l'altra languendo per la sira-  
napanza de' suoi costumi non trova chi  
li serva: & andato in Costantinopoli  
per trovar una schiava, per ciò, venuto  
in Moldavia, gli si fuggì. vive per lo  
più di lottellati & d'uova, di fichi ste-  
chi, uveASSE, pomi & ravanelli: hee  
acqua pura: non abito in stufe, ancor-  
chè posse freddissimo, ma spesso volte si  
vede intarno un poco di fuoco soffando  
per cuocere le sue vivandiere, che per lo  
più son di latte, & d'uova; assomi-

gliando più sarnaccio, che altro. Ban-  
dia continuamente: & essendosi stato in  
Napoli, a Lione, a Londra, & in  
Transilvania, per tutto si ha condotto  
sempre i suoi libri, che sono da otto san-  
tor, seguitato da un cane brutissimo,  
il quale, raccogliendo l'osca delle strade,  
se l'andava a mangiar sopra il suo letto;  
il qual letto & ogn'altra cosa sua non  
vuol però che da altri, che da lui, s'en  
taccia. tutto il suo vestire non giunge  
al pregio di due fiorini. egli ha la bar-  
ba lunga & nera, negra. & in que-  
sto tempo può haver da sessanta a set-  
tanta anni. è della costituzione aquina-  
na, la quale non ha mai sospeso. è ni-  
volissimo de' calvinisti. in Norimberg  
fu molto accorrenato, ma, non avendo  
servuto, in alcun luogo si può fermar  
lungo tempo. hee una o due volte sole nel  
fin del mangiare, ciò d'una, destinato che  
hà, & l'altra dopo haver mangiato un  
poco di ravano. Qui vel minima quæ-  
que de Bonifacio prodidit Ammiratus,  
vellem, tempus hominis ex Italia fugæ  
prodere non omisisset. equidem pro-  
fugisse eum altero Paulli IV. pontifi-  
catus anno (cujus pontificis severitatem  
foetasse pertimui) crediderim, siquidem  
an. 1556. data est (quod quidem puto)  
centesimatredecima Corradi epistola,  
Brundisio pridie Kal. dec. ad Marcellum  
fratrem Uriam missa, in qua de Joanne  
Bernardino, inquit, commodore  
hic nunci: esse illum sicut apud Phil-  
ippum regem. cuius equidem inveni  
falsum, quod de illa malitiorum hominum  
sermone percrebuit. fac sciam, quid  
isthic evlatur.

(E) Causæ hujus exitus in longo  
post intervallo fuit, quem narrat  
Ughellius T. IX. col. 163. his verbis:  
Constat tamen, urbanum episcopatum  
antiquum esse, ubi aliquando, post de-  
solatum Brundisium a Saracenis. epi-  
scopi Brundisini se recuperant, in eoque  
Orta

commendavi diligenter. De introducta in Indiam, & ibidem propagata religione nostra a recenti natione jesuitarum (jam enim hoc verbo, quod multorum sermone tritum est (1), ut libe-

*Oris viderunt: donec, & ipse ab Agorini sanctus destruit, ad invicem hae duas ecclesiae unitae ac simul capitaliter fuerunt; adeo ut per multa saecula horum ecclesiarum antistes, brandenburgi & arizoni, vel arizoni & brandenburgi archiepiscopos nuncuparetur. sed, patrum nostrorum memoria, ad tollendos illos, iurgioque seculando, quae inter brandenburgi civis & arizoni quotidie oriebantur, expescit Philippo, Hispaniarum rege. Gregorio VIII. (corr. XIV.) pont. max. dissoluta fuit unio illa, ac distinctae dioceses fuerunt ann. 1591. (corr. 1597.). Brandenburgis remansit antiquus archiepiscopatus titulus, arizoni episcopatus obtinuit honor sub tarantino metropoli.*

(1) Atqui id verbum satis ipse triverat superiorum temporum consuetudine sepe perpetua, qui vix alio quam jesuitarum nomine societatis Jesu homines in his ipsis suis literis nuncupavit. In epistola In omnibus tuis d. 20. apr. 1560. *Novum quendam, inquit, ac poene incredibilem juvenilitatis fructum cepi ex tui literis, quibus romanam JESUITARUM sodalitatem mihi commendas.* In epist. Nihil mihi d. 20. nov. 1560. *A JESUITIS autem, inquit, apud quos multum is in literis & moribus proficere posset, valde abhorret. Similiterque in illis saepe epistolis dixerat. Sed fortasse, ad Corradum quum se scribere animadverteret, insolens, illicque in Japygia inaudito ab se usurpatum esse verbum visum iri, existimavit, quod propterea cum defensione aliqua adhibendum duxit. sed profecto novum Corrado ejusmodi verbum usque adeo non erat, ut ipse in pernobilis illa ad concilii salernitani patres oratione, quam jam ante habuerat, quaeque edita circumfertur, ab eo non abstinuerit. sit enim haud ita longe*

ab extremo: Ignoscite enim, vos ora, pontifices, nec tamen vobis destrullum patetis aliquid, si quam alite laudem tribuo. Illi restituit videntur mihi patres amplissimi, illi de sanguine & morte Christi sentire dominus JESUITARUM, qui, quam imperia & arvis nihil possint, interius tamen armatos Indiae populos quastille adorantur: animo tantum valent & laboribus & morte, qua plurimos Stephanos, plurimos Laurentios atque Ignatios, suo etiam Peulio, Theodoro & Bartholomaeo hac aetate nobis reddidere. At vero in secundo libro de lingua latina (edit. bonon. 22. 1575. pag. 60.) circumscriptione quadam usus, idem se tamen nomen habere in animo satis aperte significavit. *Atque dicit, inquit, in Europa dolos esse innuenerabiles, qui veterem latinam eloquentiam splendorem atque omnem vim facillime sunt consequuti... sed, quod longe pulchrius est atque divinius, religioe quoque jam ad ultimos aurorae terminos inacta, novas latinitati etiam accessiones esse solitas, novas quoque plurimae in regnis Indiae, Aethiopiae, & latissimis in regionibus Asiae sedes esse constitutas. Numquam romanum imperium tantum efficere potuissent, quantum religio per paucos & sanctissimos homines illos potuit, qui nomen sibi optissimum ex JESU nomine fecerant, ut a galitana freto, per meridien, & navigationes infinitas actant, ad Arcam Chersoussum terrasque orientis extimas hoc splendissimum nostrum sermonis laqueum collaceret. itemque in epistola ad Fulvium Constantium Neapoli pridie idus maj. Puteolos data, pagina ejusdem honorificentis editionis 527. Nec multis, inquit, stilitatem praedicabo hujus linguae (scil. latinae) novum, quae nostra aut patrum memoria ad eras supra atlantici etiam oceanus, non ante cognita*

liberius) equidem nec viginti viros laborem suscepisse con-  
vet-

tas vel auditis, cum intellexit religio-  
nis ingressus est. eodem per tempore ad  
Aegyptum Chersonesum, ad inde & ex-  
tremam regionem orientis cum religione  
penetravit & ritu sacrorum, quos ad  
ea loca importare sanctissimi homines  
ii, qui dignissimum sibi soliti, moribus  
atque vita a IESU nomen sibi nomen  
sumpserunt. hi sunt, qui alii quidem  
nostro aetate apostoli, quantum Alexan-  
drius, Byzantii, Antiochias, in Afri-  
ca, religiosi salutarum fecimus, cum-  
latissime in illis, quibus dictum est, locis  
ad ultimum aurore facti refluunt.

Non a ego sum, qui, tantarum  
laudum a laudatissimo viro nostris ma-  
joribus tributarum illecebra delinquit  
atque corruptus, veritatis, cujus mul-  
to, quam laudum, aciores potentio-  
resque illecebre sunt, deferre pa-  
trocinium possum. itaque ostendendum  
est mihi, minus vere, etiam optimo ma-  
ximeque benevolenti animo, a Corrado  
dictum esse, se salutaris hoc nomen  
ipsos sibi societatis Iesu homines scilicet  
atque sumptisse. non enim sibi illud  
ipsi sive fecerunt sive sumserunt, sed  
ab aliis fieri sibi imponi, prohibere  
non potuerunt. Petrus Perpinianus ad  
Pompejum Massarellum hoc ipso an-  
no 1581. undecimo Kalend. decembris.  
Romam Lugduno scribens, *Quanta sit*,  
inquit, *apud omnes orthodoxos vultu-  
ritate poterit Etymologia, dici non potest.*  
*exigit ob omnibus officia virtutum, tam-*  
*quam pro imperio & potestate: omnesque*  
*res, ecclesiasticas praestitum, ab*  
*omni nullo sententia pendunt. quos sa-*  
*lum est, ut, quod est omnibus nobis in*  
*Gallia Germanique commune nomen,*  
*hic ei tanquam proprium attribuitur,*  
*& IESUITA vulgo nomen dicitur appellatur.*  
Neque tamen in ea ipsa appellatione  
quidquam absoli aut incommodi est.  
Si enim, inquit eximius doctor Fran-  
cisus Suarezus T. IV. de religione,  
fract. 2. lib. I. cap. 1. n. 1. *tota religio*

SOCIETAS IESU dicitur, quia Iesus est  
quasi vinum & centrum, in quo  
huius religionis socii copulantur, & ob  
alios causas, quasi statim in num. 11. et-  
tingimus, cur non poterunt membra  
eius IESUITAS vocari? si enim (ut  
Epiphanius refert haer. 29. non longe  
a principio) statim in principio ecclesiae  
ut a Christo ceperunt Antiochias ap-  
pellari CHRISTIANI (Act. 11.) ita  
alii locis a Iesu sunt vocati IESARI;  
quod fere perinde est. & eandem habuit  
derivationem: nam totam etiam eccle-  
siam aliquando vocavit Paulus SOCIETATEM FILII DEI (1. ad Cor. 1.) ...

Possit etiam hoc religio SOCIETAS IESU  
appellari, quia nomen IESU a salute  
dictum est. & salutare ac medicum  
animarum in propria etymologia signi-  
ficat. Quia erga hoc Societas in hunc  
sacrum peculiariter congregata est, ut  
saluti animarum Christo ceperetur,  
ideo sub eadem etymologia eius religio-  
is IESUITAS dici possunt, quos anima-  
rum curatores ac medici. fuisse enim  
nomen in principio nascentis ecclesiae  
religiosi esse positum, author est Eu-  
sebius lib. 2. Hist. ecc. c. 16. ubi ex Philo-  
storgio lib. de supplicibus, sit de vita  
contemplativa, ait, illum vocasse no-  
men Curatores... Verumtamen ead-  
em appellatio esse videtur, quae apud  
Dionysium cap. 6. de ecclesiis. Hi-er-  
clius p. 1. ubi religiosi vocat *Quoniam*,  
ipse vero interpretatur *culivores*: quoniam  
interpretationis Eusebii non omittit,  
quia non illa derivatur a verbo *graece*  
*Quoniam*, quod & famulari & curare  
significat... In hoc erga nomen, recte  
interpretato, nihil est a veritate aut  
pietate alienum. nihilominus tamen ipsa  
Societas non sicut hic nomen sui ap-  
pellare, vel quia in ballis pontificis,  
aut constitutoribus suis non invenitur,  
& licet apud illum non habet sufficien-  
tem auctoritatem, vel certe ad vitan-  
dam ambiguitatem seu equivocationem

nam

vertendi eas literas, nec pontificem aut principem quenquam  
id illis

*new* . fuit enim multa ante S. Ignatium congregatio piarum hominum, qui *ESUATIA* appellati sunt. *Gr.* Julius Nigronius, societas Jesu theologus, in suis commentariis affectibus in regulas communes societatis *Jesu*, Mediolani an. 1616. hoc est annis omnino novem ante quem Suarezii tomus ille de religione quartus Lugduni Jacobi Cardon typis & sumibus vulgaretur, editis, pag. 126. *Accidentum est*, inquit, ad septimam particulam, qua quaerebatur de nomine gentilitio, seu *dedallo* e 1850, quo *vulgo* latine dicitur *JESUITAS*, italice *JESUITA*, gallice *JESUITES*. quae primum certum esse debet haereticis, hanc appellationem a nobis minime fuisse excogitatum. non enim de ea quidquam vel nostrae constitutiones, vel historici, vel pontificia diplomata tradiderunt. proinde, quia rei nostra non est, ea nunquam *Gr* nostram, neque publice, neque privatim utitur... Potest istum alteri esse conjectura, nostram inventum non esse, quod non in omnibus regnis, ubi habemus ambulationes, usurpetur. nam in Lusitania, teste Joanne Lucina (lib. 1. vitae B. Xaverii) *Gr* Nicolas Orlandino (lib. 3. hist. Soc. Jesu §. 40.), non supra meritum *Gr* contra voluntatem nostram, quia nimis id haereticis, APOSTOLOS appellant; in reliqua Hispania THEATINOS, non injuriose, sed ex errore, non vulgo vocant: quod sane nolleant. quambrem non est cur non veniat quaesivimus, laetrent molestis ex hac occupantur. quoniam cur non eadem fecerint ordinem *JESUATORUM*? cur non quaerant ex ea rationem appellationis, qui nostra est antiquior ducentis annis? quod discimus est inter *JESUATOS* & *JESUITOS* in nominis? si plane nullum est, cur non illis occupant arrogant, quod obsequia omnibus commune nomen usurpaverint? ediam igitur novet illos, non causam, ad circumscribendam hanc appellationem.

Nescio, an haec Nigronii sibi digna putare debeat Jo. Georgius Schellhornius *ecclesiasticus* *Gr* *bibliobecarius* *normannensis*, qui in suis *Annotatibus* *historiarum ecclesiasticarum* *Gr* *literarum*, Francofurti & Lipsiae an. 1737. editis, allato quodam Ludolphi, sive Landalphi, qui scriptor saeculo XIV. floruit, loco, in quo ille, ut Christianus a Christo in teris appellari, sic eisdem ab Jesu Salvatore Jesuitas, hoc est salvatos, in caelis fore appellandos dicit, haec continuo amoenitatem ecclesiasticarum praebitorum subdit: *Nomen igitur JESUITARUM plerumque duobus ante exortum societatem saeculi usurpavit Ludolphus, non solo suo, si ea deum transportaverit, probaturus, quod id nominis ab Ignatio Lojola sodalitati suae inditum sit*. Atqui, si Ludolphus Ignatii Lojolas aetate vixisset, id certe scivisset, quod Schellhornius hac nostra aetate nescire se, scire non voluit, nequaquam ab Ignatio id nominis sodalitati suae inditum, sed popolorum voluntate ac confessione fuisse tributum. Probaturus autem an improbatum Ludolphus fuerit id nomen, siquidem ab Ignatio suae sodalitati inditum fuisset: quid attinet rem, quam neque scire possumus, neque in utramvis partem curare debemus, divinando inquirere? si, quod Schellhornius vult, improbatum Ludolphus fuit, quid, nisi unus ejusmodi appellationem improbantem numero accrevisset? eam ab aliquibus etiam catholicis improbatam esse non negamus; a nostris hominibus, ab ipsoque Ignatio, quo etiam vivente usurpari in Graecia Galliaque coepit est, ut non appetitam, ita nec magno opere repudiatam neque praestare rejeciam fateamur; a nemine vero, eam si recte interpretemur, lare reprehendi posse contendimus. in quo non nostram, qui, ut ita appellemur, non



postulamus; sed eorum, qui nos ita appellare ad hanc diem maluerunt, causam tuemus. Tripliciter, inquit idem ille Nigronius pagina laudati operis 131. potest facere sensum bonum hanc deusditi INUITARUM a Jesu. primum est, ut sic dicatur, quia saluati a Jesu quomodo dicitur Hugo (auctor Ludolpho antiquior, qui h. Joannis apocalypsim explanavit) INUITARUM significare Salvatos... Melius sensus est secundus... quod INUITAT dicuntur, quasi Salvatores. hic sensus est in scriptura, in patribus antiquis, in usu. nam Paulus saepe hortatur eos, ad quos scribit, ut salvent se & alios: quod est, ut sint sui alluvionumque salvatores. sufficit Pauli locus ad Thimotheum, quem hortatur ad attendendum doctrinam: Hic enim faciemus & te ipsum saluum facies, & eos, qui te audient... Adhuc Paulus 1. ad Timotheum: Et hoc quidem argute iudicatus, illas vere saluare, de igne rapientes... Uterque apostolus de salute spiritali loquitur. Ex doctribus Rupertus abbas (in Of. c. 1.) ex verbis Christi (Joannis 10. 35.) Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est &c. colligit, prophetas non modo Deos dici posse, sed etiam Salvatores: praesertim cum scriptura Salvatores appellet Othaniel, & alios iudices, qui salutem temporalem operati sunt. tum subdit: Si Mos dicit Salvatores, per quos Deus temporaliter liberavit Israel, quanto magis recte illi dicuntur Salvatores, quorum labor Salvatori nostro Deo ad nostrum salutem aeternam cooperatus est...? S. Chrysostomus expendens verba Pauli (ad Hebr. 1. 14.) Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis...? observat, benevolentiam magnam Dei in hoc, quod Angelos, naturam nobis nobiliores, constituerit ministris salutis humanae. tum obijciunt tacitas. Ergo angelis salutem homines, quod est proprium Christi, respondet his verbis: Ipse (Christus) sicut dominus saluat. Ipsi vero sicut servi... quae verba subtiliter ita-

legi exparent ex theologiae regulis hoc modo: Christus saluat, ut causa principalis & auctor salutis: angeli vero ut ministri, ut cooperatores, & ministerialiter... id quod de hominibus quoque dicendum est, praesertim cum idem Chrysostomus apostolus, non multo post mortem Christi, praedicat, dicit, pro sedulois & praescriptatoribus, Salvatores translatoreque totius orbis terrarum... Et Hieronymus, exponens illa verba Abbae (1. 21.) Et ascendent Salvatores in montem Sion &c. docet, cum apostolis multis Christi nomine communicatis; & inter cetera ait: Sic ipse Salvator apostolus suos vocat esse vocat Salvatores, qui ascenderent speculam montis ecclesiae... Apertum Saluatum, quoniam in provincia (de quovis) vocaverat, saluare ac salutificari... postea (lib. 7.) nominat a hominibus salutis procuratores... ait enim: Procurator est quodam modo salutis humanae, qui non tantum id agit, ut ipse homo sit, sed efficere hoc nititur, ut alii mali esse desistant... Quod si quis ex illis inferat, omnes christiani proprie dici posse INUITAT, qui videlicet saluati sunt, & multis magis religiosi illi, qui salutem humanam procuratores sunt, quos Salvatores alluvionem: respondet, facile nec concedere... quod ante me fecit Hieronymus Serarius asserit (tom. 1. in sol. lib. 1. c. 2. q. 19.) atque alii, christiani omnes dici posse INUITAT (quemadmodum datus, dici posse DE SOCIETATE ISU). Quod autem tribuatur nobis hanc denominationem, non sumus nos auctores... Quoniam illi, qui servarunt, & nobis tribuunt, si tueri possunt rationibus iam allatis, licet rem communem ad privatum usum, transferre, saltem non se incommutatum, & publicat rei casus non prohibeat. quod in hoc re non videtur vetari. nam pontifex max. audit hanc denominationem, & tolerat, cumque cum tota curia in privato sermone usurpat. Idem conciliatus de aliis religiosis. INUITAT dici posse, petissimum est, qui Iesu Christo cooperantur ad salutem animarum.

sed

id illis negotii dedisse, cognoram (m). sunt quidem aliquot  
Vol. IV. K men-

*sed quod nobis hanc denominatio tri-*  
*buntur in aliquot provinciis, non aliis*  
*retrahit, non est nostrum inventum, sed*  
*entransum, Deo permittente: quoru-*  
*atendum olim permixti, B. Joannis Co-*  
*lumbini discipulis a pueris appellati*  
*JESUATOS: quae nunc reprehendit,*  
*quoniam ipsi nomenclaturam illam ut*  
*propriam retinebant. Tertius sensus,*  
*maxime laudabilis propter insignem hu-*  
*manitatis significatorem, est a Pier-*  
*renno Remondo (lib. 5. de ortu hae-*  
*ret. c. 1. §. 5.) excogitatus, ut JESUITA*  
*servus Jesu dicatur. exscribo verba*  
*scriptoris, cui multum debeamus: „Cur,*  
*quisque, nomen criminali datur? quae*  
*nomen hanc est nomina accusandi forma-*  
*la? JESUITA quidem sibi alius sonat,*  
*quod Jesu Christi servum.“*

Schellhornio, & si qui cum eo ab  
jesuitarum non tam appellatione, quam  
fortasse vita ac factis, ad sua rationes  
suaeque instituta atque consilia parum  
accommodatis, abhorrent, abunde ab  
Suzaresio atque Nigronio arbitror satisfac-  
tum. Dura sane ac misera (si quid-  
quam, quod exercendae virtutis, &  
Jesu Christi servitutis, ejus, quae ipso  
jesuitarum nomine significatur, pro-  
fendendae facultatem praebet, miserum  
dici potest; quod certe non potest) hu-  
jus miseriae societatis Jesu hominum  
conditio est, quibus obstrictandi suum  
inimici nullum faciunt; quumque no-  
va, quae vere obstrictae possint, non ha-  
beant, illa ipsa jam inde ab antiquis-  
sima temporibus eidem objecta, et-  
que centies refutata, ac propterea in-  
digna, quae amplius refutentur, instau-  
rant. sed orandum est nobis benignis-  
simus Jesus, ut ejus non tam nomine  
gloriari, quam *lusingari*, quantum sua  
est hominibus, *conferret fieri* possimus:  
ut in nostra omnium vita nullus um-  
quam novis, id est veris, obstrictato-  
rum nostrorum criminalitibus locus  
relinquatur.

(m) Id igitur ex Corradi litteris pe-  
tuum Pogiani cognovimus: nosque ex  
hac Pogiani epistola nunc petuum id  
ipsum cognoscimus, fuisse nimirum  
numero viginti illos viros, quibus a  
romano pontifice atque aliis etiam  
principibus negotium datum fuerat la-  
tine convertendi eas litteras, quas so-  
cietatis Jesu homines, in Iadum, chris-  
tianae religionis introducendae propa-  
gandaeque causa, Francisco Xaverio  
duce, profecti, plurimas, sive Italice,  
sive Hispanice, sive Iaditanice scriptas,  
de sua opera diligentia atque fidei, de-  
que rerum, Deo adiuvante, successibus  
in Europam, jam inde a Pauli III.  
pontificatu ad haec usque Pio IV. pon-  
tificia tempora mittere non desistebant;  
quorum litterarum multa, quemadmo-  
dum infra declaraturi planius sumus,  
volumina confecta jam typisque edita  
valgo legebantur. Corradum quidem  
inter eos fuisse, quibus ejusmodi pro-  
vincia demandata fuerit, & Pogiani  
haec epistola docet, & Antonius Ama-  
tius in ipsius Corradi *Vita* testificatur  
his verbis: *Non multo post idem cardi-*  
*nalis (Sirletus) ex mandato Pii IV.*  
*commissi, ut nonnullas epistolas de Indo-*  
*rum rebus in latinum sermone trans-*  
*ferret. hinc nullus occasione Corradum*  
*nosser scripsit pontifici maximo epistolam*  
*pro lingua latina. . . Hae epistola ex-*  
*istat in secunda editione librorum de lin-*  
*gua latina (Bononiae apud societatem*  
*typographiam bononiensis anno 1776.*  
*pag. 481.). Epistola quaedam quaedam*  
*capita, valde totum hoc de latina in-*  
*dicarum epistolarum interpretatione*  
*negocium illustrantia, subijcio:*

„ Pio IV. pont. max. Q. Marius

„ Corradus.

„ Magna sum laetitia affectus ex  
„ auctoritate consilii voluntatque  
„ tuae epistolis de rebus apud indos  
„ in latinum transferendi. etenim  
„ hinc accessio aliqua est romanae lin-

„ quae;

20 gure ; & maxime in spem venio ,  
 21 fore , ut majora posthac latine liti-  
 22 ris illustrari velis , & ceteri pul-  
 23 cherriorem hoc tuum exemplum se-  
 24 quantur . nam sermoneis latini stu-  
 25 dium , quod temere quidam hodie ,  
 26 & inductione tantum animi ac libi-  
 27 dine , supervacaneum esse cavillan-  
 28 tur , ego ratione summa iudico apud  
 29 omnes esse sanctissimum debere . . .  
 30 At denique tamen , tanta maiestate  
 31 huius imperii multis ante annis am-  
 32 plissime constituta , splendor etiam  
 33 romane linguae , avorum memo-  
 34 ria per favolosa quaedam cognosci  
 35 corporis , nostra aetate a doctis ho-  
 36 minibus ita omnino explicatus est ,  
 37 ut iam tibi ad omnia maxima , quae  
 38 volueris , & quae vota scio ut vel-  
 39 lis , neque Tullii , neque Varro ,  
 40 neque prorsus veterum perfectissima  
 41 scribendi ratio deesse videatur . quid  
 42 enim ? utrum Fumano , Lollio , Ma-  
 43 netio , Bruto , Sigonio , Abstemio ,  
 44 Galeasio , Ferrario , Pogiano , vel  
 45 ceteris , de quibus a Gaetano Str-  
 46 lecto , iussa tuo , sum admoventis , vel  
 47 quae plurimis Italiae & Europae do-  
 48 ctissimis viris eloquentiam deesse  
 49 perfectam dicimus , an res christia-  
 50 norum cultus hoc orationis dignas  
 51 non esse arbitramur ? Sed , quoniam  
 52 tu ipse ita persuasum te esse ostendi-  
 53 sti , neque his hominibus deesse elo-  
 54 quentiam , neque fore unquam , ut  
 55 religio latinitate carere possit , aut  
 56 latinitas eloquentissimis viris , neque  
 57 plus ad intelligendum barbariae ten-  
 58 bras adjuvare , quam latinae lin-  
 59 guae splendorem , age , oro te , ejus-  
 60 modi hominibus plurima in latinum  
 61 vertendi sis auctor , & munus gra-  
 62 vissimum perge exillimare , omnium  
 63 quidem esse principum & reumpu-  
 64 blicarum , sed romani principis , ponti-  
 65 ficisque maximi praecipue , & mi-  
 66 norum ubicunque pontificum roma-  
 67 nae linguae studium tuum . Nunc la-  
 68 tina fieri illorum astra voluisti homi-  
 69 nem , qui fuit ex Europa ad indos  
 70 & regiones orbis terrarum , usque

20 ad memoriam nostram incognitas ;  
 21 ad religionem doceandas , & barba-  
 22 ras immanesque gentes ad humanam  
 23 vitae cultum addocendas , ante vi-  
 24 ginti annos profecti : ut , quoniam il-  
 25 lobores pro Christi nomine adhuc sus-  
 26 ceptos habent , non modo intra Ita-  
 27 liam aut Hispaniae fines legerentur ,  
 28 sed ubicunque ad illorum exempla  
 29 sese pro religione devotendi quae-  
 30 plurimos accendere interit . hanc te  
 31 partem vehementer urget , ( fort. ur-  
 32 gentem ) & illi ipsi & omnium gen-  
 33 tium christiani homines precantur , ad  
 34 causam ampliandae religionis ut in-  
 35 cumbas , & iussus Christi , ad ultimas  
 36 terras , & inauditas usque ad memo-  
 37 riam nostram oceani insulas , novem-  
 38 que orbem terrae , animum inducas  
 39 tuum aliqui quosdam Paulus , alios  
 40 Thomas , alios Philippus , vel Bartho-  
 41 lomaeos mittere . quid enim fede-  
 42 mus ? aut sibi tantum sacerdotes vel  
 43 religiosi homines ex omnium ordi-  
 44 num collegiis vivant ? quoniam disse-  
 45 minari suam legem Christus apud  
 46 mortales omnes jubet . . . Mihi enim ,  
 47 de tot sanctissimorum hominum li-  
 48 teris ac nunciis , extrema ex Italia  
 49 allatis , cogitanti , venit in mentem ,  
 50 nos hic & in oceani atlantici ultimis  
 51 terris acque magnas , vel , ut ipsi  
 52 verissime praedicant , etiam amplio-  
 53 res Christo & religioni sedes posse  
 54 collocare . quapropter mitte auxi-  
 55 lia , affer opem istis , qui tam pie ad  
 56 religionem accensi , & , ampla in  
 57 messe , operarum paucitate laboran-  
 58 tes , extrinseca terminis aurorae ,  
 59 vel occidentis , ad te postissimum ac-  
 60 currunt , & supplices tuam postissi-  
 61 mum fidem implorant . ut tunc enim  
 62 Christus mandavit latine praedicari  
 63 & summum imperium orbis terra-  
 64 rum , ita praefuit , ut apud iactos  
 65 etiam & in caelo partem voluerit  
 66 esse potestatis . hoc te imperium aliis  
 67 ex tuis rebus gestis quaepluri-  
 68 mis , & studio in eos , quorum astra  
 69 apud indos a doctissimis hominibus  
 70 Italiae in latinum converti iussisti ,

mensis, cum me rogavit illius societatis magister (u), ut rem pro mea parte adjuvarem: quod ego tum recusavi, non quia me ea scriptio non delectaret, quippe qui ejus generis achue literam vidissem nullam, sed quia occupatum illa, de qua supra scripti, cura literarum, aliud impedit. nam ad conscribendos christianae disciplinae commentarios (v), qui brevi edentur in lucem, sum etiam ipse adhibitus, quasi faber quidam ab ejus operis architectis (p): in quo necesse habui praepondere auctoritatem principum illius societatis cupiditati. sed, cum postea in earum epistolarum librum (q) incidissem, tam multa mihi

K 2

quo-

ita perere cognovimus, ut majestatem illius, & religionem, & romanae linguae usum, quae a religione divelli non potest, cupis non terrarum, sed caeli regionibus, quae tibi sunt attributae divinitus, contineri. Vale.

(u) Jacobum Laysium intellige: cui dies 19. Januarii hujus ipsius anni supremus vitae fuerat. Illi S. Franciscusorgia, die secundo hujus, quo scripta est haec epistola, mensis die universae societatis magister renunciatus, succederat. De Laysio vide epist. *Per tamulius* d. 20. sept. 1561. & epist. *Yompridem*, supra mense februarii recensitis.

(v) Eum librum intellige, qui *Catechismus romanus* inscribitur. quae de tota Poggiani nostri opera vide, quae multa ad Gratiani nuncupatoriam epistolam adduximus pag. xxxiii. & seqq.

(p) Operis architectas vocat eos, qui componendo catechismo praepositi a Pio IV. fuerant, Mutium videlicet Callitum judicem, Leonardum Marinum lazarensem archiepiscopum, Aegidium Fulcarium, mutinensem episcopum, Franciscum Fucilem, theologum ex eadem, quae Marinus & Fulcarius, dominicani sodalitate: a quibus se tamquam fabrum adhibitum Poggianus dicit ad operis materiam, ab illis paratam atque informatam, latine eleganter explicandam.

(q) Haec cum Poggianus scribebat,

prodierant jam Venetiis, Michaelis Tramezalii opera ac typis, tria ejusmodi epistolarum volumina, primum quidem atque alterum anno 1559. tertium vero an. 1561. quibus quartum hoc ipso, quo Poggianus haec epistola scripta est, anno 1565. ab eodem typographo additum est. unicuiqueque voluminis rationem atque argumentum ex nuncupatoris epistolis, quas editor singulas singulis voluminibus praefecit, uni eidemque Victoriae Farnesiae, Guldoaldi, urbanatum duci, uxori, faeminae rarissimae, inscriptas, intelligimus. eas ego in ecclesiastica & bibliothecarii memmingensis gratiam, (si forte in ejus manus haec nostra ventura fuit) subicere non gravabor. debetur enim hoc a me hominis eisdem dubitationi ac tamquam quaestioni, ab eo in illo eodem *Ausentatum ecclesiasticorum*, de quo supra dictum est, opere propositae. cum enim pag. 754. & seqq. historiam quandam ex Joannis Gobellini commentariis retulisset, in qua Gerardus quidam, natione gallus, qui *notitiam* (corrigere meritarium) *tabernam Bonensis aliquando tenuerat*, ad Pium II. pont. max. se contulisse narratur, ab eoque petiisse, ac certis quibusdam conditionibus impetrasse, ut societatem quandam sub nomine Jesu, quae, ex aliquot hominum millibus constaret, contra turcas militaret, congregare posset; neque tamen quidquam eorum, quae se susceperunt atque effecturum homo vanus

ac

ac fallax ostenderit, re ipsa postea praeficitur: cum ejusmodi, inquam, historiam, Gobellini verbis usas, ecclesiasticus & bibliothecarius memmingensis retulisset, continuo illa de suo, quo magis amoenae ac lepidae aemulationis suas legentibus Gobellini narratio accideret, addenda existimavit: *Vix autem arbitrar, seculas atque saturos animas, si quis illam societatem* (a Goyard. observatam) *suae fidelitatis typum gessisse dicat.* Equidem, acquisitum, non modo equum, animo seculas, id a quovis diei, saturo; scio, si quis vere possit hoc dicere, aut nullam a B. Ignatio sub nomine Jesu societatem fuisse congregatam, aut non eam contra divini illius ejusdem nominalis hostes, ipso Jesu duce, & animos ac robur militibus suis, pro sua benignitate, large atque abunde suppeditante, strenue ac feliciter militasse. de quo ne dubitare ecclesiasticus & bibliothecarius memmingensis nosse possit, non quattuor illa, de quibus agere cooperamus, indicium litterarum volumina, sed totidem iidem praefata nuncupatoria, quas polliciti sumus, editoris epistolae exhibemus.

## I.

All' eccellentissima & illustrissima signora, la signora Vittoria Farnese della Rovere, duchessa d'Urbino.

Sento la già alcuni mesi, eccellentissima & illustrissima signora, da diversi amici miei informato del frutto mirabile, che fanno nelle parti dell'Indie interne alla conversione di que' popoli alla fede di Gesù Christo, nostra signora, i reverenti padri del collegio & compagnia di Gesù, che si ritrovano in quelle parti (il che mi affermavano d'aver invisa per copie di lettere d'illustrissimi padri, scritte alli fratelli di detta compagnia), usai molta diligenza in far con diversi miei ramare tutte quelle d'esse lettere, ch'io potei, a fine di haverle, e consolatione de' fedeli di Christo & desidero dell' aumento di sua santa fede, colla stampa a

publicare. & havendo fatto il, che dal 1551. fino al 1558. ho havuto modo di havere quasi tutti gli anni, che sono venuti di quelle parti, gli ho voluti hora dare in luce, & farne dare a vostra eccellenza, come a quella, a cui, per rilucere in lei a guisa di risplendente sole la religione & culto divino, capo & guida di tutte quelle altre rare & eccellenti virtù, che presso a ciascheduna la terranno eternamente immortale, ho giurata io, più che a qualunque altro personaggio, accarezzarmi. Vedrà ella nel presente volume cose in vero maravigliose & grandi: intenderà i fieri & horribili costumi di que' popoli, le qualità di quel paese, & l'infinita bontà & potenza di que' reverendi padri, colli fatiche, che giurati dallo Spirito Santo tutto di durano nella conversione di que' gentili alla nostra dritta & santa fede. Il che mi fa a credere, che in vostra eccellenza, vive & unico esempio di ogni virtù, habbia a pastore infinite contrate, essendo io più che certo, che ella, come casa che si vede cogli occhi, col nobil intelletto suo contemplerà ne' futuri, santi & persecuzioni di essi reverendi padri la vera & viva immagine della primitiva chiesa. & percióchè, senza che io più volte trascorra, dal libro vostra eccellenza potrà del tutto pienamente informarsi, farò fine: solamente accennandola, che in me vive & vivrà sempre un'ardentissimo desiderio d'ogni grandezza & felicità sua, i cui anni sono lunghi & felici.

## I I.

Dopo ch'io diedi in luce sotto il nome di vostra eccellenza le lettere de' reverendi padri della compagnia di Gesù, quali si ritrovano nelle Indie per la conversione di quei popoli alla religione christiana, accessi d'ardentissimo desiderio d' intendere i santi progressi, che alla giornata fanno que' voragine di vini spiriti in quelle parti, ho operato il, che ho havuto una copia delle presenti nove lettere, quali hora dirizzate pure a vostra eccellenza, ho voluto

quoque inepta & infultà vifa sunt, ut, ubi artis aut ingenii lumen

dare alla stampa. *Et*, perchèchè la-cosmici, quanto in lei, oltre la prudenza *&* sapienza, quella delle morali, quella delle virtù contemplative padrona, fu la religione *&* culto divino, lascierà hora di recitarlo la continenza del presente libricciuolo; essendo più che certa, che instantaneamente pervenendo alle mani, lo trascorrerà. preparolla solamente a degnarsi di conservarmi nella gretia sua, la quale ho in ogni tempo preziosa, *&* preziosa utilissimamente nello avvertire tanto, quanto si dee la gratia di quella ignorare, che colma a' ogni perfezione ha non solamente illustrato il suo foglio, ma agguagliato ancor il più dei *ex* eccellenti ingegni dell'età nostra; *&* la bacio riverentemente le mani.

## I I I.

Ecco ch'io invio a vostra eccellenza la terza parte de i fonti progressi, che fu' hora nell'Indie hanno sotto i reverendi padri della compagnia di Gesù intorno alla dottrina *&* conversione di quei gentili, che vostra eccellenza l'habbia a trascorrere, certissimo sono, perchèchè, non men che nella prima *&* seconda parte, ella ritroverà in questa terza maraviglie di que' paesi, costumi di quelle genti, *&* opere singolari, guidate dallo spirito santo col mezzo di quei divini sacerdoti, imitatori de gli apostoli, *&* osservatori della parola di Christo, quell sempre, a guisa di tante lampade accesi, consecrati alla volontà dell'eterno padre, mostreranno di sì con attenti esempli chiaro lume ad ogni anatore dell' evangelica fede. O come veggo il nobile *&* religioso animo di vostra eccellenza invaghiarsi d'avere speso di così fatti ragguagli! Al che fare perchè ella resti soddisfatta, assero del costuieno quella diligenza, che per me, che tanta la riverisco *&* venero, si potrà maggiore: essendo che poi chiaramente consiglio, che, si come infante sono le rare

virtù di vostra eccellenza, oltre la religione, così l'infante loro (la Dio mercede) valere, esercitato in quelle parti lontane, non deve asilare gl'anni della stampa mia sotto l'altro più illustre nome, che di vostra eccellenza *&c.*

## I V.

Gran forza hanno il più preziosi *&* efficaci di questi reverendi padri della compagnia di Gesù per muovere il cuore umano a camminare per la via del santo timore *&* servizio di Dio. *&* vedano valere assai nelle molte città *&* paesi, ove già in così pochi anni tante multiplicati si trovano, d'Italia, Germania, Spagna, *&* Franza, per illustrare gli bambini a vivere con boni fatti *&* da docere, come catholici cristiani *&* fedeli di Dio, ma molte più mirabili effetti passano quelli, che con la divina gratia fanno in quella gente tanto barbara *&* ferina delle Indie, rilucendoli alla santa fede di Gesù Christo, signor nostro, *&* altri costumi virtuosi *&* buoni, *&* svegliando quelli intellettuali, *&* recitando quelli animi a degni pensieri *&* esercizi, *&* ad imitare la loro vita *&* buone opere; per le quali gran moltitudine di quei popoli già è convertita al vero Iddio. il che quanto sia causa da lodare la divina misericordia, *&* da jubilare lo spirito, vostra eccellenza lo sa. Hor habendo io di nuovo havuto una aggregato di lettere da quelle parti da essi reverendi padri, che ne danno assai *&* nuove li ho, *&* volendole per questa parte mettere alla stampa, non mi è parso conveniente, che uscissero sotto altro nome, che l' suo. *&*, perchè le altre tre prime a lei stessa dedicati, son certo, che non vorrà lasciare di trascorrere questo volume anchora, per havere il bene nuove delle cose di Gesù Christo, il cui nome *&* culto è da lei, sopra ogn' altra cosa in id, amato *&* procurato. saprà poi per ego altre cose

mar-

† men elucere posset, vix viderem (r). quod si tu negotii diffi-  
cul-

*maravigliasse di quel poësi, & s'essi  
cessami di quelle genti. vederà nuova-  
mente la prudenza & le gran fatiche  
di quelli padri nel ridarre & annas-  
sare quelli popoli nel santo culto divi-  
no, tra molte persecuzioni. & con mol-  
te pature. Con dirle in questa in par-  
ticolare le cose, che in questo volume  
si contengono, s'innoverà il ben gusto  
suo nel leggerlo, che maggiore s'asie  
portare la novità delle cose. Dignifi  
accettare con quel suo cortese animo  
fatto il suo eccellentissimo nome questo  
mio picciolo, ma più dono. &c.*

(r) Habuerat igitur in manibus ex-  
lis, quas diximus, indicarum litera-  
rum quattuor voluminibus unum ali-  
quod Pogianus, in quo multa inepta  
& insulsa, quaque ingenii & eloquen-  
tiae lumen non admitterent, sibi visa  
esse, testificatur. Mihi quoque qua-  
dam ejus generis, non vero item mul-  
ta, inesse in iis voluminibus viden-  
ter. scriptae nimirum sunt illae li-  
terae ad familiares familiariter, nullo  
adhibito studio, nulla admodum ex-  
quilita diligentia, de rebus saepe do-  
mesticis & ad privatam scribentium ra-  
tiones ac reculas pertinentibus; deni-  
que non eo consilio scriptae, ut per-  
vulgarentur atque exstarent, sed ut,  
ab amicissimis semel lectae, compri-  
merentur, aut etiam, ita si collidui-  
set, consunderentur. eo accedit, quod,  
hispanice aut lusitanice primum scrip-  
tae, ac deinde in italicam linguam a  
non perfectissimis interpretibus conver-  
sae, non parum de nativa integritate  
perdididerunt: ut implexas, obscu-  
ras, ac plane, quales Pogianus dixit,  
ineptas atque insulas aliquot locis  
eae videri necesse sit. quae causa etiam,  
optato, Emanuelli Acothae primum,  
tum Petro Massio fuit extendendi re-  
spondendi in istam litteris quaedam,  
quaedam etiam descendendi, cum eas  
alter lusitanice, alter latine, post ita-

licas Tramentallii editiones, adide-  
runt. Ac Massij quidem latinam in-  
terpretationem, anno 1552. Neapoli  
Decii Lachnai typis vulgatam, & Po-  
gianus, qui ante quinquagennium obie-  
rat, videre potuisset, profecto, ubi  
artis & ingenii lumen in eo scriptationis  
genere elucere posset, non ille, se vix  
videre, affirmasset. egregiam lucubra-  
tionem suam Massius cardinali Othoni  
Tuchessio jam inde ab anno 1550. nun-  
cuparat; quantoque in pretio indicas  
litteras haberet atque a ceteris habenda  
duceret, quomque se posuit in iis  
latine convertendis opere non pon-  
tenter, his verbis ostenderit: *Volun-  
tem autem ipsam rerum in ORIENTE  
GESTARUM ab eam causam inscribitur,  
quod ejusdem societatis homines etiam  
in brasilis regibus & in occidentali,  
quae dicitur, Italia, versis locis atque  
provinciis magna cum animarum at-  
tentione fructibus versantur, & rei ad  
Christi domini gloriam ita multas, to-  
dem luce atque obstat, persciant, ut  
proprio, & quidem satis, volumine ipsae  
per se ad explicandum indigeant. quon-  
iam in hispaniam, & in eas, quae su-  
persunt, ex oriente colligendas episto-  
las, quicquid otii, quicquid possunt  
optare, deinceps conferre decreverim.*  
*profecto enim digna res est, in qua non  
sola solam, verum optimi cuiusque ac  
litteratissimi viri libentissime desudet  
industria: quippe quae non modo pla-  
rimarum rerum variam & jucundissi-  
mam offerat cognitionem, sed etiam ve-  
ritatem catholicae religionis, & sancti  
apostolicae maiestatem, summamque ro-  
mani pontificis potestatem (quae, hoc  
praesertim actate, quoniam turmentis  
ac machinis oppugnatur) humanis &  
divinis testimonis, atque miraculis,  
ceterisque turatur & comprobatur &c.* Non  
difficile testimonium istidem litteris  
idem Massius dedit, iterata eademdem  
editione anno 1555. Florentinae apud  
legan-

cultatem facultate & industria tua superasti, magnum sane fecisti: in tenui enim, ut ille (f) inquit, labor est, at tenuis non gloria: nostri caetera (x). nec vero te id movere debet, quod in principis τῷ (a) itaque aliquid aliud nonnunquam praeposueris, quis enim id omnino apud Ciceronem reperiri neget (x)? aut

elegantissimum diligentissimumque typographum Philippum Iunctam: cui editioni haec ad lectorem epistola praefata conscribitur.

Joanni Petrus Massius & Soc. Jesu Christiano Lettori S.

Quae de catholica religionis progressu litterae ferunt quattuor ex India profertur, eas (quod facile animadverti) optimis quique candidissimis litteris conscribit. nec sine immerito, quid enim ad bonam vitam oblationem acuminatius, quam corpore domi sedentem, cogitatione ac mente peregrinari, transire Caucasum Oceanumque, novam identidem formam rerum, & ut loquitur ille, motus hominum multorum cernere & urbes? quid porro vel ad animi fructum acrius, vel ad virtutis aculationem efficacius, quam evangelii luce dispersis errorum atque opinioneum tenebris, veritatis lucem longe lateque fufum intueri, & in diversis, vel aduerso patius, terrorum orbe velati refulgentis ecclesiae sancta intrare, regata martyris, dissoluta personis, mota locis temporibusque primordia reuolueret? Quae necumque cum reputatum, & superioribus annis feci libenter, uti non tuisquam eorum litterarum partem in latinum & latinico sermone converterem, & una rursus sub indicum histogramum opus, intentare delecta praesens ac reprobata, & nonnullis insuper additis epistolis, denno in publicum eundem eximiam. Sane recitantes supersunt aliae, quas mihi, & per occupationes ac valetudinem licitum fuerit, latius facere pro mea temeritate propositum est. Tu interim, amice lector, fratre praesentibus, ac nostris qualescunque con-

tus pili apud omnipotentem Deum precibus assequabilis. Vale.

(f) Virgilias lib. IV. Georgicorum verl. 6.

(x) Haec caetera illa sunt ex eodem Virgilio, quae continuo sequuntur, & quae Nominis lacus sunt, auditque vocatus Apollo.

(a) Graecam hunc articulum τῷ; testis singularis numeri nomen, aut quam nomen, casibus inuicem, immisi ego ex coniectura in lacunam, quae inter voces principis & itaque in nostro exemplari, itemque in codice vaticano, relicta a librariis fuerat. dici non potest, quantopere quamque diu hic me locus torserit, antequam de articulo illo cogitarem. nunc, eo feliciter ac prope diuinitus oblato, plana mihi videntur omnia, particulae itaque Conradus in latina indicarum litterarum interpretatione illa sua, quam ad card. sive Sirlatum sive Borromaeum misisset, aliquid in principis aliquando praeposuerat, hoc est, ita vocem illam adhibuerat, ut eam primam in novis deinceps orationis ambitibus collocaret, atque ita, exempli causa, scriberet, cum itaque, ille itaque &c. postea vero animadvertens, se, illo modo scribentem, a bonorum latinorum auctorum consuetudine recessisse, qui τῷ itaque in ipsi periodorum principis collocare, nullam aliam dictionem praemittentes, soliti essent, de eo Pogianum sibi admonendum putavit; rogandumque, ut locos illos, quidem invidiosos diceret, emendandos, antequam liber in vulgus ederet, curaret.

(x) Id sine negare non auiam. sed neque locus nunc quidem mihi ul-



aut cujus est ita delicatum fastidium, ut, quod ab illo semel positum sciat, id, iterum ab alio, aut etiam saepius usurpatum, ferre non possit? quamquam, si mihi tui libri (y) facultas fuerit, quem a cardinale Sirleto, Borromaei iussu, audio datum esse sociis jesuitis, scilicet ista te molestia liberabo. Vide conditionem hujus civitatis, vide urbana negotia. puto enim, te multo posterius certiores esse factum a Perpiniano de suis rebus (z), quam illum a me conventum. nam ex Kal. octobris hominem non vidi. videbo autem quamprimum, & salutabo tuis verbis. Julio Constantino (aa) commodè impendat alterum iter hispaniense, ut scriba sit & minister consistorum cardinalis legati (bb). ergo illi, & tua causa & meo etiam nomine, curae fuerit uricne negotium (cc). tu ab utroque nostrum salvebis. Roma. x. Kal. augusti. M. D. LXV.

XVI.

Ius succurrat, quo, tale aliquid apud Ciceronem reperiri, possim ostendere. ac, ut Pogiano quidem, haec scribenti, eum succurrisse, apparet, qui neque ullum afferat, & se, ubi libri copiam nactus fuerit, liberaturum omni molestia Corradum, hoc est, ad certam minimeque controversam latine scribentium rationem illos ejusdem libri locos redacturum, pollicatur.

(y) Utinam ejus libri facultas nobis etiam esset! locos illos, qui Corrado tantum molestiae exhibuerunt, videre ac recognoscere possemus. nunc, quid eo factum sit; perierit ne, an superstes adhuc sit, ignoramus.

(z) Nondum, cum haec Pogianus scriberet, Corradum Perpinianus de suis rebus certiores fecerat. id sexto post die, a Pogiano fortasse ad-

moletus, praestitit litteris, ad eum iv. Kal. sextil. datis: quas in tomo ejus operum tertio habes pag. 71. hoc incipio: *Tam diuturnum silentium nostrae illa consuetudo ferre potest? nec vitetur, ut tam longo intervallo litterarum languescat amor, nulla congressu, nulla sermone, scribendi duntaxat mutata officii vacillat? non a (fort. ad a) nesci februaria anni superioris (1564.) nibil ego prorsus ad te litterarum dedi, sc. post eam epistolam, quam eodem anno XI. cal. nesci ex litteris Sirleto, non quid aliud ad me, nescio, illud certe scio, accepisse me cummo nibil etc.*

(aa) De Julio Constantino vide epist. Ego & te d. 26. aug. 1564.

(bb) Hugonis Boncompagni.

(cc) De quo supra dictum est.



## XVI.

Julius Pogianus Horatio Ursino. (a)

*Virtute atque doctrina, non hominum gratia, ambitionem  
contentionemque honorum niti debere.*

Fort. Jul.  
1363.

TU vero tofiana Tempe (b), Varronis vicum (c), totum  
denique tractum istum, caelo & loco beatum, eo magis  
urgebis, quo & firmiore corpore istic es, & majorem habes  
Vol. IV.

L

facul-

(a) Antequam de hoc Horatio Ursino aliquid dico, haec epistolam, cui nulla temporis, quo scripta fuerit, nota apponita a librario est, cur in mensum Julium anni 1565. convalescerim, dicam. In litteris, intra recensendis, ad Julium Jacobillum die 18. aug. a Pogiano datis, legebam illa: *Incredibile est, quam me sollicitum habeat Horatius cordialis liter in infabres. nam eo me frum ire vult, ut medio decembris revertatur.* in his quoque ad Ursinum litteris de eodem illo in Infabrem itinere agi, animadvertendam: est reversionis tempus non usquequaque ad diem in utrisque respondeat. In his enim ita scribitur: *Vale in (Bortomaeus cardinalis) me suscipere transpolarum iter extremo, opinor, septembri, ut incunte Januario revertor.* sunt igitur eodem anno utraque scriptae. ad Julium autem mensum has ad Ursinum pertinere, sum arbitratus, quod illa in ipsarum extrema sermone clausula legerim: *Capitulum in Tofianam tuam clareit idus augusti.* quae mihi ratio scribendi visa est ejus, qui & cessate, & non multis ante mensum augustum diebus, scripserit.

Jam ad Horatium Ursinum veniens, Pogiani amicitium fuisse ajo: de quo in epistola *Ego Megi*, die 6. Jul. an. 1560. data, illa ad Octavianum Magium Roma Venetias idem Pogianus scripserat: *Quis in hoc tam inopla fortis, tam molesta negotii mihi inter-*

*dum levationi est Horatius Ursinus non fer. juvenis in eius humanitatis genere politissimus. sed in etiam minus jam saepe mecum est, antea quam solabar. Pauli Manutii ad eundem epistola 100. libri V. per illa eadem tempora, quemadmodum reor, data, aliquanto plura nos de Ursino docet: *Epistola, inquit Manutius, Megius, amari utriusque nostrum, optime adalestem, nec litteris tantum, sed humanitate etiam perpolitus, exquisitum ad conglutinandas amicitias tenet artificium. nam ille me primum, jam antea convicatum eo sumo, quae de tuis laudibus percrebuerat, suo testimonio vehementer in tui benevolentiam impulit: deinde, ut integrum officii sui fructum ferret, te quoque de mea erga te studio litteris obsequentiam putavit. quod est praeter opinionem meam potius, quam contra voluntatem, saltem est cogitator. tamen eo mihi nomine ab te gratias agi moleste ferrem, nisi epistola tua, dissimula lumen ingenii, inde amaris in me tui, quo eundem antiquis habeo nihil, omnes animi mei partes ea voluptate perfunderet, ut molestias locus esse non possit. alterat, cum eum attulis Megius, legique me concedente, senti & iterum Carolus Sigonius... In ornate ingenium tuum divinis laudibus, ut prorsus assentiente... Admirum habet hoc nobilitas, ut, quomodoque se in partem dederit, iussu quiddam praestet... Cum multis tum**

ale-

- facultatem studiorum, & non indignae christiano ac nobili homine voluptatis. desiderium autem urbis fucosaeque cardinalium consuetudinis, quaeso, deponere. nihil enim tanti est, quo ruficationis istius commoda & delectationem abjicias, ne si tibi quidem ejus loci (d) spes ostentetur, cujus tanta tua est, sed aequa, meo judicio, & honesta cupiditas; praesertim cum nostris, vel tui potius optimates (me enim scis, nihil illis unquam temere credidisse) tam multa, tam prolixae pollicentes, nihil praesent, ne moliantur quidem. fictorum, mihi crede (e), & falsorum hominum magna copia est, non modo testorum & occultorum: ad quos si nihil retuleris, neque tu spe decideris, neque illis causam fallendi dederis. religione, innocentia, bonarum artium cognitione tua nitatur ambitio, non fallaci studio gratiosorum. virtus erit certior dux cupiditatis tuae, quam eorum, quibus confidere videris, ambitiosa commendatio. virtute fretus vel ad honorem pervenies, quod est proximum, vel certe, quod semper optimo ac sapientissimo cuique primum fuit, honore dignus fueris. reliqua ejusmodi rerum spes incerta est, & ut firma sit, vix habet dignitatem; qua remota, quid est, quamobrem honorem concupiscas? quanquam si sententiam meam exquiris de eo (f), qui hodie praestit illi

mune-

*naturae tam fortunae donis abundaret, natus in civitate, orbis terrarum olim doctus, nunc religiosus, pietatis, justitiae domesticus, ortus ex ea familia, cujus nomen, praeclearis partum & studiis & fide, multis jam saeculis per omnes gentes fama disseminavit, tamen, quae haec ad te non pertinent, id agit, ut una te nobiliter virtus, & quantum honestatis a maioribus accepti, tantum ipse posteris relinquit. . . Vult, & Julium Pogianum, familiarum tuum, praestantem omni laude virum, ac Hieronymum Lippomanum, excelsa ipsi summam virtutis alelescentem, solat, roga, melis verbis diligenter. Venisti.*

(b) *Tempe in Thessalia nota sunt; & amoenae regiones, arboribus conitae, aquis irriguae, prospectibus crebras, caelo salubres, Tempe etiam dici, non est ignotum. Virgilius Georg. lib. 2. v. 469. Speluncas, vivique loci, ac frigida Tempe. Ejusmodi est qui-*

*dam in Sabinis ager, a Tessa, sive Tessa oppidulo, Tessanus, sive Tessanus, appellatus. in eo Ursinus hoc tempore rusticabatur.*

(c) Hodie Vicarius hic Ferrarensis vicus dicitur: estque item in Sabinis.

(d) Honorificum scribendam ad principes pontificis max. nomine epistolae manus significatur, cui oculos Horatius hic Ursinus adiecerat. De quo monere, deque iis, qui in eo versati cum laude sunt, vide egregium Philippum Bonamicii, Viri Cl. & cum quo vis ex iis, de quibus scribit, scriptoribus doctrinae atque elegantiae comparandi, Latium commentarium, hac ipsa in urbe per Palaeirios fratres anno 1711. editum.

(e) Credo, credo, inquam, Poglane, tibi. Bonamicium etiam illam meam credere tibi, credo. Ursinus tuus tibi num crediderit, nescio: debuit certe,

(f) Pontificiarum epistolarum magister erat, opinor, hoc tempore Antonius

muneris, praeerit is, quandiu volet, &, cur nolle debeat, non equidem intelligo. Non igitur optatum nostrum consequemur? non arbitror: neque propterea nobiscum male actum putabo. quid enim tantum est in ejus officii munere? demus modo operam nos, ut simus ii, qui in illa ratione satisfacere possimus: si in praesentia non adhibemur, ne laboremus. ego interea habeo, per quem mihi non liceat esse negligentem (g). tu in illo pontificio genere literarum te in isto otio exercebis tuo arbitrato; singesque tibi, quos volueris, reges, quibus scribas, vel istius Nicolai (h) pontificis maximi nomine; cujus eloquentiam,

L 2

tiam,

nus Florentellius. De eo vide nostram adnot. 41. ad Gratiani epistolam nuncupatoriam pag. LVIII. Potest etiam significari Caesar Gloriosus, eundem epistolarum per haec tempora scriptor.

(g) Cardinalis Borromaeus certe significatur, cui multam atque assiduum in scribendo tam privatim tum publice operam per haec tempora Poggianus dabat.

(h) Non nisi Nicolaum pont. max. eo nomine primum, significari puto. plurimarum ejus epistolarum volumen exstat, Romae anno 1545. apud Franciscum Priscianensem, primum editum, in quibus certe singularis atque mirifica, non quidem latine elegantiae, sed eloquentiae atque animi vis ac robor apparet: quam hominis facultatem ex ipsius litteris Urbinus, ex Urbin epistola Poggianus admiratus fuerat. admiror & ego, ac valde quidem admiro: &, ac lectores quonque nostri non admoleatur, non gravabor aliquot locos ex quadam hujus pontificis ad Michaelen, Theophilum filium, constantinopolitanam urbem imperatorem, epistola recitare; Protopharramus quidem, inquit, antiquum Michaelem, gloriosum protopapharinum, legatum vestrum, Romanum virum, epistolam vobis claritatis vestrae detulisset, talia vobis scripta per vultus vestros, quae jam & parata erant, transulcisset, qualem protopapharinum filius a diligente poete, ac Dei cultores imperatores a sedis episcopalis praesulibus saluti erant suscipere. at

vera, praefata vira proveniente, epistolamque vobis vestras gloriae; quae tota blasphemis, tota erat injuriis plena, porrigente, mutata est in laudum cithara vestra. & arguimus nostrum in vultum frontem: quoniam capitulumque sanguinem de bono vultu vultu, suscipimus autem labentem: ideoque mutavimus epistolam, & ostensa vulnera sanguis praesulimus adhibere medicamenta. igitur ad prudentiam vestram, insipientem dominum, scriptori, nostrasque vocanti, assensum induit vestras reformati, non & pro sancta ecclesia catholica & apostolica, cuius nos precipua cura, & quotidiana secundum apostolum similitudo consurgit, apud vos intercedunt, & epistolae vestras attentionibus, prout dominus post & nosse dederit, responduri, nihil opportunius, nihil aptius, nihil profecto salubrius arbitramur, sicut vos a consilio inchoastis, quam prae omnibus flagitare suppliciter cum, per quem reges regnant, & legum conditores iusto decernunt, & in cujus manus corda sunt regum, & ex quo regnat avarus, qui pater regnat, & imperat omnis, qui videtur regi regum & dominus dominantium non repugnat, dominum videlicet nostrum Jesum Christum, cui omnis rationabilis creatorum militat, utrumque cui & insensibiles venti & maria imperanti obediunt, quatenus & labia nostra ad annuntiandum laudem suam aperiant, dilatatum quoque in vestram pastu debitorum salutem adimplat, & quod per vestri

tiam, gravitatem, excelsum & invictum animum in retinenda pontificia dignitate tu ex illius, ego ex tuis literis admiror .  
expe-

nostri apostolatus officium caribus vestris enterius dicimus , per se quoque nato suae aspirationali interius mentibus vestris aspirat : quia incassum terra cordis vultus nostrae linguae proscinditur , nisi ecclesiae vultu aspersant in-terius infundatur . Deus est enim , qui incrementum dat , & qui docet hominem scientiam . Putas , imperator , non bene facimus , quod vos ab injuriis feribentes inchoaveritis , nos ab orationibus ? vos a consiliis in nos , imo contra primam & magistrum ecclesiarum omnium loquentes eardem feceritis , nos in laudibus & in nomine domini ad potentiam vestram formemus habitum et operum ? videmus enim pignora asphyxiam contra partem , sanctum & cibarectum nostrum David fuisse plenum , & blasphemias cruciantem prius inceptu populo Dei terrorem non medicum intulisse . sed expellere panisiam , & ecce illum videlicet in nomine domini percussam , & a jam dicto humiliter . & laudes & psalmi ac orationes domini majestati humiliter effundente , gloria sua prostratum . Tum , non paucis interjectionibus , sequuntur illa : Hoc tamen breviter dicimus , quia licet precatores & indigni , plus tamen de venturi domini misericordia , quam de vestra pietate praesumimus . nam sunt multi , quae de iudicio illius homines ignorant ; quia fortasse , quae vos laetatis , ille reprehendit , & quae vos reprehendit , ille laudabit . Non ergo , quales sit sacerdotum domini , sed quid de domini loquantur , est vobis maxime praecavendum : nec in vicariis beati Petri apostoli vobis est attendendum qui sint , sed quid pro corollant ecclesiarum , quid pro salute vestra tetragant . neque enim illos inferioris clerici scribis & pharisaeis fidentibus super cathedram Moysi , de quibus dominus praecipit dicent : „ Quaecumque

dicierint vobis , facite & observate ; secundum vero opera eorum nolite fecerit . Ergo , imperator , considera , si illas dixit audientes , qui super cathedram Moysi sedebant , quanto potius his , qui super cathedram Petri resident , esse existimatis observandum ? & , si illarum non opera , sed illis facere & observare jubet , quanto potius harum , quaecumque sint istae , dicta & monita custodienda sunt & amplectenda ? Cum autem imperator quodam suarum litterarum loco latinam linguam contumeliosius appellasset , ne in hac quidem injuria propulsanda temeris com eo sibi agendum pontifex duxit . sic enim ait : In tantum vero furoris abundantiam prorupisti , ut linguae latinae injuriam irrogaveris , hanc in epistola vestra barbaram & schismaticam appellasti , ad injuriam ejus , qui fecit eam . omnis enim operis derogatio ad epistolam redudat injuriam . o furor ! qui nec linguae nobis parere , quam Deus fecit , & quae inter ceteras , in nomine domini orante apostolo , consistat , quia dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei patris : & quae , cum hebraea atque graeco in titulo domini a reliquis discreta , insignem principatum tenens omnibus nationibus praedicat Jesum Nazarenum Regem Judaeorum . quem titulum multi Judaeorum corrumpere voluerunt , sicut vos nunc hujus celebritatis linguae tetrastis insignem destruxit : sed minime potuerunt . . . Vel quia christiani sunt , quorum lingua barbaram vel schismaticam appellasti , gloriam vestram quare non putest . obsequissimus . cum enim barbari omnes & schismatici ut infensata aethalia volant , Deum verum resistunt , ligna autem & lapides odorant : in eis ipsis quod Deum verum solis lingua latina , quantum barbaram vel schismaticam linguam antecedit , agnoscitur . jam vero , si ista linguam

expirare tela, contra quam fecerit ille noster (i), prius in pen-  
nig-

linguam latinam barbaram didisti, quoniam illum non intellegisti, non considerasti: quia ridiculum est, vos appellari romanorum imperatores, & tamen linguam non nisse romanam. ad extremum autem, si jam saepe nominatum linguam ideo barbaram nuncupatis, quoniam a translatoribus in graecam dictionem mutata barbarifera generat, non linguae latinae, sed culpe est, ut opinatur, interpretum, qui, cum necesse est, non sensum et sensu, sed uolenter uerbum ebre conantur e uerbo. ecce enim in principio epistolae uestrae Imperatorem uos nuncupatis Romanorum, & tamen romanam linguam barbaram appellare non uertimini. ecce quid sit, immo uero in protipis festiuitatibus inter graecam linguam uolati quiddam preciosum hant, quam barbaram & scythicam linguam appelleretis, miserat, quos uisum decori uestro facitis, si haec etiam non bene ac ex toto intellectu in uestris obsequiis ac officiis non utamini. Quiescite igitur uos nuncupare Romanorum Imperatores, quoniam secundum uestram sententiam barbari sunt, quorum uos Imperatores esse asseritis. romanus quippe haec lingua, quam barbaram uos & scythicam uocatis, utitur. quiescite jam ut potest tanta detestacionis dictionem in uestra palatio memorare, & adhuc, si plene illum inuenerunt, etiam ab ecclesiis uestris remouere satagite. ipsi enim dictione linguae constantinopolitana ecclesia leuionem apostolicam & euangelicam in scribendis scriptis priuatis recitare, sique deum graeco sermone. propter graecos utique, ipsas leuiones pronunciar, sed quia tantum haec impietas ecclesiae constantinopolitanae hactenus desinisse patetur, ut tota ibidem equitatis suppleatur, hoc restat a uobis solummodo perscrutandum. Verum de hoc uos respondisse sufficit, non tam laurum linguas defendere procurantes,

quam mutatas mentis uestras incensum. itum exaggerantes &c. Si quis tamen non Nicolaum primum, sed tertium (qui fuit ex Ursinorum gente magis animi summaeque eloquentiae pontifex) significari hoc Poggiani ad Horatium Ursinum epistolae loco censuerit, eius ego opinioni non difficulter acquiescam.

(i) M. Tullium Ciceronem intellige. asprum dicit, quia illius lectione atque eloquentiae imitatione uterque delectabatur. Sed loci huius sententia est explicanda. Philodetes tatro illo ac paene immedicabili pedis uulnere, de quo potius meminerant, afflicus, & in Lemno insula a sociis propter intolerandum, qui ex ipso uulnere afflabatur, foctorem relinquit, ab Accio in quadam tragoedia indutus fuerat aucupio se nonnumquam in illa solitudine atque serumna oblectans; qui quidem, quoniam in armatis hostes iacere iam tela in acie non poterat, ea in pinatas aues conuerterat, & ut ait idem Accius apud Ciceronem lib. v. de sen. cap. 21. confegbat tardus celeres, flexus volantes. dolebat tamen id ipsam, quod peritiam fugitandi sua in planigery avium, non, ut ante, in armatis hominum corporibus consumeretur. quo Cicero (epist. 33. ad Volumenum lib. VII.) respiciens, cum aegre admodum foret, quod, sublata civili bello republica, causisque forensibus intermissis, eloquentiam suam non in uerbis adhibendis exprimeret, sed tantum in sedis cussis ac declamationibus exercere congeretur, ait, se ingruiere, quod haec pinigero, non aruigero in corpore tela emicceretur. Poggianus autem, qui Ursinum ad consuetudinem illam scribendarum ad reges pontificio nomine litterarum, studii sui atque exercitationis causa, suscipiendam cohortaretur, proposita spe, fore; ut aliquando ad id manus obeundum a pontifice

*nigero*; quibus in armigero corpore mox utare. Olynthium (*A*) credo hominem putare, me tecum in Sabinis rusticari. nam ex eo die, quo tu Roma profectus es, nec illum, nec ejus ordinis (*I*) visi quenquam, praeter incolam Camillini fornicis (*m*); apud quem, ejus invitatu, vel coactu potius, praeius sum nudius quartus. vult is, me suscipere transpadanum iter, extremo, opinor, septembri (*n*), ut ineunte januario redeam. ego recusare de tota re (*e*) mihi non posse videor, ne de itinere quidem: diem utique profectionis velim proferre. sed hoc quoque vereor ut possim. praefinit enim mihi ille Kalendas octobris. vehementer sum perturbatus. Salutabo tuis verbis, quos scribis, cum primum (*p*) eorum facultas erit. Cogitabam in toscanum tuum circiter idus Augusti. sed hanc cogitationem vides quae dubitatio tollat. consilium ex re & ex tempore capiemus. Vale. Roma.

## XVII.

ut scilicet relpda deligeretur, hominem monet, ut, contra quam Cicero fecerat (qui prius armigero in corpore, hoc est in veris causis, deinde in pinnigero, hoc est in fictis, ingenium vimque dicendi suam exeruerat), ipse prius in pinnigero corpore, hoc est in commensio illo ac ludico pontificiarum litterarum genere, eloquentiae suae tamquam tela experiretur, quibus mox in armigero corpore, hoc est in veris certisque litteris, ad reges pontificis nomine scribendis, uti posset.

(*A*) Confido hoc Olynthii nomine quem Poggianus nominatim designat, nescio, ex his, quae laeta dicit, unum e cardinalium collegio fuisse illum, intelligi potest.

(*I*) Scilicet cardinalis.

(*m*) Card. Borromeum significari nos dubitat, qui locum illum, paulo ante in prima adnotatione recitatum

ex Poggiani ad Jacobillum epistola, meminit: Incredibile est, quam me sollicitum habeat Borromeus cardinalis iter in insubres. nam eo ut secum iter vult, ut medio decembri revertamur. Sed cur in incolam camillini fornicis appelletur, qui etiam fuisse ait ut camillus fornicis, divinare quis possit?

(*n*) Revera tamen non extempore, sed ineunte septembri illud deinde iter susceptum fuit.

(*e*) Trias res haec tota complectebatur, transpadanum ipsum iter, profectiorem ex urbe extremo septembri, reversionem ineunte januario. de his omnibus recusare se posse, sibi non videri, dicit: paratum se quidem suscipere illud iter; tantummodo profectionis tempus aliquanto longius velle proferri.

(*p*) primi exempli. Gratianus enondavit.



## XVII

Julius Pogianus Vitellio Card. Vitellio. (a)

*Rationes, cur Vitellius ab urbe diutius abesse non debeat, <sup>Ex his</sup> magna cum illius laude commemorat.*

CUM mihi tuo nomine denunciatum esset, ut ad te aliquid scriberem, equidem ancipiti deliberatione distractus sum, utrum, quia homo, minime curiosus, novi, quod ad te mitterem, nihil haberem, hoc literarum officio superfederem, an tibi, non solum variis istic doctrinae studiis dedito, sed publicis etiam curis negotiisque occupato, inanibus literis obdareperem. sed vicit, sicuti debuit, auctoritas tua. in quo minime veritus sum, ne ab homine, a colligendis erroribus & natura & vitae quadam ratione remotissimo, res urbanas aut externas requireres: quarum arbitror interdum tibi superesse & scriptores & nuncios. quid igitur scribam? illud, quod verissime multos dicere audio, istius ordinis esse neminem, in cujus discessu maiorem aut graviores iacturas fieri intelligant. desiderat enim senatus acutam istam certamque sententiam (b): decretorum sacri concilii dubitationes (c) postulant interdum aciem ingenii tui:

(a) Ex illis hujus epistolae verbis *Decretorum sacri concilii dubitationes postulant interdum aciem ingenii tui*, deprehendi, non potuisse eam scribere ante extremam aetatem an. 1564. quo primum tempore Pius IV. octo cardinalium concilii tridentini interventus collegium instituit, sique conventus suos agere coeperunt: ex illis autem, *illis, qui isto loco sunt, licet suo arbitrio per hoc anni tempus singulorum amentitates, consoci, aetate fuisse scriptam*. nam per id tempus anni, Romae gravissimum, ac sine re sine opinione periculosam, romanis proceres locorum, ab urbe paullo remotiorum, amentitatem sublicitatemque Pogianus aetate postissimum sequebatur. Utriusque rei animadvertio fecit, ut huc has literas inculcarem, neque de assumo, qui etiam potuerat scribi, neque de aliis consequen-

tibus annis tribus, ad quos solos (nam anno 1568. tum Pogianus tum Vitellius vivere desierunt) praeterea possent pertinere, frustra, ac sine ulla insigni ex temporis diligentiore investigatione lectorum utilitate, sollicitus.

(b) Paulus IV. qui Vitellium hunc die 15. mart. an. 1557. cardinalem creavit, tanti ejus prudentiam sententiamque faciebat, ut, auctore Clacconio, in difficilioribus negotiis, nihil illi publicae aut privatae operae, quod non prius Vitellii consilium approbasset.

(c) Delade, inquit de eodem Vitellio Clacconius, episcopus insensu... *ex Campaniae ac navitima de littere legatus declaratur, ex amonitorem inter haereticos praevitelli inquisitor, congregationalibus non inter-pretationes ex excoisitione concilii tridentini... praevitellus.*



*d* tui : ratio pontificiae pecuniae (*d*) , dispensatioque vestigalium  
 publicorum curam & providentiam tuam efflagitat : poscunt pa-  
*e* tronium suum docti homines (*e*) & literarum studiis dediti : ipsa  
*f* etiam summorum virorum doctrinaeque monumenta (*f*) squa-  
 lentur , absente te , quae praesente ex tenebris in lucem revoca-  
*g* bantur (*g*) : immovero librarii otio & fame tabescunt , ac nescio  
*b* quomodo ingenia hominum sunt hebetiora (*b*) : muta sunt a  
 disputationibus theologorum aliisque praeclaris quaestionibus &  
 prandia & coenae collegarum tuorum : nobilitas denique romana  
*i* ac civitas ipsa amplissimi (*i*) istius patrocinii actuosarumque vir-  
*a* tutum incredibili (*a*) tenetur desiderio . quare , cum ad commu-  
 nem omnium utilitatem natus & institutus sis , sine magno &  
 alienae commoditatis , & tuae gloriae detrimento ab urbe abesse  
 non potes . aliis , qui isto loco sunt , liceat suo arbitratu per  
 hoc anni tempus sequi locorum amoenitates : tibi , pro natura ,  
 scientia , & instituto tuo , haec hominum lux , hic concursus ne-  
 gotiorum , recessus & solitudo esse debet . mihi vero ignoscas ,  
*j* si , cum non esset praeterea , quod tibi scriberem (*j*) , pro meo  
 in amplitudinem tuam studio & observantia singulari , libriori  
 hoc epistolae argumento uti volui .

XVIII.

(*d*) Anno 1564. inquit idem Clac-  
 conius , defuncto Guidone Afceno Sfor-  
 tio , S. R. E. camerarius , septuaginta  
 millibus aureis centras apostolicas so-  
 lutis , renuncietur .

(*e*) Viri cum litterarum genere in-  
 studiis domi alebat , officiebat uterque .  
 alios etiam ex urbe Italique universa  
 ad suos , tanquam ad studioforum defen-  
 soris atque illius Macconatis arces ,  
 confluentes jamabat , & recreabat . Clac-  
 conius .

(*f*) Accedit ad haec , quod fuit di-  
 ligentissimus indagator aliorum sum-  
 morum pontificum & cardinalium , mul-  
 taque ad haec rem spectantia , summo  
 labore ac magnis sumptibus ex archi-  
 vili & bibliothecis publicis ac privatis

Avenionis , Lugduni & aliorum urbium  
 in Gallia , Hispania atque Italia col-  
 lecta sunt ; quae si ad continuatam bi-  
 bliothecam redacta , typis , ut ipse statu-  
 rat , mandata fuissent , tantam anti-  
 quorum praefulum statum gloria non  
 non fecisset : neque nos hodierna luce  
 praetore gesta delectari , frustra con-  
 quereremur . imo , ex Ludovico Jacobo  
 a S. Carolo , pontificum & cardinalium  
 historiarum scriptis , quam tamen mortis  
 sublati perficere non potuit . Idem .

(*g*) revocabant ? exempl.

(*b*) hebetiora : mutae sunt & id.

(*i*) amplissima id.

(*a*) incredibili id.

(*j*) scribere id. Et hoc & superiora  
 emendavi .



## XVIII.

Julius Pogianus Julio Jacobillo.

*Artium liberalium cupiditate inflammatum laudat;  
ac maerentem consolatur. De sua  
in Insubriam profectio.*

ut. 109  
2363.

MAGNUM est alti animi, & excellentis ingenii argumentum, posthabitis quaestuosis artificiis, & illiberali quadam ratiocinandi ratione (a) contempta, studia colere magnarum rerum artiumque optimarum: quibus studiis qui se dediderunt, nullum praeterea non grave (b) lucrum, nullam non injucundam voluptatem, nullum denique non levem honorem existimant. excelsum istum animum tuum, abjectarumque rerum curam despicientem, vidi, quo te die cognovi: visusque mihi es cum paucis habere gustum solidae laudis, praesertim cum latini sermonis elegantiam adamares, suavissimum, meo iudicio, condimentum summumque ornamentum humanitatis. quare dolui vicem tuam, cum & ab urbe & ab iis studiis discedere coactus es, ad quae quia naturam habes admirabilem, praecclare bona nosse tua, si & illorum usum desideras, &, si quid ego te, ea in re juvare possum, consuetudinem meam requiris. veruntamen in isto discessu illud percommode accidit, quod & amorem librorum animo retinuisi, nec illum amisisti colorem orationis, cujus aspectum in Cicerone & imitationem quandam tibi admodum placere, animadverti. cum igitur patrem tuum domestica aliquot mensium molestia levaris, concedet ille tibi, spero, reditum ad eum cursum, quem ad laudem tam tibi, quam cui maxime, patere, intelligo. Incredibile est, quam me sollicitum habeat Borromaei cardinalis iter (c) in insubres (d):

Vol. IV.

M

nam

(a) Videtur hujus Julii pater vitae genere ac condicione ratiocinator (ital. *computista*) fuisse, ad idemque studium ac professionem adducere filium suum, ab ea tamen abhorrentem, & natura ad liberales disciplinas penpensum, voluisse.

(b) Malim *serpe*. nam, quid sit *lucrum grave*, non facis intelligi.

(c) De hoc Borromaei cardinalis in Insubriam ad mediolanenses (quorum

erat archiepiscopus, apud quoque primum provincialem conventum sine synodum per autumnum hujus anni celebravit) itinere vide, quae ad Gratiani nuncupatoriam epistolam adduximus pag. VIII. & seqq.

(d) Hujus nomina insubres vocales media quanta sit *Grammatici certant*, & adhuc sub iudice sit est. Jo. Baptista Ricciolius in suo tractatu de *Syllabis contraversis*, quem tractatum secundo

Præf-

- r* nam eo me secum ire vult, ut medio decembri revertamur (*e*).  
*f* ego a toto itinere abhorreo, & adhuc ei praecise negavi. sed  
 vereor, ne (*f*) intercedat vis. principum enim imperia quantam necessitatem habeant, non ignoras. tu igitur ita perturbato mihi ignosces in hac infantia negligentiaque literarum, & valebis. Roma. (*g*) xv. Kal. septembr. m. d. lxxv.

*Profectas reformatas tomo subiecit, Strabonem, inquit, commentum habet: eoque corripuit aliquando Mantuanus & Crinitus; quibus subscribunt nostri P. Labbeus & P. Ludovicus Cavallius in Janna Musorum: ac verito, nam, est, grece scribatur Polybius lib. v. ac 1. Troadem, & Plutarcho in Marcello Troadem, & Straboni lib. 11. Troadem. ut & Ptolemaeo in descriptione Italiae, tanta aut Stephano in hystoriarum habetur Troadem. & hic asserunt, a Polybio dictum Troadem, & P. Labbeus in excerptis Polybi dictum legendum Troadem: & ita legit Suetius:*

*esse aliter legat Cluverius l. l. Italiae antiquae c. 124.*

(*e*) Borromaeus, allato ad senectutem de Pii IV. avunculi sui periculofo, ex quo etiam die 9. decembris hujus anni 1565. decessit, morbo, Romanis magnis itineribus contendens, pridie ejus diei rediit. Pogianus autem aliquot post diebus reversus est.

(*f*) ut exempli. Emendavi. non enim vim intercedere (quae certe postea intercessit, voluntate pontificis maximi declarata), Pogianus voluisset.

(*g*) Omit. exempli. Addendum putavi.

## X I X.

Julius Pogianus Petro Tirannio. (*a*)

*Adolescentis ingenium, mores, studia, doctrinam, humanitatem laudat.*

**E**TSI de tuo fratrisque tui, juvenis ornatissimi, statu vehementer cupiebam cognoscere ex tuis literis, tamen tantum abest, ut in hoc officio quicquam negligentius a te commissum existimem, ut in elegantissima epistola mihi confecta diligentia tua singularis, cum pari humanitate conjuncta. scio, quanta sit suavitas naturae morumque vestrorum, quam amabilis virtus, quam non solum jucunda, sed in ista etiam aetate admirabilis utriusque facultas ingenii, quae vobis ornamenta quam multos istis conciliaverint, de meo item sensu judico. quare minime miror, te, ut Patavium veneris, aliquot dies in istis humanitatis officiis occupatum fuisse; immo vero magis

cx

(*a*) Neque de Tirannio, neque de tempore, quo data sit haec ad eum a Pogiano epistola, quidquam comperti habeo. eam cum superiore conjunxi,

quod in eodem cohortandi ad humanitatis studia genere utraque versetur, nec ulla utriusque sententia ad diversa tempora referatur.

ex eo tuam in me benevolentiam diligo, quod, nondum plane cum defluxissent tuae & amicorum salutaciones, ereptum istud tempus ex officioso labore sumpseris ad hunc mihi declarandum amorem erga me tuum. quem ego amorem in ea etiam parte libentius recognovi, in qua, praestantem persequens philosophiae dignitatem, te dignissimum eo studio facile probas, & prae te ferens tardiorē esse te, quam ut possis in principum hujus scientiae numerum pervenire, ostendis, quam longe jam ad philosophiam & animo & ratione processeris. quare tibi gratulator & praesenti fructu & sperata facultate praestantissimae disciplinae; cui cum hanc etiam latine scribendi laudem adjungas, praecelsum ac singulare quiddam est, quod mihi jure videar posse de tuis studiis polliceri, nedum ut verear, ne summorum philosophorum laudibus non respondeas. tu modo, ut facis, ad summam contendito; reliqua nobis animi & ingenii tui vis facile praestabit. Meus in te amor & ubertas literarum tuarum longiore epistolam desiderant. sed obsequentem me huic studio & officio meo interpellant, odiosae ac sane molestae occupationes, quibus saepe opprimor, vix ut resistam. ignosces igitur brevitati necessariae, & Julio fratri tuo Jacopinoque nostro a me salutem plurimam refers.

## X X.

Julius Pogianus Laurentio Celso. (a)

*Latini sermonis elegantiae comparandae cupido operam  
suam vel in maximis occupationibus non  
defuturam, pollicetur.*

70. 20.  
1561.

Quanta esset ingenii tui vis, quanta morum suavitas vel ex illa bononiensi unius diei consuetudine & brevi colloquutione nostra facile cognovi, teque ex eo die valde dilexi. quin etiam hunc amorem Lilio nostro declaravi summamque cupiditatem, qua flagrabam, ut aliquando daretur mihi tem-

M a pus

(a) Data est haec epistola Mediolano Bononiam. Roma Pogianus Borromaeum cardinalem, ad primam mediolanensem synodum celebrandam, laesante septembri proficiscentem, assecutus, Bononiam medio circiter eo

mensis pervenerat: ubi triduum ferme subsistens, Laurentii hujus Celii brevi quidem consuetudine usus, at valde delectatus fuerat. de quo ego homines plura non novi, quae quae ex Oauphili Panvini ad eum litteris, Kal. sept.

pus re tibi probandi animum & voluntatem erga te meam :  
cujus rei facultatem aliquam nactum me etiam esse, sperabam,  
cum te latini sermonis elegantiae cupidum animadverti. quo in  
genere etiam, quantum ipse profecerim, poenitet, & id ipsum,  
si quid ego tamen sum assecutus, pacne evanuit diuturno ac  
neces-

sept. an. 1567. datis, & ejusdem Pan-  
vinii Interpretationi vocum ecclesiasti-  
corum, quae obscurae vel barbarae  
viderentur, in colonienſi anni 1574. edi-  
tione praefixa, didici : quae haec de-  
scribam.

Laurentio Celfo Romano XII. Viri  
Abbreclatori. S. D. N. Papae a ſup-  
plicibus libellis reſcriptis, & Prota-  
nario apoſtolico ex ſcriptis, Onuphrius  
Pavinius Veronenſis, ſorater amicus  
auguſtiniani S. P. D.

Atque eſt, qui aſſilat, me, poſt  
Deum, operam, induſtriam, ſperam, omnes  
denique fortunas meas in Alexandri  
Farnęſi, cardinalis ampliffimi, ſide &  
pietate collocaffe. in quo ornando, quia  
ejus magnitudo meos ſuperat virtus,  
quam potui non ſum, et ſaltem celebran-  
das perpetuo perſequeretur ſum, qui in  
ejus clientela eſſent, ut, quae domino  
virtutum ſubtilitate praeflare non poſ-  
ſum, id ſaltem ejus clientela, amicitia  
meis, conferrem. ex his quia (ſoci-  
guis) principem ſecum familia tua non  
(ſoci. hoc non abundat) abſintat, ne-  
mo eſt, qui dubitet. multis enim bene-  
ficiis, ſuavisſimis, ſtudiis ab ipſo orna-  
ta, & ipſe viſiſſimo omnium induſtriam  
ſuam in ejus voluntate exequenda po-  
ſuit. Haec rem urbi Romae poterunt  
Joannem, optimae ſidei, induſtriae, &  
incredibilis diligentiae bonus, vivens  
oſtendit. eandem modo proſtitit Aſci-  
nium, patruus tuus, vir ſupra ſcēam in-  
duſtrius, in domum proborum civium  
tueſtinae accuratus, patrōni amari-  
ſſimus, in exurgendis maximarum rerum  
arcanis promptiſſimus. At haec,  
quoniam magna, exteriora ſunt. In  
alios juvenis, magnis manibus bene-  
factus, optimis moribus adeo litterarum

ſtudio & proſecutus aſſentis adjuvandi,  
ut eadem cuſtoſam & inſectat vir-  
tutis, in te brevi ſuturas, ſperam omni-  
bus attuleris. quom ut magis magisque  
accenderem, animamque tuam ad pro-  
clara quatuor perſequendo, quae accen-  
diſſi, inſtammarem, hac epifola te com-  
mendantem duxi, quam brevi hanc li-  
bello praepoſui, in qua multas eccleſiaſti-  
cas obscuras voces laenas, barbaras,  
graece, quae poſſum a ſcriptaribus ec-  
cleſiaſticis uſurpatae occurrunt, illu-  
ſtravi, ſiſſae brevis de poſitionibus, re  
in Urbe frequentiffimas, apud adjuvni.  
quae lucubratiunculas tuas nomine pu-  
blicate conſtitui, tum ut uerum erga te,  
aranti virtutis ſtudio praestitum, ali-  
quod extoret obſervantiae ſignum, tum  
ut omnes agnoſcant, me in huiusmodi  
celebrandis non omnino iudicio caruiſſe.  
Vale. Roma. Kalendis ſeptembriſ. an-  
no M. D. LXVII.

Quae, hujus nuncupationis epifto-  
lae initio, de card. Farnęſi clientela,  
in quam ſe Pavinius conſulerat, com-  
memoratur, ex mihi in mentem re-  
vocarunt ſcilicet iter, quod, poſt  
eam ſcriptam, idem Pavinius inſe-  
quentis anni 1568. february mēſe  
cum eodem cardinale ſuſcepit, quod-  
que illi ſupremum totius vitae ſuit.  
de quo itineris illa leguntur in ejuſdem  
epifola, quod ſolemus, ut ait Ughellius,  
Bernardi Bruſchi, clariſſimi viri, con-  
ſultatus, in tomum V. Italicae ſecrae,  
poſt card. Auguſtini Valerii, veroneſis  
epiſcopi, Viſum, illatum eſt pa-  
gina 1001. venetae editionis an. 1710.  
Innotat Veroneſe gloriam Onuphrius  
Pavinius, vir omnium ſecularium ut-  
terioris perquam dignus. Generoſa per-  
antiquae familiae ſtirpe oriundus, quae  
annit

neccesario quodam usu scribendi alieno arbitrio res abhorrentes ab omni splendore orationis, tamen, quia non desperabam, fore, me ut ad meos, id est ad bonos latinitatis auctores, aliquando possem vendicare, destinaram ac propemodum animo tibi dicaram aliquam sperati ejus temporis operam ac diligenter

*annis abhinc quadringentis Cremona Veronam demigravit, pubes saluta, pio religioſi animi ſecreto, eremitarum, D. Auguſtini ſanctiſſimè nomen dedit. . . .* Hinc (card. Alexandrum Farnesium) dom ſequitur, in Siciliam proſeſſentem, lethali febre correptus 18. Kal. mart. 1568. Panormi extinctus eſt, nonum & trigefimum annum aget, Romanique in templo S. Auguſtini ſepultura honorata, eo oppoſito epitaphio, quod amici, ſtudioſi atque eruditiffimi, conſcripſerant. Quo elogio recitato, continuo haec ſubdit Ughellius: Hic ille (Bernardus Bruchſio) : cui addidit epitaphium ad ſus (Panvinii) perſonabile (core. perſonabilem) tumulum, atque unaque ſimulacrum (hoc ſimulacrum, ſaepe a me viſum, non niſi capite & collo conſtat) amper oppoſitum.

D. O. M.

F. Hauſprie Panvinus Virens. Eruditae Auguſtinae, Viri ad annos, & Romani, & Eccl'eſiaſtica antiquitate & tenebris eruditus nato. Qui Alexandro (ſic) Por. Card. Victore. in Siciliam perſequutus alienigena & ſibi & diſſertis tempore Panormi obijt XVIII. Kal. Mar. MDLXVIII. Praeclaris multis & preſtitiſtis & inchoatis inſtitutiſſis ſuae monumentis reſtitit, vivit ex. XXXIX. Anici honoris cauſa poſuerant.

Crux ingenuis ſua eſt ab Ughellio in hoc Panvinii epitaphio, a ſe allato, eodem, quae iſdem a clariffimo illo viro Bernardo Bruchſio ſua fuerat in ejuſdem Panvinii elogio, quod ſuo esilio conſecravit. quia enim dicimus: addidit ante Kalendas martii diem

audivit unquam? quem idus februarie in decimumtertium ejusdem februarii diem incident, iſque, qui proxime conſequitur, decimumſextum ante eandem Kalendas martii non excedat. Praeterea qui poteſt tam multis ante Kalendas martii anni 1568, diebus obijtſſe dici Panvinius, cujus in vaticano codice 6189. autographa epithola pag. 341. legitur, ad card. Sileſium die 18. ſepr. ejusdem anni, hoc eſt duodecimo ante eandem Kalendas die, Neapoli Romam data? En ipſam epitholam: in qua de ſicilienſi illo ipſo Panvinii cum card. Alexandro Farnesio itinere agitur.

Illoſtriſſimo & reverentiſſimo ſignor mio offerendiſſi.

Nel ſaggio di vittoria la vita di Paolo III. correſta & ſtampata in Colonia: la quale mondo a V. S. illuſtriſſi acido, datoli (ſe li piacerà) no' occhiato, la poſſi dare al S. D. Antonio Coraſa con queſta mia lettera. Subito che ſord ritornerò operard, che latina & volgare ſi riſtaupi ancor in Venezia, come diſſi al S. Don Antonio. Supplicio V. S. illuſtriſſi. che ſe non ho fatto al mio ſervicio con ſua ſantità, che con qualche bona occaſione il vogli fare, maxime che laſſi in Roma a ſteſſe mie dua ſcrittori, & dua intagliatori, allà quali ſervirò queſto ſuſſidio premeſſo nella partita mia a monſignor illuſtriſſi Colonna. Son ſervor, che per la ſua ſolita cortesia non maniarà. Se dovend' qualche libro a propoſito per aſpire, poſſo farne gratia a un mio ſcrittor, il quale havendone biſogno farà capo con meſſer Federico, acido non perdi il tempo ſenza frutto niſſuno. Siemo agitati a Napoli alli 16. de Febrero. In tutto ſignor.

ligentiam meam . cujus rationis & politioris cujusdam humanitatis cum summum studium tuum , & benevolentiam in me ex humanissima epistola recognovi , incredibile est , quam acres ad eam rem stimulos mihi admoveri fenterim . quo in te , juvenis ornatissime , sim animo , profecto vides . quare , dum commune

gesto viaggio il cardinale Farnese è venuto sano & allegro , & è stato tanto ben visto , & publicis sumptibus receptus , dove è passato , che più non si potrà dire . Allogiò a Cisterna , Serraneta , Piperno , Fondi , Gaeta , Sessa , Cepus . In Napoli hebbe un riscontro di cavalleria napoletana , che sua santità poco maggiore li potrebbe avere . Allogiò col nobile , trattato regimemente . Sabbato è domenica partirà per la via di terra , con grand' incomodità sua , & di tutti noi , per non haver potuto ottenere le galere . Ad altro accorrendosi che dire , il bacio humilmente le

mani . Da Napoli alli 28. di Febbre del 1568.

Di V.S. Illustrissima & Reverendissima.  
Servitore F. Onofrio .

Sunt igitur non uno nomine mendosissima Bruschiana & Ughelliana illa de decimolavo ante Kalendas martias anni 1568. Panvini mortis die : quae ex ipso honorarii sepulcri ( quod , quæ graecis vocabulis delictantur , cœnotaphium , hoc est inane sepulchrum , solum diceretur ) marmore corrigenda sunt , ad quod cum super legitime lesionis cogitandæ causa accessissem , hoc plane modo inscriptum reperi :

#### D. O. M.

F. ONOPHRIO . PANVINO . VERONEN . EREMITAE . AUGUSTINIANO  
VIRO . AD . OMNES . ET . ROMANAS . ET . ECCLESIASTICAS . ANTIQVITATES  
E . TENEBRIS . ERVENDAS . NATO

QVI . ALEXANDR . FARM . CARD . VICECAN . IN . SICILIAM . PROSEQVTVVS . ALIENISSIMO

ET . SIBI . ET . HISTORIAE . TEMPORIS . PANORMI . OBIIIT . XVIII . KAL . APR . MDLXVIII  
PRÆCLARIS . VLTIS . ET . PERFECTIS . ET . INCUBATIS . INDVSTRIÆ . SVÆ  
MONVMENTIS . RELICTIS . VIX AN . XXXIX  
AMICI . HONORIS . CAVSSA . POSVERVNT

Vides non modo sublata in marmore mendosa Ughellianæ inscriptionis illa *Alexandro & persequutus* , sed etiam , quod in illa est mendosissimum , emendatum . & *Aprilis* , non *Martii* , Kalendas commemoratas . Incepisse tamen vel in ipsum marmor erroris aliquid confidendum est . nam certe in toto mense martio qui dies dici possit *decimolavus* ante Kalendas aprilis , non reperies . dies enim , qui post idus martias , in decimumquintum incurrentes , longissime omnium a Kalendis aprilis abest , non nisi decimusseptimus numeratur . Crediderim , inscriptionis auctorem , virum cæcæ quoque erudi-

tum , de martiarum iduum sede non cogitantem , illasque ad decimumtertium mensis diem , in quem plerique in illis anni mensibus incidunt idus , retrahentem , iduum ipsum martiarum diem per errorem *decimolavum* ante Kalendas aprilis appellasse . Obiisse autem ipsi idibus martiis Panvinum Niceronius T.XVI. ( *Memoir. pour servir à l'hist. des hommes illust.* ) & Massequ T.II. *Verone Illustrator* disertissime tradiderunt . Sed Niceronio fidem in eo non habendam puto , quod ait , Panvini cadaver , Panormo Romam transfatum , in aede S. Augustini fuisse sepultum . Id ille sumit , ut opinor , ex Do-

mune hoc optatum nobis coram contigerit, interea utere absentis opera, ac labore meo, tuo arbitrato. nihil enim mihi

Dominici Antonii Gandolfi *Dissertatione historica de ducentis celeberrimis augustinianis scriptoribus*, Romae typis Jo. Francisci Bagai 20. 1704. edita; in qua pag. 176. leguntur illa: *Causam obitus nostri Panvini, viri ecclesiae Dei tam necessarij, aperit Franciscus Sansonius contemporaneus in libro 15. Chron. Bergomen. ab ipso italice edito, Per. 3. pag. 141. .... Romae in nostra S. Augustini templo corpus, e Sicilia translatum, humatum fuit, opposita epitaphio, quod amicus, studiis conjungit, formaverant. Atqui amicus illos, studiis conjungit, nullam de ea corporis e Sicilia Romam translatione mentionem in epitaphio facere videmus, nequaquam certe rem, valde memorandam, & amici memoriae honorificentissimam, fuseque ipsorum erga illum pietati declarandae opportunam, & vere eam narrare potuissent, praetermissuros. nunc, tantummodo Panormi obivisse Panvinium, & se illi honoris causa monumentum hoc Romae posuisse, prodiderunt. quae sine ratio ac formula prodendae posteris maecutorum memoriae non nisi honorarii sepulchri sine cenotaphij significationem praefecit. itaque non Gandolfo in hac quidem re, aut Niceronio, sed Hieronymo Ghilino potius, scriptori caeteroqui non assequaeque accurato, credendum censio, qui in panormitana S. Augustini aede sepultum Panvinium in suo *Litterarum hominum Theatro* tradit pag. 178. edit. ven. 20. 1647.*

Bios in eodem illo codice vaticano 619. ad Sirletum litteras pag. 611. & 614. reperi, Panormo puillo post Panvini obitum datae, in quibus de quodam ejus veluti testamento agitur. fatis est, aliquid hic ad Panvinium pertinere, quod quidem vulgo ignoretur, contineri, ut n-nisium eruditorem lectione dignas putem. quem ego sem-

per inter singulares atque adeo admirandos non modo saeculi xvi. sed omnia temporum memoriae viros recensendum judicavi; qui quidem mihi propter egreriorum operum cum multitudinem tum varietatem non unus esse scriptor, sed multorum scriptorum habere speciem atque in flar videri solet: ut, si non plurimis, illique praestantissimis, scriptoribus inclyta atque insignis augustiniana familia abundaret, multos tamen atque admodum excellentes habere sese in unius Panvini persona gloriarj posset. sed en illas, quas dixi, litteras.

*Al reverendissimo & illustrissimo. signore & patrono mio carissimo. Il signor card. Sirleto. &c.*

*Reverendissimo & illustrissimo. patrono mio carissimo. Prima che 'l povero frate Onofrio passasse a l'altra vita, fece libera donazione di tutte le cose sue a me, credo, come ad amico, de chi egli sperava, che farei non donatorio, ma semplice procuratore a beneficio de la madre sua poverissima. de la qual speranza io non l'ho voluto defraudar punto: perciocchè, havendo accertato tal donazione, l'ho fatto con protesto; che de jure s'è fatto, senza scrupolo di coscienza, & con animo di disporre tutto ad utilità & commodo solo de la madre. & non altramente. così ho fatto notar me lo instrumento de la accettazione, & de la procura, che manda in persona di messer Tizio, & di messer Gio. Battista Argenti, or prebò V. S. illustrissi. ha scritto ad esso frate Onofrio d'aver di sue in mano cento scudi d'ora, festosi pagare da sua beatitudine, io pertanto, non esset donatorio di lui, ma come procuratore de la sua poverissima madre (siccome che ho detto di sopra) supplico V. S. illustrissi. che li tenga in deposito has al nostro ritorno, e veramente, parendoli meglio, li rimetta*



mibi gratius accidere poterit, quam optimi ac mei cupidissimi adolescentis, cujusque miros ad laudem impetus cognitos habeam,

mette a la madre a Verona, per via di quel reverendissimo vescovo, o per altra via sicura: che per mio giudicio saria non poca consolazione a quella povera donna, dopo l'acerba novella de la morte di così caro figlio. questa deliberazione però fa del tutto rinviata a l'arbitrio di V. S. Illustriss. confondola, che frate Onofrio ha lasciato memoria de li crato suoi prefati, che gli doveva far dar sua beatitudine, & di tutti altri, che egli sperava da V. Illustriss. carà. Carafa 1. & di più ch'egli haveva ottenuto più mesi fa dal reverendiss. padre Generale di Sant'Augustino licentia di dar certa somma de denari. ha bene però ricordato in fine, che con altre cose si ricompra anche il monasterio per la sua parte. Messer Hieronymo (Mercatiale) medico, quale V. S. Illustriss. salute ne la sua lettera, ha fatto ufficio di medico, & di fratello interno al povero frate Onofrio, non l'havendo abbandonato suo a l'ultimo, il per l'affezione, che gli portava per le sue virtù, il ancor per l'ordine espresso di monsignor Illustriss. patrono (card. Alessand. Facello), il qual certo ha favorito la perdita di tanto buono da quella tenerezza, che si conviene con padre a figlio, & noi di cosa lo piangemo tutavia: che l'ignor Dio lo habbia in sua gratia; & conservi V. S. Illustriss. sana & longevosa: & basandoli la mano per la benigna mentione, che l'ha fatto di me ne la sua lettera, mi raccomando humilissimamente. Di Monreale a li 20. di aprile 1581.

Di V. S. Illustriss.

Obbligatissimo servitore  
il patriarca di Hier.

Hierosolymitanorum hic patriarcha quis fuerit, didici ex quadam Pauli Panvini, Onuphrii fratris, epistola, quim in fusc Verone illustrasse tomo II. Mazzus asserit: in qua

haec leguntur pag. 150. Le altre sue (di Onofrio Panvino) opere e fatiche tutte furono depositate presso il signor cardinale Savello da monsignore Antonio Elia, patriarca di Gerusalemme, e poi vescovo di Capo d'Orta, lasciato esumissorio dal detto P. Onofrio nella sua morte. Nunc alteras lillas, quas promissi, litteras exhibeo.

Al reverendissimo & Illustriss. signor & patrono venerabilissimo il signor cardinal Sirleto.

Monsignor Illustriss. & reverendiss. Poichè a V. S. Illustriss. è piaciuto nella lettera, ch'essa scriveva al R. frate Onofrio, morder di tener memoria di me, non posso lasciar di ringratiarla sommamente e di usar quest'occasione in farli quella riverenza, ch'io debbo e ch'io ha desiderato più volte: maggiormente ch' il reverendiss. patriarca il scrive di cose, nelle quali m'ha nominato. Spero presso di poter servir V. S. Illustriss. con la persona: nel qual tempo ancora gli darò più lieto conto del caso di quel povero padre. Solo gli voglio dir ora, ch'è morto un grandissimo servitor suo, il quale si come (mentre vivea) ha sperato sempre esser dall'ei favorito & ajutato, così credo debba ora, dove si ritorna, persuadersi, che la sua infelicitia e misera madre habbia da esser ajutata da V. S. Illustriss. in tutte le cose, e particolarmente nella donatione sotto un molto prudente alla persona del reverendiss. patriarca. Altro non voglio servirli, se non che riverentemente m'inchino a V. S. Illustriss. e la supplico a tenermi per quel dovutissimo servitor, ch'io le sono. Di Monreale li 21. d'aprile 1582.

Di V. S. Illustriss. & reverendiss.

Servitore humilissimo

Hieronymo Mercatiale.

Porteremo (spero) qualche libro greco antico. de quali parlo ne sono  
op.

beam, rectissimis obsequi studiis. Ignosce vero occupationibus meis (b), quibus cum ita distineret, ut nihil mihi ab illis esset  
*Vol. IV.* N vacui

*appressi ut, parte spera basare, ad man-  
 us d'ogni diligere.*

Quae Jacobus Laderchius de histo-  
 ria ecclesiastica scriptione a Panvinio  
 suscipienda, in *Annaliu ecclesiast.*  
 tom. XIII. pag. 160. prodidit, digna  
 existimavi, quae hinc quoque legeren-  
 tur. Ob suumem, inquit, ecclesiasti-  
 corum antiquitatem ac rerum eruditio-  
 nem, annaliu ecclesiasticorum scrip-  
 tionem Panvinium suscipere optaverat  
 cardinalis Baronius, quod istam ipse  
 adaripi renueret. ac consilium elidit  
 S. Philippus Alerius, quod id non a Pan-  
 vinio, sed ab eo praelegendum esset, evi-  
 dentissime significavit. Libet hic, quae  
 in Vita S. Philippi leguntur, ex Petro  
 Jacobo Nuccio recensere. „Cum pri-  
 mum (inquit) crepuit (Baronius) in  
 Oratorio ad populum dicere, seve sem-  
 per mortis & inferni munda in au-  
 ditores intentare consueverat. quod  
 cum diutius protulisset, Philippus, di-  
 vino spiritu illustratus... cohortatus  
 est virum, ut, missi mortis & inferni  
 terribilibus, ad historiam ecclesiasticam  
 exorandum (sicut enarrantam) se con-  
 ferret. tum haec sane contradixit Ba-  
 ronius; sed, cum propter contrariam  
 naturae propensionem adhortamenta ne-  
 gligeret, Philippus pro imperio habet,  
 quantacumque inopiam manus exiguatur.  
 Duriora visa sunt Baronio Philippi im-  
 peria: cumque hinc obedienciae virtus  
 urgeret, hinc naturae repugnantia de-  
 terret, in maximis angustis versaba-  
 tur. Sed plura homini, ut animi assensum  
 comperceret, suum ipse hoc modo consi-  
 lium protulit. Certe quodam nocte  
 cum somnium teneret, visum est Baro-  
 nio, se cum Onuphrio Panvinio, qui  
 etiam ecclesiasticam historiam prosecu-  
 batur, disserere: cui, animo valde  
 exultans, quae Philippus praeceperat,  
 insinuans, rogat, ut tantum opus ab-  
 solveret non recuset. duaeque rationes

cumulat, ut id amice funderet, ex Phi-  
 lippi vocem repente audit: „Cede Jano,  
 o Caesar, cede, neque diutius obstiti:  
 quandoquidem bistaria ecclesiastica tibi,  
 non Panvinio, scribenda est... Haec  
 inter experirellus Baroniis, atque exin-  
 de Dti voluntate percepta, consensum in  
 amicum induxit, ut annales ecclesi-  
 sticos in Oratorio percurreret. &c. „

(b) Ex Pogiani ac Theopompi Festii  
 litterarum (quae integras in adnot. 12.  
 & 13. ad Gratiani nuncupatorium epo-  
 stolum pag. 11. & seqq. attulimus) hinc,  
 quas subijciam, particulis, quam ille  
 fuerit toto hoc mediolanensis com-  
 morationis suae cum card. Borromeo  
 provinciale concilium habente, tem-  
 pore occupatus, possumus intelligere.  
 In litteris ad card. Sireletum die 1. oct.  
 hujus anni 1565. Mediolano datis, Da-  
 kito, inquit Pogianus, che aggiugnan-  
 doli a questa causa altre facende, che  
 ogni di s' scuoprano maggiori, la somma  
 nostra suor di Roma non ha più lunga  
 di quella, che pensava. ha lodato Dio  
 d'ogni cosa... Desideravo molto di an-  
 dare a casa mia, che è da qui lontana  
 una giornata, per veder mia madre &  
 gli altri... ma il cardinale non vuole,  
 ch'io mi parta prima, che sia finito 'l sio-  
 do. De sua autem in ea synodo opera  
 haec in litteris, ad ipsum Borromeum  
 die 18. sept. an. 1566. Roma Mediola-  
 num datis, commemorat: Naclo la  
 mano di V. S. Illustrissi. poiché s' è degnato  
 di farmi questo favore della presen-  
 tatione della volumi suoi predati a questi  
 signori Illustrissimi della congregazione  
 del concilio, conforme all'harore, che mi  
 fece ricordarmi nel numero delli com-  
 pilatori. Denique Festius in litteris,  
 ad card. Sireletum die 17. hujus ipsius  
 mensis octobris an. 1565. Mediolano  
 Romam datis, A' 25. giorni di questo,  
 inquit, s' farà la seconda sessione, &  
 fra tanto s' fanno continue congregazio-  
 ni,

vacui temporis, malui tamen eadem hora, qua tuas accepi litteras, temere haec ad te dictare, quam hoc officium in liberum scribendi otium rejicere. quod si hujus rationis facultatem  
 c forte (c) a me requires, amorem certe in te non desiderabis; cuius cum hoc tempore majorem habuerim rationem, quam tui de me iudicii, alias etiam expectationi tuae satisfacere conabor. A Marco Montano ac Jo. Baptista Lilio tibi salutem plurimam refero. Vale Mediolani. vi. (d) id. octobris. M. P. LXV.

JULII

*ni, che durano tutto il giorno & gran parte della notte; di modo che tutti si bruciano, effatto il cor. Borrauo, il quale miracolosamente resiste.... Il signor Poggiano lo sopra ben dire a V.S. illustriss. quando sarà così: che credo*

*non gli potrà scrivere, per essere tutto occupato in questo consiglio.*

(c) fortasse exempl. Emendavi. Vi-  
 de epil. Georgii d. 3. m. xi 1560.

(d) quinto cod. barbet.





# JULII POGIANI EPISTOLAE

ANNO M. D. LXVI. SCRIPTAE.

I.

Julius Pogianus Tiburtio Lignano.

*De eloquentiae praestantia. De suo ad urbem reditu,  
deque injucunda romana commoratione.*

24. iud.  
2566.



REVERSI in mentes parentum (a) dicam eorum, qui se ad literas applicant, an studiosorum? ea pervertitas, paucorum ut jam in eloquentiae studio versetur industria. alii se conferunt ad medendi magistros, plerique student juri civili, pecuniae videlicet aucupio, non elegantis doctrinae studio delectati. ergo deserunt lugemus viam liberalium artium, infatuata, & opinionum erroribus imbuta juventute. quo in genere, ut ego multorum vicem doleo, sic tibi isto & animo & consilio gratulor, qui splendore & pulchritudine captus eloquentiae, studiorum fructum mentis ornato & linguae elegantia metiris. machte. istam

N 2 enim

(a) Ignorare se Pogianus ostendit, parentibus ac, an liberis tribuendum esset, quod literarum studium, magis quam eloquentiam, quaestuosiores alias quasdam artes sua illa aetate sequeretur. idem hac nostra quoque aetate, pari parentum ac liberorum, quemadmodum tunc, consilio & voluntate,

contingit, neque contingere umquam desinet, quoad eloquentiae aeque magis, ac caeteris illis artibus, fructus atque utilitates proponantur. culpam igitur huius rei, siquidem culpa est, non parentes, neque liberi, sed iniqua temporum conditio & vulgi iudiciorum perversitas sustinet.

enim dicendi facultatem, cujus te amore incensum esse & antea vidi coram, & nunc ex humanissima tua epistola libenter intellexi, viri doctissimi non solum virtutem, sed etiam sapientiam appellarunt. Quod scire aves, an ad urbem salvus advenerim: *b* equidem Romam redii (*b*) corpore etiam firmiore, quam tum fuerim, cum hinc profecti sumus (*c*), sed animo sic conturbato, ut proximam peregrinationem nostram via deterrima, & praecipiti illo apennini itinere, anteferam hujus urbis domicilio, quo nullus mihi erat in terris locus jucundior: neque vero ob eam causam, ut nonnulli fortasse existimant, quod is pontifex (*d*) cessit e vita, a quo pro meo jure non vulgarem laboris mei (*e*) fructum poteram expectare (nam in hac fortuna me diuturna quaedam exercitatio mea haec jam contemnere docuit), sed quod, multam salutem barbarae & lectioni & scriptioni cum me *f* dicturum aliquando sperarem, repente in idem pitruum (*f*) detrudor: ut eundem me poeniteat interdum cum bonis latinis auctoribus ullam habuisse rationem, quod jucundissimam eorum consuetudinem tanto intervallo revocare mihi non liceat. Incredibile enim est, quam sit acer quasi morsus quidam intermissae hujus humanissimae voluptatis. Sed nimis multa de me: ad te redeo. valde amo amorem tuum, tibi que mutua voluntatem meam & par studium polliceor ac profiteor. a te vero peto, ut religionem ac virtutem diligentissime colas, eloquentiae laudem habeas proximam. quo studio, meo quidem animo, nullum est nobili juvene dignius. Vale. Roma. ix. Kal. february. M. D. LXVI. (g)

II.

(b) Ex Infubria.

(c) Profectus cum card. Borromeo fecerat K.I. septembr. superioris anni 1565.

(d) Pius IV. qui die 9. dec. ejusdem anni obierat.

(e) Labores, quos Pii IV. jussu Poggianus susceperat, hi potissimum fuerant: cardinali Borromeo in epistolis scribendis suam operam amplius biennium adduxerat; catechismum romanum latinis donarat; brevium romanorum hystorias antiquas retraxerat,

novas confecerat; cardinalium, concilii tridentini interpretum, nomines responsa non minus anno reddiderat.

(f) pitruum exempl. Gestianus emendavit. Cicero t. deorat. c. 46. Quibus omnibus una potius repelli voce oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina veramque majorem silentio, ac tantum in judiciali & conciliantia, tanquam in aliquod pitruum, detrudi & compingi videbatur.

(g) 1560. cod. vatic.



## II.

N. N. (a) Henrico Cardinali Lusitano. (b)

*Gratulationi de cardinalatu respondet.*

a b

6. mart.  
1566.

**G**ratulatio tua honoris mei, quo, Dei benignitate, Pil- que (c), ejus vicarii, beneficio sum affectus, eo mihi jucundior fuit, quod ab eo profecta est, quem, propter singularem religionem reliquasque virtutes, regia summaque nobilitate dignissimas, semper & amavi plurimum & sum admiratus. quare sit etiam, ut, si quid laetitiae possit esse ex hoc gradu dignitatis, quem cum tanta muneris onerisque necessitate conjunctum esse intelligam, id maxime sit ex eo, quod te unum ex collegio nostro in primis vel abentem intueor, qui, dignitatem sustinens oneris amplissimi, cacteris exemplum sis tuendi sui muneris. ego Deum precor, ut me sic regat, & ad voluntatem suam conformet, ut ei rationem officii, quod gravissima haec persona postulat, probare possim. tibi eximium certe studium, debitamque a me observantiam praestabo; cujus humanissimas literas augusto mense datas, mihi extremo februario aliquando redditas esse, doleo, quod serius & tanta tua in me humanitate fruor, & tibi literarum hac officium persolvo: cui incolumitatem & salutem optare & precari non desino.

III.

(a) Cardinalis Sileti nomine fuisse hanc epistolam a Pogliano scriptam, suspicor, in aprili superioris anni mense multas ejusdem Sileti, similiter occultato nomine, litteras attulimus. sed hanc inter eas recensere non potuimus, quod non ad illum annum pertinere animadvertimus: de qua re infra dicemus.

(b) Henrico, Sebastiani, Lusitaniae regis, patruo, de quo vide Vol. III. p. 410. & 424.

(c) Eiusdem non Sileti nomine, qui a Pio IV. die 12. mart. an. 1565. cardinalis renunciatus fuerat, scripta esset haec epistola, tamen, non nisi eundem Pium IV. significari hoc loco, intelligere deberemus. nam toto Pio V. qui Pio IV. successit, pontificatu, nullius cardinalis, nisi Michaelis Bonelli, posuit Poglianus hujusmodi litteras

scribere, hujusmodi, inquam, quas lesque has esse videmus, scriptas nimirum non eodem, quo ipsa cardinalium creatio contigerat, anno, sed consequente. id quod ex illo eorum loco perspicuum est, eas humanissimas litteras augusto mense datas, mihi extremis februario aliquando redditas esse, datas. cardinalis autem Bonelli nomine scriptae a Pogliano litterae, quibus cardinalis hujus Lusitani gratulatoris de cardinalatu respondit, exstant, easque continen post haec profecerunt. jam Pius V. post Bonellum die 6. mart. an. 1566. cardinalem creatum, nullus alios cardinales ante diem 24. mart. an. 1568. creavit; quo ipso anno Poglianus obiit: ut propterea nullius eorum nomine hac litterae, anno post creationem, de qua hic agitur, datae, potuerint ab eo scribi.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus (a) Henrico  
Card. Lusitano.

*Idem argumentum.*

S. apud  
1566.

**M**ultum sane tibi debeo, qui, tantus & princeps & cardinalis, praefertim cum ego nullum adhuc tibi aut specimen mei dederim, aut studium vel operam meam navarem, adeo

(a) Fr. Michaël Bonellus, inquit ejus Vitae in Clacconii opere scriptor, Pili ex Gardina forare, hujus diocesis detentor, anno reparatur saluti 1541. ex bonis parentibus natus, ac bonis moribus imbutus, ad sacram sententiam Antiochi nunc a parentibus accipit, litteris humanioribus Romae in collegio germanico vacavit, & in ipsa juventutis aetate, magis avocandi sui Michaele Gbisterti vestigia sistere cupiens, reliqua humiliora vitae instituta, cui fuerat pridem ab eodem additus, mente divinitus admonita, sacrum S. Dominici ordinem in monasterio Sanctae Mariae super Minervam Romae professus est: ubi, Antiochi nomine retento, Michaëlis assueti, vitae exemplum morumque modestia mirabili. . . plurimum apud omnes in pretio habebatur. . . Michaëlis Gbisterti. . . Plus hujus nominis quintus appellatus, ut tantam rerum ecclesiasticarum molem commoliri ferre posset, toto cardinalium senatu adstante, praepositi suam, Persae theologiae studiis intentum, Romam venire iussit, ples, quem ipse generat, ejusdemque ecclesiae S. Mariae super Minervam tituli, atque Alexandrini coenobii, ac proculca universae (fort. antverp.) status ecclesiastici adjuvandi, annis tantum aliquotque octavo, decoravit. . .

Superiora illa Pili ex Gardina forare tibi quid velint, quis sciat? sunt certe mendosa, & aliquam a typographo praetermissam vocem omnino considerant, puta *epos* aut *praepos*. est

enim alienus neque nepos neque praeposus ex forare aut fratre quilibet latine dicitur, sed foraris aut fratris sive nepos sive praeposus, tamen haud aliter quam illo modo recentiorum plerique, praefata latinis minus retinentes, loquuti sunt, ut in Bonelli elogio, quod in aede S. Mariae super Minervam illius sepulchro card. Petrus Aldobrandinus inscribendum curavit, religiose in ea re veterum latiorum consuetudini servitum est: quod elogium, quale in eodem Clacconii opere perscriptum est, hoc loco subijciam:

Fr. Michaëlis Bonelli Ord. Frat. S. R. E. Card. Alexandrini, episcopi Albanensis, Pili V. ex eodem Ordine sanctissimi Pontificis Sixti Nepoti, ab eoque ad gravissima Sedis Apostol. negotia moderando alibito, Legato Sacri Ferdin. Interit (fort. Interit) causa ad Reges in Galliam, Hispaniam, Lusitaniam, cursum a se pro Republica (fort. Republica) susceptis brevis ac feliciter persequens, religiosae, penitentiae, integritatis, eximiaeque virtutis laude praestantissimus. Vixit annis LXI. (fort. LXII.) mensis IV. diei VI. Obiit IV. Kal. apr. MDXCVIII. Quod illi munus nectum, ab Ysaac Aldobrandino fratrem in sacrum Collegium a Pio cooptatum, atque ejus consilio in se, famulansque suum meritis, Cleatus VIII. Pont. Max. instituit, Petrus cardinalis Aldobrandinus S. R. E. Caesarialis, gratam patri voluntatem secutus Collegae opt. Pof. An. MDXCI.

Fuit autem Pili V. soror, auctore Pavi-

adeo honorifice de me sentias, ut etiam ipsi pontifici max. gratias agas, non solum mihi de cardinalatu meo gratulare. in quo primum Deum precor & assidue precabor, ut suum in me beneficium cumulare velit, quo gravissimam hanc cardinalis perionam, quam mihi tu quidem merito meo imposuisti esse perbenigne scripsisti, vere possim sustinere. qua in re, spero, me plurimum adjuvabit hoc, mihi maxime propositum, ejus (b) exemplum, a quo sum in amplissimum vestrum collegium

Pauvino, Cardias, ita fortasse appellata, quod alicui ex Cardinorum gente nupersetti cui Cardinas tres filias fuisse Fr. Archangelus Caraccius in ejusdem Pil V. Vita, Papiæ an. 1617. edita, cap. XIV. pag. 96. memorie prodidit his verbis: *Hocens (Pio V.) tre nipoti. flegit di una sua sorella: una, cioè la chiamava Dominica (sic), moglie di Marco Bonello; l'altra Paulina, moglie di Giberio Giberio; la terza Caterina, moglie di Giacomo Pecorello. la prima divenne tra figliuoli, Frà Michele, che fu cardinale Alessandrino.... Geronimo il secondo, e Michele il terzo. Fuit igitur Michael Bonellus hic noster, ex Domenica, Cardinas, Pil V. fororis, filia natus; ac propterea Pil V. severis nepos ex legitima latiorum consuetudine dicendus est.*

(b) Pium V. intellige, magnam avunculum suum, a quo sanctissimo pontifice, creato die 7. Jan. hujus anni 1566. creatus cardinalis ipse fuerat die 6. mart. ejusdem anni. Non exemplo autem modo, verum etiam institutione atque præscripto Pius V. fororis fuit nepotem hunc ad cardinalatus officia erudit. de qua re aliquot Joannis Polanci ad Hosium litterarum particulas, ex *Tobulario eccl. rom.* pag. 410. & 416. de promissis lubet afferre. triduo post hujus cardinalis creationem, hoc est die mensis martii nono, Roma in Poloniam scribens Polancus, *Tertium, inquit, habebat (Pius V.) nepotem, qui, ante aliquot annos ex eodem collegio germanico regressus, relictis Sancti Dominici se addiderat. Bene cum vultu pontificis, qui tunc*

*Alexanderius cardinalis erat. bene ergo nepotem jam sacerdotem, qui theologiae operam dare coeperat, privarii quidam cardinalis in suum collegium cooptari cupientes, pontificem urgebant, ut ad hunc dignitatis gradum illum promoveret. respicit scriptis pontificem. sed, cum regis Philippi legatus sui principis nomine id unctus ob causam, ad communem bonum ordinatum, peteret, cumque nullus quatuor in conspectu omni simul cardinalis pontificem aggressi essent, duasque sibi gratias concedi posuissent, alteram, ut prædictum nepotem cardinalem crearet, alteram, ut rubrum pileum eidem, licet monachus esset, concederet: tunc de novo pontifex, quod ad electionem nepotis in cardinalem pertinebat, se illorum consensibus contraxit dixit: quod ad pileum attinet, nulla ratione se concessurum affirmavit, sed, ut monachus erat nepos, ita monachi habitum incederet: & ita res est consummata. Cum autem multi in famulatu novi cardinalis ascribi cuperent, significavit pontifex, nolle se quovisquam admitti, nisi quem ipse designasset, ut, non solum probati, sed etiam pauci in nepotis famulatu admitterentur: nolle enim se, pauperem inter cardinales esse sumi nepotem, sicut & ipse fuerat. Die autem 1. novembris ejusdem anni 1566. Roma item in Poloniam ad Hosium scribens Polancus, *Pancis, inquit, addidit diebus scripti D.V. illud significare, & mihi apertas litteras de rebus suis pontifici. nunc autem edisse quendam, ad clerici romani reformationem pertinentis, quæ hac hebdomada transierunt.**



- legium cooptatus; quo intuendo (c), quantum mihi oneris cum honore hoc adjunctum sit, oblivisci non potero. multum etiam incitabit me non solum laus, a te mihi tributa, quam ego sapientem officii mei admonitionem interpretor, sed studium imitandi vitam & actiones tuas, in quibus imaginem quandam optimi & antistitis & principis expressam videmus (d). ego vero,

erat, multis. exemplo autem cardinalis Alexandrinus alius subintrare voluisse videtur, cum enim ad ejus habitationem descendisset, & lectum quendam stricam & aule (vult. aulea) nescis quare in cubitalis circumspexisset, interrogavit cardinalem: Quid tibi pauperi monacho cum hujusmodi ornatu? Respondit ille, magistrum domus illa, se non preste, ibi collasse. Tunc pontifex ausus patrum iussu. & licet tantum aliis non innoxietis, quid sibi placeat, satis comperit reliquit.

(C) In laudo exempli. Emendavi. Revertitur autem ad superiorem vocem exemplo.

(C) Quam vere haec de Henrico cardinalis dicantur, Daardi Nonni, sive Nunni, aequalis, atque adeo familiaris, scriptoris testimonio intelligi volo; cuius verba, & universam hominis historiam breviter complexa, describam: Fuit Henricus Lustanice princeps, primus archiepiscopus braccarensis, postea eborenensis, tertius elysiphanensis, quarto iterum eborenensis, quinto etiam legatus summi pontificis in fratre (Joannis III.) & nepotis (Sebastiani) regnis, sexto regni gubernator, & regis (eiusdem Sebastiani) tutor, posterea rex. Idem per omnes aetates fuit vitae castissimus; nec ullum flagitium neque excessum habuit, quum libidinem, unde publici concubinatorum convicii, nulli impares; cuiusqueque essent ordinis aut conditionis. . . . Qua tempore pro Sebastiani nepote pupillo clauum regni traxit, leges recentiores dispersas, & iudicibus ab ignotas, in nocturnam & libris redigi, & alias corruptas emendari curavit: atque in re nostra opera usus est, magis resp.

utilitate. . . In magistratu etiam cunctis generis & gradus quaestione decrevit, & in culpa deprehensis partem pecuniae multavit, partem officii suavitatis; nonnullis post aliquod intervallum, ne ignominia nisi videretur, statim praestatu vult donavit, omnes denique in officio continuit. Haec enim principis imaginem, quam Pogianus dicit, in Henrico vidimus; nunc antistitis etiam videamus. Sacerdotii officium optimis semper curavit; & rex factus, dum per valedicturam licent, missas sacras celebravit in privato sacello, uti ante regnum solent. religiosi & sacri negotia, cuius summum fuit magistratum, tanta industria & integritate transiit, inquisit ad id viri optimi & doctissimi, quorum opera usus est, ut, secundum Deum, ei videretur acceptum studium, summum religionis studium, quo Lustania inter omnes alios orbis provincias cunctis. Per universum Portugallicum regnum, cuius omnes metropolitanas ecclesias gubernavit, sanctissimos viros cooptavit, nec nisi utilioribus & honorabilibus sacerdotibus cantabat. ad id eorum collegium legitur Libere magnificentissimum & cunctis, quod societatis Jesu religionis tradidit gubernandum; in quo non solum theologia & liberales disciplinae, sed doctrinissimi viros docentur: unde transgana illa provincia optimis & traditis sacerdotibus abundat. Multa praeterea, ab eo ad divinum cultum optime instituta, multissima. Obiit Americus ultimo Januarii die, quo & natus est, eo temporis spatia, quo inno maximum cultum patiebatur, anno 1580. & ibi deponitur ad aeternam 1581. quo rex Phil.

Reppu

ro, quae ab hominibus nostri ordinis, tui observantissimis, tibi  
Vol. IV. O prac-

*hippo cum la bebbiditellum sanum de-*  
*ferri, & speciosi curante. vixit an-*  
*ni 67. regnavit annos unum, men-*  
*ses v. dies v. Sed de aetate, qua mor-*  
*tuus est Henricus, Nuncio non crave-*  
*nit cum aconyato, cujus apud me ms.*  
*commentarius adservatur, res, fac*  
*memorabiles, quae illius regis mor-*  
*tem proxime consequutae sunt, com-*  
*plectens: quem, utpote hominis, qui*  
*rebus ipis interfuerit, lectoribus, ut*  
*arbitror, placiturum, etsi alicubi li-*  
*brariorum certe vicio corruptum, hoc*  
*loco subijcio. Il serenissimo rē di Por-*  
*togallo Henrico morse in un luogo suo*  
*di caccia in campagna, chiamato Al-*  
*mirida a li 31. di gennaio, fra le cin-*  
*que & sei bore di notte, nel mezzo de*  
*la congiunzione de Pectiliste de la luna,*  
*la quale fu grande. dicono, che nel ve-*  
*desimo giorno & hora, che morse, nac-*  
*que: che fu del 1513. di maniera, che*  
*fin li 48. anni de la sua vita. Il primo*  
*di di febraro s'aperse il suo testamento;*  
*nel quale lascia per suoi testamentarij*  
*l'arcivescovo di Lisbona, che già fu suo*  
*secretario, Francesco de Saa, suo ca-*  
*meriero maggiore, & il suo confessore,*  
*padre jesuita, nominato Don Ledo*  
*(Henelquez). Ordina in prima, che*  
*il suo corpo sia posto in deposito ne la*  
*cappella di quel palazzo d'Almirida,*  
*& di poi col tempo sia portata al con-*  
*vento di Nidm de l'ordine di S. Hieroni-*  
*mo, vicino una lega a Lisbona, luogo*  
*sotto da suo padre (Emanuel), &*  
*sepultura de tutti li suoi fratelli (Mi-*  
*chele, Ferdinando, Luigi, Odoardo,*  
*Carlo, Giovanni, e Alfonso): & più*  
*dichara, che, non havendo potuta in*  
*vita sua dichiarar a chi tocca la succe-*  
*sione de quel regni, causato non tanta*  
*dal male & sua vecchieja, quanto da*  
*li molti impellimenti, che di continuo*  
*ha havuto sopra varij negotij, vuole*  
*& comanda, che li cinque governatori*  
*& desponsari, che haveno nominato per*

*quel regni, facciano, che gli anteci-*  
*giudici, che lascia nominati in tre po-*  
*liti, una ne la camera de la città di*  
*Lisbona, l'altra ne la chiesa cathedra-*  
*le de la medesima, & l'altra nel con-*  
*vento di S. Dominico del medesimo ordi-*  
*ne, con commissione, che non si debbano*  
*aprir, se non dopo la morte sua, & per*  
*mano de li sopraddetti cinque governa-*  
*tori, quelli sono l'arcivescovo di Lisbona,*  
*D. Giovanni Mascabrenhas, maggiore-*  
*dano maggior suo, Francesco de Saa,*  
*suo cameriero maggiore, Diego Lopez*  
*de Souza, governatore di Lisbona, &*  
*D. Giovanni Telles di Meneses, che fu*  
*già ambasciatore a Roma prima di quel*  
*che di presente vi assiste. Li suoi de li*  
*giudici non si fanno, perchè da li gover-*  
*natori non s'è mandato per ancora per*  
*le polze. Li cinque governatori si stan-*  
*tiano in Almirida, & hanno mandato*  
*Martino Gonzalez da Camara, già del*  
*consiglio dello stato, a Santardm; dove*  
*son tutti quelli, che son venuti per con-*  
*to de la dicta, per far intendere a li*  
*tre stat, cioè prelati, nobilit, & po-*  
*pulo, che vivessero di buon animo &*  
*quietamente, che le cose si trattarano*  
*con maturo consiglio & con buona glo-*  
*sistia & pace: & così tutti si quietar-*  
*ono, rispondendo, che obedivano in*  
*tutto; ma che pregavano li governa-*  
*tori, che si volessero trasferir d'Almi-*  
*rida a Santardm, per poter più cau-*  
*damente trattar le cose, che occorre-*  
*ssero; massime che tra l'una & l'altra*  
*di questi luoghi non vi è di mezzo altro*  
*che il fiume Tago. Il medesimo ufficio*  
*hanno fatto per lettere a le città &*  
*luoghi principali: quali tutti vivevano*  
*con molta quiete & pace, & senza al-*  
*cuna novità. Il duca di Braganza, &*  
*la serenissima donna Catharina sua mo-*  
*gile, la notte medesima, che passò il rē*  
*a miglior vita, mandavano un loro ge-*  
*ntilissimo al duca di Ossuna & a l'am-*  
*basciatore di sua maestà catholica, re-*  
*sidente*

praeſto ſunt, ita ſemper cumulata tribuam, ut, in voluntate  
tibi

ſilente qui in Amſterdam, ad offerre a  
loro eccellenze, che, ſe per qualche ri-  
ſpetto, o temendo d'alcuna caſa, le fiſſe  
parſe di transferirſi a la ſua caſa, non  
marciarono di ſervirli come le ſue pro-  
preie perſone; & ſe anco voleſſero ſtar  
in caſa loro, & gliſtaſſero d'haver  
biſogno di guardia, gliſe la ſacraſſe ſa-  
pere; che non marciarono di compia-  
cerli, & di ſervirli in ogni caſa. Li  
medefimi dato, & donna Catharina di  
Bragima, il primo di febbrajo manda-  
rono a far officio con li cinque governa-  
tori, che loro ſtavano prontiffimi per  
obedirli ſempre in ogni caſa, & che, ſe  
per ſervitio di quel regno & de le loro  
perſone occorreva guardia o altra caſa  
di ſua caſa o ſtato, s'offerivano di ſer-  
virli ſempre ad ogni minimo comenda-  
mento. Li cinque governatori hanno  
eſſeſto per loro ambasciature al re ca-  
tabilio il veſcovo di Coimbra, frate di  
S. Agostino, gran theologo, che ſi trovò  
nel concilio di Trento allhora come ve-  
ſcovo di Lorient (corr. Leyria). & certe  
in catalogo episcoporum, qui ab Ju-  
lio III. creati concilio tridentino in-  
terſectunt, reſcetur „ Gaspar de  
Caſal, luſitanus, ord. S. Auguſtini,  
epiſcopus leirienſis „). & uno de gli  
eſſeſti de li trenta de li ſtati de la ma-  
giſtà, & Manuel de Mello, cavalier  
molto principale, nobile & honorato,  
a far ſapere a ſua maſſà catholica la  
morte di quel re, & come loro viveva-  
no con molta quiete & pace, & che  
prima che ſi chiamareſſero li giudici,  
volevano far ſaper a quelle, ſe ſi conten-  
tano di ſtar al loro giuditio, certifi-  
cando ſua maſſà catholica, che in quella  
giuditio ſi procederà con maturo con-  
ſideratione & con buona giuſtitia, non  
meno che ſe tutti ſoſſero proprii ſervi-  
tori di ſua maſſà; pregandola di non  
vuler portarbar la quiete & pace di  
quel regno. Li cinque governatori a li  
cinque di febbrajo ſpedirono D. Georgio

di Menſes con... re maggiore del re-  
gno, buono bravo & molto eſperto  
ne le caſe marittime, a Liſbona, con ar-  
dine, che andeſſe a guardar quel porto  
di Liſbona con cinquanta galioni &  
alcune navi groſſe, ben provviſte di mu-  
nitioni, l'Almirante & l'artigliaria, tut-  
ta eletta de la militia de la detta città  
& ſuo contorno; & ſi tratteneſſe con  
queſta armata ſra le caſtella, che ſono  
a l'entrata di quella porto, così come in  
vite del re era già ordinato. Mandano  
un'altra armata per guardia del porto  
di Setuval (corr. Setuval), che ſa ſtan-  
tano di Liſbona venti miglia a la par-  
te di levante, con ardine, che quanto  
prima ſe ſotta nel mezzo del canale di  
detta porto non piazza appreſſi ad una  
fortezza piccola, che vi è; dove poſſano  
ſtar cinquanta prami groſſi di artiglie-  
ria, per vider che neſſuno navilio paſ-  
ſa entrare in detta porto. Fra la città  
di Coimbra (ſort. Coimbra, ſive potius  
Cecimbra: quoniam haec appellari  
civitas non debuit) & Liſbona ſi tra-  
vano già in ordine otto mila cavalli  
pranti per ogni biſogno, che ſerviranno  
coſi per ajutare le parti marittime, co-  
me per tutti gli altri biſogno, che liſi-  
ranno comandati. & ſe ben tutti del  
regno vivono con quiete, moltissimo  
ſtanno prontiffimi per non patire al con-  
portare a'una ſupercheria al violen-  
tia: non volendo altro che obedire a la  
giuſtitia, che ſi dichiarerà. Dopo la  
morte del re, il ſignor D. Antonio (An-  
dronic regis ex pellice filius) compe-  
re in Liſbona, ſorſe più con animo,  
che quel popolo ſi doneſſe ſollevare a ſuo  
favore, che per far l'officio, che ſi dire-  
cia, mandò un ſuo gentilhuomo a la ca-  
mera de la città per farle ſapere, che  
come ſignolo di ſuo padre era venuto  
in quella città. Gli fu riſpoſta, che tutti  
erano ſervitori oſſitionarij di ſua  
eccellenza, ma che ne le ragioni di  
queſta maſſà poteano haver rilievo a li  
giudi-

tibi gratificandi & inserviendi, mihi facile delaturus sis principatum. Vale. (e)

giudici deputati sopra ciò in *Amstelredam*, *scioscandoli*, che loro non potevano obedi-  
re se non quel tanto, che da li giu-  
dici fosse dichiarato. & con questo se  
ne ritornò a Santarum se ben prima  
si doveva cercare il favore & ajuto di  
molti gentiluomini suoi amici, per po-  
ter entrare in *Lisbona* accompagnato.  
ma questo ebbe il medesimo effetto, che  
s'è detto del sopradetto sollevamento.  
tuttavia si trattò in Santarum con  
quiete & pace, se ben non ha prestata  
la obediencia a li cinque governatori;  
al che ha fatto la serenissima donna *Cat-  
herina*. & il duca di *Braganza*, ten-  
dre, che la causa de la... legittima-  
mente è risolta al nuncio apostolico &  
l'arcivescovo di *Lisbona*, & ancora  
non è dichiarata. Reliqua, ad novi  
regis electionem pertinentia, cogno-  
scere qui voluerit, in adeat *Gratiani*  
librum v. de scriptis *Inventa Minerva*  
pag. 146. & seqq. editionis nostrae flo-

rentinae an. 1745. Qui quidem *Gratia-*  
nos in eo tamen errasse deprehenditur,  
quod *Henricum* hunc *septuagenario*  
maiores regnare coepisse affirmat,  
cum, quem mortuam non excessis-  
se sexagesimum octavarum aetatis an-  
num reliqui omnes historici prodie-  
derunt.

(e) Cur ad aprillem anni 1566. hanc  
*Michaëlis Bonellii*, qui proxime supe-  
rioris mensis die 6. cardinalis creatus  
fuerat, epistolam retulerim, facile per  
se ipse lectior intelligit. Neque tamen  
dissimulabo, hujus ipsius epistolae  
exemplum in vaticani tabularii quod-  
dam codice pag. 413. nuper repertum  
esse, die 28. sept. an. 1567. datae. At  
adduci non potui, ut eam hoc loco,  
quem ipsi jam pridem dederam, move-  
rem. non enim persuaderi hoc mihi  
potuit, *Henricum* annum & sex men-  
ses *Michaëli* de cardinalatu gratulari  
distulisse.

## IV.

*Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Paulo Sadoletto*  
Episcopo Carpentoracensi.

*Idem argumentum.*

R. Rom.  
1566.

EGO tuam in isto & gratulationis munere constantiam (e),  
& literarum officio prudentiam laudo & admirror, qui non  
tam honori, quam dignitati, & magis eorum virtuti, qui or-  
nati

O 2

(e) Fortasse *Sadoletus* scripserat,  
se, non statim ut quisque renunciatus  
cardinalis esset, solitum esse illi per  
litteras gratulari, sed tandem gratu-  
lationem differre, quoad idem prae-  
clara aliqua cardinalatus actione sus-  
cipienda, dignum se, cui tantum mu-  
nus demandaretur, ostendisset: quod  
quom a *Bonello* praestitum in multis  
jam rebus fuisset, persolvere se nunc  
illi demum gratulationis officium.

Hanc igitur gratulandi non praeprope-  
ram rationem, a *Sadoletto* in suis ad  
*Bonellum* quoque litteris servatam &  
*constantiam in gratulationis munere*  
*Pogianus* appellat. Ad eandem sen-  
tentiam referri videntur illa, quae  
infra dicuntur: *Utinam modo aliquid*  
*a me allum sit in hac administratione*  
*tanti muneris, quo tua ipsa gratu-*  
*lationis munusculum comprehetur.*

nae sint, quam illorum benignitati, qui in ipsos ornamenta contulerunt, gratulere. qua in re nunquam scra gratulatio esse potest. praeclara sane ratio, & episcopo, & maxime Sadoletto episcopo, digna! utinam modo aliquid a me actum sit in hac administratione tanti muneris, quo tua ista gratulationis maturitas comprobetur. in quo etsi intelligo, te humanitate quadam esse provectum, qui mihi tribuas ea, quorum potius ardens quoddam studium & voluntatem, quam facti laudem agnoscam, tamen gaudeo, tibi hoc meae laudis argumentum vel causam vel certe occasionem fuisse ad ea mihi tradenda officii praeccepta, quibus ad eam personam, quam sustineo, nihil aptius scribi potuit. intuebor igitur, quemadmodum tu sapienter & amice admones, hoc Pii V. pontificis max. exemplum, omnibus **b** quidem, sed mihi praecipue **(b)**, ad imitandum propositum. qua in cogitatione, quod ille semper facere solitus est, consilia & actiones meas, quantum in me fuerit, referam ad Dei gloriam, & ad salutem sociorum **(c)**, ipsumque precabor assidue Deum, me ut rectis sensibus euntem ad suam conformet voluntatem. quo in genere ut mihi praesto fuit prudens tua admonitio, sic, ut pie preces ne desint, a te etiam atque etiam peto. ego vero tibi, pro tuo isto & de me iudicio, & in me **d** meam profiteor atque polliceor. Vale. **(d)**

V.

**(b)** Propter sanguinis communionem.

**(c)** Socijs dicit, quos christiano more proximos utatur appellamus, gratie via vivamus, sive vivamus.

**(d)** Inscripserat haec epistola in exemplari *Jacobi Sadoleti* Graec. neque aliter in codice vatic. sed, quo tempore scripta est, eo praeclearus ille carpenterodensis episcopus Jacobus jam pridem obierat, die nempe 18. oct. an. 1543. Paulo III. qui eum cardinalem die 25. dec. an. 1536. crearat, summo pontifice. *Assatur* autem, inquit Antonius Florentinus in egregio de ejus vita commentario, ad regendam carpenterodensem ecclesiam, cum jam senectus esset, ut *pater Paulus Sadoletus*, fratris patris filius, daretur, a Clemente (VII.) impetravit. idque non

erat propinquitati a se datum dicere solitus est, quam adolescentis ingenui atque virgati. Huic igitur Paulo Sadoletto, Jacobi Sadoleti fratris patris filio, datus esse has litteras necesse est. cui propterea, neglecta, in hac quidem re, codicum, quos dixi, auctoritate, inferendas curavi. Scriptus autem non ita paullo post cardinalatum, qui Bonello delatus est die 6. mart. an. 1566. ex illis facile intellegimus: quod in re nunquam scra gratulatio esse potest... Utinam modo aliquid a me actum sit in hac administratione tanti muneris, quo tua ista gratulationis maturitas comprobetur. Ceterum hanc ipsam epistolam per athenam hujus ejusdem anni 1566. scriptam suspicor.

## V.

Julius Poggianus Octaviano Ferrario. (a)

*Litterarum tarditatem excusat: suum relinquendae urbis  
consilium aperit: urbana quaedam acta nunciat.*

Certum consilium ad te aliquid scribendi meum ex eo die,  
quo a digressu tuo (b) redii ad urbem (c), quam multa  
aunuc impediierint, ea re non expono, quia non dubito, quin  
tibi

(a) Exstant ad Octavianum haec  
Ferrarium quinque Pauli Manutii epis-  
tolae, nimirum libri v. tertia, unde-  
cima, duodecima, decimaquinta, &  
libri x. undecima. ad eundem Pog-  
giani quattuor, ex nostro exemplari &  
ex codice vaticano, tocidemque Octa-  
viani ipsius ad Poggianum responsiones,  
ex codice haereticano descriptas, suo  
quamque loci deinceps proferemus.  
eas omnes qui legerit, haud pauca de  
homine scitis dignissima cognosciet: de  
quo quae Philippus Argelatus V. C.  
in *Bibliotheca scriptorum mediolanen-  
sum* artic. 772. tradidit, non omnia  
aeque certa mihi videntur esse. *Octa-  
vianus*, inquit, *Ferrarius*, quem *ter-  
perum Marcius* in *Lexico cum Octavio*  
*consulit*, de quo non dicimus, ex ean-  
dem cum illo familia, Hieronymus *pat-  
re Mediolani* anno 1508. VII. Kal. oc-  
tobris est. . . . . *Anni Patavii* quatuor  
commemoratur, in patriam regressus  
a quo ad eum 1546. quo *fratres* suum  
officium *artium* annum agens obit.  
Aut non *fratres* suum, sed *septuagesim-*  
*um* *officium* *artium* annum obiens an-  
no 1546. Ferrarius agebat, aut non an-  
no 1508. natus fuerat, sed 1518. quod  
verum patet: ut est a Nicetio allis-  
que proditum. Jam, si in eadem *Bi-*  
*bliotheca* queras, cujus Hieronymi fi-  
lius Octavianus hic fuit, frustra quaere-  
ris. id reperies in opere Mediolani  
edito anno 1670. atque ita inscripto:  
*Acta de' Letterati Milanesi aduanti*

*dell' Abbate D. Filippo Picinelli Mila-  
nese ne i Canonici regolari Lateranensi.*  
in cuius operis pag. 219. *Non so qual*  
*oratore*, inquit Picinellius, *formando*  
*un panegirico a Filippo re di Macedo-*  
*nia*, *dissi*, *che bastava per suo supe-*  
*maiale*, *che fosse stato padre del gran-*  
*de Alessandro*. *fratema* molto calcon-  
*te all' encomio di Girolamo Ferrari*,  
*alle cui glorie bisognerebbe il ricordar*,  
*che di lui figliuolo fosse quell' Ottavio-*  
*no*, *che fu un maestro di letteratura*,  
*di cui a suo luogo* (pag. 457.) *diremo*.  
Hic autem Hieronymus, de quo Pic-  
inellius agit, & quem Octavianus huius  
nostri patrem fuisse dicit, est Hiero-  
nymus ille Ferrarius, cujus uberi-  
mas illas atque doctissimas *Eucledas-*  
*tes* in *Philippici Ciceronis* habemus,  
ad Paulum Manutium missas, ab eo-  
demque Manutio suis typis an. 1543.  
Venetiis editas. Atqui Argelatus Hiero-  
nymum hunc Octavianum nostri non  
patrem, sed filium esse vult. ait enim  
in eadem illa *Scriptorum mediolanen-*  
*sum Bibliotheca* de Hieronymo Ferrar-  
io agens artic. 762. *Octavianum Ferro-*  
*rium*, *quem ab eruditissimis gloriam sus-*  
*cepit* (art. 771.) *paulo post commutabili-*  
*um*, *ex Juliano item Ferrarium*, *medi-*  
*olanensem conjugem*, Hieronymum *pa-*  
*rentes* habuit. . . . . *Pauca tamen ex tra-*  
*ditis ejus libris nobis supersunt*,  
*aliorum Eucledasites in Philippici*  
*Ciceronis*, *cum epistola auctoris ad Pau-*  
*lum Manutium*, *Aldi filium*, *data Ro-*  
*mae*

tibi quoque futura sit eorum injucunda commemoratio, quae mihi usu permolesta acciderunt. tantum dicam, per occupationes meas non licuisse mihi ad hanc diem tibi persolvere officium literarum, debitum suavissimo studio & amoris in me tuo: quo minus autem tantae humanitatis, quanta me illic complaxi estis, memoriam conservarem, nihil interpellavit. itaque d e tibi, Caprae (d), Crucio (e) & apud cardinales Sirlctum & Alciatum

war anno 1543. Non anno 1543. sed 1541. nonis jan. data ex epistola in manus illa anni 1542. de qua dixi, editio conspicitur. necesse est autem, opus ipsum, ab Hieronymo ad Manutium initio anni 1543. missum, fuisse jam ante, puta anno 1540. ab suo auctore perfectum: quo quidem anno 1540. Octavianus, non nisi vicesimum secundum agebat annum, natus videlicet, ut supra dictum est, annos 18. Hic igitur adolescenti ac paene impuberi potuit esse illo anno 1540. non dicam filius (qui certe potuit), sed ejusmodi filius, qui tanto ingenij acuminis, tanto doctrinae atque eruditionis latinae graecaeque apparatu, tanto manuscriptorum codicum usque conquisitorum instrumentum, tanta diligentia, tanto studio, tanta praefectum subtilissimi judicii maturitate, Ciceronis orationes emendaret, & emendationum suarum tam accuratam rationem illam ad Paulum Manutium aldianis typis vulgandam mitteret? Non fuit igitur hic Hieronymus Octavianus nostri filius: patrem potius fuisse, affirmanti Picinello crediderim. illud ego unum affirmare non dubitanter possum, Octavianum nostrum patrem, quisquis is fuerit. puello post Pogianum ex Infubria in urbem reditum, eum, de quo in hac ipsa epistola agitur, decessisse: id, quod ex ipsius Octavianus haud ita multo post afferendis litteris didici.

(\*) Inveniente, ut opinor, decembri anni 1567. Mediolano, ubi Ferrarius degebat, Pogianus discesserat, quo card. Borromaeus, provincialem syn-

odum adurum, affectatus, 12. Kal. octobr. ejusdem anni pervenerat, Roma Kalendis septembris profectus.

(e) Romam Pogianus eodem illo decembri mense pervenerat.

(d) Non dubito, quin Bartholomaeus Capra significetur, is, cujus nobilitati ac virtuti insignis testimonium Paulus Manutius dedit lib. III. epist. 29. Cum enim ab eo M. Antonius Muretus per litteras, Patavio Venetias, ut opinor, datus, petisset, sibi ut aliquem nominaret, cui opus quoddam suum, quamprimum in lucem exaltorum, inscriberet, Nobilitatem, inquit Manutius, & virtutem si quaeris, est Manutius Camillus Paleocritus, Mediolani Bartholomaeus Capra, duo quovis laude, ut ego sentio, excellentes viri. Capram nunquam vidi: sed hunc solum servare tanti facio, quod si ille sciat, studio me non dubito posse meditari (hoc. bene meditari) complectetur. & in omiclionem plane istam recipiat. . . Hi sunt nobis oraculi & signa. C. ossi quidem et M. ias nonquam amale nostra meliori oratione facimus. quia ita deffunt, ita isti se ignorant. & ignorari ab omnibus putant, ut in pra. sibi gratulentur, quod sit, quod isti fugimus: cum nos eo ipso, quod deffuerunt in illis, ad cohortandum, non ad laudandum, colligamus. Habet meam sententiam, quos vides, quos diligis, nominare praeterea multos possem, sed incerta ratio est: & illi duo excellunt. Ex his ejusdem Manutii lib. XI. epistola 7. Kalendis novemb. 22. 1571. Mediolano Bononiam ad Camillum Paleocritum, da-

ta; in qua, *Interes*, inquit, *suum in hoc urbe*, &c. ut *uile*, *dicitur* *era*, *quam potabam*, non tam quia propter *anni tempus differere* *via iam illuc*, cum & *imbres afflual vias corruerint*, & ego *is fus*, qui vel *seculi* *franger incommutis*, quam quia *intrum virorum*, omni laude ac virtute circumfluentium, *Bertholomaeus Capras*, *hispiis mei*, & *Olivianus Ferraril*, *veterinus mihi necessitudine coniunctissimi*, *singulari doctrina*, *humanitate*, *benivolentia perfruar*. In epistola autem ejusdem libri quarta, ad eundem *Paulem* *Kal. febr. an. 1573*. indidem data, *Ego*, inquit, *propter frigoris magnitudinem domo pedem efferre adhuc non audeo*. Itaque paucis utor. *Capras hospes meus*, & *Ferraril*, *ille quasi*, *praesertim* *vespertinis horis*, *hic*, *quantum ei vel a philosophiae studio*, vel ab *amicum negotiis vacat*, *tantum fore mecum est*. *horum virtus humanitasque facit*, ut & *pauci* & *pauci* *desiderem*.

(C) Non alius est hic *Crucius*, quam *Hannibal ille Cruesus*, ad quem *Pauli Manutii* epistola 41. libri IV. *Venetis* data, exstat, cujus initium est: *Aureis in Olivianum Ferrarium vel causis* *sunt veteres sane multae, atque non levis*, sed *recte* *hanc est gravissima*, *quod ejus opera video factum est*, ut *me aures*. Est item ejusdem ad eundem altera, libri XI. octava, *Venetis* idib. maji an. 1573. data, cujus particulae aliquot haec describendas exhibimur: *Inferno adhuc corpore*, inquit *Manutius*, *ab recentem morbum*, *me mente*, ut *vere dicam*, *satis tranquilla*, *scilicet tamen*, ut *hanc ad te transveram*, *amore impulsus*, *quo te sum complexus ante multos annos*, cui tu *ne quid addi jam possit*, *humanitate tua*, *probitate*, *virtute praesertim*. . . . *Ego de te transveramque molestulne quam saepe quaesierim*, *Ferraril*, *vester episcopus testis est*. . . . *Ego mihi largior*, & *hac in prima amicitiae parte pono*, *ne quon colam amicitias*, *ne saepe sanum eum, ut tempus inani sermone contram*, *ut*

*deducti aut redempti laborem* & *molestiam capiam*. *quae si mihi concessi vultis*, *cum ea tibi vel alius eripiam?* *Et etiam purgari te de susceptoris tempore*, *quod sen multas misisset*, *id est quamvis* *Mediolani mihi esse contigit*, *ter aut quater ad me veneris*. *Id quidem facti ab Hannibale Crueso* *sunt*, *bonae publicis muneribus a fide distans*, *duplicis etiam tritis impedito*, *quae nobis*, *qui liberos habere*, & *patresfamilias appellari pulchrum putamus*, *negligenda non sunt*. . . . *Nallum ne minus?* *habet & quidem maximum*, *ne vulgi legibus teneatur*, *ut suisque arbitrioque sit*, *ut se ipsa fruatur*, *ut otio interdum & solitudinis gaudet*, *sine igitur videretur voluntariis*, *sine gratos semper & fructuosos*, *ides tamen raros*, *quos perquam raro necessarios*, *facessant hoc a nobis vulgaria*, *mi Crucius*, *in quibus non modo officium*, *verum etiam laudem quidam locant*. *ego inquit*, *villae*, *putida crassa*, *velut digna iis artibus studiisque*, *quae colimus*. *Valde optandum est*, *haec persuaderi illi*, *qui*, *omni ipsi quum sint*, *neque*, *quanta sit studiorum occupatio*, *sciunt*, *studiosis hominibus non nisi putida etiammodi officia molestissime praestant*, *eademque ab illis exigunt iniquissime*. *Audiant*, *post Paulum filium*, *Aldum etiam Manutium patrem in sua ad Andream Navagerium in Ciceronis de arte rhetorica libros praefatione*: *At mihi*, inquit, *duo sunt*, *praeter secenta alia*, *quibus studia nostra officia interpellatione impediuntur*, *crebris scilicet litterarum virorum doctorum*, *quae undique ad me mittuntur*; *quibus si respondendum sit*, *ides totos ac nostros consumam scribendis epistolis*; *& si quid ad nos venient partim solutanti gratia*, *partim perferretotari si quid novi oratur*, *partim*, *quae longe major est turba*, *negotii insula*. . . . *Mitte*, *qui veniant recitaturi illi carmen*, *alii prope oratione aliquot*. . . . *A quibus me corpi tandem permolesta interpellatoribus alidare*. *nam si*,  
qui



*f g* ciatum (*f*), & apud Pantagathum (*g*), Manutium, Gámba-  
*b* ram (*b*), aliosque nonnullos & doctos homines & bonos viros  
 fœpissime gratias egi, omniaque de vobis honorifica prædicavi;  
 ut, etiam si magni vos propriis animi atque ingenii laudibus,  
 tamen sitis etiam mea prædicatione clariore. quare, cum ea  
 præciterim, quæ mei arbitrii fuerunt, literas temporibus ex-  
 clusas, puto, non desiderabis: quarum quæ prima facultas fuit,  
 non prætermisi: quinetiam, paululum nactus otii, indicabo tibi  
 consilium meum reliqui temporis. ego, nescio quomodo cap-  
 tus suavitæ consuetudinis morumque vestrorum, affectus præ-  
 terea istius & magnificentia urbis & liberalitate civitatis, com-  
 i motus vero etiam amore ac desiderio patriæ (*i*), cujus vide-  
 licet

*qui ad me scribunt, vel nihil respon-*  
*deo, cum, quod scribitur, non magni*  
*interfit, vel, si interfit, leviter...*  
*Etsi autem, qui vel salutandi vel qua-*  
*erunt alia causa ad nos veniunt, ne*  
*posse vel nesci esse pergant, neque im-*  
*portuni interpellent lectores & lum-*  
*brationis nostræ, carissimi etiam munda-*  
*das epigrammate, quod quasi aliquod*  
*edictum videre licet supra januam cu-*  
*biculi nostri his verbis: QUI SQUIS*  
*ES, ROGAT TE ALDUS ETIAM AT-*  
*QUE ETIAM, UT, SI QUID EST, QUOD*  
*A SE VELLIS, PER PAUCIS AGAS, DEIN-*  
*DE ACTUTUM ABAS; NISI, TAN-*  
*QUAM HERCULES, DEPRESSO ATLAN-*  
*TE, VENERIS SUPPOSITURUS NUME-*  
*ROS. SEMPER ENIM ERIT, QUOD ET*  
*TU AGAS, ET QUOTQUOT HUC ATTU-*  
*LERINT PEDES.*

(*f*) Francisci Alciati mediolanen-  
 sis, & Guillelmi Sirletii Silensis (de  
 quo homines multa a nobis alibi com-  
 memorata sunt) cardinalium *Vitas*  
 conjunctas habes in Ciarconii opere  
 pag. 973. & 974. quæ vide. Has ego  
 quum super indicandi causa quære-  
 rem, forte in Simonis Pasquæ cardina-  
 lis *Vitas* pag. 961. incidit, de coque illa  
 legi: *Simon Pasqua, patritius genevæ-*  
*sis, alius Simon de Nigris... a Pio IV.*  
*romanus pontifex, cui medicus infirmitate,*  
*lucensis, & farzanensis episcopus an-*  
*no 1561. renunciatus, eisdem ponti-*  
*ficati jussu concilio tridentino interfuit.*

Quod mihi quum tum primum inno-  
 tuisset, errasse me quodam superioris  
 voluminis loco animadverti. nam  
 pag. 119. illam concilii præsidum de  
 card. Scipiadis morbo litterarum ad  
 card. Borromæum particulam cum as-  
 sertum, *U. vesicæ Pasqua, est ut ha-*  
*us amore volens, & diligentissimè cu-*  
*ra, dicit &c.* dixi, pro vesicæ suspicari  
 me medio legendum esse; neque enim  
 ullum episcopum, Pasquam nomine,  
 tridentino concilio interfuisse, legere  
 me usquam memoria. Sane non lege-  
 ram. nam in episcoporum, qui illi  
 concilio interfuerant, catalogo far-  
 zanensem episcopum Simonem qui-  
 dem, et non *Pasquam*, sed *de Nigris*  
 appellatum videram, nec, qui de *Ni-*  
*gris* esset, eundem esse etiam *Pasquam*  
 sciebam, nunc demum scio; & quæ  
 aliter olim scripti, expando volo.

(*g*) De Octavio Pantagatho adum  
 sæpe a nobis est, præsertim pag. 320.  
 vol. II. Sed uberius agemus, ubi ad  
 epist. *Ricci* d. 11. oct. an. 1567. qui  
 annus illi vitæ supremus fuit, vene-  
 rimus.

(*b*) De Laurentio Gámbara vide  
 ejusdem Voluminis paginam 331. Intra  
 in exemplari nostro fuit *bonorificæ*; pro  
 quo edendum curavi *bonorificæ*.

(*f*) Sonam intellige: quod est op-  
 pidulum ad Verbanum lacum, quia-  
 quaginta passuum millibus Mediolanæ  
 distans.

licet me non solum invitabat, sed paene ad se trahebat aspectus, maxime autem affectus fatietate ac fastidio romanae cuiusdam operae in scribendo meae alieno arbitrato, abhorrentis omnino ab ea ratione, quam a puero adamaram, invitus istinc dolensque discessi. vidisti profecto tu animum in discessu meum, cum, in cumulum tuae suavitatis, nos illa octo millia (A) passuum profectui voluisti. quare postea in itinere cum de morte Pii IV. (I) pontificis max. nuncium acceperissem, in dolore laceratus sum, datum mihi aliquando esse tempus obsequendi animo ac studiis meis. itaque vos ego spectabam, vobiscum iam vehementius esse cupiebam. ac, pontifice hoc max. renunciato (m), proficiscenteque (n) & me istuc liberaliter invitante Carolus Borromaeo cardinale, juvenem istum (o) veteris plane (p) sanctitatis secutus essem. sed, dum parvo protectionem, ecce tibi significatio principum (q) voluntatis, me ut revocem ad pristinum munus scribendi meum (r); ejusque laboris, quae biennio

Vol. IV.

P

nio

(A) mille exempl. Gratianus emendavit. ego autem, pro exemplaris invitavi, proxime emendavi invitabat.

(I) Decefferat Pius IV. die 9. dec. an. 1565.

(m) Renunciatus pontifex max. Pius V. fuerat die 7. jan. an. 1566.

(n) In exemplari sic erat, proficiscentique... invitante... cardinali. Gratianus, in media voce subesse mendum existimans, ex ea fecit invitanti. eam ego retinendam, & primam in proficiscentique, ultimam autem in cardinali utendum duxi; hac sententia:

„Et cum, Pio V. pontifice max. jam creato, Carolus Borromaeus cardinalis profecturus ex urbe esset, ut sese Mediolanum ad suum archiepiscopatum referret, meque, ut secum irem, liberaliter invitaret &c... Reliquerat autem Borromaeus urbem die 19. mart. an. 1566. Mediolanumque intra octiduum, mens videlicet aprilis, quae illo anno in diem Veneris inciderunt, pervenerat. *Anno salutis* (inquit Rubicus in *Vita S. Caroli Borromaei Mediolani an. 1571. edita, lib. I. cap. 11.*) *millesimo quingentesimo fructuosissimo anno, septimo Calendas* (coet. Ital.) *jo-*

*annus Michaeli Ghislerius... pontifex munus renuntiatur... Pium in primis appellari se voluit, tanquam Borromaeus mortui super evocanti benevolentiam ipso nomine desponderet....*

*Electum ita pontificem non desiecit statim adjuvare Carolus de gravissimis rebus.... Discessum inde paranti obfistere mandata pontificis, atque ferentis, initia regimini sui tanti viri spe destituit... Non antea desieit preces literas, quam sibi discedenti facultas concederetur... Mediolanum reversus annis aprilis... civitatem universam adveniens suos receperat. Octiduum autem in eo itinere Borromaeum consumsisse, docet Cl. Oltrocchi in sua ad hunc ipsum locum annotatione.*

(o) Eundem Borromaeum significat, octavum & vicissimum actus annum tum agentem.

(p) sanctitatis plane sanctus &c. exempl. Verborum ordinem, quem perturbatum a librario credidi, revocaui.

(q) Pontificis maximi, & eorum cardinalium, quibus pontificatus admolstris ille utebatur.

(r) Scribendi scilicet litteras cardinalium, concilii tiberinae interpretationis,

f nio nulla fuerat, satis ampla, ut in his rerum angustiis (N);  
 s merces constituta. verum nihil tanti est, quo (r) multam salu-  
 tem dicam ei & lectioni & scriptioni, sine qua ne salus quidem  
 ipsa mihi esset jucunda. sed parendum necessitati fuit, quae  
 quanta sit vel in nutu eorum, qui potiuntur, non ignoras.  
 nunc, migratione impedita, multo etiam acrior est cupiditas  
 itineris, ut, nisi sit reliqua spes non ita longo intervallo visendi  
 vos, desiderio conficiar, necesse sit. itaque tuas partes erunt  
 # N (si modo idem (w) in me esse volueris) videre, ut (x) in urbe  
 tuus

tum, itemque card. Boselli, qui Borromeo in summa reip. administratione, Pio V. pontifice, successerat, nomine.

(N) Aetarium pontificum paene exhaustum Pius IV. moriens reliquerat. Stanislaus Clodivius in litteris ad Hofium die 15. dec. 20. 1565. Roma in Poloniam datis, Somenum, inquit, pontificem (Pium IV.) spatio seu aetate febre confectus ac demum factum, quanta idus mensis decembris, hora vigesima tertia, usque sui apud omnes tabellarios perscriptum est... Prædilectus meus, quo martuati est, convocatis omnibus cardinalibus, præter alia, optimo passore digno, etiam propinquos suos diligenter convocavit, ut ab eis petire, ut Aniball Empi, nepoti suo, centum milia aureorum, nepti ex fratre quadraginta, fratri suo decem milia, cardinalibus, quibus parva res est familiaris, viginti duo milia, Gabrielis Cerebelli (con. Serbelloni) mediantibus decem milia, legatorum nomine, reliquere permittant. quod tum ab omnibus cardinalibus concessum fuit: non sperabant, magnam pecuniam summam in aetario esse. sed, postquam cognovissent, non nisi ducento & tredecim milia in aetario extare, omnes, etiam Borromeo suffragante, insistunt, ne legata intendantur. iniquum enim existimant, aetarium omni prorsus pecunia spoliari.

(r) Videtur Pogianus ita scribens habuisse ante oculos Bruji illud ad Ci-

ceronem in epistola, quæ est inter Ciceronis epistolas ad M. Brutum decimasexta: *Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem nostram & libertatem*, hoc est, nullis utilitatibus commodisque propositis adduci potuimus, ut fidem & libertatem venderemus: Similiter Pogianus ait, nequaquam se tanti ullam laborum suorum mercedem aestimare, ut eas causa diutius velit aliorum litteris scribendis operam dare, & a jucundissima & legendi & scribendi suo arbitratu consuetudine abesse. Cæterum *non tanti non modo quo*, verum etiam *ut*, idque frequentius, latius respondet. Ciceron pro Q. Roscio Comodo cap. 21. *Non tibi, M. Porcius, C. Piso, certe tanti non fuisse, ut facinus fratre fecisset* Coelius lib. VIII. *Famil. epist. 14. Tanti non fuit desinen capere*, Seleucium expugnare, ut eorum rerum, quæ hic gestæ sunt, spectaculo carerer. Cornelius Gallus in perabili illa Elegia ab Aldo Manuccio & tentibus, quemadmodum ipse ait, *primus erato*, & Florentiae Georgii Martensotti typis anno 1588. edita:

*Non fuit desidum tanti expugnare Seleucum,*

*Itaque alteri signa referre fani,*  
*Ut desiderio nostri curaque Lycoris*  
*Hæu! jaceat mensis potius sepulchra*  
*avæ.*

(s) Idem videlicet, quem te mihi adhuc in amicicia præbuit.

(x) aut exempl. Gratianus emendavit.

tuus & Caprae vicinus esse possim, in suburbanis etiam Crucii. & , nisi forte (y) communem hortorum conductionem renuncias (z), fac, quaeso, mihi ut sit in triente locus. Cognitione nunc res romanas. habemus eum pontificem (aa), quo, si perpetuae salutis, quam exiguae cujusdam salubritatis, cupidiores simus, nihil nobis contingere potuit optatius. verum, ut, qui (bb) diu quidem, sed leviter aegroti, morbum potius ferunt, in quo nec cibo aut potu abstinendum sit, nec ulla jucunditate temperandum, quam ut semel salutarem medicinae vim experiri velint, sic superiorum temporum licentia depravati permulti, quasi titillantem quandam pestem mordicus tenere malunt institutum impudentissimi quaestus, quam, omiſſa iniqua conditione pecuniae, tanquam corrupti sanguinis detractione sanari. quare hunc sacrarum legum tutorem ac vindicem, tanquam severiorem quandam medicum, multorum perversitas ferre non potest. ergo deseritur urbs, jacent praetia urbanarum & aedium & rationum, quibus diu nihil fructuosius fuit; ut plerique Romae solitudinem, praesertim ab externis hominibus, brevi fore confirmet. utinam sentina urbis exhauriatur! ut aliquando Romae sit, sicuti debet, domicilium virtutis atque doctrinae. cujus rei equidem magnam spem pono in hoc Pio V. pontifice max. quem cum illis pontificibus facile comparo, quos ex fastis (cc) admiramur. quod si quid praeterea sit, quo in urbe deleſcer, in magna felicitatis parte numerem, quod in hujus optimi pontificis tempus inciderim. sed, praeter ea, quae dixi, alia sunt odiosa sexcenta: in quibus quidem quid mihi recens est oneris impositum, multorum quidem opinione honorificum, sed, ut ego sentio, gravissimum: quod receptum iniquissimo animo fero, aequissimo deponam, vel certe abjiciam libentissimo. sed difficile est loqui (dd). coram igitur, si licuerit, &, ut liceat, enitar: si non contigerit, cupiam tamen manere apud te, cujus & amorem & judicium plurimi

P 2 facio,

(y) forte exempl. Emendavi. emendationis causam alibi attuli.

(z) Hortos nescio quos Petrarum & Capram collata pecunia conduxisse, quo animi convivis causa divertere certis anni temporibus possent, Pogianus, Mediolani cum esset, cogitat. nunc idem, romanae urbis praeterea, Mediolanumque cogitans, ait, valde se cupere, eosdem illos sibi quoque pro tertia parte hortos condu-

ci, si modo illa conductio nondum ab Petrarco Capraque renuntiata atque rescissa sit.

(aa) Pluv V.

(bb) Videtur, aut qui abundare; aut infra, post aegroti, desiderari faciat, vel aegroti.

(cc) fastis exempl. Emendavi.

(dd) At multo difficilior est divina-re, quondam tam grave sibi nuper imposuim Pogianus proxime dixerit.

facio, hanc testificationem studii & consilii mei. Onuphrius Panvinus (et), sodalis augustinianus, de rege, ut opinor, Picipini patre, tibi gratias agit: de quo etiam diligentiae & humanitati tuae daturum se testimonium pollicetur. Tu salutabis mihi Capram & Crucium, & valebis. Roma. XII. Kal. augus-  
 ff. sti. M. D. LXVI. (ff)

(et) De Panvinio vide adnot. a ad epist. Quanta esset d. 10. oct. 1565.

(ff) 1564. Cod. vatic. Mendoso.

Respondit discip. Poggiani litteris Ferrarius sequenti epistola: quam, itemque tres ejusdem Ferrarii reliquas, ex codice barberiniano descripsit, suo quaque loco, uti super polliciti sumus, proferemus. dolendum est autem, illas a nobis non nisi in uno ex codice, valde negligenter scripto, multaque mendoso, reperiri potuisse. mendas nos quidem eas dumtaxat sustulimus, quae & manifestae essent & non magis verborum aut additione aut detractioe aut immutatione corrigi posse viderentur. quae majoris ejusdem opis indigerent, in his vel moluimus ingeniosiores esse, quam fecisse veritas & nostra certe natura in alienis scriptis tractandis pateretur, vel eam ingenii fructum, si quis est, integrum aliis reservari maluimus.

Talis incommodis ego vero dolui. Et nunc etiam, si quid est ejusmodi, quod se arguat, atque ut antea doleo videntur. nisi enim adversus res bonarum atque ferarum, sed in eis levitatis; in te autem, a quo diligitur amicitia, & ingratus & injurius, itemque non oculis, quibus quidem vultu cum nihil peius oderim, dubitare nequaquam debet, quin mihi cordi sit, de rebus amicorum, quous modo se habeant, si minus ex ipsorum litteris, at ex aliorum certe sermonibus cognoscere. atque te praeterit, doctrinae humanitatisque perpoliti, in terris nihil esse perpetuum, ferri humani secunda cuncta interitura, terrae incerte nunquam sustinere, alia veluti

a sano frangi: itaque, in dispari rerum varietate, veritatem eorum veri non animo, luctari, dolere, discernere. Antea igitur de te, quod nihil ad me scripsit, veritas, ne quid ex eo molestias capere, scilicet ante tu quidem, ut illa omnia, sed parum proficere. mortuum enim pontificem fuisse atque audiri, illis tibi male timui. quod praeterperam cogitatione, tristis exitus haud ita multa post apprehendit. ergo ex eo iustari te a fortuna atque alto affligi scilicet, non desino in dies magis ac magis conqueri. Quod vero excusos inopiam atque potentiam equidem homo simplex, negotia non habere deum defensum impediendi; aut, si haberent, non esse semetipsum, idque te facillius, quod tuas epistolas, ad familiares missas ab urbe, amito peius, quam ad me scriberes, circumferri a nescio quo scilicet. atque hoc non eam in partem disparto, ut rationem, prudenter a te collectam, restitui (longe enim obsum ab isto concertandi genere obliquo), verum potius, uti docui, si tu ante hoc tempus nihil dedisti litterarum, quia per occupationem non licuit, ut tamen dissuaseris aliquid, quia longo in spatio, ut illa facerem, persuasi amicitiae, atque utrumque ceteris in rebus passum item, quod in hoc proficere. Modestissimi ut tua praedicatione apud brachia, tam dignitate, tam doctrina & virtute longe praestantissimum. hoc, quicquid est, quod bonis causis dedisti, curas debere, quam quanti vulgo est aurum, aestimari vides equidem. quibus autem rationibus te retineat, & obscurum & incertum est. statim, ut acceptum

habet.

beneficium memoria teneam etiam in perpetuum, hoc re nihil plus assequer, quam ut fin memor. quod est aliquid est, tamen. ut fin gratias (id, quod praefer cetera cupio), non officium. neque enim aduici possum, ut ita officium in reddenda gratia, qui officio satisfieri putant, si se quis gratiam habere tantum ostenderit. nam quid est hoc aliud, obsecro, quam, a quo acceptis, ei debere beneficium? qui autem alicui quid debet, in eo ipso, quod debet, certe non reddit. virtutis magister Aristoteles, grati hominis reuerentiam docet esse maxime propriam. tamen igitur fallam verbis ornari, officioque consiliis partem tibi gratiam referamus. et huius rei studiū non mihi desit, non volentes summo. Siretū desit atque Aclatū cardinales, alique, quibusdam hanc agam, antiquae virtutis exemplo, Pantagathū, Maxatū, Gombura: quorum tu copia ut abundas, sic ipse inopia laboro. gravi enim est iussuandi, ut rem videres, vulgare nūquam gentium, Romanas etiam rerum, Mediolani praesens nullam, hoc quidem hominem aetate. quoniam ergo te ut fin gratias, quae utra potestas est, optare possum. Dices: Nihil ne reliquum est, de quo possis appellari? iuvio multum. tibi enim & quae omnis summa debetur hoc nomine; cuius tulendi diem usque et profer. si ut amas, quod detur aliquid dissolendi facultas; quae si, qualem exopto, contigerit, cum bene tibi rem fuisse praesens senties, ad retractanda officia non modo non lento & resisto, sed sine castigatione prompta etiam & convulsio libere. atque hanc sunt ad priorem tuam partem epistolae. Quod autem rogare te scribis desiderio cunctis urbe, ut ad nos venias: quoniam tu aduentu nihil nobis optabilius, tamen. ut nunc est, cum ego in eorum rerum genere natus, quorum, quae fieri arguunt, ea re despectatur cunctis. itaque, in tal consili

explicatione utrifque, praeter amorem in nos amas singularum, nihil magnopere fuit, quod ne deleberet. Recusamus & nostra in suburbanis communitis personae cunctis. in eo enim pater nihil decessit; unor & filius periculose ac diu atque antea cunctis & serui omnes alios alio morbo tentati, & quidem uno tempore. nec vero ut domi salum, sed foris etiam attigit calamitatis. nam ex amicis, quos atque ac me ipsum amo, in tertianam primum, dein in quartanam Capra incidit; torserunt Crasum magni articuloz doloris; alios ex interfectis morbo perit: ipse unus, totos menses quatuor gravi animi cura, & labore corporis diuturno affligatus, convalescit, verum ita, ut interius nihil, ne legere quidem, necdum scribere, potuerim. quare, cum haec vera sit, est cur mihi iussus, apud te si quid ostendi, quia non, pro eo ac debui, respondi ceteris. in vita enim, ut alios rei incommodas, si amicorum delicta, inerte commissa praesentia, ferenda sunt acquirere animo. Joanni Tasso, qui sui negotii causa Romae fuit (ipsum enim discessisse opinantur eius familiares), ut tecum de problematis Aristotelis ageret, monendi, amabo te, ut Iuli, rem totam suscipis; & libram, fponde potes, eras. alii in rebus facile sumptus tempore, in libris commendis, maxime qui ad philosophiam pertinent, cupide equidem, nec tamen praeter quam rei patitur mea, infuso. facies igitur me certissem proxima epistola, quantum opus sit: tantum enim pecuniae exorbitatur, ut sit, unde vel pretium venditori, vel librario merces, si quis veniet, persoluantur. A Crispi & Capra saluabit. Filia urui, nunc quatuor natus, ex utriusque quaeque, ubi esset, quid ageret, quomodo longe urbe hinc abesset. nunc hic amplexus, sile verbis tibi iubet adscribi salutem. Vale. Mediolani. pridie nonis martii M. D. LXVII.



ris contra christiani nominis hostes, tribus supplicationum diebus, v. Kal. augusti, Kal. & 11. non., facta semper re divina in aede divi Marci diluculo (b); inde primo die ad lateranensem basilicam, altero ad aedem divae Mariae majoris, tertio ad Aram caeli profectus est; praesentibus atque affectantibus frequentissimis cardinalibus, &, qui in urbe erant, episcopis, antecedentibus sacris collegiis & sodalitatibus, omnium praeterea ordi-

*ratie belli exposcere videretur, ad Sighetum, per causum reficendi oppidi auxilia munitionesque, sedere. sed de Selmuni morte non nisi triginta post dies ex literis, Venetiis aliatis, & simul de novo rege, obviam exercitus progressi, cognovit. a quo paulo post esse animum inducili impetratis, antequam atque acceptis belli cura est levata. Hic igitur hujus belli exitus fuit; pro cuius belli victoria impetranda, aut certe pro tanti belli periculo deprecando, supplicationes, de quibus hoc epistolae loco a Pogliano agitur, indicias extremo mense julio a Pio V. fuerant. qui quidem Pius non modo supplicationibus religiose indidendis, verum etiam pecunia Maximiliano caesari liberaliter suppeditanda, bello feliciter gerendo subsidia ministravit. Dei factoris, inquit card. Commendatus in litteris ad card. Romanum Augustia die 10. apr. 1566. Romam datis, che sua santità ha deliberato di dare per la guerra d'Ungheria, spero, che questa messa & tutti questi principi referanno molta satisfattori; & il modo di sforzarsi & il deposito d'eramente fatto ben considerato, & è cosa degna de la sapientia di sua beatitudine. Io ne parlai con sua messà il dì di Pasqua (14. apr.) dopo la messa in chiesa, commendandole quello, che V. S. illustrissima con le precedenti mi havete scritto. bona fide l'officio di nuovo, & particolarmente gli darò conto di questi eloquenti missi suoi. & del buon animo di sua beatitudine, secondo che la mi commette.*

(b) Joannes Antonius Gabotius Vitae Pii V. latine atque eleganter scri-

puit, Romaeque anno 1605. Paulo V. pontifici max. nuncupatam vulgavit. illum vidisse hanc & sequentem Pogliani epistolam, necesse est. ex utraque enim aliquot locos in suam historiam totidem fere verbis transiit; non certe orationis, quae homini discretissimo deesse nos poterat, inopia, verum, ut opus, quod elegantius dici a se eadem illa posse, ut eras modestissimus, non putaret. & fortasse, illos cum locos exscriberet, habuit in animo id ipsum alicubi, velut in operis calce, testificari; sed, animo in alia atque alia deinceps intento, scribendarumque rerum cum copia tum varietate distracto, id cum facere in posterum fugit. Jam Pogliani hic locus sic apud eum libro II. cap. 3. legitur: *Non a se diluculo facta re divina in aede S. Marci, inde primo die ad lateranensem basilicam, altero ad S. Mariam majorem, tertio, ad Aram caeli templum pedes processit. omnino magna opinio erat, tractantis obhinc annis nullum entitisse pontificem, qui majore frequentia, elaboritate, ac pietate sacrum ejusmodi supplicationum munus obiret. . . . Denique in eo celeberrima comitatu tantum pontificis excitavit fultum pietatis, ut in omnibus imaginem verae fidei, quae olim apostolus in romanis hominibus extulit laudibus, se intueri plerique testarentur. Auxit etiam religionem creta asariorum spirituum ex aliquot notissimis feminis civilis, haud obscuri pontificis studium hinc significat. quod de re infra commodius suo loco scribimus. Scribit vero, idque libro VI. cap. 17. neque tamen Pogliani, sed plene suis, atque bonis, verbis utens.*



ordinum ac societatum sacerdotibus & clericis subsequenter; tanta denique multitudine omnis aetatis, sexus & generis proficiente, quanta pedibus ire poterat. omnino magna opinio est, intra ducentos annos nullum extitisse pontificem, qui, majori frequentia, alacritate ac pietate omnium, sacrum illud supplicationum munus obierit. nemo aegrotavit, ne defatigatus quidem est periculoso illo, in urbe praesertim, anni tempore. vixit tamen ipse omnium studia Pius pontifex, qui recens atque integer, perpetuoque (c) in modum orantis conjunctis manibus, eo ore ac vultu procedebat, ut vere causam christianae ecclesiae apud eum, cujus ipse est vicarius, agere videretur: immovero in illo celeberrimo comitatu tantum excitavit pietatis studium, ut in omnibus eam verae fidei imaginem intueri videremur, quam olim apostolus (d) in romanis hominibus extulit laudibus. auxit vero etiam religionem certa nefarium spirituum ejectio ex aliquot notissimis faeminis. audiebantur enim, appropinquante pontifice, clamores horribiles, violenti ac perversissimi motus, incredibileque distortionem cernebantur: quo praesente, & stola ipsas attingente mulieres, mira afflictio consequebatur, & repentini casus ad terram fiebant, ita, ut diu illae jacerent, non secus ac mortuae, omnis motus ac sensus expertes. ex eo die ad sanitatem rediere, ut in nullam postea ejus generis perturbationem inciderint. notae sunt omnibus, ut dixi, mulieres, a nefariis spiritibus ereptae, noti parentes, propinqui: ut nemo jure dubitare possit. Accidit etiam per eos dies, ut navis longa nobilis piratae, quam, propter firmitatem & celeritatem, Falconem appellabant, a comite Altamirae ad montem argentarium caperetur, in qua christiani homines captivi essent octoginta, qui amplius decem annos servissent acerbissimam servitutem. hos Romam missos perbenigne accepit Pius pontifex, & vestibus, pecunia, sacris etiam & salutaribus muneribus est prosecutus. in idem supplicationum tempus inciderunt illustres permulti galli milites, ex Melita insula redeuntes (e), qui tanta religione mirifice commoti sunt, ut

ex

(c) *perpetuusque exempl. Emendavi.*

(d) In epist. ad Rom. cap. i. v. 8. *Primum quidem, inquit, gratias ago Deo nato per Jesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annuntiat in universo mundo.*

(e) Idem Solimanus, antequam hungaricum bellum, de quo super dictum

est, appareret, non contentus, ut ait eodem illo loco Gratianus, equites hierosolymitanos Rheto, veteri coram sede, expulsi, etiam Melitam, insulam inter Africam & Siciliam sitam, in quam illi, post amissionem Rheto, fortunas suas & uxoris domicilium transfugerant, triptere illi tentatis: unde

fidi

ex his fuerint, qui Pium pontificem usque eo venerarentur, ut ad exoscandos ejus pedes, qui esset in extrema aula divi Marci, a limine ipsius aulae flexis genibus accederent. Mira quotidie sit multorum impurae vitae commutatio, neque id tam metu suppliciorum, cum nihil sit pontifice lentius (f), quam ejus exemplo virtutis, & firma opinione egregiae cujusdam sanctitatis. Arbitror, hoc pontifice, amplius centum judaeos homines Jesu Christo nomen dedisse, & ex illis ditissimum & doctissimum quendam (g). transeunt ad christianam religionem

Vol. IV.

Q

viri

sibi propinquum ad lavandam Siciliam gradum faceret. classis copisque praefuit Musasa, Pialejui, & Draguthei pirata; a quibus creberrima ingensque tormentorum verberatione ita preta amia & solo equata sunt, ut non hominibus modo armatis & equis, sed anulis quoque plausis via per suavia suffragis pateret: sed pro manibus pellera sua equales non turci modo invadentibus, sed tormentorum illibus obiciebant. cum igitur certarent hinc constantia atque consilium magistri (is erat Joannes Velleto gallus), hinc vel ultro appetem mortis, pro gloria susceptae sollicitudinis, equitum virtus, defensa insula est, magna turcarum contumelia. Ex hac Melitae insulae defensione redierant illustres hi galli milites, quos Paganus commemorat de quibus haec etiam habet Gabutio L. l. cap. 1. Sub idem tempus centum & septuaginta equites galli privariorum nobilitate, quos ingens saeculorum gentium numerus comitabatur, ex insula Melita a turcarum oblatione liberanda profecti, in portum revertentes, Pii sacros pedes osculandi causa Romam divertierunt: qui ipse, singulari pietate a limine aulae S. Marci, ubi tunc residebat, genibus prorepentes ad sacri pedis oscula, benigne excepit, singulisque benedixit. mox Gulielmo Sangalietto, Intimus quaestori, ut ex aulario pontificio decem aureorum millia illis distribueret, imperavit: ceteris hominibus, & solatori expeditionis profectis, laqueum itineris assidui, pecuniarum egeret sub-

silio. horum principes erant comes Britannicus & Philippus Stratos: qui una cum aliis egregiam pontificis liberalitatem admirati, ad eamque calendarum impensus prope, pecuniam, qua se non ingerere profectabantur, pro suo modestia reuocant. sed immortales Pio gratias agentes, ac magno se illi beneficio deinde agnoscentes, ad Anconam urbem praesidio committendum, cui a turcarum classe periculum imminerebat, sponte profecti, inde, dante tutaret effect, discedere noluerunt.

(f) ad irroganda supplicia. Quid si non lentius, sed lenius Paganus supplicia? Melita citra di Roma, inquit in Pii V. Vita Caecilius cap. 7. multi remanebant; per effer tenet Pio molto senno. il che essendogli riferito, disse: „ Speriamo nel signore, nelle cui mani habbiamo riposa ogni nostra attione, che questa città debba sentire maggior dolore della morte nostra, che hora non sente della nostra agitione „ . come poi fu in effetto.

(g) Inter quos, ait Oldoinius in suis Additionibus ad Ciacconium, praecipuus fuit Elias quidam. Elias levitae, de Brina praepositi, filius, qui a Pio socius, dum adhuc esset cardinalis, ad fidem christianam suscipientiam evocatus, cum ille per socum respondisset, se tunc christianae religioni nomen daturum, cum in pontifem esset, Pius ad Petri sedem subvultus, promissum Elias in uterium revocavit. qui post paululum sacri baptismi gratiam petiit, & cum tribus filiis ac nepote totaque fami-

virum cum conjugibus & liberis, neque urbani modo, sed provinciales & externi. ut autem catechumeni domicilium in urbe habeant, emit pontifex magnificentissimas eas aedes, quas Corinottus, homo gallus, ad radices ejus collis extruxerat, in quo templum est sanctissimae Trinitatis; quibus etiam non mediocre vestigal assignavit (b). o misericordem & plane benignum pontificem! occupavit extremo augusto ad hanc diem periculosus morbus magnam civitatis partem, maxime autem eos, qui labore & manu victum quaeritarent: totae ut multis locis familiae jacerent in lecto, graviter laborantes. quare misit singulis aegrotis pecuniam pontifex, attribuit omnibus decem medicos, praeposuit quatuor cives, qui inspicerent, an recte omnia agerentur, & una cum illis Florebellum episcopum. Ianicas (i) etiam illis attribuit, & tabernas, partim medicamentis, partim cibariis instructissimas, dato negotio sodalibus jesuitis, ut adsint ipsi semper aegrorum administri (k): quanquam matronae, civitatis

*famiglia, magna celebritate feria tertia post predicatum, pridie idus Junii anni 1546. in vaticana basilica, nonnullis cardinalibus susceptorum munere, spargentibus, ab ipso Pio accepit, Michoelis ei nomine in illa (consecrata), & cum suis in Ghisleriarum gentem adaptatus: cujus sacramento pluresque trecenti sacro baptismo initiati sunt.*

(b) Idem Oldoinius ibid. Catechumenis, inquit, & neophytis, cum multi ejus opera christianam religionem susceperent, ut jam antiqua domicilia eis a Paulo III. parata non sufficerent, laniores & commodiores oculos caute, quibus & non mediocriter vestigal attribuit.

(i) Ianicas exempli. Emendavi.

(k) De hac tota re audiendus Daniel Barolaeus in S. Francisci Borgiae Vita, Romae anno 1681. edita, libro tit. cap. 7. Sui dor, inquit, la volta la state del primo anno del suo pontificato una non poca parte di Roma, cioè quanto ve n'ha da piazza Colonna fino alla porta del Popolo, fu compresa da un morbo somigliantissimo a pestilenza, in quanto ve n'erano disperate le famiglie intere, senza haver alcuna diffi-

renza fra nobili & plebei, fuo a non rimoverli nelle più d'esse pure un solo per casa, che, sano esso, potesse ajutar gli infermi, e lor proveder di cibo per vivere, non che di rimedi bisognavali per non morire. il concorde giudicio de' medici fu, che una tale inferenza e mortalità, tanta largamente diffusa, provenisse dall'aria, e più ancora dall'aigue, avvelenate per sua quelle de' pozzi dall'effervi trasfusi in esse e trapelate per le vene di sotterra le ree qualità di certi laguni d'acquasce stagnanti già da gran tempo, e corrottesi ne' bassi fondi de' gli orti, che allora erano massimamente d'attorno a S. Andrea, che chiamano delle Fratte. Ma qual che se ne fosse la cagion vera, il morbo, oltre a mortale per la sua stessa natura, l'era forse ancor più per l'abbandonamento, in che rimanevano gli ammalati; al fastidio, che, commesso dal S. P. Francisko a due padri di visitarli, e saper di veduta lo stato, in che si trovavano quegli infermi, si avventurò in case, dove tra moribondi e vicini ad esserlo, non v'haveva chi né pur si affacciasse al picchiare l'uscio, molto meno farsi ad aprirlo. Certificato dunque il santo generale

vitatis nobilissimae, summam aegrotis assiduitatem & utilitatem praebent. nemini denique, vel locupletissimo, tam suppetunt omnia, quam huiusmodi egentibus. In hac summa in pauperes liberalitate, tamen est restrictior in suos; qui quidem nulla rem magis propinqui pontificis cognoscuntur, quam pietatis & christianae humilitatis exemplo, maximeque juvenis hic cardinalis Alexandrinus (l), quem majoris (m) avunculi sui itineribus eunt, omnes amant & admirantur. Disciplina (n) clericorum fere est restituta, & ratio divini cultus, sacrarumque aedium administratio ad probatum veterum morem paene perducta. urbs purgata est flagitiis & facinoribus, famolis praeterea mu-

Q. 2 licri-

*esserne del pari all' estremo il bisogno delle anime e de' corpi, fu subito venuto a significarlo al beato Pio, e offerirgli quanto egli, e seco tutti i suoi figliuoli potevano operare in favoremento di quei miseri abbandonati. Il santissimo padre godè inesplicabilmente, vedendo d'haver nel suo P. Giorgio chi vegliava per lui, e ben volentieri commise alle sue mani tutta l'amministrazione di quel grande ufficio di carità. oltre dunque a due spedali, che si aperse, l'una agli uomini, l'altra alle donne, trenta nostri sacerdoti, a ciò deputati, si distribì fra di quella parte di Roma in quindici contrade, e due di loro a ciascuna d'esse in ajuto spirituale dell'anime, e seco dodici uomini in servizio de' corpi. e bello era il veder che dove l'asile ognal due volte queste quindici commise, con a ciascuno i suoi medici, e i dodici di servizio, a portare dal collegio romano e dal germanico le medicine e i cibi, somministrati liberalissimamente dal popolo romano, e inviarsi e distribuirsi ciascuna muta verso la contrada comunale, e i trenta nostri sacerdoti con essi: e il vederli assistere e trovare ancor altri, eziandio nobili, ad accompagnarsi con essi, singolarmente i padri di S. Girolamo della carità. Gli alunni del collegio germanico si acquistavano gran merito e gran lode nel servizio de' orbi, i consulti del seminario romano altrettanto nella cura de' morti; le cui esequie, il cui*

*seppellimento era spontanea mercede della loro pietà, e opera delle loro mani.*

(l) Michael Bonellus. *Alexandrinus* cognomen Pio igni V. cum cardinalis esset, indidem vulgo fuerat, quod Bonellum, agri *Alexandri* in *Isafubria* oppidulum, patriam haberet. idem cognomen Michaeli hinc Bonello, Gardinae sororis suae nepoti, Pius ipse, cum cum cardinalis creasset, esse voluit. *juvenes* autem Poggianus eundem hunc cardinalem appellavit, quod natus tum esset annos non nisi quinque & viginti.

(m) Immo magis. Pii V. sorore Gardinae avia cardinalis Alexandrini fuit. aviae autem fratres, non majores, sed magis nepotum avunculi latine dicuntur.

(n) Gabutius lib. I. cap. 10. *Clericorum*, inquit, *disciplinam* (vidisses) *sensit restitutam, sacrarum aedium administrationem ad probatum veterum morum penitus perductam: purgatam urbem flagitiis, sublatis calumniis: rite ac ratione inique contractas resedendi nullum feneratoris iniquam conditionem esse permittam: non extrahi litis, sed mactura iustitiae dirimi: non ipse audire, cognoscere, audire velibat omnia Pius pontifex, & eorum, quibus utebatur aliorum aduversis, relationem omnem repellere, in qua vel minima nota subesset odii, avaritiae, cupiditatis.*

- hieribus e medio remotis (s): nulla in Deum, nulla in sanctos maledicta audiuntur: sublatae sunt calumniae: res ac rationes, iniuste contractae, rescinduntur: nulla cuiquam foenoris iniqua conditio permittitur: non extrahuntur lites, sed maturo iudicio dirimuntur: ipse vult audire, videre, cognoscere omnia. Pius pontifex. quinetiam omnem eorum relationem, quibus utitur actionum ministris, repellit, in qua vel minima nota sit odii, amoris, cupiditatis: simplicem tantummodo veritatem requirit. in his curis & actionibus, urbi & ecclesiae Dei salutari-  
bus, multus est in oratione & jejunio, etsi perpetuus ejus vi-  
ctus vera est regula temperantiae (p). quotidie rem divinam facit: ut propterea boni ac prudentes viri dicant, minime fieri posse, ut is quicquam consilii capiat, nisi utile, nisi salutare reip. qui nullum diem praetermittat, quo non hospitem, & tanquam sui consilii auctorem, Deum recipiat. immovero tantum tribuunt vehementibus ejus precibus, quas Deo facere non intermitte, ut maximam in illis spem ponant meliorum rerum; atque eo provehantur admiratione praestantium ejus laudum, ut confidant, hoc pontifice, ejus rei cupidissimo, sacrum bellum illatum iri contra turcas (q), illiusque inhumanissimi tyranni

(s) De hac re Oldoinius in *Additionibus* ad Ciacconium: Meretricium convivium edidit gravissimum ab urbe atque ab omni ditione pontificale expulsi. cuiusque triumviri urbis conservatores acriter obfisterent ab leuandorum actuum detrimenda, Pium illos silentium impetruit, aliter: „Ergo ut romanis senatus erit nullerculas haece turri, & impudicitiae favere? atqui, nisi illos Roma discedant, non immuni-versa curia discedemus.“ Discesserunt plerumque: nonnullas, ut secura nitentur, tolerare necesse fuit; quae in annum urbis angulum residerat, ac remota ignobilique lace conclusae sunt. Paulo super pro exemplaribus prodidit edidi perdulsi.

(p) Non ostentat la vecchiezza, zit in Pil V. Vita Caraccius cap. II. & facit sua per le continue fatiche, offerve sempre la quarisma, non sola quanto alla qualità de' cibi, ma anco quanto al continuo digiuno. Cui faceva anco l'avvento del seivere, & tutt'i giorni di digiuno, che occorrono per

l'anno: il che havere sempre osservato in tutta la vita sua. Non mangiava carne più di tre volte la settimana. . . Era parco essai nel mangiare e nel bere: e, quando digiunava, era il suo cibo quasi sempre d'erbe avari, condite solo con sale & aglio: non volendo condimento alcuno di spezierie & aromati. Non bevava più di tre volte al passo con un bicchiere piccolo di vino bene adacquato.

(q) Spect homines non fessellit. num foedus inter Pium, Philippum II. & venetam temp. contra turcas 12. Kal. Jun. an. 1571. coram ipso Pio & cardinalium collegio sancitum est: neque multo post, die tempore 7. idus octobr. ejusdem anni, memorabilis illa de turcica classe apud Bichinas insulae victoria relata: qua barbarorum opes frastrae ac prope deletae sunt, hostium triginta millibus caesis, decem millibus in potestatem redactis, trecentibus centum & octoginta capsis, nonaginta demeris, denique christianorum quatuordecim millibus a servitute liberatis.

ni opes non ita multo tempore ruituras. Nulla hic actas, nullus ordo, nullus sexus non gestat cereas divini agni imagines (r), ab hoc pontifice consecratis. nam, etsi vim illam salutarem, cereis imaginibus divinitus adjunctam, a pontificia potestate proficisci intelligunt, tamen, propter singularem Pii quinti pontificis max. integritatem ac religionem, nescio quomodo his divini agni simulacris, ab hoc, quam a caeteris pontificibus, confectis, se in periculis tutiores fore arbitrantur. Dies me deficiat (f), & volumine, non epistola, praesertim scripta raptem, opus sit, si Pii pontificis max. divinas actiones persequi voluero. quare finem faciam; & quia hoc officium saepe facturus sum, reservabo reliquis meis literis (r) novum semper aliquod hujus generis argumentum, quod mihi uberrimum ab hujus Pii quinti pontificis max. sapientia ac bonitate deesse non potest. interea Deum precabor, ut tibi pro tuis curis & cogitationibus, in catholicae fidei defensione & propagatione defixis, salutarem prosperitatem largiatur. Roma. xi. Kal. octobris. M. D. LXVI.

(r) De cereis divini agni imaginibus vide, quae voluminis III. pag. 108. & 109. dicimus.

(f) deficiat exempl. Emendavi.

(r) Atque non nisi utae Pogiani de eodem argumento reliquae litterae ad nos pervenerunt, eas, quae proxime sequuntur.

## VII.

Julius Pogianus Othoni Truchses Card. Augustano.

*Idem argumentum.*

novemb.  
1586.

Utrumque (s) Dei in nos singulari beneficio factum est, ut & sacri tridentini concilii praescripto intelligeremus, quales esse deberent christianae religionis antistites, & non multo post, eum, qui a concilio requiritur, pontificem maximum haberemus. nullum enim finem facit Pius pontifex, & praeceptis & exemplis, non solum restituendae vitae ac morum disciplinae, sed etiam revocandi ad veterum patrum consuetudinem divini cultus & caeremoniarum rationes. adivit ipse majora urbis templa, & ad singula eorum collegia habuit orationem, omnesque ad

(s) Gabotius lib. I. cap. 11. *Ac maxime, inquit, plique laetitia perfrui principes vixi per litteras hanc gratulabantur. utrumque Dei in nos singulari beneficio factum est, ut sacri tri-*

*dentini concilii praescripto intelligeremus, quales esse deberent christianae religionis antistites, & non multo post, eum, qui a concilio requiritur, pontificem maximum haberemus.*

- ad sui muneris functionem vehementer est cohortatus: quare ex eo die mirifica facta est accessio pietatis & assiduitatis in divinis officiis. convocata postea sua familia (b), quid a quoque praestandum esset demonstravit, egique gravissimis verbis cum ea, ut esset caeteris documentum modestiae, religionis ac pietatis. tum accersiti sunt magistratus (c), & iudices omnes urbani, adhibitis etiam iis cardinalibus, quicumque aliquam partem publicae jurisdictionis vel administrationis attingerent; quibus praescripsit legem & rationem cognoscendi, disceptandi & explicandi causas: ut facile appareret, divino instinctu illam haberi orationem. Vos enim, inquit, *cardinales, nullius in causa, nisi illis verbis quantum patitur iustitia, commendate*. vos, *iudices, si quis extra hanc formulam vobis commendatus fuerit, illum nullam causam habere existimate*. itaque iustitiae directum iter tenete, *cujus stellendi nemo meorum auctor vobis aut suavis fuerit*. Editum deinde est edictum de vestitu ac domicilio, deque reliqua vita clericorum (d), quod ad te missum puto. Iudi (e), comestiones, fabulae, ludicra certamina obsoleverunt: divina vero coluntur officia, frequentantur conciones sacrae, visuntur domus

(b) Lombardus Hostio die 6. octobr. hujus anni scribens, *Curat*, inquit, *pro caeteris* (Pius V.) *ut familia sua* (jam natus tertius habuit ad eam sermonem per horum) *honeste sanctoque vivat, ut deceat ministros ministrorum Dei*.

(c) Gabutius lib.I. cap.10. *Atque* porro *iussu magistratus & iudicum* omnes urbanos, *adhibitis etiam cardinalibus, qui aliquam publicae jurisdictionis vel administrationis partem attingerent; quibus legem praescripsit & rationem cognoscendi & explicandi causas, ut divino instinctu illam haberi orationem plerique referantur*.

(d) Hoc epistolarum hujus, nulla in exemplari nostro neque in vaticano codice temporis nota insignitur, loco adnotatus, eam novembri mense anni 1566. fuisse datam statui; qui viderem, in ea Pii V. de vestitu ac domicilio deque reliqua vita clericorum edictum illud idem commemorari, de quo in Potanci ad Holium litteris, Roma die 1. ejusdem mensis eodemque anno datis, agitur his verbis:

*Paucis abhinc diebus scripsi D. V. Ill. & nisi apertas litteras de rebus summas pontificis, nunc autem edicta quaedam, ad clerici romani reformationem pertinentia, quae hac debet modo transcurrere, mitto*.

(e) Iudas exempli. Malui Iudi pluraliter, ut est in Gabutio, hunc quoque locum prope ad verbum exseribente. Alii enim lib.I. c.10. *Nam vestitus litterae, ludae, comestiones, fabulae, ludicra certamina, ac caetera scelerum occasiones obstatere, divinus vero diligentius officia coli, frequentari cunctis sacras, visitari hospitales pauperum domos, sacrosanctam tam consensionem tam communiviam toto urbe majori frequentia celebrari; negligantia ac portoria partium sublata, partium veniunt, cunctaque ejusdem esse in rebus sacris pecuniae conditionem; nullum servae poenitentiae vel gratiae locum cellarum; spectatas religionis ac virtutis omnia tribui: episcopatus, dignitates, & sacerdotia consuetudine ac prudenter conferri; ornari viris ecclesiis, non benevolis aut profanis auctoribus;*

domus hospitales, confessio & communio tota urbe celebrantur: vestigalia ac portoria partim sublata, partim remissa sunt: omnis ejecta est, praesertim in beneficiis ecclesiasticis, pecuniae conditio: nullus potentiae, nullus gratiae locus: spectatae religioni ac virtuti omnia tribuuntur. quam considerate, quam prudenter nunc dentur episcopatus, qui vident, facile judicant, longe meliori loco futurum fuisse reipublicae statum, si eadem ratio deferendi sacrum illud & grave munus superioribus temporibus esset adhibita. ornantur a Pio pontifice viris (f) sacerdotia, non hominibus aut pensionibus onerantur. nullus dies a senatu vel conciliis, vel a signatura (g), vel ab aliquo publico munere vacuus est. quae singula obit ipse semper Pius pontifex. veterem consuetudinem faciendi rem divinam in aede principis apostolorum, & in Sixti (h) Paulique pontificum sacellis ita revocavit,

(f) & s. viris exempl. Gratianus emendavit.

(g) Quam *fenestram*, minus quidem latino, verumtamen admodum usitato Romae vocabulo Pogianus dicit, ex illo Oldoinii, in nova ad Cisconium additione, loco discas: *Super omnia iustitiam coluit* (Pius V.) atque ut illa sancte & incorrupte exerceretur, tantum operam adhibuit. pontifex solus, cum in rebus omnibus, praesertim vero in gravissimis, quod vocant utriusque signaturae, hoc est tam gratias tum iustitiae, consistorio seu tribunali, integerrimum se praestitit. si quis enim pauper, vidua papillifera propentem aut divitem haberet adversarium, Pius causa cognita pauperis patronum agebat: cumque nihil silentibus periculis, quam lites extrahi, certum diem cuiusque meofo indicit, quo miserabilium quarumvis personarum causae & petitionibus cognoscendis atque examinandis vacabat.

(h) Sixtus IV. & Paulus III. duo magnificentissima sacella in vaticanis aedibus excitantur.

Nunc Pogiani mentionem, quam Petri Barzili, a Sigismundo Augusto, Poloniae rege, ad Pium V. gratulationis obsequilique causa legati, rogatu scripsit, exhibebimus, inter Gratian

mas. collectanea a nobis reperta. eam tribus primis Pii V. pontificatus mensibus haberi non potuisse, mihi exploratum est. nam die 25. martii an. 1566. orator, a Polonia a Sigismundo Augusto ad illam remissus, nondum ullus advenerat: quo die Stanislaus Clodinius Roma in Poloniam ad Hosium illa scribebat: *En Polonia nihil ad nos affertur; nec scimus, quomodo cito sacra regia majestas oratorem suum bus misura sit; qua de re quidam cardinales me saepe rogitant.* Sed, si non primis illis tribus mensibus habita est, ut certe intra primum hunc Pii V. pontificatus annum habitam, Oldoinii illa in suis ad Cisconium additionibus docent: *Primo sui pontificatus anno...* Ferdinandus Mercator, Sebastianus Portugalliae rex, ac Petrus Barzelum (corr. Barzium), polonium senatorem, & Sigismundi, Poloniae regis, oratori, benignae excepit, et quot in aula regis diuturnum regum nomine orantes, ac obsecrantes praesentes audire. Verum certiorne conjectura ad eius habitae tempus accedemus, si de ejusdem Pii V. epistola, die 12. jan. an. 1567. ad eundem Sigismundum Augustum data, & a Francisco Goubau an. 1640. Antuerpiae una cum illius pontificis reliquis edita, cogitamus; cujus



vit, ut illa assiduitate & cardinales & reliquos sacerdotes ad eam sacri officii diligentiam valde incenderit. Precemur modo Deum, ut optimum hunc suae potestatis & benignitatis vicarium reipublicae saluum & incolumem servet. Vale. Roma.

Petri

cujus hoc est initium: *En obedientia, quamper dilectissimifilium,nobilem virum, Petrum Barnatum (coer. Barnium), oratorem tuum, nobis & apostolicae sedis, more institutoque omnium catholicorum regum, reverenter admodum praestitisti, libentissime agnovimus devotionem ac pietatem, quae majorem tuorum pietas memorias regum exemplis famulam hanc sedem prosiqueris, ac tale officium grato, perinde ac debuius, animis excipimus &c.* Scripsit etiam ejusdem Petri Barnii rogatu luculentam sine orationem M. Antonius Muretus; quae quidem edita circumferuntur hoc titulo: *Pro Sigiswando Augusto, rege Poloniae, ad Pium V. pont. max. Oratio, habita Romae XIII. Kal. febr. anno M. D. LXVII.* Cujus orationis omne argumentum ex illius exordii, non longe ab initio, verbis intelligitur: *Potentissimus enim idemque religiosissimus princeps Sigiswandas Augustus, rex Poloniae, quum juvenas &c. exceptatus fidi suisque populi ejus rei munus acciderit, testari cupiens, ea de causa legavit huc illastrum virum Petrum Barnium, senatorem regni, ex quo hanc omnia non minus certo cognoscere, quum si regis ipsius non os modo intortu & sermonem audire, verumtamen penitus perspicere intus insensu animi posset. It cum nobis mandaveris, ut hodie apud te, in hoc dignitatis maiestatisque plenissimo coetu, &c. de regni antiquitate atque amplitudine, &c. de rebus, quae multis abhinc saeculis poloniarum reges ad christiani imperii finem tum tuendos tum propagandos sine ulla propensum intermissione referrent, &c. de ipsius Sigiswandi Augusti regis pietate, animi magnitudine, feritidine ac constantia, deque quodlibet pro christiana rep. laboribus ac periculis dicere: quosque obtestaretur*

*te, beatissime pater, tribui mihi hoc beneficium, ut, sum hanc summationem persiquar, orationis meae carius aua lenitatis ac facilitati tuae adjuvetur.* Et de Barnii legatione & de Mureti ad Pium V. oratione haec Patavium ad Nicolzum Tomickium, poleum adollescentem, scripsisse Roma Gratianum in illis litteris, quas habeo apud me manu scriptas, reperio. Die 7. dec. an. 1566. Barnius, inquit, regis legatus, ad urbem est. ingressum tamen suum differt certis de causis: qui quidem ingressus splendidissime apparatur. Die 4. jan. 1567. Barnius, inquit, urbem inhibet scuto idus; tertio cabitur el senatus, utriusque diei praeparat perferret ad te Storicus, qui in ipsius legati domum migravit, atque omnibus rebus intererit. Id ego ab eo petii. Orationem legati nomine habebis M. Antonius Muretus, vir in hoc dicendi genere magna semper cum laude versatus, cum orationem, ubi fuerit habita, scriptam ad te mittam. Die denique 21. ejusdem mensis Januarii, Oratorem, inquit, de obedientia, pontifici max. a rege Poloniae delata, mitto ad te, habitum a M. Antonio Mureta, erudito homine & in dicendo exercitato. locutens sane est. amplitudinem vestri regni, mores atque instituta perit; & rei a vobis gestis ita copiose complendit, ut historiam condere, quum ad rem dicere maluisse videatur. De legati regis ingressu in urbem, ac de celeberrime ejus diei, quae illi senatus doctor est, scribenti ad te negotium Storicus dederam, cum esset ipse occupator &c. Sed jam ad Pogianni orationem, quam dixisse Barnium eo ipso die, quo illi senatum dandum fore Gratianus scripserat, nempe undecimo Januarii, admodum credibile est, veniamus.

Petri Barzii, Sigismundi Augusti, Poloniae regis,  
ad Pium V. pont. max. Legati, Oratio,  
ab Julio Pogiano scripta.

**S**igismundus Augustus, Poloniae rex (a), me interprete, suo-  
que ad sanctitatem tuam & ad hanc sanctam sedem legato,  
solemne ac debitum fidei, obedientiae, & gratulationis offi-  
cium tibi, Pie quinte pontifex maxime, tanto libentius ac stu-  
diosius praestat, quanto pietas tua ac religio singularis, divina  
plane manu in Jesu Christi vicarii sede collocata, majorem  
ipsem ostendit, fore, ut, quae multis locis misere perturbata est,  
catholicae fidei ratio, tua in primis cura ac virtute restituta,  
propagetur. nec vero rex serenissimus florentissimi regni (b)  
mala apud sanctitatem tuam, cujus curae & cogitationes, pro  
paterna tua charitate, non sine dolore, ad nostra incommoda  
laepissime referuntur, aut astute dissimulari, aut dolentius de-

Vol. IV.

R plora-

(a) De hoc Sigismundo Augusto, Poloniae rege, vide Vol. III. pag. 124. 125. 126. 127. 129. 140.

(b) Poloniae. sed, praeter Poloniam, aliis etiam provinciis, in quibus, atque atque in ipsa Polonia, res catholica in summum erat adducta discrimen, rex hic Sigismundus Augustus imperitabat. eae provinciae quae fuerint, cardinalium Bormaeorum Commendatus, in Poloniae pontificis nuncios professores, litteris ad eum die 30. oct. an. 1561. ex oppido S. Viti datis, docuerat: L' altro libri, inquit, lo-  
coverai per viaggio il signor Michele Zolinski, fratello del polacco caluense, il quale partì di Polonia al principio di questo; & lo tenni meco una sera, per intendere da lui qualche cosa di certo & del re, & de la detta, & de la stata di Polonia. . . De la detta mi ha detto, che non si comincerà prima che a li 10. di novembre, & che il primo articolo, che vi si trattò, sarà de l'unione de la Lithuania, Prussia, & Samogitia, stati paterni & hereditarii del re, a la corona di Polonia; sì che per l'avvenire sono stati elettivi & non hereditarii, & qualunque electo re di Polonia sia infuor ducia di Li-

thuania, Prussia, & Samogitia. la qual unione fu promessa fu da l'antico (atque non eterno Sigismundi Augusti, sed proavus fuit is, de quo hic agitur, Jagello, sive alio nomine Venecalaus) del presente re, quando di gentile, che era, battezzato fu electo & coronato re di Polonia nel 1586. ed però in tanti anni questa unione è stata mai osservata; cercando il re di confermar quelle province hereditarie d'ora figliuoli, & con esse ottenere tanto più facilmente una perpetua electione & quasi successione de li figliuoli a la corona. Hora, essendo il dca di Moscovia fatto signor di buona parte di Livonia & altri paesi, che confinano con la Lithuania, & havendo corso & seguita gran parte de la Lithuania, & volendo i polaci andare a la difesa di quella stata, se li re prima non part ad effetto questa unione: il re non si dimostra molto difficile, parte per il suddetto pericolo, che gli sopraffà di perdere queste provincie, & parte per ritrovarsi senza figliuoli, & con poca speranza di averne. onde si giudica, che non vi debba essere altra difficoltà, che ne le condizioni de l'unione. &c.

plorari voluit. notissimi sunt sanctitati tuae & huic sacro collegio turbulenti haereticum fluctus, quibus Polonia tot annos miserabiliter jactata permiscetur (c). sensit enim & ipsa, nec declinare

(c) De catholicae religionis calamitosis per illa tempora in Polonia statum fuit illa Gratiani in Commendoni p. 10. lib. 1. c. 7. & 9. Ceterum dum discedunt ipsi (Sigismundus Augustus rex, & ejus mater Bona Sfortia) regni vis habetatur, & impunitas & licentia dominatur. ita regnum brevi, ex levissimi cujusque libidine, peregrinis sacris lapsitissimisque & opinionibus novis oppletur, divergentibus late visceribus multis nobilitatis desideribus ut nunquam defuit, quibus capere errare mentes cunctantes sunt. nec secreto atque intra privatos postes christiani ritus contemnantur; sed in publicis etiam ac palam nostrum disciplinam rationis ac precepta traduntur. ceteris, concionisque mixtas haereticum mulierumque turbos habentur: novis ritibus res divinae precationisque sunt: vetus a majoribus sanctis culta religio eliditur irrisuque habetur, incestusque ere ac modestis incutitur, ac multis passim sacris aboletur: templa invaduntur: bona ecclesiarum ab alienis dominis occupantur, fortunae diripiuntur, sacerdotis sedibus suis pelluntur: omnes denique ceremonias, omnia pietatis jura confunduntur. principes quoque viri, & serpente latius quotidie male, per magnum statum ex contrarii labe habebantur: nulliisque salvis erat, quam ut leges aut regem timeant. . . .  
*Paterbo* in tempore Polonia non solum male, j. ceterarum quoque licentiarum quorum erat amicum mira impunitas: quicunque, aut ob novam molantur in religione sensum, patria pulsus, aut, ac sub legibus obiret, sponte profugus, in Polonia se, veluti in asylum, conferebat. ibi nemini deerat ex nobilium numero aliquis, qui in fides exceptos legere foretque. alii infra vanitate ingenui, alii rerum ipsarum novitate

illebantur. ex Germania, Gallia Italia corruptores aderant, ac, prohibente senile, & insignis quoque illis applaudent, sua quisque famula mentiant, ceteris aculeantibus nulla profugos doctrinae habebant, & licentia illorum gressabantur. eodem Bernardino quidem Oribius confugerat, & praeter ceteros magno concursu & assensu audiebatur. &c. Sed, praeter Ochium, alios plurimos pessillitum doctrinarum magistris, qui in Poloniae undique convenerant, Commendones, postificius ibi tum nunciis, in suis ad card. Borromaeum literis passim commemorat. unam ejus epistolam, sive epistolae potius particulam proferam, die 18. febr. an. 1565. Petricoris datam, in qua extremae quinque omnino nominantur: Gli heretici, inquit, di questo regno, vedendoli fra loro così divisi, per far prova, se passino in qualche modo ridursi tutti sotto una setta, & omni si infera contra gli catholici, bieri & hoggi ne le case di tre principali heretici hanno fatto tre conventuali di confessionisti, di sacramentarij, & di trinitarij, & come s'intende, hanno concluso di far instantia al re per la revocatione di quell'ultimo mandato, fatto contra di loro. ma, vedendoli oppugnati & perseguitati da tutte l'altre sette, maturato proposito, & hanno preso partito di tentar prima, se passino anch' essi per qualche via accordarsi con gli altri. lo da un di loro, il quale cancella alquanto, & fuole venir da me tal volta, lo inteso, come la sette passata esser trinitarij haveranno risolta di far un conciliabulo generale in Polonia. al qual fue erano venuti a Cracovia di Transilvania il Brandato, di Moravia l'Alciato, il Statario & il Gentile, & di Germania l'Occhio.

nare aut repellere potuit horribiles impetus potentissimi illius

R 2

tyran-

ma de gli editi, che si fecero in Parnow, fu poi interrotto questo loro disegno: & i sopradetti furon costretti fuggirsi fuori del regno: e uscito l'Orchino, il quale fu intrattenuto secretamente, come scrisi a V. S. illustrissima: fuchd, uscendo anch'esso ultimamente dal regno, se n'è morto in Slesia &c. Non autem magis religionis in Polonia perturbatio, quique ejus principes auctores ac principes fuerint, intelligatur, aliam Commendationem ad eundem Boeromacum epistolam asseram, die 4. Jul. an. 1564. Heilsperg datum: Havendo, inquit, già ricevuto con una lettera di V. S. illustrissima di 14. di marzo cinque tomi del concilio, &c. altrettanti volumi de' gli statuti de' libri proibiti, partirò di qua la settimana seguente, &c. me n'andarò dritto a la corte, che a quest'ora ordinarono essere in Parnow, & presentarsi al re un di questi tomi del concilio, per dubbio di non tardar troppo aspettando quello de la seconda stampa: massime essendo già molti giorni comparsi in questo regno varie stampe del concilio di Trento. con quella io ne rimanderò a Cracovia uno de' tomi mandatimi da V. S. illustrissima. acciò che quivi si stampi conforme alla correzione di Roma... Di Cracovia habbiamo nuova, come il castellano di Sandomiria, ch'è capitano di Cracovia, & fautore & capo principale de la setta calviniana in questo regno, ha voluto mettere in prigione un Gregorio Paulo, ministro & prestatore de' trinitarij: ma non l'ha potuto haver ne le mani. il che ha accesi assai gli odij fra queste due sette; l'una & l'altra de le quali ha fautori grandi in questo regno. A l' incontro il polacco di Vilna, ch'è supremo capo de' trinitarij, ha cacciato de lo stato suo & altri luoghi suoi i ministri calviniani, che non hanno voluto consentire a li dogmi suoi contro la santissima Trinità... E' stato

a questi giorni stampato & speso un libro in lingua polacca d'un Sarafich, ministro calviniano: nel quale prima etica di far cavvedere i trinitarij, che con le conteste suscitare da loro aprano la via al papato, essendoli con molte parole al luitare alcune le chiese de' Sandomiri, dove se bene sono molti, che hanno opinioni differenti in molti dogmi, & specialmente circa la Trinità, tuttavia, dissuolendo le conteste, si confermano molti insieme. & però li riprende de la troppa fretta, che hanno havuto a publicare questa nuova dottrina: dicendo fra l'altre cose, che il signor Dio non volse, che si circuncidassero i bambini il dì, ch' erano nati, per essere troppo teneri, ma volse, che si aspettasse l'ottavo giorno: inferendo & dichiarando appresso, che i trinitarij non doveano toccare questi miseri indanzi, che fussi ben stabilito il calvinismo, dal quale essi trinitarij sono usciti: & mostra quasi, che ne calviniani è la medesima opinione, ma che la differenza sia solamente nel tempo di questa circuncisione. In così fatte parole s'occupa questa misera età, & con esse condanna a gran pecc gli popoli, & specialmente di questo regno, a l'infelicità & mahavvenisima. Il principio del sopradetto libro del Sarafich ha come per tema di tutto il trattato le parole di Sansone ne' libri de' Giudici, dove dice Nili in vincula mea analitici, con aperta confessione, che con la dottrina & principij de' calvinisti gli trinitarij habbiano ritrattati questi nomi dogmi & impietà loro. Di questo Sarafich si scrivono di Cracovia, com'egli procurava, che le decime di quelle chiese, de le quali sono stati cacciati i sacerdoti cattolici, & occupate da gli heretici, fossero date a re & a gli altri ministri calviniani... Monsignor Illustrissimo. Veramente habbe bieri avviso di Polanovia, che li intendeva per lettere de l'arabidiano di Crac-

tyranni, quem super omnem munitionem ludere (d), cujus elcas

*Cracovia, come frà Bernardino Ochino era venuto in Cracovia, & che operatamente l'era accettato d'abitare, & che apparteneva di più non fu che altro degno di p'p'ria sua &c. Nemo tamen in toto Poloniae regno acerbior catholicorum hostis fuit, nemo gravioribus incommodis & detrimentis catholicam religionem affecit, quam palatinus vilnensis ille, qui supremum trinitariorum caput paullo ante dictus est: de quo idem Commendonus in suis ad eundem Borromaeum litteris, die 4. jun. an. 1565. Petricovici datis, E' venuto, inquit, di Lithuania con molta diligentia avvisò, che il palatino di Vilna, essendo cruciato da dolori di tutto il corpo, s'era usato di suo capriccio d'argento vivo, & ch'era però stato ventiquattro hore morto: & se ben aveva poi dato segna d'esser vivo, nondimeno era del tutto disperata la salute sua d'medici. Il signor Dio gli conceda gratia in questo estremo d'un pentimento eguale a li peccati suoi gravissimi; essendo egli stato quello, che con incredibile stultia ha introdotta & stabilita tutte le heresie in queste parti. non ha forse havuto la religione catholica maggior persecutore d'ogni tempi di lui & in questo regno & fuori: tanti comitelli & tante pratiche ha tenute in ogni corte & con ogni setta. Era due o tre giorni se ne haversi l'avviso certo. Ac tunc biduo post ita ad eundem scripsit: E' giunto l'avviso certo de la morte del palatino di Vilna de l'infermità, de la quale furell l'altro hieri a V.S. illustrissima. Il signor Dio ha tenuto di vita quasi in un istesso tempo tre principali capi di heretici & persecutori de la religione catholica in questo regno: primo il cosellero di Cracovia, & per richiama per dignità il primo signor di Polonia; poi il palatino di Morimburgh, persona di richiama, di seguito, & di grande autorità in Prussia: & hora il palatino di Vilna, l'uomo potentissimo*

*non solo in Lithuania, ma in tutte queste hante. Denique die eisdem mensis junii decimo certina quaedam de mortis etiam genere eidem his verbis nuntiavit: quod propositum, quasi iustitiam l'impedimento, che hora gli era tolto dinanzi per la morte del palatino di Vilna, nel racconto (il sè sigilmondo Augusto) molti particolari de la vita & attioni di detto palatino, & de la morte, che hora egli ha fatto, in vera horribile, & d'un evidentissimo esempio de la gl'iosità di Dio. Hora gli alquanti anni questo palatino la potè, la quale da poco tempo in qua lo tormentava grandemente, tanto che il mese passato vinto da li dolori, & condotta da' suoi peccati, egli stesso s'ha voluto torre la vita. perlochè, havendo inteso, che an suo servitore era guarito di certa deglia, che per altra infermità pativa, con ungeri d'argento vivo, comandò, che gli fusse fatto di questa unzione, & ch'egli contra la professione, non che la volontà di tutti li medici, & di quel medesimo, che haveva guarito il detto suo servitore. ma egli ostinato in morir sè stesso, ricusando i medici d'ungerlo, s'asse da sè medesimo, & non par le giutare s'è polsi, ma le tempie & la testa. nè tardò molto, dopo una sì fatta unzione, che se gli accrebbero i dolori, & lo cruciarono intollerabilmente tre continui giorni: il che l'ultimo gli creparon prima gli occhi, le orecchie, & la bocca, & poi gli scioppò il costato; & finalmente se gli spaccò la testa in due parti. & così, abbandonato da Dio in adinventumibus suis, con horribili urli fondè la vita, tolto con le sue proprie mani. cognoscitur Deus iudicia faciens in operibus manuum suarum compendens est peccatum. Resurrexit in vita, come Abris, il figliuolo di Dio: & ne ha havuto dallo il castigo con non dissimile genere di morte.*

(d) Immo ridere. Sic enim in Prophetia Habacuc cap. i. n. v. scriptum est: Iste super omnes munitionem rictibet.

efcas (e) electas esse, sanctissimi viri memoriae prodiderunt. inno vero, quae (f) & multis, regni amplitudine atque omni genere nobilitatis, semper excelluit, & antiquitate, robore & gloria christianae religionis, nemini unquam concessit, ea semper hostis (g) acerrimis impressionibus aliquando labefactari coacta est, sed illius hostis, cujus viribus, & nostra & superiori memoria, plurimae & illae quidem munitissimae fidei ac pietatis arces (h) saepe cesserunt. iactata est igitur Polonia septentrionis illo atque occidentis turbine ac procella horum temporum, pacis communi, veruntamen rege & majori ac meliori regni parte, in summa ventorum vi ac furore, firma semper atque constante. Hujus nunc sedandae tempestatis serenissimo regi nostro, in hoc laetissimo tui pontificatus nuncio, maxima spes illuxit. tibi enim, haereticae impietatis antea semper speculatori ac vindici (i) vigilantissimo, cum primum summam in terris potestatem atque auctoritatem adjunctam cognovit, facile sibi persuasit, hanc laudem revocandi veterem catholicae fidei integritatem eidem tibi reservatam esse. videt huic aetati, Dei beneficio singulari, datam sacri concilii regulam (k), qua

(e) H. num. 16. *Et alius eius electus.* Quae omnia de populo chaldaeo, qui iudaeos in suam potestatem redacti fuerat, proprie dicta sunt.

(f) Poloniam intellige.

(g) Malum daemoneum significat.

(h) Haec de Germania, Anglia, Galliaeque dicuntur.

(i) *Novocomensis inquisitor*, inquit in Pii V. Vita Clacconius, in rhetorici Bergoniam a S. R. E. cardinalibus, qui officio sanctae inquisitionis praeerant, his usus, sub Julio papa III. inquisitionis in urbe commissarius... de demonum summae haereticae pravitatis inquisitor.

(k) Sacri concilii tridentini hanc regulam Sigismundus Augustus rex atque universus Poloniae regni senatus, a Commendone, Pii IV. pontificis maximi nuncio, exhibitam atque oblatam, unanimi consensu, die mensis augusti septimo, anno 1564. in parovincibus comitis acceperant, & servari fascesque in toto regno haberi iusserant. Rem, admodum auctoritat-

dam, & omnium cognitione dignissimam, his ipsis verbis exponam, quibus eam Commendone in suis ad card. Hieronymum litteris, postridie Paravia datis, perscriptit: *Gentio*, inquit, *in certe, & inteso quali senatore si trovanoo qual presentu et la dicta, fetti molto dubbio elves il modo di presentar il detto libro del concilio: parendomi da l'un conto, che non convenisse, & che fusse anche per giovar poco, il presentarlo al re solo. da l'altra, vedendo, che qual era maggiore il numero de li senatori heretici, & fra quelli li principali capi loro, temeva, che, presentandolo nel senato, o non fusse accettato, o se ne riportasse qualche sinistra risposta. & per diuersi ne parlai lungamente col re solo, cercando d'intenderne bent la mente sua, & d'avoidere a li suddetti contrarii. sua necessità, non si risolvendo da al, mi pregò, che io l'aspettassi alquanto in camera sua; che tosto tornerebbe: &, andato, ne la sala del senato, fice subito conoscere tutti li senatori; con*

salutaris doctrinae consuetudo depravata dirigatur: videt; te christianae religionis antistite, cum, qui a sacro concilio paene depi-

*il quali stato un gran pezzo mandò a dir-  
mi per il vizeconcellieri, ch'ei m'aspet-  
tava alhora in senato con tutti i sena-  
tori, dove desiderava, ch'io parlassi &  
presentassi il libro del concilio. Io man-  
dai subito per il libro: & entrato in  
senato, siccome che il signor Dio m'in-  
spira, parlai lungamente & di questo  
concilio di Trento & in genere di tutti  
li concilij, & de la necessità di un su-  
premo tribunale qual in terra, & di un  
giudice certo circa le cose de la religio-  
ne; & come fin calera, che rifiutano il  
vero & legitimo magistrato de la sede  
del principe de gli episcopi, per il quale  
nostra signore Gesù Christo pregò ne de-  
dicaret fides sua, & ut aliquando con-  
veniret confirmaret fratres suos, dopo  
haver sussistete tante sedizioni ne la  
chiesa, erano stati finalmente condotti  
da la necessità a crear suoi nuovi & soli  
pontificati, qual' in Ginevra, qual' in  
Vittemburgo, & qual'altrove, & far  
loro conciliaboli, loro decreti, & loro  
anathemi, per estirpare quei disordini,  
che hanno prodotti & tuttavia produ-  
cono questa prima loro scissura, & pre-  
tesa, che la scrittura sola debba esser  
giudice: & comparai questo disordine a  
la confusione, che succederebbe in questo  
regno, quando si rifatasse il giudicio di  
sua maestà & del senato, ed si accet-  
tasse altro giudice, che gli statui stessi,  
i quali poi ciascuno volesse interpreta-  
re a modo suo. Mi tolsi di due testimo-  
nie & gravissime ingiurie, che facevano  
cessare a nostra signore Gesù Christo:  
la prima, credendo & dicendo, che sua  
divina maestà habbia instituita la chie-  
sa sua senza capo, senza giudice, &  
senza ordine a certezza alcuna: con che  
non si vergognano di notare la sapientia  
eterna di tale imprudenza, quale in  
nessuna legislazione di qualunque più  
barbara repubblica potrebbe essere tol-  
lerata: la seconda, che con questa loro*

*dottrina cercano di soffocare, che da  
la bontà de la vita dipende l'autorità  
del magistrato; quasi che questa celeste  
& supranaturale potestà habbia a ha-  
ver posta principio da noi & non da  
Dio, ed sia collocata in noi tanquam  
in vasa fictilibus, come dice l'apostolo.  
con il che, oltre il resto, vengono a  
contraddirne anche apertamente a se stessi,  
i quali niente attribuito a le opere  
nostre, concedono nondimeno la cosa sì  
grave, & principalissima sopra tutte  
l'altre, tanta parte, anzi il tutto,  
a' crediti nostri soli. Dissi del salvaman-  
dato dato dal concilio di Trento a gli  
heretici, de l'impossibilità, non che im-  
pertinenza de le condizioni demandate  
da loro, & come con esse confessavano  
apertamente di non voler vedere fine di  
questi disordini, & come di tutto ciò  
erano autori li loro ministri & preti-  
catori, li quali per interessi loro niuna  
cosa più odieranno, che la pace chri-  
stiana & il ritorno a l'unità de la  
chiesa. Raccontai molti inconvenienti  
così circa la religione come circa le cose  
politiche, i quali io stesso con gli occhi  
miei dissì haver veduto in Germania, in  
Francia, & in Inghilterra: & rep-  
resentai & comparai lo stato di questo  
regno con gli altri, concludendo in som-  
ma, che li mali presenti ovvero non ha-  
veranno alcun riparo (il che però in una  
religione rivelata, & instituita dal  
figliuolo di Dio, non si potera credere)  
ovvero hanno questo solo del concilio  
universale, con tanta carità, con tan-  
to speso, in tanto tempo, procurato da  
nostra signore, per pace & tranquillità  
di tutte le provincie cristiane, come  
sola & salutare & necessaria medicina,  
non attribuito, che vuol fare un  
podere amovibile ne le insegne de' so-  
vrani. di che io particolarmente per  
li alleggi da me stati ioanni il concilio,  
& per il concilio, & dopo il concilio.*

depictus est pontifex maximus, ecclesiae Dei contigisse (1). regis autem, beatissime pater, summa est catholicae fidei observantia, summum in sanctam hanc sedem pietatis atque obedientiae studium (m). neque enim magis successione regiae pote-

era tenuto di rendere testimonio a tutti quel signorì, sì per haver havuti da fare in tutta questa mia legatione singolari segnal d'amore, & sì per non cadere io a loro stess in disfidere, & per quanto lo posso, procurare la pace & felicità di questo regno. & chissà di ciò testimonio il rē & loro stess. Et qual presentai il concilio, dicendo, come per nome del vicario di Gesù Christo, & pastore de la chiesa universale, al quale il signor Dio ha dato detto Palce agnos meos: Palce oves meas: & tibi dabo claves regni caelorum &c., dava pubblicamente a sua maestà & a tutto il regno quel libro, del quale solo si poteva cavare la medicina da sanar le presenti piaghe; & che nel tremende di del giudizio lo haverò dato testimonio & replicato a sua maestà & a tutti loro in conspetto di Dio, che per sua santità non era riuscito di porgere ajuto, & dimostrar la via de la salute a tutto questo regno. A le quali parole come lo veramente mi commossi, così porre, che sua maestà & molti senatori si commovessero, dandose segno fu con le lacrime. Finito di dire, volendo io uscire per dar luogo a la consulta, sua maestà & gli senatori non volsero, ma mi pregaro a fermarmi: & essi si rispinsero tutti appresso il rē. Il portere de l'arcivescovo (Jacopo Uchanski, arcivescovo di Gnesna, e primate del regno), che disse prima, come anche esso mi ha poi rischito, fu, che essendo ciò cosa di tanto momento, mi si rispondesse per hora, che si vedrebbe il libro, & poi mi si darebbe risposta. Gli altri catholici & heretici tutti furono di parere, che mi si rispondesse subito: & consultata la risposta, il rē, al quale nel fine de' voti tocca il concludere, disse, che essendo lo stato chiamato a l'im-

provviso da sua maestà, non poteva credere, se non che lo spirito santo mi avesse ispirato quanto lo buona detta per beneficio di questo regno; & che però determinaria, che mi si rispondesse accettando il concilio, & consentendo a quanto sua santità esortava. A che non fu persona, che replicasse a contradice. & così monsignore vicecancellieri fece la risposta con molte parole, & molto riverenti verso nostro signor & la sede apostolica, ringraziando sua santità de la paternà cura, che buona del gregge universale commise, & specialmente di questo regno; & che sua maestà accettava il libro & quanto era stato decretato in sacrosancto oecumenico concilio tridentino; & ch'era per fare ogni opera, acciò in tutto il regno & stati suoi fusse eseguito. Io, lodata grandemente la risposta, mi congratulai con sua maestà & col senato di questa pia volontà ispiratale dal signor Dio, & l'esortai di nuovo a provvedere a tanti mali: & con questo prefaticchia. &c.

(1) Eandem sententiam transulit Pogianus in suam ad card. Truchesium epistolam, quam haud ita multo ante attulimus. ait enim: Utique, Dei in nos singulari beneficio saltem est, ut & sacri tridentini concilii praescripto intelligeremur, quales esse deberent christianae religionis antipites, & non multo post. eam, qui a concilio regularur, pontificum maximo haberemus.

(m) Sigismund Augusti hujus Poloniae regis, pietas & catholicae religionis fidei retinendae sive revocandae studium plurimis Commendandi ad card. Romanorum litteris declaratur, die junii tertio an. 1565. Petricovica scribens, Io, inquit, stess volte ho cercato di scoprire l'animo suo circa questo parti-

colò-



potestatis Wladislai illius, proavi sui, quam pietatis & christi-  
nae fidei imitatione gloriatur; in cujus Wladislai regio splen-  
dore atque auctoritate sacerdotalis & plane pastoralis animus  
eo tempore luxit orbi terrarum; qui, ut reliqua praeferam,  
barba-

colare: *Et sua maestà, oltre l'havermi detto più volte in generale, che, come prima Dio le faccia gratia di finir la presente guerra Et questi due negotij de l'unione di Lithuania Et de' beni de la corona, vuole in ogni modo restituire Et stabilire nel suo regno la religione catholica, pochi di sono ragionando a me tal proposito, m'ha mostrato molto desiderio, che si comincino gli abusi secondo i decreti di Trento, Et particolarmente questo de pluralitate & residenza, offerendo d'haver scritto così non per altro, se non perchè non vede, come si passano per hora terre questi due abusi senza molto romore; ma che spera, che fra qualche anno si potranno emendar Et questi Et gli altri.* Die autem ejusdem mensis 18. Oltre quello, inquit, che ho scritto con l'allegata lettera di hoggi, ho fatto nuovo offitio col re per il capitano di Posaunia, per la regina, Et in universale per le cose de la religione. Sua maestà con molto offitio Et asseverantia chiedendo Dio in testimonio de l'animo suo Et del desiderio, che haveva di riparare a li presenti disordini, noni principalmente per cagion de l'heresia, fin con pregare sua divina maestà, se questo non era veramente il desiderio suo, gli desse ogni inefficacia, Et soggiunse: „Monseigneur, io vo, come vedete, a la guerra, de la quale Dio v'ha il successo, Et se io ne debbo ritornare, o no. mi conviene andare apparecchiato a render conto a Dio: Et fate certo, che, se gli piacerà liberarmi da questi travagli, son per fare ogni sforzo di restituire interamente, Et stabilire la religione catholica... Cujus consilii atque propositi adjuvandi causa cogitabat jam tum, idque postea perfecit, collegium societatis Jesu Vilnae in Lithuania in-

stituere, &, ut alia alibi in Polonia instituerentur, vehementer optabat. Utrumque Commendonus hinc litteris, die ejusdem mensis quinto & vicesimo Pultovia datis, card. Borromaeo significavit: Eam veneno per il giorno del corpo di Christo a Pultavia, terra del vescovo di Plozza, per vedere il luogo deputato al collegio de' Jesuiti, Et per ragionare di diverse cose col vescovo: il qual spetialmente desiderava il poter mio circa questo collegio, se lo dovea collocar qua in Pultavia, secondo il primo disegno, o vero in Plozza, dov'è la chiesa cathedrale del vescovado. Io riputavo più atto al servizio publico Et anche a la commodità di quei poderò il luogo di Plozza, massime promettendomi il vescovo di fabricar loro stanza sufficienti. ma sono rimasi, che li Jesuiti medesimi, come vengano, l'eleggano di questi due luoghi qual più loro piacerà: che se l'uno Et se l'altro saranno ben provveduti dal vescovo. resta solo, che vengano tosto: che già, come io spero, sono in camino. Il signor Dio gli conceda felicità, Et conceda loro gratia di far quel frutto, che si aspetta da loro in questi posti. In Varnavia ho parlato di nuovo col re de l'insistere un collegio in Vilna, perchè il palatino di quella città, potentissimo adversario de la religione, è morto. sua maestà offeriva di volerlo fare in ogni modo, Et fabricarli un loco non solo per un collegio, ma, come già scrissi a V. S. illustrissima, per una università di molte lettere, li quali tutte vorrà che siano di questi padri: Et ne mostra d'haver bene così buona opinione, che, ragionando io con sua maestà ed altre proposito del vescovo di Posaunia, mi disse, ch'egli farebbe bene a fare un collegio di certi padri

barbaras tum atque effertas gentes ac nationes; quae immensis illis Lithuaniae spatiis continentur, Jesu Christo peperit & educavit (n). nec vero Sigismundi patris Sigismundus Augustus

padri ne la sua chiesa, dove sarebbe molto utile. io, havendone parlato già più volte col detto vescovo, gli ne ho scritto di nuovo; & passando, nel ritorno mio in Italia, per Polmania, ne farò offerta a bocca. perchè in vero è un luogo, ove si farebbe gran frutto per tutta la Polonia maggiore &c. Litterae autem, quibus scripsisse se jam antea ad Borromaeum de eodem Sigismundi regis villanense collegium instituto consilio, Petricovia datae die 22. jan. an. 1745. hujusmodi sunt: Ho già di vanto a trovarmi il vescovo di Polmania, & poco poi di vanto anche l'arcivescovo di Gnesa... Col re io ho fatto più volte offerta, che procurasse d'haver alquanto collegii di gesuiti, & callarceli come presidi di la religione in alcuni luoghi principali del regno, & fra gli altri a Vilna in Lithuania. hora, quanto a Vilna, è finalmente il negozio condotto tant'oltre, che sua maestà mi ha detto, che io ne serviva al Padre Loynei, & gli offerisca in quella città un luogo proprio di sua maestà molto comodo & grande, & lo preghi a mandar quel un collegio intero, cioè di lettere di teologia, filosofia, mathematica, & altre professioni inferiori. Il che succedendo potrà senza dubbio essere di grande aiuto a tutto quel paese; il quale non ha nè lettere, nè preti, se non talor di Polonia, & vi vanno solamente coloro, che non hanno quì recapito, persone per lo più senza dottrina & senza costumi: talchè parimente i patti de la nobiltà sono pressochè tutti disciplinati: dal che nasce poi quel disordine, & quegli inconvenienti, che in quella provincia si veggono, & tuttavia crescono in isento. V.S. illustrissima esorti il P. Loynei ad accettar quest'offerta, & a procedere di buoni lettori & presidi-

catori: perchè quel collegio farà come una università di tutta la Lithuania. io attenderò a procurare, che sua maestà ne stabilisca anche de gli altri: perchè in vero io non veggio miglior rimedio di questo per ajutare la religione catholica; & n'ho veduto in più luoghi il frutto, che fanno. così benefico que' buoni padri maggior copia d'hanno da supplire al bisogno comune di tutta la christianità: al qual fine pare, che il signor Dio gli habbia chiamati & eletti in sì miseri tempi. &c.

(n) Ad hunc totum locum illustrandum describam ea, quae Gracianus libro XVI. de script. inn. Min. edit. floe. an. 1745. pag. 144. memoriae prodidit: Martinus, inquit, fuit virilis stirpe Ludovico, Ungariae & Poloniae regis, circa annum 1221. poloni, nihil a majorum more discendentes, rari regnum, si superstiti aliquis e regum suorum sanguine sit, ad alienos deferendi, alteram e filiabus suas Hedwigin, jam nubilem annis, reginam sibi assiderunt cum eo, ut ipsi virum, cui haberet, ut visum e re eorum publica esset, colligerent... Ab Jagellone ( quem postea Vladislavum dixerunt ) Lithuanorum princeps, quem ipsi Magnus Ducem, more a slaviciis mosicis accepto, appellavit, legati, reginae nuptias petentes, & magna, & quae cumpliscando reges erant, alio pollicentes, venerant: cum quibus poloni, spero ac fugato Guellicus, transire, passi, ut Jagella christianus ritu baptizatus fore caperetur, & christianae religionis fidem ederet; idem populi omnes, imperio ejus parentis, facerent; & gens universa, Poloniae regno assensu, Poloniarum regibus subderetur: poloniarum captivi, qui servitutem apud lithuanos serviebant, quorum erat ingens numerus, omnes redderet. Jagella, fratresque

gustus filius oblivisci potest, cujus, in admirabili temperantia, & prudentia administrandae polonicae reipublicae, parem catholicae fidei integritatem atque apostolicae sedis pietatem admirari omnes, pauci assequi potuerunt (e). latissimus sane campus patriae

*tresque ejus, & popularium principes; cum Cracoviam venissent, baptismo procurati amati sunt, & regina, ut convenerat, matrimonio Jagelloni est juncta; celebratisque regia opulentia nuptiis, una in Lituaniam concessit: ubi, hortante & jubente rege, & saepe doctore, saepe interpretis officio obruente, populi omnes christianae fidei rudimentis eruditi, & baptismo affecti sunt.*

(e) In Sigismundi patris funere orationem habuit Samuel Maciejovvickius, cracoviensis episcopus, ac regni Poloniae vicecancellarius, & Stanislaus Hosio, regio per illa tempora secretario, scriptam: quae in tom. II. ejusdem Hosii operum edita est p. 481. edit. colon. an. 1784. Ex ea pauca quaedam, laudes tanto illi regi hoc loco tributas confirmantia, delibabo. *Quod quidem regnum (Poloniae) per hunc (Sigismundum I.) potissimum illustratum est & celebris factum, quam fuit antiquum antea. Ipse splendorem in hoc regnum, ipse pacem primus invenit, ipse gentis nostrae nomen clarius reddidit, cum inter barbaros antea numerati fuisset. Fuit ergo rex noster magnus & excelsus animo in rerum externarum despicitio, sed non minus in perscrutandis doloribus & adversis tolerantis. quibus nequam animus ejus frangebatur. non, sive a Deo immittebantur aliqui, ut morbi & gravissimae totius corporis cruciatus, qui saepe sustinebat, non sive quadam admiratione, ut beati Job in eo patientiam videre licuit, non modo murmurare contra Deum auditis non est, sed ne verbum quidem contra quendam asperius aliquod proferre visus est. sive etiam Sathanus insidias tentaretur, fortis at-*

*que inflexo animo, confusus in eo, qui vult mundum, qui concalcavit leonem & draconem, omnia tela nequissimae ignis facta fidei pro virili sua cunctisque conatus est. Deo conatum ejus adjuvante. sive homines etiam aliquando persequerentur, maledictis, injuriis, contumeliis inesserent, non alio animo tulit haec, quam tulerat olim David Semei, sibi maledicentem... neque aliud majus & bonissimum vindictae genus esse persuasum habebat, quam ignoscere... Cujus quae furit iracundia, quanta humilis, mutavisset omnes. non in fustis ea modo, verum etiam in sermone recludebat; qui nihil indecorum resonabat, nihil sarrasit, nihil ineptum... Abfinitas vero fuit singulari. cuius rei argumentum est, quod, sicut ille in utro sanctificatus, vinum & steram non bibit... sed, cum ingravescente aetate suaderent medicis, ut sicut voluntati consulendo vinum biberet, desistit leuam eorum consilii, sed non ita, ut vel in fuisse non desinere, & bibendo modum excederet, qui nunquam in vita suo christi visus est... Jesuina ab ecclesia indulta facile observabat... Quia cum abstinencia fuerit, nihil mirum est, si fuit apud eum honorabile convivium, ibi non inuacuatus... Habuit quatuor duos, unum Stephanum, comitis Sepassensis, filium, Joannis, Hungariae regis, sororem, Barbaram nomen, sanctissimum sacrumque alteram, quae superstiti illi est, Bonam, Joannis Gallicii Sfortiae, ducis mediolanensis, & nobilissimae Aragoniae filiam. cum utroque ita vixit, ut, praeter eos, seculum agnosceret nullum... Nihil sibi juris vendicabat in Dei ministerio, neque aut de meritis eorum, aut de fidei consilio cogitavit.*

patriae laudis & gloriae, in quo filii excurrere suo jure possent oratio. sed tua, beatissime pater, atque amplissimi collegii scientia fretus, & parentis sui, cujus recentissima sunt merita, & reliquorum regum, majorum suorum, cum rebus gestis tum catholica fide praestantium, omnibus laudibus, me internuncius, ita de se proficitur: tunc repellendis barbararum atque impiorum gentium continentibus bellis, quibus, quasi perpetuum quoddam christianae fidei propugnaculum, Polonia divinitus obiecta fuit, assidue exerceatur, tamen ei hanc primam esse cogitationem, hoc officium antiquissimum, tuendae ac sanandae catholicae religionis. quare longe majoris lucri spem in illo regni capite (p) collocare tuo jure potes, quam quantum ex perditis quibuldam provinciae membris detrimentum acceptum esse videatur. sed, quoniam sanctitas tua, cujus vita & actio efficax eloquentia est, facta magis, quam orationem, requirit, vicissim serenissimus rex meus, re potius, quam verbis satisfacere cupiens, omnem animi ac voluntatis suae expositionem ad eam summam, quam initio attingi, referri iussit. ergo Sigismundus Augustus, Poloniae rex, studio & observantia erga hanc sanctam sedem vel majorum suorum vel aliorum regum nemini cedens, primum tibi de isto, christianae ecclesiae salutari, pontificatus tui honore, ex animo gratulatur, teque, summam cum obedientia, verum Jesu Christi vicarium meo ore ac legatione veneratur: deinde omnes amplissimi regni opes, omnes animi sui facultates atque adeo robustas illas reliquias (q), quae ante Baal genua non curvaverunt (r), non minus lorica fidei, quam

gentionem sibi usurpabat. ... Jaden fuit incorruptus, ut qui ab odio, ira, amicitia, & omni cupiditate vacuus esset. ... Totis interduis oculo heris, & amplius etiam, fuit ipse meminit, cognoscendi causa praestabat. ... Non valet illius fides eius, non passus est ille, se transferri ab eo, per quem vocatus erat in gratiam, in aliud evangelium. ... non passus est abduci se doctrinis variis & peregrinis. ab his, juxta Pauli preceptum, declinabat, qui sacras diffundit & offendit, praeter doctrinam, quam didicimus. ... permanebat in fide sanctas & stabili & immobili a spe evangelii, quod audierat. ... Nullum diem intermisit rem nostram, quam non autem aut alteram horum faceret,

& orationibus vacaret. verum id nosse cura seculi diebus faciebat, quibus caeremonias omnes diligenter obibat, non sine magna oculi sui sollicitudine. vultu ecclesiae ritus & praestantes, atque ut ipsi sacerdotes, contra visus est. Vixit annis octoginta & uno, mensibus tribus: regnavit annis quadraginta & uno, mensibus duobus. &c. Obiit autem mense live aprilis live maio anni 1548.

(p) Sigismundum ipsum Augustum, Poloniae regem, intellige.

(q) Eos significat, qui a catholica religione in Polonia non desecerunt.

(r) S. Paulus in epist. ad Rom. c. xii. v. 4. Qui non curvaverunt genua ante Baal.

quam corporis atque animi virtute invictas, ad restituendam catholicæ religionis disciplinam libentissime pollicetur. Poloniam vero, non magis sua culpa, quam eorum causa, qui longinquas, & ab oculis remotiores reipublicæ partes neglexerunt, pravis interdum hæresum opinionibus laborantem, eximiae charitati tuæ præcipue commendat; &, ad sanctitatis tuæ benignitatem accurrentem ut tua pietate & gratia complectare, a te Poloniæ rex, tuus atque hujus sanctæ sedis obsequentissimus filius, omnibus precibus orat atque contendit.





# JULII POGIANI EPISTOLAE

ANNO M. D. LXVII. SCRIPTAE.

L.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus (a) Othoni  
Truchses Card. Augustano.

*Brevia apostolica, ad Halberstadiensium canonicorum  
collegium & collegii decanum de idoneo episcopo  
postulando transmittenda, mittit.*

31. Inb.  
1567.



UM primum sanctissimus dominus noster certior fa-  
ctus est, vacare ecclesiam halberstadiensem, pro suo  
pastoris & parentis universalis officio, gregem illum  
eo majori cura & sollicitudine complexus est, quo  
gravius ei periculum imminere intelligit, ne finiti-  
morum & undique frementium luporum hianti crudelitate de-  
voretur. quae igitur proxima visa est illi malo occurrendi via,  
ca

(a) Hic, & quae cardinalis hujus  
Alexandrinus. Michaelis nimirum Bo-  
nellus, & Pli V. pont. max. a Pogiono  
scriptae deinceps sequuntur epistolae,  
deprecatae a me sunt pleraeque ex ms.  
barberiniana bibliothecae codice 3189.  
nonnullae vero etiam ex altero vatica-  
nae bibliothecae ms. item codice 3271.  
Barberiniani codicis sunt etiam, quarum  
hic exhibemus initia, reliquae sunt  
vaticanae.

*Acceptis literis & mandata  
Acceptis SS. D. N. literas  
Accepto munus de episcopi  
Assistentem episcopum  
Antonium Wrametium.  
Cognitis illis, quae scripsisti  
Cognitis illis, quae tali literis  
Commendatio tua dupliciter  
Confirmat eam, quam  
Cum ex pastore universalis  
Cum primum SS. D. N. scribit*

Cxx

ea ingrediendum existimavit, ut, quam optime ac celerrime possit, vacuae ecclesiae (b) episcopus praeficeretur. qua de re duo breviter scribi iussit, alterum ad decanum & capitulum halberstadense (c), quo (d) eos communiter hortatur, ut in (e) illo postulando, qui tantae illius ecclesiae necessitati subvenire possit, eum nominent virum, quem sua sanctitas legitime ac libenter confirmare debeat; alterum ad capitulum separatim, quo item suadet eis, ut, quoniam decanum eam verae & catholi-

*Cum superioribus diebus*

*Dilectatus est SS.D.N.*

*Ego vero illis brevissimam amplitudinem*

*Ego vero vellem pro mea*

*Egregia virtutis*

*Et gravi tristitia*

*Eti minime nova*

*Eti non dubitat SS.D.N.*

*Ex literis tuis ad SS.D.N.*

*Ex literis vestris VII. idus jul.*

*Fideli & diligenti*

*Gressu animi significatis*

*Gressibus suis salus*

*Graviter sane ac dolenter*

*Gustabimus Eysengrenium*

*Horrent passionalis*

*In cogitatione subditi*

*Ingravescit in dies*

*In maximo dolore*

*Intelligenti quantae*

*Ito mihi horrore*

*Iubet te SS.D.N.*

*Iucunda felicitatis recordatis*

*Iussu ac nomine SS.D.N.*

*Iustitias suas & caritatis*

*Lactati sumus mirabiliter*

*Licit tuis literis*

*Litteras vestras fudil*

*Litteras tuas XIV. sept.*

*Litteras vestras idib. jul.*

*Magnam vobis admirationem*

*Magna sui animi voluntate*

*Magnam SS.D.N. dolorem*

*Miseria flagitii indignitate*

*Nemo nunquam egregium*

*Non facile elucrum*

*Nun vero tanto misere*

*Nullius commendatis*

*Pius & utilis labor*

*Provinciale concilium*

*Quae Laurentius Stradens*

*Quae mea est erga amplitudinem*

*Quae mihi tarditas*

*Quae voluntate est*

*Quemadmodum pro animi*

*Quem dilecto filio*

*Quem dolorem SS.D.N.*

*Quia cum inferiore*

*Quo distans summa mater*

*Quod per me petisti*

*Quod SS.D.N. fratres*

*Quos ad SS.D.N.*

*Religio vestra ac pietas*

*Obtem in domos*

Harum ipsarum barbarianarum codicis epistolarum nonnullas reperiuatur etiam in illo ipso vaticano codice 3421. Plurimarum autem utriusque codicis exempla, si non autographa, ac certe ex autographis per pontificum librarios descripta, in apostolico sanctae tabulario adservantur: quorum subsidio sane multos utriusque exemplaris depravatos locos emendavi, operam mihi suam ad eiusmodi locorum recognitionem humanissime praebente Cl. V. Josepho Garano, basilicae S. Petri canonico, & ejusdem tabularii praefecto. hanc autem, quam praestantibus habemus, epistolam non nisi in barbarianensi bibliotheca, & in Congregationis concilii tabulario reperi pagina pr. ejus voluminis, de quo alibi dicam, perscriptam.

(b) Halberstadensi.

(c) halberstadensem Uterque codex. Emendavi.

(d) quos communiter &c. Cod. barb.

(e) Omitit uterque codex. Addendum putavi.

tholicae fidei vitaeque probatae opinionem tueri sperat (f), qua sanctitati (g) suae fuit multo antea commendatus, ipsum deligant episcopum. quod vero exploratum est sanctissimo domino nostro, quanto studio flagret amplitudo vestra illustrissima & Dei gloriae & salutis animarum, iussit, me has (h) ad eam literas dare una cum pontificiis brevibus, ut primo quoque tempore, quibus inscripta sunt, illa curet perferenda, hoc tamen posito, ut decanus halberstadiensis manserit ille pius & catholicus, quem graves (i) viri a se cognitum jam esse, testati sunt. nam, si secus postea de illo forte esse cognoverit (quod Deus omen (k) avertat), tamen, si descivisset a catholicae religionis integritate (quod ei pro sua (l) prudentia minime ignotum fore confidimus), neque commune neque privatum breve decano aut capitulo reddi vult sua sanctitas. sin vero conservat decanum integram fidei & morum laudem (quod de eo optandum sperandumque est), prosequetur amplitudo vestra illustrissima haec sanctissimi domini nostri breviter ad illos omnes suis etiam literis; quibus eo vehementius ager, & cum capitulo, ut insistant decanum eligere episcopum, & cum ipso decano, ne tanta sibi consensione oblatum episcopale munus defugiat: quod nescio quid rumoris est, cum sibi delatum a capitulo episcopatum recusasse. Accedit praeterea fama (quod, quia omnino a ratione abhorret, credi minime potest), sed tamen fama de puero, ac paene infante (m) Julii ducis brandenburgensis filii, episcopo postulato. quae res quanto opere flagitet, ut decanus, si modo a nobis & a se non discessit, fiat episcopus, optime novit amplitudo vestra illustrissima. habet igitur quid, salvis decani rebus (n), fieri jubeat sua sanctitas. Quod si rem, aut istius brandenburgensis pueri causa, aut decani vel culpa vel aliquo impedimento, aut alio nomine, in (o) apertum discrimen adductam viderit, quominus (p) decanus aut omni-

(f) speret Cod. barb.

(g) ei fuit dyc. Id.

(h) Omitt. Id. (i) Omitt. Id.

(k) Omitt. Cod. Congr. concil.

(l) pia suo Id.

(m) infans Uterque cod. Dicitur autem paene infans hic Henricus Julius (Julii brandenburgensis, sive brandenburgensis, ducis filius, Henrici nepos, qui ad halberstadiensem episcopatum a canonicorum collegio postulabatur) propterea quod non nisi quartum aut

quintum aetatis annum tum agebat.

(n) Hoc est, dummodo decani res salvae atque incolumes sint: nempe, dummodo decanus, quemadmodum super dictum est, manserit ille pius & catholicus, quem graves viri a se cognitum jam esse, testati sunt.

(o) Haec mihi sic videntur refugenda: in ejusmodi locum adductam viderit, ut decanus dyc.

(p) Omaino vitiosam est hoc quatuor, quum sequantur illa nollet aut



no nollet, aut non deberet deligi episcopus, excitabit ipsa & studiose hortabitur reverendissimum archiepiscopum magnitudinum (q), ut, quia metropolitanus est, suscipiat ipse, quem-

non deberet. Pro eo aut quavis brevis, aut ita ut, aut ejusmodi aliquid repomendum.

(q) *Magnitudo* Cod. Congr. concil. Sed utrumque rectum est. nam non minus usitate *Magnitudo*, unde hoc nomen derivatum est, quam *Magnitudo* dicitur.

Porro, quantae carae halberstadiense hoc negotium Pio V. fuerit, extrinsecus ejus litteris magis magisque intelligi potest, quae, huic ipsi episcopo magnam lucem allaturae, exhibendas hoc loco exhibemus. eas cum aliis multis Joannes Antonius Gabutus, Cl. Reg. S. Pauli, collegit, & editurum se aliquando, promiserat in calce *Vitae* Pii V. a se latine atque eleganter conscriptae: neque ipse tamen, sed Franciscus Goubau anno demum 1640. antuerpiensis Halberstadii Moreti typis edidit hac inscriptione: *Apostolicarum Pii V. pater. max. Epistolarum libri quatuor, primam in laudem editi opera & cura Francisci Goubau.* Jam libri I. epistolae XIV. & XV. ac libri II. epistola III. ad rem nostram pertinentes, sunt hujusmodi.

I. „ Dilectis filiis praeposito, decano, & reliquis capitulo ecclesiae halberstadiensis.

„ Dilecti filii, salutem & apostolicam benedictionem. Postquam, lectis litteris vestris, & postulatione vestra cogitata, nobiscum de ea re cogitare coepimus, non potuimus non admirari, his tam calamitosis temporibus ad ejusmodi vos consilium descendisse. Attendimus quidem, quae vos rationes impulerint: sed ea in re videmus, vos plus necessitate ecclesiae, quam quoad spiritualia, respexisse. Brevisvicemsem dum amamus nos, ut principem ca-

tholicae religionis studio & erga sanctam sedem apostolicam observantiam excellentem; omni a nobis cum honore dignam esse scimus; favemus ejus nepoti; eumque tali avo dignum evadere cupimus. sed ita eos diligimus, ut conscientiam nostram, & estimationem hujus sanctae sedis minime luedendam esse putemus. nimis absurdum, nimis alienum ab instituto pontificatus nostri foret, nimis non catholicis modo, sed etiam ecclesiae adversariis & hujus sanctae sedis inimicis offensurum, si puero illa aetate ecclesia ista nobis approbationibus committeretur. quam Deo rationem in tremendo iudicii die nostri reddere possemus? quid non modo catholici, sed etiam, qui ad ecclesiam recesserunt, discuti essent, si potestate, nobis ad dedicationem data a Deo, abuteremur? requisivimus hac in re saepe praeviam vestram. illud tamen probavimus, quod vestri officii memores postulationem vestram, postquam ejus rationem reddidistis, arbitrio nostro permisistis. sed vellemus, vos oculos potius ad spiritualia, quam ad temporalia intendisse. cum dilectus filius, nobilis puer, Henricus Julius, Deo dante, adoleverit, tum, quos illi honores apostolica sedes, pro dignitate illius familiae, & pro avi sui meritis habere poterit, habebit. numquam haec sedes benignitatem suam & gratiam voluntatem erga benemeritos principes desiderari passa est. hoc autem tempore consulendum est summae illius ecclesiae necessitati. proinde hortamur vos, & pro nostro officio notioritate apostolica monemus, ut nihil, nisi Dei honorem & ecclesiae utilitatem,

respon-

admodum debet in tanto periculo, curam episcopatus halberstadensis interea, dum, quid agendum sit, hinc scribatur. qua in re amplitudo vestra illustrissima, si ei opportunum videbitur,

*Vol. IV.*

T

tur,

respicientes, maturo iudicio eligatis in demortui episcopi locum talem virum, qualem tam calamitosa tempora efflagitant; qui catholicus sit, qui & vitas honestate, & litterarum scientia tanto muneri aptus sit atque idoneus. agitur conscientia vestra, agitur ipsius ecclesiae salus. quid prodest consulere temporalibus, si spiritualia negligantur? ut vero si ecclesiae in spiritualibus praecipue provifum fuerit, si vir ad ea tuenda idoneus deligatur, Deo favente, in temporalia quoque conservabit atque tuebitur. sed enim a vobis deligi oportet, qui morum, ut diximus, honestate commendetur, cujus vita sit ad imitandum omnibus, quibus praefata, proposita, cuius ad mores, tamquam ad normam quandam, clerici mores suos corrigat ac reformet. quam nos certissimam rationem esse reprimendarum haereseum judicamus, sicut eis excitandis & augendis, & bonis ecclesiarum temporalibus amittendis, praecelorum & illorum ecclesiasticorum pravorum mores praecipuam causam dedisse constat. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris, die XXI. martii M.D.LXVII. pontificatus nostri anno secundo.

II. Dilecto filio, nobili viro, Henrico Juniori Ducl Brunsvicensi. Dilecte fili, nobilis vir, salutem & apostolicam benedictionem. Acceptis litteris tuis super negotio halberstadensis ecclesiae, recordati continuo sumus, quanta & quam insignis & quam multis rebus testata fuerit tua in catholica fide constantia, & erga apostolicam sedem pietas atque observantia. quo nomine te & ante pontificatum singulari studio profecuti fuimus, & postquam

hujus servitutis onus, Deo ita disponente, suscepimus, omniageno honore, quatenus nostra & hujus sanctae sedis dignitas pateretur, dignum judicamus. ceterum, quo pluris te facimus, & quo propensione erga te voluntate sumus, eo molestius serimus, non esse hanc rem huiusmodi, in qua desiderio tuo, ac nostro erga te studio satiescere possumus. qua in re nobilitatem tuam rogamus, ut secum diligentius consideret, quid officium nostrum requirat, quid haec tempora postulent, quid halberstadensis ecclesiae necessitas poscat, quanto & quam gravi scandalo non catholicis modo, sed etiam ecclesiae inimicos offendi essemus, si puero illius aetatis, auctoritate nostra, ecclesia committeretur. certe non sine pudore & rubore possemus de hac re verba cum fratribus nostris facere, cogitemus, dilecte fili, utrumque nostrum Deo rationem reddere debere, quamquam es tu multo senior etiam, quam nos. quam, quatenus sumus, in tremendo illo iudicio rationem reddere possemus promotionis adeo immaturae, adeo contra sacros omnes canones factae? cum in nepote tuo, praeter generis nobilitatem, nulla proles earum rerum inesse per aetatem possit, quae ab ipsis canonibus requiratur. speramus quidem de eo illa, quae sunt speranda de puero tali genere nato: sed expectanda est maturitas aetatis, aut, si dispensatione aliqua super aetate opus fuerit, expectandum saltem est tempus, dum adolescat, ut certius suscipiendi oneris magnitudinem, & quid professurus, quibusque se legibus obstricturus sit, intelligere possit. cum ad talem aetatem,

tem,

tur, non quia hoc habeat mandatum, sed per se poterit ostendere spem archiepiscopo agendi cum sanctissimo domino nostro, ut illi administratio episcopatus detur ad tempus. Plura ne

tem, Deo dante, pervenerit, tum, si apparebit, cum majorum suorum, tuique in primis, avi sui, tam catholici principis, imitatore fore, considerare potes, sanctam hanc sedem quoscumque poterit honores, pro vestrae familiae dignitate ac pro tua erga religionem catholicam meritis, illi habituram esse. quocirca hortamur & petimus, ut haec tecum diligenter perpendens desistas id a nobis petere, quod nec nos sine gravissima Dei & hominum offensione concedere, nec tu sine animae tuae periculo impetrare posses, quodque non modo ecclesiae illi, sed ac ipsi quidem nepoti tuo expedit. Illud multo magis pietate erga Deum tua dignum est, ut, dilectis filiis capitulo halberstadensis ecclesiae gratis assis pro studio, quod erga te & nepotem tuum declararunt, eos horteris, ut ecclesiae suae necessitati consulant, aliquo catholico viro, & vitae honestate ac litterarum scientia praedito, quae a sacris canonibus requiritur, ad ecclesiae suae regimen in demortui episcopi locum succiundo. ad quod nos quoque pro officio nostro diligenter eos hortamur. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo piscatoris, die XXI. martii, M.D.LXVII. pontificatus nostri anno secundo.

III. „Dilectis filiis Decano & Capitulo ecclesiae halberstadensis. Dilecti filii, salutem & apostolicam benedictionem. Post acceptas litteras vestras, & auditum benignae notitiae, qui eas attulerat, etiam consideravimus diligenter nobiscum ea, quae proposuistis, nullo tamen pacto inducere animum potuimus pueri quinque vel sex annorum administrationem illius ecclesiae commit-

tere, nimis repugnante conscientia nostra, nimisque gravi scandalo totam Germaniam offensus, neque eos modo, qui nunc sunt, sed etiam posteros, si memoriae proderetur, putum, in quo nulla per aetatem esse potest earum rerum, quae a sacris canonibus requiruntur, designatum, nobis postulationem vestram admittentibus, esse pastorem & episcopum ecclesiae, contra omnes canones, contra decreta conciliorum. quam possemus rationem huius rei reddere aeternis illi iudici in tremendo iudicii die? scimus quidem, avum patris principem esse catholicum & scimus, quoad viveret, non defuturum ei ecclesiae, ad defendendam eius honorem, illius auxilium ac patrocinium. sed, quae iam aetate sit, nobis. Is praeterea puer uicinis illi nepos est. ne illius quidem domui expedit, nepotem suum unicum temporalium ecclesiae illius honorem causa (cum nec ipse intelligat quid agat, nea quisquam hominum divinae possit quid adurus sit, si, Deo dante, ad aetate adolescentiae pervenerit) rebus ecclesiasticis immiseri, non sine Dei omnipotentis, ut verendum est, indignatione. Cum autem jamdudum ipsa ecclesia vacet, nec sine magno eius detrimento differri possit diutius electio novi episcopi in locum demortui; etsi pro nostro iure, postquam vos, prioribus nostris litteris moniti, tandem cessastis eligere seu postulare personam idoneam, possemus, quem nobis placeret, episcopum & pastorem illi praeficere, tamen, benignius vobiscum agere volentes, vos iterum hortandos duximus ac monendos, ut, diligenter attendentes periculum, in quo ecclesia versatur, officii vestri memo-

ne scribam in hanc rationem, facit illustrissimae amplitudinis vestrae pietas & prudentia, quae pro re, pro tempore, recte

T 2

rem

res, omni excofatione omiffa, ea  
tum debetis concordia, Deum tan-  
tum prae oculis habentes, eligatis  
vel poffuletis aliquem fecundum fa-  
cros canones aetatis legitimae, vita  
& fide atque ufu rerum idoneum ad  
ipfius ecclefiae regimen. ad quem  
eligendum vel poffulandum vobis,  
poftquam has litteras acceperitis,  
praefigimus fpatium trium menfium  
pro termino peremptorio. Intra quod  
tempus fi eligere vel poffulare ne-  
glexeritis, nos jure noftro utemur,  
ac, ficut Deus nobis infpiraverit,  
ipfi ecclefiae providebimus; & con-  
ficientiam noftream, quae longiorem  
moram ferre non poteft, exonerare  
curabimus. proinde, dum etiam  
huic vobis permittitur, officio ve-  
ftro fungimini, & de divifio cultu  
atque animarum fubite praecipue fo-  
licitati, de temporalibus vero bonis  
folicitudinem in Deum projicientes,  
fperate, etiam ad ipfa bona tempo-  
ralia tuenda non modo divinum  
opem adfuturam, fed ac humanum  
quidem auxilium vobis defuturum.  
Datum Romae apud S. Petrum fub  
annulo pifcatoris die III. februarit,  
M. D. LXXVIII. pontificatus noftri an-  
no tertio.

Superiores Pii V. tres epiftolas,  
itemque reliquas illas a Gabutio colle-  
ctas; & Goubau autem editas, quis  
fcriperit, ufque adeo fclire mihi olim  
videbat, ut in annotatione 41. ad Gra-  
tiani aucupatorium epiftolam illa  
fcribere non dubitarem pag. LVIII. An-  
tonius Florebellus... vir prudens ac do-  
ctus, & latine fcribendi admodum per-  
vitus: id quod ejus epiftolarum volu-  
men, Pii V. nuntius fcriptorum, a Fran-  
cifco Goubau anno 1640. Antuerpiae  
vulgatum... declarat. Acquiebam enim  
eruditiffimi hominis mihi quae amiffimi  
auctoritati, apud quem de Florebello

fcriptum ita legeram pagina cupiffimum  
operis fui 266. S. Pii V. Pont. Max.  
hanc fecretarium fuiffe confat ex libris  
quosque epiftolarum ejufdem pontificis,  
quos Francifcus Goubau Antuerpiae  
emiffi in manus hominum anno 1640.  
Volumen ipfum non fatis diligenter  
omnique ex parte confideramus, illa  
cum fcribebam. poftea animadverti,  
libris primis ejus voluminis duobus  
epiftulas contineri tribus prioribus  
Pii V. pontificatus annis fcriptas, reli-  
quis autem tribus libris eas, quae  
reliquo ejufdem pontificatus tempore  
fcriptae funt: ac fecundi quidem libri  
poftremam ultimo decembris die an-  
no 1568. datam reperiebam. Atqui  
duobus minimum ante hoc tempus  
menfibus jam fe Florebellus a fcriben-  
dis pontificalibus epiftolis removerat, ac  
Mutuam, relicta urbe, in oltiumque  
fcefcerat. quam rem Gratianus in fols  
ad Nicolaum Tomickium literis, eo  
ipfo anno 1568. pofttridie K. II. decembris  
datis, memorie prodidit hifce verbis:  
*Quid mihi nunc Paganus morte inopia-  
tius poterat occidere, de illius honore  
nuncios quotidie expellanti? cum enim  
Florebellus epifcopus, pontificali ab epi-  
fcali, jam gravis fctis, ab urbe in pa-  
triam atque oltum fcefiffet, ei anti-  
fex Paganus fubftituit. Ante Pa-  
giani igitur mortem, quae in no-  
vembri an. 1568. incidit, difcefferat  
jam Roma Florebellus: ut propterea  
eas epiftolas, quae duobus anni 1568.  
poftremis menfibus, quaeque praeterea  
reliquis Pii V. pontificatus annis datae  
in eo volumine confpiciuntur, ab eo  
fcribi non potuiffe, perfpicuum fit.  
relinquitur, ut eas folum potuerit  
fcribere, quae ante novembrem an-  
ni 1568. datae funt, quaeque primo  
altero totius voluminis libro continen-  
tur, non amplius otto & quadringenta;  
quum reliquarum numerus fummius  
prope*

rem gubernabit. cui ego studium & operam meam deferens & caelestium & terrenarum rerum felicitatem precor. Romae. prid. Kal. februarii M. D. LXVII.

prope triplo majorem conficiat. verum, ut illas ipsas primi & alterius libri scribere Florellus potuerit, re ipsa tamen ab eo scripta, praestare quis possit? quae si quis cum reliquis posteriorum librorum compararet, eandem in omnibus materiam mentemque agnoscere sibi videbitur. itaque aut nullae illius voluminis epistolae a Florello sunt, aut non sunt ab eo certe pleraeque. A quo igitur five omnes, five eorum pars maxima a Caspore Gloerrio, opinor; quem Pío V. aliisque etiam pontificibus maximis in scribendis la-

tinis litteris dedisse operam, & loculentum scriptorem fuisse, constat. de quo homine Pogianus ad Alexandrum, ejus filium, 19. id. sept. an. 1567. scribens, Tibi, inquit, magis te etiam censendum est hoc eloquentiae studium, quod sustinet magnam expectantiam paternali instituti ac muneri, qui tam magnis illustribusque laboribus nobis ad honorem viam munieris, te profecto, profectum ista parere, ista mirum suavitatem, ista religione adolescentem, latine scribentis facultas multum adjuvabit.

## II.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Archiepiscopo Lugdunensi. (a)

q. metr.  
2267.

*De studio tuendae ac propagandae religionis. De jesuitarum collegio adjuvando.*

**E**X litteris tuis ad sanctissimum dominum nostrum idibus Januarii datis, quibus tuum ac tuorum (b) ardens pastorem catholicorum studium proferis tuendae ac propagandae fidei veritatis, summam voluptatem cepit sua sanctitas; vosque per viscera misericordiae Christi domini vehementer hortatur, ut in istud officium, tam necessario vestrae provinciae tempore, omnem curam ac diligentiam vestram conferatis. Ad reliqua vero

(a) Is erat Antonius d'Albon, perillustri (quemadmodum legitur in *Galila Christiana* tom. III. col. 186. edit. parisi. an. 1716.) genere natus in castro S. Ferreoli 1507. pater Guillelmo d'Albon, S. Ferreoli dynasto... Datus ei archiepiscopatus Lugdunensis an. 1561... Transiit ad Lugdunensem an. 1562... Religionis acerrimus propagator male, a calumniis perpetrato, reparare curavit... Plinius pro sua diocesi haecata conscripsi, atque in diocetana syn-

odo publicavit anno 1565. quae tempore in multis episcopis suffraganeis habebat Johanne Tharid, datusque in partibus consilium, theologiae facultatis parisiensis doctorem etc.

(b) Eos, opinor, episcopos significat, qui lugdunensi metropolitano suberant, nempe augustinodunensem (d'Autan), cabillonensem (di Chalon), lingonensem (di Langres), maulinoensem (di Mélan).

vero etiam, quæ scribis, tibi sic responderi iussit. Si Montis regii (c) episcopus (d) adducitur, ut duobus illis prioratibus cede-

(c) *Montis regii*, sive *regalli*, urbs est in subalpiniis, vulgo *Mondovè*.

(d) Vincentius Laurentus, qui per hæc tempora a Pio V. apostolicis nunciatus in Scotiam ad Mariam reginam, Henrico Stuardo nuptam, missus fuerat, duobus e societate Jesu comitibus additis, quorum consilio atque opera in illa legatione uteretur. Prioratibus, de quibus hoc hujus epistolæ loco agitur, cum libenter lugdunensi collegio cederet, tanta Pii V. ejus rei voluntate declarata, valde credibile est; qui nostrorum hominum non modo perhædulos ipse esset, sed aliorum erga eisdem studiis ac beneficentiæ mirificus conciliator. id quod in collegii turonensis institutione maxime apparuit. *Habebat* (inquit Sacchinius in *Leisio* lib. 4. n. 85. de cardinale Turnonio, ad Franciscum II. Galliarum regem a Pio IV. post. max. legato, agens) in civitate præstantes virtute ac sapientia viros præ cæteris duo, Petrum Villorum contrivensum, qui postea episcopatum ecclesiæ vicariatusque gessit, & Vincentium Laurentum, qui episcopum Montis regalis in subalpiniis, ac deinceps cardinalis fuit. Hi ægero animi Turnonio cardinali auctores sunt, ut simul in perpetuum cura se collegii ejus incurreret, eademque operatum conservationalis ejus tam orthodoxæ juventutis institutioni consulas: id in proclivi fuit, si patrum societatis curas persequeretur. tum illa, quæ visa sunt, addentes, ita permoveret, ut, probato consilio, ipsosmet juberet Laurentum cardinali continuo ad Laurentium super ea re litteras daret: & eorum exemplum litterarum, *Kalendaris octobris* (an. 1560.) datarum, est tale: „Incolamitis. Dei gratia, cardinalis Turnonius in Gallias venit, sed, cum sæpe animi sui dolore, religiosis et in ita perturbatis inventis, nullus ut prope in hoc regno sit locus, quem non

aliquis ex parte heretica lues contaminaret. cum vero adventu suo partium seditiones graves vel jam ardentes extingueret, vel orientes opprimeret, partium christianissimæ regi per litteras uolens remedia usque ad vim ac frondes seditionis hujus & consecrationes se hinc repellendas proposuerit, nequaquam deesse Turoni vult, solo suo natali. id cum oppidum sit obtingenti circiter duodecim frequent, ad Rhodanum situm, ac sapientie studiosos non pauciores mille ducentis habeat, propter opportunitatem collegii, quod suis ibi impensis cardinalis edificavit, proxime ab intrac hujus perisiculo obest; quam ad id loci nequaquam effugisset, nisi & popularium adversus cardinalium suorum eximius & observantia defendisset. & vigili prædicatione fratris filii (Juli Turonici) castella, qui, turonice domus generosa stirps, vel cum vitæ discretione majorum suorum præcæm vestigia, nova hæc pietatis inventa coramque fautores propalaret & oppugnaret nunquam desistit: adeo ut ab inimicis filii ad contraventionem, ut ipse ventur, non prestat digito, & passim vocitatur. Jam vero cardinalis, pro optima opulenta, quam semper de sanctimoniis vitæ, doctrinæque integritate servatissimæ societatis Jesu habuit, persuadet filii, suam hanc patriam contra impetum quovis fronteque tentatæm reddere incomparabilem posse, si premissum ei de vestris hominibus imponet, suumque collegium catholice societatis filios sanctosque committat; neque nisi tantum oppido, sed toti regno sperat se impensæ commodum allaturum. etiam collegium peropportunum cum sit tum fin & opulentia oppidi tum ordinis magnificentia, & his mille francorum annuo vestigali, præterquam quod diligendi cupidus, eo ut commoret, attente, potest etiam multas e societate promerere.

cedere velit collegio (e) Jesuitarum, ejus sanctitatem summam sua

stante emulare viros, quos, per Gallias sparsos, certa spes est, ubique innocentia vitae ac Dei verbo gloriosos jugulatorumque catholicæ fidei habere, in christiana religione splendorem regnum omne regiturus. nec leve erit commodum, tam multos adulescentes, ex quibus deinde antistes, religiosi viros, magni cancellarii, praefici, consilarii, senatores, ac ceteri magistratus regniq[ue] administrari creantur, a primis annis in foveâ Dei timore educari, & catholicæ custodiâ pietatis, atque pietatis hanc mentis, si hujus mali arguerent ab talibus personis affirmari esse. scilicet Deus, ut in omni Gallia societatis extructa collegia essent! non tamen laborantem pontifex summus esset ad populum, alius pietate inclytum, in sanctae sedis obsequio, & matris ecclesiae gravis retinendum. id adeo experimentum aperte monstrat, quod Billoum & Apamiae, gallicanae urbes, quousque regionibus, vitiis carentibus, undique oblectantur, tamen & si & multas circa urbes ab infanda contagione liberari servaverunt. hujus rei gratia quibus fidei Christi cultus dilatat bonitati gratias debet agere, quod in summi hujus collegiis quos & cetero demittere ad nos hanc vere catholicam societatem dignato est. cui cum tu, pater summe observande, merito praefici, cuius maxime incorruptaque sapientiam, prudentiam & sancti moris cognitio habet, plurimique, ut debet, facit cardinalis (Antonius), tanta acutus confirmat suum beneficium hoc votum atq[ue] infirmat. idcirco iusti, ne tibi nomen suo (quod his litteris facio) significare, mentem bene ejus est, ut suum illud collegium sanctae hujus societatis sit. Antonius Laureus. cuius hominis virtutis testimonium, a S. Carolo Borromeo quibusdam ad card. Sirletum litteris (quae ex autographo, in vaticanae bibliothecae codice 6189,

pag. 174. prostante, descripti) datum, non praetermittam.

*All'illustrissimo, & reverendissimo signor, mio onorandissimo, il signor cardinale Sirletto. A Roma.*

*Illustrissimo & reverendissimo signor mio onorandissimo. A l'hora, ch'io ero in sul partirmi di Milano & pieno di molte occupazioni, hebbi la lettera di V.S. Illustrissima: & havendo inteso il disegno del signor cardinale Alessandro sopra la persona di messer Vincenzo Laura, mi parve, che la bontà & le virtù sue lo facessero molto degno del vescovato di Mondovì, come quello, che potrebbe reggere quella chiesa con grandissima soddisfazione di nostro signore, del cardinale p[re]sente, & de le medesime persone, ch'havisse a curare & indirizzare ne la strada de la pietà & religione. Ma l'ufficio, che non ho potuto far per lui col signor cardinale di Savoia, mi riserva a far poi più commodamente & con maggior efficacia, quando io ho ritornato a Roma: sì che sarò in breve, piaciuto a nostro signore Dio. De le altre cose, che V.S. Illustrissima discorre meco con molta amorevolezza & giulio, le ringrazio sommamente; & la prego a continuar questa officio. Se la può far senza incomodo: perchè non mi piacerà d'esserne lontano, quando la habbia tanta parte de i suoi ricordi, & questo ricavo de le sue lettere. & con questa sue a V.S. Illustrissima bacio humilissimamente le mani. Di Brescia a 16. di novembre del 1565.*

*Di V.S. Illustrissima & reverendissima.*

*Ilvill. Sirletto*

*C. card. Borromeo*

(e) Collegii lugdunensis rationibus ac commodis archiepiscopus hic Antonius d'Albon non suis modo, verum etiam aliorum opibus prospicere studiosissime contendebat. susceptum ab homine hujusmodi patrociniolum Petrus Joannes Perpinianus in oratione ix. habi-

sua voluntate eam unionem confirmaturam esse: quae majorem etiam sibi facultatem dari valde cuperet bene merendi de isto collegio, & pio & vestris regionibus pernecessario (f). quam oc-

casio-

habita ad lugdunenses V. non. octobr. an. 1563. sermone ad eum converso, hisce verbis commemoravit: *Tu, pater amplissime, sacrum in hac urbe cunctis, praefes, propagator, pater, ut jam olim corpore, veterem solaque veram religionis omni ratione defendere ac tutari, & hoc collegium, auctoritate tua, beneficio civitatis institutum atque fundatum, cujus tu patrocinium tam alacri animo sponte suscepisti, solito favore compleris ac fovere. quantum vis ad conferendum pietatem obtinendam educatione institutisque puerilis, tu minime annulum ignoreas. hic, hic una cum litteris, una cum artibus ingenuis & bonis moribus, & salutaribus disciplinis veteris institutis & praeceptis juvenes lugdunenses. quantum erit in nobis, induatur. hoc erit ara, hoc propagaculum sanctae fidei, omnibus illis evangelii recentis impartanti doctoribus oppositum & obiectum, si tu, pater amplissime, studio & auctoritate tua, ut facis, nostris conatus adjuvabis.*

(f) Quantum praestitit in hujusmodi collegiis catholicae religioni constitutum esse SS. pontifex Pius V. existimaret, non modo ex hoc hujus epistolae loco, verum etiam ex illo altius ad Jacobum Ukangium, galloensem archiepiscopum, & Polonae primatem, a nobis in tit. vol. pag. 150. allato, intelligimus: *Uad etiam, inquit, nobis velle sciret, institui in isto regno aliquot societatis Jesu collegia: quod te quoque capere intelleximus &c.* Idem autem (quemadmodum Andreas Mendius in *Crisi de soc. Jesu* 4. tit. a. 14. scriptum reliquit) in litteris ad coloniensem antistitem datis, fortunatos ait esse eos urbes, quibus habere collegium societatis Jesu contingit, praestitum ubiqueque dominatur haerese, atque suis quae variegatus operarius instituit

*divina providentia, indeque ab episcopis in primis perquirendas esse hujusmodi adulescentias.* Idemque Pius, cum ei narraretur, Avenione conspirasse hugonotos, ut homines societatis Jesu ex ea urbe ejicerentur, exclamavit: *Vae Avenioni, ejusdem inde jesuitis.* In qua jesuitarum collegia, ad ingentes populorum, Deo adjuvante, utilitates, propagandi cura tam diu vic sanctissimus fuit, quam diu vixit. habeo cardinalis Commendonii ad Stephanum Bathorium, Transilvaniae tum regulum, Poloniae paucis post annis regem, litteras, id ipsum valde perspicue declarantes, Varavia pridie Kal. apr. an. 1531. hoc est non nisi triginta ante Pii obitum diebus, datas, hujusmodi: *Pius, pontifex maxime, de tuo proclamo studio in catholica religionem, deque pio consilio accessendi in provinciam istam sacerdotes societatis Jesu certior factus, cum singularem in ea re voluptatem cepisset, complens te animo, ne continere quidem se potuit, quin susceptam ex tam salutari capite paternam erga te voluntatem eidem tibi per litteras declararet. quemadmodum enim, pro ea persona, quam conamini omnium patris patrique Dei illi impavit, summo dolore afflicto, nobilissimum istam provinciam, ut jam exco, fraude adversarii humani generis, magnis involutis errorum tenebris tueri, ita summo opere est laetatus, novo isto divina benignitatis munere, quo in ei princeps datus est, qui nationibus illis clarissimum veras pietatis & religiosae laudem ad aeternum saltem praefert, & populum omnium ad catholicam recedat, omnium nostris, gratum revocet. quam ad rem (quod tu sapienter intellexisti) magis tibi adjuvanti futuri sunt sacerdotes societatis Jesu i quorum*



caſionem, oblatam ſibi, ſemper libentiſſime complectetur. In-  
 terea tibi felix ſanctae benedictionis munus impertit; cui ego  
 quoque a Deo ſalutem felicitatemque precor. Romae. v. (x)  
 non. mart. M. D. LXVII.

III.

quorum ea inſtituta & ſacrorum do-  
 ctinarum ſtudio ſunt, ea vitae, pie-  
 ac religioſe agendae, diſciplinæ, ut a  
 magnis principibus ſæpe ſum ad ca-  
 randas papalium morbos, hæreſes  
 ſectæ ſuæſas, ſalutariter illi  
 melius adhibiti ſunt. nam juvenutem  
 probis moribus literiſque diligenter in-  
 ſtituunt, populum concionibus cum an-  
 tici ad vitæ tam ad virtutem accen-  
 dunt. & ſalutaribus præceptis, banſis  
 ex divinarum literarum ſtudiis, ad  
 veræ religionis cultum eradiunt: quod  
 illis tradunt, ipſi re præſtant: templa  
 Dei ſanctiſſimæ cuiusque ſtudio culta  
 habent, & ſanctas religionis ſacra ad-  
 miniftrant; & præterea, magnis ſæpe  
 in rebus, eorum fidei diligentiſque  
 operæ magni etiam regi uſi ſunt. quæ  
 a me commemorata ſunt non tam ea  
 cauſa, ut te ad complectendam tam ſa-  
 miliam hortarer, quam ut conſilio tuo  
 accenſiſſi cum ipſe magis lætariſ.  
 Ego, cum ad Maximilianum caeſarem,  
 & ad Auguſtum regem, de ſocietate ac  
 ſocietate iungendo adverſus communem  
 hæſem, pontificis miſſi, veneris, cum  
 hoc ipſa laude religionis & catholi-  
 cat pietatis tuæ, tum reliquarum ſo-  
 ciæ virtutum, ita ſtudio tui accenſi  
 ſum, ut nihil ſit, quod mihi gratius  
 ac optatius accidere poſſit, quam ut  
 novare aliquæ re tibi poſſim operam &  
 ſtadium meum, quod tibi ex animo ſol-  
 licitor ac deſidero: & Deum precor, ut  
 ad ipſam provinciam ſalutem ſalvum te  
 & incolamem diſtinguas conſeruet ac  
 teneat. Parſavia. prid. Kal. apr. 1571.  
 Incidi nuper in quamdam Pii V. epi-  
 ſtolam, ad ſocios duacenſes datam,  
 id ipſum ſanctiſſimi pontificis iudi-  
 cium ſtadiumque declarantem; quam  
 hæc ſubiſcit: *Dilecti filii &c. Data  
 ſocietatis veſtræ collegia, quæ apud  
 multas variorum provinciarum clauſa-*

*tes conſtituta repræſentant, animarum  
 ſaluti ſæpius catholicæ tam propa-  
 gandas, tam conſervandas, tam re-  
 ſtituendas magnopere viliis accommo-  
 datusque eſſe intelligimus, idcirco colle-  
 gium veſtræ ſocietatis, ſumptibus no-  
 ſtræ aſſiduiſſimè (Ord. S. Benedi-  
 ctæ) & ſuæ abbatæ nuper ipſe inſtitu-  
 tum eſſe cognoviſſimus, & magis in ea  
 re lætatiſſimè affecti ſumus, & monacho-  
 rum ærum, qui in opere tam egreſſi  
 perſeſcunt de religione quamvix mæ-  
 rant, pietatem, caritatem, devoti-  
 ſſimam ætatem in domino commu-  
 daviſſimè. quæ enim opera non ſolum  
 eorum animarum lucra, domos aſſi-  
 dante, proventura ſperamus, quæ eni  
 reliquiſſimæ ſocietatis colligis &  
 antea proveniſſe, & nunc quamvixi-  
 me provenire compertum habuimus, ſed  
 etiam univerſitati ipſi, in ipſa civitate  
 nuper inſtitutæ, magnam ornamentum  
 utilitatemque allaturam eſſe iudicavi-  
 mus. a cujus quidem univerſitatis iu-  
 riſdictione præſidium colligim, quod  
 in viliſſimis religioſis conſtat, non ſolum  
 quod ipſorum perſonæ & bonæ,  
 etiam quod ſchoolæ ſue grammaticæ,  
 ſue humanarum literarum, ſue rheto-  
 ricæ aliarumque liberalium artium,  
 liberarum, inuunt, extempuſque eſſe  
 volumus, & horum tenore literarum  
 apoſtolice auctoritate decernimus atque  
 ſtatuiſſimus. . . . Datum Romæ apud  
 S. Petrum ſub annulo piſcatoris die illi-  
 novemb. M. D. LXVIII. pontificatus  
 noſtri æno quarto (aut hæc repeten-  
 dum eſt tertio pro quarto, aut proba-  
 me M. D. LXIX pro M. D. LXVIII.).*

*Thomas Alabrandini.*  
 (x) It. Kal. febr. cod. barſen. In  
 hiſce temporum notationibus tabulariſ  
 vaticani auctoritatem ſequor; aliorum  
 codicum, ſi qui fuerint, leſiones cabi-  
 bere non omitto.

## III.

Julius Pogianus Octaviano Ferrario.

*Ex ejus ad se litteris quaedam amplectitur,  
quaedam refellit.*

20. mar.  
1507.

**L**iterarum officium, quod antea abs te requirere, tali tuo tempore (a), & parum potestis (b) nec te ipsum amantibus fuisset, tua sponte mihi aliquando cumulate reddidisti, uberi in primis elegantique epistola (c): in qua primum declaratio tui sensus in amicorum incommodis etsi ad me necessaria non fuit, qui tuae humanitatis sum maxime conficius, tamen, quia a te est, non potest mihi non esse per jucunda. consolatio autem, quam amice cum mea laude conjungis, sapiens est illa quidem & plane philosophi, veruntamen, quae ei potius mederi videatur, qui labore ex rerum commutatione meliorum, quam desessio mihi diuturna exercitatione accommodandi studia mea ad alienam voluntatem, non modo nulla oblectatione, sed perpetua molestia animi mei. quod ut pluribus fortasse, quam oportuerit, questus sum superioribus literis, sic vereor, ne non satis idoneam literarum tarditatis excusationem attulerim, siquidem occupationes meas refellere videris. me incautum! qui vel in probabiliori causa non delituerim, vel certe non providerim, ne iste, quemadmodum scribis, familiaris meus palam meas proferret literas, quibus mendacii a te festive coarguor. quanquam, quod tibi, simplici videlicet homini, vix probatur, me sex menses ipsos negotiis adeo distentum fuisse, ut eo ad te literarum officio fungi minime potuerim, mihi, id jandiu noctes diesque cogitanti, adhuc ne contigit quidem, acute ut invenirem, quomodo per otium arbitrato meo aliquid scriberem, impedita semper opera, vel certe animo occupato meo. At nostrae istic circumferuntur epistolae. Primum quot illae & quales? non enim opinor, plures una, & de qua non facile statuas, utrum brevius scripta sit, an negligentius. deinde non eadem causa est non rescribendi semel saltem iis, a quibus non

Vol. IV.

V

semel

(a) Multis incommodis ac molestiis Ferrarius proxime laboravit. Vide ejus ad Pogianum litteras, quarum initium est *Tuic incommodis*, quasque supra pag. 116. post epistolam *Certam consilium* d. 1. Jul. 1566. attulimus.

(b) *prudens* exempli. Gratianus emendavit.

(c) Illa ipsa Ferrarii epistola est, de qua modo dixi, omnino legenda ei, qui vult Pogiani hanc responsionem probe intelligere.

semel sis ipse provocatus, & non laceſſendi alios literis. aequi alterum ſuperbiae aſſignent, communi humanitati remittant alterum non iniqui. non vero epiſtolarum nomine a te hic arbitror intelligi literas, communi lingua conſcriptas, quas de noſtris vel de eorum rebus quotidie ad amicos mittimus; quo munere interdum ipſi vel aliud agentes, ſaepeius pueri opera deſungimur. ſed nimirum amor noſtri, unde illud etiam extitit literarum deſiderium, & iſtam in partem tibi argumenta ſuppeditat, & facit, ut non ſolum uberiora videantur, ſed etiam gratiora ſint ea, quibus a me magis datum eſt teſtimonium veritati, quam benevolentiae tributum praeconium. quae cum a te & mirabiliter ornata ſint, & diſputata ſubtiliter, vix tamen ipſe conſtituo, utrum magis Ariſtoteſi tuo in referenda gratia Cicero cedat (d), an eloquentia tua meum (e) de te factum augeatur. quorum in altero paterere, me a magiſtro iſto virtutis ( ſic enim appellas ) diſſentire, ſi minus ut Ciceroni aſſentiar, certe ut audiam virtutis ipſius, & communis omnium ſalutis parentem (f), qui promptae vel ſine eſſectu voluntati praeſtium caeleſtis vitae propoſuit; ab altero ( niſi forte id agis, ut opprimar onere officii ; quod proſeſſo ab aequitate tua eſt alienum ), quaeſo, remove te, ut exiſtimes, mihi te quicquam propterea debere, quod, commendatione mea, doctrinae morumque tuorum elegantia Romae ſit illuſtrior. eſto : quibuſdam notior ſit mea opera virtus tua. an tu, cum habeat teſtificatio mea officii neceſſitatem, praetermiſſio autem ſcelus coarguat,

a me

(d) Ferrarius ita ſcripſerat : *Neque enim adduci poſſum, ut iſtæ aſſentiar in reddenda gratia, qui officio ſatis fieri putant, ſi ſe quia gratiam habere tantum oſtenderit. nam quid eſt hoc aliud, obſtrepere, quoniam, a quo acceptis, ei debet beneficium ? qui autem alicui quid debet, iſtæ eo ipſo, quod debet, certe non reddit. virtutis magiſter Ariſtoteſes, grati hominibus remunerationem docet eſſe vocales proſulas. At Cicero in oratione poſt red. ad Quir. cap. 12. Atque in officio, inquit, perſolvendo diſſimilis eſt vetis pecuniae debitor : propterea quod, pecuniam qui retinet, non diſſolvit ; qui reddit, non habet : gratiam, & qui retulit, habet, & qui habet, & in orat. pro Co. Plancio cap. 68. Diſſimilis eſt, inquit, pecuniae debitor, & gratiae. nam, qui pecuniam*

*diſſolvit, ſtatum non habet id, quod reddidit : qui autem debet, aut ( al. it. ) retinet alienum. gratiam autem & qui reſert habet, & qui habet, in eo ipſo, quod habet, reſert. idemque lib. 1. de offi. cap. 89. Commode autem, inquit, quicumque dicit, pecuniam qui habeat, non reddiſſe ; qui reddiderit, non habere : gratiam autem, & qui retulerit, habere, & qui habeat, retuliſſe.*

(e) utcumq; exempli. Gratianus emendavit. Proxime in illis utrum magiſtri Ariſtoteſi abſiit a cod. barber. vocula magiſtri.

(f) Jeſum Chriſtum per Paulum apotholam 2. ad Corinth. viii. 12. Si enim volentes prompti eſt, ſecundum id, quod habet, accepto eſt, non ſecundum id, quod non habet.

a me tuis laudibus responsum putas, hoc tribuendo honore verborum? equidem sic accipio, initam a te multis officiis gratiam ut tibi referre possim, majore studio conatuque mihi agendum esse, quam adhuc egerim. Quod autem scribis, summos viros Sirtetum & Alciatum cardinales, caeterosque, quos commemoras, tibi deesse: ego vero non magis illos tibi, quam te illis, tum eorum, tum tua, tum denique mea causa, deesse doleo. quorum tamen ipsorum consuetudine sic raro mihi frui licet, ut videantur aequae interdum longe abesse, atque tu: quod, ad probandam tibi meam superioris epistolae moram, an aliquid habeat ponderis, velim cogites. hanc vero copiam talium virorum, quam ipse desideras, quod ad me attinet, istuc non requiro; si modo tu sodalesque (g) tui amorem mihi vestrum conservatis. nam, qua illi parte vestri similes sunt, vel potius nihil est illis simile (h), ea me sane tenent; qua vero praestriugunt aciem imperitiae multitudinis (i), me omnino non movent. Professionem istuc meam quod habes in desperatis rebus; vix mihi quoque, vel in summo amore patriae, spes relinquatur, verenti, ne quid tu ea in re cernas acutius, quam ego: quod tamen quale sit (k), ne illud quidem, quod, cum a studio erga vos meo discessis, te minus deleat, non satis intelligo. Venio nunc ad graves casus, quibus te hoc anno varie fortuna

V 2

EXCEP-

(g) Barptolemaeus praefertim Caepa, & Hannibal Crucius, sive Crucijus: de quibus vide epist. Certum consilium d. 21. jul. 1544.

(h) Mendi notam contra hunc locum in margine sui exemplaris Gratianus adscripsit, ego eandem in scriptura nullam video; in sententia videor mihi mendosum aliquid videre. nam displicet illa correctio *vel potius nihil est illis simile*: quia quidem correctione laus illa, Ferrario reliquisque mediolanensibus illius aetatis doctis hominibus proxime tributa (quod nempe Sirteti, Alciati, caeterorumque urbis Romae summorum in omni doctrina virorum similes essent) prorsus obscuratur, ac tantum non in vituperationem contumeliamque convertitur. animadverti tamen, hanc totam correctionem a barbariano codice abesse.

(i) Imperitorum vulgus in homini-

bus aestimandis, eorum dumtaxat divitiis, opibus, splendore, auctoritate, gratia ducitur. non ob haec res magni se facere carosque habere Sirtetum, Alciatum, caeteros eorum similes virtute atque doctria viros, Poggianus affirmat.

(k) Contra hunc quoque locum consuetam mendii notam Gratianus adscripsit, recte meo quidem iudicio. quid, si transposita verba sint, atque hoc modo collocanda? *quod tamen quale sit, non satis intelligo: ne illud quidem (scil. satis intelligo) quod, cum a studio erga vos meo discessis, te minus deleat. Vetus Græc. Scriptura enim Ferrarius sic: in tui consilii explanatione interfecta, praeter amorem in nos omnes singulariter, nihil significare fuit, quod ut deleatoret, quam quidem sententiam cur se non intellexisse Poggianus assermet, non equidem intelligo.*

exercuit: in quibus si quid tibi impertiam, praepter dolorem, quem in adversis tuis rebus concedo nemini, Ferrario meo, tot doctrinarum praesidio munito, injuriam faciam. hortos quidem istos, quos vestra causa adamaram, siquidem facti sunt pestilentes, odi jam pejus eo coenaculo, unde tu me olim languentem deductum, apud te recreasti: qui cum me antea semper jueris, quid nunc tui dissimilis offendis excusatione tardioris epistolae? quam si, ut ne tibi succenserem, mihi misisti, nae tu aut quid tibi permiserim, non meministi, aut duriorum, quam par sit, conditionem statuis amicitiae. A Joanne Tonso, lectissimo viro, puto, jam accepisti, de problematis Aristotelis in re nihil esse, quo in praesentia studium tuum hinc possit adjuvari, in spe fortasse aliquid. sed nihil ausim prius affirmare, quam redierit (1) Sirletus cardinalis; qui, de sua episcopali provincia

(1) In card. Sirleti Vita apud Ciacconium illa sunt de episcopali ejus provincia, unde quamprimum rediturus a Pogiano haec dicitur: S. Marci episcopus creatus anno 1566. cum reliquis omnibus. quos episcopum decet, commissum sibi gregem officii regere, tum quotidianum verbi Dei pabulo, antiquorum patrum imitatione, pastore instituit. Janus autem Niclus Erythraeus in Pinacotheca minus accurate & de Sirleti hoc episcopatu, & de aliis ejus honoribus ista prodidit: Sed deum Pius IV. multis consulationibus ad eum amplitudinem perduxit, quae fuerunt ei proxima. nam & Protostarii eum munere decoravit, & S. Marci primum, deinde Scyllacensis ecclesiae episcopi jure praefecit: postremo in amplissimum cardinalium collegium collegit. Non nunc postremum hic cardinalatus honor Sirleto est a Pio IV. delatus, die 11. mart. an. 1565. Protostariatum Paullus IV. illi, ante Pii IV. pontificatum, detulerat: episcopatus autem illos duos Pius V. Pii IV. successor, detulit. De protostariato habeo binas ex codice vat. 6189. litteras, ad eundem Sirletum datas, alteras Hannibalis Car. pag. 57. alteras Simulii Saraceni pag. 129. Utrisque, dignas aliis etiam nominibus,

quae hic segantur, profero. Cui quidem epistola hujusmodi est:

*Signor mio essendissimo &c. Non mi sono congradulato con V. S. del suo protostariato, perchè non m'è mai bastato l'animo d'esserme tanto con lettere l'allegrezza, che n'ho sentita, quanto so, ch'ella se l'immaginerà maggiore ne l'animo suo, sapendo, ch'io le son servitore di cuore e non a la cortigiana. oltre che havendo inteso, che il favore di sua santità verso di lei non era per fermarsi quì, aspettava dove fosse per parare, pensando, che dovessi esser tanto presto, ch'io mi potessi avvanzare la manifattura d'una lettera. E pur, havendole a scrivere a quel modo, non voglio mancare, anchora che sia tardi, di dirle il buon però, così a la domestica; riserbandomi a farlo più presumatamente, quando sarà quel che si dice: che mi giova di crederlo, per l'oggetto mio proprio, e lo debbo sperare, perchè so i suoi meriti. & perchè conosco la grandezza de l'animo di nostro signore. ma la principal ragione, che mi muove a scrivervle questa, è più tosto per valermi del suo favore, che per alleggerirmi de la sua grandezza, essendo tanto fur di tempo. lo aspetto quì di corto Gio. Borlisa mio nipote, e creato di V. S. il quale l'addos-*

dottorand fra pochi giorni, & secondo ch'intendo da ognuno, & m'afferisce il fevor Popio, oltre a la riuscita, d'ha già fatta ne la sua, da una buona aspettatione di id per l'avocare. vorrei mantenerlo anchora per un'anno in Padova, per raffinarlo, e non do mudo a far tanta spesa. e profondo come lo posso ajutare & honorare insieme. m'è stato detto, ch'io so male a non procurarli da queste parti qualche vacanza, io, che non attesi mai a questa pratica, manca nel pontificato di Paolo III. non m'avvisò d'entrarvi adesso, che non son consiliato da la corte di questo pontefice, e che non son comparsa avanti a sua santità per altro, che per servizio de' miei pa'ranti; se non quanto da monsignor di Mafetto & da V.S. fui fatto degno di presentarlo quel mio libro sopra S. Gregorio. vorrei, che V.S. mi consigliasse prima, se la parte, che non fuisti tenuto presentarlo la mia, a supplicar a sua santità per una gratia simile, e se per suo mezzo e del detto monsignore potesse sperar d'ottennerla con l'intercessione del reverendissimo de Trani, nel quale sarebbe tutta la mia speranza: perchè quando baciò le mani a sua signoria reverendissima con l'occasione del detto libro, lo conobbi di tanta bontà & di tanta carità, che se devo attendere ogni buon favor, e, per l'authorità, che tiene con sua beatitudine, forse bisogna esito. quando così parlo a V.S. io farei d'animo anchora così lontano, per mezzo di voi altri signori, gettarvi d'impiedi di sua santità con una supplicatione, & domandarle una riserva de la prima vacante, che venisse ne lo stato di quelli miei signori di quella valata, che a V.S. pareste più conforme a la sua grandezza. ch' a i miei meriti, & specialmente le ch'intercedi un conculcato in Piacenza per questo mio nipote, o per un mio fratello, che con questo assegnamento l'avistasse. e ne l'uno e ne l'altro di questi, credo che V.S. vosti con buona considerazione far fede. quanto fuisti ben allucato. e questa domanda io non intendo, che sia per ricompensa del libro: perchè

io non detti mai cosa a persona con disegno di contraccambio; tanto meno lo debbo fare con un principe sì grande, e sì magnanimo, dal quale son ricompensato solamente de la gratia, che m'è degno di farmi ad accettarlo. e però, quanto a me, io non mi curo, che di questo si faccia parola; se già voi altri signori non lo giudicaste a proposito per ricordare a sua santità ch'io sono; che in questo caso me ne rimetto alla discrezione loro, e raccomando la mia modestia. Se V.S. si risolverà, che si possa fare, io la prego, che si degni consigliare il signor Gio. Pacini, medico di S. Angelo, il qual parlerà di questo negozio, & lo farà sollecitare, secondo la speranza & l'indiretta, che gli farò da V.S. a la quale benissimo bacio le mani. La prego a degnarsi di tenersi in grotta del signor Alessandro Cervini: poichè intendo, che di presente si trovano in Roma; che non l'ho saputo prima, che questa mattina. & mi farò di somma consolazione intendere qual che sia seguito de' suoi buon successi, & se sono stati mai sovvenuti, & se seguitano gli loro studi; che per la lor bontà & per la compassione che ho de la loro fortuna, non posso non haverli sempre innanzi a gli occhi. A V.S. & a loro di nuovo bacio le mani. Di Parma a li 14. di maggio 1557.

D. V. S. R.

Servitore F. Annibal Caro.

Saraceni autem de eodem Sirloto protonotariatus epistola, Paullo IV. pontifice scripta, haec est:

Reverendissimus protonotario apostolicus Gulielmus Sirloto, vira doctissimus S. P. D.

Ex literis, quas quarto Cal. februarii a Claudio patrus accipit, Hicid intellexi, quod fave mihi gratissimum fuit, te summo honore maximo protonotariatus dignitate fuisse a Paulo pontifice donatum. quod pro meo in te amore tuoque in me charitate ita jucundissimum fuit, ut nihil potius in vitam juveniliis evenire possit. nihil enim magis optatum intelligere nunquam potuiss-

*talesque, quam virtutem tuam in excelsis locis sitam cognoscere: teque dignitatis tue amplificatorem pontificem. Paulum nostrum fuisse. quare tibi de dignitate tua summo opere gratular, & valde vehementer gaudere vellicque Deus, ut de te perpetuo gaudeam. tibi enim pro tali virtutibus tuisque in me beneficiis plurimum debet; nunc presertim cum ex literis patris mei intellexerim, te adhuc mei memoriam summa cum benevolentia tenere; cum de me suis perhumaniter ex patris quæstulpi, & ubi esset, & quid agerem, & quæ ratio esset studia. quod certe maximum tuar erga me singularis paternæque charitatis argumentum fuit. ego sane, quibus verbis humanitati tuæ gratias agam, non reperio. illud tamen faciam, ut Deum O. M. assistens precibus orum, ut tibi presertim dignitatem servetur, & ad tam celsitudinem charitatis suæ te provehat, ut quam omnes, qui te venerantur, perornare cupiunt. interea me absentem, ut consuevisi, diligere, & in eorum numero habere dignetur, qui te precipue colant & observant. Vale. Macereti, tertio decimo Cal. februarii M. D. LVIII.*

*Stansius Saracenus.*

Non igitur Pius IV. qui non nisi die 26. dec. an. 1559. pontificatum inivit, sed Paulus IV. qui a mense maio an. 1555. ad 19. augusti mensis diem an. 1559. pontifex romanus fuit, Sicletæ protonotariatus honorem detulit. sed neque idem Pius IV. at Pius V. episcopatus primum S. Marci, deinde scyllacensis eum præfecit. ac de primo illo episcopatu audiendus Theopompus Ferrus, cujus ad Sirictum epistolam ex eodem illo vaticano codice pag. 351. de promptam, nono Pii V. pontificatus mense datam, recitabo:

*Illustissimo & reverendissimo signor patron mio offerendissimo. Ancora che per la passata passata scrissi a V. S. illustrissima quello, ch' io havea sentita nell' animo mio per il carico, che novamente vostro signore le havea imposto de la chiesa di S. Marco, nondimeno havendo*

*ragionato di questo dubbio coll' illustrissima cardinale nostro (Carlo Borromeo), & visto, che sua signoria illustrissima ha il medesimo dubbio, che ho anchor io, ho voluto con questa avvisare V. S. illustrissima di quanto mi disse il cardinale a questo proposito: che lui non havea scritto cosa alcuna, perchè quasi non sapia, che si dire, & che in un certo modo compativa esser a V. S. illustrissima, che nostro signore l'havea posta in due necessità, o di lasciare il servizio, che la fa grandissimo in la universal chiesa de Dio con la persona sua in Roma, per andare a curare la sua particolare, con pericolo anchora illustrissima de la vita, non essendo lei già tanti anni uscita mai di Roma, o, un andandovi, portar le non picciol scantole. che se bene V. S. illustrissima patris nostri in Roma, senza andare alla residenza, salva la conscientia sua in virtù de la santa obediencia, il mondo però, che l'ha sempre osservato, & ammirato tutte le attioni sue, si scandalizzaria forse o si meravigliaria alcuna, che lei in questi tempi havea accettato cura di chiesa così lontana, per non andare in persona a governarla, come pare, che il debita voglia. ma, poichè tutte le cose, che sua santità fa, sono fatte del spirito santo, & V. S. illustrissima è prudentissima, & supererà forse resolutione degna di lei, & conforme alla professione sua, resta il cardinale aspettando intendere a che si risolvèr V. S. illustrissima. Fra tanto prego il signor Dio, che l'aiuti a far quello, che più in servizio di sua divina maestà, honore & salute di lei: alla quale io per fine di questa con ogni humiltà bacia le mani. Da Trivis a dì 15. settembre 1566.*

*Di V. S. illustrissima. & reverendissima.*

*Obbligatissimo servitore  
Teopompo Ferrus.*

De scyllacensis autem Siricti episcopatu illa apud Ciceconium leguntur: Anno 1568, seu verius 1569. hanc S. Marco cum squillacensi ecclesia commutavit, quam annis quinque cum sed-

*mini-*

*misfrast*, ad favorem nepotis dimisit. Non anno 1569. sed 1568. (qui fuit Pii V. pontificatus tertius) illa ecclesiae S. Marci cum Squillacensi, sive scyllacensi, ecclesia commutatio contigit. exstant in eodem illo vaticano codice binæ ad Sirlctum de ea re litterae, alterae a S. Marci, alterae a scyllacensium sacerdotum collegio, mensibus maio ac junio an. 1568. datae. priores pag. 190. sunt huiusmodi:

*Illustrissimus & reverendiss. signor nostro & patrono offerendissimo.* Per lettera di V. S. illustrissima al signor D. Marcello havemo inteso l' amorevol' offerte, qual' essa ne fa, non obstante ch' habbia lasciato questo vescovato, & sia stato eletto da vostra signore vescovo di Squillace, di ch' ne li rendemo infinitissime grazie, & pregamo Dio li ne renda merito da parte nostra, ch' da noi non possiamo mai recompenfar' una minimia particella dell' obblighi, che li havemo, & doveremo haver' in eternum. & certo gratia grande ne haveria sotto Dio, & così faria stato il desiderio nostro; ch' V. S. illustrissima fussi stata vescovo & signor nostro, essendo certi de non haver a trovare mai equal, non ch' di ugellor. onde pregamo V. S. illustrissima, ch' resti contenta, poi ch' ella non è vescovo nostra, interceder' con nostra signore, ch' habbesse per vescovo il signor D. Marcello, o vero alcuno de casa sua, ch' a lei piacesse; però che ne consigliamo, & saremo certi, ch' havendo uno de li soi, haveriam lei noistesso, & non potria governare se no' amorevolmente & paternalmente. & quando a V. S. illustrissima non piacesse procurare il signor D. Marcello a alcuno altro di soi, la supplichiamo a voler favorirne con nostra signore, che potessimo haver el vescovo di Visteglia, tanto affettuosamente servitor di V. S. illustrissima, & molto amico & affettionato di questo capitolo & clero, el quale faria per governar' meglioamente noi, ch' li preti di Puglia, dov' al presente se trova, tanto per esser parso, quanto per amare in general' & par-

ticular' con charità poterna, & essendo lor servitor di V. S. illustrissima, non fariam in tutto privi della bona gratia sua, alla quale saremo sempre per ricever come a padre & signor amorevolissimo. ne havemo scritto sopra ciò a nostra signore. supplicamo V. S. illustrissima a non mancarci del favor & gratia sua, per ch' non vorriamo andar in mano de scapitri. intanto lo pregamo a tenerci per quelli amorevoli & affettionati servitori, quali li semo, & foremo in eternum. & pregandoli da Dio ogni exaltatione & contentatione, humilmente li bosciamo li mani. Da S. Marco a dì 28. di marzo 1568.

Di V. S. illustrissima & reverendissima. Humilissimi servitori & oratori Il Capitolo & Clero di S. Marco.

Scyllacensium autem sacerdotum ad Sirlctum epistola pag. 122. ejusdem codicis reperitur, estque huiusmodi:

*Illustrissimo & reverendissimo nostro & patrono molto offerendissimo.* L' amorevole & caritativa lettera de V. S. illustrissima havemo ricevuta, & inteso, quanto sua illustrissima signoria ni scrive & comandando. La ringraziamo infinitamente dell' suoi & cristiani ricordi, che sua illustrissima signoria se ha dignata darci. speramo nella bontà de Iddio non mancaremo di eseguir, per quanto le forze nostre basteranno, sì in quel che tocca al servizio di nostra signore Iddio, & al servizio delle nostre conscientie, come per furon consacrare al mondo, che stando sotto la protezione d' un sì degno & catholico prelado, sempre saremo per andar avanti di virtù in virtù, pregandono esso magni Iddio ( donde procede ogni ottimo dono ), che per la sua bontà, non per nostri meriti, si degni concederli la perseveranza fi alla fine, sì per salute dell' anime nostre, come ancor per il bono esempio si deve alli popoli. Non restano di ringraziare ancor V. S. reverendissima de la cessione habbia fatta de l' officio del vicariato in persona del reverendo signor D. Marcello, il quale certo have incominciata il cristiano-



mente a procedere in tutte sue azioni, che non solamente noi ne siamo ben edificati & contenti, ma tutta questa città & diocesi benedice non poteva esser di manco, che quale è il signore, tall sono i suoi ministri: & del tutto ne sia ringraziato nostro signore Iddio & vostra illustrissima signoria. & perchè è costume alli suoi prelati darli il caritativo suffragio, siamo non meno stati intimati atriumenti de pagarla; ci ha parso con questa formola intendere a vostra reverendissima signoria, & offrirviela con quella bona volontà se possi maggiore, & non solamente questa, ma, si fosse di bisogno, seriamo pronti a spargere il sangue proprio in tutto quello, che toccherà al servizio & aumento de sua illustrissima & reverendissima signoria. si degnar dunque aversi, quanto haveremo ci: seguire, attalchè con ogni bona volontà dal canto nostro l'onorifica quanto per sua illustrissima & reverendissima signoria al sarà impago; & restano con ogni debbita riverenza baciando le mani & piedi de sua illustrissima & reverendissima signoria, con pregarvi sempre vostra signore Iddio, che le dia quella felicità, qual tutti desio, come sperano non mancherà, & tutto in servizio de nostro signore Iddio & della christiana religione. con che si degni sua illustrissima & reverendissima signoria ricordarsi di questo suo officinato & devoto capitale. Da Squillace a 24. di giugno 1568.

Di vostra illustrissima & reverendissima signoria

Devotissimi & affezionatissimi  
fidditi & servitori

Il Capitolo & Clero di Squillace.

Gratulatorias de Scyllacensis hoc  
episcopatu litteras, ad Sirletum mense  
martio ejusdem anni 1568. a Theopom-  
pilio Ferris datas, habes in eodem co-  
dice vaticano pag. 567. his verbis.

Illustrissima & reverendissima signor  
patrono extendissimo. Ho inteso per let-  
tera di Roma, che nostro signore ha  
permutato a V.S. illustrissima la chiesa  
di S. Marco in quella di Squillace, &

che questa è maggiore della prima de  
papale & di reddito. Cotesa permuto  
mi è parso occasione assai bona de far  
riverenza a V.S. illustrissima, non mi  
bastando mi l'animo di scriverli senza  
qualche causa. nè questa piglia  
hora per alleggerarmi seco, come forse  
saranno molti: perchè non veggo causa  
d' allegrezza, dove si sente più tosto  
accrescilo, che suinuito il carico, &  
sapendosi, che V.S. illustrissima non ha-  
verà men cura questa sua novella spesa  
di quello, che havere quella prima. &  
se par vi è qualche causa d' alleggerirsi  
mi allegro con li servitori voi. & con  
li poveri di Christo, che con questa  
comodità V.S. illustrissima potrà dar  
loro maggior segno della pietà sua a  
questi, & della liberalità a quelli. mi  
congratulerai bene con il popolo di Squil-  
lance, se la compassione, che ha a quel-  
lo di S. Marco non me ne raffreddasse,  
vedendo fin da qui tanta miseria in  
S. Marco, quanta jubilatione in Squil-  
lance. ma poi che queste vocazioni da  
una chiesa all'altra sono tutte dal si-  
gnor Iddio, & questa sua specialissima-  
mente, per mano poi di cui tanto bona,  
come è nostro signore, mi pare, che  
tutti uniformemente dobbiamo alle-  
grarsi & dolersi del bene & del ma-  
le del proximo nostro, & esser certi,  
che la misericordia divina provvede ai  
preggi de' pastori secondo il loro in-  
stante bisogno; & che perchè ha con-  
cesso adesso la pietosissima persona di  
V.S. illustrissima a cotesa città, perchè  
forse n'havere maggior bisogno, havendo-  
ne prima per un prezzo consolato quella  
di S. Marco. cui piaccio alla medesi-  
ma bontà sua dare forze a V.S. illustris-  
sima de poter giovare & confortare  
questa sua novella spesa, come gli ha  
sempre con larga mano dato bon animo  
& volontà de giovare a tutta il mondo.  
Io poi, se mi conoscesse atto a poter ser-  
vire V.S. illustrissima in qualche cosa  
con la persona mia in questa o in qual-  
voglia altra occasione, mi offerrei pron-  
tissimo, ancorchè superfluo, of-  
fendo prima che adesso per affezione  
del-

*delicato, & per benignità sua accettata al suo servitio. ma, poichè mi trovo con le qualità mie imperfettissime impotente a servirlo in altro, che in desiderarli ogni felicità, me ne farò satisfacendo a questo mio desiderio, ajutandolo con qualche orationi, & col maggior spirito, che farò in me, acciuchè il signor lo adempisca a consolazione di tutta la chiesa santa sua. & se pur forsi farò da lei o tenuto o fatto degno di servirlo in qualche altra conto, aspetterò essere comandato, & con la debita prontezza mi sforzerò d'ubbidire. con questo fine & con tutta la reverenza & devotione, che posso & debbo, bacio le reverendissime mani di V. S. Illustrissima, & in sua memoria mi raccomandando da Mantua, dove mi trovo con l' Illustrissimo cardinal Borromeo già quindici giorni son passati: qual'è per ordine di nostro signor per causa de alcuni heretici. A' dì XI. di marzo 1568.*

*Di V. S. Illustrissima & reverendissima  
Obligatissima & affettuosissima  
servitore*

*Teopompo Ferri.*

*Quibus omnibus prespicuum est, scyllacensem episcopatum non anno 1569. ut est in Ciaconii opere, sed 1568. Sirloto fuisse delatum. Erravit etiam, si non in anno, at certe in mense, Ferdinandus Ughellius. ait enim T. IX. Italiae sacrae pag. 447. Die prima aprilis 1568. ex episcopo S. Marci ad squillacensem ecclesiam translatus (Sirlotus) est, eamque administravit annis quatuor, & ad favoreum nepotis dimisit. Atqui jam inde a mense martio ejusdem anni datas & S. Marci sacerdotum & Theopompi Ferri litteras vidimus de Sirloti ad scyllacensem episcopatum translatione. Quo igitur ejus anni 1568. mense ea translatio contigit? Eodem nimirum non modo mense, verum etiam die, quo Paulus Odescalcus a Pio V. penoensium episcopus renunciatus est: quam quidem renunciationem in diem 17. februarii incidisse idem Ughellius vix, ut arbitror, testificatur. Nunc Odescalcus*

*Vol. IV.*

*ipse audiendus est, in suis ad Sirlotum litteris, vaticani codicis pag. 579. promittentibus, diserte testificans, eodem senatu se ad penensem episcopatum fuisse evectum, quo ad scyllacensem fuerit Sicletus ipse translatus:*

*Illustrissimo & reverendissimo signor mio offerendissimo. Se ben'io son obligatissimo a nostro signor per molte cause in havermi fatto degno del vescovato di città di Fenna, questa non sarà forsi la minore d'esser stato partorito in quel medesimo concistorio, che V. S. illustrissima fu proposta & trasferita al vescovato di Squillace. a me sola dale di non esser di quei meriti, per i quali si come è stata giudicata degna del cappello rosso, così anche dignissima & meritissima di V. S. illustrissima di questo & maggior vescovato. ma sotto l'ombra di V. S. illustrissima può esser stata accetta la persona mia al sacro collegio, havendo riguardo alla superabondanza de i meriti di V. S. illustrissima, la quale havrà coperto la nudità & povertà delle mie virtù: & come dal caldo di V. S. illustrissima son stato tanto honorato, così supplico V. S. illustrissima si degni haver continua protezione di me suo anticho & devoto servitore. A non signor illustrissimo mio de Como deo la prima d'hora all' ingresso: nè è stato novo a me questo favore, poi ch' ogni giorno ne ho ricevuta & ricevo tanti, che perso nella moltitudine d'essi, non potend'io pagar tanti obblighi, con confessarmeli tanto debitore, son certo, che sua signoria illustrissima si contenta & si paga del mio buon animo. Ho havuto più volte a buon proposito ragionamento con il signor viceré di V. S. illustrissima: & trovo, che è più innamorato di V. S. illustrissima, che di signor, che sia in quel supremo collegio. Sua eccellenza anch' altri a star a Pozzolo, & con la prima visita, ch' io farò, non mancherà di basciar le mani a sua eccellenza, come faccio humilmente a V. S. illustrissima. di Napoli il dì XII. di marzo 1568.*

*Di V. S. Illustrissima & reverendissima  
Humilissimo servitor Paulo Odescalco.*

*X*

*Vicum,*

vincia modo pontificiis literis revocatus (m), summum ad Kal. maji expectatur: apud quem si quid fuerit, tibi erit. quo in gene-

Verum, ante etiam hunc annum 1568. de Sirleti illa ad scylliacensem episcopatum translatione agi aliquid coeptum esse, sequens Nicolai Babadillae (qui fuit unus e primis S. Ignatii Loyolae sociis, & in condenda propagandaque societate Iesu adiutoribus) epistola indicio est, ex eodem illo codice vaticano pag. 405. deprompta:

*Gratia & pax Christi domini sit semper nobiscum. amen. Il reverendissimo Don Tiberio Carraffa, vescovo di Potenza, supplicò a V.S. illustrissima negoziasse con sua santità in Roma la collazione dell'abbazia di S. Leonardo pel collegio del Gesù in Catanzaro. non so se sia spedito, e, perchè l'intende, che V.S. illustrissima verrà in Calabria questo settembre a far residenza in Squillaci e Stilo, e che sua santità l'abbia fatto gratia di quel vescovato, come si parla per tutta Calabria, supplica a V.S. illustrissima, ch' havendo da partire da Roma, e non essendo spedita la sopradetta abbazia, la rimetta al reverendissimo arcivescovo di santa Severina, che la finisca di negoziare: che se di certo lo farà volentieri. e così ancora l'ha scritto a monsignor di Potenza, che lo scriva in Roma: massimamente che tutto Catanzaro aspetta questa gratia con gran desiderio. Sappiate pouca. valeat felicissime. Di Catanzaro a' 19. di agosto 1567.*

*De V. signoria reverendissimo & illustrissimo*

*In Christo devotissimo  
Babadilla.*

(m) Pontificiae, quae hinc significantur litterae, quales Romam revocatus est Sirletus, supersunt adhuc in eodem illo cod. vat. pag. 376. suntque huiusmodi:

*Illustrissimo & reverendissimo signor mio osservandissimo. Perchè nostro signore intende, che V.S. illustrissima*

*sia mal disposta del corpo da poi che si truova costà alla sua chiesa, principalmente per la intemperie dell'aere in id, che non le conferisca molto, m'ha commesso, ch'io le faccia intendere in nome suo, che desiderando sua santità la sanità di lei al pari della sua, & d'haverla qui presente in corte più presta sana, che indisposta lontana da Roma, vuole, ch'ella se ne ritorni in quā fatta l'ottava di Pasqua. onde così dovrà effigiare per beneficio suo particolare, & per satisfactione insieme di nostro signore, che la desidera quā per molti rispetti: dove la potrà io principalmente servire molto meglio, che stando essa assente: alla quale intanto faccio humilissimamente le mani; per fine di questa pregando il signor Dio per la sanità & per il suo ritorno a salernitano. Di Roma, a' 13. di marzo 1567.*

*Vostro signoria venga alegramente & preghi Dio per noi sue servitore.*

*Humilissimo servitore*

*Il cardinale Alessandro.*

Alia rursus ad Sirletum idem card. Alexandrinus litteras diesequentis aprilis quinto dedit; quibus liberam illi potestatem sive manendi sive redeundi, nomine pontificis, fuit. eae, ex eodem codice pag. 376. descriptas, hinc habeto.

*Illustrissimo & reverendissimo signor mio osservandissimo. In risposta dell'ultima lettera di V.S. illustrissima, a me tanto più cara, quanto è stata veramente più lunga, le dico, che nostro signore non la desidera solamente per commodità, & per la sanità principalmente di lei, di vederla in questa corte, ma per interesse particolare ancora di sua santità; la quale riceve in ogni modo & in ogni tempo frutto & consolatione grande della sua presenza. Tuttavia, quando ella conoscesse in effetto, che fosse di gran scuntolo l'assentia sua, & dovesse anco a generare in quel*

genere delectationis, omnium humanissimo, probo liberalitatem tuam. sed, heus tu! quid tibi venit in mentem jam nunc libri pretium, vel in eo describendo operae mercedem polliceri? non vis scilicet, me quicquam expensum ferre muneribus? benigne. sed vide, ne iterum nimis exiliter ad calculos revoces amicitiam. Filioli (n) tui indolem jam tum amavi, cum apud te vulgarem quendam pileum constanter rejicientem, in elegantiori autem altero laetitia gessientem vidi. quo mihi etiam a te ejus verbis adscripta salus est jucundior: cui tu plurimam referes (o), & urbem istinc multo propius, quam abdit, abesse dicas velim, ut (p) ejus desiderium commovere incipias. Tonso, Crucejo (q), Caprae salutem dices. Vale. Romae. XIII. Kal. Aprilis. M. D. LXVII. (r)

quei popoli mala satisfattione; V.S. illustrissima si governi in questo caso a modo suo: rimettendosi a tutto il signore in questa parte più alla coscienza di lei propria, che al senso & appetito suo particolare.

Quanto all'ultimo capo della sua lettera, sua santità dice, esser vero, che la festa di quel glorioso santo habbia qualche lettoni & binni & colletta propria, ch'ella serva. d' intorno a che non mi occorrendo altro per hora, allei mi offro di cuore, & le faccio humilissimamente le mani per fare di questa; pregando il signor Dio; che la conservi sana. Di Roma, a' 5. d'aprile 1567.

Di V.S. illustrissimi & reverendissimi.

Humilissimo servitore

Il cardinale Alessandro.

(n) fuit exempl. Praetuli codicis barber. lectionem. erat enim ille quinquennis tum puer.

(o) referens exempl. & cod. barber. Emendavi, siquidem proximam Gratiani emendationem admissurus eram.

(p) qd exempl. & cod. barber. Gratianus emendavit.

(q) Crucis exempl. Emendavi.

(r) His Poggiani litteris sequenti epistola Ferrarius respondit:

Ineptum mihi verum obijci, te esse etiam subactus, ut qui perpetuo molestus, quam continens labor scribendi ad alienam voluntatem creat, animam

tuam jam pridem defatigatus ne verba quidem allevarim, dolorem vero ex rebus immutatis, quum nullum omnino capis, oratione demitigarum uberi. in qua si quid deliqui, vere dicam, invite prorsus deliqui: eaque non tam mea est unius, quam aliena culpa: quam quidem si praestare maxime ceter, operam frustra consumam, & ut in veteri proverbio est, laterem laetum. equidem cum ad te scriberem superius dictas, de ea re non mihi consolandus videbatur, quae quanquam laboris plena administratur ad alterum arbitrium, tamen compensat laborem magnis utilitatibus, & ministrandi lenis molestiam gratia & laude honorifica; propter quae peregrini maximam partem, quibus his bonis nihil est dulcius, ad domo profecti, multo Romae volunt, quam in patria cum suis non vivere. Veniebat etiam illud in mentem, non tibi hoc muneris, quicquid est, quod nunc obis, fortuito obtigisse, sed aggressum te tua sponte illud gerere iudicio tuo, quod ex consilio susceperis amicorum, quorum tantus est talibus in rebus usus, in ergo te amor, ut, cum coram preceptis pariteris (quod scilicet te, certo scio), neque lapsi quae usquam cupide, neque soliti imprudenter. non adhibitas consolationis has igitur excusos habui, meo quidem animo & veras & gravis. tu tamen tot redar-

qui vbi hoc anno, quod nihil non ad-  
sum est, quod levitas agat. hac addi,  
exere jam istuc oneri deponere, si per  
eos liceat, qui impulerant, aut ablu-  
cere, si sit dignum tua constantia. vo-  
ceris audito recta sententia, audis boni  
viri. sed ego non in sum, qui pro certo  
accipiam, quod quisque dixerit, quam-  
vis offerens; praesertim si verbis  
idem extenuat humanum, adiste etiam  
praedict, ac nibili se facte gloriatur.  
siles ipse divini ejus viri admonitu,  
quem tu parvi putas, ego magni ac-  
tismo, quattiescunque in hac genus lucid  
(lucidi autem scilicet), quid dicant  
attendere diligenter, versare natum in  
animo verba eorum, tacitas ad rem  
conferre. si cum re congruit oratio, tu  
mibi vera est, si discepat, confusa ad  
tempus atque cunctata. ex his duobus  
utrum sequere, tute soli, neque ego  
nescio. certe, quod scribis de lassitudi-  
ne, de imperio alieno, totum plane re-  
fellit vita, quam Romae degis. aliud  
enim tu alio suscipere negotium, veteri  
novum adicere, nullum deponere, can-  
tha perferre, multorum voluntati non  
gravate absequi, animos simul & cor-  
pore nolles diesque extricari, non mu-  
nero sunt desisti labore corporis, non  
animo officia, cogitatione languentis  
diuturna. hic tuncabit aliquis daves-  
tiam tenuitatem, ad quam reo servire  
cogatur. non reprehendam sane; quin, si  
viti tu, laudabo etiam, dummodo rem  
quaerant, ut abs te quaeri videas, tum  
honeste tum necessario. istum eundem  
quoque, si honorem afflueret, multo ma-  
gis probabo; excellenti hominem im-  
perio, & ad praecleara natum iudica-  
bo. Pogiannum tamen, amore meo,  
non desinam avare atque obtuleri, pri-  
mum ut rei commentitior videret, deinde  
verus mollis, quam vana videri; nec  
flagitii tantum admittat scilicet, ut v-  
tat condorem innocentis, in qua est pu-  
rissimus. nulli insulset mendaciorum.  
qui si in pravo consilio perseveraverit,  
in eoque persistit, causas nihil pos-  
set habere, quamvis dolenter se-  
nat, si ei religiose affirmanti, se divi-

tias & honores, quae vulgus prima  
omnium putat, contemneret, amici &  
familiares, & in his Ferrarius, nihil  
crediderint. atque hoc quidem veri su-  
dum antecedere diluvis & humanis  
bonis omnibus longissime intervallo,  
sopientia vetus docuit; Deo autem in-  
esse perfectum, in hominibus adombra-  
tum: cui Deo parum apte tua comparas.  
dissimilia sunt enim beneficium contu-  
lisse, quod tu in me scilicet, & benigne  
polliteri; siquidem praemia in posterum  
dilla audientibus proponit Deus. sed  
meum non est omnia minima persequi.  
illud a pollosophis sumptum hoc trans-  
feram, quod in utraque nostrum ca-  
dit optius. homines a Deo habemus be-  
neficia longe maxima, primum univiam  
vitam, alteram educationem, tertium  
disciplinam, qua induimur singuli. bo-  
rum tanta est vel magnitudo vel boni-  
tatis, ut nunquam ea, etiamque vultu ve-  
llet, mortales, alioqui a boni rebus  
non inopes, referre possint se. ut paria  
paribus respondent. quapropter, quoniam  
solvendo non sunt, quoad vita sup-  
petit, in omni tempore debent. inter-  
est autem boni nominis frondere utrumque,  
quod accipit, reddere ad diem, nec ex-  
pellare, dum appelles creditor, aut  
etiam flagites: cui quidem non exigenti  
praematurae, quod dedit, magna est ha-  
benda gratia, patienti solvendi tem-  
pus praeterlabi, multo etiam major,  
debitum vero condonanti, longe maxi-  
ma: atque hoc postremum scire, cre-  
ditori liberali ius est; debitori, & ci-  
dem bono viro, nihil reddere, sui non  
est. quamvis si beneveneri po-  
tueris, non vereri, ne non sit decorum  
mibi vicissim permittere, ut fin animo  
in te quovis gratissimus. si perperis a recte  
agenda me deterere, officia licet. quod  
cunctis, tamen erit indignum, ne quid  
dicam gravius, a virtute alicuius tua  
opera summatim, ad ejus usum abigi,  
maximus denique boni arceri inuicem-  
tem. Improbabilis haec opinio, pro tua  
prudencia, bene, meritis solus, bene,  
sed memineris, optime ac suavissimum  
Juli, qui dederit initia, an illis, quae  
sequi

sequi necesse est, non cum scite infirmari. praesliterit igitur valetatem, quot urbanis hominibus in ore est, aucupandae causa gratiae, ex omni sermone tollere, & quod alicui fecimus, crebris officiis certatum inter nos contendere. frequentatis nimirum alienigenis ipsiusmodi, meliores simul & amabili-

res ambo efficiuntur; quintissimam rectam ortu ex rebus his bonorum auaritia, ipsam etiam, quasi passu proprio ac suo, ad perpetuitatem aletur; nisi si tibi videtur secus; nos quidem cum usu docti, tum silentio, ut non est, minime dubitamus. Bene vale, neque unquam dilige. Mediolani. X. Kal. aug. M. D. LXXII.

## IV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Carolo  
Card. Lotharingo. (a)

*De praeclaro catholicae religionis in Lotharingia statu  
gratulatur. De criminationibus apud regem Galliae  
illi oblati dolet, & falsas esse docet.*

*De Colini verdunensi decanatu.*

QUOD scribit amplitudo vestra illustrissima literis, v. februarii datis, de statu religionis Lotharingiae vestrae, id sanctissimo domino nostro nobisque omnibus iucundissimum fuit. itaque ipsa, quae majorum suorum ac sui similis tanto studio ac diligentia ad Dei gloriam & salutem animarum incumbit, hic in ore est & amore omnium. quo in officio, Deo duce & adiutore confisam, majores in dies melioresque progressus facturam, speramus. De criminationibus, amplitudini vestrae illustrissimae apud regem christianissimum (b) oblati, ut doctui, sicuti debui, sic; quia fictas & falsas

(a) De eo vide Vol. III. pagg. 180. 183. 189. 204. 215. 216. 220. 221. 235. 270. 285. Hanc epistolam suppeditavit nobis vaticani sanctioris tabularii codex pag. 470.

(b) Carolus IX. qui a decembri an. 1560. ad an. 1574. regnavit. Galliae autem reges non modo christianissimi propea quidam eorum appellatione illi (quod omnes fatentur), verum etiam *principales ecclesiae filii* (quod in quodam nra V. III. pag. 12. annotatione affirmamus) quibusdam non persuasi quod dictum illud meum nullo cuiusquam testimonio confirma-

ries. testes igitur hoc loco producam. Henricus Spondanus in *Epistole Anac. Borgoli* ad an. Chr. 914. tom. I. pag. 726. col. 2. edit. lugdun. an. 1686. Inde est, inquit, quod reges francorum ex illis totius orbis principibus hic singularis excellentiar titulus praesentent, ut filii ecclesiae primogeniti, & christianissimi indigentur. Pallavicinius *Hist. concil. trid.* lib. VIII. c. 2. n. 5. Inde ille *Ducis* (Francisci I. Galliarum regis ad concilium tridentinum an. 1546. legatus) recitans una lecta oratione, *commemorat da principio i meriti de re franci con la religion cristiana e con*

a

1. 490  
1267.

b

qui vult hoc uno, quod nihil non ollum est, quod laetitia agat. hoc addit, cupere jam istuc overis deponere, si per eos liceat, qui impossuerunt, aut abjicere, si sit dignum tua constantia. veteris aulici sententia, audio boni viri. sed ego non is sum, qui pro certa accipiam, quod quisque dixerit, quamvis assenserit; praesertim si verbis idem extiterit humana, edisse etiam praedicat, ac nibilli se facere gloriatur. scilicet ipse divini ejus viri advenit, quoniam tu parvi putas, ego magni aestimo, quodlibetque in hoc genus incidit (incidit autem sapientia), quid dicant attendere diligenter, versare necesse in animo verba eorum, tacitis ad rem conferre. si cum re congruit oratio, ea mihi vera est. si discrepat, confusa ad tempus atque emutata. ex his duobus utrum sequare, tute scis, neque ego aescido. certe, quod scribis de lassitudine, de imperio alieno, totum plant restitit vult. quam Romae degis. aliud enim tu alio suscipere negatum, veteri novum ostendere, nullum deponere, cum illa referre, multorum voluntati non gravate obsequi, animo suavi & corpore molles diesque extricari, non munera sunt desisti labire corporis, non animi assilia, cogitatione languentis diuturna. hic emensabit aliquis domesticam tenuitatem, ob quam rem servitae cogatur. non reprehendam sane; quin, si vult tu, laudabo etiam, dummodo rem quaerat, ut abs te quaeri videas, tum honeste tum necessario. istam eundem quoque, si honorem afflaret, multo magis probabo; excellenti humilium imperio, & ad praecleara notum iudicabo. Porrigam tanta, aures meos, non desinam orare atque obtestari, primum ut rei ammentitilis vitet, deinde verba molis, quam vana videret; nec flagitii tantum admittat scilicet, ut vult condordia innocentis, in qua est purissimum, mentalis infuscat mendaciarum, qui si in pravo consilio perstiterit, in eoque perseveret, consat nihil potest habebit. quomodo diceret sit, si ei religiose agnoscanti, si divi-

nas & honores, quae vulgus prima omnium putat, contemneret, amici & familiares, & in his Ferrarias, nihil crediderint. atque hoc quidem veri studium antecedere divinis & humanis bonis omnibus longissimo intervallo, sapientia vetus docuit; Deo autem inesse perfectum, in hominibus adumbratum: cui Deo parum apte tua comparas. dissimilia sunt enim beneficium contulisse, quod tu in me fecisti, & benignitatis polliceri: quidem praemia in postumum disto audientibus propalant Deas. sed meum non est omnia nihilis persequi. illud a philosophis sumptum hoc transfeream, quod in utroque nostrum cadit optima. homines a Deo habemus beneficium longe maxima, primum omnium vitam, alterum educationem, tertium disciplinam, quae iubentur singuli. bonum tanta est vel magnitudo vel bonitas, ut nunquam ea, etiam vultu velint, mortales, alioqui a bonis rebus non inopes, referre possint se. ut paria paribus respondeant. quapropter, quoniam solvendo non sunt, quoad vita suppetit, in omne tempus debent. interest autem boni nominis fraudare amorem, quod accepit, reddere ad deum, nec expellere, dum appelleret creditor, aut etiam flagitet: cui quidem non exultanti praecantatur; quod dedit, magis est habenda gratia, patienti solationis tempus praeterlabi, multo etiam maior, debitum vero condonanti, longe maxima: atque hoc postremo facere, creditari liberalis ius est; debitori, & eadem bono viro, nihil reddere, ius non est. quomodo si benevolentem per charum ducis, non vereri, ne non sit decorem mihi vicissim permittere, ut sim animo in te quamgratissimus. si peregris a recte agendo me deterere, officia licet. quod cunctis, tamen erit indignum, ne quid dicam gravius, a virgine aulicum tua opera summovet, ab ejus usu abigi, maxime denique bonis arceri immoretur. Improbabilis haec, opinor, pro tua pondentia. bene, melius scilicet, bene. sed memineris, optime ac suavissime Julii, qui deceptis initiis, ex his, quae sequi

segni necesse est, non cum scire inficiat-  
ur. praestiterit igitur vanitatem, quae  
urbanis hominibus in ore est, aucupan-  
dae causa gratiae, tu omni sermone  
tollere, & quod alius fecimus, cre-  
bris officiis certatim inter nos contem-  
dere. frequentatis nimirum allusionibus  
ipsiusmodi, meliores sunt & amabili-  
ores ambo efficitur; quatenus rectius  
orta ex rebus his bonorum amicitia,  
ipsam etiam, quasi passu proprio ac suo,  
ad perpetuitatem aietur; nisi si tibi vi-  
detur secus; nos quidem cum usu docti,  
tuae silentia, ut nunc est, minime du-  
bitamus. Bene vale, necque minus dili-  
ge. Mediolani. X. Kal. aug. M. D. LXVII.

## IV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Carolo  
Card. Lotharingo. (a)

*De praeclaro catholicae religionis in Lotharingia statu  
gratulatur. De criminationibus apud regem Galliae  
illi oblati dolet, & falsas esse docet.*

*De Colini verdunensi decanatu.*

QUOD scribit amplitudo vestra illustrissima literis, v. fe-  
bruarii datis, de statu religionis Lotharingiae vestrae, id  
sanctissimo domino nostro nobisque omnibus jucundis-  
simum fuit. itaque ipsa, quae majorum suorum ac sui similis  
tanto studio ac diligentia ad Dei gloriam & salutem anima-  
rum incumbit, hic in ore est & amore omnium. quo in of-  
ficio, Deo duce & adiutore confisam, majores in dies me-  
lioresque progressus facturam, speramus. De criminationi-  
bus, amplitudini vestrae illustrissimae apud regem christianissim-  
um (b) oblati, ut dolui, sicuti debui, sic, quia fictas & fal-  
sas

(a) De eo vide Vol. III. pagg. 180.  
183. 189. 204. 215. 216. 220. 221.  
255. 270. 287. Hanc epistolam suppe-  
ditavit nobis vaticani sanctioris tabu-  
larii codex pag. 470.

(b) Carolus IX. qui 2 decembris  
an. 1560. ad an. 1574. regnavit. Gal-  
liae autem reges non modo christia-  
nissimi propria quidam eorum appella-  
tione dici (quod omnes fatentur),  
verum etiam *princeps ecclesiae filius*  
(quod in quidam nea V. l. II. pag. 11.  
annotatione affirmant) quibusdam  
non persuasi; quod dictum illud meum  
nullo cuiusquam testimonio confirma-

rim. testes igitur hoc loco producam.  
Henricus Spondanus in *Epitome Annal.  
Baronii* ad an. Chr. 514. tom. I. pag. 726.  
col. 2. edit. lugdun. an. 1686. *Inde est,*  
inquit, *quod reges francorum cunctis  
totius orbis principibus his singularis  
excellenciae titulis praecedunt, ut filii  
ecclesiae primogeniti, & christianissi-  
mi indigentur.* Pallavicinius *Hist.  
concil. trid.* lib. VIII. c. 3. n. 3. *Inde il-  
lud* (Francisci I. Galliarum regis  
ad concilium tridentinum an. 1546. le-  
gatus) *recitò una laetitia oratione,  
commemoranda principio iuramenti de re  
francisci con la religion cristiana e con*  
la



fas esse scio, mihi omnino persuadeo, fore, ut brevi isti rumores evanescant. in quo vere ego testari possum, nihil unquam a Musotto (c), amplitudinis vestrae illustrissimae procuratore, mecum actum, aut mihi dictum esse, quod cum regiae majestatis summa laude & gloria conjunctum non fuerit; nullamque ejus, nisi honorificentissimam, factam mentionem. qua de re mea testificatio & assertio parata semper erit. de quo nihil mihi propterea deberi volo ab amplitudine vestra illustrissima, cui nullum in eo a me datur beneficium, sed tantummodo debitum veritati testimonium tribuitur. De possessione decanatus verdunensis (d) Desiderii Colini, cum primum hic plane

la chiesa romana .... Onde non esser maraviglia, che i papi scambievolmente riconoscendo i re di Francia come lor primogeniti, gli haveessero più volte disciolti dalle leggi canoniche &c. Idem lib. XI. c. 17. n. 4. ad an. 1557. Datasi, inquit, la raccontata risposta dal promotore, furono aperte e recitate le lettere (Henrici II.), le quali contenevano ... Assicurarsi il re, che sarebbe stato lontano da ogni partialità: però usò egli il giudicio loro come d'arbitri onorarij pregandoli affettuosamente a prender le sue significazioni non quasi di vermicola o d'esirano, ma come di figliuoli primogeniti della chiesa: nella consecrazione e nel merito del qual titolo promettea loro, e stato nella divina grazia, era certo, che non mai fallirebbe. Idem lib. XIV. c. 5. n. 1. ad an. 1557. Le commessioni, inquit, al Tribunale si riducevano a due opere: a rilogranziare Enrico delle dimostrazioni usate verso il pontefice, ed esortarlo alla pace ... Rendesse (Idem Henrici rex.) questa gratitudine a Dio, che l'havesse collocato in sì alta fortuna, e fecendolo di sì forata progenie: desse questa consolazione alla chiesa, di cui era primogenito, e haveffe per costante, che niuna vittoria e non trionfo gli sarebbe conseguita tanta gloria &c. Clemens XI. pont. max. in litteris ad Ludovicum XIV. die 21. dec. an. 1700. datis, & Romae inter ejusdem pontifi-

cis Epistolas & Brevia an. 1724. editis, tomo I. pag. 10. Noi vediamo ben, inquit, quanto degnamente sia impiegato (il nostro amore) nella sua real persona. onde volendo, che sempre più si conservi, e si accresca, non lascieremo di distinguere in ogni occasione la maestà vostra come figlio primogenito e benemerito della chiesa, interessato ne' vantaggi della santa sede, e nella tranquillità del nostro pontificato. Denique BENEDICTUS XIV. in suis ad Ludovicum XV. litteris, haud ita pridem, die nempe 29. jan. hujus anni 1757. datis, quarum exempla vulgo descripta circumferuntur, Si ricordi, inquit, la maestà vostra la sua grande prerogativa di esser primogenito della chiesa. e noi intanto &c. Neque tamen aut olim negavi aut nunc nunc, eandem primogeniti ecclesiae appellationem romanorum quoque imperatoribus fuisse a romanis pontificibus tributam, ut Carolo V. a Paulo III. Ferdinando I. a Pio IV. Maximiliano II. a Pio V. De Carolo vide eandem illam paginam undecimae adnotationem; de Ferdinando paginam 130. col. 1. De Maximiliano denique vide epist. Quatuordecim infra recentiam d. 5. jul. 1567. (c) De hoc Musotto vide Vol. II. pag. 448.

(d) Verdunum, sive potius Verodunum, urbs est Lotharingae ad Mosam.

ne cognitum fuerit, sibi adeptam (e) esse possessionem, sedulo fiet, quod admonet amplitudo vestra illustrissima; cui officium & obser-

(e) Similiter loquutus Poggianus est in litteris, cardinalium concilii tridentini interpretum nomine scriptis, & die 28. nov. hujus ipsius anni datis: *Si iste, inquit, Alvarus post adeptam possessionem illius prioratus &c.* Reprehendere quis hoc audeat, quom duobus optimae latinitatis auctoribus eam usurpandae vocis adeptam rationem nixam firmatamque vident? Ciceroni libro de senect. c. 4. *Quo in genere in prius est senectus; quom ut adipiscantur, omnes optant, eandem occupant adeptam.* Ovidius Trist. lib. IV. el. 8. v. 19.

*Ne cadas, & multas palmas inhaerest adeptas.*

*Longius in pratis graminis carpis equus.*

Haec duo veterum scriptorum exempla ab iis, qui latina vocabula collegerunt, pro passiva ejusmodi participii significatione asseri vident. sed mallem certum aliquid attulissent. In Ciceronis quidem illo loco non adeptam, sed adepti optimae Petri Victorii, Roberti Stephani, Dionysii Lambini, Pauli Aldique Minutiorum editiones exhibent; nosque adepti, non adeptam in tribus antiquis mss. codicibus florentinis invenimus: & Josephus Scaliger in suis Conjectionibus ad Varronis librum VI. de lingua latina, de illo ipso loco agens, sunt, inquit, alia apud Ciceronem quoque poetarum exempla, quae utro, ut isti quidem Tullii scripti suspicari sunt poetae alicujus, non Ciceronis esse: ut in Catone majore

*Quom ut adipiscantur omnes optant, eandem item*

*adepti occupant: tanta est incomparatio*

*Suaviter & perveritas.*

De Ovidii autem loco haec est Nicolai H. insi in suis commentariis sententia: *Locus corruptus ... sed, cum innotuisset verbum vim alibi occurrat apud*

*nossum, puto, etiam hoc distichon esse ex iis, quae inculeantur homines male feriati.* Miro, id verbum ab Heinio dici vim alibi occurrere apud Ovidium, quod neque apud illum neque apud alium quemquam bonae latinitatis auctorem usquam occurrit. nihil tamen necesse est, distichon illud propter eam, quam continet, barbariem Ovidio adjudicari. sit sane Ovidii, sed exulantis, sed inter barbaras gentes jamdiu versantis, sed latinae linguae usum atque elegantiam longa ejus usurpandae desuetudine pacae oblii. id, quod ipse de se & saepe alias, & libro V. eorumdem Tristium el. 7. confessus est illis verbis:

*Ille ego rousinus vates (ignoscite Musae)*

*Sarmaticae cogor plurima more loqui.*

*Et patet, & fateor: jam desuetudine longa*

*Vix subruunt ipsi verba latina mihi.*

*Nec dubito, quin sit & in hoc non parca libello*

*BARBARA. Non hominis culpa, sed ista laet.*

Quae inter barbara si quis & inbenefit & adeptas recensuerit, quo tandem testimonio revincetur? Sallustii, inquit fortasse aliquis: illius enim sunt illa duo, alterum in Conjur. Catil. c. 7. *Sed civitas, incredibile memoratu est, adepta libertate, quantum brevis creverit:* alterum in Bell. Jugurth. c. 101. *At Jugurtha dum sustentare suos, & prope jam adeptum villoriam retinere cupit &c.* Verum, ita scripsisse Sallustium, non vero Sallustii librariorum ac correctores, praestare quis possit? ab illo quidem, perpetuam consuetudinem suam illius participii alii in locis utriusque historiae plurimis usurpandi retinente, & adeptas (nempe civitas) libertatem, & adeptas (nempe fuit)

& observantiam meam ex animo deferens, salutarem tranquillitatem ac prosperitatem a Deo precari non desino. Romae, non. apr. M. D. LXVII.

*facti*) villoriam scriptum fuisse, admodum credibile est: quum praefertim retinere illud alterius loci non ad vi-

*lariam* (quae, utpote nondum parva retineri, recte dici non poterat) sed ad *suos* referri omnino debere videatur.

## V.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Osnaburgensi. (a)

6. apr. 1567. *Ut Monasteriensis ecclesiae, episcopo viduatae, curam suscipiat, pontificis max. nomine praecipit.*

CUM superioribus diebus sanctissimo domino nostro nuntiatum esset, monasteriensem (b) episcopum e vita cessasse, pro suo pastoris universalis officio cum gregem, propria custodia orbatum, patria charitate complexus, in eam venit sententiam, illius ecclesiae periculis melius occurri aut provideri non posse, quam si tu, ad eam tuendam conservandamque, curam & studium

(a) Joanni ab Hoja. Vide vol. III. pag. 60.

(b) Unum idemque *Monasterii* nomen, vulgo *Manster*, tribus Germaniae urbibus inditum est. aliud est *Monasterium* in valle gregoriana, aliud in Mayenfeldia, aliud in Westfalia. de hoc tertio heic sermo est: cujus episcopatus osnaburgensi finitimus est. *Monasteriensis* autem episcopus, de cujus morte nuntius Romam allatus erat, fuerat Bernardus a Rasfeldt, de quo Laderchius in *Annal. eccles.* ad an. 1566. *Hoc anno*, inquit, ... cum *monasteriensis* episcopus Bernardus Rasfeldt (con. a Rasfeldt), quod praediximus, mandatum a pontifice maximo acceperisset de concubinis removendis, illudque in dioecesi sua recitari iussisset, id invanum quandam obsequiationem ac tumultum excitavit, quem collegii scolares, ante alios in conspectu exacerbat, tum praecipue ex concubinarum insinibus promoverunt. quorum pertactus vir domus

ultra episcopatum cessit obitum Kalen. novembri. In ejus locum Joannes ab Hoja, jam osnaburgensis (con. osnaburgensis) episcopus, & ante camerarius imperialis praefectus, successit est. Qui haec legerit, sane putabit, eodem illo anno 1566. quo monasteriensis episcopatus Bernardus cessasse dicitur, Joannem illi contiauo successisse. atqui ex hac Bonelli epistola, ad Joannem ipsum mense aprili an. 1567. data, plane intelligimus, Bernardum, nullo relicto episcopatus successore, haud ita pridem decessisse, & Joannem non dum hoc ipso tempore ulla monasteriensis capituli aut electione aut postulacione in demortui locum fuisse successum: id quod aliquanto post corrigi; vixitque Joannes in monasteriensi episcopatu, ut Gabriel Bucelinus in *Germania sacra & profana* scriptum reliquit, ad annum 1574. quo ipso vivere desinit.

studium tuum contuleris. quominus enim a finitimis haereticis occupetur, aut aliquo modo vexetur, & pro vicinitate & auctoritate in primis prohibere potes. itaque vehementer hortatur te sua sanctitas, ut, ad Dei gloriam illarumque salutem animarum, pium istud onus tuendae monasterienfis ecclesiae recipias. quo in officio capituli ejus ecclesiae, ut sperat, promptam paratamque voluntatem operamque nullo loco desiderabis. nam ea de re quid fieri placeret sanctissimo domino nostro, ex ejus auctoritate, ad ipsum capitulum communes literas dedi(c). ergo, jussu sanctissimi domini nostri ad pium istud salutareque negotium, tam necessario ejus ecclesiae tempore, & pietatem & vigilantiam tuam adhibebis: quem sua sanctitas sacro salutaris benedictionis munere prosequitur, & ego caelestium donorum ubertate in dies instructiorem esse cupio. Romae. d  
VIII. (d) id. april. M. D. LXVII.

(c) Eae litterae proxime sequuntur.

(d) III. *Kat. febr.* cod. *harber. Emen-*  
davi ex cod. *tabul. vatic.* pag. 455.

## V I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Capitulo  
Monasterienfi.

*Ut Osnaburgensium episcopo praesto sit, eumque adjuvet, summi pontificis nomine hortatur.* e. 471.  
1397.

**A**Ccepto nuncio de vestri episcopi morte sanctissimus dominus noster, in istius ecclesiae cura & cogitatione defixus, sic ejus incolumitati providendum statuit, ut osnaburgensis episcopus, qui, propter istam vicinitatem & ipsius auctoritatem, in primis ecclesiam vestram tueri ac securam praestare potest, videat, ne istic ulla ex parte divinus cultus detrimentum accipiat, omnique studio ac diligentia saluti istarum animarum incumbat. nam, vobis adjuvantibus, eique assiduitatem vestram pie studiosque praebentibus, & Dei gloriae & fidelium necessitati consultum iri confidit sua sanctitas. quare communiter vos hortatur in domino, ut opera ac sedulitate vestra ipsi episcopo praesto esse velitis, eumque communi studio ac vigilantia in tanto negotio, & Deo glorioso & hominibus salutare, adjuvetis. quod ut de vobis, pro bonitate ac pietate vestra, sibi pollicetur sua sanctitas, sic & patrium suum erga vos animum

Vol. IV.

Y

ac

- ac benignitatem, ubi opus fuerit, vobis prolixè proficitur; & interea omnibus salutaris benedictionis sacrum munus impertit.  
 d Valete in domino. Romae. viii. (a) id. apr. m. d. lxxvii.

(a) Kal. febr. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 463.

## VII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
 Parisiensi.

14. apr.  
 1597.

*Episcopi causam summo pontifici & ex ipsius litteris  
 & ex pontificii nuncii testimonio probatam  
 esse, significat.*

- a **E**T gravi testimonio probitatis tuae, sibi dato a beatissimi nuncio (a), & maxime uberi tua expositione vitae & in isto negotio actionum tuarum ex litteris nonarum martii, libenter adductus est sanctissimus dominus noster, ut eam, quae in te erat instituta, actionem velit conquiescere. itaque ipsi nuncio mandavit, ne rem longius progredi sineret. ut autem perniciosae istius favoris causae tollantur, imperavit, ut ei, quem istic abusum vigere indignissimum est, hac ratione hic occurra-  
 b tur, ne ulla cuiusquam mercatoris litteris fides habeatur (b), nisi prius expeditio apostolica visa fuerit. Quod vero attinet ad istos in quarto affinitatis gradu contrahentes, jam res expedienda curatur: confecta, statim ad eundem nuncium mittetur. Reliquum est, ut tibi prospera omnia & salutaria a Deo  
 c precer: quod ex animo facio. Vale. Romae. xviii. (c) Kal. maji. M. D. lxxvii.

## VIII.

(a) Ad hunc eundem nuncium (fortasse Capiceusum episcopum) datae fuerat die 9. nov. an. 1566. huiusmodi litterae, Pil V. pont. max. iussu, cardinalium, sacri concilii tridentini interpretum, nomine, nonnullam huic epistolae lucem afferentes: *Yssu sanctissimi domini nostri, missa amplitudini tuae supplicem hunc libellum, qui in congregazione illustrissimorum cardinalium sacri concilii recitatus est, & a te peto, ut, explorata diligenter & perscrutata et, si vicarium parisiensem episcopi in culpa esse cognoveris, cum suo*

*ipso vicariatus officio statim privandum careat. si vero tibi constiterit, episcopum ipsum culpae vel auctorem vel aliquo modo participem esse, quamprimum me de eo ac tota serie facti facies certiores, ut ad ipsum sanctissimum dominum nostrum, ex cuius auctoritate haec ad te scripsi, referre possim &c.* Exstant haec litterae in codice congreg. concil. pag. 80. b.

(b) adhibetur uterque cod. Emendavi.

(c) v. id. apr. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 459.

## VIII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Consulibus  
Avenionensibus.

*De eximia card. Armeniaci virtute. De praesentibus aetarii pontificii angustiis, quarum causa pontifici max. non liceat postulata pecuniam suppeditare.*

ETSI minime nova est sanctissimo domino nostro religio ac virtus card. Armeniaci (a), ea tamen, quae de ipsius viguantia, pietate ac prudentia literis, 27. februarii datis, scripsis-  
Y 2 ris,

(a) De hoc cardinale ex Ciacconiani operis tomo III. pag. 688. haec habet: Georgius Armeniacus (idem infra Armeniacus etiam dicitur, vulgo d' Armignac) ex antiquissima & illustrissima familia comitum ejus nominis, Vasco, Petri d' Armignac... & Yolande de la Mothe filius, Galliae regibus agnitione (cont. agnitione) propinquus, anno solutis 1500. notus... a Paulo III. praehyter cardinalis SS. Joannis & Pauli, alius Pammachii, declaratus (die 19. dec. 20. 1544.)... ut erat fidelis & religiosus catholice acerrimus defensor, non solum Ludovicum Borbonium, principem condensem, confanguineum suum, de catholica religione male sentientem, cum aliis depravatae haeresei principibus erroribus ablatis, saepe literis ac praesentibus, ut ad fidem orthodoxam regulamque submissionem redirent, adhortatus est, verum etiam, Concilio principe ceterisque haereticis saepe invadere conantibus avenionensem ditionem, cui ipse pro Carolo cardinale Borbonio, affuit suus, ditionisque legato, praeerat, ejusdem armis se opponens, ac (fort. &) statum sedis apostolicae conservavit, & magno militum, a Pio V. missorum, subsidio fretus, nonnulla ipsorum castra, armorum vi acquisita, ecclesiae remanere sub legatione avenionensi constituta addidit. Ecclesiae postea

tolosana relicta, avenionensi adjuvando suscepta, dum ejusdem cleri reformationi, locorum reformationi, verum castigationi intendit, opt. miq. praefatis numeribus fungitur, actatis annorum 85. solutis 1587. V. nonas julii, ex aliti IX. seu, ut alii referant, V. nonas julii, die Jovis ad tantorum laborum praetium, a caelesti illo verum omnium moderatore Deo accipientem, & vinculis hujus humanitatis liber proficiscitur. Praetermittendum hoc loco non est perhonorificum testimonium, quod praestanti hujus cardinalis virtuti Paulus Sadoletus, carpentoracensis episcopus, dedit, literis ad Pium V. die 11. aug. 20. 1566. Avenione scriptis: Tiflor, inquit, & in praeteritis, quae gessit, multaque magis in praesentibus, quae gerit, quotque ipsemet intelligere & proprio videre vales, in alio hoc nihil esse, quod rite reargui queat, imo & contra innumera in eo esse, quae summis laudibus praesequi mereantur; cum squalida nec integritas aut probitas major, neque in regimine benignior lenitas, neque sanctas religionis serventior velis, neque contra ejusdem persecutores & hostes oclum ardentius in altero quavis, ac in eo, reperiri possit... sed, quia praefati illustrissimi domini merita, quidquid de ipso testari vales, longe

- lis, ejus sanctitati mirificum laetitiae fructum attulerunt; quae praeclaram suam de egregio cardinale opinionem magis in dies confirmari videat. quam etiam illi causam fore sperat elaborandi posthac eadem cura & sollicitudine, ut, quoad ejus fieri possit, civitati vestrae salutaris tranquillitas pariat. de quo item, sanctissimi domini nostri nomine, ad eum pluribus scriptum est. Ex alteris literis 20. martii & ratio sumptuum, quos turbulentis hugonotorum (b) temporibus facere coacti esis, & cognitum est civitatis status, ac ista difficultas, in qua assidue versamini, tum propter quotidianam eandem necessariam impensam in civitate ac regione defendenda, tum propter aet alienum, eadem de causa antea contractum. cui necessitati vestrae si & pio dolori, quo propterea vehementer affecta est sua sanitas, & desiderio subveniendi vobis parem operam (c) possit asferre, non segnius vos re ipsa prosequeretur, quam praecipuo paternae misericordiae & charitatis affectu complexa sit. sed, praeterquam quod exhaustum pecunia solitiisque redditibus fiscum apostolicum comperit (d), sumptibus praeterea perpetuis opus est & usitatis & extraordinariis (e), quibus in his temporum angustis

*supra*, & quidquid de ipso a quovis dici possit, sanitatis tuae mens sapientique late comprehendit, laetitia plura non offeram. &c.

(b) De hugonotis, Avenionem invadentibus, vide Vol. III. pag. 386. de eorum in catholicos odio ac crudelitate pagg. 196. 200. 201. 206. 207. 218. denique de nominis etymo pag. 336.

(c) opere cod. barber. Emendavi ex eod. tabul. vatic. pag. 437.

(d) In adnotationibus ad epist. Certum consilium d. 21. jul. 1566. diximus, mortuo Pio IV. cui Pius V. successit, in aeternis pontificio non nisi ducenta & tredecim aureorum millia fuisse recepta.

(e) Inter extraordinarios hos sumtus recensenda sunt quinquaginta illa aureorum millia, ad Maximilianum imp. hungarici belli causa a Pio V. missa; de quibus egimus ad epist. Epist. d. 21. sept. 1566. His addo, quos Oldoinius in *Additionibus* ad Ciacconii opus recensuit: *Primo*, inquit, *sui pontificatus anno, mense augusto cum*

*gravis morbus aliam urbem vexaret, adeoque late se ipse vivere dissunderent, ut pauperum praecipue & artificum ... famulas integras facerent in lethaliis, Plus singulis agratis pecuniam misit; ejusque decem medicos assignavit, ac omnibus Joannem Franciscum Gambaram cardinalem, Florentinum episcopum, nec non duodecim dilectos ejus praeposuit, qui, ut res se haberent, diligenter inquirerent, providerentque, ut pharmaca aut alimonia desissent ... Tenuitque consus cardinalibus viginti aureorum millia, singulis sacrae Ratae iudicibus ducentos dedit ... Mariae, reginae Scotiae, angustiis vehementer consolens ... Vincencium Lancreum, Montisregalis in subalpinis episcopum, nunciu suum in Scotia decessit ... scriptis ad eam ... litteris propria manu 6. jul. an. 1566. distique insuper viginti millibus aureorum ad subveniendum reginae necessitatibus ... Episcopis, a sedibus suis positi, pie subveniebant, usque, qui apostolicarum litterarum pretium ante consecrationem solve-*

gustis caput ipsum & reliqua hujus status membra tueri possit .  
qua tamen in cura de vobis quoque sollicitus sanctissimus domi-  
nus

*solvere non possent, illud libenter con-  
cedebat . Ministris etiam utiliter pro  
ipsa ecclesia laborantibus . . . propter  
confusa stipendia, pro modo periculi  
& laboris, multa largiebatur identi-  
dem . . . Nescimus, quod a S. Spiritu  
cognominatur, vigili aurescunt melli-  
lia dono dedit, clericorum seminario  
sen, fidelitatis beatæ Virginis annun-  
ciatione quique & plura in dotum pau-  
larum, matrimonio collocandarum . . .  
Catechumenis & neophytis . . . laudibus  
& commendatibus aedes coenit, quibus  
& non molliore vestigal attribuit . . .  
Aquas virginis dulcium restauravit .  
coenobium S. Dominici in regione usum  
atum edificavit . . . Fane quantum in-  
solita Romanæ prementis, tum in Sic-  
ilia tum ex Gallia, cunctas apostoli-  
cas sumptibus ad centum aureorum melli-  
lia, ingentes tristici acertos collegit,  
quod etiam longe alius vendi potuit,  
quam tueri sibi conspici . . . Cata-  
ranensis basilicæ laquearia perfecit &  
insurrexit : fabricæ S. Petri straturum  
continuavit : sacellis & cubiculis pluri-  
bus votivum palatium auxit : tem-  
plum Helvetiæ militibus, pontificis  
custodiæ destinatis, erecit & attri-  
buit : gymnasiæ romani, quod Sapien-  
tiam vocant, domum absolvit, in ea pu-  
blice docentium numerum & stipendium  
auxit : SS. Thomæ aquinatis & Bon-  
aventuræ opera loculentiore charactere  
in gratiam studiorum magnis sum-  
ptibus extendi curavit : sacris delavit :  
labantia usenia, sacras aedes, turre,  
pantes, aquæ dulcis, & alia vel  
restruxit vel restauravit . Eius vero apud  
Boschum, natalitium ejus opulum,  
templum, coenobiumque sui ordinis  
predicatorum conjuandum, erecit ( de  
quo coenobio hæc Archangelus Carac-  
cia O.P. in Vita Pii V. cap. 14. memo-  
rie prodidit : „ Gli diede titolo di  
S. Croce, e di tutti i Santi . . . con  
curato da mantenere fino a settanta*

overo ottanta frati, come pur mantie-  
ne, anzi tal volta sono stati vicino a  
cento : dove mandò paramenti pre-  
ciosi per la sagristia, calici d'oro &  
altri vasi sacri di gran prezzo . . . do-  
ve ha speso tra fabbriche & ornamento  
la somma di trecento mila scudi „ ) . . .  
In ticinensi etiam academia gymnasiū  
edificavit, quod Ghislerorum alii  
voluit : Anconam urbem propagandū  
illi, unde ad mare prospexit est, com-  
munivit : Cantuacellarum quoque por-  
tum ac munitionem absoluit . &c. Sed  
audiendus est ipse Pius in litteris ad  
Ludovicum Gonzagam, niveracensem  
ducem, die 16. oct. hujus ejusdem anni  
1567. datis : Evasisse, inquit, chris-  
tianissimum regem impiis hæreticorum  
manus, maxime lætari : & Deo,  
qui in tanto cum periculo protegit,  
gratias agimus . te vero, quod ad se-  
rendum ei auxillum adjungaris, ma-  
xima laude prosequimur, & ut, quan-  
tum maximum potes, celeritatem adhi-  
beas, hortamur . Quod hortatus es nos  
ad eam tam necessariam temporis pecunia  
juvandum, scito, venisse ad nos ad ipsa  
rege mittimus, cui, eadem de re no-  
biscum agenti, solliciti sumus, nos regi  
minior defuturos, cum voto religionis  
causa serio agatur, non ut ante hoc  
tempus alio fuit . Sed, cum pecunie  
facultatem in presentia non habeamus  
( quia, quicquid habuimus, absumpsi-  
mus in juvando imperatorem electum ille  
gravissimum bello turco, & Scoticis  
regibus, & S. Joannis milites ad in-  
sulam Miltam mittendam, multisque  
aliis præterea necessariis sumptibus )  
cogimur aliquod annis populis nostris &  
S. romanæ ecclesiæ dilectis, imponere,  
omnino contra voluntatem & inspi-  
ritum nostrum . sed, quod ob nostras opo-  
rum & deum nostras necessitates ut  
saverimus, in animam inducere non  
potuissimus, putavimus id vestigiis suis  
causa facere . Sed, ut nostras pecunias  
hæc



nus noster aget cum praelatis istius provinciae, ut vobis, tali in tempore & discrimine, pro virili parte opitulari studeant. interea Dei benignitate confidit, fore, ut & communibus & privatis piorum incommodis atque cala nitatibus divinitus aliquod remedium afferatur. Valete in domino. Romae. XVIIII. (f) Kal. maj. M. D. LXVII.

*hec via non ita cito expellere potest; tamen rationem habemus huius, quam ceterum fieri poterit, exigendae, & necessitati regis vel pecuniae vel militum auxilio, prout magis expedire*

*visum fuerit, etiam supra vires nostras subvenimus &c.*

(f) v. 14. apr. cod. barber. Emden- davi ex cod. tabul. vatic. pag. 437.

## I X.

Michaël Bonellus card. Alexandrinus  
Fratri Melchiori. (a)

*Religionis in eo studium, pontificis max. nomine, commendat.*

16. apr.  
1567.

**P**IUS & utilis labor tuus in vinea domini eo est gratior sanctissimo domino nostro, eo tibi etiam apud omnipotentem Deum fructuosior, quo, in tanta difficultate libentius a te susceptus, fortius toleratur. qua in re si major etiam tempestas

COMMO-

(a) Non alium esse fratrem hunc Melchiorem puto, quam eum, cui Commendonus, pontificus apud Sigismundum Augustum, Poloniae regem, nunciatus, perhonorificum pietatis atque doctissimum testimonium dedit litteris, ad card. Borromaeum die 24. jun. 1564. Varavia Romam datis: *Ne la chiesa, inquit, maggiore di questa terra predica un padre Melchior, provinciale domenicano, evo molto concorso & diletto, che fa buon frutto. egli habbe licentia da monsignor di Camerino di leggere i libri de gli heretici, & ha richiesto me anchora del medesimo. io non ho questa facultà; ma gli ho promesso di scrivere a V.S. illustrissima: & la supplico a fargliene havere la licentia; perché è di molta bontà & dottrina: & qual è necessario, che persone tali habbiano facultà di leggere i libri de gli adversarij.* Rursusque in aliis

litteris, die 4. jul. ejusdem anni Heilsperga ad eundem datis, *Predica, inquit, bene in Posnania un padre Melchior, provinciale domenicano, con molto concorso & molto frutto, per essere veramente persona religiosa, dotta, & eloquente: ad instantia del quale & d'altri confessori lo scrissi di Varavia a V.S. illustrissima &c.* Quod si forte Melchior hic, de quo Commendonus agit, alius est ab eo, ad quem Bonellus scribit, fatebor equidem, me, hic alter quis fuerit, ignorare: at idem tamen, adeo praecleara de altero illo testimonia, tamque universo praedicatorum ordini honorifica & idem proferendi hanc mihi occasionem fuisse oblata, valde laetabor; idque ob eam etiam causam, quod ante aliquot menses R. P. F. Vincentius Maria Dinellius ejusdem ordinis, collato quorundam sodalium suorum studio, ad-

modum

commoveatur, si vehementius fremat perditorum spirituum furor, nihil timere, nihil remittere debes, illius ope confisus, qui & mari & ventis imperat. Quod scribis, emendandum esse, ut docti fidelesque pastores gallico gregi praeficiantur, admonitio tua non in iucunda fuit ejus sanctitati; suave etiam testimonium, quod nobilissimo viro dedisti domino Jacobo de S. Felice: cujus ea habebitur ratio, quae & reliquis de causis haberi debet, & praecipue testificatione & commendatione tua. Interea elabora, sicuti soles, ut ex agro dominico pestifera zizaniae (b) semina evellantur; & valetudinem tuam tuere in domino. Romae. xvi. (c) Kal. maj. M. D. LXVII.

X.

modum contumeliosam ad me contra me atque aliquot necessarios meos, honestissimos doctissimosque viros, epistolam scripsit, Romaeque barbiellianis typis vulgavit, subscriptoribus R. P. F. Angelo Spannschi O. P. Magistro & Priore Mineraltas, ac R. P. F. Alexandro de Pretis O. P. sac. theol. lectore: qui, jussu R. P. F. Vincentii Mariae Ferretti, totius ordinis praedicatorum vicarii generalis, legisset eam, nihilque, si superis placeat, in ipsa, quas bonis viribus adversaretur, ostendisset, testantur. cui quidem epistolae, siue maledico potius libello, non nisi honorificatissimis iis testimonibus ac monumentis responsum a me intelligi volo, quae vel hoc ipso loco de fratre Melchior, vel in secundo hujus ipsius operis volumine de quattuor dominicanis, id est de Matthia Cithardo pagg. 97. 106. 118. 110. & seqq. 145. 151. 159. 162. 119. 110. 116. de Barptolemato Cleindicatio pagg. 103. 104. 198. de Petro Soto pagg. 192. 194. 198. 214. 219. 290. 291. de Hadriano Valentico pag. 190. rursusque in tertio volumine de Cithardo pagg. 12. 19. 85. 86. 117. 252. 406. de Valentico pag. 290. denique de Soto pagg. 79. 87. 127. & seqq. 148. 109. 213. 288. & seqq. cum diligenter studiosque protuli, pleraque vel ipsis patribus dominicanis ad hanc diem ignorata; quaeque in reliquis deinceps voluminibus, ubi se cuique occasio de desit, pari diligentia studioque sum

prolatus. mihi enim potissimum ac reliquis, qui insigni hac societatis Jesu appellatione dignamur, didum praecipuumque statuo, quod omnibus universis christianis dominus noster Jesus Christus dixit atque praecipit Matth. v. 44. Diligite inimicos vestros, & benefacite his, qui oderunt vos. Sed, ut ad fratrem Melchior, revertar, non est dubitandum, quin is, de quo Commendonus in suis litteris agit, sit idem ac frater Melchior ille, quem inter scriptores ordinis praedicatorum recenset Echardus, cujusque sepulchrale hoc elogium Cracoviae dicit exstare: R. P. F. Melchiori Mosticensi sacrae theologiae doctori, ferventissimus praedicator, acerrimus fidei defensor, hujus conventus filius, patri ac benefactori, olim per XXIV. annos provinciali Poloniae Prae. Obiit anno Christi MDXCI. die XIX. maji, aetatis vero suae XXXX.

(b) Retinui barbaram codicis utriusque vocem; nec putavi, me magis latinam allatorum, si, pro ea, *ulanozorum* (quae est tamen ecclesiasticis litteris usitata) reponerem.

(c) Hanc totam adscriptionem omitte exempli. Addidi ex cod. tabul. vat. pag. 451. Neque illud dicere omitam, in eodem codice hanc epistolam non simpliciter *Fratri Melchiori*, sed *Fratri Melchiori Flavio* inscribitur ex quo suspicari quis possit, uni eidemque Melchiori Flavio cognomen a familia Mosticensi autem fortasse a patria fuisse.

## X.

a Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Duci Olicae. (a)

29. 176.  
2567.

*Catholicae religionis eximium in eo studium valde commendat, & ad constantiam vehementer hortatur.*

b **G** Ratissima fuit salus, quam serenissimi regis vestri (b) procurator (c) mihi tuo nomine nuntiavit; gratior etiam significatio catholicae fidei ac vitae tuae, & ipsius procuratoris & alio-

(a) Nicolao Christophoro Radzivillo: de quo Gratianus in *Vita card. Commendonii* lib. IV. cap. 3. §. 6. 7. & in libro XVII. de scriptis invita *Münster* vol. II. pag. 186. florentinae nostrae editionis an. 1746. de iis agens, quae post Sigismundi Augusti, Poloniae regis, obitum in illo interregno an. 1571. contigerunt, Duce, inquit, in ea gente (lithuanos intelligit) famulantes longe ceteras opibus ac dignitate antebant, Radzivillo, & Cethchiviciis: atque haec (quod forte fit) accumulatione potentiae in republica dissidebant. horum principes erant Nicolai Christophorus Radzivillo, & Joannes Cethchivicius. Nicolai hujus pater catholicae ecclesiae adeo infensus infensusque fuerat, ut apes, quibus reliquis regni principes longe est supergressus, ad convertendam christianae pietatis fidem omnes contulerit, haecque, nuper constat, de sacrorum ratione opinio non invenit unde in Lithuaniam prius, sed per omnes Poloniae provincias una maxime disperserit. filii hunc quatuor fratres; quorum notu majorem Nicolaum, admodum adolescentem, in Germaniam, ut in Celsae doctrina, quam ipse maxime scilicet, institueretur, misit. sed juvenis, ubi sapere per se aliquid cepit, inconstantia sentienti haereticorum effectus, evertit a patris erroribus animam, & confusus opinionum varietate, magis tamen quid suaderet, quam quid sequeretur, inveniebat: nam catholicae religionis rudis

plane atque experti erat. se effudit, patre mortuo (mensis maio an. 1565.) cum inveniendi studio ceteras nationes in Italiam Romanamque venit, ac subiecisset oculis, quae longe secus crederet ab impietatis magistris acciperet, cum aliorum proborum hominum, tum maxime Commendonii consuetudine sermonibusque commotus, adeo catholicae fidei placita mente amplexus est, ut in patriam reversus nihil prius fecit, quam sublatum a patre verum pietatis cultum restituere, & suis sacerdotibus res honorumque, quibus moribus doctores, reddere. fratres in hac ita imbuti bene opinionibus, ita in prius pietatis studio educavit, ut alter eorum, Georgius nomine, etiam sacerdos, & episcopus vilmensis fuerit, & non a Gregorio XIII. pontifice maximo, potente Stephano rege, in cardinalium numerum relatus: & primus Lithuanorum cum honorem in familiam patriamque suam intulit filius, cujus pater, ad conturbanda sacrorum iura divinaeque ceremonias sollicitus, praesentiarum opinionum atque haereticum disciplinam prius importaverat: atque cum bonorem ita gessit, ut religionis, probitatis, totiusque sacerdotalis vitae specimina egregia dederit. Sed de Nicolao Christophoro, Olicae duce, ad quem data est haec epistola, plura inferius ex eodem Gratiano ac Commendonio afferemus.

(b) tal cod. barber. Retiaui lectio nem cod. tabul. vatic.

(c) Georgius Tichalus,

aliorum sermone celebrata; quibus tanquam caelestibus muneribus ad veram (d) pietatis laudem, & ad spem salutis certissimum adventum tuum in patriam (e) commendari voluisti. Benedi-

Vol. IV.

Z

Etus

(d) *vesree* cod. tabul. vatic. Emendavi ex cod. berber.

(e) Et quo tempore in patriam dux hic Olivae redierit, & quam pridem Romam venisset, atque inde profectus esset, ex aliquot Gentiani mss. apud me epistolis cognoscere poterimus. Ad Nicolaum Tomickium die 7. decemb. an. 1566. Roma Patavium scribens, dux, inquit, Olivae quinto Kal. decembris discessit. ego illum unius diei iter suum profectus; ac, dum Romae fuit, observavi colatque juvenem diligentissime: cuius ita mihi jucunda fuit paucorum dierum consuetudo, ut perperam me sibi vinculis amoris obligaverit. hic vero cum se in omnibus rebus probavit, ut cum modestia & probitatis tum catholicae religionis precipuam laudem tulerit, quod divinae benignitatis beneficium eo fuit nobis admirabile, quo ejus omnem antehac insipientiam alienantem ab hac laude fuisse, intelligimus. pontificem monasterio veneratus est, & ab eo summa cum humanitate acceptus. templo frequenter adiit: rei divinae quotidie interfuit: reliquias sanctorum non curiose magis quam religiose inspicit. & erant vestrae quidam, qui illi hac manus beneficium divini invidentes, simulationis optatum juvenem insinularent, & temporis locique, non religionis causa hoc ab eo fieri criminarentur. qui mihi nec quid princeps, nec quid christianus homines dignum se satis perspicere videntur... Ad hac certe indigna christianis hominibus simulatione abest ingenium, absunt mores hujus optimi & praestantissimi juvenis. cum eo mihi de te creber sermo fuit, deque tua professione in Gallias; quam ipse hac tempore minime videtur probare multis de causis, quas prudenter asserbat. ipse, qui Gallias universas excurrens cogi-

taverat, nuntio confilium, & vixit Genoa, quo per dispositos equos profectus est, in Poloniam contendit: unde, domesticis rebus compositis, in Italiam se rediturum, mihi confirmavit. Dux ejus consilia fortunet &c. Ad eundem Tomickium 1. febr. 1567. Ecce tibi, inquit, literae a Jacobo Bresleis, quibus te Mantuam, ut abenti ex Italia sollicitum lucid occurreres, profectionem intellexi; quum quidem ducem nos vel ad Berythum pervenisse jam arbitrabamur: ita a nobis properans discesse mense novembri &c. Ad eundem die 20. mart. De Radziwillo, inquit, dux mihi ad me scripserat, praeterquam te cum illis fuisse. nunc lactor, optima juveni optimum mentem esse, ac de illam cum via decessisse, qui in circuitu ambulat, & quasi ischyriethis in senibus errantes, postremo in terrificas illius belluae fauces incidunt. et eo quidem lactor magis, quo abs te illi primum excundi viam monstratum, te illi gloriorem illi, quo se ex illo errore explicaret, tradidisse intellego &c. Ad Proloperam Naucleum die 19. apr. Tongo, inquit, dux lectere di V.S. Funq del primo, l'altra de li dodici di marzo. Habbiamo sentito molto dispiacere de la repentina morte di monsignor di Casavia: & certo che quel regno ha perduto un prudente senatore... Venne l'inverno passato in Italia & a Roma il signor duca d'Olioa, privogento del già palatino di Vilna; il quale, benchè sia stato alleato del padre ne la religione come voi potete pensare, nondimeno esso ha fatto quò molto professione di catholico, & s'è dimostrato tutto alieno da le vie & opinioni del padre: & quò è stato accorciato assai da molti favori, & dal papa medesimo. & intendiamo, che anche esso si dimostra molto catholico, & che ha cercato de la sua sua

*f* Etus Deus! qui convertit corda patrum in filios (*f*), & intermissam interdum (*g*) in familiis majorum gloriam pro sua admirabili benignitate multiplicatam excitat in nepotibus (*b*) & posteris. Praeclara haec de te fama cum, me intermedium, ad sanctissimi domini nostri aures pervenisset, vehementer ejus sanctitas in domino lactata, talem te, qualem a me audivit, paternae charitatis affectu complexa est, & absentem sacrae benedictionis felicissimo munere prosecuta. & quidem repente peragravit romanam civitatem catholicae religionis tuae laus; fuit in ore & amore patrum amplissimorum, magis (*i*) etiam ex nostro ordine (*k*) praestantis ejus viri (*l*) praedicatione, qui te, antea cognitum magna christianae pietatis spe atque expectatione,

*fus tutti i ministri heretici, che ci hanno condotti il padre. desilero, che V. S. vegga degnamente di haver per qualche buon via informatione de' portamenti di andamenti di questo signore circa la religione; & che me lo scriva: perchè mi sarà carissimo l'intenderne ogni bene, bontadegli passo affettione per la sua buona natura. & se vi trovate in corte, dateveli in ogni modo a conoscere: che certo è un buon giovane, cortese, amabile & di dolce creanza &c.* Hisce Gratiani litteris Nauderum respondisse & jucundissima quaeque de Radzivillo nuntiasse, alia ejusdem Gratiani ad Tomickium epistola, mense, ut opinor, augusti, eodemque anno 1568. Gualdo Patavium data, declarat: *Accepi, inquit, his diebus ex Polonia litteras... Ollicensum ductum in susceptrae catholicae religionis fide perseverare, mihi scribit Nauderus: cum Petriconium venit, his (fort. al.) perduellum a quibusdam, antecessit calvinianum apud palatinum subleventem; verum juvenem, cunctis totius sectae impietatem, concionantem tuum deservisse. Id tibi ego, si ita est, vehementer gratulor &c.* Rursusque in litteris ad eundem die 27. insequentis mensis Narnia datis, Heros, inquit, Radzivilus tuus, quos poter ejus adulterinae religionis antistes ac ministri constituerat, non ipse omnes tota dilata sua expulisse, & extermin-

*asse dicitur. & in eorum locum revocatos catholicos sacerdotes substituisse, restituit, quos poter eripuerat, bonis &c.*

(*f*) Malachiae prophetae locus, unde haec sententia videtur translata, hujusmodi est cap. 4. v. 6. *Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.*

(*g*) Omitt. cod. barber. Addidi ex cod. tabul. vatic.

(*b*) Id plane contigit in hoc Radzivillo; cujus majores, aviam praefertim, admodum catholicos fuisse, Hosius in sua ad eum epistola, die 7. nov. 22. 1568. data, hisce verbis testificatur: *Eidem autem scilicet, quae habitavit in aede tua Scidlonitia; quo saecula vix nullam vidit actas dote nostra sanctiorem, & religiosiorem: quam eandem sitem & cui & proavi tui paterni suavi & materni, quia & abavi & avi, magna cum laude constanter, ad extremum usque vitae suae spiritum professi sunt; qui praeclearae pietatis erga Deum suae tam in Polonia, quam in Lithuania, illustria multa monumenta reliquerunt &c.*

(*i*) Locus hic mihi non plane integer atque emendatus videtur. sed non alia est utriusque codicis lectio.

(*k*) Cardinalicio.

(*l*) Cardinalem Commendonum intellige, qui Romae erat per haec tempora.

tionem commendavit. gratulor igitur tibi, clarissime juvenis, & ista a te inita sempiternae salutis via, & hac famae celebritate, qua Romae in dies notior es & illustrior: &, quod (m) jam meus in te, ita viventem, amor me cogit, hortabor te, ut istis itineribus pergas (n) ire, quos coepisti, tibi ac generi tuo im-

Z z

mor-

(m) quoniam meus jam in hyc. cod. tabul. vatic. Praetuli codicis barbar. lectioem.

(n) Perrexisse poero iis itaeribus Radzivillium hunc, Olivae ducem, Gratiani & Commendoni mss, apud me litterae, aliis atque aliis deinceps temporibus ac locis datae, declarant: ex quibus insigniores quasdam particulas, ejus rei cognoscendae causa, describere non gravabor. Gratianus ad Tomickium idibus dec. 1567. Olivae fuit, inquit, ducti animus, studiisque in catholicam fidem quotidie magis declarari intelligo. possessionem reddidit in Lithuaniam, Vilnae nomen fuerat, quod prius paterna oppida obire voluit; in quibus entium veram religionem ad vitam revocavit, &, ut ad pristinam quoque cultum pietatemque restituit, tunc dat operam. dixisse ferant, sibi certum esse, nihil prius agere, ubi venerit Vilnam, quam sacellum, a patri profanum factum, eximplere, restituitque Dei Divorumque simulacris, quae ille sustulerat, de novo consecrare. miranti eniam, atque accusanti, quod, cum Romae fuisset, & romanis urbis (s. Deo placet) foediter oculis ipse suis perspexisset, ab illis non abhorreret, respondit „fuisse tempus, cum talia sibi persuaderi posset esset; quae cum falso comperevit, ac Romae nihil altum a christiana disciplinae rationibus viderit, atque hic maxime extare veteris templo ac monumentis pietatis, romanorum se fidem, quae cum antiquitate consentiat, cupide amplectam esse. „Juvens bono ingenio in optima mente videtur perseverare. sed, quia parati assensu corruptori, conservari interitum illam

abs te per literas velim: ne impiam consilii de veras non solum gloriae, sed etiam salutis cur su deducatur. Idem ad eundem 9. dec. 1568. De Radzivillo, inquit, tu fama sane praeciosa. in catholica religione mirifice constans se, ut omnibus artibus cum a gentilibus fuit summis viris tunc a paternis amicis opugnat, deus de suscepta sententia manendi in ecclesia Dei non potuerit. forem in Bucaccio, illius Bucaccio fratri, qui proxime Patavi fuit, respondit, catholicus juvenis, ut audire, & cum principibus in Russia nobilitatis, tunc magis copulis praeditis. Commendonus ad card. Rukhucium 22. martii 1572. Quis dux d'Oliva, inquit, su sglino di quel palatino di Vilna, autore & introduttore de l'herese in questo regno. Il giovane al ventitré anni: &, se bene è stato allevato da putto ne l'heresia, & nutrito in Argentina, nondimeno per opera di un altro giovane (Nicolaus ille Tomickius significatur) de Petà sua, sglino del signor castellano di Gnesna, s. fece catholico, & venne in Italia, & su in Roma a baciare i piedi a nostro signore (Pio V.) & su di tanta efficacia Fedificazione, che prese da sua santità, che, ritornato in questo regno, la prima sua attenzione fu cacciare di tutte le terre sue i ministri heretici: & si dimostrò nel senato molto protettore de le cose de catholici. non s. è però mai fin qui comunicato; ritenuto, cred'io, più che da altro, da l'autorità del palatino di Vilna, suo zio. & l'altri signori heretici, suoi parenti. ma, perchè ha uero familiarità, contratta in Italia, havendo lo sotto offitio into a questo, mi ha dato parola di volersi communi-

care

mortalem beatitudinem & gloriam comparare. te enim majores illi vestri, qui acceptam a sanctissima parente romana ecclesia doctrinae vitaeque rationem salutariter tot saeculis magnificeque coluerunt, retinentem hoc catholicae fidei decus, vere sui generis & seminis existimabunt: reliquos autem, qui eos, perdita ista opinionum novitate, vel sceleris vel stultitiae, quantum

*care questa passio di mia propria mano. Idem ad eundem 5. apr. ejusdem anni. Questa settimana, inquit, si sono comunicati in Varsavia molti signori; & tutti i vescovi han celebrato; & si sono fatte le prediche publiche, & tutti gli uffizj con molta frequentia & devotione. Il 12, per l'indisposizione sua, s'è comunicato in polono, ma però publicamente. Il duca d'Oliva anchora, havendo prima abjurato, s'è comunicato al suo mano publicamente. Ansequam haec legere, putabam, olicensium hunc ducem Romae errores suos multis ante hoc tempus annis legitimo sollempnique ritu fuisse execratum, in errore ipse inductus illis Gabatili in Vita Pii V. lib. VI. cap. 3. verbis: Praeter caeteros, Olicze princeps, per idem tempus Romam profectus, & Pii sanctitatem ... demeratus, haerese, quibus erat imbutus, statim exsecratus est. Idem, quod Commendonus cardinali Ruffinaccio exiliter, Gratianus card. Hostio litteris, ad eum die 9. ejusdem mensis apellis datis, uberiore narratione nunciavit: Illi, inquit, diebus dum olicensi, clarissimus & praestantissimus juvenis, sancti erroris atque haerese, in quibus insitatus, a puero fuit, apud aoralealem (Commendonum) est exsecratus, degne cardinalis manu in templo Francisci, magna populi frequentia, magna pietatis & religionis significatione, salutarem Iesum Christum hominem accepit: quae rei incredibile est, quantum bonis omnibus voluptatem, laetitiamque attulerit, quantum etiam admirationem sit, qui patrem evertentem templo, sacraque omnia profanantem, audire & dissipatorem totius homi-*

*pejis, quae Polonia nunc laborat, viderant: qui sancti filium optimis omnibus prosequuntur, precabanturque, ut restitueret ipse existeret antiquae religionis, atque exterminaret illius impietatis. Celebrata quoque illius vocis palatino viennensi patris, hostiens in senatu cum, ut a patris sui auctoritate non discederet, Antiquior, inquit, mihi sit aui auctoritas. Simul a palatino quaesivit, cur ipse patris sui auctoritatem neglexisset? palatinus enim, catholicis patre majoribusque ortus, eum usque ad sanctitatem catholicam ipse fuisse, extrema pene aetate depravatus licentia, desoluit a majorum fide. sed dum olicensi cardinalem singulari studio, observantia, assiduitate colit. Idem denique Gratianus in litteris, ad card. Commendonum die 17. m. ji 1774. Cracovia datis, Non velle, inquit, scordarmi di scrivere a V. S. illustrissima, che il signor duca d'Oliva manderà suo fratello (Giorgio) in Italia & a Roma, & che già, per quello che tocca qui, è spedito il negozio suo da la condottoria (di Vilna), con l'espeditone del quale verrà questo signore in Italia. ma non è già anchora certo, che'essi d'aca sia per venire con l'obediencia (Henrici Valesii, tum Poloniae, mox Galliae regis, nomine) a Roma: perchè lo ardo, che il palatino di Vilna, suo zio, habbia più caro, che sia servus in corte. Haec habui, quae de Nicolao Christophoro Radziwillo, olicensium duce, ex Gratiani Commendonique manuscriptoris apud me litteris cum illis, quibus ille minime notus erat, communicarem. binas autem eorumdem ad eum litteras laesa exhibebo.*

tum in se fuit, condemnarunt, tanquam alienos & hostes jure execrabantur (o). illi, quam fidem, magistrâ romana ecclesia, & animo constanter conceperunt, & ore professi sunt, pro ea libentissime & opes suas & vitam profuderunt: quam ob rem clari in aeterna gloria vivunt. isti, sexcentis inter se repugnantibus (p) haeresibus in errorem fraudemque induciti, praecipites P agun-

(o) *exterantur* cod. tabul. vatic. Emendavi ex cod. barber.

(p) Eundem hunc locum egregie card. Hosius tractat in eadem illa ad hunc Radzivillium epistola: Vbi discessum est, inquit, ab hac unitatis cathedra, quot ibi sehae, quam horrendae, quam portentosae, quam etiam inter se mirandae & miserandae in motum digressae, prognatae sint, cum in Germaniam iter faceres, & in ea commoratus es: aliquandiu, vidisti procul dubio: quin & illud animadvertisti, quomodo se unitati ipsi caedibus, haud aliter quam cadmati quondam fratres, conficiunt: quin & haereticos (corr. haereticos) invicem condemnant, nec ullum veriorum vocem proferant unquam, quam cum alter alterum haereticum pronunciat. primus hoc infelici nostro saeculo sacrilegae separationis ab ecclesia Dei fuit author Martinus Lutherus: qui posteaquam eo reu perduxit, ut, quod ipse diceret aut scriberet, id purum evangelium & expressum Dei verbum a multis esse crederetur, an ejus vestigii infestis alii non persequerant paulo post, ut ipsorum potius doctrinae purum Dei verbum a multis pluribus putaretur? cum tamen a Lutheri placitis in gravissimis religionis nostrae capitulis longe disticerent. sic jam, quos haereticos, tot Deus, quot haereticorum dogmata, tot evangelia, tot videre licet in Germaniae Dei verba. Quorsum autem ad extremum rei eciderint, quis est, qui facili oculis commemorare queat, huc nunc in Polonia, huc degen in Lithuania? quae probris, quae maledictis, quae blasphemias & in adorandam trinitatem, & in venerandam unitatem, &

in essentialium divinorum sacramentorum non audis? quin & illud fortasse non ignoras, in dubium nunc revocari (quod etiam apud ethnicos facere capitale fuit) non sit Deus, qui veram humanarum aliquam cura tangatur. ausus est quaestiones hanc trahere Bernardinus Ochinus, unus omnium impurissimos haereticos, qui simul & inimicum & defensorum agit; qui plurimis etiam blasphemis scitantes de sancta trinitate dialogos edidit, quos patri tuo dicere veritas non est. Videt igitur ad quod extremum barathrum impietatis ventum sit, posteaquam ab unitatis cathedra discessum est. Sed & huic ipsi Radzivillio dictum huius ita pridem pestilens quidam liber fuerat: de quo in eadem ad eum epistola Hosius, Incidi, inquit, nuper in libellum quendam, contra sacram tridentinam synodum conscriptum, & per legatum quendam a Germania (corr. germanica) in latinam linguam conversum: quum tibi nuncupatum foret, dolenter admodum tuli; quod hoc ad infamiam nominali tui pertinere persuasum habes. sed interea tamen hanc de te spero concipio, quod minus tibi probatum fuerit, & quod ab ejus lectione abstineret (corr. abstineretis) potius, quam ut in eis dolendo hanc barâ male collocares; cum non aliunde fore constet, quam ex falsi quibuscumque calumniis, probris, convitiis, maledictis; nec esse posse quidquam eo virulentius. quin & hoc (quae tua pietas est) salutarum te confida, ut non ipse mala ab ejus lectione tibi temperes, verum & alios ab ejus vel inspectione deterreas; & rationes omnes investiges, quibus in velos multorum nominibus teri queat. quod ut facias



aguntur a nescio quibus hominum monstris: & quod non solum  
 4 principe & christiano, sed omnino (q) homine est indignissimum,  
 a doctoribus impietatis ac licentiae ratione orbantur ac  
 sensibus. felicem te! qui in haereditate domini moraris, quam  
 7 pestifera professione (r) pollui non finis. Sed, quoniam, percre-  
 bre-

*facies (corr. facies) & ut in dies te magis christi-  
 anum, catholicum, & ortho-  
 doxum declaras, non potius mea erga  
 te sollicitudine te diligenter hortor &  
 exorco. Hujus hodie epistolae inscrip-  
 tio in editione colonienſi, qua utor,  
 anni 1584. est hujusmodi: Nicolas Chri-  
 stophoro Radzivillo duci in Oliva. Id  
 monui, ne ignoraretur, quo modo ab  
 Hosio appellatus esset is, quem ego  
 partim polonicae linguae, partim lati-  
 nae rationem sequutus, Radzivillium  
 appellare solitus sum, Gratianum qui-  
 dem in eo appellando minime constan-  
 tem animadverti, in cuius scriptis non  
 modo Radzivillium, sed Radvillium  
 quoque, & Radvillium & Radzivil-  
 lum inveni.*

(q) Omit. cod. barber. Addidi ex  
 cod. tabul. vatic.

(r) possessione cod. tabul. vatic. Emenda-  
 vi ex cod. barber. Nunc, quas polli-  
 citus sum exhibiturum me Commendo-  
 ni ac Gratiani ad hunc Radzivillium  
 litteras, exhibebo. Commendoni qui-  
 dem hae sunt: *Quod ego libenter a-  
 murus esse tua causa, ut omnia, quae  
 ad augendum ornandumque te fami-  
 liaeque tuae pertinerent, studiose di-  
 ligenterque curarem, id faciam nunc  
 tanto libentius in eo re, quam mihi  
 commendas, quod tam esse intelligo con-  
 junctum cum ecclesiae ipsius, de qua agi-  
 tur, utilitate, ut in tanta confusione  
 ac pervertitate temporum, familiaris no-  
 bilissimae praesidio solcitur. Itaque  
 plane tibi persuaderi velim, me huic  
 rei nullo loco esse defuturum. ea enim  
 merito, ea dignitas est tua, etiam ipse  
 & ipse habeo, & alius facio de Georgio  
 fratre tuo, ut & tibi negandum nihil  
 esse censum, & de fratre ipso con-  
 stans, cum nostris testimoniis, cum mo-*

*rum atque doctrinae laude, tum eccle-  
 siasticae disciplinae studio, esse respon-  
 surum. illud unum necessario est impe-  
 dimentum tollendum, de quo ad te car-  
 dinalli vaticenſi & Scorga, familiaris  
 tuus, pluribus verbis scribent, ut, quas  
 Villae aedes, a patre vestro aedifica-  
 tas, haeretici teneant, eas, possibus illis  
 ejellis, recuperetis. nam, ut cetera  
 impetrentur, id certe nec impetrari nec  
 peti debet, ut in eadem civitate epi-  
 scopus designetur is, in cujus domo hae-  
 reticorum coetus concitantesq; celebra-  
 tur: id (quod unum vehementer ob-  
 stat) si sustuleris, negotium ad reliqua  
 impetranda citum nobis aperiet. Vale.  
 Commendoni has litteras datas arbi-  
 tror eodem & tempore & loco, quo  
 eae, quae sequuntur, a Gratiano da-  
 tae ad eundem Radzivillium sunt, ni-  
 mirum die 3. dec. an. 1574. Romae. A  
 Scorga litteras tuas accepi, quae fecisti,  
 in tanta voluntate ac studio meo omnia  
 observantiae & benevolentiae officia  
 tibi praestandi, erant minime suffi-  
 ciat, ita fuerunt mihi gratissima: quod  
 ex iis intellexi, quantum semper capi-  
 al, tantum me ob te amari. cuius  
 augendi avaris, & declarandi singula-  
 rem meum erga te animum, nullam  
 unquam facultatem, quae mihi offerretur,  
 praetermissum sum. atque in hac  
 ipsa, quam tu mihi obtulisti, tam di-  
 ligenti & accurata commendatione frater-  
 ris tui, nihil in me Scorga praesentis  
 desiderabit. qui cum summam huic toti  
 rei diligentiam adhibeat, pari etiam  
 studio scripturam omnia ad te exstima-  
 rum est, quod ne ego quidem praeterire  
 vela, quod maxime necessarium ad hanc  
 rem consulendum esse arbitror (de quo  
 etiam memini me coram tecum esse lo-  
 cutum), ut denique illam viderem, in  
 qua*

brescente hac, ut spero, magis magisque de te opinione, non semel mihi tui laudandi, tibiue de praesanti tua virtute gratulandi facultas dabitur, in praesentia finem faciam, si tantum dixerò, eo in te & sanctissimi domini nostri propensioem charitatem, & amplissimi cujusque ardentius studium, & meam operam ac diligentiam, quam tibi, illustrissime juvenis, defero ex animo, paratior fore, quo tua catholicae veritatis defensio, & sanctae romanae sedis obedientia clarior fuerit. Deum precor, ut uberiori & te in dies suae gratiae dono, & nos de te laetitia augere velit. Vale. Romae. XIII. Kal. maj. M. D. LXVII.

qua suis coetus cogunt, suasque conciones debent haereticis, recuperes, illisque crispis impletatis magistris. nam primum convenire nullo modo videtur, ut, cui episcopatus petitur, antequam capere per actum possit, quique vident tota Lithuania ac defensor constituendus sit catholicos religionis; in ejus paterna domo christianas fides placita ab impari hominibus & antiquae pietatis corruptoribus pervertantur. deinde, cum nos & generis amplitudinem, & potentiam atque opes famillae vestrae praedicamus, quantumque ex ea praesidium videri ecclesiae comparatum fuerit, si ti Georgius, frater tuus, praeficiatur, sunt, qui vix credibilia nos narrare dicant. quae enim, inquit, potentia sit illius, cujus domus, ipso invito, ab haereticis occu-

petur? & quomodo ecclesiae vilnensis jura tueri, & catholicae fidei cultum dignitatemque vindicare ab haereticorum audacia poterit, qui ne propriam quidem domum eripere illis nunc audeat? His quidem nos, quae vera sunt, respondimus de palatino patris, deque aliis, quae hostis tui voluntati obfiterunt. sed eximere ex animis hanc dubitationem scrupulumque non possumus. Scarga quidem attemptam jam domum haereticis patere, brevique literas ea de re allatum iri Romanum, confirmat. id si fiet, magno ad conscientiam ex sententia negotium adjuvante erit. ego, quod obfere vestris postulatis intelligo, facere nec potui nec ovino debui, quin ad te scriberem. Vale. Romae. III. non. dec. 1574.

## X I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
& Principi Osnaburgensi. (a)

*Epistola officiosa.*

Quae Laurentius Stradeus, consiliarius ac senator dominationis vestrae illustrissimae, de me dixit, ea, quod ad virtutes attinet, quas mihi tribuit, magis amice, quam vere exposuit. veruntamen, quando mihi ejus ista significatio

(a) Ad hanc eundem data est a card. Bonello epistola Cum superiori-

bus; quam supra die 6. hujus ejusdem mensis recensuimus. hanc ex codice bar-

a  
20. apr.  
1574.

- b talem patronum (b) peperit, qualis ipsa est, & dignitatis gradu & animi atque ingenii ornamentis praestantissima, gaudeo mirabiliter; magnamque ipsi Stradeo habeo gratiam. Superest modo, ut illa, quemadmodum me (c) sibi devinxit suis ad me literis, plenissimis officii suaeque in me benignitatis, sic mihi etiam facultatem det referendi ei aliquam gratiam fide, opera ac diligentia mea. quod quia re libentius praestaturus sum; quam verbis persequar, idcirco tantummodo ei studium & observantiam meam deferens, Deum precor, ut omnibus suis optatis salutariter respondeat. Romae. xii. Kal. maj. M. D. LXVII.

barber, defuncti, inter datas cardinalis Alexandrini nomine recensitam. sed fortasse non Bonelli, sed alterius nescio cujus nominis scripta est. praecipuum dubitandi causam mox asseram. De hoc episcopo, qui fuit Joannes ab Hols, vide vol. III. pag. 60.

(b) Credibile ne est, Bonellum, qui & cardinalis esset, & proximam pontifici maximo, magno avunculo suo, potestatem tum Romae haberet, ita

sive scripsisse, sive scribi fuisse, ut episcopum, quantum vis & dignitatis gradu, & animi atque ingenii ornamentis praestantem, patronus agnosceret & appellaret, ejusque praeterea patrocinio mirabiliter gaudere se diceret? Quid? illa paullo post, *fide, opera, ac diligentia sua*, nonne inferiorum ac ac plura clientium sunt?

(c) Omitte, exempli. Addendum putavi.

## XII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Stanislaus Hofius Card. Varmienfis.

23. 27.  
237.

*Ut apostolicae legationis munus in provinciali synodo obire velis, pontificis max. nomine Hofium hortatur.*

- a Quae mihi tardius, quam potuerant, redditae sunt literae amplitudinis (a) vestrae illustrissimae, iv. februarii datae, iis serius etiam, quam voluissem, respondere sum coactus. ac primum quidem magna sua voluntate sanctissimus dominus noster cuperet ipsam liberam & solutam ista molestia, b quam habet legationis munus (b), ei impositum, in provinciali syno-

(a) Pro hac & duabus, quae sequuntur, vocibus legitur in cod. barber. duntaxat *tuae*: quae quidem vocula ad litteras referenda est. Ego lectionem cod. tabul. vatic. pag. 472. retinui.

(b) *muneris et impositi in hoc. cod. barber.* De legationis autem hoc munere, quod in provinciali synodo Hofio demandatum est; haec Stanislaus Rostius in ejusdem Hofii *Vita* lib. II. cap. 18.

synodo; cujus quietis & otii, praefertim christiano generi per-  
 Vol. IV. A a utilis

cap. 18. memoriae prodidit: Pius au-  
 tem V. qui tuus Pio IV. successerat, per-  
 sistens melantissimus, cum in quoque de  
 his praefata omnia suavia cognovisset,  
 nil tale cogitantem, suam & san-  
 ctas sedis apostolicas ad synodum pro-  
 vincialem, & in universa diocesi var-  
 mienf legationem pronuntiavit, amplifi-  
 mo & pietatis & traditionis & animi  
 melantissimi testimonio, in universo fra-  
 trum suorum S. R. E. cardinalium con-  
 sensu (const. confesso), attributa: quon-  
 etiam & publice & privatim columnam  
 religiosam vocare non dubitavit. Lite-  
 ras, quibus legationis id munus Ho-  
 fio a Pio V. impositum est, asserti La-  
 derchius in *Annot. eccles.* tom. XXII.  
 pag. 109. hujusmodi.

„ Dilecto filio nostro Stanislao  
 tit. S. Theodori, presbytero card.  
 Varmienf appellato.

„ Pius papa V.

„ Dilecte fili noster, salutem &c.  
 „ In provinciali synodo, quam vene-  
 rabilis frater archiepiscopus gne-  
 sensis, ex decreto sacri concilii tri-  
 dentini, propediem celebraturus est,  
 „ praesentiam tuam maxime opportu-  
 nam & utilem fore censuimus, pro tua  
 „ spectatissima fide, doctrina, pruden-  
 „ tia, divini honoris & catholicae re-  
 „ ligionis zelo. proinde te ad eam  
 „ synodum, quoad peracta fuerit, no-  
 „ strum & sedis apostolicas de atere  
 „ legatum tenore praesentium consti-  
 „ tuiamus, facimus & deputamus: vo-  
 „ lentes, dilectum filium magistrum  
 „ Julium Rogerium, notarium ac nun-  
 „ cium nostrum, tibi ad omnia assiste-  
 „ re. quocirca mandamus tibi, ut te  
 „ ad ipsam synodum sine mora ulla  
 „ conferas, operam daturus & dili-  
 „ genter provisorus, ut recte & ordina-  
 „ te ecclesiae catholicae, vel hujus  
 „ sanctae sedis, cujus honorabile mem-

„ brum es, auctoritatem & dignita-  
 „ tem. venerabiles vero fratres, ar-  
 „ chiepiscopum gnesensem, & reli-  
 „ quos quoscumque praelatos, in ipsa  
 „ synodo congregandos, hortamur in  
 „ domino, atque etiam in virtute san-  
 „ ctas obedientiae mandamus, ut ad-  
 „ ventum tuum expectent, nec sine te  
 „ eam celebrent, aut, si, antequam  
 „ harum literarum notitiam habue-  
 „ rint, eam celebrare coeperint, eam,  
 „ nisi dum tu auseris, prosequantur:  
 „ non obstantibus quibuscumque in  
 „ contrarium facientibus. Datum Ro-  
 „ mae apud S. Petrum sub annulo pi-  
 „ scatoris, die XI. dec. M.D.LXV. pon-  
 „ tific. nostri an. primo.

Verum provincialem hanc syno-  
 dum neque tum, neque postea, toto  
 Pii V. pontificato, esse habitam, testis  
 est card. Commendatus in litteris, ad  
 card. Novocomensem die 9. Jul. an. 1571.  
 Cracovia datis, in quibus, Hora, in-  
 quit, per la morte di Pio V. è cessata  
 quella facultà (Commendatus ipsi da-  
 ta, dispensandi nimirum in beneficio-  
 rum pluralitate), & il clero di nuovo  
 di nuovo gratia sopra questo a nostro  
 signore. si parisse a sua beatitudine,  
 potrebbe interporre qualche difficoltà  
 in detta domanda per l'absentia mia di  
 Polonia (erat enim proxime Viennam  
 profecturus), acciò ch'esso clero ve-  
 nisse a supplicar, ch'io ci fossi fatto tar-  
 nare. a che potrebbe anche dar giusta  
 causa la convocazione d'una synodo pro-  
 vinciale, che ad mai dopo il concilio (di  
 Trento) nè molti anni prima si è cele-  
 brato in questo regno. Io veramente;  
 mentre ch'è visitata la regina, ho sem-  
 pre cercato & in presentia & in ab-  
 sentia d'impeller, che non si facesse; per-  
 ch'è sapete, che il re & l'arcivescovo  
 volevano introdurre la causa del disor-  
 tio: la qual cosa havrebbe senza dubbio  
 partorita l'apostasia del regno. Hora;  
 che la regina è morta, & ch'è cessato  
 questo

utilis ac salutaris (c), & amplitudinis vestrae illustrissimae & Dei ecclesiae causa, est cupidissimus. sed, cum nemo in isto regno sit, qui praestantibus animi & ingenii bonis plus adjumenti com-

muni

questo pericolo, credere, che si potesse fare, non solo per assistere in seno molti disordini di questo regno, ma anche per dar occasione, che si potessero secondo le occorrenze valersene per l'elezione del re. & a me giusto pretesto di ritornare nel regno. & di andare il detto clero a servizio di Dio. Quando ciò piaccia a vostro signore, si potrebbe inviare in mano mia un breve per l'arcivescovo di Gnesna, nel quale se gli commettesse, che quanto prima convocasse una synodo provinciale, & a parte un altro breve a me, che mi comandasse d'intervenire a detta synodo. & perche si può ragionevolmente dubitare, che l'arcivescovo non convocarebbe tal synodo, mettere vedeste nel vicino al regno, saria forse bene di mandarmi un terzo breve, con ordine, che quanto prima io convocassi una synodo di tutti i vescovi del regno & del gran ducato di Lithuania: perche io mi valerei poi di ciascuno d'essi brevi, secondo che richiedesse il bisogno. ma, per la molta lontananza, saria necessario haverli in mano quanto prima. Non igitur provincialem ullam synodum sub Pio V. Hosius aut quisquis in Polonia habuit: at diocesanam sub Pio IV. idem Hosius in Prussia ante duos annos habuerat. Commendamus die 2. jul. 22. 1565. Hellsprege datus, Al principio, inquit, d'agosto esse cardinale Varmlense disegna di far qu' una synodo diocesana, a la quale vuole, ch'io mi ritorni. rursusque in alteris, die 25. aug. ejusdem anni indidem ad eundem Borromaeum datus, Monseignor, inquit, illustrissimo Varmlense non solo ha voluta, ch'io mi ritorni a la synodo sua diocesana, et la quale si sono fatti molto buoni canoni, et ha anche voluta, ch'io sia presente a l'effiminatione & correctione de gli statuti de la sua chiesa. onde

non potrd essere a Pashania prima che a mezzo settembre.

(c) Propter insignem librariam, quam in otio scribere Hosius consueverat, utilitatem: de quibus libris sunt Rescili illa in eadem Hosii Vita lib. III. cap. XI. Et fuerunt, ipso vivente, his & triginta in variis orbis christiani locis impressi... in gallicum etiam, italicum, germanicum, anglicum & polonicum linguam translatis, ut tanto commodius & efficacius in animas omnium gentium & nationum salutaris ecclesiae doctrina penetraret: in armenicum quoque linguam translatus fuisse, ex sermone doctissimi & integerrimi cardinalis Sirleti accepimus... idque nos etiam a Gallio Lindao, episcopo ruremundenfi, viro doctissimo & pictore (corr. pictatis) scutibus cumulat, & nunc Christi causa emulante... audivimus, quod in Germania nesci esset catholicis videatur in rebus religiosis Hosii sententiae refragari. audivimus etiam a viri fide dignis, quod Hosii libri propter admirabilem utilitatem, quam legentibus adferunt, sic erat insensum Censurae ille. Christi regique sui nobilissimus perduellis, ut sententia sua exemplaria a quodam bibliopola parisiensi emerret, & statim in platea Vulcanica corrigenda traderet. ipsi quoque a Hosii per exitium est comminatus, modo non istem verbis usus, quibus olim arianum horreticum de D. Hieronymo, cujus linguam in templo Synagae transferberaverat, usum esse legimus. Ita fecissem, si te vivum tenuissem. Non solum autem auctoritatis pondere & utilitatis auctoritate Hosii scripta cumulat sunt, sed tanta quoque verborum facilitate, lenitate, gratia, elegantia abundant, ut impletum esse in eo videatur, quod dicit scriptura. De ore praecentis procedit mel, dulcedo mellis est sub lingua ejus. &c.

muni piorum causae istuc asserere possit, quam ipsa, Dei gloriae (d) & salutis (e) animarum, quibus praesenti ejus auctoritate multo magis consultum fuerit, rationem habere necesse habet sua sanctitas. quamobrem vehementer etiam eam hortatur in domino, ut, quem ipsa, tanquam nobilissimum ac firmissimum in isto regno ecclesiae Dei membrum, per se suscipere deberet officii laborem, eo etiam alacrius libentiusque subeat, quod sanctissimi domini nostri bonorumque omnium spes potissimum in ista auctoritate religionis ac prudentiae amplitudinis (f) vestrae illustrissimae collocata est; qua praesente, nihil (g) perperam actum iri confidunt, quod ipsa vel non videat, vel tacitum serat. Datum jam negotium est Georgio Ticinio (h), ut facultates dispensandi in tertio gradu in dioecesi amplitudinis vestrae illustrissimae expediendas curet; quas cum illis etiam conjunctas brevi habebit (i), quae item (k) in sua dioecesi privatim lega-

A a 2 tionis

(d) gloriae salutis animarum &c. cod. barber.

(e) salutis cod. tabul. vatic. Emendavi ex cod. barber. nam latinum non puto rationem habere salutis.

(f) suae collocatae &c. cod. barber.

(g) perperam nihil actum iri, quod &c. id.

(h) Erat is Romae polonicae nationis, hostis praesertim, negotiorum procurator, polonus ipse: de quo homine in superioribus voluminibus saepe dictum.

(i) habebit cum illis cod. tabul. vatic. Emendavi ex cod. barber. Caeterum, ut hujusmodi dispensandi in consanguinitatis vel affinitatis gradibus, a jure prohibitis, facultatem Pius concederet, non nisi magnis ac plane necessariis causis adducebatur. Incidi in duo ejusmodi concessionum exempla, quae placet asserere. In apostolicarum Fil. V. epistolarum libro I. est epistola xviii. ad Gasparum, Archiepiscopum Gornum, die VII. octobr. hujus anni data; in eaque haec leguntur: Quod nos hortamur ei ad concedendum ibidem partium episcopis facultatem dispensandi cum his, qui matrimonium inter se in gradibus a jure prohibitis contraxerunt, vel in posterum contrahere contigerit: nos

saluti animarum consulere volentes, & considerantes quoniam difficile sit ac longum ex tam remotis orbis terrarum partibus ab apostolica sede hujusmodi absolutiones & dispensationes petere, facultatem eam dominus esse concedendam; sicut ex aliis nostris litteris intelligi. Die vero XX. decembr. ejusdem anni huc ad S. Franciscum Borghiam, alioque societatis Jesu praepositos de eadem re litteras dedit, ab Jacobo de Laderchio ex arch. vatic. in tomum xxii. *Annal. eccles.* pag. 444. illatas.

„ Pius PP. V.

„ Dilectis filiis Generali, aliisque Praepositis Societatis Jesu.

„ Cum gratiarum omnium largitor Altissimus vestris cordibus tantum honoris sui amorem tantumque salutis animarum studii impensis, ut ex societate vestra plurimi, propagandae religionis christianae, & homines gentiles idolorumque cultores ad sui creatoris ac salvatoris cognitionem adducendi cupiditate flagrantem, non litem, non navigationum laboribus aut periculis territi, ex his Europae partibus in Aethiopiam, Persidem, Indiam, usque ad Molucas & Japoniam ac

„ alias

tionis causa ei conceduntur: quod ex ipsius Ticinī literis melius cognosceret amplitudo vestra illustrissima; cui ego studium & obsequium meum deferens, Deum precor, ut eam & isti

7 & communi ecclesiae salvam (1) diutissime seruet. Romae.  
 20 IX. (2) Kal. maj. M. D. LXVII.

21 alias Orientis insulas & regiones, a  
 22 nobis remotissimas & in extremo orbe  
 23 tetarum positas, adire non dubitent: desideris vestris libenter  
 24 annuimus in his, per quae scandala  
 25 tolluntur, & infirmi ac recens in ecclesiam  
 26 adscripsi, tamquam parvuli  
 27 nondum habiles solidiori alimoniae,  
 28 lacte alendi molliorque tractandi  
 29 sunt. cum igitur, sicut nobis exponi  
 30 coram, accidere saepe solet in  
 31 regionibus & locis, quae a gentilibus  
 32 incoluntur, ut multi neophyti,  
 33 consanguinitate vel affinitate con-  
 34 juncti in gradibus a jure prohibitis,  
 35 propter proximam consuetudinem  
 36 suam, inter se matrimonia contrahant,  
 37 dispensatione non petita, seu quia in  
 38 his locis episcopi nondum fuerint  
 39 constituti, a quibus ipsam petere possint, seu, si sint,  
 40 commode eos adire non possint, qui  
 41 sine gravi scandalo separari non possent:  
 42 nos hujusmodi neophytis aliquid  
 43 de canonum rigore remitti aequum  
 44 esse consentes, vestrae sollicitudinis  
 45 provincialibus & aliis presbyteris, qui  
 46 de vestra sollicitudine a Generali, vel  
 47 Provincialibus, vel

28 eorum vicariis fuerint deputati, in  
 29 Aethiopia, Arabia, Perside, India,  
 30 regione Sinarum, in Japonia, Brasilia,  
 31 & aliis Orientis regionibus, aut Oceani  
 32 insulis quibuscunque, a gentilibus  
 33 habitatis, ad quas eos pervenire contigerit,  
 34 cum neophytis in quocunque, nos tamen a  
 35 jure divino prohibito, consanguinitatis  
 36 & affinitatis gradu, ut matrimonia inter  
 37 se contrahere, vel ea solemniter in facie  
 38 ecclesiae de integro contrahere libere &  
 39 licite possint, dispensandi absolvendique eos  
 40 in utroque foro a sententia, censuris & poenis,  
 41 in quas propterea incidant, & problem  
 42 suscepiam jam, ac suscipiendam, legitimam  
 43 declarandi, ita demum tamen si aut proprium  
 44 episcopum nondum habeant, aut, si habeant,  
 45 commode cum adire non possint, quod inde  
 46 non minus ducentis milliaribus italicis distet,  
 47 facultatem apostolica auctoritate tenore praesentium  
 48 damus atque concedimus &c.

(1) Omit. cod. barber.

(2) saltem id.

(3) Omit. cum reliquis id.

### XIII.

Pius PP. V. Principi Bohemiae. (a)

9. maji 1547. *Litterarum suarum ex ejus aliorumque in Bohemia dynastarum catholicae religionis professione ac defensione declarat.*

2 Q UO diutius sancta mater romana ecclesia, tacta dolore cordis intrinsecus (b), florentis olim regni vestri praerogativa fidei & apostolicae sedis obedientia, contami-

nata

(a) Hunc ego Bohemiae Principem Urbinum a Rosenbergh, cum ipsum non alium esse reor, quam Guilhelmu

de quo meminit Lactius Urbinus initio

luj

natam haeresum abominationibus laudem deploravit, eo nos, qui, pro nobis divinitus injuncto, licet immeritis, pastoris universalis officio, misere deformatam in infidelibus filiis (c) patrum virtutem assidue lugemus, vehementius in domino laetati sumus, Bohemiae veteris gloriae robustas adhuc vigere reliquias (d), quae non recesserint a Deo salutari suo (e). itaque, cum in magnis istis & claris viris (f), qui nobis catholicae religionis nomine commendantur, tua in primis fidei sinceritas celebretur (g), te paternae charitatis affectu tanto complectimur

sui de religionis statu in Bohemia commentarii, quem inde redux an. 1587. Sixto V. post. max. obtulit, quemque nos in quadam nostra ad Gratiani opus de scriptis insita Minoris adnotatione T. II. pag. 9. anno 1746. vulgavimus, nos Lacio nos quidem Ursinio, sed aeternum cum tribuentes, quod nobis tum ejus auctor, qui postea innotuit, esse ignotus. est autem initium hujusmodi: *Essendo io in questo mio viaggio, che ho fatto per ordine de la santità vostra, stato in Bohemia, & havendo non solamente udito da persone d'esperienza, & degne di fede, ma anche veduto con gli occhi proprii molte cose, che appartengono a la santa sede catholica il in defteriera da la furia de gli heretici Piacardi & Hussiti, come anco per conservarla & promoverla, mi è parso oblige mio darne ragguaglio a la santità vostra tanto più che il numero de la santità vostra, & il principali baroni catholici di quel regno, come Guglielmo Desnos, signore di Rostenberg, vicee perpetuo del regno, Giorgio Pople, prefetto del regno, Giorgio de Mortinis, supremo giudice del regno, Giorgio Ponte, il giovane, presidente de le appellazioni, Vinculao Petca, primo afffessore del giudicio, & D. Giovanni di Perneston, afffessore finale, mi hanno comesso, che in lor nome ragguagliassi, & supplicassi la santità vostra de le cose di là. &c.*

(h) Conc. c. 6. v. 6. Et totius dolore erant intrinsecas, delibz, inquit &c.

(c) Deuter. c. 32. v. 10. Generat enim perversa est & infidelis filii.

(d) Ursinius in suo illo commentario, *E' ben vero, inquit, che per grazia di Dio, se bene il popolo ha abbracciato tale heresia (de gli Hussiti), nondimeno alcuni principali signori, & alcuni de' primi officiali del regno sono restati catholici; i quali dal canto loro faranno ogni sforzo, perchè sussi del tutto restituita la sede catholica.*

(e) Deuter. c. 32. v. 15.

(f) li fortasse significantur, qui supra ab Ursinio nominati sunt, Georgius Pople &c.

(g) Afferam ex tabulariolo memorabilium litterarum, alteras Sixti V. ad Rodolphum II. imperatorem, alteras card. Alexandri Montali ad hunc ipsum Bohemiae principem, die 19. dec. anno 1587. datas: quibus hominis eximium catholicae religionis studium, tantopere in hac epistola a Pio V. commendatum, magis magisque intelligitur. Sixti quidem ad Rodolphum litterae haec sunt: *Charissime in Christo fili noster, salutem & apostolicam benedictionem. Bona nuper a maiestate tua litteras reddidit nobis cardinalis Madruclius, festivo, ac pridie kalendas decembris datas: quarum privibus Lactium Desnos, postremis archiepiscopum constantinopolitanum, nostrum in regno Poloniae nuntium, ut in cardinalium collegium proximum creatione cooptaretur, a nobis postulabat: & Madruclius ipse subsecutus oratante litteras*



mur ardentius, quanto tua christianae fragrantia pietatis majori  
nos suavitare perfudit. quamobrem te etiam studiosius horta-  
mur in domino, ut pergas quotidie magis vitae odor in vi-  
tam (b) esse quamplurimis, & degeneres animos ad veteris  
splendoris imitationem revocare. nam in spe sumus, inextin-  
ctis confissi divitis (i) Dei benignitatis, quas nostris etiam pre-  
cibus evocare non desistemus, fore, ut reliqui vestro praefan-  
tium virorum catholicae veritatis exemplo & auctoritate resu-  
piscant.

tuae; eadem de te nobiscum diligen-  
tissime egis. nos quidem magnopere cu-  
pimus maiestati tuae in omnibus re-  
bus gratificari, pro singulari ac po-  
terno amore, quo te nunquam proe-  
stantem virtutem ac pietatem complecti-  
mur: & in Laetio ad id, quod tua  
causa volumus atque adeo etiam debe-  
mus, accedunt dilecti filii, nobilissimi vi-  
ri, Guillelmi Rosenbergl, qui hoc a-  
te, & per te a nobis magno studio con-  
tentit, egregie in catholicam religio-  
nem merita; quorum gratia nos illum  
magnopere diligimus, charumque in pri-  
mis habemus. sed voluntati nostrae ge-  
rentis maiestati tuae morem obstat cer-  
tum impedimentum, quod in ipso res-  
det Laetio, per quod capere nunc ei  
hunc honorem ex sacerdotum canonum  
iure non licet. id si aliquando subla-  
tum fuerit, nos cum ipso rationem  
habebimus, quam & maiestati tuae  
commendatio requirit, quae merito  
apud nos plurimum valet, & Rosen-  
bergl dignitas, & Ursinae familiae  
fides & devotio erga hanc sanctam se-  
dem postulare videbuntur. De nepoli-  
tano autem archiepiscopo &c. Cardina-  
lis autem Montali ad ipsum Rosen-  
bergl litterae haec sunt: Illustrissime  
domine. Ad litteras dominicalis vestrae  
illustrissimae, quibus sanctissimo domino  
nostro Laetio Ursinum commendavit,  
quo etiam ratio in proxima cardinalium  
creatione haberetur, respondere ut  
sanctitas sua iussit, tam esse illustrissi-  
mae dominicalis vestrae dignitatem,  
eo ergo catholicae religionis merita,  
ut merito a sanctitate sua poterno amo-

re diligatur, plurimumque sit. & nihil  
propterea sit, quod non ejus causa li-  
benter esset saluta. sed ab ornando do-  
mino Laetio, atque in amplissimum col-  
legium cooptando prohibetur sanctitas  
sua certo impedimento, quod in ipso  
residet dominus Laetio, ut eoberet illum  
ad hunc honorem, salvo sacerdotum cano-  
nicum iure, non possit. si hoc aliquando  
sublatum impedimentum fuerit, tum  
& domini Laetii ipse, & ceteri  
omnes intelligent, quantum sanctitas  
sua illustrissimae dominicalis vestrae  
precibus & commendationi tribuat;  
praeter id, quod sponte sua ad augen-  
dam Ursinae familiae amplitudinem;  
cujus ingressis semper erga hanc sanctam  
sedem fides ac devotio fuit, propenso  
sanctitas sua sit animo. ego, siuti ad  
domini Laetii honorem omni studio  
meum perlibenter contuli, ita in posse-  
ram quique illustrissimae dominicalis  
vestrae item studium, operamque utam,  
promptam ad omnia parataque ex ani-  
mo desero, & ei prospera & secunda  
cuncta a Deo precor. Roma. xix. de-  
cembris. 1587.

(b) Ad Corinth. epistol. cap. x. v. 14:  
25. Deo autem gratias, qui semper  
triumphat nos in Christo Iesu, & odo-  
rem nostrae suae manifestat per nos in  
omni loco: quia Christi bonus odor su-  
avit in illis, qui salvi sunt, & in  
illis, qui pereunt: illis quidem odor  
vitalis in vitam, illis autem odor  
vitalis in vitam.

(i) Ad Roman. cap. x. v. 4. An divi-  
tias bonitatis ejus, & patientiae, &  
longanimitatis contemnis?

piscant. qui si pie interdum, ut debent, majores suos respicere voluerint, nullam unquam fuisse gentem intelligent, quae catholicam religionem aut facilius acceperit, aut opibus ac vita libentius defenderit (k). quomobrem caelestibus praemiis, & hujus sanctae sedis honoribus majores illi admirabiliter aucti & ornati fuerunt: quorum elucens imaginem in tua virtute cum audiremus, in Deo mirabiliter exultavimus. dignetur modo omnipotens pater misericordiarum convertere (l) corda reliquorum filiorum in patres, ut vestrae luce pietatis, qui vestrum decus salvum & integrum conservatis, non modo Bohemia, sed tota Germania, recuperata catholici nominis gloria, & praesentem felicitatem & caelestis vitae beatitudinem consequatur. quod, Deo primum auctore, & aliorum adjumento, quorum jucundissima ad aures nostras fama pervenit, & tua praecipue opera futurum sperantes, piis & catholicis istis conatibus felix sacrae benedictionis munus impertimus. Romae. v. (m) non. maj. m. d. lxxvii.

(k) Consule *annales ecclesiasticos patres totum*: Beroaldi.

(m) 111. Kal. apr. end. barber. sed

(l) Malach. cap. 4. v. 6. *Et convertet peccatuli lectionem codicis tabul. vatic. cor patrum ad filias, & cor filiarum ad* pag. 210.

## XIV.

Pius PP. V. Regi Poloniae. (a)

*Ut Chioviensium episcopum, lupum potius, quam ovium pastorem, ab episcopatu & senatoris munere removeat, hortatur.*

15. maj.  
1517.

Jucunda recordatio felicitatis, qua regnum istud amplissimum tandiu floruit, quandiu in eo fidei catholicae consensio, & sanctae sedis obedientia viguerunt (b), eo nunc nostram de istarum

(a) Sigismundo Augusto.

(b) Viguerunt ad id usque tempus, quo Sigismundus hic idem Augustus regnum administrare, patre Sigismundo I. e vivis sublato, an. 1548. coepit. Hosius in litteris ad Henricum Valesium, qui Sigismundo Augusto successit, die 15. febr. an. 1574. Roma datis, *Missa*, inquit, *majestati vestrae exten-*

*plum litterarum, quae scriptae sunt in hanc urbem de eo, qualem se gesserit majestati vestrae, cum fulsat fuisse, erga Deum in proximiis superioribus Christi festis natalitibus: quas ego cum legerem, incredibili quodam letitiae suae effusio. nam videre mihi videbar quasi resuscitantem in majestate vestra virum illum insigni pietate Sigismundum pri-*  
mam,

rum salute animarum sollicitudinem reddit acerbiorē, quo  
indi-

num, *Poloniae regem, qui & ipse magno cum religione cum aliis sanctis dicit, tunc illis pro ceteris observabat, quibus & incarnationis & passionis & resurrectionis Christi beneficia nobis mater ecclesia repraesentat; ad cuius exemplum tota se Polonia comparabat, cuius se non magis admirandum, quam imitandum subiecto sibi populo proposuisset. florebat, eo regnante, religio, florebat non vulgaris erga Deum devotio: nullius tunc erat in Polonia ludus: nullas in societatem Christi Bellui admittitur; nullas, patris etiam legibus prohibita, conventicula scorum a rege suo & ab episcopis sanciebant; sed unanimis in uno & eodem templo omnes ore glorificabant & adorabant omnes unum Deum. Delique filium dominum nostrum Jesum Christum. integrum fuit illo tempore sacrosanctum corpus ejus, nec ullas in partes divisum: quod tunc (pro dolor!) mirandum, & miserandum in modum in tot abominabiles adeo sceleris distans videmus: quodque magis etiam est admirandum, quod vel umbra tantum supererat sancti regis illius, qui fuit norma quoddam pie tatis & religionis in regno suo, qui se palam haereticum profiteretur, dicenteque soli Deo templo suis idolis colendis, & pravis opinionum communis in vulgus spargendis profanare auderet, nullas tunc reperiebatur, tantum vel umbra illius terrori fuit Christi perduellibus haereticis, qui, quancumque non deservant fortasse ignem, verum hi pauci, tamen, quod ille saltem vel spirabat in terris, nunquam eo audaciae sunt progressi, ut in religione palam aliquid innovarent. an autem haec non est singularis Dei virtus & potentia, quod, cum ille plentissimus rem uno vel altero anno, antequam e diversorio sui corporis i. caelestem illam domum migrasset, nihil aliud fere quam cadaver quoddam esse videretur, tamen*

*continuavit in officio religionisque suis subditos solo quodam umbra sua (test. sui) &c. Paria ad Stephanum Bathorem, Poloniae item regem, scripsit, litteris Roma die 26. dec. 1577. datis: Reddidit, inquit, mihi litteras majestatis vestrae D. Jacobus Brucenellus, canonicus posnanensis, majestatis vestrae secretarius, a synodo provinciali quatenus hac missus. quanta pietate religionem, quae fuerant in synodo decreta, receperit, & quomodo cum eis manu sua subscripserit, pluribus verbis mihi renuntiavit: ex cuius hoc sermone majorem, quam facile dici queat, voluptatem accipi. futurum enim sperabam; quam revera, sicut ipse in suis litteris nuntiavit, rem ecclesiasticam pessime afflicta in regno majestatis vestrae, proficiscens in Italiam reliqueram, eam cura & providentia vestrae majestatis in pristinam statum, in qua fuit sub illo rege Sigismundo primo, tandem aliquandere situram iri. scilicet in ad regni sui gubernacula plures quam quodraginta annos; pervenit ad aetate octoginta annos secundum. quoad antea ejus vel umbra superavit, videret licet ecclesiam in regno vestrae majestatis terram unius labii, & corundem sermonum, multitudinem credentium cor unum & animam unam. passerem unum agnoscebant omnes, sub quo in unum ovile congregabantur omnes, in episcoporum potestate ecclesiae fuerunt omnes; speciem ut quoddam cernere liceret caelestis illius Jerusalem, cuius participatio in id ipsum. simul autem pius ille rex caelestem illam in domum migravit, migrare paulatim & contingui coepit pietas & religio postquam, ordines subleto, libera fuit permissa potestas altare contra altare erigendi, cathedram adversus cathedram constitutendi, &, sub specioso Dei verbi titulo, ingressum verbum diaboli, qui, quam precioso sanguine suo*  
*Chr.*

indigniora quaedam committuntur, quibus vereri cogimur, ne Dei istic ira gravius irritetur. qua in cogitatione, nisi anxiam charitatem nostram mitigaret sincera tuae serenitatis pietas ac religio, quam, tanquam ex incorrupto & integro capite, ad corruptorum etiam membrorum sanitatem, Deo adjuvante, permanaturam confidimus, noster nimium patrius dolor excitaretur. scito igitur, nos, pro universalis pastoralis officii nostri cura, illam indignitatem, cum summa Dei offensione & animarum pernicie conjunctam, ferre nec posse nec debere, quod isti chiovienſi (c), qui impune tandiu episcopi personam usurpat, datus sit ille domini grex in rapinam (d), & oves ejus in devotionem omnium bestiarum: in quibus nulla fortasse est immaturior

Vol. IV.

B b

nior

*Christus collegerat (fort. colligaret) ecclesiam, cum in multis particulis dispergere conatus est, praedicandi &c.*

(c) De chiovienſium hoc pseudoepiscopo haec ad card. Borromaeum die 16. Jan. 1564. Varſavia Commendonus scribebat: Fra gli ambasciatori di Lychuania sono due ecclesiastici. il primo è il vescovo di Vilna, il quale non ha lasciato di fare ogni segno d'osservanza & d'obedientia verso nostro signore, & subito è venuto a visitarmi, & esposto mi con molta diligentia & sincerità lo stato de la religione in Lychuania, molto peggiore, che in Polonia; & tutto per cagione del detto palatino di Vilna (Christophoro Radziwyl); le opinioni del quale seguitano comunemente tutti i nobili: essendo lui di suaona autorità, & distributore di tutti gli officij in quel ducato... L'altro ambasciatore ecclesiastico è il vescovo di Chiovia (che essi si chiamano lui) non conferato, non confermato, non ordinato, & non catholico. nè pur saluante è tollerato, ma mandato per ambasciatore da gli stati di Lychuania; perchè così vuole il palatino di Vilna, che gli è parente. iterumque in litteris ad eundem Borromaeum die 24. Inſequentis februarii datis, Da questo proposto. inquit, di Riga lo preſol a far un altro offitio con suo vescovo circa il vescovo di Chiovia. eſſi già al-

cuni anni, col mezzo & protezione del palatino di Vilna, fu nominato alla chiesa di Chiovia in Lychuania; & la tiene non saluante senza esser mai conferato, ma con ſar publica professione d'heretico, & d'heretico trinitario; & hora è venuto ambasciatore di Lychuania a trattar de l'unione: la quale succedendo, troppo scandalosa & mal principio sarebbe per le cose di Polonia, se un tale fosse aduſſo come vescovo nel ſenato di Polonia: & però esortai & pregai prettamente sua maestà per nome di nostro signore (Pio IV.) a provveder a tempo a questo disordine; dicendole, come io mi era aspettato ſa hora di far tal' offitio per non disſurbar il negotio de l'unione, ma che hora era neceſſitato a farlo, sua maestà miſſe di haver molto caro, ch'io non haveſſi uſſo prima questa difficoltà; & uſſeſſe, che questo disordine non ſeguirebbe, & che farebbe in modo, che caſſi laſciaſſe il veſcovado. il che lo commendai grandemente, dicendo di volerlo ſcrivere quanto prima a nostro signore. Sed ex hac Pii V. epistola exceperat, regem, quod se ſacrum exceperat. poſtea non paucitille.

(d) Exech. cap. XXXIV. v. 8. Faſſi ſunt greges mei in rapinam, & oves meae in devotionem omnium bestiarum agri, eo quod non eſſet poſſer.

- e* nior fera, quam idem ille, qui, ut interiorem (*e*) pasceret lupum, extrinsecus pastorem simulavit. ac nos quidem de illo domini grege tanto studiosius laboramus, quanto is a nobis locoremotior propiorum animi nostri custodiam desiderat. quare serenitatem tuam, quam vehementissime possumus, hortamur & oramus in domino, ut, quod saepe per hujus sanctae sedis istuc & legatos & nuncios te asturum nobis ostendisti, quamprimum
- f* efficias, ut illa chioviensis abominatio (*f*) ab episcopalis sedis usurpatione & a lithuanici senatoris munere discedat. magnum id erit argumentum ejus, quem nobis de te pollicemur, pii & catholici animi, praesentium regum patris majorumque tuorum dignissimi. lenies vero etiam eo facto iratum Deum variis istius regni haereseum pestibus; & illud ejus benignitate consequeris, ut tales ipse habeas populos, quales populis pastores praestare cupies. nos certe, magnopere verentes, ne cum, qui exemplo incredulitatis (*g*) & verbo mendacii (*b*) ac praecipitationis (*i*) ex episcopali solo istum disperdit gregem, diutius tulerimus, quam officii nostri ratio postulet, magna animi molestia liberaris. quod si regia tua ferentia id, quod fiducia catholicae religionis tuae nos addubitare non sinit, longiorem moram interponeret curandi, ut iste se episcopali honore, quem nefarie obtinet, abdicaret, ipsi ad ea remedia descendere cogeremur, quae, ne dominus sanguinem male creditorum gregum e manu nostra requireret, expositi in Gallia (*k*) coacti sumus. verum speramus,
- te

(*e*) hoc est, ut pasceret se, qui interior lupus esset, ideo se extrinsecus pastorem esse simulavit. de cuiusmodi pastoribus sunt illa apud eundem Ezechielem eodem cap. 34. v. 10. *Hoc dicit Dominus Deus: ecce ego ipse super pastores regulum gregem meum de manu eorum... & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit ultra eis in assem.*

(*f*) Matth. cap. 24. v. 15. *Abominatio desolantis, quae dicta est a Daniele propheta (cap. ix. v. 27), stantem in loco sancto.*

(*g*) A4 Hebr. cap. 4. v. 11. *De ut in id ipsum quia incidat incredulitatem, excusum.*

(*b*) Eccli. cap. 31. v. 7. *Et liberaasti me... a lingua coquina, & a verba mendacii.*

(*i*) Psalm. 51. v. 6. *Dilexisti omnia verba praecipitationis, lingua dolosa.*

(*k*) Sub Pio IV. non pauci Galliae episcoporum, haereseos causa, loco moti fuerant. de quibus Abbas de Choisy in sua *Histoire de l'Eglise* edit. parisi. an. 1740. lib. XXX. cap. V. *Le cardinal, inquit, Odet de Coligny-châtillon, frère de l'amiral & évêque de Beauvais, avoit fait profession du calvinisme, s'étoit marié, & se faisoit nommer Le comte de Beauvais; il parut à la cérémonie en habit de cardinal catholique, en furent scandalisés, mais la reine n'osa rien dire, il avoit été excommunié par le pape, ainsi que plusieurs évêques français, entre autres Jean de Salas Chamaud, archevêque d'Aix; Mentius, évêque de Valence; Caraccioli, évêque de Treges; Louis d'Al-*

te Deo; nobis ac sanctae sedi (/), in re tibi ac tuis populis ad

B b 2 tran-

*d' Albrét, évêque de Lescar; Barban-  
son, évêque de Pamiers; & Charles  
Guillart, évêque de Chartres. Illud  
obiter moneo, haud ita multis post  
allata Abbatis historici verba verbis,  
illa apud eundem de Pio IV. legi: Il  
mourut peu après à l'âge de soixante &  
six ans, l'an onzième de son pontificat.  
Atqui non undecimo, sed sexto pon-  
tificatus anno Pium IV. diem suum  
obisse, constat. Animadverti etiam,  
paullò inferius ab eodem historico di-  
ci, fuisse Pium V. bononiensis senatoris  
filium, cardinalem autem Rodicellum  
ipsum Pii V. fororis filium, quibus si  
non veriora in reliquis historiae parti-  
bus afferuntur, nihil erit tota historia  
illa mendosius. Jam, quae in Gallia,  
Pio V. pontifice, contra episcopos,  
haereticis labe infectos, ejusdem Pii au-  
thoritate, instituta ac pericula sunt,  
ex Gabotii narratione lib. II. c. 4. co-  
gnoscamus. Regnum (Galliae) com-  
munit (Pius V.), ne id praestare dis-  
ferret... Odetum vero Capillonatum,  
jam olim a Pio IV. sacras purpurat di-  
gnitate spoliatum, regis in consilium  
nequaquam addibendum esse, quippe qui  
haereticus palam esset, & a pioque  
communione jure separatus, neque per-  
mittendum, ut in sacri habitum gesseret  
honoris, quo ante anathematis in se-  
latam sententiam superbe se addicaverat,  
lucro vero, in sedis apostolicae  
contumeliam, eo resumpto, sibi uxorem  
assumeret. quocirca denunciabat  
Pius, nisi, quae decreta jam erant, de  
illis potius sumerentur, se dignitatem  
hujusmodi in quemquam alium ejus re-  
gum nunquam amplius collaturum. Ceterum  
ecclesiasticis beneficiis, & nobili-  
gallibus nonnulli, qui hujusmodi more  
uorum duxerant, jussu Pii sunt depo-  
siti... Interim vero galli septem  
episcopi, nempe viciensis (Joannes de  
Saint Gelais), valentini, carnomensis,  
elorenensis (Claudius Regis), & Lescu-*

*ensis, alique praeterea duo, eccle-  
siae etiam num occupantes, cum haereti-  
ci domini Romae jam esset, comdamnati-  
onem in Gallia promulgandam, usque  
de sede decessis, alios catholicos subro-  
gandos Pius curavit: fecitque, ut me-  
moratus Odetus bellouacensis se abbi-  
cetet episcopatu; quem ille cum omni-  
bus, quorum potestatur, sacrosanctis  
apud regem deposuit, atque ad bellum  
alios furis in Angliam profectus, lib-  
dem sapie migravit e vita. Sententiam  
autem contra illos episcopos, a Pio V.  
die 11. dec. anno 1566. latae, exem-  
plum habes in tomo XXII. *Annal. ec-  
clesiasticorum* Jacobo de Laderchio, p. 159.  
edit. rom. an. 1738. apud quem etiam  
quid eorum singulis, inusculisquae  
causa legitime diligenterque cognita,  
crimini potissimum datum sit, reperies  
pag. 158. & seqq.*

(7) Atqui sanctissimi pontificis hanc  
spem, Sigismundi Augusti regis remis-  
sio quaedam animi atque imbecillitas  
fecellit: ad quem propterea alteram  
haec de eodem chlovenium pseudo-  
episcopo litteras mense Insequentis an-  
ni martii, die 16. dedit: *Majestatis  
tuae laudi gloriatque pro paterno no-  
stra benevolentia faventes, expellavi-  
mus, & satorem etiam speravimus,  
ut ipsa tantum illud scandalum de  
chlovenis ecclesiae episcopo tolleret, &  
ne tam infamis haereticus ecclesiam il-  
lam diutius detineret, & tamquam  
episcopus & regni senator publici con-  
ventibus interesset, provideret. et si  
autem intelleximus tu praesens litteris  
majestatis tuae, quantopere periculo-  
sum putet & hoc & alia regi sui so-  
nare mala, quae quorundam negligen-  
tia nimis crevisse & corroborata fuisse  
queritur, tanto, ne obici anquam  
nobis possit, quod tua majestas nunc alii,  
forsum inmerentibus, obijcit, quod ne-  
gligenter officio nostro fuisse sumi, de-  
sistere nolimus, quin ad tantum scan-  
dalum*

tranquillitatem salutemque necessaria, nullo loco defuturum.  
 Romae. idibus (w) maj. m. d. LXVII.

*salutem tollendum majestatem tuam iterum hortetur & excitetur. sollicitur enim, si hujusmodi scandala toleranda ac dissimulanda, regni sui quieti & tranquillitati sese consulere putat. non posse haereseis simul cum catholicae religionis cultu in eodem regno tolerari, illud ipsum exemplum regni Franciae, quod majestas tua offert sui excusandi causa, documtato est. si superiores reges Franciae dissimulando & tolerando id malum crescere passi non fuissent, facile extirpare haereseis & regni sui paci & quieti consulere potuissent: neque illis praedecessorum: nostrorum paternis hortationibus, dum ipsiusmodi carnis praedentis nituntur, sublata pace, quae fuerat utriusque veraeque religionis cultui maxime non potest, regnum illud, alium adeo florens & tranquillum, miserandum in modum perturbavit, & in extremum periculum adduxerunt. nam, quod majestas tua de alienis non evellendis, propter periculum evellendi suum critici, domini & salvatoris nostri dillum, non ita, ut intelligit ipse, intelligendum offert, mollius ejus tenuit, quod idem Salvator noster de regnorum in se diversorum futura de-*

*solationis aedes aperte & perspicue dicit. quae vera divinis detestabilior, quae perniciosior regibus ac populis existere potest? quam de religionis dissensionibus atque dissidia? si scandala aedes creverunt, ut scribis, ut spes non sit, aedes facile amalo simul tolli posse; ut aliqua coram, quae tolli possunt, tollenda sunt: cuiusmodi hoc appellati obviensis episcopi; quos ab ecclesia illa evulsos, nequaquam illudendum est, ne convellatur status regni. facile majestas tua illum, ut eam ecclesiam dimittit, auctoritate sua regia adducere poterit. quod ut faciat, eam iterum poterit hortari; & vehementer rogamus, consulat sanas suae, consulat Dei summi potentis honori, & illius ecclesiae atque animarum saluti. sed si facere aliquid recusaverit, cogatur ipse adversus illum pseudo-episcopum secundum sacras canonas agere in necessitate eam majestate tua; ne ipse ipse quoque desponsus officio, quod fiat gravi Dei & hominum offensione protermittere non possit. Datum Romae &c.*

(w) XII. Kal. Jan. cod. barber. Bm. davi ex cod. tabul. vatic. pag. 126.

## X V.

N. N. (a) Andreae Dudithio, Quinqueeclesiensium Episcopo.

23. maj. 2197. *Summum dolorem suum ex dissipatis de illo gravissimis rumoribus significat.*

Nemo unquam egregium praestantis alicujus opus artificis, casu aliquo vel hominum invidia subito deformatum, tanto dolore conspexit, quanta ipse animi molestia proxime affectus sum, cum

(a) In codice barberiniano, unde hanc epistolam depromi, neque cujus no-

mine, neque ad quem scripta ea fuerit, ex inscriptione, quae nulla est, apparet.

cum indignissimis nescio cujus infamiae maculis clarissimum vitae

ret. ego ex ejus lectione, ad Andream Dudithium, quinquevicesimum episcopum, datam, facile deprehendi. a cardinali autem Bonello datam, quamquam inter datas ejus nomine in eodem codice reperitur, mihi nullo modo persuadere potui. est enim tota amicissimi hominis ad hominem jam pridem cognitum, artissimaque necessitudinis conjunctum. Bonello autem nihil umquam aut fuerat, aut esse adeo potuerat, cum episcopo illo rationis. nam, annos vix quinque & viginti natus, a Pio V. magno avunculo suo, proxime superiore anno in cardinalium collegium adlectus, aetatem omnem admodum privatus egerat. de qua re sunt Joannis Polanci illa ad Hodium, sibi a nobis allata, litteris, die 9. martii an. 1566. datis: *Tertium habebat (Pius V.) nepotem, qui, ante aliquot annos ex eodem collegio germanico egressus, religioni S. Dominici se addiderat...* Hunc ergo nepotem jam sacerdotem, & qui theologiae operam dare coeperat, primariis quidam cardinales &c. Suspicor, cardinalis Commendonii rogatu ac nomine, qui Dudithii, quemadmodum infra docebimus, amicissimus fuerat, hanc a Pogliano epistolam fuisse scriptam. erat certe Romae Commendonius hoc tempore, cum coque multum Poglianus.

Nunc de Dudithio videndum est: de quo auctoritas fane Thuanus lib. 94. *Hist. sui temporis* ad an. 1589. a me fere statim sive paullo post, suis deinceps locis, in multis narrationibus suis partibus confutandus. *Majore*, inquit, *protestans* (Thuanum agnoscis, de episcopo catholice religionis transfuga, moerore, sacrilego, diris omnibus Romae devoto, dicere aggredientem) *dictatus Andreas Dudithius ab Horekowitz*, aliquando etiam *Shardellatus a veterano reatre* (voster illi quippe nobilis et nobiles venia) cognominatus,

*vix natalium claritate, ingenio, ovari selectiorum genere excolto, judicio, raro latine scribendi dicendique facultate, in negotiis explicandis prudentia ac solertia praestans; ad haec totius corporis forma, gestu & oris residentis gravitate consplens, comitate, vitae innocentia (credite, posteri) cunctis, qui tunc unquam viderunt, gratiam promeritus. Natus est anno hujus saeculi 1533. Non. febr. Budae in Hungaria, aut Budae proxima castris. primum litterarum tirocinium Patavii fecit... Inde in Angliam Reginaldum Polum cardinalem ebeantem cum Aloisio Priolo secutus est... Deum in Anglia Lutetiam venit, & illic sub optimo doctore Anglia Caninio Anglarensi (In editione londinensi anni 1723. ex qua haec ipsa describo, video in ima paginae ora vocem Anglarensi sic explicari de Angliari vel Milanesi: quod sic corrigi & Angliari veli Umbria) non solum graecae linguae & hebraicae, sed etiam orientaliu peritissimo, deus intermisci per illas peregrinationes stultis operam dedit. In Pannoniam suam reversus, atque in aulam caesarem... tinniensis episcopus creatus, ac postea quinquevicesimo designatus fuit... Inter haec tridentino concilio interfuit, & Hungariorum sacri ordinis nomen, variet orationes ad patres habuit, quarum duae, altera de communionis sub utraque specie, altera de sacerdotum castitate, tunc per Germaniam publicatae sunt. Postea Sigismundo, Poloniae regi, mortuus (die XI. Jul. an. 1572.), in electione novi regis (Henrici Valerii, qui die 9. maii an. 1573. electus a senatu, die XI. ejusdem mensis ab archiepiscopo gnesnensi rex renunciatus est) sedulam operam Maximiliano caesari navavit, nullamque in ea petitione acriter adversariam Joannes Monlucius Valentini episcopus, ut ex ipso saepe audivi, quam Dudithium expertus est (erat quidem*



tae & ornamentorum tuorum splendorem aspersum esse audire rem (b). qui, etsi te, amplo episcopali sacerdotio praeditum, illu-

quidem tum Moulucius Caroli IX. Galliarum regis, in illa petitione legatus, sed Valentiae episcopus jam pridem esse desiderat: quem propter haereticum Pius IV. an. 1562. fidelium communione removerat, & Pius V. an. 1568. episcopatu sese abdicare coegerat). Tantas, tamque laudabiles animi dotes in religione levitas abscuravit: nam, sacris munerum relictis, protestantium doctrinam amplectens est (o te hominem gravissimum, Thuanus! qui Dudithii episcopi tam grave tamque indignum scelus non nisi levitatem vocatis)... Hic ergo episcopus (id est. episcopatus) in uxorem virginem e reginae (Catharinae, Maximiliani II. imper. sororis, Sigismundi Augusti, Poloniae regis, uxoris) & synecro e Strassia familia primum duxit... qua mortuo, alterum ex illustri in Polonia familia atque adto famosorum Sboroviorum sororem (hoc commentitium esse, infra ostendemus), Joannis Tarnovii consiliis viduam, duxit, matronam letissimam, ex qua prolem suscepit. Ob id Romanam citatus, cum non comparuisset, ac propterea proscriptus esset (verum non est, ob id, id est ob secundas hasce Dudithii nuptias, citatus eum Romanam fuisse, atque proscriptum. innuptas hasce nuptias, Gregorio XIII. pontifice maximo, celebratas, Dudithium autem & electum Romanam, & proscriptum jam antea, Pio V. pontifice, fuisse, puillo post videbimus) non tamen Maximilianus, quatenus o pontifice monitus, ob id qui collisquis obstitit, aut opera uti desistit (videbimus hoc quoque, quantopere ea res bonis viris, atque ipsi adeo Henrico regi fuerit improbatum: quam tamen Thuanus, sibi certe ac valde quidem probatam, prodere potestitati voluit, ne nesciremus, romano pontifici romanorum imperatorem aliqua in re dicto audientem non

fuisse. In quo nemo aequus rerum aestimator non intelligit, plus ab illo de imperatorum, quam de pontificum fama fuisse detractum). Sed cum Rothomagensis & Sateum a Sborovis ipsi joracis praetatos austriaci, quibus injeruebat, muereret, distenditis, quae in Pannonia & Polonia habebat, bonis, in Quada (vulgo Silesia) cum bona Rodolphi caesaris gratia convexit, contralioque Wratislaviae (vulgo Bratslav) domicilio, grandem pecuniam caesari, quam felici consilio interitum, vicino dedit, modica ex ea usura laute splendideque villitans; in cognate ad griffum studia revolutus... placida, & qualem praedixerat saepe ac sibi optarat, morte obiit VIII. Kalendas martii, oculis liberisque circumstantibus... integrosque animi sensus ad extremum vitae spiritum retinuit. Christum salutis nostrae propitiorem perpetuo invocant.

Atqui ille idem salutis nostrae promptator atque auctor Iesus Christus, de ejusmodi invocatoribus agens, Matth. c. 7. v. 21. Non omnis, inquit, qui dicit mihi Domine Domine, introbit in regnum caelorum: sed qui facit voluntatem patris mei, qui in caelis est, ipse introbit in regnum caelorum. Mihi quidem ipsa illa mortis placiditas, tranquillitas illa animi, illa securitas valde suspecta est. melius fortasse de Dudithii episcopi salute sperarem, si illo liberorum circumstantium conspectu commotus, & intemperantiae suae superioritque vitae flagitiorum recordatus, ingentem lacrymarum vim macrens gemenque profundisset, atque ita expressisset. Sed de Dudithio moriente nihil praeterea habeo, quod dicam; de vivente non pauca, eaque admodum certa: quae deinceps exponam.

(b) Certos de usario Dudithii flagitio nuncios, non hoc mense maio, sed aliquanto post, aestate ineunte, Romanam

illustri summorum principum gratia florentem, omnibus animi atque ingenii laudibus ornatum, suspicari non poteram, prae-

mam fuisse allatos, possumus ex Gratziani ad Nicolaum Tomickium litteris die 14. Jun. hujus anni Patavium ex urbe datis, intelligere: *Rem vero, inquit, indignam! Andream Duditium, quingentescensem episcopum, nihil veritum sacerdotii dignitatem proderet, irretitum puellae amore, quae inter etriginas pedissequas erat, eam occulte privum, deinde palam sibi matrimonio conjunxisse, consensit jam certoque in Polonia nuntiavit. percrebruerat hujus rei fama superioribus diebus, Cracovia quorundam litteris perlata: ac, credentibus confirmantibusque multis polonis, aui ego pertraxeram, fieri posse, ut vir, eo honoris gradu praeditus, innumeris ab se laboribus quactis, quibusque tot annis non sine prudentiae atque ingenii laude, in ipso jam vergentis aetatis flexu, pellectus corruptelarum illicebri, delinensque mulierculae blanditiis, hanc dubiam sui nominis gloriam incepti matrimonii laude inquinaret. . . quid enim incredibile? quom ab ea dignitate viro, legationis munus a caesare tum munime gerente, id flagitium admitti, quod adhuc in tanta temporum licentia nemo episcopus, vel maxime a catholica religione aversus, ausus est? equidem incrediblem epi dolorem ex viri ornatisimi, atque bonitate vel amantissimi sollicitudine atque possum non angli memoria summae meae in illum benevolentiae, ac praedicatit semper a me celebrataeque ejus doctrinae, sapientiae, humanitatis. decessi igitur amici hominis interitum, supremasque illi lacrimas ut entellio persolvi. cum enim in mortuorum nuntium referre solum, si quis, quem dilexerim, a catholicis fidel cultu pietateque discedit, eo mihi acerbior huius accidit casus, quo est eius mortis causa ipsa morte turpior. . . Penpe paria per eadem tempora ad Prosperum Nau-*

*clerum idem Gratianus scribebat: Quod venias nunc certa del moritaggio di monsignor di Cinquechiese, & de la sua rebbeglione da la chiesa catholica: & non adijunoi cosa più incredibile ad che mi deffe più dispiacere? & ho pianto strarante questa sua morte: perche pongo per morto lo un amico, che abbandonò Dio & la religione. Pregho V.S. a scrivervi di questo qualche particolare. lo sono stato quattro mesi a crederlo, anchora che si offermassi da molti. . . Cum autem Nauclerus certiora de tota re postea nunciasset, eadem Gratianus ad Tomickium, mense, ut opinor, augusti, perscripsit his verbis: Olicensem ducem in suspectas catholicas religionis fide persequere, mihi scribit Nauclerus. . . Quingentescensem episcopum, qui fuit (pro hominis incredibile factum!), ita consensit ac dilacerari omnium sermonibus, ut alii cum turci, alii cum uasitis tum consilia agitare suspicentur; odio catholicis, neque gratum haereticis esse; utrisque probari ejus factum, atque adeo ab omnibus carpi; ipsum, hominum conspectum vitabundum, delitescere in vico prope Cracoviam. . . foris inoffensum, suspensumque omnibus; domi uxorem habere, misero ac detestabili morbo laborantem, quam antequam accersit medici curare, requieverunt; atque ipsum nihilominus, amore perditum, mulieris assidue blanditiis sacre. . . Misseret me viri, aliqui multis ingenii ornamentis praediti. Cognoscitur domini judicio faciens. in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Non possum huius viri fac dolore utinam. Litteris denique ad eundem Tomickium die 22. novembris eodem huius anno Roma datis, Duditius inquit, adhuc in narculas sua Cracovia delitescit. quidam illum ejus erat pro pudore hominum conspectum non ferre quidam.*

fertim levissimis voluptatum illecebris, quae in te conferebantur,

*quidem pangere aliquid, quo sum hoc solium defendat. Me miserum! qui ornatisimum virum, quem in suo serbavi, adesse cogit, indignum, a quo tantum flagitium admittetur.*

Quae de eadem uxorecula supersunt, ex eodem Gratiano sane cognoscimus: qui in epistola ad cardinalem Hosium die 19. nov. an. 1573. Cracovia Romam data, Poene, inquit, mihi exciderat scribere, Duditis his diebus uxorem ex dolore parturienti decessisse, tanto ejus dolore, ut etiam ab amicis reprehenderetur, quod non, quoniam viduam deceas, ejus desiderium ferat. Opinor hoc ipso dolore ad suam salutem nil sciat. Itemque in altera, ad eundem die 1. mensis insequentis data, Duditis, inquit, nuper uxorem extulit, humanitque extra urbem ad sepulchra haereticorum. In ejus sanere concilio illorum ritu a ministro nescio quo est habita, scitiosa, et proestito non ferenda. sic enim mihi narratum est, regem (Henricum, Poloniarum jam regem, sed qui tamen in Poloniam nondum a Gallia venerat) esse confisum; tanquam si tyrannus aliquis hunc regem insinueret, non in rem, qui utrum humanior in hominibus, an fortior in hostibus sit, an magis in Deum pius, non dici facile possit. sed haec est apud illos laus, ad omnia ebati lingua licentia.

De altera Dudithii uxore agit idem Gratianus in binis litteris, ad card. Commendonum Romam Cracovia datis die VIII. & XI. augusti mensis an. 1574. In prioribus quidem, Hoggi, inquit, mihi venuto a trovare il Barone, et in molto secreto mi ha detto di sapere per via molto certa, che 1594 356414255165444142635146494159455 45993474951464146458394161444 453364515151555485154584159454 141544164494169445 (hoc est, l'Infante dd una Filliposa, sua favorita donzella, per moglie al Duditis. At-

tais hujusmodi notis abundanti biasae ad Commendonum litterae. ego posthac non nisi earum interpretationem dabo), et che dimane si debbono concludere et stabilire le cose. io mi sono di ciò molto scandalizzato, et ho condotto il Barone a dir tutto al nuntio, et narrarli come et da chi lo id. il nuntio, anchora che habbia raccomandate le cose de l'infante al re, nondimeno usfransa non tener conto di questa, et voleva differir a parlarne commodamente; ma per mio ricordo mandai dal vescovo di Chelma: dal quale però non mi ha fatto sapere che risposta habbia havuto. Questa Filliposa è stata al servizio de la regina morta, insieme con l'altra moglie di Duditis, et erano amichissime: et la cancelliera, et il marito hanno condotto questa pratica, la quale se ed inanzi, sarà con grande infamia de l'infante, la qual forse pensa per questa via havere favore appresso l'imperatore, e alquanto metterne gelosia al re. Quae infans appellata est, ea erat Anna Jagellonia, Sigismundi Augusti regis eximii favor. In posterioribus autem litteris, Ho scritto, inquit, con l'ultima mia de gli otto quello, che havevo inteso circa il matrimonio del Duditis con una donzella de l'infante. Si è poi verificato, anchora che il nuntio habbia tardato a crederlo, et a farne alcun moto: et mi pare, che porti tanto rispetto a la gratia de gli uomini, che, se non fosse stato io qui, non harebbe forse fatto moto alcuno: perchè, nel ragionare meo di questo fatto, cadde a doversi, che a tempo suo accadesse cose, che lo facevano urtare. ma forse ch'è prudentia la sua, et la mia poca esperienza. Il vescovo di Cracovia, ch'è venuto hoggi a licentiarli da monsignor nuntio, gli ha detto, che l'infante havuto mandate da lui a dimandargli consiglio, se doveva secondo li costumi fare il banchetto.

tur, verum gloriae decus, tot laboribus vigiliisque comparatum.  
Vol. IV. C c iniqui-

chetta, & le notte appresso di lei. effo-  
dice, haverle risposto, che, ogni volta  
che le cerimonie si fossero fatte da un  
prete cattolico, habrebbe potuto farlo.  
Il nuntio dice havergli risposto, che &  
il prete & lui, quando gli avesse dato  
licentia, farebbono stornicarsi a far-  
lo: & c'è egli si arrossì, & disse, che  
intendeva, ogni volta che ci fosse di-  
spesa da la sede apostolica... L'infante  
ha risposto a monsignor nuntio, che, vo-  
lendo così il padre & la madre, non  
poteva far altrimenti, se non darla.  
essa di grandissima infamia!

Heic tu mihi, lector, Thuanì comen-  
tationem illud considera de secunda Du-  
dithii conjugè, quam (contra Gratiani,  
tum cum ista se contraria res est, præ-  
sentis, tam apertum de Filipolca tes-  
timonium) ait ab eo duxam ex illigri  
la Polonia familiam, atque adeo socrum  
Sborovianum sororem. Joannem  
Tornavii comitis viduam, matrem  
testificam. Scimus, testificam hanc  
matrem fuisse, tantisque formae, no-  
bilitatis, opum, virtutum dotibus præ-  
stantem, ut, etiam de Filipolca, al-  
tera atque ultima Dudithii uxore, in-  
sciscemus, minime tamen, aut illum  
ad eam sibi respondendam adspirare,  
aut ipsam de eo marito sibi adsciscen-  
do vel cogitare potuisse, suspicari  
possemus. Commendamus in litteris,  
ad card. Alexandrinum Vienna die 6.  
dec. an. 1568. datis, Di Polonia, in-  
quit, è venuta questa settuana perso-  
na molto pia & di gran zelo, che hora  
si trova qui meco, & mi ha detto, che  
il nipote del castellano morto di Siro-  
dia, ch'era grandissimo heretico, è sta-  
to a richiesta di matrimonio per nome  
del re (Sigismondo Augusto) la con-  
tessa, rimasta già un anno vedova del  
conte di Tornovia: & che l'arcivescovo  
di Gnesno ha scritto una lettera a la  
detta contessa, esortandola molto a  
questo matrimonio col re. a' quali esu-

ba risposto, che torria prima di marir-  
re, che commettere un tal peccato vi-  
vebat enim etiam tum Sigismondi Au-  
gusti conjux, de qua tamen certis de  
causis dimittenda, gnesnensium archie-  
piscopo, Poloniarum primate, non modo  
approbante, sed etiam hortante, rex  
cogitabat). è questo giovane ricca di  
quaranta mila talori d'entrata, & per  
madre ultimamente herede de' duobi di  
Masovia, li quali erano l'antica casa  
di Polonia; per i quali rispetti anche  
il Transilvano l'ha con molto instanza  
richiesta per moglie. ma essa, ch'è ec-  
cellosissima giovane, ha del tutto ris-  
tato questo partito per causa de la re-  
ligione. & la persona, che u'ha scri-  
rito tutto questo, l'ha di bocca de la  
medesima contessa, de la quale è con-  
fidentissimo. molto inanti si è condotta  
il re. piaccia al signor Dio di metterci  
la sua mano... Si trova egli ne' je-  
suiti il Varsovischi, ch'è già stato se-  
cretario di quel re: dal quale sua san-  
tità potrebbe avere circa questo nego-  
cio qualche informazione. Cedamus  
Thuanò, testificam famulam, tanti  
divitiis atque opibus affluentem, pri-  
mum Transilvaniae principis, deinde  
Poloniae regis conjugium recusasse, ut  
eadem Dudithio episcopo, homini  
peregrino, flagitioso, proditori, in-  
immi nuberet. Idem Commendonus in  
litteris ad card. Rustiucium die 15.  
aug. an. 1551. Vicentina datis, Per le  
pratiche, inquit, le quali si sono te-  
nute con la contessa vedova di Torna-  
via, secondo che oltre volte ho scritto  
a V. S. Illustrissima, stimarei esser bene,  
che nostra signore la dovesse con un  
suo breve, nel qual mostrasse haver in-  
teso la molta sua bontà, & la religio-  
sa vita, che mena, & il zelo, che ha  
verso la religion catholica, a conser-  
vatione de la quale è preso per can-  
durre in una sua terra (Jacoslavica)  
un collegio di jesuiti (id, quod testifi-

te an-

c inquinasse, tamen, pro meo in te amore (c), vehementer ea fama, non sane bella, de te sum animo commotus. nec vero defuit

te anni 1774. praescript. vide Hist. Soc. Jesu part. IV. l. 1. num. 19.) & commendandola la esserasse a perseverare di servire a Dio; & le mandasse la benedizione sua. perchè, se bene la non penso vederla, habitando lei in Russia, nondimeno, perchè la mi ha molte volte scritto de le cose sue, & ha usato il mio mezzo in ottenere il collegio de' gesuiti, io mandarei con il breve di nostro signore un mio, & spererei, che ciò basterebbe da giovare molto a conservarla nel suo santissimo proposito, non solo di propagare la religione cattolica, ma di ributtare le richieste, che le sono tuttavia fatte dal medesimo arcivescovo di Gnesna. Iterum idem Commendamus in litteris, ad eundem card. Rastkuevum die 22. mart. 1772. Varsavia datis, Hieri, inquit, sono stato a fare affetto di congedienza col re per la morte de la regina... Dopo questo avviso de la morte de la regina pare, che tutte le cose habbiano mutato faccia. & veramente Dio ha levato la nuvola, ch'era per mandare una gran tempesta sopra questo regno. lo istesso de gli heretici sardà hora tutto in condurre il re a pigliare per moglie qualche heretica: & però cercheranno di tenere, quanto possono, viva la pratica di Sassonia; la quale io sardò quanto potrà, per togliarla affatto, mentre che sardò qui. Nel regno vi sono de le catholiche, & de le heretiche, ne le quali sua maestà potrebbe dare. vi è la contessa vedova di Tarnovia, giovane non pur catholica, ma di santissimi & religiosissimi costumi: la quale è stata più volte sollicitata, per mezzo de l'arcivescovo, al matrimonio del re. ma essa risponde sempre costantemente, che, vivendo la regina, non poteva esser moglie del re, & se anche la regina morisse, essa non si conosceva degna di esser regina di Polonia: & tagliò le pratiche con que-

ste risposte. Haec qui legerit, etiamfi Gentiano, de Filisopha, altera Dudithii, turpissimi hominis, auctore diserte testificant, credere noluerit, poterit ne tamen Thuanus, rem tam incredibilem de Tarnovii comitis vidua, matrona testissima, & animo usque adeo a nuptiis abhorrente, ut vel regiam conditionem repudiaret, affirmanti credere?

(c) Amaverat sane, suspexerat, micis etiam laudibus Dudithium Commendamus extulerat, quandiu ille virtutis simulatione animi pravitate occultarat. cujus rei aliquot ejus litterarum ad card. Boromaeum, Petricoviam datarum, particulas testes dabo. Anno quidem 1765, die 2. martii, La cesarea, inquit, maestà manda a questa corte due ambasciatori, il vescovo di Cincuechie, & il baron di Carstach, il quale fu l'anno passato a Varsavia per la causa de la regina: & l'aspettano la settimana prossima. Die 6. ejusdem mensis: Hieri sera giunsero qui gli ambasciatori de la cesarea maestà, & entrarono di notte privatamente. Die 8. ejusd. mensis: Visti hieri monsignore di Cincuechie, ambasciatore cesareo; il quale entrò subito in ragionamento di questa causa de la regina, dicendomi, ch'essa regina ha scritto 'a l'imperatore, & a li suoi fratelli, come lo mi porto nel negozio suo: il che era stato molto caro a sua maestà cesarea, & a le loro altezze; per nome de le quali tutte mi salutano, & esortano ad haver a core la presente causa, non solo per la sua giustizia, ma ancora per rispetto di casa d'Austria &c. Die 21. ejusd. mensis: Monsignore di Cincuechie, ambasciatore cesareo, essendo tornato hoggi a veder mi, mi ha confisato liberamente di non havermi visitato prima insieme col suo collega, perchè se bene la regina

fuit aut deerit tuæ, ut spero, integritati propugnatio mea: qui in te confictum crimen, non a te admissum flagitium, quamdiu licuerit (licebit autem, spero, semper) arbitrabor. res enim, C c 2 qua

hanea scritto a la cesarea maestà de' portamenti miei, nondimeno era fatto da alcuni cattivo officio, informando sua maestà molto sinistramente del proceder mio: il che havendo loro ritrovato in fatti non par esser falso, ma che io solo sono stato quello, che ho tagliato, & impedito il corso di questo negotio, mi pregava per nome suo & del suo collega, a non volere guardar questo, ma, per servizio di Dio & di sua cesarea maestà, ad informarli, & indirizzarli in questo negotio etc. Die 19. maji: La risposta fu data dieri a gli ambasciatori del tenore, che scrissi con le ultime mie. monsignor di Cinquechiese nel replicar si è portato molto bene, come quegli, che s'era andato molto ben preparato: & si vede in vero, che ha rettissima intentione & zelo del servizio di Dio con molta prudenzia. Die 18. jun. Varsavia: Dopo le ultime mie de' 12. da Scrino venni a Radom a visitar la regina, la quale tutta afflitta mi tenne seco in secreta audientia più di tre bore continue. si doveva principalmente, che si fusse pur pensata a divorzio, non che si fusse pubblicamente cercato di condurre tal pratica inanzi: & rese molte grazie a nostro signore, che le havesse prestato tanto ajuto per disbarbare & sapire con lingua dissegno... Il giorno seguente gioisera gli ambasciatori cesarei, secondo l'ordine posto fra noi: perciocchè a loro era parso bene, che io arrivassi un giorno prima, per consolar & disporre l'animo de la regina... Furono essi il dì medesimo lungamente con lei: & usciti da sua maestà molto contenti, vennero diritti a dirmi, di haver trovato, che sua maestà di già s'era acquetata a la risposta del rd... Dieri a li giorni passati il castellano Tarlo, maggioreramo d'essa regina: & per succedere era proposto un nipote d'esso Tar-

lo, grandissimo heretico, & alcuni altri pur heretici, ajutati tutti, & messi inanzi dal collegio di monsignor di Cinquechiese, ch'è heretico anchora lui. ma esso monsignore ha fatto col rd gagliardo officio per l'imperatore, acciuchè sia posta in questa lunga una persona catholica; & io anchora n'ho più volte parlato con sua maestà. in fine sono stati esclusi gli heretici... In questo particolare & in tutto il negotio, io, come più volte ho scritto a V. S. illustrissima, ho trovato la monsignor di Cinquechiese non solo molto prudentia & discrezza nel servir il suo principe, ma un vero zelo de la fede catholica; la quale ha massato di stimare tanto, che, conoscendo il danno & il pericolo, che poteva sopraffare a le cose de la religione per la partita de la regina, ha due volte replicato a l'espresso commissario de l'imperatore, & corso rischio di perder perciò la gratia di sua maestà cesarea. egli ne la sua partita mi ha confredito, come, essendo stato già due anni nominato da l'imperatore al vescovado di Cinquechiese, & essendo dato la prima chiesa, ch'egli havva, ad un altro, & il vescovado di Zagabria a quello, ch'era prima vescovo di Cinquechiese, tutti hanno già ottenuto la confirmatione colà, eccetto lui; benchè l'imperatore habbia scritto sopra questo due volte a sua raccomandatione, & esso medesimo ne habbia scritto & supplicatione nostro signore (Postumus sane ex hoc loco consicere, suspensam jam tum Romae hominis religionem fuisse): onde resta già tanto tempo senza resolutione alcuna, & con grandissimo dolore, & scrupolo di conscientia. Io non sono informato di questo negotio, nè de le cagioni, che ritardano & impediscono l'espeditione. ma, per le qualità sue, & per il luogo, che tiene appref-

qua in invidiam vocaris, ab actate, genere, ante acta vita, doctrina tua maxime abhorret; in sacerdotii vero gradu, quem ob-

tines,

appreso la cesarea maestà, & per il modo suo di negotiar, a me è parso degnissimo d'ogni gratia. & quello, che più mi muove, è, ch'è reputo molto pericoloso, che a questi tempi, & in questi paesi alcuna si regli vescovo senza haver la confirmatione, ovvero senza esser privato affatto. onde non restò di dire rinceritmente a vostra signoria illustrissima, che saria forse bene, se pur s'ha qualche cosa contro di lui, di far che si giustifichi; com'egli dice d'aver voluto fare, & di haver sopra ciò scritto particolarmente a sua beatitudine: se bene a l'inccontro offriamo di non saper, che sia mai uscito da lui nè in fatti, nè in detti cosa, per la quale se ne possa haver pur minima sospitione. Supplica V. S. illustrissima a farai gratia di referirvelmi sopra questo in modo, che, passando per la corte cesarea, io sappia che rispondergli. Eodem autem 18. Janii die hanc ad ipsum Dudithium epistolam Commendamus dedit: Con quanto desiderio di V. S. reverendissima, & con quanta opinione de la sua virtù lo mi ha partito da lei, & quanto più io stimi questo mio legatione per l'acquisto d'una tale amicitia, credo che V. S. reverendissima sappia non solo per que' pochi segni, ch'io glie n'ho potuta dare fin hora, ma perchè essa necessariamente cognosce le singulari sue doti. & perchè mi ama: il che le farò più d'oggi altra cosa credere d'esser questa. nè io horamai la prego, che continovi (di che son certo), ma che si voglia di me a punto come di un suo fratello: &, se l'onor nostro potesse dar luogo a testimonio d'altri, l'illustre signor Maximilian, hora castellano di Santa maria, amplissimum testimonium habet; & glie lo darò infens de la gran satisfactione, che il re ha de la qualità di V. S. reverendissima, & de la maniera sua di negotiar, & del buon zelo, che sempre in lei, il che

hoggi con molte amorevoli parole mi ha detto sua maestà; con la quale sono stato di nuovo qui in Varsavia, & parlato de la serenissima regina, secondo che V. S. reverendissima mi commise, così circa le provisioni, come circa il maggior domo. le provisioni saranno assegnate sopra la gabella di Cracovia & di Peshania: & sua maestà dice, che mandará l'ordine fermo. del maggior domo non è risoluto anchora... Intendo, che mandará un signor steresia Gravalucki, buon catholico; e se tanto si risolverà circa l'Hertzburg, al qual però nostra d'inciluer assai &c.

Quibus Commendoni litteris Dudithius die 30. ejusdem Janii mensis hac epistola respondit: V. S. illustrissima per la benigna sua natura, senza alcun mio merito, non cessa di beneficiarmi. & io pur, benchè conosco i grandissimi miei obblighi, mi pò con questa infelicità di non potere, com'io vorrei, farle sterilità. la supplico humilmente si degni d'accettare il devotissimo solo animo & constantissima voluntà, finchè Dio nostro signore mi porge qualche occasione di mostrar in effetto quanto io la stimi, quanto me la senta essere obligato, & quanto più l'esser consociato per verissimo & favorito servitor suo. Racio le miei di V. S. illustrissima humilmente del favore, che mi ha fatto col signor castellano di Sandowiria, & de la memoria, che ha tenuta del negotio de la serenissima regina; a la cui maestà ho mandato la lettera di V. S. illustrissima, acciuch' anche in quella veggia qualche indizio de la grata cortesia & amorevolezza sua... Io mi farò qui in Cracovia, finchè sard richiamato da 'a maestà cesarea: che così m'è impojo. Dio voglia, ch'io non veggia l'ithvania. O cecae hominum mentes! ma sia sotto la valentia divina. lo pensavo di navigar in porto & d'haver condotto la barca, auxilio.

tines, ita nefaria est, ut facilius mei obliviscar, quam illam in te cadere existimem. Dudithius episcopus, ille, cujus animum, linguam, actiones celeberrimus patrum tridentinorum chorus ob-

stupuit

*Immo ducit & auspiciat cardinale Com-  
mendans, in salus. un veggio, che la  
fi spigne un altro volta in alto. Dio  
le dia cura felice. Supplicio V. S. il-  
lustrissimo non si slegni a nuove mis-  
pregher ogni felicità a l'illustrissimo mis-  
messer Cardinalo Varmense. Il dia  
le dia ogni contentezza & grandezza:  
alla cui gratia humilmente senza fine  
mi raccomando.*

Paulum quoque Manutium Dudithio ante hominis a catholica religione defectum, amicum suum fuisse, intelligimus ex epist. 12. libri VI. ad eundem Kal. Jan. 1564. data, qua illi quinquagessimum episcopatum, a Ferdinando I. imper. delatum, gratulatur: qua ex epistola detestatum Dudithii nomen, pro quoque stellata nota subdita est in omnibus editionibus, quae defectum illum consequutae sunt. Sed ipsius epistolae fuitum nescio quam animi, res est, quae post aliquot annos futurae de illo ipso episcopo erant, praesagientis, significationem praeferebat, eique huiusmodi: *Est de futuris rebus affirmare gravitatis & praedictae non videtur (CONJECTURAM ENIM SAEPES FALLIT EVENTUS, ET OSCURITATIS PLENA SUNT OMNIA). si quis tamen eos persequitur discernendi vias, quae ab excellentibus & ingenuis & studiis, a cognita industria, a spectata virtute ducuntur, huncque opinionis erroris nunquam labi, hunc optimam esse viam existimo. quae me ratio movit ante aliquot annos, ut de tua dignitate praedicerem eo, quae partim constantia jam sunt, partim se a me exspectant, quae longe non abest. quid enim exspectant, & quae spectabant curae illae tuae, ab ipsa pecore purritela suscitatae? quae res, quae spes tibi proposita fuit, cum Reginaldi Poli cardinalis, innocentio &*

*Historis cuius, contubernium ac demerita consuetudinem exspectas? quid, cum Lutetiae, post obitum Poli, Vicemercato, Patavii Genuae, praestantibus in philosophia viris, operam dabis? ... Non quidem te amicitia tua, Patavii praeclara studia ita complectam, ut divelli vim possit ... si propemodum extrinsecus ... cum intelligeremus, quanto futura esset illustrior ingenii tui facultas, ab otio litterarum ad res gerendas transisse &c. Miror autem, a Manutio dici, Dudithium, post obitum Poli, prius a Vicemercato Lutetiae, deinde Genuae (fuit hic Genus eximium in gymnasio patavio philosophiae doctor) Patavii operam dedisse. nam Posidius die 15. nov. an. 1558. obierat, quo tempore Dudithius illum ipsum Genuam philosophum Patavii audiebat: quae ex urbe se non nisi post ver. anni 1559. in Hungariam rediturus commovit: ex eaque ipsa urbe datas ab eo, die 10. maj. ejusdem anni 1559. ad M. Antonium Muretum, qui Ferrariae tum erat, litteras habemus, quibus patavinam suam superioris anni 1558. commemorationem, & institutam cum illo consuetudinem his verbis declarat: Atque utro nullo similes addidit ingenii illa, perspicua mihi & cognita superiore anno, humanitas tua, cum ego te offici causa adirem: qua tu me, hominem tibi ignotum, ita obstrictum, ut, quibus plus quam tibi debere me sentiam, quos paucissimos habeam. Muretus autem ipse de Dudithio, Patavii ad se adeunte, illa ad Paulum Manutium die 26. Jun. 1558. indidem scripserat: Litteras, quae ad Dudithium scribis, curabo ... Dudithius, cum haec scripsisset, venit ad me, & litteras tuas accepit. Denique Manutius ad ipsum Muretum Patavio Ferrariam die 10. Mart. an. 1559. scribens,*



qua in invidiam vocaris, ab aetate, genere, ante acta vita, doctrina tua maxime abhorret; in sacerdotii vero gradu, quem obtines,

appreso la referta masca, & per il modo suo di negotiar, a me è parso degnissimo d'ogni gratia. & quello, che più mi muove, è, ch'lo reputo molto pericoloso, che a questi tempi, & in questi paesi alcuno si reggi veggio senza haver la confirmatione, ovvero senza esserne privato affatto. onde non restarò di dire riverentemente a vostra signoria illustrissima, che saria sagesse bene, se pur c'ha qualche cosa contra di lui, di far che si giustifichi; com'egli dice d'haver voluto fare, & di haver sopra ciò scritto particolarmente a sua beatitudine: se bene a l'incontro afferma di non saper, che sia mai uscito da lui nè in fatti, nè in detti cosa, per la quale se ne possa havere pur minima sospitione. Supplica V. S. illustrissima a farvi gratia di referidermi sopra questo laudo, che, passando per la corte cesarea, lo supplica che rispondergli. Eodem autem id. Junii die hanc ad ipsum Dudithium epistolam Commendamus dedit: Con quanto desiderio di V. S. reverentissima, & con quanta opinione de la sua virtù io mi sia partito da lei, & quanto più io stimi questa mia legatione per l'acquisto d'una tale amicitia, credo che V. S. reverentissima sappia non sola per que' pochi segni, ch'io glie n'ho potuto dare fin hora, ma perchè esso necessariamente cognosce le singulari sue doti, & perchè mi ama: il che le sarà più d'ogn' altra cosa credere d'esser amato. nè io daromai la prego, che continui (di che son certo), ma che si voglia di me a punto come di un suo fratello: &, se l'onore nostro potesse dar luogo a testimonio d'altri, l'illustrer signor Manuel, hora capitano di Sando alrica, amplissimo testimonium dabit; & glie lo darò insieme de la gran satisfatione, che il re ha de la qualità di V. S. reverentissima, & de la maniera sua di negoziare, & del buon zelo, che sempre in lei, il che

hoggi con molte amorevoli parole mi ha detto sua masca; con la quale sono stato di nuovo qui in Varsavia, & parlatole de la serenissima regina, siccome che V. S. reverentissima mi commesse, così circa le provisioni, come circa il maggior domo. Le provisioni saranno assegnate sopra la gabella di Cracovia & di Posnania; & suo masca dice, che manderà l'ardine fermo, del maggior domo non è risolta anchora... Intendo, che manderà un signor stareja Gravalinski, buon catholico; e fra tanto si risolverà circa l'Herbart, al qual però nostra d'inclinor assai &c.

Quibus Commendandi listeris Dudithius die 30. ejusdem Junii mensis hac epistola respondit: V. S. illustrissima per la benigna sua natura, senza alcun uolo merita, non cessa di beneficiarmi. & io pur, benchè conosco i grandissimi miei obblighi, mi hò con questa infelicità di non potere, com'io vorrei, farle servitù. la supplico humilmente si degni d'accettare il devotissimo mio animo & constantissima voluntà, finchè Dio nostra signore mi porga qualche occasione di mostrar in effetto quanto io la stimi, quanto me le senta essere obligato, & quanto gola d'esser consolato per verissimo & faccissimo servitor suo. Bacio le mani di V. S. illustrissima humilmente del favore, che mi ha fatto col signor castellano di Sandomiria, & de la memoria, che ha tenuta del negotio de la serenissima regina; a la cui masca ho mandato la lettera di V. S. illustrissima, eccitandò anche in quella veggio qualche indizio de la grata cortesia & amorevolenza sua... Io mi starò qui in Cracovia, finchè sarà richiamato da 'a masca cesarea; che così m'è impojo. Dio veglia, ch'io non veggio Lythania. O carissimi hominum mentes! ma sia fatto la voluntà divina. Io pensavo di navigar in porto & d'haver condotta la barca, e nulla, luno

tines, ita nefaria est, ut facilius mei obliviscar, quam illam in te cadere existimem. Dudithius episcopus, ille, cujus animum, linguam, actiones celeberrimus patrum tridentinorum chorus ob-  
stupuit

*Immo ducit & auspici cardinale Commendans, in saluo. un veggio, che la f spigne an altra volta in alto. Dio le dia aura felice. Supplicio V. S. illustrissimo non f segna a nome mio pregar ogni felicità a l'illustrissimo mio monsignor Cardinale Varnicene. Idio le dia ogni contentezza & grandezza: alla cui gratia humilissime scnta sua mi raccomando.*

Paulum quoque Manutium Dudithio ante hominis a catholica religione defectionem, amicitissimum fuisse, intelligimus ex epist. 33. libel VI. ad eundem Kal. jun. 1564. data, qua illi quinquecelesensem episcopatum, a Ferdinando I. imper. delatum, gratulatur: qua ex epistola detractum Dudithii nomen, pro eoque stellulae nota subdita est in omnibus editionibus, quae defectionem illam consequutae sunt. Sed ipsius epistolae initium nescio quam animi, res est, quae post aliquot annos futurae de illo ipso episcopo erant, praefagientis, significationem praefert, eoque huiusmodi: *Resti de futuri rebus offemare gravitatis & prudentiae non videtur* (CONJECTURAM ENIM SAEPÉ FALLIT EVENTUS, ET OSCURITATIS PLENA SUNT OMNIA), si quis tamen eas persequitur divinandae vias, quae ab excellentibus & ingenuis & Rudis, a cognita industria, a spectata virtute docentur, hanc ex opinionis errore nunquam labi, hanc optimam esse viam cussivo. quae me ratio movit ante aliquot annos, ut de tua dignitate praedictorem es, quae partim confecta jam sunt, partim se a me celsentur, quae longe non abest. quid enim agebant, & quae spectabant curae illae tuae, ad ipsa pecae puritatis susceptae? quae rei, quae spes tibi propoita fuit, cum Reginaldi Poli cardinalis, innocentii &

*litteris enialis, contubernium ac domesticam consuetudinem expectabas? quid, cum Lutetiae, post obitum Poli, Vicemercato, Patavii Genuae, praestantibus in philosophia viris, operam dabis? ... Nisi quidem te omnia tui, Patavii praeterea studia ita complexum, ut divelli vix posses... vi propemodum extraximus.... cum intelligemus, quanto futura esset illis prior ingenii tui facultas, ab otio litterarum ad res gerendas tradidit &c. Miror autem, a Manutio dici, Dudithium, post obitum Poli, primo a Vicemercato Lutetiae, deinde Genuae (fuit hic Genoa eximius in gymnasio patavino philosophiae doctor) Patavii operam dedisse. nam Polus die 15. nov. an. 1558. obierat, quo tempore Dudithius illam ipsam quanam philosophiam Patavii audiebat: quae ex urbe se non nisi post ver anni 1559. in Hungariam rediturus commovit; ex eaque ipsa urbe datas ab eo, die 10. maj. epistodem anni 1559. ad M. Antonium Muretum, qui Ferrariae tum erat, litteras habemus, quibus patavinam suam superioris anni 1558. commemorationem, & institutionem cum illo consuetudinem his verbis declarat: *Atque vero nullo stimulo addidit ingeni illi, perspetta mihi & cognita superiore anno, humanitas tua, cum ego te offere causa adirem: quae tu me, hominem tibi ignotum, ita obstrictum, ut, quibus plus quam tibi debere me sentiam, quam paucissimos habeam. Muretus autem ipse de Dudithio, Patavii ad se adveniente, illa ad Paulum Manutium die 26. jun. 1558. indidem scripserat: Litteras, quas ad Dudithium scribis, curabo.... Dudithius, cum haec scripsisset, venit ad me, & litteras tuas accepit. Denique Manutius ad ipsum Muretum Patavio Ferrariam die 10. mart. an. 1559. scribens,**

d stupuit (d), quem ego, cum de officio ac virtute cogito, promodum abientem intueri necesse habeo, muliebribus corruptelis

bens, Lo Shardellato, inquit, ogni di mi visita. dice, che al prego del suo Plauto, o almeno di certe correzioni tratti da testo a penna, copiate nel margine del libro. Quae quam ita sint, tempus, quo Dudithius, post Poli obitum, Lutetiae esset, ibique, antequam Patavii Genuam audiret, Vicemercato operam dare potuerit, sane non video.

(d) Quam vere hoc dicatur, indicio sunt litterae cardinalium Herculis Gonzagae, Hieronymi Scipandi, Stanislai Hosii, Ludovici Simonettae, Marci Altieri, concilii tridentini praesidium, ad card. Borromaeum die 6. apr. an. 1562. Tridento Romam communitae datae, quas exhibeo: *Credemus de comitariis baggi ad usum nella congregazione i voti della padri sopra i quattro primi articoli della dottrina proposti da noi questa quaresima. ma dovendo lo Shardellato, vescovo tulinense, fatto un oratione per i scusar i vescovi d'Ungheria, ha dette tante belle cose, con cui bello stile, & con graziosa maniera, che l'ora è passata quasi senza che ce ne siamo avuti. onde, tra per essersi fatto tardi, & tra perchè si cominciava a sentir molto caldo nella sala, havemo differito l'udir de' voti a domani, & non più dopo pranzo, ma la mattina, che sarà hora meno incomoda alla presenza del luogo. fin a tanto che procederemo di poterli congregare altroue. Domattina adunque cominceremo col nome di Dio ad ascoltare quel, che vorranno dire questi padri, & daremo di mano in mano ragguaglio a V. S. illustrissima di tutto. & per non lasciar wongnor Shardellato defraudato di quelle lodi, che gli si concedono meritamente, le diciamo, che per giudicio nostro poche orationi d'Ungheriani potute far più dette in un soggetto tale, più prudenti, & più*

*eleganti della sua, & pochi l'Ungheriano potuto recitar meglio & con più bel garbo di lui. onde si è acquistata non solo grande bontà, ma l'aver universalmente di tutta questa fazione, di che facciamo volentieri testimonio a vostra illustrissima signoria, parendoci veramente d'esser tenuti a farlo: & baciandole le mani humilmente et le raccomandiamo. Di Trento il VI. d'aprile 1562. Reperitur illa eadem Dudithii oratio inter habitas a patribus tridentinis, Lovaniique editas anno 1567. nempe eo ipso, quo tridentinorum patrum sententias, atque decreta, contraquam in illa ipsa oratione conceptis verbis professus fuerat, perjurus orator ejuravit. Orationis titulus hic est: R. P. D. Andr. Dudithii Shardellati, episcopi tulinensis, ac DD. praelatorum, totiusque Hungariae cleri in sacrosancto oecumenico trid. concilio oratoris, ad amplissimos sedis apostolicae legatos, ceterosque ejusdem concilii patres oratio, habita VIII. idus apr. 1562. Incipit: Tris fuerant tempora, & ea quidem non ita multis mensibus interjectis, quibus temporibus hi, quasi in litteris, quae modo recitatur sunt, nominari audivisti, reverendissimi & illustrissimi domini Nicolaus Olabas, archiepiscopus Prigoniensis, domini episcopi, quatuor denique Hungariae clerici, laetitia sane tanta affliti sunt, quanta vix ulla oratione explicari posse videretur &c. Vixit hic est: Innotuitque autem vos, & sacrosanctum hoc oecumenicum concilium patuerit & fuerit, ea nos, ipsique, non sicut atque a Deo maximo (fort. opt. max.) profecta, qui nusquam a vestris consiliis abest, summa cum reverentia atque humilitate non accipient solum, sed accepta, quam poterant maxime cura ac diligentia, tum ipsi servare, tum alios etiam, ut id faciant, adducere conabuntur.*

Nactus

ptelis irretitus, tanquam circeo poculo, tam foede immutatus fue-

Nactus est vero Dudithius non modo orationis suae laudatores apud pontificem maximum concilii praefides, sed ipsum etiam pontificem, valde in se, collegamque suum, per eadem illa tempora liberalem atque munificum. de qua re sunt illa eorumdem praesidium in litteris ad card. Borromaeum die 13. ejusdem mensis datis: *Con le ultime di V.S. illustrissimo, che sono de' 4. havemo ricevuto le bolle di questi reverendi vescovi rinviante, & conadense; & non potemo se non ingratamente lodare la gratia, che nostra signore ha loro fatta di voler; & che le habbiamo senza che costoro loro un quattrino; perciò certo di benissimo impiegata, & tanto a proposito dell' tempi d'oggi, che più non si potrebbe dire. onde per questo rispetto ne facciamo ancora noi humilmente i piedi a sua beatitudine, come di cosa uscita dal prudentissimo & maturo giudizio di lei.*

Verum unius e praesidibus, Dudithii eloquentiae laudatoribus, quod fuerit etiam tum de hominis in catholica religione constantia iudicium, non alienum est ex Stanislao Rescio in Hosi Piza lib. II. cap. 15. hoc loco cognosci: *Erat, inquit, in eodem concilio (tridentino), qui post aliquot annos, apostatar Vergerii excoionem secutus, a fide christiana ipse quoque, ut ita dicam, apostatavit, Andreas Dulecius Sbardellatus, qui tunc episcopus rindensis vocabatur, & a clero regni Ungariae deputatus ventrat. is, propter quandam eloquenti elegantiam & orationis ubertatem, non obscuri erat inter ceteros episcopi nominis, & familiaritate Hosi cum primis delictari videbatur. Hosus tamen de eius in fide catholica constantia vehementer dubitabat: ac (sicut olim Gregorius de Faniano, cum adhuc juvenis Arentis operam novaret litteris) periculum desolationis imminere, privatim aliquando*

*eorum suis memorabat. quod etiam, aliquot annis interjectis, cum oratore caesaris apud Sigismundum, Poloniae regem, ageret, consecutum est: ubi Dulecius, sicut olim Vergerius, rillha nejarum nostrorum fide, Calvin perfidiam est amplectens, & refractis pudoris repagulis, molliorem quandam nobilem sibi copulavit, tanque novem appellare non dubitavit. quo tempore quaerebamus ex Hoso, quibus alim indicium futuram levitatem hanc, & inconstantiam hominis, & hunc tam grave & illustrium casum apprehendisset. qui nobis respondit, quod ex solo superbia, quod magnus & dillus in oculis suis videbatur, multum suo iudicio tribuebat, ceterarum auctoritatem, iudicia, consilia & sententias facili faciebat: quod omnium haereticorum tam est proprium, ut vel inde genium superbiissimi Luciferi sobolem agnoscat.*

Reliqua de Dudithio, quae ex Commendoni Gratianique litteris cognoscenda adhuc supersunt, earum particulis summa, qua soleo, fide descriptis, extremo hoc loco prodam. Gratianus quidem in litteris, ad Commendonam die 19. maji an. 1571. Patavio Veronam datis, Sopraffonda, inquit, questa legatione & il pericolo d'aver ad andare in Polonia, non ho voluto per questa beneficio di Alberto allenar il vescovo di Passavia (qui Patavii tum erat) ... Onde sono andato hoggi dal vescovo ... Dice, che il signor Pernestein gli dimanda (in Vienna) un giorno quel che credeva de la successione di Polonia, & che fece molte prove per tirare esso vescovo in questo ragionamento: & che esso lo ricusò sempre, che solamente affermò & dimostrarò, che non poteva succedere altro, che un catholico. Che da questo gli venne a dimandare, in che opinione fosse il vescovo già di Cingurchieff appresso i polacchi, & ch'el rispose, com'era in olla de' co-

fuerit ! hi me rumores , hae voces interimunt ; quarum etiam cogi-

de' catholici , & grato a pochi heretici , & comunemente tenuto per uno spione : & che molti si scandalizzavano de' 500. talari di provvisione , che gli dava l'imperatore . Il Fernesein pregò il vescovo , che di ciò parlasse con sua maestà . Il vescovo recandoli : ma disse , che se l'imperatore glie n'aveva dimandato , gli darebbe detto il medesimo , che diceva a lui : che l'imperatore poi glie ne parlò , dicendo haver inteso dal Fernesein &c. che il vescovo gli replicò l'istesso , dicendo , che i catholici restavano molto offesi di quella provvisione : & sua maestà disse , che fosse sicuro , che non l'havrebbe più ; che non striderebbe a lui di havergliela levata , ma che darla tal ordine , che non gli seria pagata più . & questo dice il vescovo , che voleva dire a V.S. illustrissima , ma che non se ne ricordò .

Commendonius in suis , ad card. Rusticuccium die 23. nov. ejusdem anni , Mistelbachio datis , &c. inquit , partii biter di Vienna . . . Havendo io havuto avviso , come lo Sbardellato , già vescovo di Cinqueschie , ha fabricato una nuova confessione , la quale havere fatto presentare al re di Polonia , & era preso per darla a le stampe , & havendo anche saputo , che in Vienna si trovava un homo di detto Sbardellato , ne tenni ne la penultima autenticità proposito con sua maestà cesarea , essa mi mostrò di haverlo veramente in mal conto : & da id mi disse , che egli le havere mandato un suo a supplicarla , che gli voglia concedere un luogo di consigliere in Cassovia : & che essa glie l'ha negato espressamente : & che di poi egli l'ha fatta pregare , che almeno si contenti , ch'ei possa comprar beni in Ungheria : & ritirarsi a vivere sotto sua maestà : & che essa ne anche questo gli ha voluto permettere . Il che mi è stato doppiamente caro & per vedere in questo l'animo di sua maestà , & per ch'è

pare già , che questo Sbardellato non habbia tal appoggio , & tanta autorità , quanta si presumeva di dover havere , in Polonia : poichè circa di uscirne . Vides , jam inde ab anno 1571. de relinquenda Polonia cogitasse atque egisse Dudithium , atqui meminisse debet , ejusmodi professionis demigrationisq; causam a Thunno fuisse supracollatam in macrorem , quem Dudithius ex Bathorio , & Sueco , austriacae familiae , cui inferebatur , in successione Poloniae regni preclatis , ceperrat . Quae quidem preclatio non nisi anno 1576. contigit . Sed pergam de Dudithio Commendonii litteras proferre .

Ad card. Comensem die 10. Jul. an. 1573. Schemovizio scribens , &c. concurrenza , inquit , fra cosa d'Austria & di Francia a questo regno non ha potuto haver fine ad anche con l'elezione ( di Enrico , duca d'Angiò ) . . . L'imperatore parimente , per quanto scrivono da Cracovia , ha negato a l'ambasciatore di Polonia il salvocondotto , dicendo , non poterlo dare senza la partecipazione de gli elettori : & che l'ambasciatore se ne torni in Polonia , senza haver fatto altra replica . la qual cosa non è senza molto sospetto ; perchè detto ambasciatore è heretico , & congiunto col palatino di Cracovia , & non con quelli , che vorrebbero disturbare l'elezione già fatta . non possono di poterli haver miglior mezzo , che metter tempo & impellimento alla venuta del re , secondo che più volte ho scritto a V.S. illustrissima . & accresce il sospetto il veder , che questo ambasciatore cantasse seco di qua a Vienna il Dudithio , già vescovo di Cinqueschie , & ambasciatore di sua maestà ( cesarea ) in questo regno : il qual , anche dopo che fu abbrasciato la sua statua in Roma , ha fatto sempre professione d'essere stipendiato da sua maestà in que-

exogitatione; & commemoratione discrucior. quare & te etiam  
atque etiam peto, me ut ab his molestiis angoribusque tuis litem  
Vol. IV. D d ris

per reges; & del mena suo principalmente si han vult gli ambasciatori (ce-  
facci) nel fatto de l'elezione: & bo-  
ra, per quanto scrivono, se ne ritorna  
in Polonia.

Die vero 15. ejusdem mensis, E'  
elternato, inquit, a questi di da Vien-  
na in Cracovia quel Dudizio apostata,  
già vescovo di Cinquachiese, con nome  
di agente di sua maestà, & con buona  
previsione. la qual cosa, oltre lo scanda-  
lo, che dà ad ognuno il veder, che  
la maestà sua premia, & si serve di  
persona tale, dà anche grand' insulto  
di more pratiche.

Gratianus autem ad Commendo-  
num die 31. Jan. 1574. Polonia Romam  
scribens, Al licentiam, inquit,  
da sua maestà (Enrico d'Angiò, nuovo  
re di Polonia) gli ho parlato del Dudizio:  
perchè, havendo inteso, ch'egli s'è  
infiutato ne l'amicizia del palatino di  
Sandomiria, & che cerca ricacciarlo  
col palatino di Cracovia (il che se fa-  
cesse, seria con gran danno de la reli-  
gione) mi è parso bene informar quan-  
to prima sua maestà de la conditione di  
questo huomo: massime che, dopo che  
l'imperatore è tornato a servirsi di lui,  
& che la chiama suo interuentio, si  
vede, che va molto recuperando la ri-  
putazione, & s'è fatto odir a l'au-  
ditia di molti signori, & va tuttavia  
pigliando piede. Io ho dato di tutto conto  
a sua maestà, & dettato appresso,  
che, essendo egli apostata, & praticato,  
& legitimamente & nominata-  
mente condannato, non si poteva nè con-  
versare nè parlare con lui senza incor-  
rere in pena di scomunicazione: & che  
conveniva anche a sua maestà havere a  
quello il medesimo riguardo. che a gli  
altri: aggiungendogli appresso, che se  
sua maestà l'avesse a trattar seco,  
darebbe molto scandalo, & molto dis-  
gusto a tutti i catholici. Eggi prima

mostrò d'abborrire un tal huomo, &  
di meravigliarsi assai, che l'impera-  
tore se ne servisse: & poi mi domandò,  
come mi pareva, che dovesse fare. Io lo  
risposi, che credevo, che l'imperatore  
harebbe tenuto appresso lei un suo am-  
basciatore, & che in tal caso sua ma-  
està non harebbe havuto a far seco: per-  
chè, quando egli tentasse privato no-  
mine venirle a parlare, essa poteva fa-  
cilmente recusarlo. & le narrai, che  
haveva col fatto il vescovo d'Olmazico,  
quando sei anni sono venne in questo re-  
gno ambasciatore de l'imperatore, che  
non volle concedere al Dudizio, che lo  
vistasse. ma, quando almandesi ve-  
nire a sua maestà per nome de l'impera-  
tore, essa harebbe potuto scrivere o  
far dire a sua maestà refusa, che fosse  
contento tener quel qualche altro mini-  
stro; perchè, essendo il Dudizio nomi-  
natamente condannato & scomunicato  
da la chiesa, sua maestà non poteva con  
buona conscientia trattare nè parlare  
con lui. Sua maestà ha mostrato resolu-  
tione di non volerlo vedere. piaccia a  
Dio, che non ne sia dissolta da alcuno  
di quelli, che mescolano & regolano le  
cose di Dio con la prudentia loro huma-  
na. ma, se sua maestà lo fa, sarà cosa  
di grand' esempio, come meglio può con-  
siderare V.S. illustrissima. Io ne ho  
parlato anche col signor duca di Niverni: il  
quale ha approvato la cosa; ma aggiun-  
toci, che converrà, che il nuntio se  
annunziasse sua maestà, & ch'essa us-  
pri di muoversi come ammonita dal  
nuntio.

Idem Gratianus ad eundem Com-  
mendonum Cracovi: Romam die 20.  
febr. ejusdem anni 1574. scribens, Io  
scrivo, inquit, quest'oggi, ch'è il  
sabbato precedente a l'incoronazione  
(del re Enrico), che s'ha da fare el  
martedì, per quanto noi speriamo fin'  
a quest'hora. bizzì l'altro il dì per la  
sua

ris liberes. mei enim in te amoris vis in tanta re nec silere jam, nec loqui me patitur. Romae. x. Kal. jun. m. d. LXVII.

XVI.

sua intrata; la quale è stata veramente molto superba. Io la fui a vedere con monsignor nuntio in casa del duca di Brettag, ambasciatore de l'imperatore: & a la medesima fenestra era il signor Prainer, ambasciatore del re d'Ungheria. & l'ambasciatore di Venezia. vi era anche il Duditis.

Die 5. mart. Io, inquit, intendo, che il Duditis resti qui residente per l'imperatore. il che non può causare, se non molti effetti.

Die 16. maji: Circa il Duditis, inquit, monsignor illustrissimo di Como me ha scritto a monsignor nuntio, allegando quello, ch'io n'haveva avvisato. Io diedi conto ad esso monsignore fin da principio di quello, che il re mi aveva risposto circa ciò. & esso monsignore fece un officio in conformità, come mi riferì, & ne riportò conforme risposta. Ma, perchè il re rispondera questo al tempo, che manderebbe ambasciatore suo a l'imperatore, è tardato suo ad hora.

Denique die 4. jun. Ancora che; inquit, monsignor nuntio habbia già più volte fatto officio con sua maestà circa il Duditis in conformità di quello, ch'io feci su' a Miesfairoz, & che habbia trovato la maestà sua disposta a far quello, che allhora aveva detto a me, nuntius, essendomi venuto in taglio nel ragionamento; io n' ho di nuovo parlato a sua maestà; ricordandole l'officio, che circa ciò haveva fatto prima con lei; & quanto servitio suo farebbe, che l'essiguisse quello, che allhora sua maestà giadichò bene. Mi rispose, che meravigliosa lo desiderava; ma ch'havebbe havuto caro, che ciò venisse più tosto da nostro signore, che ne facesse parlare a l'imperatore, acciuchè non si servisse de l'opera d'un simil huomo, nominando

taute & juridicamente condannato & scomunicato da la chiesa. Io rispose, che sua beatitudine harebbe potuto facilmente far quist'officio; ma, che a volere, che ne seguisse l'effetto, era necessario, che sua maestà, o con lettere sue o con la viva voce di un suo ambasciatore, facesse il medesimo officio. a che esso acconsentì; & mi raccontò, come il giorno innanzi esso Duditis, benedice fatto dimandar molti di prima audientia, era stato da lei, & detto-le, che molti l'accusavano a sua maestà, che moveva de le pratiche in questo regno per l'imperatore contra la maestà sua; ma che ciò si troverebbe sempre falsissimo: che l'imperatore non haveva simili pensieri, & che, quando gli dovesse, egli non ne vorrebbe mai esser ministro; perchè, havendo i suoi beni in Polonia, era suddito di sua maestà, & non havebbe mai mancato al debito d'un buono & fiele vassallo verso di lei. Sua maestà gli rispose, che veramente erano stati di molti, che gli havevano detto de le cose sniure di lui; ma, siccome non poteva pensare, che l'imperatore facesse alcun officio indegno de l'amicizia, de la vicinanza & de la parentela, che haveva seco, così voleva credere, ch'esso non lo farebbe senza ordine di sua maestà esserata. Monsignor nuntio mi ha poi detto, che il re farà l'officio con l'imperatore circa il levarlo di qua, con pretesto, che nostro signore habbia di ciò ammonito sua maestà. Io scrivo questa a disfogio & in fretta: & perd mi riserbò molte cose da dire a boca; potrichè spero pure poterli mettere in cauto fra due giorni &c.

Quae de Dudithio in Morerii Vocabulario traduntur, ea iisdem erroribus, quibus a Thuanò tradita, atque etiam pluribus, scateant.

## XVI.

Pius PP. V. Sodalibus Humiliatis. (a)

*Ut se ad prisca atque sanctissima sodalitatis suae instituta  
revocent, & Card. Caroli Borromaei, quem generalis  
capituli, proxime habendi, praesidem constituit,  
monitis ac praeceptis obtemperent, hortatur.*

CUM ex pastoris universalis munere, nobis divina benignitate concredito, omnibus sanctae matris ecclesiae filiis fidei patris & magistri officium praestare debeamus, praecipue

D d 2 eos

(a) Barptolemaeus Rubeus libro II. de vita & rebus gestis S. Caroli Borromaei cap. XIV. Humiliatorum, inquit, ordo Mediolani erat antiquitus institutus consilio & opera nobilium aliquorum, quos Caradus, sive, ut alii dicunt, Aeneas imperator, duxit Insubria, captivos in Germaniam abduxit (sed Nicolaus Serranus, quem admodum ait Cl. Oltrochius in sua ad hunc ipsum locum adnotatione, in libro suo, quem de rebus Humiliatorum typis edidit anno 1739. certis locis diplomatum fundamenti, alius ipsorum primordia revocavit. affuit nimirum hujus ordinis institum lucum feculo XI. aetate scilicet S. Henrici imperatoris, a quo abduci nobiles domos mediolanenses in Germaniam, qui ante Hordulno sudatrant, primos dicit fuisse ejus ordinis auctores. quam quidem sententiam ait confirmare etiam illi, quos S. Antonius, Volaterranus, & Joannes de Humiliatis tradiderunt). Hi paupertatis exilique incumbebat agere tolerant, ut fere hominum mores facilius infirmitas quam felicitate proficiant, votum nuncupare, si quando divina ope ex illi angustiis evaderent, se illam sanctioris vitae rationem intraret. nulli competeri scelli, potentes opes, quos satis amplas habebant, in unum convellere; cotinuoque condito,

atque ex S. Benedicli instituto communem vitam agentis, ex humilitate, in quam diuturna capivitate & incopia adducti fuerant, nomen sibi indidit. Et primo quidem celebre fuit Humiliatorum nomen disciplinae suae & ascriptione virtutis, quam multis per Italiam civitatibus, lae diffusi fidelitatis, intulerant. an illi deinde epibus, paulatim minui virtutum studia coepere... Cornoborum praepositi ex diuturna praesentia perpetuum sibi dominatum fecerant, quem arbitratu suo in alios sibi similes transferbant. paucos ac fere inutiles in collegium admittere, sobrietate alere, superbe illi imperitare, tam large interim erga se ipsos agere, ut alieni suffragia centenis fratribus alimenta praepositi unius luxuriae darent. hinc venetici comes, & sciariorum catervae, & affluus cum amicis convivis, quoque alia luxuria & deliciis comitantur. quibus de rebus admonitis cardinalis (S. Carolus), cum adhuc Roman detineretur, atque ejus ordinis tutelam pontifex (Pius IV.) avunculo sibi commissam haberet, Ormaneto, Mediolanum praefixis, negotium dederat, ut aberrantes a monasticis legibus Humiliatos quoque modo ad saniora consilia reduceret. Verum alius raderet fecerant vitia. quoniam consuetudine Ormaneti viribus possent. Nunc

(12-



eos salutari hac sollicitudine custodique complectimur, qui, religiosam vitam eligentes, tanquam in monte cum Moyse (b) seorsum a cæteris, invisibiles hostes piis orationibus expugnare conan-

(anno 1567.) ipse eorum insubellis morum omnium causi, Crenone universi ordinis conventum indicit. Ibi de promptis litteris, quas, ad rem firmius stabilendam, a Pio V. impetravimus, apostolica auctoritate primum jubet (quæ duo præcipua reformationis capita erant) consueclorum bona in commune conferri; deinde præpositos omnes, ob soluto trinitate, per fratrum suffragia renovari. mox præpositum generalem erexit, qui in cæterorum gesta animadvertat, statutusque tempore, haud secus quam ceteri, magistratu decedat. Læto hæc animo fratrum plerique acceperunt, quippe cum præpositorum potentiam cunctis viderent, quorum crudelitate & avaritia premebantur. Contra præpositi intra se fremere, & quomodoque phrentis correpti saepe audientibus irascuntur, haud secus ipsi salutaria præcepta probris contumeliisque laesari. tum cum genere officiorum tentare pontificis animum, si forte aliquid de statutorum severitate emitteret; conati etiam insinuare principum animum, ut intra dilaniti suæ serviles quidemque innotari permitterent. De eodem generali capitulo, cui Borromæus iussu pontificis mox, præfuit, deque Humiliatorum, in accipiendis servandisque, quæ ibi latae sunt, legibus, contumacia, hæc in annotationibus subdit Oltracchius: Hæc tamen anno (1567.) pressus reformare hunc ordinem aggressus est (S. Carolus Borromæus), conventu Crenone indito, quæ V. janii die aperuit, & XIV. solvit. Plura ibi sancte constituta, & præterea, quæ auctor (Rubens) cepit, scribit Carolus, fuisse ibidem actum, ut duodecim saltem fratres in seculari eorum monasteriis alerentur. superius ibi ordinis præsidium pro potestate sua designavit Rayhan a Basilica-

Petri, virum, ut ipsemet dicit, totius ordinis præstantissimum; quæ diuturna cum S. Barnabæ patribus consuetudo ad sanctitatem formaverat. Crenone Mediolanum reversas Brodyensis ædes armatarum manu abisset invenit, atque eorum viribus occupatas, quæ nona instituta antefabatur. Citius tamen tantam licentiam, adjuvante etiam religiosissimo Abbaquercio (protege) compescit. . . Veruntamen, cum difficulter aduadum impositis legibus se Humiliati subicerent, nova iussa a Carolo ratio est moderandas eorum audaciat. VI. scilicet oblebris die hoc anno pontificium illi diploma indixit, quo sanciebatur, ut alterius coassum religionis familiaris probatos viros illis contubernales adungeret, retenta quidem nominis & instituti varietate, sed solis duxerant quodam virtutis consueverant. Hinc præcipue optavit, ut S. Pauli clerici regulares illi darentur veluti sanctitatis magistri; quæ in rem aliquot etiam jam elegerat: aliquot etiam ex societate Jesu jam animo designaverat, quomodoque appropinquat etiam, & ordinis prælatorum in Etruria nonnullas. ut autem in illi eligenti erraret, S. Philippum Nerium per litteras consuluerat. Ab hoc tamen proposito dimotus fuit pluribus interpositis impedimentis.

(b) Josue exempli. Librarii culpa factum putavi, ut Josue pro Moyse poneretur. nam certe hoc loco de Josue Pogianus cogitavit, quæ leguntur in libro Exodi cap. XVII. 9. Dimittit Moyses ad Josue: elige viros, & egredietur pugna contra Amalec: creta ego sub in vertice collis, habens virgum Dei in manu meo. Fecit Josue, ut locutus erat Moyses, & pugnavit contra Amalec: Moyses autem & Aaron, & Har ascenderant super verticem collis &c.

conantur. in quorum numero ut esset, cum vestra olim congregatio sapienter fuerit instituta, pro sinceriori in vos nostrae charitatis affectu debitas officii vestri partes cura & cogitatione nostra adjuvandas censuimus. quod si initia forte (c) minus jucunda videbuntur, tamen, cum deinceps tantum dignitatis & commodi, quantum inde profecturum certo scimus, consecutum intelligetis. Deo propterea immortales, nobis etiam aliquas gratias habebitis; qui vobis, ista studiosius animo & actione amplectentibus, praepositorum aliaque sacerdotia & jura vestri quondam ordinis restituenda, cum dabitur occasio, semper curabimus, libenter omnia concedentes, quaecunque utilia vobis & honorifica cognoscemus. sin vero (quod adduci minime possumus, ut commissuros arbitremur) salutaria haec monita contempseritis (d), inviti sane, sed tamen ad ea descendere cogere-

(c) *fortasse exempl. Emendavi.*

(d) Contempsisse eos salutaria haec sanctissimi pontificis monita, cum aliis rebus, tum intentata archiepiscopo ipsi Carolo, patrono sui ordinis amatissimo, oblataque ac tantum non illata morte, biennio post declaratum est. sacrilegum eorum atque horrendum facinus narrat Rubens lib. 12. cap. 23. his verbis. Hieronymus (Legnatus), Laurentius (Campagna), & Clement (Mileus) Veracelli, Caravaggi, & Veronesi conobis praepositi, cum Carolo Incolami, praeerat licentiae sive omnem sibi praeclusam animadverterent, eadem ejus (S. Caroli) meditabantur. itaque nobis opportunitatem temporis, quo, propter multorum cum ipso dissidia, suspensionem criminis in multis verti posse censebant, Hieronymum Donatum, cognovimus Farinam, sui ordinis sacerdotem, precibus promissisque sollicitant, ut exequendi nefarii consilii curam in se aut acciperet: nec ille recusabat, si modo inter ipsos de pernicioli mercede conveniret. pades ne eliret, tanti cardinalis vitam quadreginta nummi aliquando venis-

tallere statuant, ut, aeraria discepta, cuius officium frustra tentaverant, datum impio percussori fidem facilius exsolvant. cum ea igitur cogitatione stuporem ingressi, quo statim heris sceleris Simonis solitus erat, dum inter se disputant, quis prior eorum orantis cella laqueum insisteret, subitaneos horrore percussit, ut infesta discesserent. Tunc enimvero Farina, morae ultioris impatiens, quidquid auri argentique in sacris vestibus erat, occulte diripit; cumque constatam in ea pecuniam inter sordida oblectamenta facile consumpsisset, facto renovato, comparat sibi duo manalia sanctissimae mortis torquentia, quae lethifero impetu inclusam ferrea fistula plumbum concepto legit dispendant. hoc missili laevissimum, ementita veste per urbem vagabatur sollicite circumspiciens, sibi patrandae caedis occasum se daret. Denique cum suspicando explorandoque intellexisset, confasse Carolum intrante nocte in domesticam sacellam cum familiaribus convenire, aptissimum illud facinori tempus existimavit. Die Mercurii, qui fuit ad VII. Kalendas novembrii (an. 1569), cum nemini agnitus ad sacelli vestibulum proterspisset, laxata tormenti vota, lethalem illum in orantis tergo eiecisset, ac, nemine inquirente, fugam

geremur; quae perditae contumaciae remedia convenirent; & praeposituras, & caetera, quae obtinetis, beneficia, ad alios, qui meliores & uberiores in vinea domini fructus ferrent, transferremus (e). Ac nunc quidem ipsum Carolum Borromaeum, presby-

fugam arripuit. Canebant tunc forte musci depraedantem ex Rollando Tassio carmen „Tempus est, ut revertar ad eum, qui me misit. non turbetur cor nostrum, neque formidet“. Illis plane vocibus haud abhorret a vero praefuisse caelum ingenti miraculo, quo Caroli nomen in tanto illo viris discrimine nobilitare decreverat. quamquam enim hostili vulnere afflitum se credebat, adeo tamen ab omni turbatione ac formidine absuit, ut neque e genu in pedes assurgeret, & precei continuari summa animi tranquillitate juberet. & aulicis fortasse incescerat timor, ut, fluctante paulatim sanguine, ante aram ipsam consideret. sed plumbeus globulus, utcumque magno impetu excussus, vim delibato exteriori veste, depulsat: ex quadratis vero sequentis, quae inipus satellites globula adiecerat, aliterum, perfricta leniter cute, haud ultra tetenderat; cetera in proximi tabuli, atque adverso pariete, profunda ad miraculi testimonium vestigia, inbatere Graecae ducentis amplius gratulationibus ad Carolum de hac re litteras, Oltrocchius affirmat: inter quas S. Francisci Borgiae una esse valde eximias significat, nec tamen avertit, sed brevitate causa, quemadmodum ipse ait, omittit. Ego Caroli ad eas responsionem omittendam hoc loco non censui, ex eo nimirum autographo descriptam, quod in domestico S. Stanislai Kostkae ad S. Andream quinqualem ardem facello religioso adservatur.

Ad nostrum reverentia Padre cont fratre in Christo, il Padre Generale della Compagnia di Gesù. a Roma.

Molto reverendo Padre come fratello in Christo. Ho ricevuto la lettera di V. P. R. sopra l'accidente mio del li

giorni passati, facendo per quella officio di condoglienza dalla parte di quella meschina anima, che ho machinato contro la persona mia, e di congratulatione dalla parte della singular protectione, che Dio nostro signore ha tenuto sopra di me in tal occasione. Ho sendo gratie a V. P. R. riconoscendonele molto più tenuto dell' ordine dato dallei nella sua Congregazione di far continue orationi per me. Il che repeto a gran favore della bontà di Dio, che per questo mezzo non mi abbandona poi nel tempo de' maggiori bisogni: come s'è visto chiaramente, che l'è piaciuto di far nell'accidente predetto. e con questo fine con tutto l'animo me le raccomandando offero. Di Milano. alli 30. di novembre 1569.

Di V. P. R.

Cont fratello

Il Card. Borromeo.

(e) Id factum denique est quadrien-  
nio post, quam hae datae sunt litterae.  
anno enim 1571. universum Humilia-  
torum ordinem, ad saniora consilia re-  
vocari recusantem, fustulit Pius at-  
que abolevit, edito hoc, quod subji-  
cio; decreto, non satis illis quidem  
in Bullis romana an. 1546. editio-  
ne, qua in eo describendo usus sum,  
emendato.

„Plus episcopus servus servorum  
Dei ad futuram rei memoriam.

„Quemadmodum sollicitus pa-  
ter, qui unico charum educavit  
filium, via salutis egressum reco-  
care cupiens, primum hortatur,  
indulget, praetermittit, increpat,  
alia praeterea atque alia tentare,  
non desinit, dum, quod expedit  
(fort. expetit), modo aliquo con-  
sequatur: omnia denique expertus,  
„cum

presbyterum cardinalem, protectorem vestrum, cujus praesertim

cum nihil jam proficere intelligit, desperata prorsus salute, omnia de illo parentis animum eiecit (*fort. exiit*), domo expellit, indignum existimans, qui pater (*fort. patria*) hereditate fruatursic romanus pontifex, quem divina majestas patrem & pastorem omnium ecclesiae suae ordinum constituit, sicubi quampiam sacrum congregationem a regula & vitae praescripto aberrare percipit, modo admonendo, modo concedendo, modo corripiendo committitur eam vel primiti institutis restituere, vel certe quo (*fort. hoc*) pacto emendatam in aliquo statu, illis (*fort. illi*) magis coherenti (*fort. cohaerente*) continere: omnibus tandem ad illius sanitatem conquisitis, ubi salutaria remedia fassidire, & viam (*fort. in viam*) iniquitatis obstinatius procedere, atque adeo in pravam indurescere animadvertit, ut potius confringi, quam corrigi possit, omni curatione rejecta, de ipsa removenda decernit, ne inveterati atque indomiti mali vis in alios insurgat, eisque exitio sit futura. quod, ut nostrum hac in re studium flagrat (*fort. flagitat*), cum in plurimis, tum maxime in fratrum Humiliatorum familia curavimus, nihil inexpertum relinquere, quia (*fort. quo*) illa multis jam pridem modis affecta, & si non prolixius, certe accommodata rerum moderatione directa, ad pristinum institutum paulatim regrederetur.

§. I. Etenim, postquam dilectus filius noster Carolus tit. S. Praedix presbyter cardinalis Borromeus, hujus ordinis protector, & apostolicae sedis delegatus, animadvertens, dictos fratres in luxum jam pridem effusos esse, multa de ratione cultus divini, de obedientia,

& vita, ut antea, communi, deque modo recipiendorum & educandorum religiosorum providenter statuerat, cum intelligeremus, eos illa ceteraque omnia regulae suae instituta omnino aspernari, vitamque omnium voluptatum consortiam (*fort. genere cons.*) ducere, ac praepositos & qui ex eo ordine rerum administrationem habebant, bonam magnamque fructuum partem veluti propriam in vanitatibus mundanis, turpitudinibusque flagitiose profunderere, innumeraque scelera committere:

§. II. Nos vias omnes, quas illos in aperta hujusmodi pericula atque incommoda conjecerant, excludere (*fort. intercludere*) conati, pleraque alia de ipsorum vita, moribus, & proprietate, regulae inimica, deque modo & tempore gubernandae cujusque praepositurae, nec non ratione administrationis bonorum, & dispensatione proventuum, aliisque muneribus & officiis, ad prolapsi hujus status & disciplinae regularis reparationem maxime conferentibus, edidimus, sperantes, illa prosperos tandem successus dicto ordini allatura.

§. III. Sed, obstante bonarum rerum perturbatore, plerique omnes, quoniam otio & desidra (*fort. desidra*) animulium assueverant, regulae instituta & emendationem abhorrentes, etiam statuta & praecepta nostra communi consensu palam acceptarunt, clam tamen, quibus illa modis supplererent, comminiscerent, nefarias protestationes in occulto fecerunt, necessarios suos & alios potentiores laicos ad intestinas seditiones concitarunt, furiores praeterea & impulsiores ad intimos summorum principum ministros dimiserunt, qui magis praemiis & polli-

cita-

vestro praesidere (/) volumus . quod a vobis capitulum ita celebra-

Vol. IV.

E c

lebra-

11 cum vultu & aliis necessariis proxi-  
12 me assignandos curabimus , omnino  
13 redigantur : ut ibi vitam ducat re-  
14 gularem suae professioni confor-  
15 mem , sub cura & visitatione Ordina-  
16 riariorum locorum , aut alterius vel  
17 aliorum , quos eis duxerimus dele-  
18 gandos , vel juxta juris communis  
19 dispositionem transcant ad pares vel  
20 strictiores ordines approbatos .

11 §. VII. Novitii vero , & alii qui-  
12 cumque non professi , detracto reli-  
13 gionis habitu , ex professorum con-  
14 sortio & domibus expellantur . . .

11 §. IX. Ceterum intendentes &  
12 cultui divino & ecclesiae ministris  
13 quamprimum prospicere , omnes  
14 praepositorum , dignitates , persona-  
15 tus , administrationes , officia , ce-  
16 teraque beneficia ecclesiastica cum  
17 cura & sine cura , quae deinceps sae-  
18 cularia sint , per privationem praedi-  
19 ctam apud sedem apostolicam vacan-  
20 tia , nec non domos , conventus ,  
21 loca , suppellectilem , bona , res ,  
22 actiones , & jura supradicta , eorum-  
23 que proprietatem & dominium no-  
24 strae & dictae sedis liberae disposi-  
25 tionis specialiter & expresse reserva-  
26 mus . . . Datum Romae apud S. Pe-  
27 trum anno Incarn. Domini . M. D. LXXI.  
28 septimo idus febr. Pontif. nostri  
29 an. VI.

(/) Decretum ; quo Pius Borro-  
maeus generali huic Humiliatorum  
capitulo praesidendi , in eoque severiori  
discipline leges ferendi potestatem  
faciebat , exstat , Kalendis hujus ipsius  
mensis maji datis , estque hujusmodi .

11 Pius episcopus , servus &c.

11 Quantum utilitatis reip. chri-  
12 stianae afferunt bene institutae , &  
13 institutis suis convenienter viventes ,  
14 religionum congregationes , tan-  
15 tum illa detrimenti & offensionis ca-  
16 pere videtur ex his , cum , quos aliis  
17 in saeculo viventibus honestate mo-

11 rum & sanctimonia excellere , salu-  
12 tisque aeternae viam praestare oport-  
13 tebat , ipsimet , ab optimis discipli-  
14 nis deficientes , in cupiditates &  
15 vitia provolvuntur . . . Cum igitur  
16 inter eas religiones , quas gravi cum  
17 nostra sollicitudine a veteribus in-  
18 stitutis defecisse videmus , fratrum  
19 Humiliatorum relaxata jampridem  
20 disciplina non animo tantum , sed  
21 oculis etiam nostris obversetur , ra-  
22 tio postulat , ut ad illam quampri-  
23 mum emendandam praecipua nostra  
24 studia conferamus . . . Quibus malis  
25 dilectus filius noster Carolus , tit.  
26 S. Praxedis , presbyter cardinalis ,  
27 Borromaeus nuncupatus , dicti or-  
28 dinis protector , & apostolicae sedis  
29 delegatus , nuper moderi cupiens ,  
30 adhibitis Generali & aliquot aliis  
31 praepositis dicti ordinis , multa uti-  
32 lia de ratione cultus divini , de mo-  
33 do excipiendorum & educandorum  
34 religionum , de correctione mo-  
35 rum , de obedientia , castitate , pau-  
36 pertate , & vita , ut antea , commu-  
37 ni , bene & providenter considerat .  
38 Verumtamen quia , propter impro-  
39 bias multorum praepositorum & alio-  
40 rum praedictorum cupiditates , nul-  
41 lus hucusque , vel certe rarus , inde  
42 fructus consequitur . . . Nos supra-  
43 dicta discrimina ex perpetua rerum  
44 administrandarum facultate , quam  
45 dicti praepositi habere noscuntur , in  
46 primis provenire rati , praedictis pe-  
47 riculis validiore manu occurrere vo-  
48 lentes , motu proprio & ex certa  
49 scientia nostra , deque apostolicae  
50 potestatis plenitudine , omnes &  
51 quascumque tam apostolicas quam  
52 ordinarias collationes , provisiones ,  
53 commendas , & alias dispositiones  
54 de generalibus , provincialibus , con-  
55 ventualibus , & aliis praepositis ,  
56 nec non prioratibus caeterisque be-  
57 neficiis ecclesiasticis cum cura & sine  
58 cura

nobis sese obtulerit occasio, summam semper cognosces. quin etiam, hac elati in te patrii amoris abundantia, eundem te vehementius cohortamur in domino, ut conversos in istam praestantissimae virtutis indolem piorum omnium oculos & animos oblectare & pascere pergas optimis actionibus; &, proprio studio ac patrocinio sinceræ fidei & catholicorum hominum, sanctissimam romanam ecclesiam, cujus in gremio majores tui in primis dignitate & gloria floruerunt, singulari istic, ut facis, ardore ac pietate defendas (d). nos interea, generosos & salutare conatus tuos sacro felicitis benedictionis munere prosequentes, Dei gratiam & auxilium tibi precamur. Romæ. vii. id. jun. M. D. LXVII.

(d) *defendens exempl. Emendavi.*

## XVIII.

Pius PP. V. Regi Galliae. (e)

*Avenionensem legationem, cardinali Borbonio a se delatam, regi gratam ac jucundam accidisse, lætatur.*

Quem dilecto filio nostro cardinali Borbonio avenionensis (b) legationis honorem (c) libenter tribuimus, cum tibi, cui ille est sanguinis cognatione (d) conjunctus, ita gratum fore sperabamus, quemadmodum fuisse, ex tuis literis sum-

Ee 2 mo ani-

(a) Carolo IX.

(b) *avenionensi legatione honoratus* &c. exempl. Emendavi. sed scripserat constasse Poglianus *avenionensi legatione delata honorem* &c. librarius autem tertium illam vocem omisit.

(c) Eundem hunc honorem cardinali huic Borbonio a Pio IV. jam ante tributum apud Clacconium lego: Carolo, inquit, huic cardinali perhonorifica viterbiensi ac patriavici S. Petri levari delata a pontifice Pio IV. eidemque postea avenionensi demandata. *avenionensem legationem cardinalis Fornefusi dimittere volebat. Pius IV. cum cardinali Borbonio tractaturus, conditiones optavit. & cardinalium sententiam in consistorio audire voluit. promissi Carolus pontifici, speciem catholicæ*

*fidei in legationis locis se conservaturum, uti hugonotes aliosque hæreticos in his morari permiserunt. Carolus quoque rex Galliarum, Pio promiserat, se armis & viribus provinciam avenionensem ab injuriis & impetu hugonotum defensurum, literis datis III. idus martii anno 1565. in quibus cardinalis Borbonius christianissimus nuncupat. Sed de eadem avenionensi legatione a Pio V. cardinali Borbonio post Pii IV. obitum rursus, quemadmodum ex hac & sequentibus duobus epistolis intelligimus, delata, nusquam in hujus cardinalis Vita Clacconius meminisse.*

(d) *Carolus Borbonius, inquit in ejusdem Vita Clacconius, vladisloensis, alius de Vandome, natione gallus regum*

mo animi nostri fructu ac lactitia cognovimus. quamobrem illud nostri in eum amoris signum ipsi eo cupidius impertivimus, quod (e) catholicae fidei propugnatorem (f), nostri ac sanctae sedis observantissimum, regiae tuae exultationis, & communis Galliae utilitatis ac salutis (quae omnia uno integrae religionis vinculo continentur) ita cupidum esse intelleximus, ut eum omnes suas curas in illam cogitationem contulisse confidamus. cujus praeclaram tanti officii diligentiam, Deo adjuvante, in dies fructuosiores speramus, & voluntatem & gratiam nostram ei in omnibus promptam & expositam pollicemur. tuum vero studium in illum valde commendamus, qui certiora in te fidei, & infixi in tua incolumitate & gloria animi sui documenta praebere non potest, quam illa sollicitudine & custodia catholicae veritatis; qua ratione praestantis familiae vestrae dignissimam stirpem verissime comprobatur. Romae. vii. id. jun. M. D. LXVII.

*regem francorum propagine clarus, Ludovicus, condensis principis, & Antonii, Navarrae regis, frater, Caroli Borbonii, vindocinensis ducis, & Franciscae Alenconis filius quintus, anno reparationis solatis 1543. die dominica, 22. decembris, in castris Firmistatis sub Jetrum in trajectu bricis notus &c.*

(e) quod exempli. Emendavi.

(f) Pius quartus, inquit ibid. idem Clacconius, cardinalis (Borbonium)

*ad hoc juvenem a probitate vitae laudavit: Johannes Franciscae Gaudera exultavit cum a pietate & religione in publico consistorio: & cardinalis Alexander Farnesius Borbonium quasi eorum in igne probatum significavit, qui inter insanissimos haereticorum tumultus, tanquam rosa inter spinas catholicam fidem singulari pudore sortium telum pro aris defenderat.*

## X I X.

Pius PP. V. Reginae Galliae. (a)

*Idem argumentum.*

7. jun.  
1567.

NOS vero tanto majore animi nostri laetitia de avenionensi legatione gratificati sumus dilecto filio nostro cardinali Borbonio, quanto eam gratificationem tibi jucundiores cognovimus. itaque communem etiam voluptatem, ex eadem causa profectam, in tuis de eo ad nos literis amanter amplexi sumus. dedimus enim libenter id & sperato ac jam spectato ejus studio catholicae religionis, & pietati in nos sanctamque sedem, cum regiae vestrae dignitatis regniue incolumitatis cura & cogitatione

(a) Catharinae Medicae, Henrici II. viduae, Caroli IX. matri.

tione conjunctae . quod in eum beneficium ob illam causam tibi gratus esse, mirifice gaudemus : in quem & merito suo , a quo eadem quotidie & uberiora etiam expectamus , & tuo nomine , propensorem in dies animi nostri voluntatem cognoscēs . Romae . VII. id. jun. M. D. LXVII.

## X X.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Carolo  
Card. Borbonio .

*Avenionensem legationem a Pio V. fuisse illi delatam  
declarat cum ob praeterita ejus merita , tum ob  
speratam in ea gerenda utilem Religioni  
ejusdem operam .*

7. Junii  
1567.

**G**Rati animi significatio ex literis tuis , ad sanctissimum dominum nostrum die XVII. maji datis , etsi non requisita (quod etiam sine scripto rectissimos tui animi sensus cognitos habet), tamen ejus sanctitati jucundissima fuit . nam ex eodem fonte virtutis ac verae pietatis profectam intelligit , quibus adducta in te illud avenionense officium (a) contulit . qua in re quammaxime rationem habuit tui studii & observantiae erga se & hanc sanctam sedem ; in quae intuens , Dei primum benignitate confusus , & (b) incorrupta regis Christianissimi religione , in te maximum istic adjumentum catholicae fidei fore confidit , & libenter tibi sponte gratificatus est sanctissimus dominus noster , & eandem propensi in te animi voluntatem , quaecunque se tuae dignitatis augendae facultas obtulerit , perpetuo declarabit . ita enim ex iis , quae adhuc istic gessisti (c) , te posthac gesturum confidit , ut majores quotidie causas habiturum se speret sua sanctitas melius de te promerendi . Quod vero ad me attinet , ubi opus fuerit , eam , quam superioribus literis tibi operam & studium meum pollicitus sum , praesto esse semper intelliges . Vale . Romae . VII. id. jun. M. D. LXVII.

## XXI.

(a) Legationem avenionensem intellige . Vide superiorem epistolam *Deum dicitur* .

(b) Pro & mallem deinde .

(c) Scriptis fortasse Paganus *egisti* . sequitur enim proxime *gerarum* , idque in alia quadam significatione .



## XXI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Cardinali  
Portugaliae. (a)

9. Jan. 1567. *Ut collectori apostolico quamdam pecuniae summam, quae debebatur, a regio quaestore solvendam curet, hortatur.*

b **N**ON facile dixerim, quantopere ista duo millia aureorum, quae, nomine dimidia partis annatarum (b), collectori apostolico istius regni debentur, eidem a quaestore regio, qui

(c) Henrico, Sebastiani regis magno patruo, qui pro eo, admodum tum adolescente, Portugalis regnum hoc tempore administrabat. Regni administrationem mense insequentis anni januarii Sebastianum cepisse, ex Pii V. *Apostolicarum epistolarum* libro II. epistola XI. ad ipsum die 26. maji 1568. data, intelligimus. *Lactum admodum*, inquit, *novitium attulerunt nobis litterae tuae, die tertio martii datae, ex quibus cognoscimus, maiestatem tuam, cum jam ad annum XIV. aetatis suae pervenisset, accepisse die festo S. Sebastiani, & eodem natali suo, administrationem regni ac dominiorum suorum a dilecto filio nostro Henrico cardinali, patruo suo magno, cujus summa fide, virore, prudentia ac diligentia ad id tempus feliciter administrata fuerant. Egiui gratias Deo, qui te, optima disciplina & vere patris cura ipsum cardinalis iudicium & institutum, ad eam aetatem perduxit, ut jam per te subditos tibi populos & nationes regere possis. In quo manere te usurum, sicut semper facere debebis, serventissime regiae aulae, & eiusdem patris prudentissimis fidelissimisque consiliis, plane confisimur, & augeretur responsurum esse laudibus maiorum tuorum inclytas memorias regum hrc. Sed de Henrico hoc cardinali satis multa diximus ad epist. Multum sane fort. apr. 1566. In inscriptione autem hac ipsa retinui,*

quod erat in exemplari *Portugalliae*, nisi quod alterum l. detraxi. portugallienis homini Hieronymi Osorii, viri doctissimi atque elegantissimi, auctoritatem sequutus, qui in sua ad hunc ipsum Henricum praefatione in dundecim de rebus Emmanuelli, regis Lusitaniae *invicibilis, virtute & auspicio* gestis libros, *Portugalliae*, inquit, *nomen, ut Andreas Resenius, vir doctissimus, aperte demonstrat, a portu Cole (sic enim appellabatur olim oppidum ignobile, quod Duris flumini imminabat) ductum fuit. Certe nonne erat in colle suum: portus autem piscationis gratia saepe tori capis. eam vero commoditatem hominum multitudo sequuta, antiquae conflavit usque eo, dum civitas opulentiſſima fieret, quae Portugallia deinde nominari cepit: inde vero totum regnum nomen obtinuit. Continet autem Portugalliae regnum non exiguum, ut Paulus Jovius porum confederate dicit, antiquae Lusitaniae partem, sed valde magnam. ... Quod si Portugalliae nomen ex uno oppido fuit temporis progressu in totum regnum derivatum, simili ratione censenturum fuit, ut ex tam magna Lusitaniae parte Lusitaniae nomen in totum regnum diceretur. quo minus igitur utroque nomine utamur, intritum nobis videtur potius.*

(b) De annatis, deque earum exigendarum legitimo iure vide *Historiam Eccl-*

eam pecuniam fumpfit, ex auctoritate ipsius regis restitui cupiat sanctissimus dominus noster. debita autem est ex duodecim illis commendatis beneficiis, quae regia majestas nominavit, priusquam ea, quam dixi, dimidia pars annatarum ex bulla fel. mem. Pii IV. attribueretur conventui tomaricensi (c) ordinis Jesu Christi (d). itaque mandavit mihi sua sanctitas, ut has ad celestium

*Eccl. fast.* Natalis Alexandri saeculi xv. & xvi. *Disert. ix.* Est apud me perquam eruditus commentarius ms. *de Annatis*, auctore Thoma Campegio, feldtreutium episcopo. Initium est hoc: *Quoniam decimas sacerdotibus, & decimas decimarum seu primitias summas sacerdoti divinis jure debeantur &c.* Hinc hic: *Defensio igitur, & finem imponant querellis, qui, plus nimis inultantes obrogatas de regi sententia pagmarum sancti, & minus legitimo & reprobo bastien. concilio, damnant annatas, provisiones, & alia peragat, usque, consuetudines, & per sacros canones comprobata & recepta.* Manuscriptus hic commentarius multo copiosior est eo Campegi *de annatis tractatu*, qui in partem II. tom. xv. pag. 537. illatus est operis inscripti *Tractatus illigrius in utraque tum pontificis tum caesaris juri facultate jurisconsultorum*, Venetiis an. 1584. editi; cujus tractatus haec est inscriptio: *Thomae Campegi Bona. episc. Feldtreut. Tractatus de annatarum institutione & earum defensione*; principium hoc, *Annatarum institutio, si ad jus divinum referre volumus, ut sint decimae decimarum, summas sacerdoti debitas, eam tamen non alio nomine essentiam, ut Joanni XXII. quod plerique faciunt, tribuamus, quandoquidem illarum institutionem viennense concilium receperit, quod habitum fuit anno 1311. &c.* Hinc hic, partem retinet locutorum fratrum, qui estis annui sint beneficia, nulla tamen committitur summa.

(c) *Tomaricensi* cod. barbes. *amaricensi* cod. tabul. vatic. Neutrum proba-

vi, sed, ut edidi, *tomaricensi* ab oppido *Tomar*, quod ad eam Portugaliae provinciam pertinet, quae Extremadura appellatur: de quo infra.

(d) Geminus est Jesu Christi in Portugalia ordo, alter *claustralis*, alter *militaris*, de utroque idem ille Oforius libro ejusdem operis tertio, *In hujus*, inquit, *anni (1502.) sint res in oppido, quod Tomar appellatur, ubi sacerdotum militiae Christi amplum & magnificum templum summa religione tueretur, concilium equitum ejusdem ordinis induit (Emanuel rex), & multa, quae ad eam religionem constituendam pertinebant, sapienter instituit, moreque dissipata ad severiorem disciplinam revocavit. De militari autem hoc ordine illa libro primo, cognitione certe digna, retulerat: In Portugallia vero; propter reliquas militum religionum ordines, alius a Dionysio rege constitutus est (anno, quemadmodum a plerisque scriptum video, 1217.), postquam opera Philippi, francorum regis, qui *Paleher* appellatus est, Templariorum ordo eversus fuit. Involit enim Dionysius rationem, quemadmodum Templarii Lusitani... neque bona, neque dignitatem amitterent. Itaque statuit, ut vestigalia, quae erant in Portugallia Templariorum ordini dicata, iidem ipsi Templarii, qui ea possederant, novae cuiusdam militiae nomine retinerent. Hanc autem Christi militiam appellavit, & hujus religionis milites statuit, ut imaginem crucis colore candido, inclusam in aliam crucis imaginem, colore rubrum, gestarent, ut a reliquis religiosis militibus intersci possent. postulat deinde a pontifice maximo, ut*

eam

dinem tuam literas darem, quibus ab ea vehementer peterem; ut, collectori apostolico quod se facturam promisit, reddi ju-  
beat illi ipsi ea duo millia aureorum. erit id tum dignum ac-  
quitate ac prudentia sua, tum vero sanctissimo domino nostro  
ita

eam auctoritate sua confirmaret. crevit  
hic ordo, multisque donis auxilium  
amplificatus est. Emanuel autem cum  
videret, quod discrimen impenderet tam  
militibus hujus ordinis, quam reliquis  
eius omnes (si enim contra solum  
Christo obligatum, libidinem voluit  
refrenare, necesse erat, ut scilicet ne-  
cessarium susceperent), et simul, ne illi,  
qui ex religiosis militibus nascerentur,  
esset illa macula generis laus, quae  
nobis omnibus, quovis sit nobilissi-  
mi parentibus procreati, subeunda est,  
postulavit ab Alexandro (VI.) pontifi-  
ce maximo, ut solveret eo perpetuae ca-  
pitularis religionis eunt equites luga-  
nos, qui deinceps alicujus religiosae mi-  
litaris sacramento tenerentur. illi nam-  
que, qui jam erant sollemnis voti re-  
ligione confecti, fieri non poterat, ut,  
salvo ipsius religionis fide, eandem li-  
centiam impetrarent. Concessit id regi  
pontifex; atque deinceps licuit omnibus,  
qui in aliquam religiosam militiam ad-  
scriberentur, uxores ducere; exceptis  
solum hospitalensis ordinis equitibus,  
qui, in quibusvisque partibus suis, eo-  
dem perpetuae capitularis religionis con-  
stringuntur. De qua Emanuelis regis  
postulatione, deque ejus rei, quam  
postularat, impetratione, quid histo-  
ricus sentire se, continuo dicat, facere  
non possum, quin, in eorum grati-  
am, quibus illius liber prae manibus  
non est, hoc loco describam: ut ho-  
minis, ejus ingenium atque doctrin-  
am semper suspecti atque adamavi,  
gravitas ac summa prudentia, cum  
pari eloquentia atque elegantia con-  
iuncta, ab omnibus intelligatur. Haec  
autem, inquit, regis providentia, qua,  
ut videbatur, sceleribus occurrebat,  
et sui magis incantantiae periculo  
liberabat, a multis laudari solet. ego ve-  
ro scire non possum, utrum sic multo

maiores peccandi materiam suis attu-  
lerit illa ipsa, quam subtrahere sum-  
mo studio conceperat. primum enim,  
nunquam ullius disciplinae laxamentum  
potuit esse salutare. quocirca ea, quae  
stant, severe devincienda sunt, et eo,  
unde deciderant, redocenda; si volo-  
mus, ut, quae laudabiliter instituta  
sunt, eandem semper fructum et utili-  
tatem retineant. deinde, propter nu-  
ptiarum curas, cernimus, illam anti-  
quam ardorem, qui erat in religio-  
sissimis ad dimicandum, esse jam ma-  
gis ex parte reflexum. minus enim  
expedit et minus alacres sunt; et,  
cum brevis aliquod tempus in bellicis  
rebus insumpserint, citius et libentius,  
quam decet, otium amplectuntur. de-  
inde, tunc cum erat illis matrimonium  
interdictionem, credibile est, multos fuisse,  
qui non tam utilitatis quam emolumentis  
cupidine, quam pietatis studio reli-  
gionem aliquam militarem susceperant.  
nunc vero, postquam de religione de-  
tractum est, quod avari aspectum mul-  
tis esse videbatur, suspicari non absque  
ratione possumus, omnes, qui, ut in  
aliquam eiusmodi militiam adscribe-  
bantur, elaberent, cupiditate tantum et  
ambitione ad studium militiae illius im-  
pelli. postremo, hoc cupiditatis introitu  
multo latius, quam antea, patefa-  
ctum, paulatim eo devenimus, ut, ut  
quae erant optime fundata, laberentur  
et ruerent. cernimus enim, fidei da-  
tam Christo continentiam, rei sacratissimae  
violari, sacra velligalia ab hominibus  
audacibus et dissipatis occupari, eos,  
qui nunquam hostis vulnere adpene-  
runt, epibus, ad sanctos usus destinatis,  
offendere, illisque ad luxum et vitae  
lasciviam intemperanter abuti. Sed  
haec, quae curare non possumus, lo-  
mentari desinamus.

ita gratum, ut, etiamsi tanta causa non esset, cur illa persolveri deberent, tamen efficiendum sit honoris causa ejus sanctitatis, ut ista pecunia ad ipsum collectorem primo quoque tempore perveniat. quod ut reipsa praestari jubeat ab ipso regio quacumque celsitudo tua, & brevi fore confido, &, ut id faciat, ab eadem maximopere quaeso: cui studium & observantiam meam ex animo deferens salutarem felicitatem opto & precor. Romae. v. id. jun. M. D. LXVII.

## XXII.

Pius PP. V. Vicario Regis in Ducatu Mediolanensi. (a) o

*Joanni Paulo ab Ecclesia publici Mediolanensium negotii, diligenter summaque cum fide acti, testimonium dar; & Vicarium ipsum ad tuenda ecclesiasticae libertatis jura cohortatur.*

no. Julia  
3547.

**F**idelis ac diligentis operae Joannis Pauli ab Ecclesia senatoris in agendo negotio, de quo cum ad nos missi, probe conscii, faciendum nobis duximus, ut ejus ad te reditum debito hoc laudis testimonio prosequamur. non potuit igitur is cam

Vol. IV.

F f

rem

(a) Haec epistola inter Pii V. *Apostolicas*, a Francisco Goubau editas, reperitur libro I. num. 17. inscripta sic, *Dilecto filio Joehilli viro, Gabrieli a Cueva, Duci Albuquerque, ditionis mediolanensi gubernatori*, & tertio octobris die data. quam quidem temporis notationem refellit non modo codex barberinianus, in quo dies v. id. jun. notatur, itemque codex sanctiortis tabularii vaticani, in cujus pagina 221. prolat ejusdem epistolae exemplum, die x. jun. datae, verum etiam ipsum illud a Goubau editum volumen; in quo epistola xvi. quae hanc ipsam proxime antecedit, ipso illo die tertio octobris ad eundem Gabrielem a Cueva data conspicitur. neque est enim credibile, duas litteras uno eodemque die a pontifice maximo ad unum eundemque fuisse datas. Scriptorem vero hujus epistolae quem tandem

fuisse credemus? equidem certum aliquem proferre ac designare non possum. si omnes eas, quae sunt a Goubau editae, sive unae Caesar Glorierius, sive partim ille, partim Antonius Florebellus scripsit (de qua re, in ultima annotatione ad epist. *Cum primus* d. 21. jan. hujus anni, quid mihi videretur dixi) hanc professio, quae inter illas reperitur, sive Glorierius sive Florebellus scripsit. rursus, si barberiniani codicis inscriptio, uni Poggiano omnes eas epistolas, quas ille continet, adscribas, non est mendosa, hanc sane, quae eo codice continetur, non nisi Poggianus scripsit. sed potuit certe utrumque contingere, ut & aliquae, a Poggiano scriptae, inter eas, quas Goubau edidit, fuerint recensitae, & aliquae, quas sive Glorierius sive Florebellus scripserit, in illam barberinianum codicem immigrarint, non autem is ego sum,

- b rem (b) accuratius gerere nec melius: quae quominus confecta  
 sit, cum ipsius rei vis suam praeferebat difficultatem, nihil at-  
 tinet causas exponere. quam tamen controversiam, ubi prin-  
 c e mum poterit, perspectis & explicatis omnibus, quae in (c)  
 d utranque partem necessario allata fuerint, ex (d) causae veri-  
 tate dirimendam curabimus. Excellentiam quidem tuam, non  
 quia necesse sit (in cujus animo & actionibus cum prudentis  
 principis officio curae sacerdotalis affectum libenter agno-  
 sci-

sum, qui eorum, qui similem in latine scribendo rationem sequuti sunt, & parem ferme elegantiam sunt assequuti, possum in una epistola stilum uniuscuiusque ac manum agnoscere.

(b) Qua de re missus Mediolano Romanus Joannes Paulus hic fuerit, docet Rubens in S. Caroli Borromei *Vita* lib. II. cap. 12. his verbis: Mediolanum reversus (S. Carolus) multorum odio, & offensas incurrit, qui, scortis impudicis atque sceleribus affecti, nec sine dolore suavi, nec tolerari sine publicis pernicio poterant, nonnulli eorum suavioribus remediis nequidquam aggressus, dum in carcerem iussit, & forte vinculis affligi vitiorum amorem exuerent. Illi, supplicio irritati, plebs ac potentiorum opem exposcunt, absurde vociferantes, non esse in episcopo tantum potestatem, ut in latorum statum & fortunas ingratat. . . . Sed nulla rei magis, quam regis furis nomen, magistratum suspensiones accendit. nonnulli ex minoribus, pene quas civillum rerum arbitrium erat, scilicet latorum criminatioribus faciles aures praebant: cumque tanti cardinalis auctoritati aperte oblatari viderentur, archiepiscopi satellites per idoneos homines moverent, ne cuiquam latorum manus iungere auderent, aut vestita principis decreto arma deferrent. simul publico edito declarent, nullo se modo passuros, ut regiae ditioni a quoquam laesura fiat. Percutere ista Caroli animum. . . . Naque . . . summum pontificem de illis, quos acciderant, eductores statuit. . . . Interim cum regis ministri

quam lenissime agere instituit, & forte posset contrariam amentem absque ulla perturbatione componere. sed, cum ab illi literas ad regem scriptas intellexisset, idem sibi faciendum putavit. . . . Responso regis ad Carolum fuerit humanissimum, quibus significabat, rem totam summi pontificis aequitati esse committendam, sequi ab eius iudicio minime discendum. in eandem sententiam ad supremam provinciae magistratus rescriptum. . . . placere interim sibi, ut Joannes Paulus ab Ecclesia (quem ob flagrantem prudentiam romae purpura insignitum postea vidimus) in senatorio ordine Romae mitteretur, ut apud cardinales, quibus id negotium datum erat, regis nomen ageret. Iste ad urbem profectus, cum lente iudicium trahi ab rei gravitate videret, annuente pontifice, Mediolanum rediit: a quo etiam binos episcopos, alteram scilicet ad provinciae gubernatorem (quae quidem est eadem illa, in qua illustranda versamur), alteram ad senatum, perscrutandas accepit: cuius exemplar fideliter subijcio. . . . Diligenti sibi. Iustitiae simul & caritatis officio libenter adducimus, ut redeunte Mediolanum collegae vestro Joanne Paulo Ecclesia, ejus, quom in publico negotio vestro apud nos gerendo egregium nobis praestitit, fidei ac diligentiae testimonium redderetur &c. . . . Hanc quoque epistolam, cuius exempla in tribus codicibus nostris invenimus, inferius exhibebimus.

- (c) utranque in partem &c. Goubau.  
 (d) & Goub. Minus recte.

scimus & collaudamus), sed paternae (e) in te charitatis abundantia commoti, vehementius cohortamur (f) in domino, ut pastores ac (g) res ecclesiasticas istius urbis ac provinciae suo (h) studio ac defensione complectatur (i). nam, praeter (k) illam necessitatem, quae (l) principibus a Deo imposita est, ut iis honorem habeant, qui ad (m) curam piorum gregum electi sunt ab eo, cujus patrocinio & munere dominantur, ea praeterea pietate confirmant regna, populosque (n) in officio obedientiae continent. hanc auctoritatem, quae debetur ecclesiae (o) jurisdictioni, si multi, quorum, pro communi pastoris ac parentis officio, & temporales (p) calamitates & aeterna supplicia saepissime lugemus, non admissent, cum praesenti rerum prosperitate, tum caelestis beatitudinis expectatione florerent (q). quorum enim dexterarum principum promptae sunt ad tuenda & amplificanda jura ecclesiarum, eorum imperia ac status perpetuo (r) Dei dextera defenduntur; ac libere illi & quiete sua ditione perfrui solent, qui libertatem & quietem ecclesiasticam sanctam (s) ac testam conservare student. quorum praesidio freti etiam episcopi, sui officii munus vigilantius exequentes, in (t) gregis curam, quem Deus suo sanguine acquisivit, vehementius incumbunt. Provenit orationem nostram longius perspecta nobis religio ac pietas tua: cui salutem precantes sacrum apostolicae benedictionis munus impertimur. Romae. iv. (u) id. jun. M. D. LXVII.

F f 2

XXIII.

(e) elatque in te paternae charitatis abundantia vehementius &c. cod. barber. Emendavi ex Goub. At ab utroque aberrat sed ante paternae. ego necessario addendum putavi.

(f) hortamur Goub.

(g) resque ecclesiasticas &c. id.

(h) singulari id.

(i) completaris id.

(k) ad cod. barber. Emendavi ex Goub.

(l) quam principes a Deo impositam fulgent, ut &c. Goub.

(m) curat piorum &c. cod. barber. Emendavi ex Goub.

(n) populos Goub.

(o) ecclesiasticae id.

(p) temporarias id.

(q) flores id.

(r) perpetuo id.

(s) sanctam & testam &c. id.

(t) longius orationem nostram provenit in gregis, quam Deus suo sanguine acquisivit curam & salutem vehementius incumbere excellentiae tuae perspecta religio ac pietas: cui apostolica benedictionis munus impertimus &c. cod. barber. Emendavi ex Goub.

(u) v. cod. barber. die III. observis Goub. Emendavi ex cod. tabul. vatic.



## XXIII.

Pius PP. V. Senatui Mediolanensi. (a)

70. Jun.  
1547.*Idem argumentum.*

**J**ustitiae simul & charitatis officio libenter adducti sumus, ut, redeunte Mediolanum collega vestro Joanne Paulo ab Ecclesia, ejus, quam in publico negotio vestro, apud nos gerendo, egregiam vobis praestitit, fidei ac diligentiae testimonium redderemus. cujus negotii cum ea vis & natura sit, quam nemo non intelligit, adhuc ejus ratio facile explicari non potuit. nec vero haec causa diuturniorem, quam necessitas postulet, moram habebit. auditis & plane cognitis, quae utrinque pro rei veritate rationes allatae fuerint, mature judicium expediendum curabimus. interea vos studiosissime hortamur in domino, ut in omnibus rebus archiepiscopo vestro & caeteris provinciae episcopis ad tuendam & ornandam pastoralis officii curam ac dignitatem, sollicitudinem & operam vestram accommodetis. nulla enim re magis saecularis potestas stabilitur & augetur, quam amplificatione & auctoritate ecclesiasticae ditionis. quicquid ad spirituale patrimonium firmamenti & virium accedit, eo temporalis status maxime communitur. nam observantia & pietas principum ac magistratuum in ecclesiarum antistes populos ipsis adeo praebet obediētes, ut fatendum sit, regnorum ac statuum incolomitatem uno illo ecclesiastici (b) juris praesidio tanquam fundamento contineri. quod utinam contrariis ad multorum exitium exemplis non pateret! ea laude vestri sic excelluere majores, ut illo facto & ipsi clari sint, & multas civitates ac provincias ad pii exempli imitationem (c) inflammariunt. quo magis etiam (d) nos eximia patrii in vos officii charitate (e), quam quod alioqui opus esse putaremus, cohortandos duximus, ut, quam summa cum animi nostri laetitia retinetis gloriam juvandi ac fovendi ecclesiasticam jurisdictionem, in ea ardentius insistatis. nam ista etiam studiorum vestrorum declaratione pastores, ad di-

(a) Hanc epistolam suppeditavit nobis, praeter codicem barberinianum, codex etiam bibliothecae vatic. pag. 173. & codex tabularii item vaticani p. 134. Eandem Barptolemaeus Rubens edidit in *Vita S. Caroli Borromei* lib. II. cap. XII. cujus editionis variantes aliquot lectiones deinceps adnotabo.

(b) *ecclesiasticorum dominorum observantia fundamentum* Gr. cod. barbet. Emendavi ex edit. & ex cod. vatic.

(c) *imit. ... quam quod qui alio opus est putaremus id.* Emendavi ex iisdem.

(d) *non etiam eximia* Gr. edit.

(e) *charitate hortandos* Gr. cod. barbet. Emendavi ex iisd.

ad diligentorem sui muneris administrationem incitari, uberiores suorum gregum fructus domino perolvere (f) studebunt. Romæ. (g) IV. (h) id. jun. M. D. LXVII.

f  
g h

(f) *persolvent.* Romæ &c. id. cod. vatic.

(g) *Emendavi ex iisd.*

(h) v. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic.

## XXIV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Gratianopolitano. (a)

De duobus apostatis quid pontifex max. sentiat, & ab  
episcopo quid requirat, exponit.

a  
14. Jan.  
1567a

**L**icet tuis literis, XII. martii 1566. datis, sanctissimus dominus noster satis acquieverit, non tamen omnino ejus animo satisfactum est in duobus istis fratribus, qui sacrum habitum nefa-

(a) In codice barber. præteritum fuerat cui hæc epistola data esset. Id ex codice tabul. vatic. pag. 484. didici, edendumque curavi. Vocabatur autem gratianopolitanorum ( *de Gransble* ) hic episcopus Franciscus d'Avançon; ad quem dederat die 19. aug. proxime superioris anni Pius V. sequentes, hæc card. Alexandrini valde illustrantes, litteras, a Laderchio ex archiepis. vatic. quemadmodum ipse ait, deprecatus, & in totum XXII. *Annalium ecclies.* pag. 168. illatas. *Nam fuit magna animi molesta cognovimus, hæreticos, qui in eloitate tua sunt, sui habere consolatores seisse fuit: te vero, qui, ad continentiam in fide orthodoxa populi partem catholicam, curare debueras, et hæreticorum consiliatoribus opposueris duos consolatores vitæ & fidei probatissimos, usum esse ad hæc tempus opera quorundam, qui ordinem, in quo religiosum vitam professi fuerant, deserta, ad seculari vitam habitum & licentiam redierant, quorum doctrina nihil fere ab hæreticorum doctrina differit, fuit acceptissimæ, præter quam*

*quod, quæ hæretici aperte, ipsi paula tellant, & arte & simulatione quædam addibita, docent. mirati sumus valde, tam grave officium apostatis a te commissum fuisse, cum noveris, quantopere hoc hominum genus Deo hominibusque displiceat; quibus, etiam catholici essent, insania, quam fratre voto & deserto ordine contraxerunt, omnis sedem austeritatemque contrahit (fort. detrahunt). quorum ex numero fuerunt pene omnes, qui ætate nostra tot & tam variorum & perniciosorum hæresum auctores ac principes extiterant. cum vero tanta labis etiam hæreticos suspicant laborant, quam grave putat esse scandalum, te eorum videri approbare doctrinam? proinde admonendum te duximus, ut animarum salutem, sicut officium tuum postulat, diligentius consulas, & cogitant, reddendum ab te rationem fore de animabus, quæ illarum perierint, illis apostatis statim a te segregatis & expulsi, quorum familiaritas ipsa non potest non maxime tibi insulam consistere, & siam tuam in suspicantem adducere, magna diligentia*



nefarie exuerunt. nec vero est, ut de eorum scelere plura scri-

gentis conquesti idoneli & probatis concionatoribus, religiosis vel saecularibus, eorum facti assidueque opera nati ad extirpanda haereticae prauitatis mineria, quae in ciuitate tua creuissae & multiplicatae fuisse audivimus, & quod illi apostatae destruxerunt, sarcire atque aedificare conerit. Illud quoque, etiam tacentibus nobis, ipso te res mouet, ut, quoniam filii, praeceptum telum, quo haeretici filium catholicum oppugnant, esse corruptos ecclesiasticorum mores, dei operam, ut vitae tuae exemplis gregem, tibi commissam, pascas. & si quid in aliquibus de clero tuo corrigendum esse cognoveris, corrigis. Datum &c. De eodem episcopo haec alteras ad Michaëlem Turrianum, caenensem episcopum, apostolicae sedis in Gallia nuncium, a Pio V. eodem augusti mensis 19. die datas litteras idem Laderchius ibidem ex eodem archiepis. assent, negotium hoc totum, & gratianopolitani huius episcopi haeticorum partium studium apertius declarantes: Certissime falsi sumus a viris, quibus fides habetur, dignissimi, in urbe Gratianopoli provinciae Delphinatae, maiorem quidem civium partem esse catholicam, sed (quod sine penitus referri non potest) episcopum ejus civitatis favere agnoscit, ut eam, qui magna ejus peris infamia laborat. itaque, cum illi habeant duos concionatores haeticos, ut illum ad eam partem populi, quae catholica est, duobus aliis concinatoribus, qui religiosam vitam aliquando professi, ordines suo deserto, ad saecularem vitam redierunt; quarum doctrina nihil fore ad agnoscendum doctrinae nostrae, nisi quod eadem, quae illi, degenata paulo tellus, & arte quadam adhibita, docent; nec potest eam, ut quisque (fort. quisquam) catholicus concione habeat ad catholicos, praeter illos suos apostatas. cum hanc catholi-

corum, qui Gratianopoli sunt, necessitatem nosset dilectus filius, nobilis vir, dux Montis Penferii, illum provinciae gubernator, fecit, sicut accepimus, quod catholicis principi, ex regio viret francorum gentem orto, dignum fuit. rogavit anno superiore de mense februarii per litteras dilectum filium Ludovicum de Cadreto, societatis Jesu professorem, ut Gratianopolim se conferret, atque ibi sacro quodammodo seculi tempore vel verbum catholicis praedicaret; ipsique episcopo scripsit, ut eam praedicare permitteret. ut ille minime id posset esse; quintissimam affirmasse dicitur, neminem unquam de eo societate, quod ipse viveret, ibi verbum Dei esse praedicatum. accidit postea, ut Ludovicus in loco quodam prope Gratianopolim concionandi causa se conferret. ibi cum audisset, episcopum Gratianopoli tunc abesse, visum illi fuit venturum fratrem archiepiscopum, Eberd vocatum, qui tunc forte Gratianopoli erat, involare. ea cum venisset, hortante ipso archiepiscopo, summa cleri ejus ecclesiae & consilii regii voluntate paraverat concionem habere ad catholicos. jamque maxima multitudo catholicorum, catholicum concionatorem audientem paulo intento, convenerat. cum quidam de ministris episcopi, qui istidem haeticorum prauitatis laborare (fort. infamia laborare) dicitur, obfuerit, & impedire coepit, quomodo is concionaretur. & agnoscit adversus eum adeo concitavit, ut in, qui duels Penferii locum in ea ciuitate obtinebat, cum fortasse crederetur, ne ea tumultum aliquem excitaret, interduerit, ac vetavit, ne is concionem haberet, nec sine maximo stremitu & querela catholicorum omnium. quod nos cum audivimus, vehementer, pro eo ad debemus, commoti sumus. nihil enim prave, nimisque indignum est, non modo agnoscit habere concionatores suos; sed

scribam, cum tu facile perspicias, sic ab illis id admissum esse flagitium, ut nullam excusationem habere possint; praesertim cum in falsa ista causa delitescere conentur, se, propter vim & metum, ac reliqua, quae ab ipsis impudenter asseruntur, suum ordinem deferuisse. te vero, per viscera domini Jesu Christi, vehementer hortatur sua sanctitas, ut salutarem fidei catholicae viam teneas, neque a recta hac semita, quae ducit in caelum, usquam deflectas, vitae actiones omnes cum religionis integritate coniungens. quod ut sperat, sic Deum, ut gressus tuos perpetuo dirigat, deprecatur. Vale in domino. Romae. XVIII. Kal. Jul. M. D. LXVII.

sed eos etiam tantum apud quosdam gratia valere, ut catholicos privent concionatoribus catholicis. nec vero dubitamus, quin id dux Montis Penferit molestissimum tulerit, cum non modo eo in re catholicis & orthodoxae fidei, sed ipsi quoque, qui illam concionatorum catholicam eo misserat, injuria & contumelia illata sit. quia igitur, nisi tantae catholice, qui Gratianopoli sunt, necessitati subveniatur, verendum est, ne magis magisque in dies, propter catholicorum concionatorum impiam, haereticam pestem in ea civitate augeatur, fraternitati tuae mandamus, ut hanc, sicut gesta sunt, charissimum in Christo filio nostro regi christianissimum narres; quod illi non dubitamus, ut sunt, se gravissimum & indignissimum visum iri: cui hoc etiam ab te dici volumus, si talia ferantur, & si permittatur epi-

scopis, apostolica sede contempta, pro catholicis concionatoribus tales, quales illi apostolatus sunt, concionatores populi ingerere, fieri non posse, ut in illa regno catholica religio conservetur diutius. proinde hortaberis, ut ejus civitatis necessitati provideat; sicuti pro sua pietate, & catholicae religionis studio salutarum eum esse consilium. id vero quo propensus faciat, tam ab te nostris verbis leniter & amanter admoneri volumus, ea illam jam aetate esse, ut animam virilem ac regiam, sequat & majoribus suis, christianissimis regibus, dignum, capere, & a suis ministris obedientiam ac debitam obsequium exigere debeat; si talem animam ac spiritum regios sumpserit, fore, ut etiam illius aetatem continere audeat, & majori in dies cum auctoritate regnatorum. Datum Romae &c.

## XXV.

Pius PP. V. Duci Sabaudiae. (a)

Ut a Sabaudienſi clero pecuniae subsidium non nisi summa  
necessitate coactus exigit, majorem  
in modum hortatur.

a  
24. 1682  
257.

IN cogitatione subsidii, quod a nobis postulasti, dupliciter commota sunt nostrae viscera charitatis. nam, cum ipsi, per pontificatus nostri omnium oculis subjectas angustias (b),  
exce-

(a) Emanueli Philiberto.

(b) De his angustis vide epiſt. Eſſ

minime d. 14. apr. 1567.

excellentiæ tuæ tali tempore (quod ardentè cuperemus) ex nostro nequeamus aerario subvenire, impendentis, quemadmodum tuo nomine nobis expositum est, istius cura periculum (e) paternum in te studium nostrum vehementer angit atque sollicitat. cum vero rursus pastoralis oculos sollicitudinis in ecclesiasticarum personarum statum conditionemque convertimus, quorum sumptibus in propriis etiam necessitatibus adhuc pepercimus (d), moleste sane & graviter eo descendimus, ut eos, qui labo-

(e) Impendebat Emanuelli Philiberto totique Sabaudie periculum a Gallicæ turbis ac seditionibus, ab hugonotorum factione excitatis.

(f) Sed perpetuo parcere non potuit. per autem enim hujus ejusdem anni coactus est Pius extraordinarium suis populis tributum imponere. cui quidem exigendo præfuit in Aemilia Montium Valentium, & ut reliquos eorumque præfecturas Laderchii verbis utens persequar, *Joannem Baptista Braccellum pro Campania maritima, Latia, & Sabina: Vincentium Perticum pro civitatibus Anagnina, Fano, Firmo, Asculo & Camerini ducatu: Alexandrum Pallentium pro Marchia Anconitana: Carolum, Montis Falisci episcopum, pro Patriusculi & Umbriae provincie, ac pro civitate Perusina, & Spoletani ducatu.* Ad singulos autem singulas uno eodemque hoc exemplo litteras Pius dedit: *Ergo statueramus ab initio pontificatus nullis extraordinariis antea gravare populos nobis & S. R. E. subiectis, tamen coacti fuimus, non sine magna certe animi molesta, ac multis ac necessariis de causis, ab instituto nostro hoc tempore recedere.* Cum igitur, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio & assensu, & in certa sententia, ac de potestate apostolicæ plenitudinis, imposuerimus subsidium quartæ partis annui ducati de camera in singulos centum ducatos, ob eis, quorum bona stabilia patrimonialia valore quingentarum ducatarum suillum non excedant, dimidium vero ducati in singulos centum

ducatos ab illis, quorum bona patrimonialia eam summam excedunt, nobis & sedi apostolicæ immediate medietate subiectis, tam baronibus, domicelliis & dominis, quam aliis utriusque sexus personis, quæcumque illi titulo talia bona possiderent, exigendum (cujus impositionis modum idcirco potissimum elegimus, quia non plus eo onerantur pauperes, quæm divites): nos scdm, in duximus, & diligentiam tam spectatam habentes, ut in civitatibus, oppidis & castellis & locis provincie nostræ N. ipsius subsidii, juxta formam, quam diximus, exigendi, auctoritate apostolica, tenore præsentium, collectorem, censuram ac receptorem generalem constituimus & deputamus; mandantes &c. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo piscatoris, 28. novembris 1567. pontif. nostri anno 11. At die ejusdem mensis tertio ad Petrum Donatum Casium, narniensem episcopum, has, quas subijcio, de subsidio a bononiensibus postulando idem Pius litteras dedit: *Cum propter maximas & gravissimas apostolicæ sedis & christianæ reipublicæ necessitates evelli furimus, contra voluntatem & pontificatus nostri institutum, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consensu & assensu, indiciere nostris & S. R. ecclesiæ subiectis subsidium quartæ partis & dimidiæ unius ducati de camera in singulos centum ducatos injusti, juxta estimationem bonorum stabiliū patrimonialium exigentium, fecit dilectus filius noster populus romanus rem sane præclaram, & scilicet &c.*

laborantes in verbo & doctrina communibus omnium opibus sustentent.

G g

ergo nos & sanctam sedem apostolicam, fide, pietate & devotione valde dignam. etenim, sicut ac desiderius nostrum cognovit, nobis tantum nullum auxilium subsidium sponte sua obtulit. cuius exemplum reliquis civitatibus nostrae & S. R. E. civitatibus ut imitari velint, sicut sperare posse videtur, benevole hortandus est duximus. itaque fraternitatis tuae compertum habentes fidem, integritatem & in rebus gerendis dexteritatem, in civitate nostra Bavonia, ejusque districtu, ipsius subsidii exigendi causa, nostrum & apostolicum sedis commissarium & collectorem generalem constitimus & deputavimus. mandamus autem, ut districtui filius XXXX. viri, & civitatibus ejus civitatibus tam laudabile exemplum imitandum proponere, si pariter eis, uti speramus, ad subveniendum nobis repereris, prout necessitates nostrae requirunt ac postulant, quod (fort. & ad eam pecuniam summam solvendam, quam) illam civitatem cum populo romano pro partibus & rata sua, solvere convenit, nihil nisi benevole & benigne agas, ut, siqui, quod non potuit, diffidit & continuatores fuerint, quos neque tam grave sedis apostolicae & christianae resp. temporis, nec paternae nostrae erga subditi nostros voluntas, nec populi romani exemplum moveat: in illis edi ab te volumus alteras litteras nostras sub annulo piscatoris, super ipsius excellentie subsidii tibi datas, & juxta earum formam subsidium exigi, sublatum, postquam id exigere coeperis, transgredi & paciscendi, hoc expressis consensu nostro, facultate quacunque. Datum Romae etc.

Quam grave autem non modo sedis apostolicae, verum etiam christianae resp. temporis illud esset, planius in diplomate, sive, ut ajunt, bulla eodem illo ipso novembri die tertio data, ex qua particulas aliquot hinc excerpere non gravabor, Plus idem declara-

vit his verbis: *Scitatum quidem nobis ac decretum jam inde ab initio pontificatus fuerat, nullum, si fieri posset, in pontificatu nostro eam nec nostris & S. R. E. subsidii secularibus, neque ecclesiasticis personis impune, verum eas necessitates existisse dalem, tamque pericula luminare, ut, nisi aliqui subsidio juvantur, officia nostrae minime satisficere possint. nam humani generis hostis, sicut ubique vulgatum est jam credimus, ut repente tantisque tumultus in nobilissimo francorum regno per ministros & satellites suos haereticos excitavit, ut non sine gemitu & horrore referri possit cruetella, nefanda, impio ac detestanda salina, quae in omnibus fere partibus illis, in quibus plus haeretici, quam catholici possint, perpetrata fuerint, & assidue perpetrantur. . . . Ex hac autem tam propinqua incendio nemo est, qui non eruat, quantum Italiam quaque periculum imminet. in quibus tantis illius regni inclyti, & de religione christiana jam haec sede optime meritis, calamitatibus, & tam manifestis catholicis religionis discriminibus, charissimo in Christo filio nostro francorum regi christianissimo, auxilium nostrum imploranti, & religioni suae tam catholicae, pro qua singulariter etiam profundero parati sumus, desse atquequam possimus, nec debemus. Auxilia vero & defensionis nostrae etiam maxime indigere rei nostrae (fort. indigent rei nostrae) & S. R. E. peculiare, Avinionensi civitati, & comitatus Venissini, apostolicae sedis maxime fideles, in hoc universo Galliae tumultu in manus versantes discriminant, ad tam civitatem & comitatum occupandi (fort. occupandum) maxime instantibus haereticis. Jam vero auditum esse credimus, quantum periculis a novo turcarum tyranno, christianis nominis hoste immanissimis, impendat. . . . ad ejus tam potentis hostis impetui praeparare.*

tentandi sint, ex suis difficultatibus aliis opitulari jubeamus. verum anxiam deliberationem nostram pietas tua ac religio consolatur, qua cum ita semper excellueris, ut firma sit opinio, te plus illis, quam caeteris armis, ad recuperandam olim (e) ditionis tuae possessionem adjutum fuisse, in eodem profecto omnipotentis Dei praesidio majorem nunc etiam spem, quam in externarum rerum adjumento, collocabis. itaque, quod te tua sponte facturum confidimus, ad id te, pro patrio in te praecipui amoris affectu, quantum possumus, in domino cohortamur, ne istud tuae necessitati a nobis concessum sabaudiensis cleri subsidium, nisi necessitas ipsa coegerit, velis exigere (f). plus enim

possantes, munire necesse est & validis firmare praesidiis oppida nostra maritima non sine maximis sumptibus. His tot & tam gravibus necessariisque de consensu cum de vna. fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio & assensu, subsidium secularibus domibus, nobis & apostolicis sedis immediate medietate, subiectis. . . . nuper impetratum, atque sumum esse censuimus a religiosis quoque personis aliquod subsidium exigere; ut tot & tam necessarias impensas facere possimus. . . . Quocirca universis ac singulis monasteriis, intra Italiam constitutis, ordinum & congregationum, Cassinensi, Cartusienensi, Lateranensi, Montis Oliveti, S. Georgii in Alta Maris, Caesariensis, Cisterciensis in Longobardia, S. Hieronymi, Cruciferarum, & Silvestrinorum, alterum tantum, quantum subsidii nomine quotannis caeterae apostolicae solvere consueverunt, pro hac duntaxat vice solvendum, & si qua dictarum congregationum solvere tale subsidium non consueverit, ipsa quoque catuplo aliarum taxetur. Conventibus autem singulis eorum ordinum mendicantium, intra Italiam constitutis, annuo fructuum, proventus, & reddituum suorum decimam, juxta taxam antiquam, tenore praesentium imponimus, & impostam esse decernimus. Ipsarum autem congregationum, quas diximus, subsidium, & mendicantium decimam a nostro dilecto

filio Vitellio S. Marise in Via lata diacono cardinali, & dilecto filio Bartholomaeo Bassato, thesaurario nostro generali. . . solui, vel per personas ab eis deputandas exigi & colligi volumus &c.

(e) Id anno 1561. Pio IV. pontifice max. contigerat. Natalis Comes in Historia sui temporis ad eum ipsum annum, Philibertus, inquit, dux Sabaudiarum cum Margherita, Francisci I. regis Galliarum filia, in suam principatum restituitur cum incredibili totius dissipatione Galliae & transalpinae locustia. nam, praeter Sevillianum Pinariorumque oppida, universum ortus ducum sabaudienstem imperium illi restitutum fuerat &c.

(f) Exegerit ne postea, an non exegerit Emanuel Philibertus hoc a sabaudiensti clero subsidium, nescio. hoc scio, adjutum a Pio non multo post ipsum fuisse decem aureorum millium subsidio, quo instructus ac minore cum suo dispendio ad auxilium Caroli IX. hugonotorum insidiis atque armis circumvento, ferendum in Galliam properaret: ad quem die novembris hujus anni decimosexto has litteras Pius dedit:

Dilecto filio, nobili viro, Emanueli Philiberto, Sabaudiae duci &c.

Placuerant nobis ea, quae secretarius tuus mandata tua diligenter nobis exposuit. Cardinali Lotharingo ali. quantum pecuniam, sicut hortatus es, misimus.

enim tibi, ad repellendos inimicorum impetus & insidias, pro-  
ces & vota proderunt sacrorum hominum, quam quantam tibi  
opem multo etiam major pecuniae vis afferre possit. orantur  
illi locis omnibus voluntarii ac libentes, & obtestantur Deum  
pro tua ac tuarum rerum salute & incolumitate. contra autem,  
si ex facultatibus, quibus se vix tument, aliis quoque contri-  
buere necesse habuerint, non pro aliis deprecari, sed coram Deo  
pro se lugere ac gemere cogentur. illae sunt supplices piorum,  
tanquam Moysis, manus (g), quae sustentatae a principibus vi-  
floriam precibus a Deo consequuntur. sin autem rerum neces-  
sario inopia orationem remisierint, verendum est, ne ab ho-  
stili Amalechitarum manu superemur. sed tuum, ut diximus,  
catholicae fidei ac pietatis studium nobis persuadet, te, nisi ne-  
cessario, concessione ista subsidii nostra non usurum. quod cum  
facies, nos quidem, ad omnem dignitatem & amplificationem  
tuam valde propensos, arctioribus etiam charitatis vinculis tibi  
devincies. Deum certe contra non solum haereticos, sed omnes  
praeterea hostes, tui defensorem ac propugnatorem habebis. Ro-  
mae. XVIII. Kal. jul. (h) M. D. LXVII.

G g 2

XXVI.

missimus. ad tuam quoque nobilitatem  
decem milia aureorum in praesentia  
mittimus, ut eo adiutus pecunia com-  
modius ferre auxilium possis regi chris-  
tianissimo, tam gravi ejus & catholicae  
religionis tempore. ad Lotharingiae do-  
ctum missimus literas nuper (die XI. nov.)  
& nuncium (Petrum Sanctium), hor-  
tantes eum, ut sese opponat, siquis ex  
Germania haereticorum auxilia in Gal-  
liam transire conabatur. Italiae vero  
principes per literas & nuncios hortari  
& excitare statimus ad mittenda regi  
quam maximam quisque eorum poterit au-  
xilia. nullum plane officium tam neces-  
sario tempore christianissimo regi a no-  
bis deerit, multo plura praestituri, si  
majores opes & facultates haberemus,  
cum pro paterna ergo eum charitate no-  
stra, tum divini obsequii causa. te quo-  
que hortantur non egere videmus, ut  
& Deo & regi, officii & consanguinitate

(Carolus enim IX. de quo haec agitur,  
Henricum II. patrem habuerat, Marga-  
ritae, Emanuelis hujus Philiberii uxori-  
s, fratrem), officium praestes. tantum  
hortamur, ut celeritatem, quam ma-  
ximam potes, adhibeas, quod attinet  
ad oppida & loca, quae a Bernensibus  
nuper tibi reddita fuerunt, ex secreto-  
rio tuo cognosces ea, quae nobilitati  
 tuae referenda mandavimus. Datum  
Romae &c.

(g) In libro Exodi cap. XVII. v. 11.  
Cumque levaret Moyses manus, vince-  
bat Israel: si autem paululum remis-  
set, superabat Amalec. . . Aaron au-  
tem & Hur sustentabant manus ejus ex  
utroque parte. & solum est, ut manus  
illius non lassarentur usque ad occasum  
solis. fugavitque Josue Amalec, & po-  
pulum ejus in arc gladii.

(h) Al. jan.

## XXVI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Archiepiscopo  
Salisburgensi. (a)

23. Iul.  
2367.

*Ut in Davidis, Ratisbonensium episcopi electi, doctrinam  
& mores inquirat, ac referat, pontificis max.  
nomine mandat.*

**C**ognitis .i. quae tuis literis, ad sanctissimum dominum  
nostrum xiv. maji datis, continentur, mihi mandavit sua  
b sanctitas, ut ad te scriberem, ut de istius Davidis (b), ratisbo-  
nensis

(a) Inscripta est haec epistola in codice haaber. *Episcopo Ratisbonensi*, errore manifesto. itaque emendavi ex codice tabul.vatic. De salisburgensium autem archiepiscopo Joanne Jacobo de Keon, ad quem ea data est, vide vol. II. pag. 204. Sed multo plura de eo supeditavit eruditissimus P. Marcus Hantzius T. II. *Germaniae sacrae* pag. 623. & seqq. edit. augustianae an. 1729. A me nunc habet insigne testimonium, hominis virtuti a card. Commendano datum in binis apud me litteris, quas ad card. Joannem Suavem Reomium Augusta Romanæ dedit anno 1566. In prioribus quidem, die 22. mart. datis, et la più parte, inquit, de signori, che qui si ritrovano, ha più presentati i brevi di nostra signore. fra gli altri l'arcivescovo di Salzburch ha ricevuto il suo con molta reverentia. & in conformità di quanto sua signoria mi haveva già detto un di questi d. che venne ad offerirmi prontissimo di servire Dio & sua beatitudine, mi ha hora di nuovo affermato, che non resterà di far l'ufficio & debito suo, così ne la sua chiesa come ne la presente dieta, in tutta quella, che potrà, con metterci aiuto. quando s'istà bisogno, il proprio sangue. & con questa occasione è intrato a narrare diffusamente le fatiche, che

ha nel governo de la sua diocesi, per la molta infestione, ch'è nell'Austria, & ne la Carintia & Stiria; tantochè, se da la parte de la Baviera & del comitato del Tirolo, ch'è de l'arciduca Ferdinando, non fosse alquanto sollecitato & difeso, non potrà pure reprimere i suoi proprii vassalli, dopo la concessione del calice fatti così insolenti, che non vogliono più nè messa nè pretti nè comunione alcuna per mano de' pretti &c. Die autem 19. aprilis, L'arcivescovo, inquit, di Salzburch, oltre l'essere & di ricchezza & di forte il principale prelato, che hora sia in Germania, si mostra veramente buon ecclesiastico, & dà buonissimo esempio; particolarmente verso la sede apostolica mostra singolare reverentia.

(b) De hoc Davide haec a Wigileo Hund memoriae prodita sunt in T. I. operis inscripti *Metropolis Salisburgensis*, pag. 220. edit. monachensis an. 1620. David Koldrer, decanus, canonicus & custos ecclesiae ratisbonensis, eligitur episcopus ad VIIII. idus februarii. hic ad dominicum exaudi, quae fuit XI. maji, anno 1567. Salisburgum venit, exaucta episcopatus electionum, in concilio tridentino praescriptum, una cum confessione fidei apud metropolitani subiturus, ibi consultum videtur.

nensis electi, doctrina, moribus & caeteris, quae tali in te necessario requiruntur, diligenter inquiras, eaque, omnibus vere com-

tar, ut etiam caesareae majestatis patrociniu conciperet, eo quod Pius V. eamhantior (cont. cavillatior) diceretur in electione posterum confirmanda. id quod & saluum est, ut electus post biennium VIII. idus martii confirmaretur, & confirmationis literas XIII. maji Roma Ratisbonam veniret. . . Obiit autem David episcopus Ratisbonae die... augusti anno domini 1579. Confirmationis autem ejusmodi tamdiu differendae iustissimas, sed vulgo ignotas, causas habuisse Pium, non est dubitandum: idque suis ipse Pius litteris ad Capitulum & decanum ecclesiae ratisbonensis die 3. sept. anni insipientis datis, testificatus est: in quibus, De electo a vobis, inquit, episcopo quendam odes gratia nobis ex personarum, fide dignarum, testimonio innoverunt, ut sine magno conscientiae nostrae onere, & aliorum scandalo eum confirmare non possumus. etsi autem ipsi pro nobis iure alium eligere possint, tamen nobiscum acquiescere volentes, alterius eligendi vobis potestatem relinquimus. mandantes in virtute sanctae obedientiae, ut Dei tantum honorem & ecclesiae vestrae utilitatem ante oculos habentes, talem prius quaque tempore eligere debeatis, quem & catholicum esse comertum habeatis, & cum prudentia & rerum usu tanto oneri aptum, tum ea vitae & morum bonitate praeditum, ut, servatis sacri concilii decretis, eum confirmare possimus. Datum &c. Sed neque alius a capitulo electus est, neque, ut eligeretur, Pius iussit, postea quidem quam, Davidis causa diligentius cognita, hominisque vitae insipientis sensibusque perspectis, statuit ad electionis iam factae confirmationem rite a se ac legitime devenire posse. itaque biennio post, quam hanc nostram ad salisburgensem episcopum epistolam miserat, hoc est

die 18. jun. an. 1569. sequentes ad Davidem ipsum de eo jam a se confirmato litteras dedit:

„ Dilecto filio David episcopo  
Ratisbonensi electo.

„ Pius Papa V.

„ Dilecte &c. Quod in te episcopo ratifponensi electo confirmando superioribus mensibus nos difficiles admodum, & valde voluntati tuae resistentes expertes es, ob nullam aliam causam accidisse scito, nisi quia de moribus vitaeque tuae multa nobis, secus quam vellemus, audita prohibebant, nos electionis tuae confirmationi cum illius ecclesiae manifesto periculo assentiri. sed, cum postea ab idoneis auditoribus fides nobis facta esset, magnam te morum mutationem fecisse, certiorque & exploratio spes afferretur, te innocentia integritateque vitae reliquisque sacerdotalibus virtutibus quotidie magis profecturum, eamque, ut tibi confirmationem concederemus, charissimus nosser in Christo filius Maximilianus, romanorum imperator electus, summis precibus a nobis postulavisset, eodemque venerabilis fratris archiepiscopi salisburgensis, dilectisque filii, nobilis viri, Ferdinandi archiducis Austriae, aliorumque catholicorum principum preces accessissent, apostolicae hujus sedis benignitate permoti, & paternae nostrae mansuetudinis non oblit, confirmationem tibi ulterius argendam non esse exstimavimus: cujus quidem confirmationis apostolicas nostras literas, sub plumbis expeditas, accepisse te credimus. Restat nunc, ut, quoniam tu in eo, quod obtinere volebas, nostram benignitatem es expertus, studiose operam des, ne, quam nobis de te spem commodio-



commemoratis, quae in utranque partem de illo dicta fuerint; publica auctoritate comprobata, primo quoque tempore pericripta ad (c) ipsius sanctitatem mittas. quod negotium ad (d) amplitudinis tuae conscientiam referens sua sanctitas, non dubitat,

rem dedisti, eam apud nos fallis; in primisque ut, juxta decretum sacrosancti tridentini generalis concilii, consecrationis munus intra statutum ab eodem concilio tempus suscipias, ut ea, quae episcopatus propria sunt, munera exercere atque exequi possis. . . In monasteriis ancillarum Dei quaecumque corrigenda reformandaque fuerint, ad veteris censurae disciplinam revocanda reformes. praecipue vero reformandi monasterii illius curam suscipe, cujus causa tam multa, quae tibi bene nota sunt, scandala orta sunt, quae si feceris, non solum, quod tibi in primis propositum esse debet, tuo ipse officio sanctus fueris, sed nos quoque erga te in dies benigniores experieris. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die 28. junii 1569. pont. nostri anno 4.

Has Pli V. litteras Laderchius in tomum XXIII. *Annal. eccles.* pag. 278. intulit, ex arch. vatic. deprecatus, atque illa subdidit: Cur vero pontifex tam omnium audierum monasteriorum, quam illius praecipue, in quo scandala orta fuerant, reformationi Davidem incumbere iusserit, praefus incomperum. Atqui mihi video aliquid de ea re comperisse in quadam card. Comendozii epistola, ad card. Alexandrinum die 24. mart. 1568. Monachio data, quam ex tabulatiolo meo, quemadmodum ejusdem caeteras, proficere:

Partendo di Salzburch ricevai una lettera di V.S. illustrissima di 12. del passato. che mi comandava, ch'io pigliassi informazione, se quella donna tenuta da l'electo di Ratibona, ho pota professo no. io ne parlai allibora con

l'arcivescovo di Salzburch, & di Patavia, che mi vennero ad accompagnare per alcune miglia, & non trovai, che alcuno di essi fosse certo, che colui ha o non ha professa: perchè sono in Germania de i monasterij di donne, ne quali l'abbadesse sola fa professione. me, come l'arcivescovo & li ve. covo sopratutti mi hanno affermato, & queste & quelle sono tenute per monache. io, perchè hebbi questa lettera di V.S. illustrissima, mentre che partiva, lasciolando monsignor di Torcello in Salzburch, acciò ch'io trovasse presente al principio di quella synodo, & a l'acceptatione del concilio di Trento, gli lasciai ordine, che cercasse d'informarsi di colui. & per quanto egli ha inteso, & io anchora ho quel udito, ella è di queste donne, che non fanno professione: nè l'electo per molte aduersioni, che gli sono state fatte, non l'ha voluta mai lasciare, se non ultimamente dopo la sua electione, gravemente ripreso da l'arcivescovo di Salzburch. anzi si dice, che se lo loro s'havessero dato ocelli, come merito & ragione. Il signor Duca di Baviera dice, che veramente lo scandalo di questo fatto è stato molto grande, massime per esser seguito in Ratibona in conspecto di tanti heretici: & che perciò esso ha una negato più volte di dare a l'electo lettere di raccomandatione a nostro favore: & che finalmente per le preghiere di molti risposte a l'electo, che dovesse porre in scrittura la sua dimanda, che esso l'harebbe inclusa in una sua lettera suplice a nostro signore: come poi fece, rimettendo tutta la deliberatione in sua santità &c.

(c) hac ad cod. barber.

(d) ad tuam conscientiam referens sua destitudo non &c. id.

bitat, quin Deo & hominibus ea in re satisfacere studeat (e): cui Deum benignum & propitium precor. Romae. VII. (f) Kal. f jul. M. D. LXVII.

(e) *studeat id.*

(f) IV. id.

## XXVII.

Pius PP. V. Regi Catholico. (a)

*Ad controversiae cum rege Poloniae compositionem  
vehementer hortatur.*

28. IUL.  
1567.

**I**N maximo dolore, quem, pro communis pastoris ac parentis officio, capimus ex causis, quotidie a christianis populis Dei benignitatem abalienantibus, praecipue angimur regum controversiis atque discordiis. cum enim in tantis malis, quibus urgetur ecclesia Dei, secundum infinitam ejus misericordiam, proxima spes sit in concordia principum, ad salutarem reipublicae quietem incumbendum, quis jam caelestis irae timor non impendeat, illis simultatum ac dissensionum semina nutrientibus? qua in sollicitudine, pro summa etiam erga te charitate, quam multis verae fidei ac pietatis documentis foves atque confirmas, mirifice torquemur ea controversia, quam habes cum maiestate Poloniae (b). qua in re cum iussu illius regis nobis regiam

(a) Philippo II.

(b) Beata Sfortia, Joannis Galeatii, mediolanensis ducis, & Isabellae Aragoniae filia, Sigismundi I. Poloniae regis uxor, & Sigismundi Augusti (de quo in hac epistola agitur) mater, filio propter eas causas, quas in vol. II. pag. 19. attulimus, offensa, non filium; sed Philippum II. Hispaniarum regem, rossanensis in Calabria principatus, ac barientis in Apulia ducatus heredem moriens anno 1557. reliquerat. hinc Sigismundi Augusti cum Philippo II. de illa hereditate vetus & magno utrimque animorum studio atque ardore agitata controversia, quae hoc epistolae hujus loco significatur, & de qua in superioribus voluminibus saepe incidit mentio. Nunc Commendoni binarum litterarum particulas afferam,

quibus res tota, ac praesertim Sigismundi Augusti regis animus, ob injuriam, quam sibi a Philippo fieri arbitrabatur, offensus ac valde saucius intelligitur. ad card. Borromaeum die 24. febr. an. 1564. Versavia Romae scribens, *Tatramuopai*, inquit, *a reginare* (col re Sigismundo Augusto) *de le cose di Bari, le quali sua maestà disse essersi contentata di rimettere ne la maestà cesarea* (Ferdinando I.) *come la padre commune del re catholico & suo: ma che, dopo tanto tempo & tanta spesa & diligentia usataci, non hanno pure potuto impetrare di vedere il principio. non che il fine di questa causa; & che si contenterebbe hormai di perdere tutto quello stato, purchè se le facesse giustizia contra coloro, che gli hanno avvelenata la madre, & fatti tanti altri*

giam causam & voluntatem exposuerit spectatus in primis vir  
Petrus

altri torti: nondimeno che sperava ancora esser ne la bontà di nostro signore (Pio IV.), il quale è il vero & legittimo giudice di questa causa. A che io replicai, che sua santità non era mai mancata di far de gli offitj a favore de la nostra sua, per l'amor, che le porto, & per il desiderio che tiene di vederla consolata: ma che io per la servitù, ch'io tenevo con sua maestà, non restarei di dirle confidentemente, essere state riferite a sua santità più cose contro la nostra sua, & fra le altre l'importanza de li decreti di Petricavia, fatti con tanta pregiudizio de la libertà ecclesiastica: le quali cose non avevano lasciato fare quegli offitj, che altrimenti si haverebbono fatti, & con l'imperatore & col re catholico: ma che io speravo, che in questa detta sua maestà, secondo che mi aveva detto, sarebbe con gli effetti conoscere a nostro signore la buona mente sua: il che facendo, io ero certo, che sua santità pigliarebbe protettione di questa causa, & vi si adopererebbe efficacemente. Sua maestà mostrò di haver ciò molto grato. & con questo io mi licentiai. Sed jam inde ab initio pontificatus sui ostenderit Pius IV. quam valde sibi cordi esset hujusmodi negotium. Inter mandata enim Hedio, apostolico apud Ferdinandum nuncio, data die 18. maji an. 1560. quintum fuerat de causa harense, cujus expeditionem sanctiss. sua cupiebat sua etiam intercessionem cordi esse manifestati suae (catholicae), quando jam duo reges Hispaniae & Poloniae eam iudicio leverant, neque aliud quicquam petant, nisi ut sibi adjuvantur. Alterius, quam polliciti sumus, Commendoni epistolae particulari, epistolae, inquam, ad card. Michaelem Boaelum die 15. jun. an. 1571. Verona Romam datae, haec est: Ho ricevuto ieri la commissione di V.S. illustrissima, ch'io mi ponga a Ferdinando per il viaggio di Germania & di Polonia:

& ho cominciato a fare diligentemente quanto mi comanda... Quanto al re di Polonia, io sùo, che, per far questa lega fruttuosa da vero, non vi potrebbe entrar principe alcuno di maggior importanza: potendo quella nazione, bellicosa assai, assistere con grosso esercito di cavalleria il paese de' turchi... Per il che ricorderò humilmente a V.S. illustrissima, che oltre l'altre difficoltà, che può havere questo negotio in Polonia, il rispetto del re catholico, che dovrebbe essere principalissimo ad assicurare & muovere ognuno ad abbracciare la presente occasione, teno, che non sia quello, che faccia più che altra cosa ritirare il re di Polonia. Si trova quella maestà moltissimo satisfatta degli spagnuoli, per causa de gli stati di Bari & di Rossano: a li quali essendo stata chiamata & compresa ne l'investitura insieme con la madre, pretende di non potere esserne privata, quando bene fosse legittimo il secondo testamento, che hora si allega essere stato fatto da essa sua madre. a questa causa si aggiunge, che, dovendo il detto re quarant' tre mila ducati d'entrata d'un dato, che comprò la madre da la regia camera di Napoli, de la quale senza controversia esso re di Polonia è herede, & gl'è stata fin qui pagata senza contradizione, quest'anno la camera, allegando bisogni di guerra, se gli ha presi, & rifiusa di volerne pagare più di dieci mila. la qual cosa, come la scoppia il re di Polonia, che già ne debbe essere avvisato, aggiunta a molte altre ingiurie & aggravii, che sua maestà pretende haver patito da' ministri del re catholico, non è dubbio, che se ne slegnerà grandemente. & V.S. illustrissima se quanto possono ne gli animi de' gran principi questi slegni: & può insieme considerare quanta difficoltà ciò possa mettere a disporre sua maestà, che voglia entrare in lega, & congiungerli

Petrus Barzium, ejus legatus (c), nos & singularis in te amoris  
*Vol. IV. H h & ma-*

*con un principe, da' ministri del quale  
 fitezza col offesa & maltrattata. onde  
 per servizio publico, io crederei, che  
 sarebbe forse bene, che nostra signora  
 ne facesse qualche offizio con l'ambascia-  
 tor del re catholico & con il signor  
 cardinale di Granvela, per levar via,  
 più che si può, questi impedimenti. Ego  
 vero divinum Pil V. prudentiam ac pro-  
 videntiam satis mirari non possum, qui  
 toto quadricennio, ante quam hæc  
 Commendationis moneret, sui sponte ad  
 ipsum catholicum regem hanc, quam  
 prae manibus habemus, epistolam scrip-  
 serit, ac tantopere de tollenda inter  
 eum & Sigismundum Augustum ejus-  
 modi controversia laborarit, ex qua  
 universae christianae reip. maxima olim  
 detrimata importari posse, sentiebat.  
 & revera Sigismundus Augustus hic,  
 ob exulceratum foretasse adversus Phi-  
 lippum regem animum, memorabilis  
 illius foederis, quod contra Selimum,  
 turcarum imperatorem, cum Philippo  
 ipso rege venetaque republica Pius  
 postea conjunxit, & ad quod ineundum,  
 misso Commendano, illum quoque in-  
 vitarat, esse particeps noluit, christia-  
 namque rem, quantum in ipso fuit,  
 in extremum pene discrimen adduci  
 fivit.*

(c) Hunc Petrum Barzium, Sigis-  
 mundi Augusti oratorem, romanam  
 urbem hoc ipso anno ingressum esse die  
 januarii mensis octavo, orationemque  
 suam, qua Pio V. pontificatum maxi-  
 mum regis sui nominis gratulatus est,  
 triduo post habuisse, supra pag. 128. dixi-  
 mus. habuerat autem in mandatis re-  
 gis illud quoque, ut de barienſi nego-  
 cio cum pontifice max. ageret, ac Ne-  
 polim deinde, conſcendi ejus, si fieri  
 posset, causa, denique in Hispaniam  
 sese conferret. ad eum, in illa urbe  
 commorantem, datae sunt hæc a Com-  
 mendano Kalendis mart. hujus anni  
 litterae: *Per il suffragante di Pesna-*

*nia, che vostra eccellenza mi raccoman-  
 manda, mi adoperarò volentieri con  
 nostro signore... De la venuta di vostra  
 eccellenza a Roma io ho detto l'opinione  
 mia a messer Giorgio Ticinio, il quale  
 glie la scriverà diffusamente. ella giu-  
 dicarà quello, che le piacerà meglio. Io  
 ero d'opinione, che la dovesse intratten-  
 nersi così, & per spedire prima la cosa  
 de' denari, & per non intrar què di  
 nuovo ne le difficoltà, che par troppo  
 una volta ci hanno travagliato. & tan-  
 to più mi piace questo partito, quanto  
 per gli ultimi avvisi di Spagna è molto  
 cresciuta la speranza, che il re sia per  
 venire in Italia: & però non è necessa-  
 rio, che l'eccellenza vostra affretti la  
 sua partita per Spagna. & nostro signor  
 Dio la conservi. Verum, ubi conſtitit,  
 Philippum in Italiam non esse ventu-  
 rum, Barzium in Hispaniam ad eum pro-  
 sectus est mense, ut opinor, octobri.  
 habeo enim Gratiani ad Jacobum Bre-  
 ſnecium litteras, die 17. sept. hujus an-  
 ni Narnia datas, in quibus, *Persus*,  
 inquit, *Cataneus est apud regis (Sigis-  
 mundi Augusti) legatum (Barzium)*,  
*bit, ut jubet, salutes adſcribam tuis*  
*verbis. ipsos nunc arbitror Hispaniam*  
*petere. nam Philippus rex, cum, ex-*  
*petitus a bonis omnibus in Belgis, jam*  
*jamque expelleretur, repente transiis-*  
*ſam suam in sequentes annos reject.*  
 In Hispania autem ante vivere Barzium  
 desuit, quam de barienſi negotio, cujus  
 causa eo missus fuerat, transigere potuiſ-  
 set, an. 1570. mortuus: cui in ejusdem  
 rei traditione successus est a Sigismun-  
 do Augusto Petrus Volſchius, ad quem  
 Gratianus die 21. apr. ejusdem anni hæc  
 litteras dedit: *Il signor Ticinio mi ha*  
*salutato hoggi per nome di V. S. & da-*  
*doni avvisi del suo arrivo in Madrid,*  
*& come esso era per giungere in corte,*  
*ed è tanto necessario & tanto aspettata*  
*l'arrivo loro... Così il signore Dio con-*  
*ceda a V. S. gratia di riportare da questo*  
*trat-**

& maxime officii nostri esse duximus, per viscera misericordiae Christi domini vehementer petere a maiestate tua, ut ipse tuae acquiratis ac pietatis curam in ejus controversiae cogitationem conferas. non enim dubitamus, quin, si ad propriam maiestatis tuae mentem ejus causae iudicium revocaris, quantamque illa gratiae reconciliatio spem & expectationem meliorum rerum piis omnibus allatura sit, animo reputaveris tuo, brevi efficias, ut ea lis admirabili cum nominis tui gloria dirimatur. quod cum ita exoptemus, ut nostrum ea in re studium esse non possit ardentius (d), te perfecturum confidimus, ut ista etiam humanitatis

gratulatione quella gloria, col servizio de la messà regia, che si ha da sperare dal valore de la signoria vostra. Et da l'esperienza et notizia, che tiene Et del negozio Et di questa corte. *Miser Persio Catalani* penso che si troverà appresso V.S. Et che la si servirà anche de l'opera sua. E veramente persona industriosa Et intelligente, Et che havendo maneggiato questo negozio tutto sotto quell'infelice signore (Pietro Barzi), Et havendo introdottione presso i ministri catholici, potrà essere a V.S. di servizio. Et la fedeltà Et amorevolezza, ch'egli dimostra verso il padrone suo anche dopo morte, danno certo grande indizio de l'integrità de l'animo suo. Le raccontando anchora il Cucharski, che ha servito alcun tempo il cardinale (Commendone), mio signore, Et è giovane di buon ingegno: da chi il signor Pietro ha uera. riceveva benissimo servizio. Et. Sed de Petri hujus Barzi singulari dignitate, deque ejus eximio catholice religionis defendendae studio non possum non extremo hoc loco ea describere, quae Commendonus ad card. Borromeum die 9. sept. an. 1564. Leopoli scripsit: Io, inquit, venni in Leopoli a li 6. di questo: dove l'arcivescovo de gli armeni, Et il vescovo de li rutheni, che stanno in questa città, s'erano apparecchiati insieme con l'arcivescovo latino ad uscir con i loro cleri Et con i magistrati de la città ad incontrarmi. Et, benchè io arrivassi un giorno prima di quel ch'essi m'aspettavano, fu nonim-

no un concorso grandissimo per tutte le strade Et fuori de la città, con molta dimostrazione di riverentia Et divotione verso la sede apostolica; ritrovandosi questa città, secondo ch'io intendo, del tutto netta da l'herese di quegli tempi. Il che da ognuno è principalmente attribuito a la singular vigilantia Et religione del signor Pietro Barzi, che n'è governatore: questo signore è stato quello, che solo ha disceso in Cracovia la chiesa di S. Martinus, che gli heretici il maggio passato tentarono fin con la forza d'occupare: perchè, essendosi egli per volontà di Dio ritrovato a quel tempo in Cracovia, s'oppose a gli heretici con tanto zelo, fin proccacciando di volerla difendere col sangue suo proprio, che, pigliandone ardore i catholici, Et contrarendo molti a favor suo, gli heretici, anchora che fossero grappi, Et favoriti da' primi buomini del regno, fu presenti, nondimeno abbandonarono l'impresa.

(f) Quam ardens Pii V. studium existerit controversiae hujus inter Philippum & Sigismundum Augustum componendae, ex litteris etiam cardinalis Commendonis, aequae compositionis ejus studiosi, ad Joannem Baptistam Castaneam, rossnacuensem archiepiscopum, apostolicum in Hispania nuncium, die 18. dec. insequentis anni Vienna datis, intelligi potest; quas subijcio: *Ho scritto grandissima consolatione da la lettera di V.S. de li ... ottobre circa il negotio di Bari, al per vedere la salute sua*

tuae significatione sperare possumus, christianis populis jam esse placatorem Deum: cujus rei magnum argumentum est regum inter ipsos concordia & gratia. nos certe, in communione ecclesiae Dei periculorum sollicitudine, magnopere de ista etiam diffensione laborantes, pia ac vere regia ea animi tui magnitudine singulari molestia liberaris. Romae. iv. (e) Kal. jul. m. d. lxxvii. c

*sua prontezza in eseguire la commissione di questo signor. & aiutare il detto negotio, come per il testamento, che mi dà, de' prudenti & honorati parlamentari del signor ambasciadore di Polonia (Pietro Barzi), il quale essendo da me amato come fratello, sento grandemente ogni sua laude. Io vorrei trovare forma di parole, che esprimesse il desiderio, ch'io ho, che a V.S. sia raccomandato il detto negotio. ma, senza che io le dica altro, esso s'immagini da sé la più efficace forma, che possa usarsi, & sia contenta & con gli affari suoi & col consiglio aiutare il suddetto signor ambasciadore, acciò che presto conduca a fine la sua negotiazione: perchè non sa-*

*rà anche se non molto utile al servizio di Dio, & conseguentemente a le cose di sua maestà catholica, che il re di Polonia habbia da lei questa satisfazione, & resti fra questi due re quella intelligentia & amichevolezza, che conviene a la compositione del sangue, ch'è fra loro, & al bisogno de' presenti tempi. con che mi offro & raccomando a V. S. &c.*

(e) XL cod. barber. In codice autem tabul. vatic. duplex exstat hujus epistolae exemplum, in quorum altero pag. 142. die v. julii, in altero die 18. junii data haec ipsa epistola com. di. ego posteriorem hanc temporis notationem sequutus sum.

## XXVIII.

Pius PP. V. Maximiliano Imperatori. (a)

*Ab eo petit, ut controversias inter Mantuae Ducem  
& Casalenses cives exortas dirimere  
quamprimum velit.*

18. jun.  
1547.

**I**ntelligentes, quamtam pacis & mutui amoris necessitatem christianis hominibus imposuerit is, cujus divinae providentiae vitium est infirmitatem nostram ad pastorem hanc sollicitudinem evocare, pro hujus officii munere vehementius animo commovemur, cum, inter quos minime convenit, odii aut inimicitiarum causas exortas esse, cognoscimus. cum vero simultatibus atque dis-

H h 2

solis

(a) Epistolam hanc, etsi inter Poggiani epistolas in codice barbariniano recensitam, a Poggiano tamen scriptam non fuisse, mihi & ejus stiles vehementem suspicionem olim commoverat, & codex sanctioris tabularii vaticani, in

quo pagina 142. cum Carfari Glorifero adscripta animadverti, nonperime persuasit. verum, tum propter elegantiam atque eloquentiam, tum ob argumenti praesentiam, digna sine est, quae inter Poggiani epistolas legatur.

fidiis populos a suis principibus discrepantes audimus, incredibiliter angimur, necessarium sanctae charitatis ordinem tanto animarum periculo depravari. quo in genere mirum in modum nos habet sollicitos ducis mantuani & civium casalensium dissensio (b), acrior jam ac diuturnior, quam ferre possint, quae dominos ac subditos divinitus inter se colligant, mutuae vincula pietatis. nimirum illa perturbatione divina & humana jura violantur: multae praebentur ansae nefariorum spiritibus earum tentationum, quarum etiam cogitationem perhorrescimus. itaque omnem occasionem graviorum malorum, illa sedata controversia, removeri summopere cupientes, te, ad cujus arbitrium eam causam de communi sententia conferri laetati sumus, rogamus & obsecramus in domino, ut, eam causam propria cura & cogitatione complectens, litem tuo iudicio & aequitate dirimere velis. erit negotium te dignum; in quo, reliquis etiam, quaecumque intercesserunt, communium offensionum tua prudentia & auctoritate sublatis, habita tamen ratione ejus, quae a subiectis principi debetur, observantiae, conservabis ac stabiles in perpetuum illam ditionem affinis (c) ducis, obligabitque tibi summi beneficii memoria nobilem & suo principi perutilem civitatem. utrique certe, amotis summi iudicii tui potestate ac celeritate periculis, quae litium diuturnitas gignere solet, & mutuae voluntatis reconciliatae, praesertim per imperatoriam constitutae memoriam perpetuo retinebunt. in quo, praeter gratiam, quam a Deo, auctore pacis atque concordiae, singularem inibit majestas tua, eam praeterea gloriam consequetur, quae in summorum imperatorum laudibus in primis numeratur, quos post-

(b) De hac dissensione dissensionis-  
que causis, ac de totius controversiae  
exitu consule Natalem Comitem in  
*Hist. sui temporis* ab anno 1567.  
p. 390. & seq. edit. argentorat. 2m. 1611.  
Ex qua Natalis *Historia*, quae summam  
est in *Annal. ecclies.* tom. 22. pag. 350.  
col. 1. Laderchius transtulit, haec sunt:  
*Casalensium quoque seditiones vim exor-  
tae hoc quoque tempore finem accep-  
erunt. in ducem siquidem mantuanum  
(Guilhelmu) domine suam il con-  
spiraverant, quod aegre ferrent sus-  
picionem quarundam privilegiorum subdu-  
cam. ea de re in iudicium ante Maxi-  
milianum imperatorem ducem ipsum vo-*

*averant. at, cum iste causam obti-  
nuisset, & Marchio renunciatus esset,  
Melo, & Capellius, casalenses jurisperi-  
tuli, quod iudicio assigni non potue-  
rant, armis extorquere conati sunt;  
armatisque duobus militum milibus,  
nostrum vim duci inferre voluerunt. at ite,  
insidiarum ab episcopo civitatis advo-  
catus, se in arcem recepit: &, con-  
silio deinde milite, rebellantes con-  
preffit.*

(c) Eleonora enim austriaca, Gui-  
lhelmi hujus, Mantuae ducis, uxor,  
Maximiliani II. ad quem data est haec  
epistola, soror erat.

posteritas pacificatoris nomine celebravit: plurimum vero hominum studia jucundissimo hoc tanquam sui animi pignore sibi devinciet. nobis certe ita gratum facies, ut nos in maximis curis, quibus urgemur hoc ecclesiae Dei tempore, non parva sollicitudine, qua afficimur ex ejusmodi controversiarum causis, tua sapientia & acuitate satis levatum iri, fateamur. Romae. iv. Kal. jul. M. D. LXVII.

## XXIX.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Agriensi. (a)

*Legationis, ei decretae, nuncium pontifici max. gratum  
accidisse, & vestitus in ea obeunda mutationem  
probari significat.*

**D** Electatus est sanctissimus dominus noster nuncio amplissimae legationis tuae (b) ex literis, a te XVIII. junii datis: quam legationem, virtute ac prudentia tua fretus, christianae reipublicae fructuosam fore, confidit. itaque tibi permittit ejus sanctitas, ut, & in isto itinere & in aula illius regis (c), eo vestitu utare, qui tibi ipsi pro tempore & hominum more convenire videbitur. protectionem vero etiam & totum iter tuum (d) felici

(a) Agriensium hic in Hungaria episcopus Antonius Verantius vocabatur.

(b) A Maximiliano II. imper. Constantinopolim hic episcopus cum Christophoro Tiesenbachio mittebatur, de pace cum Selimo II. qui in Pannoniam ingenti cum exercitu venturus dicebatur, assurus.

(c) Si non card. Alexandrini, sed Pii V. nominis scripta haec epistola fuisset, fortasse ab hac regis appellatione in Selimo designando scriptor abstinuisset. ab imperatoris certe appellatione in ejusmodi persona sic Pius abhorruit, ut Carolum IX. Galliarum regem, qui eam ad se scribens usurparat, libere graviterque reprehenderit: *In istis tamen* (inquit libro IV. Apostolicorum epistolarum epist. 12.) *litteris aliquis fuit, quod nec sine* (fort. cum) *parva admiratione, nec sine magno dolore legimus, & de qua cum majestate*

*tua libere, ut persona nostram decet, expostulandum esse, judicavimus. se enim moresque tua sanctissimum & crudelissimum tyrannum, eundemque acerrimum hostem christianae religionis, turcarum imperatorem appellat, quasi aut ille, veri Dei expro, omnium imperator esse possit, aut ipsa praeclearissima sui cognominis (hoc est, Christianissimi) abilita sit. nihil aliud est, eborisus in Christo filii, tyrannum & infidelem imperatorem appellare, quam malam bonum, & deum malum dicere. an nesciat (fort. nescit) majestas tua, se, ejusmodi nomine omnipotentis Dei hostem appellentem, omnibus Christianis, qui audierint, offendiculum & scandalum obicere?*

(d) Constantinopolim die 22. aug. hujus anni feliciter hic legatus cum suo collega pervexit.



felici suae benedictionis munere prosequitur; cui praeterea gratias agit, quod ei fidem & operam tuam in isto munere legationis proluxe detuleris (id, quod ego quoque facio meo nomine ex animo): cujus actiones illic omnes, quae tua est pietas ac sapientia, quia ad usum ac tempus reipublicae accommodatas fore sperat ejus (e) sanctitas, magnam jam nunc ex ea cogitatione percipit (f) laetitiae voluptatem: quod mihi etiam ad animi mei fructum maximum est; qui caelestem ducem & comitem itinerum & actionum tuarum tibi precor. Romae. iiii. non. jul. M. D. LXVII.

(e) *sua* cod. barber. Praetuli, constantiae causa, codicis tabul. vatic. paullo super fuit tibi permittis ejus  
pag. 490. lectionem, in utroque enim *sanctitas.*  
(f) *Fort. praecipit.*

## X X X.

Pius PP. V. Maximiliano Imperatori.

3. id.  
1567.*Excusat se, quod ejus postulato satisfacere non possit.*

Quemadmodum, pro animi nostri propensione, commendatitias tuas literas ita semper accipimus, ut tuae voluntati mirum in modum gratificari cupiamus, sic dolemus vehementer, non esse ejus generis, quod Ferdinandi, comitis Lodroni (a), causa postulasti (b), ut ea gratificatione nostrae in te praec-

(a) *Lodroni* exempli. Emendavi ex Hanitzio, qui in sua Germania sacra semper *Lodroni*, nunquam *Lodroni* comites appellat: unum dumtaxat ex tomo II. pag. 450. locum afferam; ex quo etiam familiae hujus dignitas ac splendor intelligitur: *Ad eundem*, inquit, *modum substitueret sibi solent* (archiepiscopi salisburgenses) *moreschales.* . . . *Anno sequenti tamen 1477. Fredericus archidux, ex mente archiepiscopi, id munus apud Nördlingen reliquit. post quorundam decessum venit ad Lodronios, quorum postremus id gessit anno 1468. Franciscus Nicolaus: nam ejus filio salisburgenses id nomen suscipere primum uterantur: inde tamen confirmatum esse colligitur ex tabulis salisburgensium bodleris, in quibus Ma-*

*rischels hereditarii manus adiungitur Lodronis.*

(b) Totius hujus epistolae sententia diligenter considerata, statui, de aliquo patronatus, ut aunt, ac nominationis jure in ea agi, quod ex aliqua fortasse a Pio IV. impetrata facultate, in comitis Lodroni persona usurpare Maximilianus vellet. atqui ab illo pontifice concessas ejus generis facultates Pius V. qui ei in pontificatu successit, jam inde a die septimo februarii hujus anni 1567. universae abrogavit, & ut iisdem verbis, quae in card. Alexandri Farnesii *Diario* apud Laderchium tom. XXII. pag. 174. leguntur, utat, *revocavit, cassavit, & annullavit, ac pro nullis, cassi, excissi, & infectis omnino haberi voluit: volent* & de-

te praecipuae charitati obsequi honeste possumus. est enim id & sacris legibus vetitum, & exemplo periculosum. quod nos quidem, etiam si ad pastorem hanc sollicitudinem ante tridentinum

*de decernens, quod, ecclesiarum & monasteriorum praedictorum occurrente vacatione, nulla expellata praesentatione seu nominatione personarum, vel cuiusvis praesentatione, ecclesiae & monasteriis praefatis personae idoneae per eam & pro tempore existentem romanum pontificem praeficiantur &c.* Sed ipsum Pium praefat adiecit in litteris ad Sebastianum, Portugaliae regem, die 17. octobr. hujus ejusdem anni datis, ab eodemque Laderchio pag. 216. prolatis: quibus & rei totius scilicet exposuit, & pontifici facti ac consilii tota ratio continetur. „ Per dilectum, inquit, filium nobilem virum, Alvarum de Castro, oratorem tuum, quatuor majestas tua querelas ad nos detulit: quibus singulis ita respondimus: ut confidamus, majestatem tuam, sincera voluntate nostra erga se melius perspecta, satisfactionem nostram accepturam.

„ I. Questus est primum, quod, cum huc venisset orator serenissimi regis Poloniae ad praestandam nobis obedientiam more institutoque aliorum christianorum regum, cumque is controversiam movisset de dignitate ac jure, ut dicitur, praecedendi, nos, perinde ac si de jure tuo ambigi posset, eum audiverimus. Quae res quemadmodum acta fuerit, si diligentius ad te illo tempore perscriptum fuisset, plane perspexisses, nullam te justam habuisse querendi causam. tantam enim tibi tribuimus, ut potius gratias nobis agere, quam exposulare debuisses.

„ II. Quod vero, cum nonnulli ad nos venissent, impedire conantes exactionem illius ecclesiastici subsidii, quod a praedecessore nostro tibi concessum fuerat, contra passionem

inter te & clerum incitas, & ab ipso praedecessore nostro & a nobis etiam approbatas, illos audiverimus, & supersederet ab ejus exactione iussimus, literis de hac re ad dilectum filium cardinalem, patrum tuum, datis, debuisti in ea re rationem habere officii nostri. nos enim pro loco, in quo sumus, & persona, quam sustinemus, quin quoscunque ad hanc sanctam sedem adeuntis admittamus, & quae proponere voluerint, audiamus, praetereire non possumus nec debemus; praesertim religiosos & ecclesiasticas personas. sed, ut falli aliquando atque etiam errare ipsi possumus (homines enim sumus), ita, cum errata nostra ipsi agnoscimus, ea sine mora corrigere solemus, & si quid a nobis per obreptionem impetratum fuerit, revocamus: sicuti tum fecimus super subsidium, perpetuum ipsi clero silentium imponentes.

„ III. Eodem autem modo respondemus alii querelae tuae de illo religioso ex conventu, de Thomae vocato, a nobis audito, & illius negotii executione suspensa.

„ IV. Restat, ut majestas tua edocetur a nobis, quae de causa iuris patronatus monasteriorum consistorialium, quae in regno tuo sunt, quod tibi a praedecessore nostro concessum fuerat, revocaverimus. ea vero res ita se habet. Post obitum felicitis recordationis Pauli papae quarti, patris secundum spiritum, & praedecessoris nostri, cum collegium venerabilium S. R. E. cardinalium, ex quorum numero tunc ipsi eramus, convenisset, ut mos est, ad creandam novum pontificem, praeter alia, quae visa sunt perti-

„ attre

o tinum concilium (c) vocati fuisset, repugnante tamen ejusmodi

21 nere ad bonum sedis apostolicæ re-  
 22 gimen, conventum inter eos fuit,  
 23 ut, quicumque de illis in eo officio  
 24 esset successor, nemini jus patro-  
 25 natus ecclesiarum ac monasteriorum  
 26 consistorialium concederet, præter  
 27 quam in consistorio secreto, & de  
 28 consensu saltem duarum partium  
 29 collegii: quam passionem omnes  
 30 servaturos nos esse, juravimus. crea-  
 31 tus postea fuit felix recordationis  
 32 Pius papa quartus, qui aliquanto  
 33 post tempore id, quod de concessio-  
 34 nibus hujusmodi se, cum esset car-  
 35 dinalis, in conclavi observaturum  
 36 juraverat, iterum, cum esset ponti-  
 37 fex, juravit. cum igitur reperissemus,  
 38 jus patronatus in ecclesia man-  
 39 tuana duobus Mantuæ ab ipso præ-  
 40 decessore nostro contra passionem  
 41 illam, bis jurjurando firmatam,  
 42 tributum fuisse, facere non potui-  
 43 mus, quin ipsam concessionem irri-  
 44 tam esse declararem. qua occasione  
 45 oblati, omnes hujusmodi concessio-  
 46 nes ejusdem prædecessoris nostri,  
 47 in quibus forma illa servata non  
 48 fuerat, revocandas duximus: præ-  
 49 fertim cum consules principes, qui  
 50 tale jus impetraverant, illo abusus  
 51 compertum haberemus. in iis au-  
 52 tem jus quoque, tibi ab eo conces-  
 53 sum, revocavimus, non eo sane  
 54 animo, ut te offenderemus, quippe  
 55 qui ne id quidem jus tibi concessum  
 56 fuisse, sciebamus, sed quod legem  
 57 nostram generalem esse oportuit. . . .  
 58 Haec sunt, quæ tuis querellis re-  
 59 spondenda esse, duximus: ex quibus  
 60 intelligere poteris, minime justam  
 61 expostulandi causam te habuisse &c.  
 62 (c) Concilii tridentini decretis ad-  
 63 versari ejusmodi concessionem sensit,  
 64 scripsitque Pius in litteris ad Christia-  
 65 nam Lotharingam, die 16. ejusdem  
 66 octobris & anni datis, quæ in hæc  
 67 verba ab eodem Laderchio pag. 215. af-  
 68 feruntur: *Ex litteris tuis, nuper acce-*

*ptis, nobilitatem tuam duo a nobis de-*  
*siderare intelleximus, alteram, ut Chri-*  
*stianus (fort. Christianus) Simonius*  
*obtineat archidiaconatum ecclesie val-*  
*lensis, ad quem nominatus fuit; alte-*  
*ram, ut nobilitati tuæ, & dilecto*  
*filio, nobili viro, duci, nato tuo, indu-*  
*ctum, a felici recordationis Pio quarto,*  
*prædecessore nostro, concessum, confir-*  
*maremus . . . De revocatione ipsius in-*  
*ducti nobilitati tuæ justum querendi cau-*  
*sam non habet. nos enim, salvo officio*  
*& conscientia nostra, prætermittere*  
*non possumus, quia ea, quæ innuunt,*  
*& contra sacrum tridentinum con-*  
*cilium, nimis prædecessoris nostri fa-*  
*cillitate, concessa fuerant, revocamus;*  
*quod in similibus rebus jam fecimus, non*  
*ut hunc vel illi principi injuriam facer-*  
*emus (omni enim filiorum loco diligi-*  
*mus, & in iis, quæ recte & honeste,*  
*ipsique utilia fuerint, precii curam*  
*exandire parati sumus), sed quia non*  
*solum id officio nostro convenire existi-*  
*muimus, verum etiam ipsi principi-*  
*bus expedire, seculari suæ potestate*  
*contentos non appetere hujusmodi pa-*  
*tronatus & nominationum jura &c.*  
*Concilii autem tridentini decretum,*  
*quo Pius respexit, est in sessione xxv.*  
*cap. 9. de reformatione hujusmodi: Si-*  
*cuti legitima patronatus jura tollere,*  
*plaque fidelium voluntates in eor-*  
*um institutione violare, æquum non*  
*est: sic etiam, ut hoc colore beneficia*  
*ecclesiastica in servitutem, quod a mul-*  
*tis impudenter fit, redigantur, non est*  
*permittendum. Ut igitur debito in*  
*omnibus ratio observetur, decerni syn-*  
*do synodus, ut titulus juris patronatus*  
*fit in fundatione vel donatione, quæ in*  
*authenticis documentis & aliis jure re-*  
*quisitis ostenditur, sit etiam in mul-*  
*tiplicatis presentationibus, per an-*  
*tiquissimum tenoris cursum, qui domi-*  
*num memoriam excedat, aliasque san-*  
*ctum juris dispositionem &c.*

modi rostellationi mentis nostrae conscientia, minime concessuri iussus. quare, cum multi principes, in eadem causa idem petentes, aequitate negationis contenti fuerint, te, primum (d) & summum sanctae romanae ecclesiae filium, id ipsum, pro tua religione atque iustitia, in optimam partem accepturum esse non dubitamus, quem in omnibus, quae a nobis rite tribui poterunt, praerogativam nostri in te studii ac pietatis semper cogniturum esse, pollicemur: tibi quoque omnipotentis Dei gratiam, vitae & actionum tuarum ducem & comitem, precamur. Romae. iiii. non. jul. M. D. LXXVII.

(d) De *primogeniti ecclesiae filii* appellatione, promissus romanorum imperatoribus ac francorum regibus a summis pontificibus tributa, vide epistolam *Quod scribit* d. 1. apr. 1567 pag. 165. & seq.

## XXXI.

Pius PP. V. Regi Poloniae. (a)

*Ut e Poloniae regno Quinqueecclesiensium episcopum, qui a catholica religione defecerat, ejiciat, vehementer a Sigismundo Augusto rege petit.*

3. iul.  
1567.

Nefaria flagitii indignitate Dudicii (b), quinqueecclesiensis (c) episcopi, qui, evanescens (d) in cogitationibus suis, traditus est in desideria cordis & immunditiam, eo magis commotus sumus, quod veremur, ne multi, praesertim in isto regno, & nefandae ejus conjunctionis (e) exemplo, & falsae contagione doctrinae, in turpitudinis voraginem demergantur. cujus seditionis ingenium ac rerum novarum cupidum, cum nihil in ejus vita elucere audiremus, quo ad veram religionem ac virtutem homines incenderentur, ne in perditum aliquod facinus erumperet,

Vol. IV.

I i

peret,

(a) Hanc epistolam, in codice barbariano valde meadose scriptam, damus emendatam ex quodam ejusdem exemplo, quod in adversariis mss. Antonii Mariae Gratiani olim invenimus atque descripsimus.

(b) De Andrea Dudicio, sive, quod rectius putamus, Dudithio, deque ejus a catholica ecclesia defectione, caeterisque rebus, ad eum pertinentibus, quas quidem nossemus, neque hominum cognitio ne indignis arbitramur, diximus in annotationibus ad

epist. *Nemo usquam* pag. 196. & seqq. in quas ea omnia conjecimus, quibus haec quoque Pii V. epistola illustratur.

(c) *Quinque ecclesiae* urbs est Hungariae inferioris, *Funkirchen* germanis, *Ottelozac* hungaris, *Petsibeu* turcis dicta, sub archiepiscopo strigonicensi.

(d) Ex epistola beati Pauli apostoli ad Rom. c. I. v. 11. & 14.

(e) *Nefandam conjunctionem* vocat sacrilegum Dudithii episcopi conjugium.

peret, semper timuimus. itaque, cum se ipsum aperte modo  
*f* dediderit passionibus (*f*) ignominiae (qua foeditate, qualis item  
 antea esset, apparuit), te oramus & obsecramus per viscera mi-  
 sericordiae Christi domini, ut eam pestem e Poloniae finibus  
 ejiciendam cures. moveat te Dei omnipotentis gloria, quam,  
 una cum sacrosanctae hujus sedis auctoritate & episcopalis offi-  
 cii dignitate, immani illo nuptiarum scelere violavit. cave exi-  
 stimes, temerariam illam turbulentamque naturam, quae tam  
 impie & agendo & loquendo a Deo defecerit, ullam regum aut  
 principum rationem habituram esse. cogita, quantum isti pro-  
 vinciae periculum immineat; in quam libera consuetudo haere-  
 ticornum quanta adhuc mala importaverit, & majestas tua do-  
 lenter intelligit, neque nos possumus sine summa animi nostri  
 molestia meminisse. quod si tantum caeteri haereticae pravitatis  
 magistri nocuerunt, quid censet (*g*), istum esse facturum,  
 qui, facillimam escam ad capiendos homines, obscaenitatum,  
 in quibus ipse volutatur, intemperantiam impudenti lingua, tan-  
 quam stabello, ventilabit? quare nihil se dignius, nihil nobis  
 gratius facere potest, quam projectum istum sathanæ ministrum  
 a suorum populorum perniciem removere. quo facto, catholicae  
 suae fidei, quam habemus, magnam opinionem adeo confirma-  
 bit, ut, Deo adjuvante pios conatus, reliqua etiam, quae in  
 regnum istud monstra invaserunt (*b*), magna cum sui nominis  
 gloria e medio sublata iri, confidamus. ut vero Polonia ve-  
 terem aliquando verae pietatis laudem recuperare possit, & di-  
 vina ope, quam orationibus nostris implorare non desinemus,  
 & humanis etiam viribus, quantum, ipso Deo adjuvante, poterimus,  
 i adnitemur. Romae. III. (*i*) non. jul. M. D. LXVII.

XXXII.

(*f*) Ad Rom. I. 26.

Polonia vide hujus Voluminis pag. 130.

(*g*) Nempe *mojesias tuas*.(*i*) *Pridie* exempl. Emendavi ex cod.(*b*) De religiosa perturbatione in tabul. vatic. pag. 241.

## XXXII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Alberto  
Duci Bavariae.

*Ut Guilielmo Eysengreinio, insigne maximeque catholicum  
opus scribere aggresso, ad Bavariae bibliothecas  
aditus pateat, nomine pontificis max.  
ab eo petit.*

10. Jul.  
1567.

**S**anctissimus dominus noster Guilielmum (a) Eysengreinium, juvenem & catholicae fidei & doctrinae laude sibi commendatum, libenter vidit, & ejus librum ecclesiasticae historiae (b),  
li 2 con-

(a) *Guilielmum Eysengreinium juvenem* &c. cod. tabul. vatic. unde hanc epistolam pag. 494. promisi. sed malui ita utrumque nomen edi, quemadmodum in autographis ejusdem juvenis subscriptionibus, inferius afferendis, scriptum animadverti. ac de prioris quidem nominis scribendi varia multipliciter ratione memini Posselvinum in *Apparatu sacro* tom. I. pag. 805. illa scribere: *Guilielmus*, quoniam rectius potest germani nomen illi Guilielmus esse scribendum, germanum sinit. quare & germani per digamma atelicum pronunciantur *Wilhelmus*. alii vero scribunt *Hillemus*, hoc etiam *Guillemus*. bellicus creditur a quibusdam esse nomen; quo galice nomenclatura continetur, quocumque apud nostrates Galeatus, & aliud vetus germanicum nomen *Artemus*. Jam Martini Eysengreini litteras, ad card. Sirletum die 14. hujus ejusdem mensis julii Ingholdstadio Romanas datas, protuli in vol. III. p. 110. & seq. quarum particulam de Guilielmo hoc nostro, deque ejus hoc ipso negotio agentem, haec describam: *Pos-*

*prelitus, satis semetipsum commenda-*  
*bit. is enim omne hostiens studium*  
*suum, & utro insinuat, & iuncta qua-*  
*dam animi sui propensione, & devota*  
*erga apostolicam sedem fide, ad dete-*  
*gendas haereticorum imposturas, quo-*  
*rum odio se totum expensis, contulit,*  
*ac, contra magdeburgensem ecclesiasti-*  
*cam historiam, primam centuriam, pro-*  
*ter alia opuscula, in lucem edidit: quod*  
*labor satis ipsum, uti spero, commenda-*  
*bit. nec dubito, si omnes ecclesiasticae*  
*historiae absolverit centurias, quia hae-*  
*reticorum calumnias plerumque expu-*  
*lationi sit satisfacturus. hunc illustris-*  
*simae vestrae celsitudini summo opere com-*  
*mendatum cupio, eoque humilissime rogo,*  
*ut plures ipsius conatus & studio, quantum*  
*posset, promoveret ac juvaret, & sanctissi-*  
*mo domino nostro per occasionem com-*  
*mendare dignetur: poterit autem, quan-*  
*tum volet. ego certe, quicquid beneficii*  
*illustrissimo vestra celsitudo in ipsum con-*  
*tulerit, in me collatum existimabo: nec*  
*tantorum beneficiorum memoria apud*  
*nos intercidet unquam.*

(b) *Micoe, Posselvinum, Dupinum,*  
*alios, qui scriptores ecclesiasticos, co-*  
*rumque opera recensuerunt, nullam*  
*hujus libri mentionem facere. Dupi-*  
*nus*

- c contra impios magdeburgensis historiae auctores (c) scriptum; summa sua voluntate legit: cujus institutum ita probavit, ut ejus studium & operam omnium opibus adjuvandam existimet: quod ejus sanctitas, quantum in se erit, benigne semper faciet. sed, quoniam hic Eysengreinus, persequendae & perficiendae

suae

nus quidem in *Histoire de l'eglise & des auteurs ecclesiastiques du seizième siècle* edit. paril. an. 1702. pag. 419. *Guillaume* (Eysengrein) inquit, *était de Spire, où il fut Chanoine. Il a composé un excellent ouvrage, intitulé Le catalogue des temoins de la vérité; qu'il publia en 1565. 1566. & 1568. & une Chronique de Spire, qui finit à l'an 1562.* Atqui longe praecantius Eysengreini opus est hoc, de quo in hac epistola agitur. Ingolstadtii editum fuerat anno superiore 1566. apud Alexandrum & Samuelem Weissenbornios fratres, hoc titulo: *Guilelmi Eysengreini centenarii sanctae, continentes descriptionem rerum memorabilium, in orthodoxa & apostolica Christi ecclesia gestarum, pontificum romanorum, conciliorum, conversarum regionum, religionum, vitas sanctorum, miracula, martyria, scriptores, tribulationes & exaltationes ecclesiarum, haereses atque schismata: cum diligenti annotatione eorum, quae contra veram, catholicam, christianam, & antiquiorem, cum maxima laude gradatam receptamque, religionem asseritionem, infeliciter plane conscribi deprehenduntur: ut veritatis obiecto clypeo falsitas scripto notetur: adversus novam historiam ecclesiasticam, quam Matthias Flacius illyricus, & ejus collegae magdeburgenses, contra verum Dei cultum, verasque ecclesiae catholicae caeremonias, scriptis vetustissimorum historicorum depravatis & corruptis, nuper ediderunt. Centenarius primus.* Sequitur operis dedicatio:

„Sanctissimo ac beatissimo patri  
„ac domino nostro D. Pio V. pontifici  
„ci maximo.

„Christianissimo ac potentissimo  
„principi ac domino D. Maximilia-  
„no II. Caesari Augusto, Hungariae

„Bohemiaeque regi, archiduci Au-  
„striae &c.

„Amplissimis & illustrissimis prin-  
„cipibus ac dominis

„D. Daniele, sacrae moguntinae  
„sedis archiepiscopo, sacri romani  
„imperii per Germaniam archicancel-  
„lario &c.

„D. Friderico, archiepiscopo con-  
„sueti, sacri romani imperii pte  
„Italiam archicancellario, Angliae  
„& Vuesphaliae duci &c.

„D. Joanni, archiepiscopo treve-  
„rensi, sacri romani imperii per Gil-  
„liam & regnum arelatense archican-  
„cellario &c. principibus electoribus.

„Reverendissimo & amplissimo in  
„Christo principi ac domino D. Otto-  
„ni, sacrae romanae ecclesiae episco-  
„po cardinali sabino & zugustano,  
„domino atque praeposito elevan-  
„tissimi &c.

„Serenissimis illisdemque illustris-  
„simis principibus ac dominis D. Al-  
„berto, comiti palatino Rheno, utrius-  
„que Bavariae duci &c. D. Guilielmo,  
„D. Ferdinando, & D. Erasmo, Al-  
„berti filiis &c.

„Guilielmus Eysengrein de No-  
„meto, spirensis, salutem & gratiam in  
„Christo sempiternam.

„Es, sanctissime atque beatissime  
„pater, Imperator potentissime...  
„Ingolstadtii Kalendis septembris an-  
„no a Christi servatoris nostri nata-  
„li M. D. LXVI.

(c) Horum auctorum nomina, multa-  
„tisque ad eorum operis, inscripti *Fa-  
„lestinica historia, integram ecclesiae  
„Christi ideam, secundum singulas cen-  
„turias complectens &c.* cognitionem  
„pertinentia, praedidimus pag. 154. &  
„seq. Vol. III.

suæ historiæ causâ, istuc sibi veniendum (d) assermat, ut mul-  
torum

(C) Venit sane in Bavariam Eysengreinus insequente sextili mense, ex urbe Roma redux: atque has illico ad card. Sirletum litteras dedit, quas ex ms. codice vatic. 6189. pag. 412. descripsi:

„ Reverendissimo eidemque illustrissimo principi ac domino, domino Guiljelmo Sirleto S.R.E. presbytero cardinali tituli S. Laurentii in pane & perna, perpetuo administratori episcopatus S. Marci, domino atque principi suo clementissimo. Romæ.

„ Præterire non potui, amplissime me princeps, quip hoc cum adolescentente literas ad amplissimam celsitudinem vestram darem, ex quibus intelligeret meam ex urbe in patriam reditum. In itinere omnia ex animi sententia successerunt, nec est aliud, quod molestius feram, quam quod mihi carendum sit colloquio & conversatione doctorum virorum, quos in urbe habetis. Spero tamen, me amplissimæ celsitudinis vestræ, & reliquis illustrissimis cardinalibus ita jam commendatum, ut minime opus sit longioribus vos molestare literis. unicum hoc precibus ab amplissima celsitudine vestra contendo, velit interdum etiam honestam mei facere mentionem apud sanctissimum, qui me sane pateram prosequitur amore & affectu; nec sanctitas ipsius concepta de me spe frustrabitur, ad cuius oscula pedum beatissima semper me quam humilime offero. ego in conferendis reliquis centuriis nullis neque vigiliis neque laboribus parco, ut ecclesiæ miserrime fluctuanti aliqua ex parte subveniatur. qua in re, facilius & commodius peragenda, plurimum proderit benevolus amplissimæ celsitudinis vestræ animus, præsertim in transmittendis

authoribus, quorum hic copiam non habemus. sit salva & incolumis amplissima celsitudo vestra, Eysengreinianamque familiam consueti amore semper prosequatur. Actum Ingolstadii 15. aug. anno salutis humanæ 1567.

„ Amplissimæ celsitudinis vestræ Addidisti. & humil. servitor Guiljelmus Eysengrein de Nemeto J. U. Doctor.

Alteras ex eodem codice vatic. pag. 445. ejusdem ad eundem litteras, die 17. octobr. hujus anni datas, proferam, in quibus de sua opera, in secundum Centuriarum sedulo impensa, potissimum agit:

„ Amplissimo atque illustrissimo principi ac domino, domino Guiljelmo Sylerto, styleni, Calabro, S.R.E. presbytero cardinali tit. S. Laurentii in pane & perna, perpetuo administratori episcopatus S. Marci, domino atque principi suo clementissimo. Romæ.

„ Salus, de hostibus ecclesiæ triumphus, victoria, & incolumitas sanctæ sedis apostolicæ in Christo Salvatore.

„ Adversæ valetudini, princeps amplissime atque illustrissime, ascribendum diuturni silentii tempus. ægrotavi per menses paulo minus tres: vitæ periculum imminabat: sed non scienda forsitan (Deo sic disponente) antequam cepto consophon addatur operi, sedulam aavo operam, ut secundus quamprimum in lucem prodiret centurius: & hoc quidem præstiti in quantum a morbo respirandi dabatur facultas. sanctissimo itaque I. C. T. serio commendat operam meam, ut, qui non subdole, sed bona fide, promissæ itare cupio, offerens humillimis pedum ipsius sanctitatis oscula. & si necesse esset, mea opera in alio quo-



torum librorum adjumento, in ditione excellentiae vestrae, ad illud opus, quod in manibus habet, absolvendum, uti possit, ab ea ejus sanctitas vehementer petit, ut omnia quaecunque ex bibliothecis monasteriorum Bavariae ipsi Eysengreinio opus fuerint, ei prompta & expedita esse jubeat, eundemque rebus omnibus ad tam salutare necessariumque negotium juvandum curet. erit id dignum summa religione ac benignitate excellentiae vestrae, sanctitati vero suae pergratum, mihi etiam jucundum: de quo pii & catholici omnes maximam ipsi gratiam habebunt, hujusque historiae perfectionem (e), cujus magnam spem in biblio-

quoque negotio beatissimo pontifici nostro, in omnibus obsequen-  
tissimus sanctae sedis apostolicae matri ecclesiae esse desidero. Mea inter-  
rim studia A. T. C. tibi commendata  
habeat, & si quid opus esset amanuensi nostro, praesentium latori,  
M. Petro, quamhumillime deprecor,  
ne mihi C. T. desit. ego vicissim gratissimum me atque devotissim. exhibeo. Novarum rerum nihil apud  
nos, quam quod ad ducis Albanensis adventum in Germaniam inferiorem  
omnia pacata & tranquilla compa-  
ruerint. Fertur filius Friderici comitis palatini Rheni electoris, nomine Calimirus, a rege Hispaniarum  
Philippo in vinculis captivus detineri. hujus parens Fridericus omnis  
seditionis author in Germania extitit inferiori. Jesus Christus opifex  
omnium creaturam I. C. T. nobis incolumem conservare dignetur, ad  
sanctae & catholicae fidei defensionem ac exultationem (fort. exaltationem). Ingolstadio Bojorum.  
17. die octobr. anno 1567.

Amplitudini tuae celsissimae ad-  
diciamus  
Guilielmus Eysengrein de Ne-  
meto J. U. doctor.

(e) Perfeceritque universum suum opus illud Eysengreinius, nescio. secundum quidem Centenarium ab eo perfectum, typographoque traditum, scio ex ejus ad Sirletum his litteris,

ex eodem codice vatic. pag. 166. de-  
promtis;

Amplissimo in Christo patri, ac  
eidem illustrissimo principi & domi-  
no, domino Guilielmo Syreto, Sty-  
lensi, Calabro, S. R. E. presbytero  
cardinali tit. S. Laurentii in pane &  
perna, perpetuo administratori epi-  
scopatus S. Marci, domino atque  
principi suo clementissimo.

Suavissimae adeoque dilectissimae  
meae conjugis, optimae ac catholi-  
cissimae matronae, obitus, amplis-  
sime atque illustrissime princeps,  
hactenus per menses tres impedi-  
mento fuit, quominus absolverem  
centenarium meum secundum. sed  
hac septimana, addita suprema manu,  
typographo nostro, ut excuderetur,  
tradidi; quem brevi vel Romam  
sum missurus, vel, si tuae celsitudi-  
ni visum fuerit, ego ipse sanctissimo  
domino nostro offerre contendam.  
animus est, posthac (quo magis ela-  
borate coeptum opus perficiatur)  
coelibem traducere vitam, sacris  
initiari, & in urbe prima mea ce-  
lebrare sacra. quapropter tuam,  
quam humillime possum, celsitudi-  
nem rogatam submissus volo, ne  
dedignetur has praesentes, quas san-  
ctissimo scripsi, litteras ipsius sancti-  
tati offerre, meque infamam ipsius  
sanctitatis oviculum humillime com-  
mendare, ut, si quid mihi conva-  
liens interea temporis vacaret, gra-  
tiosius

blibothec' istorum monasteriorum habet Eysengreinius, magna ex parte acceptam referent excellentiae vestrae: cui ego fidem & operam meam ex animo deferens, salutarem prosperitatem precor. Romae. VI. id. Jul. M. D. LXVII.

„tiosius conferretur. ego vicissim &	„commodum diu incolumem confer-
„corpus & animam pro salute aposto-	„vet. Ingolstadio Bavariae. X. mar-
„licae, romanae, & catholicae eccle-	„tii, anno 1568.
„siae (quod debeo) ponere, ipsum	„Tuae amplissimae celsitudinis
„quoque sanguinem profundere non-	„Addicissimus & infimus servi-
„quam desistam, sic me humillimum	„tor
„clientem T. C. sibi semper commen-	„Guillelmus Eysengrein de Ne-
„datum habeat; quam Deus opt. max.	„meto Spirensis, dictus Fur-
„ad sui nominis gloriam & ecclesiae	„derer a Borsberg Doctor.

## XXXIII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Archiepiscopo  
Strigoniensi.

*Epistola commendaticia.*

11. Jun.  
1567.

**A**ntonium Wrametium (a) sacerdotem, qui, Romae apud socios jesuitas insignibus suorum studiorum magna cum laude decoratus, in patriam redit, ut Deo in illo sacerdotalis officii munere inserviat, studiose commendo amplitudini tuae reverendissimae: quae quo diligentius juvabit ac tuebitur istius generis homines, eo maiorem spem afferet piis omnibus, fore, ut misere istic labefactatus catholicae religionis cultus, Deo adiutore, aliquando restitui possit (b). mirum enim est, quam isto-

(a) *Versumelium* cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 495.

(b) Restitutum catholicae religionis in his regionibus cultum, Deo pios istius generis hominum conatus adjuvante, R. P. Gabriel Bucellinus, celeberrimus & praecellentissimo, nec umquam sine laude nominando, S. P. Benedicti ordine historicus, in *Germania sacra & profana* Tom. I. pag. 138. edit. August. aa. 1655. testificatur his verbis: *RR. PP. societatis Jesu, summo Germaniae haec. residentis aliquos. ut vocant, & collegia nonnulla per Germaniam impetrant* (anno 1565.): quo-

rum concitatione & exemplo, entius pridem catholicorum servor ultra resuscitatus est; & Germania delineata, velut terra nova & cultum novum, recepit, religiosi quibusque ordinibus pia acclamatione disciplinat monasticae remissa stadia salubriter renovantibus. Cujus testimonii auctoritatem elevare voluisse potest videri recens quidam ex eodem praecellentissimo ordine germanus item historicus, jesuita universus, *unus ob noxam*, non certe *furiosus*, sed errorem potius atque imprudentiam, factus acerbus inimicus ac vehemens obtricator, verum ego, facilem me

istorum hominum opera & industria eluceat in vinea domini, qua in re Wrametium, ad probandum patriae studium suum, cum ipsius pietas, tum in illam, tali praesertim ejus tempore, charitas incitabit. ut ipsum igitur sua benignitate complectatur, ab ea

me atque aequum illius dolori atque iracundiae praebent, reliquis, quae, minus vere ab eo scripta, nullo negotio refellere ac refutare possem, praetermissis, non nisi buceliniani testimonii veritatem aliquot productis testimoniis, omni, ut ajunt, exceptione majoribus, confirmabo.

Ferdinandus Furstenbergius, paderbornensis & monasteriensis episcopus, in litteris ad patres societatis Jesu, Romae ad totius ordinis praedictum creandum anno 1621. congregatum, die 19. aprilis Monasterio Westphalarum datis, ac Burdegalae inter Furstenbergios biennio post editis, pag. 150. Inter multa, inquit, magnaeque beneficentiae, quibus Dominus ecclesiam suam per S. Ignatium & Institutum ab eo societatem Jesu cumulavit, hoc in primis memorabile est atque mirandum, quod illius opera tam velociter in tantum terrarum sonum veritatis exierit, ac ignis iste divinus, quem dominus noster Jesus Christus venit mittere in terram, cuius temporis spatium tam longe lateque exarsit, ut neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus ullae fere hominum nationes se ab ejus calore absconderit. haec in vinea domini extractum est illa viti abundant, quot palmites suos a mari usque ad mare, & a Thyberi flumine usque ad terminos orbis terrarum propagavit suae extendit. hujus umbra dioeceses quoque nostras, cum calviliano & lutherana pesti omnes circumquaque regiones areret ac depopularetur, operuit: quando videlicet augusti patrum ac decessor noster Theodorus Furstenbergius, episcopus & princeps paderbornensis, aetas suam, malo vicini pecoris contagio laesas, opo societatis Jesu sanavit & conservavit. eumque episcopatus illis temporibus

nostra monasteriensis ecclesia eodem constantia pestilentiae flagraret incendio, opportuno ejusdem societatis accursu, imminenti periculo subtraxit, & in avita fide tantopere firmata est, ut jam praecipua trans Rhenum catholicae religionis arx atque propugnaculum haberetur &c.

Rodolphus II. imper. in litteris ad Clementem VIII. die 8. jul. an. 1600. datis, & a Paulo Laymanio in deservite SS. pontificum edit. dillog. an. 1631. pag. 396. allatis, Si enim, inquit, in ullam orbis christiani gentem societatis Jesu ab illis (S. Ignatio) institutor; fractus extat, in Germaniam nostram multitudines popularum pene inundant, adeo in omnia regna, ditantesque diversas ita se multiplicem diffusit, ut obscuratus, superiorum temporum injuria, domus Dei noster, quasi novo sole illustratus ubique resplendescere, illustratusque catholicae religionis primae nam adferre videatur &c.

Margarita austriaca, Philippi III. Hispaniarum regis, uxor, in suo testamento, quod eodem Clemente VIII. pontifice max. fecit, quoque collegium societatis Jesu, sua pietate ac munificentia dignam, Salmanticam instituit, Paraque, inquit, quae semper una vincta & in ninguna manera vana, sino provecho memoria de mi en España, y así los Infantes de las Indias, como los felices difuntos reynos participen y gozen dello, y antes todos mi alma, la del rey mi señor, y toda la casa de Austria: bendicidole primero considerando muy bien, y encomendádolo mucho a Dios nuestro señor, y a toda su corte del cielo, me determiné con su divina favor dexar uno obra universal y perpetua en la moneta, que se sigue. Primeramente mis padres tuvieron grandissima devoción a la cruz,

ab ea peto; quod, pro sua religione atque virtute, praeclare futurum esse, mihi persuadeo; eique operam meam ex animo pollicens, diuturnam & salutarem vitam precor. Romae. iv. id. jul. M. D. LXVII.

Vol. IV.

K k

XXXIV.

*la compaña de Jhesus; y murieron con ella. sus abuelos fueron los primeros, que la traxeron a la Alemania, y por medio della, y de los colegios, que le fundaron, la conservaron en la fe catholica, como es dho por gracia de Dios se ve &c. Reliqua vide, si lubet, apud Andream Mendum de jure academicis lib. I. quaest. VII. §. X. pag. 41. edit. Lugdun. an. 1668.*

Denique Leopoldus imper. ad Assensum, quos vocat, collegium die 18. sept. an. 1693. Romam Viennam scribens, *Nobis*, inquit, in ordinem vestrum singularis propensio, non uno specimine probata, ita vobis nota comperitque esse debet, ut de illa nullo modo dubitare possitis. nos certe, non ignorantes, fovitatem Jhesu sub protectione strenuissime domus nostrae natam, sub eadem adolevisse, propriaque, & praedecessorum nostrorum experientia abunde edocui, nova per hanc familiam subsidio militantem ecclesiam ita roboratam, ut passim de haereticis aliisque mortalium visibilibus gloriosos reportaverit triumphos, eorundem praedecessorum nostrorum vestigia, etiam nonnunquam ultimus voluntatibus firmata, sicuti, nullum emolumentorum atque incrementorum hujus, sanctae ecclesiae Dei usque adeo attuli, & nobis dilectae religionis promoveatorum occasione elabi permixtum, quia tam cum gentio amplectimur, hujus religionis incrementis orthodoxam fuisse fidem & pios mores crescere arbitrati... Credimus nihilominus, nos atque nostrum erga hunc ordinem assidui, nec ejusdem erga nos meritis, nec, quod sapit est, singulari ad pro-

*pagandam orthodoxam fidem, cuius religio vestra in imperio romano, regit, & provinciis nostris praecipua conservatrix atque promotrix est, zelo satisficisse &c.*

Ne non superiora illa, etiam nonnunquam ultimus voluntatibus firmata, lectio intelligat, docendus est, Ferdinandum II. imper. Leopoldi hujus avum, qui anno 1633. in eunte obierat, haec, quae sequuntur, supremis testamenti sui tabulis adscripta reliquisse: *Præ omnibus rebus & summasque cum fervore & zelo commendamus nostris successoribus plurimum venerandam fovitatem Jhesu ejusque patres; considerando, quantum ecclesiae catholicae, non solum his nostris austraciis, sed in omnibus caeteris totius Christianitatis regibus & provinciis profuit, quantoque studio, fervore, & fidelitate pro conservanda & plantanda ubique terrarum religione catholica præ caeteris omnibus laborent, quamque e contra huic perverso & ingrato mundo magis sint odio, majoresque persecutioni patiantur, quam quibus aliis; & hinc etiam majori subsidio & protectione indigent, & merentur. quod certe a nostris haereticis & successoribus saltem iri credimus. & hoc est nostra inviolabilis voluntas. Cui quidem angustissimi caelarii piissimae voluntati abunde gessisse morem angustissimos herodes ac successores, valde laetandum nobis est. num vero perversus ille & ingratus mundus ab ingenio suo suae consuetudine, his praesertim ipsis temporibus, quibus haec ipsa scribimus, discesserit, lectum dijudicet.*

## XXXIV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Proceribus  
& Populo Mediolanensibus. (a)

26. jul.  
1547.

*In fratrum Humiliatorum causa rationem justitiae &  
aequitatis summum pontificem & habuisse,  
& habiturum esse, significat.*

**M**agnifici & illustres domini. Literae vestrae, studii & officii plenae erga fratres Humiliatos, jucundae fuerunt sanctissimo domino nostro. significant enim propensam benevolentiam vestram & pietatem in eos homines, qui, relictis terrenarum rerum curis, totos se Deo dicavisse videantur: quos etiam, hac correctione adhibita nonnullorum, quibus, summo periculo salutis ejus localitatis, Deus hominesque offendeantur, vobis ejus sanctitas chariores & gratiores fore, confidit. Qui vero huc venerunt ejus causae procuratores, etsi rem omnem magna fide ac diligentia gesserunt, tamen ejusdem ordinis eos esse praestitisset. nam & majorem usum haberent negotiorum suae societatis, & peritiores essent tanquam remediorum ministri, quae in rem convenirent. in (b) quo tamen, nulla re deerit ejus sanctitas, ut justitiae & aequitati satisfaciat. studium quidem religionis vestrum patrio amore & charitate prosequitur. Romae. xvii. Kal. aug. m. d. lxxvii.

XXXV.

(a) Peracto, superiore mense, Cremonae Humiliatorum fratrum generali conventu, cui card. Borromeus, mediolanensium archiepiscopus, Pii V. jussu praesuerat, quum legibus, spiriter atque e re totius ordinis a cardinale latis, eorum plerique non acquiescerent, neque tamen de his abrogandis summum pontificem, quem eorum ferendum per acipem atque auctorem fuisse non ignorebant, per se interpellare ipsi auderent, sententiam populumque mediolanensem magna officiali ac precibus impulsit, publicam ut auctoritatem ac gratiam apud pontificem impetrandae rei causa, cum litteris tum

allegationibus interponeret. quae Pii sententia fuerit, ex hac cardinalis Bonelli ad proceres & populum, & proxima ad sententiam epistola intelligimus. De cremonensi autem illo conventu, deque collapsa fratrum Humiliatorum disciplina, denique de eorum ordine per Pium V. extincto, satis multa diximus in annotationibus ad epist. cum ex postoris pag. xii. & seqq.

(b) Inter ea tamen his procuratoribus nulla c. c. cod. barber. Retinui lectionem cod. tabul. vatic. pag. 100. Reperitur autem hujus epistolae exemplum in bibliothecae etiam vaticanae codice 3432. pag. 178. b.

## XXXV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Senatui  
Mediolanensi. (a)

*Idem argumentum.*

**M**Ultum illustris. Quod sanctissimo domino nostro fratres Humiliatos commendastis, fuit ea commendatio pergrata ejus sanctitati, quam ab humanitate ac pietate vestra profectam intelligit. de quibus quidem fratribus vos scire cupit, rationem hanc conformandi eorum vitam & mores ad eas leges, quibus illa societas olim instituta aliquandiu floruit, ipsis ad animarum salutem pernecessariam fuisse. deslexerant enim, quod praeclare intelligitis, nimium de caelesti via, deque cursu majorum suorum. quare, cum nihil ea in re sanctissimo domino nostro propositum fuerit, praeter Dei gloriam, quae tali indignitate violabatur, & hominum offensionem, quae magna erat, & sodalitatibus istius incolumitatem, quae proclivis ad perniciem labi videbatur, & Deum huic consilio factoque propitium, & homines fautores fore, confidit: pium certe vestri animi studium, ac propensam erga se promptamque voluntatem collaudat, deque ista professione verae pietatis, quae nunquam ei dubia fuit, Deo gratias agit; cujus etiam causa vos patria charitate perpetuo complectetur. Romae. xviii. Kal. aug. M. D. lxxvii.

(a) Exstant hujus epistolae tria, rum in cod. biblioth. vatic. 3432. p. 179. exempla, primum in cod. barber. alter- tertium in cod. tabul. vatic. p. 499.

## XXXVI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Neostatenfi. (a)

*Id, quod postulat, libenter illi a pontifice max.  
concessum fuisse, significat.*

**Q**UA voluntate est sanctissimus dominus noster in omnes, quorum catholica religio & vitae integritas in patendis domini gregibus celebratur, tibi, quem in episcopali officio cum laude versari intelligit, libentissime concedit, quod

K k 2

postu-

(a) *Electa erat civitatis* cod. barber. sed in altero exemplo, quod in eodem Emendavi ex cod. tabul. vatic. p. 497. tabul. adfervatur, barberini in cod. is lectio

- b. postulasti. addit modo, qui rem tuo nomine Romae (b) procuraret, nihil erit praeterea, quod causae expeditionem morari possit. te vero ejus sanctitas vehementer hortatur in domino, ut Dei negotium, qua soles, pietate & virtute administras. non deerit prompto fidelis ministri studio divina benignitas: in quo, quibuscunque rebus valebit, tibi & praesto semper erit sua sanctitas, & Dei opem suis precibus, quantum poterit, conciliare non desistet. Vale in domino. Romae. xiv. (c) Kal. aug. M. D. LXVII.
- c. aug. M. D. LXVII.

lectio restituetur. Ferrarius quidem & Baudrandius in altera *Lexici geographici* parte ajunt, eam, quam *Augsburgi* germani dicunt, Austriae urbem esse, latineque tum *Constatum novum*, tum *Augsburgum* appellari; adduntque, multas alias esse eodem nomine urbes in Germania: quarum Antonius Chiufolo

in sua *Geographia antiqua & nova* non minus septem enumerat. Credibile est, hanc epistolam ad episcopum ejus, quae in Austria est, esse datam.

(b) Omitt. cod. barber. Addidi ex cod. tabul. vatic.

(c) xv. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic.

## XXXVII.

Pius PP. V. Decano & Capitulo Toletano.

ab. jul.  
1557.

*Eorum erga suum archiepiscopum studium ac pietatem commendat, ejusque causam diligentissime Romae tractari, significat.*

Accepimus literas & mandata, quae Petro Consalvo, canonico, collegae vestro, ad nos dedistis: ex quibus & communem collegii probitatem, cum religionis studio conjunctam, & amorem observantiamque erga archiepiscopum vestrum (a) libentissime recognovimus. cui absenti cum tale fidei & cha-

(a) Barptolemaeum nempe Caranzam, de haeresi jampridem in Hispania postulatum, ob eamque rem in carcere per septennium ibidem detentum, nuper vero, Pii ipsius jussu, Romam arcessitum, & in Hadriani arcem abductum, adhibitis interea sapientissimis viris, qui de ejus causa, una cum ipso pontifice, ex rei veritate cognoscerent. Literis, quibus Pius Caranzam Romae sibi praecepit, ad Joannem Baptistam Castaneam, rossanensem archiepiscopum, pontificum nuntium apud Phi-

lippum II. regem, die 30. jul. superioris anni 1566. datas, exhibet Laderchius in *Annal. eccles.* tom. XXII. p. 291. ex archiv. vatic. hujusmodi t. Cum venerabilis frater Bartholomaeus, archiepiscopus toletanus, & Hispaniae primas, septem jam circiter annis, sicut nesci, in carcere retentus sit, & post tri (fort. tot) annos non modo causa ejus nunquam decisa fuerit, sed ne puterimus quidem ipsi unquam satis certo scire quid illi obiciatur, neque quid adversus illum probatum sit; molestiss-

& charitatis officium studiose praestetis, eo etiam diligentorem curam ac zelum pietatis in iis, quae ad Dei gloriam & cultum tantae

mae ferentes, tantam causam, qua nulla maior nec gravior incidere potuit, tantum trahere esse, & proclatum, tanta dignitate praeditum, tam diuturna veneratione affligi: considerantes praeterea, quantum ex ea re scandalum ortum sit, quantaque materia praebita fuerit omnibus gentibus non solum de sacrae inquisitionis haereticarum praeparationis officio obsequenti, sed etiam huius sanctae sedis, ad quam unum tantae causae cognitio pertinebat, nimium levitullum accusant: dolentes denique vicem ecclesiae toletanae, tam insigni ac nobili, quae per tot annos postoris solatio destituta, luget, non hoc magno salutis animarum periculo, & bonorum ipsius ecclesiae temporalium detrimentis: statim ac decrevimus (quandocumque illi quibusdam officiis per nos adhuc profectus) non sere nec dissimulare sinitur tantam non solum ipsius archiepiscopi calamitatem, sed etiam nostram & apostolicam sedis injuriam, cum magis totius christianae reipublicae scandalum. quocirca fraternitati tuae mandavimus ac districte praecipimus, ut, si vel de his literis acceperis, eos ad notitiam venerabilis fratris archiepiscopi hispalensis, majoris inquisitionis haereticarum praeparationis, ejusque consilii, & aliorum, quorum haec sinit interesse, pervenire facias: ut sciant, quod nos, motu proprio & ex certa scientia nostra, ac de potestate apostolicam plenitudine, ipsi archiepiscopo hispalensi, proclatis, doctrinam, consiliis, ac reliquis omnibus ejusdem officii, quocumque nomine vocatur, & quocumque dignitate, etiam episcopali aut archiepiscopali, sint praediti, omnem auctoritatem, facultatem ac potestatem, a nobis vel praedecessoribus nostris in hac causa, quocumque verborum tenore concessam, tenore praesentium revocamus atque auferimus. omnibus autem, ad quos

spellet, siue ecclesiasticis siue laicis, in virtute sancti spiritus ac sanctae obedientiae, apostolica auctoritate, sub poena excommunicationis latae sententiae. . . . praecipiendo mandamus, ut ipsum archiepiscopum toletanum, cum primam harum literarum notitiam habuerint, statim e carcere dimittant, & in libertatem suam restituant, euntque & resisti curent & faciant, siue ulla mora & exceptione, absque ulla cautione & impedimento. Ipsi vero archiepiscopo toletano in virtute sanctae obedientiae atque etiam sub poena finitibus suspensionis a divinis, mandamus atque praecipimus, ut, si vel ac liberatus fuerit (constituto tamen primo per eum ecclesiae toletanae idoneo in spiritualibus temporalibusque vicario, qui ecclesiam toletanam, durante archiepiscopi absentia, regat atque gubernet. . . .) ad sedem apostolicam veniat, & nostro se conspectui repraesentet: qui, Deo auctore, id de ejus causa, mediante iustitia, statuemus, quod ipsius Dei omnipotentis honori expedire, officioque nostro convenire videbitur. Mandamus praeterea omnibus & singulis officialibus sacrae inquisitionis, tam illi archiepiscopo hispalensi, quam reliquis ministris, consiliis, advocatis, procuratoribus, notariis & tabellionibus, vel etiam secularibus illi officii, habeantibus processum, scripta, codices, actulata, vel quocumque alia ad causam illi archiepiscopi pertinentia, ut ea omnia & singula intra terminum trium mensium, ab harum notitia incipiant, per fidum nuntium, sigillo suo vel sigillis obignata & clausa ad nos ipsi transmittant, vel, si magis placebit, infra terminum anni mensi fraternitati tuae tradant atque conferant. . . . Quisquis autem ipsi archiepiscopo toletano, quominus ad nos veniat, impediendum aut moram obficere quosque modo ausus

fac-



tantae istius ecclesiae pertinent, vos adhibituros esse, confidimus: quam spem & opinionem nostram & pia majorum istic consuetudo & constans professio vestra facile confirmant. causa quidem archiepiscopalis agitur magna frequentia & diligentia (b)

CON-

*fuerit, vel impedire aut retardare voluntibus auxilium, consilium aut favorem praestiterit, quacunque dignitate praeditus sit, hoc laicus hoc ecclesiasticus fuerit, in casum, sicut dictum fuit, poenas excommunicationis & suspensionis se noverit incursum . . . De eo vero, quod allatum fuerit, continuo nos diligenter facies certiores, & hoc mandatum nostrum ita enqui curabitis, ut diligentiam tuam in domino laudare debeamus, & ex hoc officio nostram uberius gratiam merearis. Datum Romae apud S. Marcum sub anulo Piscatoris die XXX. Jul. M.D.LXVI. pontificatus nostri anno primo.*

Caracnam magno cum suorum clientum comitatu Romam denique pervenisse die 19. maji insequentis anni 1567. didici ex hac extrema Gratiani litterarum, ad Nicolaum Tomickium pridie Kal. jun. eodem anno Roma Pataviam datarum, particula: *Quarto Kal. junii, qui dies fuit pridie corporis Christi, ad urbem venit archiepiscopus toletanus, sui ordinis in Hispania princeps: qui, haeresei accusatus, atque octo ipsis annos, obstreptorum calumniis, dilato iudicio, in custodia habitus, postremo, eo posulante, ut de se Romae apud pontificem maximum iudicium fieret, ipso iubente postitus, impetronit, nemo est, quin absolutum iri existimat. nam, criminatibus potius quorundam hispanorum principum circumventus, quam alio certo crimine convictus putatur: quod accusatoribus suis tam constanter una confusis innocentia resistit tandem, illam Romanis comitatus est ingens numerus veterum clientum. ipse tamen, praemissi omnibus fili, sub primis nobis tenebris ad urbem rheda accesse, ac relictis in Hadriani arcem inclusus est,*

(b) Pari frequentia diligentiaque reliquis Pii V. pontificatus annis haec eadem causa acta est, neque tamen, nisi post ejus obitum, peragi ac consilii potuit: de qua re pluribus mox agemus. nunc Pii ipsius assiduitatem atque labores in ea causa cognoscenda ex aliis litteris ad decanum & capitulum ecclesiae toletanae anno 1569. ab eo datis, cognoscere: *Litterae, inquit, vestrae 22. julii datas, libenter legimus, quibus & ipsius nobilissimae ecclesiae, propriis pastoris solatio tam diu destitutas, incunctis deplorastis, & nos de dilecti filii Telli Geronii, in archiepiscopi vestri locum a sel. rec. Pio papa IV. praedecessore nostro, iussu, morte, certiores scilicet. . . . Nos vero dubitare, dilecti filii, debetis, ecclesiae vestrae incommoda, per ea, quom ab omnipotenti Deo nobis impetrari gerimus omnium ecclesiarum sollicitudinem, argue (fort. aliquam argue) ac nobis esse molestis, quibus, terminanda archiepiscopi vestri causa, ut aliquando suis impetratur, & antea semper scdulo elaboravimus & nunc quomamulmet laboramus, quantum enim operae, quantum diligentiae ac temporis, in tanta ceterarum rerum occupatione, huc casus a nobis semper impensum fuerit, id clarius atque apud omnes testatur esse existimamus, quem ut a nobis in praesentia scribendum sit. sed ejusmodi negotium fuit, ut, ut tanta quietem adhibita diligentia, huc usque consilii potuerit. speramus tamen, ut ad brevis consilium fieri, quia in tam laetum causa ipso jam est adducta, ut ejusdem diutius differri non possit: quod nos ut quomprimam fiat, quommodum adhuc semper fecimus, sic etiam postea diligenter curabimus &c.*

congregationum; cuius actio atque explicatio causae meliori loco esset, si ejus processus alia lingua conscriptus fuisset: qui tamen ita quotidie transfertur (c) ad communem intelligentiam, ut negotium ex rei veritate atque iustitia, Deo adjuvante, brevi confectum iri (d), speremus: cuius rei curam & studium nostrum

(c) Ex hispanica lingua.

(d) Non brevi, quod Pius sperabat, sed anno denique 1576, post Pii obitum quarto, a Gregorio XIII. confectum est hoc negotium: cuius conficiendi ratio in *Annalibus ejusdem Gregorii*, Romae an. 1741. editis, tom. I. lib. V. n. 8. diligenter exposita est his verbis. Correus oramai l'anno quattordicesimo della ritenzione del Carana, arcivescovo di Toledo, del quale spacio la metà era stata custodita in Castiglia, e l'altra metà in Roma: e Gregorio, per quella toccata a lui, fiera impiegata con mirabile assiduità nella spedizione di esso, intervenendo personalmente alle congregazioni, che ogni otto giorni sopra ciò si tenevano; succedendo con molta esattezza recitare il processo, e ad ogni articolo esaltando le allegazioni delle parti, ed i voti de' consultori, e finalmente ben ventilata e ponderata ogni cosa, era deputato per la sentenza il quattordicesimo giorno d'aprile, nel quale, oltre le parti, fu l'arcivescovo da Giannantonio Facchinetto, patriarca di Gerusalemme, e da Camillo Baccamanni cameriere del papa, levato di castel Sant'angelo, e per il corridore segreto, condotto in palazzo: dove il vicario di Cristo, nella camera dell'udienza pubblica, fatto il baldacchino si pose a sedere alla presenza de' cardinali e de' consultori e giudici del santo ufficio, agghianiti sopra il numero i cardinali Medruccio e Montalto. nel fine del concilio, formato dalle panche de' cardinali, dirimpetto alla sedia pontificia, si pose ginocchioni l'arcivescovo, ed i suoi principali avvocati Aspilcueta navarro, dottore celeberrimo, ed il dottore Alfonso Delgado, scolastico della chiesa

toletana, mandato da quel capitolo alla difesa del suo potere. dall'altro canto stavano in piedi il fiscale e gli agenti della Inquisizione di Spagna. pochi altri, non senza fatica e favore, furono ammessi a tal vista, piena di orrore e spavento. finita la distribuzione de' luoghi, e fatto silenzio, il papa pose la sedia della sentenza al notaro: il quale ad altra voce la pronunciò. il contenuto era una somma di quanto era seguita nella causa dell'arcivescovo fino a quel giorno, con piena giustificazione di chi l'aveva per così lungo tempo esaminata e discussa. quindi il papa lo dichiarava grandemente sospetto di eresia, ed obbligavolo a detestare ed abjurare senza indugio intorno a sedici capi molto gravi ed importanti; ed in fine lo suspendeva per cinque anni, ed in oltre a benplacito, dall'amministrazione della sua chiesa: nel quale spazio di tempo egli avesse a stare nel monastero di S. Truenco in Orvieto, con facoltà però di camminare per tutta quella città, e con assegnamento sopra le rendite dell'arcivescovado di mille scudi d'oro il mese, per la sustentazione di lui e della famiglia: riservando a sé la dispensazione del resto de' frutti sequestrati, e riscossi dal principio della ritenzione dell'arcivescovo, fino a quanto durasse l'esilio. s'impose inoltre alquanto penitente salutare all'arcivescovo: il quale ricevuto incantamente il foglio delle detestande proposizioni, tenendo le mani sopra i suoi orecchi, ad ora per ora con solennità le abjurò, mostrandosi con molto sommessione pronto ed apparecchiato a quanto gli era o gli fosse di più detto sopra da lui sommo pontefice. finita l'abjurazione fu an-

nostrum ab ipso Petro Confalvo, canonico; collega vestro, suo tempore cognoscetis; in quem omnibus de causis semper erit voluntas nostra propensior. interea vero, quoniam officium literarum mandatorumque vestrorum libenti animo amplexi sumus, adducti eadem in vos paterni animi charitate vehementer vos cohortamur, ut istum debiti muneris institutum tenentes pro communi ecclesia Dei, maxime vero pro pastore vestro, omnipotenti Deo pias preces ex animo facere studeatis. Romae. XIII. (c) Kal. aug. M. D. LXVIII.

*nesso al bacio de' santissimi piedi, senza licenza però di aprir bocca. bene il papa con molto severo a lui disse, che gli errori meritavano golligo maggiore, ma che la sua lunga prigionia gli aveva mitigato in buona parte la pena. subito questo atto, mandò Gregorio un corriere nella Spagna con il ragguaglio di quanto era successo, e col tenore della data sentenza. di che il re rimase assai contento; parendogli, che per questa via si fosse tenuta la bocca a coloro, che malignamente tiravano, come da principio dicemmo, la prigionia dell'arcivescovo*

*ad altre cause, che di fede e di religione. dal cospetto del papa e di quella congregazione fu l'arcivescovo condotto in cachia da Onorato Gattano, capitano della guardia pontificia, fino al nostro asilo della Minerva: dove mentre si trattava a compir gli obblighi ed a prepararsi per il confino, oppresso da acerbissimo dolore di calcolo, ed anche aggravato da svenevolezza tristezza, fra pochi giorni se ne morì.*

(c) IV. exempl. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 147.

## XXXVIII.

N. N. N. N. (a)

*Gratas fuisse pontifici max. de solutione stipendii litteras.*

**R**ever. domine. Satisfecerunt sanctissimo domino nostro litterae dominationis tuae de solutione stipendii pro familia archiepiscopi toletani (b); responditque tua bonitas & prudentia opinioni, quam sua sanctitas de te semper habuerat; quod ei perjurandum fuit. nec vero dubitat, quin posthac futurus sis tui simillimus, praeclaramque in ista re consuetudinem, pietati & acqui-

(a) In codice biblioth. vatic. 3412. pag. 189. hanc Poggiani epistolam, nulla neque inscriptione neque adscriptione notatam, reperi. cardinalis Bonelli nomine scriptam, vix est dubitandum; datam autem ad aliquem toletani archiepiscopatus oeconomum, qui stipendia, Caranzas archiepiscopi fami-

liae, Romae apud eum commoranti, debita, ex Hispania sive misisset, sive quamprimum se missum pollicitus esset, ne dubitandum quidem. eam cum superiore conjunxi, quod per idem ferme tempus dari debuisset videatur.

(b) Vide superiorem epistolam, ejusque adnotationes.

& aequitati tuae consentaneam, secuturus (c). quae res cum (d) te ipso digna erit, tum ipsi sanctissimo domino nostro, nobisque omnibus (e) gratissima. Vale in domino.

(c) *secuturus se exempli.* Sed alteram vocem supervacaneam putavi.

(c) Fortasse cardinalium collegium significat.

(d) *autem id.* Emendavi.

## XXXIX.

Pius PP. V. Duci Albuquerque. (a)

*Acta Mediolani contra ecclesiasticam jurisdictionem  
deplorat, improbat, ac revocari  
rescindique jubet.*

23. Jul.  
1567.

Magnam nobis admirationem & dolorem attulit indignitas commissi istic facinoris in ministros iustitiae & ecclesiae dilecti filii nostri cardinalis Borromaei, archiepiscopi mediolanensis: cujus acerbitate facti (b) non solum violata est ecclesia

Vol. IV.

L I

sicae

(a) Videnda omnino epistola Fidelis, d. 10. jun. huius anni huic eidem duci Albuquerque ab eodem Pio V. data, pag. 225. ex qua mediolanensium turbarum harum initia cognoscuntur. reliqua deinceps persequemur.

(b) Factum narrat Rubens eodem illo libro II. *Vitar S. Caroli* cap. 12. his verbis: *Falso senatusconsulto, nonnullis patrum dissentientibus, censuræ alii, quoad iudicium Romae penderet, illis, quae exasperant, acriter insistentibus; ne interius regiae partes juris sui possessione deciderent. Satellitum duxer ad exequenda archiepiscopi mandata mercede condonatus, repente comprehenditur, tum, revinctus post terga manibus, ter in sublimi suspensus atque ad ima demissus, in exilium pellitur cum ea denunciatione, ut, si repertus in urbe foret, ad erigendum illico mitteretur. Atrox id Caroli visum, qui non suum modo, verum etiam episcopalis sedis auctoritatem tam tripi sententia violatam videret. Itaque, utque potius quam pontificis potestatis dispendium subire paratus,*

*praefecto rerum capitulum, regis filii procuratori, ac scribae, affixis publice tabellis, communionem sacerdotum interdictum declarat: tum senatus eandem poenam iudicat, nisi quatuordecim doceret, quo iure animadvertenti in ecclesia ministros arbitrium sibi vindicasset. Patres, missi procuratore, respondent, satellitem illum, nemini agnatum, non tanquam archiepiscopi ministrum, utpote violatorem legis, quos de armorum genere lata erat, debitas poenas dedisse. Ad summum quoque pontificem literas mittunt, novitatem sibi eadem excusatione purgantes, sicut in cardinalem perturbationem omnium iustitiae congerentes. . . Regabat eo tempore mediolanensem provinciam dux Albuquerque, qui, ob instantem animi religionem, & quod regis sui voluntatem optime nosset, ea, quae a senatu acta erant, acriter sequebatur. fact, ut expertum se omni culpae probaret, iustitiam quatinus, quod clericum in vincula conjecisset, a conspectu suo rejiceret; & satellitem aliquos, qui anathematice*

ficae jurisdictionis libertas ab iis, qui maxime eam tueri ac propagare deberent, verum etiam neglecta quodammodo sacrosanctae hujus nostrae sedis auctoritas; apud quam cum ista juris hujus causae cognitio vertaretur (quam ob rem etiam a te, regis catholici iussu, senator (e) Romanus missus fuerat) eo insolentiae ventum sit, quo, ne si apud privatum quidem iudicem in privata (d) & pendente adhuc controversia res ageretur, quinquam descensurum fuisse, unquam (e) existimassemus. quare ab excellentia tua, quod ejus aequitatis & officii est, magnopere petimus, & pro filiali obedientia vehementer requirimus, ut ipsum cardinalem Borromaeum, archiepiscopum mediolanensem, statim in eundem locum restituendum cures libere agendi contra clericos & laicos, eorumque patrimonialia, in causis, ad ecclesiasticam ejus jurisdictionem pertinentibus, quem, ante istam ei insolentius factam injuriam, obtinebat; istumque collateralem archiepiscopalis executionis ministrum, injuste captum ante fores majoris ecclesiae, statimque sine ulla causae cognitione acerbius tortum, & ejectum, familiamque reliquam ipsius armatam debitas sui muneris partes tuto exequi permittas: & advocato, fiscalibus, ac reliquis archiepiscopalis curiae adjutoribus, qui injuriose fugati sunt, ad securam sui muneris administrationem revocatis, omnem archiepiscopalis potestatis libertatem in pristino statu reponas. Nos vero, praeter ea, quae adhuc ab ipso cardinale archiepiscopo ad defensionem ecclesiasticae dignitatis recte atque ordine facta comprobamus, deinceps in istorum auctores malorum eam animadversionem adhibebimus, quae in rem convenire videbitur (f). interea restitutionem

*tabulas ex palatii templorumque valetis detraxerant, duci in carcerem iussit. . . . Haec igitur plac voluntatis te-  
pificationis permotus pontifex, transmissi  
si absque responso senatus literis, ad  
Almaguerium scribit, ut pro eo, quam  
praestiterat, religione ac prudentia,  
rationem inquit, qua cardinali, immo  
toti ecclesiae, pro illata injuria satisfac-  
tat. simul, missa Mediolanum curfore,  
senatus praesidem duosque senatores,  
qui velut auctores injuriae notabantur,  
admonuit, ut cum aliti, antebellatis  
viculis obstrictis, Romam se ad causam  
dicendam intra triginta dies sist-  
rent &c.*

(e) Joannes Paulus ab Ecclesia. vi-  
de eandem illam epistolam *Fidei* &  
sequentem *Justitiae*.

(d) *privata controversia res ageretur*  
et pendente quinquam &c. cod. bar-  
ber. Emendavi ex cod. tabul. vatic.  
pag. 150.

(e) *nunquam* cod. uterque. Emen-  
davi, quod mendosum credidi.

(f) Rei exitum, qui in sequentem  
annum 1568. incidit, ex Jacobi Lader-  
chii *Annalibus ecclesiasticis*. tom. XXXI.  
pag. 340. cognosce; *Interem*, inquit,  
Serlanius marchio ex Hispania mittitur,  
qui cardinalem (S. Carolum), prius  
Mediolani convocat, blanditiis simul ac  
minis.

tionem istam ecclesiastici juris, quam ipsi regi catholico, cujus iustum & religiosum animum cognitum habemus, pergratam fore non dubitamus, te, pro tua iustitia ac pietate, statim in integrum praestaturum esse, confidimus. Romae x. (g) Kal. aug. M. D. LXVII.

*minis, deinde Romam profectus (extremo februario an. 1566.), ac pontificem alloquutus, post varias deinde contentiones, negotio suis hac ratione impetravit, ut regi illi administrari, ad quos eo magis causa spectabat, Pio indulgentia, a cardinali statuta caeremonia in ecclesiis gratiam reciperentur, nisi effectum esset, neviritas piaculis poenitentibus publice iisdem subeantibus, speculaculo prae foribus majoris ecclesiae coram omni populo exhibito. archiepiscopis ubique ereptis arma sunt restituta, &c., qui abducentes, nihil unquam tale se facinus sunt polliciti patroturari. Haecenus Ladeschius, melior fortasse historicus, quam gram-*

*maticus, qui partem illam orationis Romam profectus ac pontificem alloquutus suspensam nullique verbo commode atque apte nixam reliquerit. Rubei narrationem de hac quoque re libentius attulissem, nisi (quod equidem miror) controversiae hujus exitum is, qui initia progressusque tam diligenter exposuerat, memorias prodero omisisset.*

(r) v. Kal. octobris cod. barber. Foetasse recte. Em. adavi tamen ex codice tabul. vatic. a cujus auctoritate, nisi planae perspecta re ac penitus explorata, discedendum mihi, ad alia properranti, non putavi.

## X L.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo Curienſi. (a)

*Ejus litteris, ad pontificem max. datis, respondet.*

4. aug.  
1567.

**A**ccepit sanctissimus dominus noster litteras tuas, idibus martii M. D. LXVII. datas, & catalogum clericorum, qui in tua dioecesi tibi catholicae fidei ac vitae nomine probati sunt.

L I 2

De

(a) Curienſium hujus episcopi nomen, atque alia quaedam, ad eum pertinentia, ex his, quas subijciam, catholicorum helvetiorum ad Pium IV. litteris, ex Basens. die 15. mensis junii 1565. datis, cognoscuntur. Nulla sane privati commodi spe aut alia similia efficiant, sed pios, eruditos & idoneos viros ad omnium, maxime autem cathedrallium, ecclesiarum regulum, quantum in nobis est, promovendi

*desiderio, & maxime rei indigentia, quae reverendo domino Beato de Porta, pio & docto viro, ac episcopatum curienſem electo, praepter suum demeritum contigit, commoti, non possumus intermittere, quin, intercessorem officium assumentes, sanctitati tuae supplices pro eodem supplices sumus. qui eum tam digne & induamus est, qui cum tantam vim & violentiam, tamque atrocem injuriam, quo vir ille beatus & pro-*

De istis autem, quos in quarto gradu inter se matrimonio conjunctos permultos esse scribis, quemadmodum dolet ejus sanctitas, perniciosam istam corruptelam una cum caeteris istic introducentem esse, sic a te petit, ut contrafactorum matrimoniorum indicem huc mittas, quique & quales ii sint, qui contraxerint, & quo tempore etiam, distincte perscribas. non enim deerit istarum saluti animarum, quacunque ratione poterit; in quorum incolumtatem ut ipse toto pectore incumbas, pastorisque fidelis & prudentis, ut sperat, officio fungare, te vehementer etiam hortatur in domino: cui ego salutarem prosperitatem precor. Romae. VIII. id. aug. M. D. LXVII.

## XLI.

*probus afflicti fuit & quastile affectu, aulicis, ejus non commiseratur? quis virum, multis nominibus hic episcopatu dignissimum, canonicisque & legitime electum, ejus, & basiliensium suavitatem, inestibilem, & nullo modo idonum, in possessionem totius Germaniae exemplum, violenter intrudi, atque, taliter intrusum, in bonis ecclesiasticis, sacrilegis manibus, cum tanta hujus venerandis & vetustissimis ecclesiis jallura, necesse, coque tam profuse & inaviliter dissipare, atque animo ferat? Romanus itaque & obsecrans sanctitatem tuam suavis affectibus, ut, pro sua innata pietate & clementia, hanc vltum, rite videlicet electum, tanquam vltum (sunt. vltum) & verum Christi sacerdotem, in gratiam nostram sibi commendatum habeat; atque decreta electionis suae, uti veraciter historiat, & in tota fere Germania jam notiorae, fitem indubiam adhibeat; & praeclara electionis confirmationem, quantum eidem possibile fuerit, accelleret decernatque & concedat. &c. Postea quid acciderit, episcopus ipse Pium V. suis ad eum litteris, ultimo februarii mensis die an. 1566. Velditchlo datis, docuit his verbis: Ceterum, cum a sanctissimo domino Pio IV. sanctae recordationis, tam confirmationem quam consecrationem fuisse consecutus, etiam a*

*hincum, quam Regalia vocant, quo episcopi per Germaniam uti solent, hanc gravatum impetravi. verum confederati domus Dei, nostri in temporalibus subditi, salicentiam insinuat perijossi, hanc omnia, nulla vel sanctissimi domini papae vel etiam caesareae majestatis ratione habita, sperant; atque nos in episcopalem possessionem admittere huiusmodi valuerunt, eumque, ut dictum, mortem lapidem, quo, omnium exempto iugo, ipsi libere sui arbitratu vivere possint. ego tamen interea ... omnia, quae episcopelli sunt munera, exequor ... Adversarii mensi (sunt. adversarii mensi), personatus ille episcopus, nullis hollenis vel cobortationibus vel aliis etiam mediis a pertinacibus propositis adduci (sunt. adduci) potuit: verum episcopus quodam inglorio omnia proleptit ... Sed speramus, si tua sanctitas, uti etiam sanctissimus domine papa Pius IV. sanctae recordationis, suum amantur insinuat, & pollicetur est & praestitit, a quietum porrexerit manum, hoc tunc brevi sapienti posse &c. Factum id quidem fuisse, ex his cardinalis Alexandrini litteris, in quibus nulla ejusmodi tuncbarum significatio est, conici potest. ceterum superiores illas litterarum particulas ex Laderchii *Annal. eccl.* tomo XXII. pagina 148. & seqq. descripsi.*

## XLI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus  
Caesareae Majestati.

*In causa Caroli Ferri, sibi commendati, nihil, quod in sua  
potestate fuerit, se praetermissurum, pollicetur.*

**N**Ullius commendatio apud me plus ponderis habere potest aut debet, quam majestatis tuae, pro mea debita ipsi observantia ac fide singulari. quod ut ei studium & officium meum re magis praestare, quam verbis ostendere cupio, sic vehementer doleo, non esse meum judicium hujus causae Caroli Ferri afulani, quem mihi commendat. est enim ejusmodi res, ut cognosci non possit, nisi a signatura (a) sanctissimi domini nostri coram

(a) *Romani pontifices* (inquit Benedictus Chivetta, vir pontifici jure consultissimus, in suis *Institutionibus juris canonici*, Panormi editis an. 1711. lib. I. c. 4. num. 159. & seqq.), volentes consulere indemonstrati litigantium, duplicem signaturam insisterunt, gratiae scilicet & iustitiae; atque ad utriusque signaturae ministeria deputati sunt viri speculae virtutis, qui *Reservandarii* vocantur. Nominat autem Signaturae veniunt supplicationes aut commissiones per summum pontificem, aut in ejus praesentia, vel absentia signandae ab alio commisso. seu, Signatura est scriptura conscripta in pergam. a papa, vel ab ejus delegato, qui est cardinalis praefectus Signaturae, absque sigillo, in medio scripta. partis supplicationum, papaeque concessionem breviter continens... Dicitur Signatura, quia a papa, vel ejus commisso signari solet: Ideoque Signatura idem est, ac scriptura signata, id est subscripta, non simpliciter, sed in medio. & datum a partis petitione; quia vultis papa declarat quid concedere intendit. id absque sigillo, ad differentiam brevis aut bullae; in quibus ponitur sigillum, vocatum *Abulus*

*piscatoris, id est D. Petri. Quod si supplicatio recusetur & non signetur, non dicitur Signatura... Papa autem solet signare Signaturam gratiae per Fiat, ut petitur, vel per Fiat, A, B, &c., Antonius, Benedictus &c., per primam litteram nominis supplicantis. Si vero signat delegatus a papa, signat Concessum, ut petitur, in praesentia domini nostri papae. N. N. cardinalis. Quod si non fuerit in praesentia papae, signat delegatus Concessum, ut petitur. N. N. cardinalis... Differentiae autem inter Signaturam gratiae & Signaturam iustitiae varias sunt. nam Signatura gratiae signatur per Fiat a papa, vel per ejus cardinalem delegatum per Concessum; Signatura iustitiae signatur per Placet; a cardinali delegata signatur Placet sanctissimo domino nostro papae. N. N. cardinalis... Reservandarii vocantur illi, qui commissiones & supplicationes ordinarias iustitiae, id est de rebus pertinentibus ad iustitiam, vel gratiae, id est de rebus pertinentibus ad gratiam apostolicas, ut sunt concessionem beneficiorum, referunt summus pontifex, & pro ipsa signanda affert & laborant &c.*



coram ejus sanctitate; & in iis ipse non sum quatuor cardinalibus, ad quos omnium reorum ac damnatorum, etiam contumaciae causa (quo in numero hic Carolus esse dicitur) postulata deferuntur. quem tamen Carolum omni opera ac studio meo illis ipsis, qui ad judicium adhibentur, ubi opus fuerit, commendare non desistam. video enim, quantam mihi hujus officii necessitatem imponat & praeciarum testimonium, quod huic viro dedit tua majestas, & ejus voluntas, cui neminem esse, qui majori cupiditate ipsi obsequendi teneatur, polliceor atque confirmo. quod in his rebus, quarum arbitrium meum fuerit, si mihi aliquid pro sua benignitate mandare dignabitur, plane cognoscat. interea ei omnia, quae a sui observantissimo deberi possint, summa animi mei voluntate deferens, prospera cuncta & salutaria a Deo semper precor. Romae. v. id. aug. M. D. LXVII.

## X L I I.

Julius Pogianus Octaviano Ferrario. (a)

*Respondet Ferrarii epistolae; quam supra habes pag. 116.*

16. aug.  
1567.

**M**oram scribendi ad me tuam compensas tu quidem cura ac diligentia epistolarum: sed, quemadmodum ego existimo, majore studio conatuque id agere moliris, quam aut res ipsa aut amicitiae consuetudo postulare videatur. elaboras enim tanquam in judicio de industria, ut probes, me, contra quam dixerim, hoc, quod habeo, negotii (b) nec invitum suscepisse nec moleste sustinere. quae tua contentio quam causam rationemve habeat quia non video, sane demiror. ego enim perpetuitatem quandam laborum meorum cum tecum, quasi cum altero me, per literas (c) conquestus essem, etsi levatio, quam a te expectabam, minime propria fuit ejus mali, quo premebar, tamen quaecunque remedium non neglexi tuum: rem vero tibi, quemadmodum se haberet, alteris literis (d) demonstravi. tu, quia non accommodavi morbum ad medicinam, quam ostenderas, scilicet ea re commotior, curationem adhibes & acriorem & alieniorem; meque, non ut ipse sentio, sed

(a) Ferraris exempl. Emendavi. no nomine.

Pogiani ad hunc Ferrarium epistolas duas habes supra pag. 109. & pag. 153. quas cum suis annotationibus consule.

(b) Scribendi nimirum litteras alie-

(c) Quarum initium est *Certum con-*  
*silium* pag. 109.

(d) Earum initium est *Litterarum*  
*officium* pag. 153.

sed ut tu judicas, vis laborare. nam, quae, ut dixi, ex auctoritate (e) necessario suscepi, nec libenter fero, ea me & vehementer expetisse contendis, & summa mea voluntate perferre, nimirum praesenti mercede, vel majoris etiam spe praemii delinitum: quam idem tu non solum hujus, quod mihi impossum est, oneris non abjiciendi justam causam affers, sed etiam in dies graviora subeundi. hic si tibi assentiar, a me ipse, id est a veritate, dissentiam. nullum enim pro me studium ea in re, nullum verbum intercessit; nullius ad id operam, nullius commendationem adhibui: tantum mihi assignatum a pontifice munus non defugii initio, neque deinceps addita ad laborem multa recusavi. quo in genere nullam aut praesentis pretii aut futurae utilitatis rationem habui, ambitionis vero multo minus; a qua sic & voluntate & toto vitae cursu semper abhorruui, ut me, non salutantem domi principes, non assestantem, non prosequentem usquam officii causa, ab omni denique gratiorum consuetudine remotissimum, aliqui, in ambitione artifices, tot annos, quot Romae fuerim, in urbe peregrinatum esse, distitent. ab ista autem diligentia rei familiaris augendae, quam tu non improbas, immo si mihi (f) placeat (g), etiam laudas, equidem tantum abssum, nihil ut me possit esse negligentius. cujus mihi rei testes sunt amplissimi viri, a quibus, alius si essem, minus certe diligerer: sed illi maxime consilii, qui temporibus valent & valuerunt (h); quos cum pro meo jure multa possem rogare, nec ipse quicquam mihi petii ab illis, neque per interpretem (i). est istic (k) Borromaeus cardinalis, vir rebus

(e) Pii V. In epistola illa *Certum consilium* hanc rem Ferrariorum Pogianus his verbis significat: *Sed, dum praesentium paro, ecce tibi significatio principum voluntatis, ut ut revocem ad praesentium munus scribendi meum...* *Parentum necessitati fuit, quae quanta sit vel in nutu eorum, qui potentur, non ignoras.*

(f) Pronomen hoc mihi abest ab exempl. & a cod. barb. Addidi tamquam necessarium. Sic autem Ferrarius in sua illa ad Pogianum epistola p. 164. col. 1. scripserat: *Hic excusabit aliquis denuotum tenuitatem. ab quo rem servare cogatur. Non reprehendum sane; quia, & vis tu, laudabo etiam: dummodo rem*

*quaerat, ut ab te queri video, tum honeste, tum necessario.*

(g) *placeat* cod. barber.

(h) Eos potissimum cardinales significat, qui in novis deinceps pontificatibus principes ad temp. administrandam a summis pontificibus adhibentur: quales proxime fuerat sub Pio IV. card. Borromaeus, eratque hoc tempore sub Pio V. card. Bonellus.

(i) Alit, nihil se umquam neque per se, neque per interpretem petisse sibi ab illis cardinalibus, qui plurimum apud pontifices maximos gratia & auctoritate viderent. Est autem (quod nemo, nisi plane latini sermonis ignarus, ignorat) latinis interpret non in modo, qui

- bus omnibus ornatissimus, a quo, proximo (1) pontifice, omnia petebantur; quicum si quid unquam vel a me vel ab alio actum est meo nomine, mihi ut aliquid impetraretur, haud repugno, quo minus vani hominis nomen merito subeam. mansi idem, & manebo, quoad vivam; ac spero, fore, me ut hujus consilii & in-

qui ignotam aliis linguam interpretando notam facit, verum etiam is, cujus tamquam vicaria opera ad aliquid ab alio impetrandum, aut ad aliud quoddam negotium transigendum adhibetur. Cicero *Action. II. in Verr. lib. III. c. 84. A. Valentinus est in Sicilia interpret: quo iste INTERPRETE non ad linguam graecam, sed ad sorta & sagitta, UTI joliter. & lib. IV. c. 49. Qui haec, quae dico, jam non occulte, non per aures atque INTERPRETES, sed palam de loco superiore ageres pro imperio & potestate.* Plancus etiam ad Cic. lib. X. *Famil. epist. 11. De quidem ego operam, ut etiam Lepidum ad hujus rei societatem invitum, omniaque ei obsequia pollicor, si modo resp. respicere valeat. UTOR in hac re adiutoribus INTERPRETIBUSQUE fratre meo, L. Terentio, & Furnio. & epist. 17. Studium mihi suum L. Gellius, de tribus fratribus Sex. Gavianis probavit: quo ego INTERPRETE novissime ad Lepidum sum usus.* Sunt alia apud Ciceronem caeterosque optimae latinitatis auctores ejusdem generis sexcenta; quibus apposite ac valde ex latinorum consuetudine interpretis appellatione Pogianum hoc loco esse usum, possit ostendi.

Atqui ego, qui, eosdem auctores sequutus, illa in meis ad nuncupatoriam Gratiani epistolam, huic operi praefixam, annotationibus pag. LIV. scripsit, *Horum ipsarum litterarum excerpta in tabulario ejus, quem Congregationem Concilii dicunt, adferuntur.* Inde mihi ego apographum... paravi, amplissimae praefati, virique doctissimi, Josephi Alexandri Faritelli, ejusdem congregationis a secretis, singulari beneficio, INTERPRETE autem apud eum ipsam amplissimo iteo pro-

*sule & humanissimo, Francisco Xaverio Zelada, auditoris contra locum tenente, usus: ego, inquam, qui similiter, atque illi veteres latini, loquutus sum, tamen acerbissimam R. P. Fr. Vincentii Mariae Dinelli, Cathedralici Casanatensis, ordinis Praedicatorum, quem honoris causa nomino, reprehensionem effugere non potui. in eo enim libello, quem, ab eo contra me atque aliquot amicos meos scriptum ac Romae editum, alibi memoravi, pag. 128. leguntur illa, quae quamquam video (neque tamen dolere possum) mihi quidem summae laetiae sermonis inscitiae perpetuum notam esse inausurum, illi vero (neque tamen invidio) mirificam cum ingenii, tum doctrinae elegantiaeque, addo etiam urbanitatis ac facetiarum opinionem apud omnem posteritatem allatura, describam tamen: Age: qui (Lagomarsinus) eo genere verborum scribendo (fort. in scribendo) nititur, quae cum arguenda dici solent, tum facilius, maxime injuriam gravissimis viris, horribissimisque nostris inferant, quoniam tibi pena videtur dignus? Paedagogi profrills, quem adolescentem his uti voverint, in gurgustium, quod isti vulgo camerino vocant, conicere consueverunt. Sane bene. Nam is (Lagomarsinus) de dissimulo eruditissimae Praefule Faritelli ita loquitur, ac si non latinum uislo, sed etiam italicum linguam nescio. Ut enim cum tanto viro ageret, opus sibi fuisse scribit INTERPRETE.*

(K) Mediolani.

(1) Pii IV. pontificatus tempore. Ita autem primus pontifex Pogianus dixit, quemadmodum latini veteres proximi consilii dixerat.

& instituti mei nullo tempore poeniteat. Quid igitur te, inquis, retinet in isto munere laborioso? Patronorum amicorumque auctoritas, & constantiae ratio; quae mihi prima semper in officio fuerunt. at tibi secus videtur, qui, res ad summi philosophi (w) praecepta perpendens, inde divinam illam expedis regulam, qua vera, simulata, sincera, fucata distinguens, intimos perspicis hominum sensus. quo loco etiam mihi ille non omnino gratus accidit aculeus, quod scribis, principem istum philosophorum, quem tu admiraris, a me contemni. quo id teste, quo argumento probabis? eodem videlicet, quo caetera. an vero, quia, proxima ad te epistola, cum officio satis ab illis minime fieri scripisses, qui pro beneficio gratiam modo haberent, idque eodem isto auctore defenderes, ego Deum ab hominibus grata, etiam sine effectu, voluntate contentum esse responderim, propterea Aristotelem a me despici coargues? non tu quidem magis istud ratione viceris, quam alterum illud, quod item arripis ad reprehensionem meam, parum apte mea me cum Deo comparare. quam mihi versutam verborum interpretationem si liceat imitari, nihil tam certum definitumque sit, quod non in contrariam partem desecti posse videatur. sed valeat malitiosa haec loquendi ac scribendi ratio, facessat in amicitia omnis suspicio atque calliditas. nihil me testum, nihil occultum delectat: ne suspicor quidem, amici pectus animumque a fronte, ab ore discrepare: nolo enim seperstitiosam istam mihi struere sollicitudinem. Verum, cum ipse simpliciter & aperte loquar, aliter de aliis existimare vix possum. tu fortasse ex Aristotele cautior atque munitior: recte, nisi idem sis injusior atque suspectior: quod ad me attinet, minime tu quidem; cujus amorem nulla calumnia (x) unquam exhauserit. sed mirum, quantum ista in odia hominum incurrant. equidem, etiam si in eo perseveraris, mihi ut ex Aristotele pares invidiam, quanquam ejus semper suspexi doctrinam, & cum vobis illa interiora concederem, quae in promptu sunt, nunquam, cum li-ceret, non aspicere studuerim, tamen, si ita voles, ut te retineam, illa ipsa dimittam. tantum a te illud etiam atque etiam

Vol. IV.

M m

petam,

(w) Aristotelis. Vide eandem illam Ferrarii epistolam pag. 164.

(x) Calumnia non modo solum crimen, alicui illatum, sed etiam, ut haec, alicujus dictorum nimis exquisitam atque subtilem, & quodammodo maligniorem interpretationem signifi-

cat. Cicero lib. I. off. c. 33. *Exsunt etiam injuriae saepe calumnia quaedam, & nimis callidae & malitiosae juris interpretatione.* Et pro Cato. c. 61. *Aequitatis judicium cum erit, cave in ista tua frigida tanquam jejuna calumnia delitescas.*

petam, ut, quoniam me nulla tuarum declamatio literarum tibi unquam poterit immutare, tu quoque mihi mutuam tribuas voluntatem. neque enim, si in me laceffendo tui ingenii acumine delectaris, si quid interdum sit in meis literis, quod minus tibi blandiatur, te mihi eo in genere aequum praebere non debes: etsi idem, quod tibi de me confirmo, mihi de te polliceor, fore, ut amicitia nostra, quaecumque intercefferint vel vitia vel incommoda verborum, nihilominus suam religionem obtineat.

o Cargam (o) nostrum, quibus officiis potes, quaeso tuere. nam nec

(o) *Joannes Carga forliviensis* (corr. *forjuliensis*) fuit Manutius intimus: *dolendumque magnopere est, quod exulitae doctrinae vir plura non ediderit. inter initia Sicuti V. quum nobis ille innotuisset, obtulit latuum carmen, adaeque elegantissimum, qua nos amicus laudabat. fuerat olim S. Caroli familiaris; & una cum Anathoto (Attilio) scribendis epistolis operam navarat.* Hieronymus card. Fridericus Borromaeus lib. I. cap. I. de fugienda ostentatione: quod opus ms. in bibliotheca mediolanensi ambrosiana adservatur. Illud *forliviensis* corrigendum, & in *forjuliensis* mutandum propterea statui, quod illa a Gratiano lib. XIII. de script. in. Min. vol. II. pag. 7. memorie prodita de hoc Joanne Carga meminere: *Est in fora Julii atque in finibus Carnorum haud ignobile oppidum, cui a Fano Danielis est nomen, edita situm in colle, qui leni clivo ascenditur, impositum vici, qua in Germaniam per Carinthiam itur, amato & maxime salubri caelo. Hic adolescentes docebat Jo. Petrus Abstemius, vir culto ingenio & erudito...* Autore Joanne Carga, homine docto, ac tunc in romana aula in primis gratioso... qui inde erat, & ex eadem disciplina prodierat, eo missus sum.

Neque vero aliam Cargae patriam fuisse, licet etiam ex hisce ejusdem Gratiani ad ipsum Cargam mss. apud me litteris. pridie Kal. jun. hoc eodem anno 1567. Roma Mediolanum datis, intelligere: ex quibus alia quoque non-

nulla, ad eum ipsum pertinentia, discimus: *Dopo la partita di V.S. io sono sempre stato il poco bene, che non ho mai saputo mettermi a scriverle; & ho voluto aspettar d'intendere, che la fosse giunta sana a Milano. mi rallegro, che del viaggio non habbia sentito incomento: di che noi altri dovevamo qualche paura per le giacate, che sono cose. mi rallegro ancora de le accoglienze, fattelle così da monsignor illustrissimo (card. Carlo Borromeo) & da tutti i suoi. V.S. attenda lietamente a ricomparsi, & a servir Dio sotto lo stendardo di cui sono prelate. Noi, standoci venir adesso col gran caldo, usati a quel freddo del settentrione, disegnamo di ritirarci in qualche luogo salubre & fresco, vicino a Roma: il quale penso, che sarà Gualdo; dove dicono essere de le comodità assai. & senza & altre bonifazio. partituro fatto S. Pietro: & già il cardinale (Commendone) ha qualche intenzione de la licentia; benchè non possa ancora haverla per certo. speriamo, che nostro signor non habbia da negargliela, sapendo, che ha bisogno di provvedere, che quella sua voglia di testa, da la quale è molto spesso molestato, non se gl'inviechi adesso. io poi per interesse de la mia complessione desidero molto questa uscita di Roma, standomi già trattenuto male da questi caldi, & Dio voglia, ch'io possa contenermi poi d'arrivare su ad Asolo dal nostro signore Renaldi, & far tutta la pace con lui, & andare anche insieme a solazzo suo in Friuli.*

A qua-

nec officiosorem hominem nec probiorem tua humanitate complecti potes. Filiolum sic institue, ut, patriis imbutus artibus, hanc urbem, qua tu, meo iudicio, indigne caruisti, maturius,

M m 2

ac re-

*A questo proposito di Friuli, ricordo a V.S. di scrivere al Carga, suo parente; e, poichè ella ha potuto ottenere dal cardinal nostro, ch'egli accetti fra qualche tempo al suo servizio un suo figliuolo (il che io so e quanti gentiluomini e amici del cardinale è stato negato) ottenga anche da lui, che non manchi a questo giovane; e l'effortì ad allevarlo e instituirlo in modo, che possa essere habile a questa servitù, e prefa. E certo, come ho detto anchora a bocca a V.S. non può far meglio, che temerlo un par d'anni quì nel collegio germanico, dove con i principj di lettere, ch'egli ha dal padre, non è dubbio che farà in poco tempo mirabile profitto, e si habiliterà ad ogni fortuna. al padre parerà grave la spesa, per pochi che sia, come quello, che con lunghe fatiche si ha acquistato quel, che ha. ma dovrebbe provare più tosto di lasciare a' suoi figliuoli virtù e bona indrizza, che altra heredità di rabbia. E fate pur certo, che, se lo alleva in Friuli, perderà assai. E si metterà più tempo, e Dio sa poi, che riuscita farà quel giovane: perchè chi cresce in casa sua è in molto pericolo di pigliar cattiva piega; massime hoggià, che i figliuoli escano a bon hora de la potestà de' padri. E vogliono far presto a modo loro. il quale pericolo non si correrebbe, allevandosi egli quì, per la bona e insuperabile disciplina, che si serve nel collegio. V.S. con l'autorità sua induca il padre a questa deliberatione; se desidera, che la gratia, che ha ottenuta dal cardinale (il che certo è stato un gran segno del conto, che suo signoria illustrissima tiene di voi) habbia effetto: perchè sapete, che se l'ho concessa con conditione, che questo giovane si allevi bene. io ho voluto ricordar questo a V.S. per il desiderio, che ho del*

*bene de' suoi, e per l'affettione, ch'io porto a la sua patria, et la quale ho consumato il più dolce tempo de' miei anni... Con che mi raccomando a V.S. de l'esser de la quale aspettiamo spesso nuova da lei medesima: e Dio la risponda e conservi ne la sua santa gratia... Saluto Attilio (Amalteo) nostro.*

Ex Commendoni etiam litteris ad eundem Cargam, qui illi cardinalatum gratulatus fuerat, mense, ut opinor, aprilis anni 1566. Petricovia Romanam datis, nonnulla alia de homine cognoscimus: *Quanto poca cognosce, inquit, io habbia di collegarmi di questo grado, pochi possono giudicar meglio di voi, che, per il maggior lungo tempo havuto de la sua etate di nostro signore, sapete quale sia il bisogno di questi tempi, e quanto per esser noi vivuti molti anni insieme, conoscete, quanto poca io possa soddisfare al debito mio... dopo il continue mie peregrinationi, le quali in me non hanno operato altro, che scoprirsi più evidentemente le colomità de la chiesa; per le quali colomità in vero non posso laudare la vostra deliberatione di ritirarvi. hora, che il signore Dio vi ha levato quell'impedimento, che vi poteva ragionevolmente indurre a partir di Roma, siete obligato ad usar la vostra a servizio di chi ve l'ha data e poi restituita. E io vi prego a lasciar questa vostra opinione esatta, e alquanto ad aspettar, che io ritorni; che sarà, come spero, a l'autunno etc.*

De eodem Carga est illa Jo. Andree Calligarii litterarum ad Gratianum die 16. Iun. 1568. Pavorita Romanam datarum particula, ex qua hominis spectata probitas intelligitur: *Raccomando a V.S. messer Galeazzo Noldi, figliuolo del più caro amico, ch'io habbia al mondo. pregate ante il Carga a fargli*

ac rebus, ut spero, melioribus, colere possit. Communibus  
p 9 amicis (p) salutem. Romae. xvii. Kal. sept. m. d. lxxvii. (q)

*forgi di quelle sue prediche, ch'è solito  
asfar a novità, che vengono in corte:  
che ne ne sard piacere singularissimo.*

In poetis quantum Carga valuerit, specimen est elegiacum illud carmen, in phito *Galli Poggiani* ab eo scriptum, quod, ab Jo. Matthaeo Toscanio Lutetiae parisiense an. 1576. editum, nos in nostras ad Gratiani nuncupationem epistolam adnotationes pag. lxxvii. transtulimus, de quo Carga redditus est nobis sermo, ubi ad Poggiani epistolam *Reverens* d. 11. oct. 1567. venerimus.

(p) Barptolemaeo Capree, & Hannibali Crucio: de quibus vide epist. *Certum* d. 11. Jul. 1566. pag. 109.

(q) Quid hisce Poggiani litteris Ferrarius rescripserit, habes in eius hac, quam subscito, epistola: *Epistolam tuam Crucius noster, cum apposta mensa sederem conatus, nudius tertius mihi reddidit: qua lesa tantum cepi voluntatis, quantum antea nunquam. sed me tamen prior ejus pagina affecit varie. suspensam enim aliquantisper tenuit a primo, quod, ut repungeres, aculeum eripere videris: paulo post autem, ubi ad locum perveni, in quo meam curationem tibi urges placere, eadem cautionem etiam commisit. ad eam igitur mihi quid in mentem venerit respondere, ex meli verbis, non ex dubia coniectura cognoscere. si, quae dicti, vere dicti, medicus ego sum, indoluit scilicet atque intelligere. quapropter, ut significes, neque morbi vim rebus iudicet, neque remedia uter ad sanandum idoneo. turpe est vitium inscientiae ipsam per sese; sed id delicti accessu turpis vultu efficit. cum igitur, qui annos triginta ipse, hoc est integrum saeculum, in his studiis desudavit, neque mala haec declinavit, aut aspexerit, sed adierit atque susceperit, quoniam esse dicit? iniqua ergo fuerit, si*

*aliquem annum ipse moribus, etiam amicis, venia dignum existimatis. e quo grege ne ut ipsum quidem, dummodo inveniat hoc labe, quod nolle, contemnat, eximi posulo. Stulte, inquit: nam tu ipse iudicio te condonans. Minime vero: nisi quid me fessit regula, quom ipse veram dantat, tu, qui altius perspicis, divina vocas. non ego philosophiam tantum emolui; etiam medicinae scientiam aequali adolefens: in qua quid profectum, tacitis praeferibo. dicam illud, ut nonnullam etiam poenitere vigiliarum. medici tamen, opus, quod unum, ut secundum, ut non constitatur, quia male oderam, longe refugit. itaque me misissim, nec ex domesticis alium quinquam, si quando illi morbus incidit, domi curo. fors vero, ne accersitas quidem & immitotus mercede, vixi aegrotas. quo etiam magis mirandum videtur, ut, qui curare neminem ultra confectum, invocatam curationem tal suscipere voluisse. At enim ipsi morbo medicos feci nixit atque alteris literis. At id, quid sciam, nunquam equidem feci; neque, si feci, quominus tibi potius deum tuo arbitratu, reufo. in epistola quidem priore, qui verus esset sensus in amicorum adversis rebus, demonstravi, inconstantiam fortunas & ejus iniquitatem deploravi: hac de tuo in nos beneficio, & privatis rebus nescio quae addidi: praeterea nihil. posterior vero epistola tantum abest, ut remedium aliquid offerat dolori tuo, ut causas etiam exponat, quonobrem non is mihi minuendus esse videtur. illam enim tolle molestiam, susculeris una opera laborum; et sublato, honores, & simul bonorum promula necessario tibi peribunt, si enim sumus aucto, ut vides, quibus frangenda nux est, nucleum esse voluntatis. atque haec, quae vera sunt, cum a te colligi, tum ut falsa rejici, arguam fuit,*

fuit, ut amicum hominem accusares, vere potius, quam asperere, ne dicas falso. excusares. nam quod ali, me ideo commotum, quia medicinas morbum non accommodatis, plane iudicatis est. nihilnam tibi repueroscere videor; qui, conveniens calcas pedibus debere, hoc die prius didicerim. atqui ego de adhibenda huic morbo medicina (idem enim saepe iterandum est, quo utminueris firmius) nunquam cogitavi. hortatus sum ad veri studium. in eo hoc nunc prius et. sine tu semper fuisse, est, quod gaudeam: si non ei, & ab eis longius, est, car dolens; quia bona re careas. cum hoc tibi opto, ut bene sit, opto; quo certe animo non fere est quisquam in alium commotior. quod si commotum, eundem ira periculum intelligis, quis, obsecro, iratus non ei male esse vult, cui irascitur? sed reprimam me. nam & tu scribis aperte, gravis hoc dicendi involsum tibi videri; & ipse, ne non ita sit, incipio vereri ab eam rem unam in prius, quod verum iucunde audiam periculis. motum igitur faciam. vides ne ex uno literarum tuorum ambitu quem vultis iam fluxerit? quid censei futurum, si rescripserim ad omnia? ut scias, tanta sunt reliqua, ut abunde possint totas chartas quantor explere. quamobrem consilium meum, quoad non sumus, ea mihi reservare. tunc omnia, si vultis, effundam, sed cum eo, ut, quicquid ipse dicam, seu rebe, seu fecis, tu vultu illo familiari tuo arrides (fort. arrides). non timide (fort. timide) preclams. Carga dimitti populo: per Constantium (fort. Constantinum) egit: nihil impetravit: ducens crevit, ut adhuc est, promissum. non adnumeratis, quibus, quae debet, dissipat, coactus est manere. hominem ta-

bulario, hanc ita pridem adificato, praefecerant. ea scripta omnia generis, fortasse, domestica, privata, publica, suli quatuor arcibus candi oportet. litum negotium, ac paulo, quem fit re hominis infermarum virium, operosus. ipse autem berus cum eo verbum adhuc nullum. quomodo agit tamen in dies singulos, salutaris videtur. nos opera, consilio, re, quoad facultas nostra fert, praesto sumus. utrum Carga, ut nesci, aliis est padens. Superioribus diebus librum ego nullus sum sane vestrem, in quo Nonnionem scriptae orationes continentur, partim editas, partim nondum etiam typis divulgatas; omnes tamen cum ubri commentariis, graeco item, ut alia, conscriptis. orationum indicem his literis adieci, si quid ea res ad usum tuum forsitan pertineret. Adiato cardinali, & Mantio nostro, Pentagatho etiam, si rellum putes, oro te per amicitiam, salutes verbis utin dicito. Bene vult, atque multus amare pergit. Mediolani. Kal. septembris 1567.

Venit ad me Carga berl. salmas una horas quinque amplius. agebat, a se confellam descriptionem tabularum omnium, hera inspiciendam tradidisse, his praesentibus, qui sunt apud illum magis gratiosi; rerum ordinem ac distributionem collaudasse uno ore omnes; optasse loqui solum cum solo; vercedia sua autem esse salum, ut, quod optasset, assequeretur. Hadrianus Ferrarius: de quo Argelatus in Bibliotheca scriptorum mediolanensium T. I. P. II. col. 610. Medicinam, inquit, etiam collasse dicitur. Fidentius clarissimus auctor loquutus certe fuisse, si in hanc Ferrarii epistolam incidere potuisset.





## XLIIL

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Henrico  
Card. Infanti Portugaliensi. (a)

20. AUG.  
1567.

*Acta provincialis concilii, ab eo habiti, pontifici max.  
valde probata esse, significat.*

- a Magna sui animi voluntate sanctissimus dominus noster &  
b literas serenitatis tuae legit, & acta vidit olyssiponenſis (b)  
provincialis concilii. qua in re egregiam ejus operam ac dili-  
gentiam collaudavit: excusationem vero etiam tarditatis miſſi  
concilii facile accepit; quippe qui, pro ea quam habet opinio-  
nem virtutis ac religionis tuae, ſibi perſuadet, eam nulla re  
deesse graviſſimis rebus, ad Dei gloriam ſalutemque animarum  
pertinentibus. quo in officio etſi nullas ſui muneris partes deſi-  
derari patitur, tamen, quo eſſetur in ipſam ſtudio ſua ſanctitas,  
meis hiſ literis eam paterne hortatur, ut ſuum iſſic in meſſe  
domini & iſtitutum tenere, & ſtudium praeflare velit. cum  
c primum vero conſtituta erit concordia bracaraenſis (c) & eboren-  
ſis ec-

(a) De eo vide epiſt. *Multam* ante  
junium an. 1566. pag. 102.

(b) *Dum autem Historicus*, loquitur in  
ejuſ Vita Oldoinius, *Ebrae optimi*  
*praefuliſ officio fungitur, moritur Olyſſipone*  
*Ferdinandus Vaſconcellus, qui ſe-*  
*di illi praerat metropolitanat. oportet*  
*vero, cum Olyſſipone ad gubernacu-*  
*la regni, cui adhuc Schoſſianus rex im-*  
*maturus erat, aſſidere. Idcirco, ſummi*  
*pontiſici auctoritate, ab eboreniſ ecclieſia*  
*transiit ad olyſſiponenſem. Cui ecclieſiae*  
*cum praeflet, provincialem*  
*ſynodum, ex concilii tridentini praec-*  
*ſcripto, anno, ut opinor, proximo*  
*habuerat.*

(c) Non arbitror, hanc concordiam,  
de qua heic agitur, conſtituendam fuiſſe  
inter utramque ecclieſiam braca-  
renſem & eborenſem, quaſi altera ab  
altera diſſideret, ſed potius ſignificari  
poto diſcordias aliquas, quae propriae  
uniquae ſeorſum eſſent, quaeque non

cum externis, ſed cum domeſticis utro-  
bique exercerentur. ac de eborenſibus  
quidem turbiſ nihil me ſcilicet, proſector;  
de bracaraenſibus autem ſcilicet mihi ali-  
quid videor. erat hoc tempore braca-  
renſium archiepiscopuſ vir ille ex or-  
dine praedicatorum ſanctiſſimus Bar-  
ptolemaeuſ de Martyribuſ; cujuſ re-  
rum geſtaſum hiſtoria eſt apud me ma-  
nuſcripta. hac inſcriptione: *La vita*  
*di Don Bartolomeo de' Martiri, religioſo*  
*dell'ordine di S. Domenico, e arcieſco-*  
*vo di Braga in Portogallo. cavata dal-*  
*la iſtoria ſcrittante in lingua ſpagnuo-*  
*la e portoghese da cinque autori. . . .*  
*compoſta in lingua franceſe, indi tra-*  
*ducta nell'idioma italiano da un reli-*  
*gioſo della compagnia di Grati, e dal*  
*autoreſe dedicata all'illuſtriſſimo e re-*  
*verendiſſimo ſignore monſignor Tommaſo*  
*Riccardiſſimo de' conti delle Gherar-*  
*deſe, arcieſcovo di Firenze, e prin-*  
*cipe del ſacro romano imperio. Scri-*  
*ptor*

sis ecclesiarum, quam, Deo adiutore, confectam jam esse spectat,

ptor gallus, qui in hac inscriptione significatur, Isaacus le Maître de Sacy fuit, italus vero interpret P. Clemens Felicius, romanus, qui anno 1719. VII. id. jan. Florentiae decessit, vir insigni pietate doctrinaque praeditus, & optime de universa illa civitate meritus. is interpretationem suam cur non ediderit, nihil necesse est, nec hoc loco dicere. illud, quod ad institutum meum pertinet, dicam, in libri III. capite 45. haec de bractenibus turbis, quas hoc hujus epistolae loco significatas puto, commemorari: Per ben intendere, qual fu la materia di questa lite, conviene sapere, che anticamente tutta la giurisdizione il temporale che spirituale dell'arcivescovo di Braga, e tutta l'amministrazione delle sue rendite, era comune tra l'arcivescovo e l' capitolo, e si governava ogni cosa indivisibilmente dall'uno e dall'altro. così fu praticato lungamente. ma, essendo col tempo insorte fra loro delle gelosie e contrarie, furono queste terminate con molte e lunghe liti. finalmente, per sedare tutte le differenze, convennero insieme, che l' entrate si dividessero ugualmente fra l'arcivescovo e l' capitolo; e quanto alla giurisdizione, la temporale fosse tutta riservata all'arcivescovo, e la spirituale spartita fra lui e l' capitolo; che il capitolo l'esercitasse in tutte le parrocchie, le cappelle, e i romitori della città, e nelle chiese di S. Giovanni e di S. Jacopo, senza che l'arcivescovo vi potesse aver mai parte alcuna; e che tutte le altre chiese dell'arcivescovo fossero della giurisdizione dell'arcivescovo, senza che il capitolo n'avesse alcun diritto. quest'accordo, concluso fra loro, tolse per allora tutte le differenze; ma fu un seme di nuove discordie per l'avvenire. l'overchè, in virtù di questo accordo, il capitolo nominò i visitatori, che visitavano il clero e tutto il popolo della cit-

tà; di modo che l'arcivescovo, ch'era il loro vero pastore, aveva come le mani legate, senza che osasse d'intromettersi a governare la propria greggia, nè informarsi della vita degli ecclesiastici e delle persone più autorevoli della città: dal che nascevano tutti i disordini. . . Ora il santo prelato ( Bartolomeo de' Martiri ) considerando tutte queste cose, non poté vedere senza un estremo cordoglio le malattie mortali e contagiose, che infestavano tutta la città, nella quale egli teneva la sua residenza. . . Mandò a dire al capitolo, che si astenesse in avvenire di nominare i visitatori per la visita della città: perchè era risoluto di cominciare a visitare da sé la sua greggia; e che si tenesse più tenuto ad eseguire i decreti del santo concilio ( di Trento ), che gli ordinavano espressamente, che i concordati de' suoi predecessori: poichè non prelato poteva con pregiudizio de' suoi successori cedere ad altri una parte della loro giurisdizione spirituale. e puntò ancora il giorno, in cui voleva dar principio a questa visita. essendosi sparsa per la città il rumore del disegno dell'arcivescovo, vi fece sì un gran tumulto, e si vide una strana cambiamento di spiriti. . . Essendo arrivato il giorno prefisso dal santo prelato, comparve la mattina nella sua chiesa cattedrale col podestà, notari, e testimoni, e significò la sua risoluzione in presenza di tutti i canonici del capitolo; i quali avevano quindi convocato in loro favore un gran numero di persone potenti, e intendenti di simili affari. gli fecero tutti questi pagliardi idanna a non d'intromettere nella visita della città, essendo ella della giurisdizione del capitolo, e di non turbare loro il possesso, in cui erano da tanti secoli innanzi. di poi passarono alle solite proteste, e alle altre formalità, che si osservano in simili rincontri. L'arcivescovo rispose loro brevemente, e

rat, de ea certior fieri a te summopere cupit. Ego, tuae celsitudini, quae a me praestari possunt, libentissime deferens, ei a Deo salutarem prosperitatem precor. Romae. XIII. (d) Kal. sept. M. D. LXVII.

XLIV.

con tutta moderazione. ma, quanto più fu dolce e moderata la sua risposta, tanto più si mostrò costante ed immobile nella sua risoluzione. . . . Cominciò subito a fare la sua visita nelle chiese della città. . . e, malgrado tutte le opposizioni del capitolo, senza mai interromperla, volle interamente finirlo. Il capitolo dopo aver fatto tutti i suoi sforzi per attraversarsi a questa visita, determinò di sostenere potentemente la sua causa in Roma, dove aveva ad essere giudicata. . . I canonici, che per la maggior parte erano ricchi, e più forniti della scienza legale, che della ecclesiastica, non preterivano punto di quello, che poteva giovare a giustificare la loro causa appresso il papa (Pio IV.) e suoi principali ministri. trattavano ancora ingiuriosamente l'arcivescovo, e parlavano di lui con termini oltraggiosi; e, affini di fare un corpo più potente, unirono alle loro querele quelle di tutti i monasteri, de' collegi, de' commendatori, e di più altri particolari, che essendosi stati visitati dall'arcivescovo. . . facevano contro di lui varie doglianze. Il loro disegno era, che, se non potevano fargli perdere il credito e l'autorità, che avea in Roma, rappresentando la forma della loro ragione e la pretesa ingiustizia del suo tentativo, almeno alcuni non fossero fortificati dal gran numero di quelli, che contraddicevano alla sua condotta, acciò non restasse appresso della moltitudine colui, che non potevano vincere colla ragione; perchè i lamenti universali, quantunque ingiusti, sono sempre di gran peso, massimamente contro

gli avversari, e per lo meno danno a credere di non essere affatto senza fondamento. Intanto il santo arcivescovo non trascurava di sostenere dal canto suo una causa, che considerava più come causa di Dio, che sua. informò pienamente sua santità d'ogni cosa. . . impegnò altresì appresso il papa l'autorità del cardinale infante D. Errigo, principe molto pio, ch'era legato a latere in Portogallo. . . Pio IV. governava tuttavia la chiesa in questo tempo. . . Spedì un breve al suo legato D. Errigo, col quale gli raccomandò di procurare in qualche buona maniera la riduzione dell'arcivescovo nel suo capitolo: e, in caso che non si accorressero, sua santità rimise totalmente in lui l'ultima decisione di questa causa. . . Ma, i canonici, o che l'avessero per sospetto, a cagione dell'amore, che portava all'arcivescovo, o che si fondassero sulla pretesa giustizia della loro causa, non vollero ammetterlo per arbitro. ed egli stesso, non ostante l'autorità speciale datagli dal papa, non potè mai quietare queste dissensioni. anzi la causa andò tanto in lungo, che arrivò suo al pontificato di Pio V. Pochi finalmente a Dio di terminare una lite così esinata: e si stabilì fra l'arcivescovo e il capitolo con un trattato solenne e irrevocabile, che l'arcivescovo di Braga visitasse in persona tutto il clero della città, e che, per visitare i laici, nominasse due canonici, i quali fossero obbligati a rendergli conto di quanto avessero trovato nella visita.

(d) IV. Kal. aug. &c. cond. barbet. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 514.

## XLIV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Archiepiscopo  
Cameracensi. (a)

*De catholicae religionis in Belgio perturbatione.*

27. Aug.  
1567.

QUEM dolorem sanctissimo domino nostro renovavit in tuis  
litteris commemoratio impietatis diaboli ministrorum in  
sacris imaginibus violandis (b), lenivit sane pietas &  
verum catholicae religionis studium istorum hominum, qui salu-  
taria

(a) Maximiliano a Bergis : quem  
Gabriel Bucelinus in *Germania sacra*  
tom. I. part. I. pag. 60. ait fuisse primum  
cameracensem archiepiscopum, an-  
no 1562. a Pio IV. creatum, & an-  
no 1570. obiisse dicit. De nova episco-  
patus in Belgio institutione extat  
Pauli IV. *Bulla*, IV. id. maj. an. 1559.  
data, in qua tres archiepiscopi consti-  
tuuntur, cameracensis, mechliniensis,  
trajectensis : & cameracensi quidem,  
inquit pontifex, *atrbathensem, torna-  
censem, automanensem, & namurcen-  
sem*; mechliniensi vero *antuerpiensem,  
gondavensem, brugenstem, ipresstem,  
buscaduensem, ruremouvenstem*; tra-  
jectensi autem *harlemensem, doven-  
tensem, leuwardinensem, groenin-  
gensem, & middelburgensem* civitates  
diocesensesque auctoritate apostolica, &  
tenore praesentium attributus : quo-  
rum singulorum causas ad suum cuius-  
que eorum archiepiscopum, secundum  
sacros canones, deferantur perpetuo,  
similiter concessimus & assignamus &c.  
De hac eadem Belgii episcopatum in-  
stitutione, vide, si lubet, quae prae-  
terea diximus Vol. II. pagg. 32. 33. 347.

(b) Significari ea puto, quae Haranus  
in *Annalibus tumultuum belgicorum* ad  
an. 1566. his verbis commemorat p. 42.  
& seqq. Solemnis annuae festo assump-  
tionis beatae Mariae virginis arcticae  
supplicationis de morte peragebantur

(Antuerpiae) : imago beatae Mariae  
virginis solenni pompa per urbem cir-  
cumdata, inde pro more in medio tem-  
plo collocatur. multis itaque verborum  
contumeliosis *sermionibus* hanc tri-  
stis arcae novi testamenti . . . . multum  
proscindunt (haeretici) : desipunt (pro-  
sclui!) Mariolam fabri, a Josepho  
fabro, salutant. accendant animas mi-  
nistri, sapienda non animo modo, sed  
& corpore idola, clamant : evaditari,  
extirpari tantam summi Dei contume-  
liam oportere, vacillant . . . . Die  
Augusti vigesimo, post preces vesperti-  
nas, nebulosae nebulae suorum oedem  
primariam, dicat virgini sacrum, in-  
gressi, in saeva diabolicae bacillae  
toto templo concertant : imaginem bea-  
tae Mariae compellunt : & vivam Gen-  
tili, clament : percutatur se illi, affir-  
mant : aedita insulant : cum catho-  
licis ridentur. excitat ad eum rura-  
rem magistratus, initio apparitorem,  
post e suo collegio certis in templum  
nullo frusta ablegat. sub vespertum  
itaque, hora sexta, ocellis templi so-  
ribus, praeterea quodam centurione,  
qui tutandorum concionum motus tenet-  
bat, sublata voce ad numerum genene-  
ses psalmum aspiciatur, eo eventu, ut,  
velut carmine motis mentibus, in in-  
gremio desiporae ceterasque furibundi  
insilirent, Christum denique una cum cruce  
funibus detrahant in frusta convul-  
sant,

- c lutaria illa monumenta a nefaria injuria vindicarunt (c): quos ipſos, chriſtianae fidei laude ſuis majoribus dignam ſobolem, & ea rura (d), quae adhuc retinent, paternae charitatis affectu & plae benedictionis lactiſſimo munere proſequitur ſua ſanctitas, & ut in viis domini tum exemplo tum inſtitutione retinere ſtudeas, vehemente hortatur. interea, Deo adiutore, aliqua ratio inibitur, qua in officio contineri poſſint ii, qui caeteris pietatis & omnis officij lumen praeferre deberent (e). Ingemuit

vero

nuerent, latrones tamen, ſuiſ egiſdem ſuſciſares, intollos relinquerent; ſacraſanctum ſacramentum horrendis contumeliis officerent, praſentiumſorum piſſorum monumenta conſringerent, reliſloſa, jure etiam gentium, martirorum ſepulchra violarent, ſupellectilem ſacram omnem auferrent... Francisſcanorum, Clariorum, D. Jacobi, Andree, Georgii, Michaelis... Douſnicanorum, & ut ſemel ac ſemel dicam, totius antuerpianae urbis templa ſacellaque omnia inſans ſeſſinogue tumultu vaſant; ita ut, ante clarum orientis ſolis iubar, praecipus quoque diruta deturbataque fuerint... Peſſridie mane, ſtatim atque portae patebant, iconomachorum guldani extra urbem currant prius ad D. Bernardi monaſterium, ſequuntur ſtatio ab urbe, deinde circumſpecta in pagis, Antuerpiae vicinis, incrediſſibili audacia & preſentitate omnia in templis conſringunt ac demoliuntur... Accidit tam id proſanus Tornaci, ut, dum iconomachi in templo deſiſſos a canoniciſ argentos ſanctum imagines perſeſſigant, oſſa Adolſi Geldri, ibidem ſepulti... indigne, tota ſpeſſante urbe, ſparſerent... Eucerant interea iconomachi taracenſes in opes, jamque ſe valencenſes, etſerique, quos vel proſdas vel ſeſleris templis tranſſerſos agerent, obvia quoque monaſteria, pagorumque ecclieſias invadunt, proſterunt, praedae abducunt.

(c) Idem Haraeus pag. 58. ita narraſe pergit; *Varia egiſdem eo tempore Inſuſſi verſabatur tuſnias catholice re-*

ligioni conſilia Raſſingenſium, Inſularum, Duaci & Orchiniſ praefectus: jamque per pagos vigilias ſignaque conſtituerat, quibus armati ruſſici contra iconomachiſ concarerent. nibilominus taracenſes & valencenſes illiſ abbatibus S. Amandi, Vicoſii & Haſtonii, extra Raſſingenſium limites ſtas, non diripuerunt. verum, cum obſſo Kaleſe, ſeptembriſ Marſchianum, item celebſe benedictinorum monaſterium, ſub veſperam ſpoliaſſent, Robertus Longovalſus, dominus Zittardii, & Ferricus Gynolus, monaſterii aquilinſenſis baſiliſus, ingenti ruſſicarum manu ad Thilloum & Brilloum totam eam, Marſchiano reſentem, praedonum munum ad inſtentationem contraherunt. inde efferati animis ruſſici, eam, die inſequenti, nova ſiſe dominum tollentes in eos agros effuſiſſent, quos bovigenum, inde monaſteria aquilinſenſis & ſincum cogitare diceretur, multique ex Manovia ad duocenſes ruſſiciſ alii ruſſicani milites accuſſiſſent, nova clade totam eam ſacrillegam multitudinem concidunt, eo rerum ſuſceſſu, uti immanis in poſterum a contumeliis omnis is ager exiſſeret, ruſſicique magniſ anſus, contemptis nonnullarum ſuorum caſibus, religioſaſ conſtruendaſ accurate praedat.

(d) Idem rura memorantur, eaque benedictinix munere proſequi Pius dicitur, quod ruſſicorum hominum opſa ac virtute victoria illa de haereticiſ relata fuerat.

(e) Cameracenſe ſacerdotum collegium, ſive capitulum, ſignificari notatque

vero etiam ejus sanctitas, sceleratos ac sacrilegos istos sacra communis salutis signa atque subsidia coinquinare ausos esse (f): quos item nefandi furoris sensisse ultorem Deum, incredibiliter laetata (g) est. quae mihi etiam res, atque adeo omnibus, & propter detestabilem audaciam, & propter opportunam sceleris poenam, & molestiam attulit & voluptatem. de quibus ac de aliis, quae amplitudo tua uberius etiam pollicetur, ea avide expectamus. Superest, ut Deum precer, ut amplitudini tuae ac piis istis omnibus salutarem prosperitatem largiatur: quod facio ex animo. Romae. x. (b) Kal. sept. M. D. LXVII.

zarique hoc loco puto. de quo Laderchius in *Annal. eccl. tom. XXII. p. 313. col. 1. Maximilianus a Borgia*, inquit, *Pii nimis excitatus, sacri Tridentini concilii decreta in morem induci totis viribus voluisset. ac ecclesiasticorum reformationi, ab ipso initae, capitulum & canonici cameracensis, exemptionis quoddam indulgentiam, ab ipsomet juratum, obsecrant, quo illius aeli consueti irriti redderentur. ea de re Maximilianus pluribus litteris ammonendum pontificem duxit &c.*

(f) Hec videntur alia quaedam, etque recentiora, haereticorum flagitia ac sacrilegia significari; de quibus tamen nihil in Haraei *Annalibus* commemoratur. inveni. ea fortasse proximo vere contigerant, antequam, ejusdem Cameraco calvinianis, urbs est in archiepiscopi potestatem rediit: de qua victoria idem Haraeus pag. 71. *Nova*, inquit, *Kolendas ejusdem aprilis, verus Cameracensem, civitatem episcopo repagantem, copias nonnullas Nollicarum transmittit. fugiant ad salum cum ruorum calvinistae, urbeque deserta, facilem episcopo, qui milites in vicinis nonnullis habebat, villoriam eo eventu efficiunt, uti, episcopi militibus in civitatem admissis, rei ipsae parvo momento componeretur. Nollicarum, urbe Valentem hunc in modum recuperata, uno atque altero die, dum ad parvam rem refert, ita in urbe quiescit, uti scilicet non principes, & in his uterque minister (calvinianus) uno cum Michaele filio clam discesserunt ... Post ni-*

*blominus ... comprehensi a praetore S. Amandi, initio Tornacum, inde vincti Valentem misisti Michaelemque sunt remissi. consellus inde fuisset in vincula pater Michaele, ingenique ceterarum hominum multitudo, potiusque de damnatis sunt sumptae. Hoc ipsum fortasse supplicium significatur illis, quae continuo sequuntur, epistolae nostrae verbis; quos item nefandi furoris sensisse ultorem Deum, incredibiliter laetatus est (Pius V.).*

(g) laetatus exempl. Emendavi. est enim ad ejus sanctitatem referendum.

(b) Uberrimam scribendi materiam res belgicae ac turbae religionisque catholicae alia atque alia per plurimos annos detrimenta, & superflue cameracensium hoc archiepiscopo Ferdinando, & en etiam extinctio, praebuerunt. cameracensis quidem ecclesiae calamitates S. Carolus Borromaeus in quadam epistola deplorantem animadverti, quae inter scriptas ejus nomine ab Joanne Botero, ab eodemque Mediolani an. 1586. editas, reperitur pag. 14. ejusque hujusmodi:

*N. Archiepiscopo Camerac. No-*  
*murem.*

*Patri Claudio ordinis minorum, pontifici max. (Gregorio XIII.) jussu istuc proficiscenti, facere non potui, quin litteras ad te darem; quibus quidem & te plurimum salutarem, & in tantis rerum difficultatibus, in quas ecclesiam tuam incidere Deus permisit, studia tibi mea atque officia pro te optatione deferrem. ego quidem, pro te*

communis boni studio & zelo, quem ecclesiae catholicae debet, Romae nuper causam tuam enixi pontifici max. commendavi: cujus quidem de tua dignitate & de communi causa cogitationes & curas commemorare non est hujus loci. adeo enim vehementi transalpinarum omnium nationum juvenandorum studio incensus es, ut, dum hoc assequatur, nullis sumptibus, nullis etiam laboribus, ac ne vitat quidem ipsi parere existimetur. supplicandum Deo est, ut sanctissimi pontificis consilio faveat, eoque ad optatos exitus perducat. Mitto ad te amaris argumentum vel Alia ecclesiae mediolancensi, quae persuecundum mihi erit tibi probari. Libelli, unde hanc S. Caroli epistolam descripsi, copia mihi facta est a clarissimo doctissimoque viro, nobisque amicissimo, Joanne Carolo Antonello, dioclesiano episcopo ac velletriensi suffraganeo; cujus libelli hic titulus est: Caroli Borromaei S. R. E. cardinalis archiep. mediol. epistolarum libri II, a Joanne Botero Bonensi ejus nominis scripturarum. . . Mediolani apud Antonium & Antoninum de Antonis socios 1586. Testatur autem editor in sua ad Vincentium Laurum cardinalem extrema praefatione, eo libello non nisi eas epistolas contineri, quae duobus postremis, quibus Borromaeus vixit, annis, hoc est 1583. & 1584. scriptae fuerant. qua ex notatione facile mihi fuit deprehendere, eam, quam modo protuli, epistolam non posse nisi ad annum 1583. pertinere. in ea enim ita scriptum est: Romae nuper causam tuam enixi pontifici maximo commendavi. Venerat autem ille Romam non multis ante Kalendas novembres an. 1582. diebus, unde idibus januariis an. 1583. discesserat, ac Mediolanum februario, ut p̄not. pervenerat: quo etiam mense, siue non multo post, scripta videtur epistola. Cameracensi archiepiscopo tui tum praeerat Ludovicus Berlaymontius; qui Ferdinando a Bergh, anno 1572. e vivis sublato, successerat, obiitque deinde anno 1596.

## X L V.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Olomucensi. (a)

21. 1126. *Impetratum fuisse id, quod episcopus postulat, & quae*  
1587. *mens pontificis max. sit de visitationis liminum*  
*apostolorum officio, significat.*

**Q**UOD per me petisti a sanctissimo domino nostro literis, quinta augusti datis, id tibi concedit ejus sanctitas. in quo tamen te de eo monet, illud officium visitandi ad definitum tempus limina apostolorum (b) ea re maxime episcopis impositum.

(a) Olomucensium episcopus erat hoc tempore Guilielmus Prusinovskius, qui ad annum 1572. vixit, egregie de suis civibus, ac de societate Jesu meritis, cui collegium Olomuci fundavit. est autem Olomucum, siue, ut Baudrandius appellat, Olomutium

(Olawa) urbs ampla & munita, Moraviae provinciae caput, in regno Bohemiae, ad Moravam, siue Moram fluvium, sex & viginti milliaribus germanicis Craconiae in occasum distans.

(b) Vide Sixti V. constitutionem *Romanae pontificis*, anno 1585. editam, cujus

impositum fuisse, ut pontifici max. suarum ecclesiarum statum coram exponerent, quibusque in rebus, quod ad eorum residentiam, animarum salutem, ac caeteras pastoralis muneris rationes attinerent, pontificia auctoritate indigerent, ipsi, qui id optime omnium scire & curare debent, praesentes declararent (c). quod quando etiam per procuratorem fieri potest, hortatur te sua sanctitas, tam necessarium officium in posterum ne praetermittas, quod & ecclesiae tuae fructuosum, & tibi ipsi pergratum esse poterit. interea, ut illum domini gregem omni ope atque

cujus summa capita Flavius Cherobinus in secundo *Bullarum Caupentii* tomo pag. 115. haec esset: *Romani pontifices antiquissimi temporibus instituerunt, quod episcopi, & primates, praescriptis temporibus, limina apostolorum Petri & Pauli de urbe se visitaturi iurjurando promitterent.* §. 1. *Sed haec constitutio variis de causis valde rescissit.* §. 2. *Hic itaque pontifex decrevit, ut episcopi & primates ordinandi, etiam si cardinales sint, antequam consecrationis munus, aut palium, de corpore beati Petri sumptum, suscipiant, vel, si ad aliam ecclesiam transferantur, antequam illam administrationis se immiscant, beatorum Petri & Pauli limina se visitatores, & de eorum pastoralis officio, & statu ecclesiae & cleri & populi sui rationem romano pontifici se reddiderint, ac mandata apostolica diligentissime se exequantur, jurent.* §. 3. *Ep. legittime impediti, per nuntium haec adimpleant.* §. 4. *Hortatur principes, ut opera ipsorum episcoporum aut aliorum, a se apostolica pro eorum dilectionibus (addo & rebus firmandis ac stabilendis) & cum sanctae religionis causa coniungenda suffragia petant.* §. 5. *Itales & alios ex insulis adjacentibus quolibet tertio anno, caeteros autem aliis praescriptis temporibus illa limina visitare praecipit.* §. 6. *Hanc legem ad antistites etiam jam ordinatos extendit.* §. 7. *Inobedientibus poenas imponit.* §. 8. *Contrariisque derogat.* Vide etiam sanctissimi domini nostri Benedicti XIV. recentis-

simam orationem de eadem liminum visitatione constitutionem *Quod festiva sardicensi synodus*, 1x. Kal. dec. 1740. datam, hoc titulo: *De sacris liminibus beatorum apostolorum visitandis.* Confirmatur constitutio Sixti papae V. eoque extenditur ad abbates aliosque habentes monasteria, seu ecclesias cum jurisdictione quasi episcopali & territorio separato.

(c) Haec easdem atque alias earum similes praescriptae hujus apostolorum liminum visitationis causis recensuit postea in sua illa constitutione Sixtus V. his verbis: *Nimirum ut episcoporum opere & adjumento, ubique locorum gregis sibi commissi vultum agnosceret, & spiritualium omnium verba intellexeret, curatioque adhiberet: atque ex sui muneris officio, perditis recuperaret, obiecta reduceret, consilio alligeret, infirma consolidaret, pinguis & fortis custodiret: denique assiduis pastorem vocibus admonitis, de toto ecclesiarum singularum statu certior redderetur, ne quicquam omnino illum lateret eorum verum, quos ad Dei gloriam augendum, ad christianam religionem propagandam, ad animarum salutem procurandam necessaris eandem scire atque intelligere oportet, ut, omnibus cognitis & examinatis, pro eis, quos sibi a Christo domino tributa est, summa potestate, alia in vincta domini Sabastio evelleret, alia planteret, alia assidisset, alia destrueret, quomodoque ex eorum & temporum conditione salubritas in domos videret expedita.*



atque opera tua in ipsius domini pascuis retinere studeas, a te etiam atque etiam petit sanctissimus dominus noster. quod item ego facio, qui tibi omnia salutaria & opto & precor. Romae. x. Kal. sept. m. d. LXVII.

## X L V I

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Eystetenfi. (a)

*De litteris ad Capitulum missis, ac  
de Beneficiorum unione.*

**J**Uctu ac nomine sanctissimi domini nostri missum est breve ad capitulum ecclesiae tuae, scriptum in eam sententiam, in quam & admonueras (b), & scribi cupiebas. ac de beneficiorum unione, tibi maxime faciendum censet ejus sanctitas id, quod te pro tua pietate facturum esse, minime dubitat, ut ea in re a praescripta sacri tridentini concilii (c) ratione non discedas; cui illud praeterea magnopere placeret, ut aliquot simplicia beneficia isti tuo seminario unires. Literas tuas, pridie Kal. jun. datas, & indicem accepit. qua ex re diligentiam ac vigilantiam prudentis pastoris agnoscens sua sanctitas collaudavit, mihi que etiam illud proprie mandavit, ut, apostolicae benedictionis salutare munus suo nomine tibi his litteris impertirem: quod & libenter facio, & tibi perpetuam omnipotentis Dei gratiam precor. Romae. iv. (d) Kal. sept. m. d. LXVII.

## XLVII.

(a) Martino de Schaumberg. cum Bonellus in *Germania sacra* tom. I. part. I. pag. 15. ait successisse in episcopatu Eberhardo ab Hirnheim, qui an. 1560. decesserat, fuisse virum praestantissimum, cujus egregias laudes Robertus Turnerus diligentissime perscripserit,

denique anno 1590. obiisse.

(b) admonuerat & scribi cupiebat ad se de beneficiorum un. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 406.

(c) Sess. XXIII. cap. 18. de reform.

(d) Omit. cod. barber. & vatic. Ad didi ex cod. tabul. vatic.



## XLVII.

Pius PP. V. Decano &amp; Capitulo Colonienſi. (a)

*Ut, ubi colonienſem eccleſiam vacare contigerit, idoneum archiepiſcopum eligant, hortatur.*

**L**itteras veſtras, idibus julii datas, accepimus; in quibus amamus officii veſtri partes in mandatis noſtris ſtudioſe ac diligenter exequendis: zelum etiam religionis ac perpetuam pietatem

(a) A colonienſi canonicorum collegio Fredericus Veda jam inde ab anno 1562. renunciatus illius provinciae archiepiſcopus fuerat. is electionis ſuae confirmationem, quam dicunt, a Pio IV. pont. max. impetrare nequaquam potuerat, quod catholicam fidem ex concilii tridentini formula publice profiteri numquam in animam inducere voluiſſet. in qua pertinacia quum etiam Pio V. pont. max. perſeveraret, illi hic quoque pontifex conſtantiffime reſiſtit: nec modo ab ejus electione confirmanda ad hoc uſque tempus abſti-  
nuerat, verum etiam, aliis remediis ad ſanandum illius animum fruſtra adhibitis atque conſumtis, de adimendo homini archiepiſcopatu hoc maxime tempore cogitabat. quod ille quum ſive cognoviſſet ſive ſuſpicaretur, conſilium cepit ejus honore ſua ſponte dimittendi, cujus poſſeſſione ſeſe pontificis max. auctoritate atque coaſſu fore extorbandum praevidebat. quod hominis conſilium quum Pio non multo ante hoc tempus innotuiſſet, eſſetque vulgo cæteris ignotum, valde ipſe lætatur eſt, eccleſiae colonienſis ſaluti ac commodis ceſſione potius archiepiſcopi voluntaria, quam neceſſaria animadvertentiſſe ſuae vi ac ſeveritate conſuli: coſpiciſque jam nunc cum canonicis colonienſibus agere de optimo antiliſte diligendo, ubi primum illam ſedem vacare contigiſſet. In hanc ſententiam

ſcripta eſt a Pogliano haec epiſtola, treſque praeterea aliae; quas omnes, res ut ſota ſimul cognoviſſe poſſit, nullis aliorum litteris interruptas, aliam poſt aliam deinceps exhibebo. Fuerat autem Pio V. maximae cum curae tum moleſtiae totum hoc colonienſe negotium, illique tanti momenti viſum eſt, ut in eo explicando prope biennium impendere non dubitaſſet. cujus mihi negotii quum univerſa ratio atque tractatio ex card. Commendonſi max. apud me epiſtolis, partim ad card. Reomanum, partim ad card. Bonellum Romanum Auguſta datis, comperta ſit, ſacturum me opere pretium exiſtimo, ſi eam cum eroditis hoc loco communicaro. nam, quae de eadem re ſive a Gabutio in *Vita* Pii V. lib. II. cap. I. ſive a Laderchio in *Aenac. eccl.* tom. XXII. pag. 152. ac quinque ſequentibus, & pagg. 419. 421. 423. afferuntur, reconditoris hiſtoriae ſtudioſis cumulate ſatisfacere non poſſunt.

Redeunt igitur in Italiam ex poſonica legatione Commendonſe allatae ſunt Oenipoſtem Pii V. litterae, paucis poſt initum ab eo pontificatum diebus januario meſe an. 1566. datae, quibus jubebatur in ipſo itinere ſubſiſtere, ac mox alterae Tridentum, quibus illi legatio ad imperii rom. comitiſ, quae Maximilianus II. imper. Auguſtus vindelicorum propediem habiturus erat, demandabatur, quid in iis comitiis curari atque agi ab legato ponti-

tatem erga nos & sanctam hanc sedem, quam, ut debetis, constanter profitemini, magna cum animi nostri laetitia collaudamus.

pontifex max. vellet, libello, ad ipsum legatum paulo post misso, caed. Joannes Suavis Reominus, qui tum erat Pli V. a secretioribus consiliis, in haec verba significavit: *Domendosi hora celebrare la dieta imperiale in Augusta, & essendo commune opinione, che vi s'habbiano a trovare in persona tutti gli electori & principi di Germania, è parso a la santità sua di voler haver sol un legato, il quale, per nome suo & di questa santa sede, habbia presere & cura d'ajutare & promuovere, quanto sarà possibile, tutti li negotij, che in qualsivisa modo concernano l'amplificazione & costruzione de la santa sede & religion nostra catholica, & parimente si adopri con vigilanzia per tener lontani tutti li pensieri & disegni d'introdurre ogni quantunque minima novità. & benchè siano occorsi a la santità sua alcuni reverendissimi cardinali, la persona & opera de li quali poteva sperare che dovessi in questa impresa far riuosito, conforme al bisogno de gl'istessi negotij & al desiderio de la santità sua, ha nondimeno, con l'ajuto di Dio benedetto, & consiglio di tutto il sacro collegio de' reverendissimi cardinali, deliberato di dar quest'honore a voi, mandare reverendissimo Commendone, & raccomandare a la pietà, dottrina & prudentia & circumspection nostra la somma tutta di questi li gravi negotij .... & per ciò non mancano cause, le quali sonno tenere, che in questa dieta si habbia a presumere di trattare per direttam vel indirettam de la religione, vuole sua santità, che V. S. reverendissima si opponga arditamente ad ogni simile presunzione: essendo contra Dio, li sacri canoni & santa consuetudine de la chiesa, che lei ci pigliano a trattare negotij di fede & religione ... E' parimente bene, che V. S. reverendissima sappia, come venuto a*

*notitia di nostra signore, che subterfugendo l'arcivescovo di Colonia di fare la professione de la fede, secondo che dopo li fine del concilio di Trento l'hanno cominciato a fare tutti gli electi vescovi non solo d'Italia, ma di Franza, Spagna, Polonia, Hungaria, & Ale magna ancora, & essendosi adorato, che gli altri dai electori favorivano il pretesto & cause messe innanzi dal detto colonense, pare a sua santità, che V. S. reverendissima debba con ogni diligentia batter questo punto, & render capace così l'imperatore & quel signori del suo consiglio, come li detti electori ecclesiastici & ogn'altro, che lei giudicherà bisognare, a fine che non si cominci a mandare in alijso così pia & laudabile consuetudine. & per ciò questo negotio è di gran consequentia, come dal contenuto di essa professione de la fede (copia de la quale sarà con questa) potrà V. S. reverendissima comprendere, la sua certa, che, quanto maggiore studio & diligentia lei porrà in questo, tanto meglio confermarà l'opinione, che la santità di nostra signore, e tutto il sacro collegio ha concetto del valor suo. Saprà parimente V. S. reverendissima &c.*

Cum autem Augustam Commendonus die 12. febr. pervenisset, corripit continuo card. Reomannus de suis delicis adfessionibus per litteras certiores facere i quarum ego litterarum particulas, ad colonienſe hoc negotium pertinentes, heic describam.

Die 4. mart. 1566. L'electo di Colonia, inquit, si aspetta qual ſea pochi giorni, & per quanto s'intende, viene con animo di proporre in dieta la causa, per la quale non ha potuto attendere fin' hora la confirmatione da nostra signore, & per dimandare consiglio all'ego di non haver voluto con questa formula professanti ſaci, che se gli richiede, introdurre lui una cosa nuova in Germania.

mus. immovero vos scire volumus, eam esse opinionem nostram.

Vol. IV.

O o  
stram

nia, & di tanta importanza, senza comune deliberatione de li principi de l'imperio. non vede nè vuole vedere la necessit  presente di questo decreto, specialmente in Germania, n  l'obbligo suo di obedire al concilio universale & a nostra signore, n  il pregiudizio, che con questi suoi modi fa per portare a tutti i prelati di Germania con sottometterli a la volunt  de' principi & fatto mettere insieme li decreti ecclesiastici al giudizio secolare. io ho fatto, circa questo & far  tutti quegli officij, che mi parevano opportuni. ma, se resta offeso, credetech  sia da loro fosse bene di provvedere a tutti li casi, che nel progresso di questo negotio potessero occorrere. pare ad alcuni, che, se questo eletto avesse voluto consiglio da' catholici, lo avesse potuto havere per lettere, & non con tanto rumore dove ci saranno pi  lutherani, che catholici; & se lo vuole in dieta, non   dubbio, che, se non tutti, almeno gli heretici lo offoriranno & infligeranno a non fare la confessione, & a lasciare la confirmatione, & a tenere in mano la chiesa; & si offeriranno anchora a difenderla; & di vantaggio pigliaranno hora questa occasione, dotati da un prelado, di mettere in campo dispute de la religione & del concilio, & particolarmente de la superiorit  de la sede apostolica. & se bene non si concludesse circa questo alcuna cosa, nondimeno basterebbe assai per fare gran danno a la chiesa, che questo eletto si confermasse ne la sua opinionione. & V.S. illustrissima, senza che lo glie ne scriva altro, consie molto bene & l'importanza & le conseguenze del presente negotio. & per  la prego a darvi hor le istruzioni & le commissioni, che vi giudicher  opportune. . . Questo eletto di Colonia tiene stretta pratica col duca di Cleves, & tutto quello, ch'  per fare, lo far  di consiglio & con l'assistenza del duca.   an-

che assai cara a l'imperatore. & tenuto da lui per tutta sua. per li quali rispetti & circospectie sue, oltre le altre ragioni, seria bene di ovviare quanto prima a questo disordine, & se cos  piacesse a sua beatitudine, scrivere un breve a l'imperatore, nel quale sua santit  espressamente richiedesse l'imperatore ad operare al, che questo eletto si disponga a fare quello, che, essendo catholico, non pu  ragionevolmente negar di fare a richiesta di qualunque persona, non che di nostra signore, & in executione del concilio; cio  di consegnare la sua sede; & io lo presentard , secondo il bisogno. sarebbe anche necessario vedere per tempo, come li r  di Spagna, che da gli stati vicini a Colonia & a Cleves, intenda questo negotio, & cid che si potesse sperare, quando pure convenisse procedere inanti. perch , se questo eletto persiste negando di far la confessione, nessun altro prelado la far  per l'avvenire in Germania: & se senza confirmatione resta in possesso, cade tutta l'obediencia: & volendo procedere a le censure, bisogna considerate prima bene il modo & il fine de la executione. Quas ad imperatorem a summo pontifice scribi litteras e te fore Commendamus extrema fere epistola sibi videri dicit, ete Pius, illius certe hoc admonita, non multis post diebus scripsit, egoque nunc describam.

„Charissime in Christo fili nosse  
salutem &c. Quanti momenti sit negotium, de quo ad maiestatem tuam scribendum esse duximus, & quantae curae nobis esse debeat, maiestas tua pro sua sapientia facile intelliget. Coloniensis electus ab hinc triennium & eo amplius, cum ad eam ecclesiam electus fuit, etsi initio confirmationem suam ab apostolica sede, praedecessorum suorum & aliorum catholicorum more, petiit,

fram de probitate vestra ac studio religionis, ut dignitatem  
colo-

tiit, tamen; quominus eam obti-  
neret, duo impedimenta ac difficul-  
tates ipsemet objecit: quarum altera,  
quae ad jura cardinalium & alio-  
rum curiae romanae officialium per-  
tinet (quae levior fuit), felicitis re-  
cordationis Pii papae IV. praedecess-  
oris nostri, hortatu, & ipsorum car-  
dinalium aequitate ac benignitate  
minui facile potuisset; sicut ipsi si-  
gnificatum fuit. altera ejusmodi fuit,  
ut eam nemo catholicus, nedum  
praelatus, oblicere debuerit. cum  
enim deberet, juxta sacri tridentini  
concilii decretum sanctissimum &  
his temporibus maxime necessarium,  
fidei suae confessionem sacrae prae-  
sentis confirmaretur, & de ea faci-  
enda non semel admonitus fuisset,  
eam facere recusavit; tamen ea sus-  
cepta & usa recepta fuerit juxta  
formam, ab ipso praedecessore no-  
stro approbatam, non in Italia so-  
lum, & Franciae, Hispaniae ac Po-  
loniae regalis, sed in ipsa etiam Ger-  
mania. qua in re ejus recusatio &  
tam diuturna contumacia fidem ejus  
non parvam in suspensionem addu-  
xit, & maximum colonienfibus &  
omnibus catholicis scandalum pepe-  
rit; quod non scandalum, pro pa-  
storali officii munere, remove-  
re compellimur. sed, quia invitati ad  
acriora remedia essemus descensuri,  
tentandum prius duximus, sicut hu-  
jus sanctae sedis ac nostrae mansue-  
tudo ac moderatio postulat, si ipsum  
lenibus remediis adducere possumus,  
ut errorem suum agnoscat, ac cat-  
holicis viri ac praelati officio funga-  
tur. quocirca majestatem tuam, cu-  
jus auctoritate magnopere eum com-  
motum iri speramus, hortandam in  
domino duximus & rogandam, ut  
eam benevole officii sui admoneat,  
& ad hujusmodi confessionem facien-  
dam, ac parendum apostolicae sedis

tam aequis & salutaribus monitis  
adhortetur, & illis cum rationibus,  
quas majestati tuae sua sapientia  
suggererit, inducat: ac, si ex hac  
re in comitiis agere tentarit alicujus  
principis favore nixus, sicuti eum  
in animo habere certiores facti fu-  
mus, ab hac eum temeritate deter-  
reat. erit hoc pietatis majestatis  
 tuae dignum officium, & illi gra-  
tissimum esse debet, nobis certe  
erit, qui nollemus ullam necessita-  
tem nobis imponi cum eo ferreus  
agendi, ac parati sumus, si ille of-  
ficio, quo debet, sanctus fuerit, &  
debitam huius sanctae sedi obedi-  
entiam praestiterit, paternam illum cha-  
ritate complendi. sed, si in contu-  
macia perseveraverit, nec apostoli-  
ca monita, nec caesareae tuae ma-  
jestatis auctoritas satis apud eos  
valuerit, non poterimus officium  
nostrum praetermittere, & juxta  
canonicas sanctiones, necessitati tam  
nobilis ecclesiae, quae tamdiu pa-  
store caret (tamen si se pro ar-  
chiepiscopo gerere minime vereat-  
ur), providere, & ne id malum  
propter exemplum latius serpat,  
occurrere, Deo juvante, curabi-  
mus, majestatis tuae & omnium cat-  
holicorum favore nobis, iuste,  
quod iustum fuerit, facientibus,  
ipsiusque in primis omnipotentis  
Dei auxilium non desuturum esse  
confisi. Datum Romae apud S. Pe-  
trum sub annulo Piscatoris die 3.  
mart. M. D. LXVI. pontificatus no-  
stri anno primo.

Nunc reliquis Commendoni ad  
card. Reomani litterarum de eodem  
negotio particulas, pergam describere.

Die 6. ejusdem mart. Per il signor  
Kraeneller, inquit, mandato cisl da  
l'imperatore, scrissi hier sera a V. S. illu-  
strissima quello, che sua maestà mi have-  
va commesso circa la domanda, che fo di  
pre-

colonienſis eccleſiae, quam, tanquam lumen quoddam verae &  
O o 2 catho-

ſoccorſo per Hungaria. bora le darò conto di tut altri particolari, che poſſono nel medefimo ragionamento, l'uno circa la confermatione de l'eletto di Colonia, l'altro circa il trattato de la religione ne la preſente dieta... Quanto al primo, riſpondomi ſua maſſa gli avviſi, che bavea de la venuta de' principi, & fra gli altri di queſto eletto di Colonia, & laudandolo molto di bontà & di ſincerità. a me parve bene di prendere queſta ocaſione; & diſſi, havere ioſſo il medefimo da molti: onde tenevo per certo, che tutta la ſua tardanza circa la confeſſione de la fede ſecondo i decreti del concilio di Trento ſiſſe inſiſtigante d'altri. & non volentà ſua, & che toſſo ſiſſe per conſciere da ſe ſteſſo & la equità & la neceſſità del decreto di Trento, & il debito ſuo; & che mi era grandemente caro, che veniſſe in Auguſto, dove la maſſa ſua, la quale per la ſingulare prudentia ſua prevede di lontano, dove con ſutti principi di poſſo in poſſo conducano le coſe, gli potrebbe parlare. L'imperatore ſopra queſte parole diſcorſe lungamente... Riſerivò ſolo quattro capi principali, che ſua maſſa parlando toccò con molta prudentia & diſmoſtrazione di boniſſimo zelo circa la religione, & di molta bona volentà verſo noſtra ſignoria. il primo punto fu, che il concilio di Trento non era anchora ſtato accettato in Germania. A che la riſpoſi, che per avventura tanto più ſi dovea havere riguardo, che con un tal fatto de l'eletto di Colonia non poſſeſſe, che apertamente ſi riſtaſſe il concilio, & ſpecialmente in caſo, che concerne la confeſſione de la fede, la quale conviene eſſer una di tutta la chieſa, che però ſi chiama catholica. & ſe bene in ogni tempo conviene, che queſto confeſſione ſia paleſe, nondimeno in tempo di hereſe. & in perſona di neſciani, che hanno a paſcere & reggere il gregge. che, ſe ben monſignor

eletto di Colonia poteva eſſere di ſe medefimo certo di eſſer catholico, non però poteva eſſer certo de gli altri; anzi dovea conſiderar l'importantia & la neceſſità di queſto decreto, & l'oſſeſſione, che ſi darebbe a gran rovina, cercando di torre & d'impedire queſto rimedio, non altrimenti, che ſe altri voлеſſe, che in un eſercito, & con gl'inimici vicini, non ſi deſſe il nome a li ſoldati, non che a li capitani. che, quanto a me, non dubito, che monſignor eletto crede tutto quello, che diſſiſſe il concilio. & inſieme ſa molto bene, che non può eſſere catholico chi non tiene la fede, che i concilij univerſali, conſormati da la ſede apoſtolica, dichiarano, & che altrimenti non potrebbe la chieſa eſſer catholica, perchè naſceriano anchora fra noi di quei diſordini & novità, che naſcono del continuo appreſſo gli hereſetici, errantes in inviſa & non in via: che, ſe ſua ſignoria reverendiſſima così crede, neſſuna coſa gli è più facile, che proſtiteri quod ſentiat, neſſuna più conveniente, che obbedir al concilio, & dar inſieme con gli altri catholici conto de la ſua fede, neſſuna più neceſſaria, che con l'eſſempio ſuo ſtabilire queſto rimedio, ſtato ſempre ſolito di ſarſe ne la chieſa a tempo di hereſe, & bora reintrodotta dal concilio di Trento, acciò ſi diſcernantur oves ab laceris, & in luogo di paſtori non extrins lupi ad devorandum gregem domini....

Il ſecondo punto fu, che a Roma ſi diſpenſava contra queſto concilio, & che ſi potrebbe far diſpenſare anchora in queſto particolare. A che la riſpoſi, che a mia parere la maggior neceſſità, che la chieſa habbia in terra. è, che ci ſia una ſuprema poteſtà, la quale ne le caſe, che ſupportano alteratione, voſa ſtando i tempi ſcripſendo a li biſſogni particolari, a li quali la legge, ch'è univerſale, non può mai procedere in tutti i caſi. eſſere prohibiti i matrimoni ne gradi

catholicae fidei in istarum regionum turbulentissimis & perniciosiss

gradi più stretti: & nondimeno, per conveniente rispetto, essere stato dispensato con sua maestà, & convenire, che in altri casi anchora si dispensi; ma un decreto, quale è questo, de professione fidei, non potere in alcun modo ricevere dispensa: perchè, oltre che tutti fanno tenuti di essere parati sempre ad satisfacionem omni poscenti non rationem, & maggiormente i vescovi, i quali hanno ad insegnare a gli altri, è da considerarsi grandemente, che non si può pure negare di farlo senza dare sospetto di sé & mal'esempio a gli altri; nè si può dissimulare o traslociare senza grandissimo danno di la chiesa catholica: tanto che assai mancho male sarebbe, che non si fosse fatto il decreto, che, essendosi fatto, si sprengesse, per il rispetto & consequentie, che sua maestà vedea molto meglio di me.

Il terzo, che ci erano certe cause, per le quali l'eletto non si risolvea di far questa professione, & che alcuni principi ne doveano comunicare alcune con sua maestà. Io le domandai, se queste cause si poteano sapere. Mi rispose, che non vorria entrare in questo. & io replicai, che a me bastava, che sua maestà le sapesse: perchè speravo, ch'essa ne sarebbe osata con l'eletto molto meglio & con più frutto d'ogni altro. Essere cosa veramente misera, che & di diligente & di zelo & di libera professione da la fede ci lasciamo così vincere da gli heretici, & che essi non facciano cosa nè più spessa, nè più volentieri, nè più arditamente di queste loro confessioni; & un prelato catholico rifiuti o habbia rispetto di farne una commune con tutta la chiesa catholica, & per decreto de la chiesa.

Il quarto (il che però fu il primo in ordine) è, che ci sia molto bisogno di deservenza in questo negotio, per non perdere il tutto. A che io... dissi, che a me anchora veramente pare, come a

la maestà sua, che non solo in questo caso, ma in qualunque altro si debba procedere con ogni possibile deservenza, non ut dominantes in cleris, sed forma sacri gregis ex animo, & che si debba andare anche per questa strada sempre avanti, quanto si può con Dio & con la salute del profano, nè uscirne mai per altro, se non perchè ciò di medicina non diventi veleno, & nuova a la chiesa. la studia di nostro signore esser solo, che altri non perda il peso: & la perdita, che sua santità s'imo, & a la quale procura di riparare, essere che altri non si perda; poichè ha da rendere tanto di tutti: l'altre perdite essere di poco momento. & tutte dipendenti & fondate in questa sola. Sua maestà, come oltre a ogni credere è humanissimo principe, ascoltò tutte benignamente. & in fine mi offerse a parlarne con l'eletto; & mostrò insieme di havere speranza, ch'egli facesse per rimettersi al dovere, laudandolo di nuovo, & facendomi fede, ch'egli è catholico & tanto hanno da bene, quanto alcun altro prelato, & ch'era stato accusato così a torto... Il principale rispetto, che muove l'eletto di Colonia, o colero che lo consigliano, io teneo che sia di non stabilire in Germania quelle cose, circa le quali hora cercano alcuni far concordie & salpare di religione, & dubitano, che questa sia una via, con la quale senza pubblicazione accettino il concilio di Trento, se ciascuno prelato fa questa confessione. ha questo eletto senza dubbio havuto, & haverà molti, che lo insegnano & lo spingono suor di strada.

Die 12. ejusdem mart. Di quella, inquit, che V. S. illustrissima mi scrive in cifra circa il capitolo di Colonia, io dubito assai, & credo esser necessario fare qui ogni prova con deservenza & con dignità per condurre l'arcivescovo a fare il debito suo. perchè, se bene il capitolo è in qualche differenzia con lui, borb

ciosis erroribus elucere confidimus, majoribus etiam privilegiis ornare

harà gran rispetto a mostrarsi in questa causa. già io ne ho parlato assai diffusamente con l'imperatore, & con il duca di Baviera, & con l'arcivescovo di Magentia, cercando di mostrarli, che ciò sia per loro, & che dovriano esser-tarlo & condurlo a fare la professione di gran momento fu, che questo eletto, non costrutto, fosse senza alcuna difficoltà ammesso a la electione del presente imperatore (menle nov. 1462.) perchè con questo & simile esempio pretendano già gli elettori ecclesiastici di havere l'amministrazione de gli stati libera senza costrunzione; & alcuni si curano poco del resto: perchè non intendano quello che per lo spirituale importa la costrunzione, & come necessariamente derivi la potestà episcopale da un vicario di Dio. & come si confermi con questa dipendenza l'unione de la chiesa catholica. ha questo eletto non preposi-tura giustitronario dett catholicis, che, se bene non vale molto, ha però grandissima collatione. questo anchora ci gioverà qualche cosa.

Die 16. ejusd. mart. L'eletto, inquit, di Colonia venne hitri, incontrato & accompagnato da l'imperatore; & mandò subito un suo canonico a visitarmi con molte officiose parole & offerte, & con assai particolare menzione di tutte le volte, che io sono stato in Colonia, & de l'onore, che sua signoria reverendissima mi ha sempre portato, & de la confidenza, ch'è per havere in me in tutte le cose sue. A che io primaamente per nome di nostro signore, & poi per proprio mio risposi con ogni amorevolezza & bona dimostrazione di volontà; & manderò horai a visitarlo... Quanto a Colonia: sua mo-da nostra hora è l'intender meglio i rispetti, & di consentire a le ragioni allegate, & di haver miglior speranza, che le cose siano per passar bene: ad mi ha però mostrato di haverne anchora parlato con l'elettore;

ma solamente mi ha largamente detto; che l'elettore è tutto suo, & che sempre in tutte le cose ha mostrato & mostrerà di fare quanto sua maestà desidera.

Die 20. ejusd. mart. L'alt'er hieri, inquit, monsignor l'elettore di Colonia mi mandò un suo canonico a dire, che, quando non mi fosse incomoda, haverebbe voluto venire il dì seguente a parlar mi, & che mi pregava a non haver per male, se, essendo alquanto freddo, mi parlasse per interprete, perchè così sperava di potere non solo esprimere meglio il suo concetto, ma intender meglio quello, che io dicevi. Risposi, che a me sarebbe caro tutto quello, che tornasse comodo a sua signoria illustrissima, & che, dove potessi farle servizio, lo farei molto prontamente & volentieri: in somma, che in qualunque modo le pareste di trattar meco, a me sarebbe grato egualmente. hier sera poi ho mandato di novo il suddetto canonico ad istuarsi di essere stato molto impedito, pregandomi a pigliare in bona parte questa dilazione. a che parimenti io ho risposto con ogni dimostrazione di bona volontà. Oggi, a proposito di questo negotio, l'imperatore mi ha detto di haver parlato con alcuni, che ci hanno parte, & che ci trova di molte difficoltà; ad io ho lasciato di far effetto di novo con sua maestà, nel modo che mi è parso expediente, oltre il resto ricordando, come ne l'ultima audientia lei mi haveva detto di conoscere chiaro, che inturbidano & impediscono questo negotio, & che essa come con monsignor eletto, così con costoro confidava di poter molto; onde io non poteva non esser certo, che le cose passerebbono bene con servizio di Dio, di sua maestà, & de l'elettore stesso... In questo negotio di Colonia è necessario di havere principalmente riguardo, che l'elettore non si conduca a parlarne in dieta, & per di là bisogno di molta destrezza; facendo  
hora



ornare cupiamus; tantum adest, ut de veteribus ejus ornamentis

hora quanto si pad con l'imperatore, con lui, & con gli altri elettori, & con i loro consiglieri; risponderò il resto, quando ci non possa fare risortire in dieta. io cerco di mostrare a gli elettori & altri vescovi, che questo è interesse loro, che essi stessi ci dovriano dimandare questo rimedio, & che i francesi sono stati quelli, che l'hanno dimandato nel concilio per le medesime ragioni, per le quali i vescovi di Germania ne doveriano fare hora molto più instanza, vedendo come passano le cose, & come gli avversarij cercano di usurpare tutte le chiese: & pur essi son quelli, che lo rifiutano. Al duca di Baviera ho detto, come in questo negotio si va per una via di condurre più facilmente a le chiese & a gli elettorati ecclesiastici un figliuolo del duca di Sassonia, che un figliuolo di sua eccellenza. Coll'imperatore vo mettendo innanzi a sua maestà, dove necessariamente si ha da condurre la cosa, se l'eletto persiste nel suo proposito, & quanto sia impossibile a nostra signore di lasciarla correre, & quanto facile a l'eletto di fare quello, che si richiede da lui. La principale oppositione, che mi si fa, è, che il concilio non è stato anchora accettato... La illatione, che l'eletto ha preso di parlarmi, credo che sia, perchè il duca di Cleve sabato si fermò qui vicino, ed è voluto entrare prima di hoggi; & l'eletto dipende in tutto da questo duca.

Die 23. ejusd. mart. Hoggi, inquit, monsignor di Colonia ha mandato di novo a dirmi, che non vorria, ch'io interpretassi in mala parte questa sua tardanza; ma che dovendo giunger qui monsignore illustrissimo di Augusta fra due giorni, bisognerebbe molto caro di accettarlo, perchè non mi fosse dispiacere: & come per ciascuna, mi ha fatto dire da questo suo canonico, che sua signoria sopra ogn'altra cosa desirava di dare fine a questo negotio, per liberarsi

da la molestia di molti principi, che vogliono pur sapere da lui per qual ragione non può ottenere la confirmatione. Io ho risposto in conformità di quello, che ho già scritto due volte a V. S. illustrissimo.

Die 30. ejusd. mart. Hoggi, inquit, è venuto a visitarmi l'elettore di Colonia con molta dimostrazione di obsequio & reverentia verso nostra signore: & siamo stati insieme un gran pezzo sopra i generali (che così ho giudicato essere molto meglio) - ho poi messo ordine di andare a visitarlo: & così cominciarò a trattar seco, & con monsignor illustrissimo di Augusta sopra il negotio de la confirmatione.

Die 3. apr. Nel negotio di Colonia, inquit, vo sempre scoprendo nova difficoltà. bisogna maneggiarlo al modo, che non si proponga in dieta: il che per molte vie si procura. La certi mali spiriti: perchè l'elettore è assai buona persona, & più tosto ignorante che altrimenti: il che difficoltà grandemente il negotio seco. a questo elettore & ad altri anchora intendo che alcuni s'efforcano di fargli havere indulti & altre grazie. Io ricordarò riverentemente a V. S. illustrissima, che, come li conceder grate a questi signori è bene, così li correr lor dietro, & beneficandoli, mostrare di ricevere & non di dare beneficio, fa, che il servizio non si fluisca, & tagli reputatione a la sede apostolica.

Die 5. apr. Visitai, inquit, tre di sono l'elettore di Colonia, & li presentai il breve: sopra il quale, secondo il solito di Germania, feci una lunga consulta a parte con i suoi consiglieri: & dopo molte parole di certezza, & di reverentia verso nostra signore, viene al negotio de la confirmatione, & lo tacè brevemente, riferendosi ad una scrittura, che fece leggere. Io gli risposi humanissimamente, & cercai solo di disingannarlo, che questo dimanda pro-

tis quicquam imminuere cogitemus. De necessariis archiepiscopopatatus

sessionis fidel non si facta a lui solo, nè per rispetto che si dovesse di lui, ma generalmente a tutti coloro, che si dovevano confermare; & che in Polonia tutti gli eletti l'havessero fatta anzi tempo. A l'altre parti de la scrittura non volsi per allhora risponder altro, sì per non insospirare nel primo incontro il negotio & il per haver occasione di dimandare la scrittura, & anche comodità di trattarne lungamente con gli altri consiglieri: & però gli dissi, che, se così gli piaceffe, io gli direi sopra tutti i capi de la scrittura quello, che sentino, con desiderio di fare ogni sterotio a sua signoria illustrissima; & gli ne dimandai copia, & l'ebbi: & con questo restammo in fine, che il dì seguente, che fu hieri, i suoi consiglieri venissero a trovarmi. Vennero: & io di passo la passo risposi a la scrittura in modo, che essi confessarono, che l'elettore dovea in ogni modo mutar parere, & obedi- re, & mi mostravano di haver buona speranza, che fusse per farlo. io, perchè cassava ragionando si lasciarono particolarmente intendere, che l'elettore sospica, che nostro signore habbia mala opinione di lui, & che questa professione sia come una abjurazione, per la quale debba restare sempre macchiato, procurai di farli capaci de la verità: & di più mi offerì di procurare, che, dopo la confermazione sua santità desse qualche publico segno del voto, nel quale tenesse l'elettore, gratificandolo in quanto potesse, & in specie con la concessione de l'indulto: di che mi ringraziarono grandemente. Oggi sono tornati, & per quanto mostravano, assai mal contenti. in somma mi hanno riferito, che l'elettore fu fermo in questo di non poter alterare da li alcuna cosa; & che però supplica sua santità a fargli grazia di accettare da lui il giuramento solito: potebò egli fu eletto del LXII. avanti i decreti di Trento: il che quan-

do non posso ottenere, egli, non potendo da se solo risolverlo, proporrà la dimanda di sua santità in dieta, per haverne consiglio. Io gli ascitai patientemente, & senza mostrare alcuna alterazione di animo, esposi loro di nuovo la necessità & l'utilità di questa professione, & la facilità che l'elettore ha in eseguirlo, essendo cosa di fede, che dipende da lui, & non contraria cose temporali nè miste, ma semplicemente spirituali; in che non ha da aspettare nè dimandare altro consiglio, salvo che da la sede apostolica & dal concilio universale: offer cosa troppo misera, che li principi di Germania di tante sette mandino quale a Ginevra, quale altrove a pigliare ogni di novi catechismi & professioni di fede, senza proporlo in dieta, & che li prelati catholici vogliano essi in causa di fede rimetterse & sottoporsi al giudizio de' laici; i quali, quando anchora fossero tutti catholici, non danno che fare in questo: & mi dissi lungamente così circa l'offesa di nostro signore, come circa il debito de l'elettore; esortandoli a considerer molto bene quello, che di ciò potesse succedere. Essi sono restati di tornare dimane: io non ho voluto restare di scriber hoggi quello, ch'è seguito sin hora.

Die 6. apr. Son venuti, inquit, i consiglieri di Colonia, & mi hanno portato una lettera per nostro signore, & lettami la copia, pregandomi per nome de l'elettore a raccomandare questo negotio a V.S. illustrissima, & ad esporre le ragioni de l'elettore. La si degnò presentare la lettera a sua beatitudine. Ejus epistolae exemplum est.

„ Beatissime pater, ac domine clementissime.

„ Post beatorum predam oscula & debitum promptissimaque erga sanctam sedem apostolicam reverentiam, obedientiam & observantiam.

„ Quan-

patus ministris, quod vestris quodammodo diffusi viribus opem nostram

Quandoquidem omnipotens & misericors Deus, post obitum felicis recordationis Pii IV. pontificis maximi, sanctitatem vestram, ut excellenti doctrina praeditam, & vitae innocentia insigniter ornatam, ita summo pontificatu maxime dignam, ad regimen ecclesiae suae vocavit, non possum nisi & divinae ejus maiestati ac bonitati ex animo gratias agere, & sanctitati vestrae eo nomine reverenter & humiliter gratulari, sanctaeque & felicia omnia illi precari. quamvis autem maturius aliquanto hoc ipsum facere, & pro impetranda confirmatione devote, humiliter & diligenter instare constitueram, cum tamen intelligerem, sanctitatis vestrae sanctaeque sedis apostolicae legatum hinc augustanis comitiis interiturum, non inconveniens existimaui hanc rem in haec comitia rejici, humiliterque hinc petere, ut sanctitas vestra illud quicquid est morae atque dilationis patienter ferat, mihi quoque pie ignoscat. porro sanctitatis vestrae clementissimas litteras, per eisdem legatum reverendissimum & illustrissimum dominum Joannem Franciscum card. Commendatum in hisce comitiis mihi praesentatas, ea, qua decet, reverentia & humilitate accepi. ex quibus sanctitatis vestrae summo pontifice dignam curam, sollicitudinem & vere paternam affectionem erga gregem sibi commissum & me (cui & illi nomen clementer tribuit, & paternis adhortationibus ad praestandum id, quod officii suscepti ratio exigit, non leve calcar addidit, & promptissimum animum suum gratiosissime significavit) facile intellexi. quo nomine sanctitati vestrae summas merito gratias ago, humiliterque ac reverenter polliceor, me & hisce tam salutaribus, piis ac pa-

ternis adhortationibus, quantum in me erit, ea, qua decet, obedientia pariturum, &, Deo volente, usque ad extremum vitae spiritum in obedientia sanctae romanae & catholicae ecclesiae, sedisque apostolicae constanter permanurum, & nihil, quod ad ejus auctoritatem ac dignitatem conservandam, & gregis mihi concrediti salutem, ecclesiaeque commissa utilitatem pertinebit, & in mea potestate erit, intermissurum. ceterum, cum ad has tantas res, quas officium meum postulat, rite peragendas, electionis meae constitutione summo opere opus habeam, non potui non cum praefato reverendissimo domino legato de hujusmodi confirmationis negotio diligenter conferre, illique omnes difficultates, quae hactenus circa idem negotium intercederunt, & causas, propter quae nihil insolui & insolvaxi a me exigendum existimem, plenae & confidenter recensere. quamvis autem idem reverendissimus dominus legatus, vir integerrimus, ad hanc rem promovendam sese perquam benigne, amanter & fraterne obtulerit, ne tamen mandati sui fines excedere videretur, ad sanctitatem vestram me remisit, promissitque, se hac in re faciurum, quae posset, omnia. cum igitur, sanctissime pater, omnibus aliis difficultatibus superatis, haec sola supersit, quod non tantum vetus iuramentum, ad quod praestandum me semper obtuli, nec ex tantum obedientia, quam praedecessores mei hactenus praestare consueverunt (cuius in brevi sanctitatis vestrae sit mentio), sed praetererit insoluit, quaedam atque jurata fidei professio a me exigitur; ea autem vel hanc ob causam, quod electio de me facta, & negotii confirmationis plena instau-

nostram imploratis, non deerit prudentiae vestrae pastoralis cura  
Vol. IV. P p ra no-

instruio, ab ejusdem impetratione  
(quam nihil, quod in mea potestate  
fuit, impedivit) benigna juris in-  
terpretatione non differens, & exi-  
stimationis ac fidei meae sufficiens  
defensio & professio, summi etiam  
pontificis calculo approbata, dudum  
ipsius concilii tridentini conclusio-  
nem & confirmationem praecesserit,  
in hoc casu nec necessaria sit nec in-  
felici ac turbulento hoc tempore  
sine summo catholicae religionis &  
ecclesiae afflictissimae, mihi commis-  
sae, detrimento a me praestari pos-  
sit; ut haec omnia praedictis domi-  
nus legatus ex me melius plenius  
intellexit, & sanctitati vestrae procul  
dubio fideliter relaturus est. idcir-  
co, quanta possum & debeo, humi-  
litate & reverentia peto, ut tandem  
sanctitas vestra solito juramento a  
procuratore meo, Romae excoles-  
te, recepto, omniique difficultate &  
mora submota, confirmationem  
tantopere desideratam, & periculo-  
sissimis hisce temporibus ecclesiae  
colonienae adeo necessariam, gratiose  
mihi concedere, & benigna legis  
sequentis interpretatione, totque re-  
levantium causarum ratione habita,  
hac vice insoliti & inusitati jura-  
menti praestationem clementer re-  
mittere dignetur. quod si, ut spe-  
ro, fiat, non poterunt illi, qui  
posthac eligendi & confirmandi sunt,  
quorum par similisque causa non  
erit, hoc ipsum in exemplum trahere.  
ego certe non eo minus catholi-  
cae fidei & religionis, quam toties  
& verbis & scriptis & te ipsa profes-  
sus sum, sectator & propugnator  
ero, & ab ea, Deo me favore suo  
prosequente, numquam recedam.  
spiritus domini nostri Jesu Christi  
animam & omnes conatus sanctitatis  
vestrae ad Dei gloriam & salutem  
christiani orbis dirigere, & sancti-

tatem vestram diu nobis incolumem  
servare dignetur. Datum Augustae  
Vindelicorum VI. apr. M.D.LXVI.

Sanctitatis vestrae  
Devotissimus filius Fridericus  
electus colonienensis.

Quibus Friderici litteris, quas  
ex Laderchii *Annotibus eccles.* tom. XXII.  
pag. 154. depremi, sequenti epistola  
Plus rescriptit.

Dilecto filio Friderico, electo  
colonienensi, sacri romani imperii prin-  
cipi electori.

Pius Papa V.

Dilecte fili &c. Cuperemus ad-  
modum te fratribus nomine posse ho-  
norare, sicut mos est pontificum ro-  
manorum eos, qui consecrationis  
munus jam susceperunt, archiepisco-  
pos & episcopos appellare. sed te,  
donec id suscipias, filium ad pater-  
nae nostrae erga te benevolentiae in-  
diciam appellamus, confisi, fore,  
ut utrumque erga te & patris & fra-  
tris affectum conservantes usitatore  
te nomine appellemus. Accepimus  
litteras tuas, quibus primum nobis  
gratularis, quod ad apostolatus offi-  
cium assumpti fuerimus. gratum  
fuit nobis, perinde ac debuit, illud  
tuae erga nos pietatis indicium. hoc  
autem Dei de nobis iudicio ita de-  
sum non quoque laetabimur, si  
quid dignum hoc loco, in quo sine  
meritis nostris constituti sumus,  
ad divinae majestatis honorem & ec-  
clesiae catholicae utilitatem agere,  
divina gratia favente, ac te ac cae-  
teris, qui nobis adesse debent, ju-  
vantibus, poterimus, omnes labores  
ac molestias, quas tecum (*sist. secum*)  
tantae servitutis officium offert (*sist.*  
*affert*), patientissimo ac libentissimo  
animo excepturi. Cum dilectionem  
tuam de assumptione nostra certiora  
per litteras fecissemus, grato quoque  
animo acceptam abs te fuisse horta-  
tionem

ra nostra in istorum etiam provisione membrorum, capitis tamen,

tionem nostram libenter cognovimus. cui cohortationi nostrae quod ea, qua decet obedientia obtemperatum te esse polliceris, laudamus admodum in domino illud pium propositum tuum, & magnam in spem venimus, fore, ut nostris salutaribus monitis acquiescas. De professione fidei, secundum tridentini concilii decretum faciendam, intelleximus, quae tu excusandi tui causa attulisti: sed in ea exigenda perseverare compellit nos commissum nobis officium. etenim curare debemus, ut, cum omnia, quae tam salubriter & sapienter, non sine spiritus sancti iustinctu, in eo fuerunt concilio statuta atque decreta, ab omnibus & ubique suscipiantur, tum ea maxime, quae ad fidem pertinent, inviolata serventur, nec quicquam in eis gratiae concedatur. nec ullam tibi in eo injuriam facimus. etsi enim electio tua illud concilii decretum praecessit, tamen, cum non fueris adhuc confirmatus, non tempus, quo electus fuisti, sed quo confirmandus es, spectari debet. Neque est, quod verearis, ne fides tua ob eam causam in dubium vocari videatur. non enim laedetur fama tua, non aestimatio violabitur. laederes eam tu ipse potius, & quidam nomen tuum labe commaculares, si, quod omnibus electis in universum perscriptum est, ipse exequi pertinacius recusares. a nobis quidem si quis nostrae fidei professionem exigeret, eam, iuxta apostoli praecceptum, reddere sine mora & cunctatione ulla parati essemus. quocirca te etiam atque etiam hortamur & ad-nouemus, ut hac in re non audias, qui te facere in domino diligimus, & id tibi suademus, quod si feceris, ut speramus, omnes recte, pie sapienterque ab te fa-

ctum judicaturi sunt: consules honori tuo, consules conscientiae, consules ecclesiae tam nobili, cui officium pontificale praestare non potes, sicut a praedecessore nostro monitus fueras, nisi confirmationem obtinueris, ut consecrationis munus postea suscipere, atque ita ecclesiam, sicut decet, administrare possis. sed de hac re tecum pluribus aget legatus noster, cujus orationi fidem habebis. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die XIII. junii 1566. Pontificatus nostri anno primo.

Hanc epistolam ex eisdem Laderchii *Analibus eccl.* pag. 155. descriptam, in qua tamen mendose illud *junii* adscriptum esse, mihi exploratum est, pro eoque sive *apellis*, sive potius *maji* reponendum censeo: quod mendum ex Commendoni litterarum particulis, quas, quemadmodum institimus, exhibere deinceps pergemus, manifestius apparbit.

In eadem illa epistola, die 6. apr. ad card. Reomanum Bata, Adm. resard, inquit, di dire a V.S. illustrissimo, che l'eletto di Colonia pretende di haver havuto da papa Pio IV. di sel. mto. l'administratione de la sua chiesa per un breve, nel quale è una parola amministrando: che non si può fare capote de la forza che intentione de la parola. io ne mando la copia. L'imperatore ha detto al cardinal d'Avogadro, che l'eletto di Colonia non si conturba a fare questo giuramento senza consiglio che consenso de gli altri, che e, procedendosi contra lui, nasceranno di gran disordini. che gli consiglieri, che per nome de l'elettore negotiano vero, mi hanno detto espressamente, che l'elettore ha in questo negotio altri consiglieri, che i suoi, che di altra qualità, che essi non sono. io, vedendo dove la cosa stova per capitare, che quali sono questi conf-

men, quae prior cogitatio est, ratione constituta. vos vero interea,

P p 2

terea,

consigliarli, & a qual fine, ho cercato d'interrompere almeno & d'impedire, che non si proponga in detta; & gli ho indotti a consigliar l'elettore, che ne scriveva a sua santità: & si è fatto di modo, che in fine si è rimesso da questa sua opinione di parlarne in detta. hora continuerò di andarli intrattentando, & se non altro, uederò almeno, che la dilazione ci porti fuor di questi scagli de la dieta.

Die 13. ejusd. apr. Oggi, inquit, ho ricevuto la lettera di V.S. illustrissima di 30. del passato, & il breve, che la mi accusa per il negotio di monsignor eletto di Colonia, del quale breve io mi vorrò stender il bisogno. già pochi di mandai a V.S. illustrissima una del detto eletto a nostro signore; & scrissi quanto passava. sono poi stati questi di santi: onde non si è fatto altro. egli mi ha mandato a dire, che fatto posqua vuole venire a pranzo meco. & io ci attenderò con ogni studio.

Die 17. ejusd. apr. Con quanta più deferenza, inquit, io posso, vo procedendo nel negotio di Colonia. egli s'era invitato da id di venire a pranzo meco questa settimana; & hoggi ha mandato a dirli, che già due giorni si sente così indispeso, che non ha potuto venire, nè spera di potere per questa settimana, ma che verrà in ogni modo come prima si sente un poco meglio. mi ha poi fatto instantly di sapere il di, che arriverebbono le sue lettere, che io mandai a Roma, & quando io ne aspetto risposta; & nostra gran dispiacere di non si essere risoluto prima di scrivere a nostro signore, acciò questo negotio si potesse fornire inanti il fine de la dieta. . . A l'elettore di Colonia pare, che la dilazione gli pregiudichi, & per quel che si vede, ch'è pentito di haverlo scritto: & colui, che ne ha parlato per nome suo, si lascia intendere, ch'egli vuole in ogni modo la re-

soluzione inanti il fine de la dieta, & che, non l'havendo, sarà confretto di pigliare altro partito. & che non dubita di ottenere da sua maestà i regali, ciò è l'investitura de gli stati de l'arcivescovado. io gli ho risposto, ch'io ho cercato di fargli ogni servizio, & seguardo hora il contrario, la colpa non sarà mia; & che questa non è la strada; & che non convien bene qual sia l'ultimo di nostra signore, & quanto sua santità consueve l'obbligo del grado, che tiene; & quanto a li regali, non si danno inanti la confirmatione; ma che non si dovrebbe pur dimandare. & che, per interesse de gli ecclesiastici stessi, conviene servare quest'ordine, senza il quale tutte le chiese sariano occupate da gli heretici. Casal tornò poco poi, & mi disse, & per nome de l'elettore mi pregò a continuare di dovere per raccomandato questo suo negotio, & che consistentemente mi volesse far sapere, come questa mattina in sua absentia senza sua saputa il conte palatino nel consiglio de gli elettori aveva parlato contra il concilio di Trento, & spetialmente contra certi novi giuramenti. a che io dissi, che, quanto a me, credea certamente, che sua signoria ne dovesse haver dispiacere, anzi che sarebbe in modo, che ognuno lo potesse credere. Poco fa l'arcivescovo ha mandato di novo a pregarmi a replicare l'officio con nostro signore: & colui, ch'è venuto, mi ha detto, che l'arcivescovo crede, ch'io habbia già scritto a sua santità di quello, che l'imperatore mi ha detto in tal materia, ciò è che, non contentandosi questa confirmatione, potranno asserire molti inconvenienti. Gli ho replicato di essere certo, che sua signoria gli antivedeva, & che, come tal conto mio lo credeva di rispondermi, così essa, a chi più tocca, ha da fare del conto suo quello che può, per rispondermi a beneficio universale et la chiesa & suo persi-

stia-

terea, majorum consuetudinis & laudis memores, in iis, quae per

ticulare. *A me questa concessione di regali, che lui spera, preme assai; perchè, oltre tanti meriti & favori, l'eletto hora si vale di dire, che altrimenti non potrà risignere il suffragio da dare a sua maestà, & gli tocca per quest'anno circa 45. mila scudi; & bisognerà farne un buon ufficio con sua maestà.*

Die 25. ejusd. apr. Circa i regali, inquit, de l'eletto di Colonia, di che scrissi a li 17. di questo, io ho fatto ogni opera, perchè non si diano; intendendo, che tutti gli ecclesiastici gli doveano pigliare birri. ho replicato l'ufficio di nuovo per via di messignor nuntio: & le cose son passate bene: & lui stesso s'è astenuto di farne istantia; se bene, alcuni di prima ch'egli scrivesse a nostra signora, furono disuadati per nome suo. hora tutti gli altri ecclesiastici gli hanno già bevuti; & veggo, che lui n'è restato mal contento. & con sospetto d'essere stato intrattencuto. l'imperatore ha detto al nuntio di essere stato avvertito, che l'arcivescovo di Sarrento non verrebbe più di lungo, ma anderà a Colonia per questo negotio de l'arcivescovo. io ho portandolo più avanti, che lo posso, con fine di vedere, che l'eletto resti capace del debito suo, o almeno lo canteducemo fuori de la dieta: & però non sollecito molto, ch'egli venga a parlarmi, & non ho voluto per anchora presentare il breve a l'imperatore. ne ho ben parlato a sua maestà per scoprire come si move; & veggo, che ne parla malissimo volentieri; & due cose, che mi ha detto, non mi piacciono molto: l'una, che l'eletto non communica seco circa questo negotio; l'altra, che sua maestà crede per certo, che disfilamente si condurrà l'eletto a fare questo giuramento. Il duca di Cleves è stato qui, & mi ha caldamente raccomandato questo negotio. già V.S. illustrissima sa quello, ch'io ha scritto de la fretta intelligentia del duca con que-

sto eletto: le quali cose, oltre quelle, ch'io scrissi a li 17. mi fanno dubitare alquanto; benchè per hora sia stato riparato a la concessione de' regali.

Quae sequuntur litterarum particularae non jam amplius ad card. Romanum, sed ad card. Bonellum, quo reip. gerendae administro uti Pius pte hac tempora coeperat, scriptae sunt a Commendano.

Die 12. maji. L'eletto, inquit, di Colonia si è portato molto bene nel negotio de la scrittura de' catholici: & io me ne veglio il meglio, che posso. & per non giungere difficoltà a difficoltà, ho tardato fin hora a dargli il breve: & va intertencuto, perchè si stabilisca prima questa scrittura de' catholici.

Die 25. ejusd. maji. Presentai, inquit, venerdì a li 16. il breve a messignor di Colonia; come ho scritto a V.S. illustrissima con le ultime note; & sono andato così trasperando li negotio, che non ha fatto romore. Ma l'arcivescovo in questo pensiero di non essere compreso sotto questa legge, essendo stato eletto laici; & tiene, che si faccia, perchè si dubiti di lui: & di persona, che come nel resto è reputato più tosto per semplice, così è tenuto essere assai ostinato ne le sue opinioni. vuole rispondere a nostra signora; & ha in qualche pensiero di resignare con questa occasione la chiesa, trovandosi inlispisso, & poco habile. vuole partire possilumani; & parte senza i regali. onde non converrà presentare li breve a l'imperatore. lo parlerò a l'eletto prima che si parta.

Die 28. ejusd. maji. Ho dato a messignor di Mantova il breve... & siamo restati di trovarci insieme in Dillinga queste feste di pentecostei; & vi sarà anche l'elettore di Treveri. quel di Colonia pareli hieri tanto inlispisso, che non ha pure ricevuto visite. mandò bene a mostrarmi la copia d'una lettera

ra

per vos caveri & agi possunt, catholicae fidei integritati & probatae

ra, che scrive a nostro signore, & a pronomi a raccomandarlo di novo a sua beatitudine, a la quale gli altri del electori, & sua maestà anchora scrivanno in sua raccomandazione. Io, se ben credo, che con la posta prossima verranno queste lettere, mandò nondimeno a V.S. illustrissima la copia di quella de l'electore di Colonia. Haec, quae hinc significatur epistola, in nostras manus non pervenit. at ejus tamen sententia ex Pii hac responsione satis intelligi potest.

„ Dilecto filio Friderico, electio  
„ colonensi, sacri romani imperii  
„ principi electori.

„ Pius PP. V.

„ Dilecte fili &c. Cum literas illas ad te dabamus (vide sup. p. 297.) ad quas tuis tu proximis literis respondisti, sperabamus, dilectionem tuam propenso ac pio animo admissuram esse paternam hortationem nostram. sed, cum eam in sententia sua adhuc persistere perpexerimus, ne, quae superioribus literis scripsimus, iteremus, hortamur eam iterum, ut, diligentius de ea re considerans, inducat in animum suum id facere, quod ab ea petimus, quod honestissime potest, quodque, ut tum scripsimus, si quis a nobis peteret, facere nos quidem minime recusaremus. cedat paternis adhortationibus nostris: det hoc apostolicae sedis reverentiae. si hac in re desiderio nostro obsecuta fuerit, sciat, fore, ut omnes, qui vere & ex animo ejus eximiationem ac dignitatem diligunt, & recte & sapientes scilicet eam deducant, de nobis vero omnia sibi polliceri poterit, quae ab amantissimo hujus sanctae sedis praefule expectari aequum erit. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die 1. Jun. 1566. Pontificatus nostri anno primo.

Ceterum; absolutis augustanis illis comitiis, quorum causa Augustam missus fuerat Commendonus, inde mense maio exeunte ipse discessit; neque, totis duodecim, qui insequuti sunt, mensibus, quidquam, quod quidem constet, de colonensi hoc negotio amplius aut egit aut scripsit. at mense insequentis anni 1567. julio, cum Gualdum (quod est Umbrinae oppidum, tridui ferme itinere Roma distans), urbanorum aestuum viciorum causa, venisset, agere rursus ac scribere de eodem negotio coepit: cujus negotii universam translationem in commentarium Commendonus ipse retulit: quem ego commentarium, ex tabulariolo meo descriptum, hoc loco subijcio.

*Parere, che 'l cardinale Commendone, ricercato dal cardinale Alessandrino gli dette sopra a l'istruttione da darsi al nuntio, che si dovea mandare in Germania per il negotio contra l'electo arcivescovo di Colonia.*

Quattro di sono hebbi la lettera di V.S. illustrissima & le accusai subito la ricevuta. hora, havendo letto la scritura mandatami, le dirò brevemente, che, circa il punto principale de l'indirizzio di questo negotio, io dubito, che se si manda uno a la corte cesarea con questa commissione di dolersi, & di chiedere consiglio, il negotio sia per esser portato tutto in parole, & in tempo: & che forse (essendo nostro signore risoluto di metterni mano) gioverebbe più il dimostrarli espressamente risoluto: perche così o se verrà a l'escitatione secondo la mente di sua santità, o almeno con verrà, che vi si pigli qualche espediente. & sopra questo, & sopra alcun' altre cose, che mi sono venute in mente, io ho scrit-



batae morum disciplinae fortiter opitulamini. aderit Dei benignitas

ho scritto gli alligati fogli: pericoloso è, quanto a me, tengo, il presente negozio esser affai di maggior momento anchora, che non pare. saranno insieme con questa alcune poche annotazioni intorno a la scrittura mandatami, seguate con li numeri de le carte, & di più una nota de Brevi, ch'io plureci doverli fare credituali ne la persona, che si manderà: ne la prudenza & discrezione de la quale (per molte istruzioni, che se le diano) considerà in effetto la maggior parte di questo negozio. & le haio riverentemente le mani. Di Gualdo, a li 26. di Luglio. 1567.

Poscritto.

Non lascerò di dire a V. S. illustrissima, che mi ricordo havere inteso, che questo eletto havera in Mostric, terra del re catholico, una propostura; de la quale, & per la ricchezza, & multa più per la gran collazione che ha, & per esser vicina a casa sua, questo eletto faica gran conto. andt' saria bene, che chi anderà se ne informi, & che anche sopra questo particolare habbia qualche ordine da nostra signore.

Di V. S. illustrissi. & reverendissi.

Humilissimo servitore

Il card. Commendant.

Per obbedire al comandamento di nostra signore, con la debita riverentia io dirò quello, che mi occorre circa il negotio di Colonia, & la scrittura mandatami da V. S. illustrissima: bench' io confesso non poter dir cosa, che non sia & prima & meglio considerata così.

La resolution presa di metter mano a questo negotio a me anchora par necessaria per due principali ragioni: l'una, perchè non si può più in alcun modo con buona conscientia tollerare, che questo eletto continui ne l'auvinfrattione d'una chiesa di sì grande importanza non confermata, & non confermata per non voler far la professione de la fede, a scempi che 'l farla è necessa-

rio, & che tutti gli altri la fanno: l'altra, che questo negotio è di così aderenza, & consequente, & le cose sono già passate sì lanouci, che facendo hora sua sanità quello, che le tocca, non si corre rischio maggiore, che non lo facendo: & col farlo è insieme congiunto lo scaccio de la conscientia di sua beatitudine, & la speranza di riparare a questo disordine: & a non farlo si congiunge l'offesa di Dio con uno evidente pericolo di perdere l'autorità de la chiesa ne l'imperio, & di veder tosta oppressa tutte le chiese di Germania, come già ne sono xv. occupate.

Non è però, che in qualche parte io non veggia le difficoltà del presente negotio: il quale sempre mi è parso per due rispetti principalmente importante & pericoloso affai. l'uno, che non volendo l'eletto far la professione de la fede, ne la quale sono compresi tutti gli articoli contraveri, si può dubitare, che gli heretici siano per pigliar tutti volentieri la protection di lui, con far la sua causa comune di tutti loro: & già si vede, che è stata mandata intorno la formula de la professione con pagille, tutte rivolte a questo fine. l'altro, che non gli heretici soli, ma molti del numero de' catholici in Germania, desiderano veder tolta ogni autorità de la sede apostolica circa l'imperio, & cercano ogni via di farlo: nè possono havere occasione maggiore de la presente, con far che questo eletto senza confirmatione resti elettore; come anche non confermato su admetti a l'elezione de l'imperio in Francfortia, allegando privilegio de la sede apostolica, il qual privilegio però non s'intende, che si sia mostrato. ma voglia Dio, che ne l'avvenire non sia pur troppo privilegio un così fatto esempio. a Roma io non ho noi potuto sapere, che ci sia nistitia d'un tal privilegio, non che registra: id bene, che ne' tempi passati s'osservava il contrario.

gnitas pils conatibus & actionibus vestris, &, eodem Deo adiutore,

trario: & in particolare de gli arcivescovi di Colonia mi ricorda haver letto, che ne l'elezione de l'imperator Corrado nel 1138. (correx Othoues Feilung. apud Baconium, 1139.) l'arcivescovo di quel tempo, solo per non havere dovuto anchora il pallio, non fu adnesso a l'ufficio, che a lui particolarmente tocca, di coronare in Aquisgrana l'imperatore, ma in suo loco lo coronò Thidericus cardinal legato, cooperantibus treverense, & ipso colonienste. V. S. all'usgriffina in quanto io finiai il presente negotio in Augusta fu dal primo di, che vi giunsi, & quanto mi adoperai a ritarlo fuor de la detta per il pericolo manifesto, che di qui sopraffava, non pure che si mettesse in disputa, ma si fattamente al giudizio de' principi heretici, se doveano i vescovi di Germania domandar confirmatione da la sede apostolica, cercando intantavia gli heretici di estinguerre affatto l'autorità di questa santa sede in Germania.

Aggiungessi a questi due principali rispetti un terzo di non poco momento, per gli interessi del duca di Cleves: il quale con gli stati suoi circonda quasi da ogni parte lo Stato de la chiesa di Colonia: & già molti anni tiene con questo eletto stretta intelligenza per le ragioni, che sono ben note a sua beatitudine.

Le quali cose tutte io scrivo hora a V. S. all'usgriffina solamente per ricordarle, come in questo negotio tengo per molto necessario, che vi si profi d'una sopra, innanzi che si cominci: importando troppo il primo indurarsi, & la prima plega, che pigli.

Far capo con l'imperatore, io tengo cosa necessaria, & di questo parere, come V. S. all'usgriffina in, lo fui anche in Augusta, perchè in vero suo modo, oltre il luogo che tiene, & l'esser dotato di singular prudenzia, & virtù, si dimostra molto amator de la religion catholica & inclinata a l'be-

neffo, & molta bene affetto verso nostro signore. onde se da sperare, che sia per ajutar la deliberatione di sua beatitudine, & per trovar qualche forma di rimediare a questo male.

De la volontà del capitolo, & de la città di Colonia ho letto quanto si contiene ne la scrittura. ma de l'animo del capitolo io per me son formato dubitare assai, il perchè vi sono molti canonici heretici, come perchè ho inteso, che l'eletto s'è rassicurato con molti di loro, che non gli erano molto amici. nè importa poco il rispetto del duca di Cleves, nel paese del quale quasi tutti i canonici hanno beni.

Sopra la città anchora per mio giudizio non può farsi gran fondamento; perchè, se bene il governo è catholico, & habbia buona intentione, & fino tutti loro poco soddisfatti de l'eletto, non si muoverà da st sola, nè muovendosi porterlo molto momento al negotio, nè con autorità, nè con forza.

De gli elettori catholici il treverense, ch'era in Augusta, & intendeva molto ben questo negotio, s'è morto, non senza gran perdita de le cose di Germania, per la bontà, & valore, ch'era in quel signore. di questo, che si truova eletto in suo loco, sono già molti giorni in Roma ambasciatori per la speditione, & il non buono prodotto anchora il processo, & la professione de la fede, però sarà molto appropriato operare, che s'igero sollicitati, acciòchè si havesti in mano la professione di questo eletto treverense, prima che si spedissero a la corte cesarea, per valersi di questo esemplo, & del fatto d'un altro elettore contra quello, che il colonienste allega di non voler esser preso a fare una tale professione in pregiudizio de gli altri elettari: & poi a ciò per rispetto, che muovendosi hora questo negotio, & venendosi a citazione & minatione del colonienste, non si intarbi più forse. &

paterni erga vos animi charitate, vehementissime vos cohortatur  
*Vol. IV. Q q*

*fizio, che il solvator nostro ci ha lasciato in terra, concedendo ad una sede un perpetuo & inespugnabil lume di fede, & un giuditio certo circa la religione: la perpetua necessità del quale hora più che mai si dimostra ne la chiesa, perchè a tempi il corrutti non si admetta per pastore chi non sia prima da lei conosciuto & approvato per tale, cui licet oves tuto committere. convenire a i principi (poichè non è cosa più accetta a i sudditi, nè più facile da persuadere, nè più pericolosa a gli stati, che la licenza) che egli, quanto sono popoli più in alto, tanto più vegano di lontano questi principii di rivoluzioni, & vi risparino a tempo. conoscere sua maestà essera per prova la differentia ne l'obedire, ch'è fra gli catholici & gli heretici; & vedere essa molto bene, dove già si sono condotte le cose col tollerare hora questo, hora quel disordine, & dove seno in breve tempo per condursi, non si potendo del duomo in rimediare. insomma sua santità esser per fare quanto richiede il debito de l'ufficio suo, sicura, che 'l signor Dio habbia da concederle gratia conforme al titolo, & a l'antico, con che si muove; & essere di ferma speranza, che sua maestà cesarea debba fare il medesimo; non si potendo nè si dovendo più lungamente lasciar di procedere non pure a p'incovenienti, che tuttavia seguono ne la diocesi di Colonia, ma a quelli, che di qui forebbono per nascere colà ne lo spirituale come nel temporale a tutta la repubblica christiana: havere sua santità lungamente differito per le ragioni, che sono prudentemente narrate ne l'insfruttione: non potere hora prolungar più, senza comunicare peccatis alienis, & sento mancare al debito de l'ufficio suo: Ecce non modo anni tres, sed anni quinque sunt, ex quo venio querent suum in fiscalia hac, & non invenio. succide ergo*

*illam: ut quid enim terram occupat? & questa non pur terram occupat, ma produce frutti di tanto scandalo, & di tanto pericolo. tutta la chiesa catholica restar scandalizzata di questo fatto, & particolarmente il sacro collegio, come io credo che sua maestà cesarea haverà già inteso dal medesimo ambasciator suo; il quale havendo fatto instantia, & ottenuto ancora (con'esso dicua) da nostra signore, che questa causa fosse proposta in concistoro, non ha poi lasciato altrimenti proporla. da me venne già molti di sano, & mi essordì ad ajutare la dimanda di questo eletto, come raccomandata da l'imperatore. io gli risposi, che non sapro come meglio disciogliere la stretta, ch'io tengo con sua maestà cesarea, che con dirle sinceramente, che, proponendosi in concistoro, io sarei di poter contrario a la dimanda de l'eletto. & gli ne dissi le cagioni, con dargli ancho conto di quanto haveto in tal materia trattato seco in Augusta. & egli, come è persona molto intelligente, mostrò conoscere il torto, che ha questo eletto.*

*La dimanda particolare, d'hora si haveste a fare a sua maestà, io crederei, che dovesse essere de l'effettione di quanto nostro signore è tenuto di fare in questo caso, cioè di citare, & di primare il presente eletto, & di far che si elegga legitimamente un'altro.*

*Nè forse forebbe male di lasciar sua maestà in dubio, se la persona mandata da nostra signore habbia già in mano ordine di fare effettione alcuna contra l'eletto, o no, per moverla tanto più a pigliarsi tosto qualche buona effettione.*

*Di fare annunziatore; o di venire a populatione suor del capitolo io non sarei di parere che si facesse per mentione alcuna: perchè c'è, mo' da principio, farebbe, a solo giustitia, uolere tutti i canonici ad oppor, & suffi-*

*tereb-*

tigerit, debitum ei vocationis & suffragii vestri munus semper  
Qq 2 pratic-

signori intendano questo negotio. altre il resto, così potrebbero forse, & con lettere & con altri uffizj, dar animo a l'imperatore, & massime il duca di Bravara, il quale ha qualche mira, che l' duca Ernesto suo figliuolo, al presente amministratore di Frisinga, sia col tempo eletto arcivescovo di Colonia, dove l'ha già fatto canonico. & ha questo duca molta autorità con l'imperatore sì per la congiunzione del sangue, come per la potentia & grandezza sua.

A tutti questi signori, & al rd catholico anchora, crederei, che la persona montata dovesse dimostrer principalmente le due cose, de le quali è stato detto di sopra: l'una la necessità imposta a nostro signore di rimediare a questo inconveniente, & la patientia, che ci ha havuta fin' hora; l'altra gli danni & le ruine, che può portarir, ogni volta che non vi si ripari a tempo.

Al rd catholico si potrebbe di più mostrare, come nostro signore nel bollare de' tumulti di Fiandra ha voluto diffirere & tut ora che hora aspetta da sua maestà, che il per il servizio di Dio, come per il suo particolare, pigli cura & protezione di questo negotio, secondo che fece l'imperator suo padre di felice mem. contra il uso del presente eletto, il quale tiene di questo fatto, che lui chiama ingiuria, una fresca & collusa memoria, & se ne sia tuttavia, come sua maestà vede, le strette pratiche con il duca di Clever. le quali cose però conviene che sieno dette, & trattate a tempo. & con prudentia tale, che io per me tengo, che l' principal pensiero, che si ha da avere in tutto questo negotio, sia l'elezione d'una persona atta a simili maneggio, & che habbia insieme gravità, discrezza, integrità, eloquentia, & maniera di ragionare, consiglio da pigliar partiti ne i casi, che occorressero, & animo da eseguire tutto quello, che da nostro signore gli sarà imposto.

Scrittura, mandata dal cardinale Alessandrino al card. Commendone, sopra l'elezione dell'arcivescovo di Colonia.

Faccendo nostro signore elezione de la persona, quale li parerà conveniente a questo viaggio tanto importante, & che sia pratica & discreta, & che già havessi trattata altre volte con principi & altre persone del sacro imperio de la nation germanica, pigliando quel colore per il suo viaggio, che parerà più a proposito così per andare a trovar sua maestà, come anchora alcuni prelati de la Germania, & specialmente gli elettori ecclesiastici, augustin, & troveresse il qual colore potrà offrire con li signori ecclesiastici di visitare, & consolar loro in nome di sua santità in questi tempi tanto travagliosi, & di tanta rovina de la religione, & esortarli, che procurino, che gli ecclesiastici vivano di maniera, che si levi ogni causa di scandalo a' laici, acciocchè, mancando loro questo argomento, tanto più agevolmente s' riconoschino, & che le loro orazioni fatte a Dio così per loro stessi, come per il popolo, sieno più accette per piacer la sua giustizia ira, & simili esortazioni a questo proposito, che non potranno se non far grato il suo viaggio appresso tutti li buoni de la Germania, & mandrà sua santità a questa tale persona, che farà ogni diligentia per quanto prima trovarsi ne la corte di sua maestà cesare.

Dove cominciando prima la sua commissione con il nuntio di sua santità, & domandando audientia, fatti prima li amorrevoli uffizj verso quella maestà a nome di sua santità, & datale la santa benedictione, donandole le lettere credenziali, dichiarerà il desiderio, che quella ha d'intendere nuove buone de la sua salute; & attuale nuova de la buona dispo-

praefectis, ejusmodi pastorem diligentes, qui salutaribus doctrinae

disposizione di sua santità, & certificata di la paternità affettione, che le tiene, & di accomodarsi a quanto potesse per beneficio suo, le dichiarerà la causa pubblica di questo suo viaggio.

Poi le dirà ingenuamente, che, anchora che sua santità gli habbi incargato di far questo viaggio sotto questo colore, per il quale anchora conoscerà, che questa sua ita non potrà se non far frutto; la causa principale d'averlo sua santità mandata fu per querelarsi con esso lei de l'eletto arcivescovo di Colonia, & conferir de li meriti, con li quali si potesse venire al rimedio di cosa, che porta boggi tanto scandalo ne la chiesa di Dio, di malissimo esempio, & di pernicioso consequentia. Le dirà, che tiene per certo, che sua maestà si ricorda de gli offitj fatti con sua maestà l'anno passato col mezzo del signor legato, & di come già si querelò con sua maestà di che essendo tanto tempo fu eletto casui in quella dignità, tenendo poco conto de li antichi decreti de li concilij, & de gli ordini de la santa chiesa, sia quò non habba preso da la sede apostolica confirmatione alcuna de la sua elezione; & che, non essendo questa patronato suo, nè potendo lui pretendere altra ragione a questo beneficio, se non col mezzo de l'elezione, & confirmatione di questa santa sede, che pur in contempto & vilipendio di quella persevera nel possesso, con grandissimo carico di sua coscienza, non potendo far li fructi di quella chiesa suoi, nè amministrarla legitimamente, non havendo la autorità da chi gli le può dare.

Che sia quò ha preso per pretesto, per non pigliar la confirmatione, il non voler far professione de la fede, conforme a quello che nel concilio tridentino è stato decreto: & questo con dire, che questa sia cosa nuova, & che non possi lui introdur cosa nuova alcuna senza il consenso de gli altri signori electori suoi

fratelli, per le confederazioni, & capitoli, che hanno infra loro; & che di più di questo, le pareria qualche cosa di far questa professione, attento che alcuni l'hanno voluto imputare di non esser fucto ne la religione, & che a molti pareria questa professione di fede fatta adesso per lui una specie di abjurazione; aggiungendo, che il concilio tridentino non ha stato accettato ne la Germania. & quanto questo argomento ha suor d'ogni ragione, tanto più che se ne serve persona telesiastica, lo può conoscere ognuno, essendo notorio a tutta l' mondo, che la institutione del detto concilio ha fatto principalmente per rimedio de gli errori, che hanno preso principio, & sotto tanto & così pernicioso progresso ne la Germania, a richiesta de l'imperatore & de gli stati del sacro imperio, celebratosi in Trento, per esser quella città de la nation germanica, & per dar loro questa commodità, essendosi comparso in persona il suo predecessore l'arcivescovo di Colonia, l'elettore Adolfo, & anchora l'elettore di Mogantia, & molti altri prelati de la Germania; & quelli, che personalmente per alcuni rispetti non vi hanno potuto comparire, mandaron li suoi ambasciatori; & havendovi concorso tanto gran numero di prelati d'ogni natione, & ambasciatori de lli principi principali di tutto la christianità, & che, anchora che alcuni ostinati ne l'heresia, cioè ne la Germania come in altri luoghi, repugnavo li decreti del sacro concilio (il che fanno, sapendo che in essi son condannati li loro errori) questo non l'ha però l'autorità in alcun modo de li decreti del detto concilio, havendo essi la medesima origine da lo Spirito Santo, che tutti gli altri concilij, tenuti da tutti gli christiani in tanta autorità fin dal principio de la chiesa, non vi è dubbio alcuno, che se da gli ecclesiastici de la Germania si of-

Orinae praeceptis, vitaeque exemplis domini gregem, tam multis

servassero li decreti del sacro concilio, non haveſſero a eſſere di grandifſimo giuſtamento poi per la reduction di molti a la buona via, vedendo levati gli abuſi, & che gli ecclieſiaſtici ſi metteſſero a fare il dover loro, inſeguendo i popoli così in eſſempio, come con le parole, & amministrando loro i ſacramenti con quella riverentia & devotione, che conviene.

Dirà anchora, che ſua ſantità d'è certo, che ſua maieſtà intende con quanto poco fondamento ſacci il prefato arcieſcovo queſta difficultà, eſtendo ognuno obligato a far queſta profeſſion di fede in ogni loco & tempo, che ne ſia ribelleſia; & che tanto più a lui converrebbe ſaria per confirmatione de l'honor ſuo, ſe ne la religione alcuni l'hanno havuto ſoſpetto d'errare, & che li ha avanzato tempo per poter trattare con gli altri elettori ecclieſiaſtici ſu queſto punto: ma che non ſ' intende, che ſia adeſſo babbi in queſto fatto diligenza alcuna.

Et quantunque ſua ſantità intradeſſe fin da principio, quanto ſimole ſoſſero queſte eſcoſationi del prefato arcieſcovo, & che intendeſſe, che al ſervizio di Dio & a l'honor ſuo conviene non comportare tal coſa ne l'orator ecclieſiaſtico, del quale deve tenere ſpettial cura, inſieme con l'univerſale, che ha di tutta la chriſtianità. & che haveſſe deliberato far procedere contra eſſo arcieſcovo ſino all'ora, che dal prefato legato ſua maieſtà interſe & l'obligation di ſua ſantità & il deſiderio di quella di ſatiſfare ad eſſo, tuttavia, havendo interſe le ragioni, per le quali a ſua ſantità parve, che all'hor non ſi moveſſe niente, per non dar cauſa in tempo de la congregazione de gli ſtati del ſacro imperio ne la dieta d'Auguſta, a che il prefato arcieſcovo, congiungendoſi con pratiche con alcuni, non contrabaſſe li negotij publici, & moveſſe coſa, che così ne gli altri negotij

de la dieta, come ne la agiata prontamente neceſſaria per la reſpoſta contra al tarco, deſſe impedimento, ſi contentò, compiacendo a ſua maieſtà, & ſperando, che quella troveria qualche modo per ſervare al dovere il detto arcieſcovo, di diſſerire il procedere contra di quella.

Ma vedendo ſua ſantità, che non ſolamente col tempo non ſi guadagnò, ma che ſi va in ogni giorno perdendo, & che non giovane oſſigli fatti ſotto mano con lui per farlo avvedere del ſuo errore: eſſendo poi anchora ſtato informato ſua beatitudine, che realmente il prefato eletto ſ'è moſtrato anchora inuſata la ſua elezione conſentiente a l'erronee opinioni del ſuo zio l'arcieſcovo già Hermann, privato de l'arcieſcavato per bereſia, & che è perſona illiterata, ſorda, & inettiffimo a tale amminiſtrazione, che ſi vede chiara, quanto poco ſia il zelo, che ha verſo la religione catholica, & che, non havendolegiſtima autorità, ſenza ſcrupolo di conſcientia continua in quella amminiſtrazione, ſenza haver preſo dal tempo de la ſua elezione, fatto già tant'anni ſono, altro ordine ſacro, anzi reſtando in quel di ſuddiacono, il quale par che preſe ſolamente per ſorſi capitulare; che non offenda niente del giuramento fatto al tempo de la detta elezione (del quale ſi potrà dare al prefato nuntio una copia) nè ſia quel ho ſuffraganeo, & così ne la dioceli colonienſe non ſi dà la ſanta confirmatione, in tanto pregiudizio de le anime, nè ſi conferiſcono gli ordini (il che par che ſia un voler privare di preti la Germania, che tanto ne ha di biſogno): che ſi vede manifeſtamente, che a quelli del magiſtrato di Colonia, che hanno anchora ſerviti ne la fede catholica & vorranno la confirmatione di eſſo, ſi moſtra il prefato eletto contrarlo, & per altra parte favorevole pur troppo a quelli, che notoriamente ſono notati di eſſere

heretici.

tis praesertim undique imminentibus corruptoribus, fideliter  
alere

beneficii, & che procurano la rovina di quella terra, la quale fu già con assai travaglio s'è mantenuta in alcun modo ne la catholica religione: vedendo di quanto diservito di Dio saria l'ulteriore tolleranza, & dubitando de li disegni, a li quali par che tenda il prefato eletto, non pare a sua santità in alcun modo convenevole lassar di metter la mano al rimedio di tanto male, dubitando, che Dio benedetto non si risentissi gravemente, di che, per rispetti humani anchorchè in cosa, che comportandosi più lungamente, poteria ne la politica portar gran pregiudizio, si desistesse di mettervi la mano.

Il che però non ha voluto fare senza prima conferirli col mezzo del prefato nuntio con sua maestà, ricercandola di consiglio, aiuto, & favore: sperando, che per la pietà sua, & per satisfare a l'obligazione, che come catholica imperatore ha in questa parte, & considerando con quanto paterno amore sua santità si lascia persuadere a diffinire il procedere per la causa detta di sopra, che adesso l'ajuterà con ogni suo potere a la provision necessaria di farsi a quella chiesa innanzi, che neoghi con li disegni di questo eletto a perdersi del tutto.

Essendo che si vede chiaro, che ad lo nascono quelli scrupoli, che lui pretende per non far la professione di fede (poichè l'elettore trentense offerisce di farla) ma che ha altri disegni, & che deve esser vero quel che di lui si dice, che pretende di far di quella chiesa, & stato un dominio veramente temporale, & separar l'elettione, contra li antichi ordini, & senza autorità legitima, di quella chiesa, il che saria confonder del tutto gli ordini del sacro imperio, & saria di tanto pregiudizio a gli altri due ecclesiastici elettivi, a li quali non può mancar sua santità col mezzo del prefato nuntio avvisar loro di quanto

posso, acciòchè in questa azione fa da loro ajutato, come spera, & che li dicano il poter loro de la forma, che si dovrà da tenere per procedere contra lui: il quale non posso lor tenere per elettore, non essendo confermato: & al suo procedere consideranno, quanto saria pernicioso, se restasse in quella amministrazione.

Che di questi mali disegni del prefato eletto si avvedano chiaramente gli stati di Colonia, e così il capitolo, come il governo de la terra, & altri, & che sotto colore di voler riunire l'arcivescovato più presto, che di fare, come lui dice, cosa nuova, tiene fine di darlo a qualche suo parente, forse simile a lui, ritenendo lui la maggior parte de lo stato temporale, & anchor con quello l'elettione, & abolir, come di sopra si tace, li preti in quella diocesi, non si conferendo gli ordini, & sottomettendo quelli, che vi sono, al giudizio de' laici, in contempto de li privilegi ecclesiastici, & del tutto contra li sacri canoni, di che avvedutisi li signori del capitolo, & che volera innovar gli stati de l'arcivescovato per tentar le vie, con le quali si potesse condurre a fine quelli suoi disegni, hanno quelli del capitolo notato, come signori perpetui de gli studi, non essendo l'arcivescovo se non amministratore nel suo tempo, di non comparire a la convocazione del detto arcivescovo, sotto pena de la perdita de i suoi studi.

Et essendo le cose in questa terminata, cominciando quelli dispartirsi fra loro, essendo li disegni de l'elettore tali, che chiaramente si può vedere quanto apparecchiata & vicina sia la ruina di quello stato elettorale, si prontamente non vi si mette il rimedio, tirando questo eletto, il qual pare habbi congiurato la ruina: & che per farlo pareria a sua santità di citarlo legitimamente, & procedere contra di lui a prima-

alere ac prudenter tueri possit. in quo omnia succedent ex sententia,

privazione, sperando che sua maestà non mancherebbe d'ajutar l'esecuzione col suo braccio temporale.

Vero è, che ne la buona provvisione, che in luogo di questo si potrà fare, vi si trovano difficoltà assai. essendochè da l'arcivescovo Aloiso in qua, si vede quanto poco convenevoli sieno state le persone elette da quel capitolo per quella dignità, & quantunque si escusino di questa elezione alcuni, con dire, che furono affrettati pur troppo, acciò non mancasse ne la dieta di Francfort un elettore, & che non debbero tempo di convocar tutti li capitulari, paragonassimo alcuni ingenuamente, che fra quelli principali, de li quali s'ha da fare elezione, c'è pochissima fissa. li che avvinco, perchè havendo da essere quelli principali canonici eligibili, conti, & essendo la maggior parte de li conti d'Alemagna disgiunti da la religione, senza haver rispetto a questo, havendo loro da conferire li canonicati secondo li turni, li danno a gli parenti loro, allevati da la lor prima età ne gli errori de' lor padri.

Per il che faceva sua santità pensiero, se saria convenevole per questa volta servirsi d'un'espediente già usato in quelle medesima chiesa, acciò non dichino, che si intenti cosa nuova (essendo che si trovano, che già il reverendissimo cardinale di bo. ma. Nicolao de Cusa fu deputato amministratore di quello arcivescovato per tre anni) & che adesso si pigliasse o il reverendissimo cardinale d'Augusta, o qualsivoglia altro, che si giudicasse atto; o che, privandosi costui, si ottenesse da quelli del capitolo, che, non essendo nel collegio loro persona convenevole, facessero per questa volta postulazione di qualche persona fuori del collegio, che si trovasse atto al buon governo di quella chiesa: essortando sua maestà cesarea a che, come di sopra si è ditto, voglia dare a sua

santità in questo negotio il suo buon consiglio, sperando, che poi non mancherà a l'esecuzione, la quale si spera, che agevolmente si potrà fare, venendo il serenissimo re catholico ne li suoi paesi bassi, ritercandola sua maestà cesarea, che come principe del sacro imperio voglia offrire a sua maestà in quella parte col suo favore: & è verisimile, che con la riputazione del prefato re, & essendo lui vicino, & molti del capitolo, come si vede, & de gli stati, & de gli principali anchora de la terra di Colonia poco favorevoli al prefato elettore, havendolo sospetto di mettersi in pratiche, che a loro fariano di tanto pregiudizio, & non pagando il prefato elettore niente de gli antichi debiti di quella chiesa, imbarcando tutte l'entrato a beneficio suo per accrescer li suoi particolari stati temporali, s'è fatto a molti odio.

Havendo la risposta di sua maestà, ne darà il prefato nuntio avviso a nostro signore diffusamente, & con la maggior diligenza, che si potrà: & s'incamminerà verso Augusta a Norimbergh per pigliare il suo camino a dirittura a li due elettori ecclesiastici: fermandosi però in qualcheuno di questi due luoghi, o appresso, aspettando la risoluzione di sua destituzione, la quale gli manderà per la posta, & se gli dirà poi più diffusamente conforme a quello, che con sua maestà doverà negoziato; quello, che con li detti principi elettori, & con quelli di Colonia dovrà da fare.

Annotationi del card. Comendone sopra la scrittura mandata dal card. Alessandrino.

1. Il colore di andare a visitare il magnifico, & il treventese, la credo che potrà esser solo il passare per andare in Fiandra, & visitarli come di passaggio.

Non



tentia, si, reliquis posthabitis rationibus, tantum vobis eo tempore

*Non nominerei elettore il treventese, finchè non è confermato.*

*Non direi a l'imperatore d'esser stato mandato sotto altro colore, ma d'esser stato mandato a posta per questo.*

*Non mostrerei di far solamente querela, o di conferir con sua maestà, ma espressamente mostrerei, che nostro signore non può più differire &c. richiedendo sua maestà ad ajutare &c.*

2. *Dove nomina patronato, lo tacerei quella parola, la quale non è punto necessaria, & patria desolare nuovi humari.*

*Dove dice, che quelli prelati di Germania, che personalmente non hanno potuto intervenire al concilio di Trento, vi hanno mandato suoi ambasciatori, seria forse meglio il tacerlo, perchè si verifichino in pochi.*

4. *Dove dice, che questo eletto anche innanzi l'electione s'è mostrato costante a l'opinioni del suo, seria forse bene vedere, se se n'ha prova.*

*Dove dice de' disegni de l'eletto, seria anche bene d'intendere, se si fanno per certo, per non dir cosa, che argando, bisognai tacere, o che metta l'eletto in più riputazione, che non converrebbe.*

5. *Dove dice, che l'elettore treventese offerisce di fare la professione de la fede, seria forse bene haverla prima in mano, massime, che già più d'un mese i suoi ambasciatori sono in Roma, & non la danno.*

*Dove dice, che sua santità vuole havere informazione da gli electori del modo, con che s'havrà a procedere contro questo eletto, io non so, se forse fosse meglio mostrare più risolutezza di procedere &c. non restauo però di ascoltare quello, che & l'imperatore & gli electori dicessero.*

*Dove dice, che a sua santità pareva di citarlo, è bene di considerare, se fosse meglio dire, che sua santità è per citarlo.*

6. *Dove dice de l'amministrazione del cardinal Cusano, io crederei esser bene a tacerlo.*

*Et similmente lasciarci di nominare ad Augusta, ad altri, ad metterci innanzi il consiglio di far più tosto postulatione, che electione, per le ragioni dette con la scrittura, che sarà con questa.*

*Dove fa mentione de la volontà & favore del re catholico, o vero lasciarci di farla, o la farei con più securtà. perchè se a la corte cesarea non si credesse, che l'è catholico fosse per favorire questa causa, il negatio haberebbe assai mancho calda.*

7. *Dove dice, che, havuta la risposta da l'imperatore, s'avviò in diligenza &c. si patria aggiungere, che, in caso che l'imperatore lo volesse intrattenere, come facilmente sarà, dica d'avere lettere per Fiandra, & commissioe d'andarci quanto prima.*

*Dove dice di fermarsi in Augusta, o in Norimberg, è da avvertire, che 'l cammino più dritto verso Aschburg, dove risiede il magentino è per Norimberg, ma quel de la posta è per Augusta: & il cammino di Norimberg non è molto sicuro: ad la Norimberg sarebbe bene un nuntio, ma il converrebbe andare ad Herbispoli: la qual terra è da una parte del monte Speisart, oltre il qual monte è Aschburg, residenza del magentino. & questa troppa vicinanza, col fermarsi il nuntio alcuni dì, merita forse qualche consideratione.*

*Da Augusta a Magantia habrebbe da passare per li paesi del conte palatino; nel quale conoterrebbe che si guardasse.*

#### Brevi credentiali.

A l'imperatore.

A l'arciduca Carlo.

A l'arcivescovo di Salisburg.

A l'elettore.

pore proposueritis Dei gloriam, & salutem populorum. quem  
Vol. IV. R r judi-

*A l' eletto di Treveri.*

*A l' eletto d' Osnaburg.*

*Al capitolo di Colonia.*

*A l' arciduca Ferdinando.*

*Al duca di Baviera.*

*A l' arcivescovo Magantino.*

*Al vescovo d' Herbispoli.*

*Al vescovo di Liege.*

*A la città di Colonia.*

*Al cardinale d' Augusta.*

*Al re catholico.*

*Et ne la corte del re catholico a chi parerà a sua beatitudine, & oltre a quelli, s. a 6. brevi credentiali in bianco:*

*Et uno al duca di Cleves, del quale si potrà valere secondo il bisogno.*

*Al Cardinale Alessandrino.*  
Di Passignano a gli 16. di Settembre 1567.

La lettera, che V.S. illustrissima mi mandò per corriero a posta a gli XI. di questo, mi trovò già partita da Gualdo, & mi fu data solamente hier sera dismontando dal monte de l' Avernio. & però, non havendo potuto rispondere, come li mi comandava, per subbato, dubito di non esser più a tempo, tuttavia non ho voluto restar di scrivervle così in fretta quel poco, che la valerà ne l' alligata scrittura. & supplicandola a baciare humilmente in mio nome i santissimi piedi a nostro signore, io sua buona gratia mi raccomando.

Per trattar con dignità, & per condurre ad effetto la possessione di monsignor reverendissi. d' Augusta a l' arcivescovo di Colonia, io hoel tenuto per bene, che in questa strettezza di tempo si fosse scritto quanto prima a l' imperatore un breve credentiale nel nuntio. & ad esso nuntio si fosse dato commissioni, che, presentato il detto breve a sua maestà, le dovesse dimo-

strato prima quanta satisfattione habbia nostra signore de la buona operatione di sua maestà, & specialmente quanto sia rimasta sua beatitudine consolata de gli offitj fatti nel negozio di Colonia, il quale, per gratia del signor Dio, col mezzo de la prudentia & buon zelo di sua cesarea maestà, pare che si sia rivalto a buon verso. di poi dovesse soggiunto, che sua beatitudine, intesa la cessione de l' eletto, era stata in pensiero di scrivere al capitolo di Colonia per esortarlo ad usare religiosamente & bene la facultà che ha di elegger l' arcivescovo, & a far bona electione di persona, che sua santità per servizio di Dio & di quella chiesa, con pace & sicurezza de la conscientia sua, habbia da confermar volentieri. ma, che havva voluto mandar l' espeditione in mano del nuntio, & communicar prima il tutto con sua maestà cesarea, acciò si facesse questo offitio unitamente & da sua beatitudine & da sua cesarea maestà, essera uno l' intentione & il desiderio d' ambidue, rivalto solo a servizio di Dio, & beneficio di quella chiesa, che, per la relatione, che n' ha sua beatitudine, in quel capitolo non par che si trovi per hora soggetto alcuno idoneo ad esser arcivescovo, che per difetto d' età, & chi per altri impedimenti: onde sarebbe necessario, che i canonici l' inducessero a far una possessione fuor del capitolo di persona, atta a governare & rifiorare quella chiesa. & a questo proposito con buon modo ricordasse il cardinale d' Augusta, lodandolo, come veramente merita d' esser lodato: &, trovando sua maestà inclinata a la persona, le richiedesse a scrivere al cid quanto prima al capitolo; dicendo, come a tal effetto havere in mano un breve di sua santità per il detto capitolo, che l' esorta a la possessione del cardinale d' Augusta. Quando il nuntio trovasse l' imperator non inclinato a que-

judicii & officii vestri fructum quia ea, quam diximus, opinio

a questa popolazione del cardinale, cercasse di mostrare a sua maestà la bontà del cardinale d'Augusta, l'integrità sua, il zelo verso Dio, & la fede verso casa d'Austria; & vedesse di persuadere sua maestà: perchè in vero nostro signore è stato ispirato da lo spietto santo a promuovere questa popolazione. onde mi par tanto meno necessario di ricordar altri, secondo sua santità mi commette. tuttavia, in caso che l'imperatore (il che io non credo) non volesse favorire la popolazione di monsignor reverendissimo d'Augusta, mi potrebbe, che si potrà ricordar il vescovo di Liege, & il vescovo di Munster, che sono vescovi de la provincia colonense, & consuevano con essa, & sono principi di qualche potere, & ambidue di molte buone condizioni, come altre volte n'ho fatto fede a sua santità.

Giudicando nostro signore di dirimere il negotio per questa via, si potrebbe mandare in mano del nuntio Biglia due brevi per il capitolo di Colonia. il primo, che gli offerisse a la popolazione del cardinale d'Augusta; il secondo gli confortasse ad eleggere o almeno a popolare persona atta, & che potesse essere con buona coscienza approvata & confermata da sua beatitudine, & li nominasse tutti tre insieme, prima il cardinal d'Augusta, & poi li due vescovi sopraddetti di Liege & di Munster: & di questi due brevi il nuntio mandasse poi quello, che più piacesse a sua maestà. perchè in vero, non solo per andar bene & con dignità il presente negotio, ma anch'ora perchè sua maestà, per la bontà sua, & per l'opre, che tuttavia offrono da lei a servizio di Dio, lo merita, par conveniente, che nostro signore indirizzi il negotio, quanto più si può, con soddisfazione di sua maestà & unitamente con lei; sì che ognuno veda la buona intelligenza, & la potestà & filiale amorevolezza, ch'è fra lo-

ro. perlochè, come nessuna cosa ha portato mai ne la christianità inconvenienti maggiori, che la poca intelligenza de gl'imperatori con li pontefici, così nessuna cosa può esser più salutare & di maggior comodo, massime a questi tempi, che una buona & sincera concordia fra loro &c.

Perchè ne la relatione, mandatami da V.S. illustrissima, è scritto, ch'essendo passato proposito di popolare il vescovo di Munster, è stato detto, ch'egli non è de la nobiltà richiesta da gl' statuti di quel capitolo, lo non rispose di dire a V.S. illustrissima, esser vero, ch'è detto vescovo non potrebbe, secondo le leggi del capitolo, esser canonico di Colonia: perchè, se bene è di casa nobilissima de' conti d'Haia, & i suoi nipoti sono canonici in Argentina, dove si richiedono le medesime condizioni di nobiltà che in Colonia, nondimeno, havendo dovuto per madre la sorella del re Gustavo di Suetia, il quale di privato gentilibusmo fu assunto al regno, non può provare tutti i quarti de la nobiltà: & però da avvertire, che ciò è necessario ne l'admissione al canonicato con voce attiva & passiva, & conseguentemente ne l'elettione, ma non già ne la popolazione, che si fanno fuori del numero de' canonici. & mi ricordo dovere letto, che l' cardinal garsense non poté mai esser eletto di Saltzburg, anchora s'havesse tanto favore da Massimiliano primo: ma, fatta vescovo garsense, fu poi popolare di Saltzburg. & il cardinal di Cusa, che si dice essere stato popolare amministratore de la chiesa colonense, nacque in una villa, dove si sono stati, di padre povero. Il vescovo di Liege è nobile di Gheltria, di casa Greibich, ma non è conte, nè baron libero: onde non potrà esser canonico di Colonia, ma è bene popolare per la ragion detta. ma nel cardinal d'Augusta essa anche questa scappatoia, che potes-

nio virtutis ac prudentiae vestrae postulat, ut certum expectemus, spiritum charitatis & sapientiae vobis precantes brevi hac cohortatione contenti erimus. Romae. 14. (b) Kal. sept. M. D. XLVII.

potessero havere i canonici, perchè è habile per la nobiltà anche al canonico, essendo libero barone, che in Germania s'uguaglia a conti, & vi è in Colonia canonico un nipote suo di fratello. anzi in questa popolazione del cardinale havrebbero un'altro vantaggio, di non essere affretti a metter contributione a la provincia per la spedizione de le bolle, & mettendola, poteriano convertirla a beneficio de la medesima provincia, che ne ha molto bisogno &c.

Al cardinale Alessandrino. Di Narni a li 19. di settembre 1567.

Di Passignano risposi a la lettera di V. S. illustrissima de gli XI. mandata per corriere a posta. ho poi ricevuto l'altra sua di xlii. et la qual mi richiede informatione di un Laistatritio, governa-

tor di Lusatia. lo fui in Lusatia l'anno 61. & non ci era questo governatore, nè mi viene a mente chi egli sia. ma perchè la sa mentione de la diocesi misense, le dirò, che, se è negozio che appartenga in qualche cosa a la chiesa misense, V. S. illustrissima saprà, che quel vescovo è fatto apostata, & (come intendo) ha preso moglie, & convenutosi con l'elettore di Sassonia, gli ha lasciato quasi tutti i beni del vescovato, riservandosi solo un castello; il qual disegno di fare hereditario de' suoi figliuoli. lo sono arrivato in Nurni, & fra pochi di spero di venire a piedi di sua beatitudine, & a servire la signoria vostra illustrissima: a la quale faccio riverentemente le mani. Di Narni a gli 19. detto.

(b) V. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 262.

## XLVIII.

Pius PP. V. Decano & Capitulo Coloniensi. (a)

Ut optimum archiepiscopum, ac, praeter caeteros, Othone cardinalem Augustanum eligant, hortatur.

**L** Aetati sumus mirabiliter in domino perseverantia officii vestri & constantia religionis, quam zelo fidei & pietatis vestrae confisi, ut nobis semper antea polliciti sumus, sic hoc tempore collaudamus, & sacrae benedictionis munere libentissime prosequimur. quoniam vero divinae obediens inspirationi archiepiscopus vester cessit archiepiscopatu (b), per viscera misericordiae

R R 2

diae

(a) Tres hujus epistolae tribus in codicibus exempla invenimus, primum in bibliotheca barber, alterum in biblioth. vatic. tertium in tabul. vatic. cui postremo in diei ac mensis, quo

data fuerit, notatione obsequi sumus, quem reliqua duo tum ab eodem inter se discrepent.

(b) Apparet ex hoc loco, septembri hoc ipso mense Fridericum Vedam coloniam

diae domini nostri studiosissime vos cohortamur, ut eum ad illud

Ionienſis archiepiſcopatu ſeſe jam abdi-  
caſſe, Piqueſ tam ipſam abdicationem  
innotuiſſe. mirari propterea ſubit,  
eundem Pium binas deinde, tribus  
ſerme interjectis menſibus, litteras (al-  
teris ad colonienſe capitulum die 19.  
novembris, alteras ad Maximilianum  
imperatorem die 6. decembris) dediſſe,  
quibus in litteris de eadem abdi-  
catione, tamquam de recenti re, ad  
ſequē proximē perlata, agere videtur.  
nos utraque ex Laderchii *Hiſtoris ec-  
cleſie* tom. XXI. pag. 422. leſtoribus di-  
ligentius conſiderandas, deſcribimus.

11 Dilectis filiis Decano & Capita-  
12 lo eccleſiæ colonienſis.

13 Pius PP. V.

14 Dilecti &c. Non parva animi  
15 moleſtia ac ſolicitudine liberati fui-  
16 mus, poſtquam ex litteris nuntii no-  
17 ſtri, apud majeſtatem caſaream reſi-  
18 ſidentis, cognovimus, eum, qui a  
19 vobis electus archiepiſcopus fuerat,  
20 ſuo tandem jure ceſſiſſe. gaudemus  
21 admodum, & Deo gratias agimus,  
22 quod jam de integro poteſtas ad vos  
23 delata ſit novum archiepiſcopum eli-  
24 gendi. hortamur autem in domino,  
25 & omni ſtudio vos admonemus, ut  
26 officii veſtri memores, matura de-  
27 liberatione adhibita, & eo, quo de-  
28 cet, conſenſu, ejuſmodi perſonam  
29 eligatis, ut electionis veſtræ & Deo  
30 & hominibus rationem reddere poſ-  
31 ſitis. agitur, ut videtis, honor Dei,  
32 agitur animarum ſalus, agitur offi-  
33 cium & exiſtimation veſtra. cogita-  
34 te, quam hæc turbulenta ſit tem-  
35 pora; mementote, quanto in pe-  
36 riculo aliæ iſta eccleſia verſata ſit,  
37 quanta damna & detrimenta acce-  
38 perit, quorundam præſulum cul-  
39 pa. ſi usquam capitulum illud in  
40 eligendo archiepiſcopo curam & di-  
41 ligentiam adhibuit, nunc multo ma-  
42 jorem, quam antea, adhibeat ne-  
43 ceſſe eſt. proinde Dei tantam obſe-

44 quium & animarum ſalutem atque  
45 utilitatem eccleſiæ propoſitam ante  
46 oculos habete; & eligite ſeu poſtu-  
47 late virum, cujus exploratum &  
48 plane compertum habeatis catholi-  
49 cæ fidei ætulum, qui præterea vita  
50 & moribus & rerum uſu atque pen-  
51 dentia ad tantæ eccleſiæ regimen,  
52 non ſolum in ſpiritualibus, ſed  
53 etiam in temporalibus, maxime  
54 aptus atque idoneus ſit. talem ſi,  
55 ut ſperamus veſtra fide, probitate  
56 prudentiaque conſiſ, elegeritis,  
57 electio veſtra Deo grata, eccleſiæ  
58 ſalutaria erit; vos autem iudicii ve-  
59 ſtri non ſolum a nobis & ab omni-  
60 bus aliis magnam laudem, ſed a Deo  
61 etiam præmium conſequemini. Da-  
62 tum Romæ apud S. Petrum ſub an-  
63 nulo Piſcatoris die 19. nov. 1567.  
64 pontificatus noſtri anno ſecundo.

65 Chariſſimo in Chriſto filio no-  
66 ſtro Maximiliano, Hungariæ & Bo-  
67 hemiæ regi illuſtri, in romanorum  
68 imperatorem leſto.

69 Pius PP. V.

70 Chariſſime &c. Gravi admodum  
71 cura levati ſumus, poſtquam cer-  
72 tiores facti ſumus, electum a capi-  
73 tulo colonienſi electionis ſuæ jure  
74 ceſſiſſe, quæ in re ſicut majeſtatem  
75 tuam perſuaſum habemus ſuoſtam  
76 eſſe officio, quod ipſius ſapientia  
77 ac pietate dignum erat, ita conſidi-  
78 mus, curæ ei quoque futurum eſſe,  
79 ut ad eccleſiæ tantæ regimen ejuſ-  
80 modi perſona a capitulo eligatur,  
81 cujus integritas fidei, ac religionis  
82 orthodoxæ zelus cum vitæ & mo-  
83 rum honeſtate conjuſtus ſit, quæ-  
84 que præterea ætate ac rerum uſu  
85 apta ſit ad tantum onus ſubeundum.  
86 etenim, ſi usquam adhibita in eli-  
87 gendo cura ſuit, hæc maxime tem-  
88 pore curandum & providendum eſt,  
89 ut quamoptimo præſuli ac paſtori  
90 ea eccleſia committatur. ad quod

91 nos

istud archiepiscopale munus eligatis, qui tantum onus, primum catholicae fidei, deinde charitatis & prudentiae laude, possit sustinere. quid temporum, quid locorum conditio postulet, videtis. Dei omnipotentis gloriam, salutem animarum, & exaltationem vestram in isto discrimine electionis versari intelligitis. quod si in collegio vestro non esset, qui vel aetate vel facultate vel aliis rationibus, quae ea in re maxime requiruntur, archiepiscopali muneri, omnium difficillimo, vel iudicio vestro vel sua confessione, satisfacere posset, quanta esset vestra laus, quanta apud Deum vobis reposita merces, si alium postularetis, quem archiepiscopalem provinciam utiliter administraturum consideretis! qua in cogitatione, ut vobis de jure privilegiorum ac libertate suffragii vestri nihil praescribimus, quam augere & ornare vehementer cupimus, sic, pastoralis officii sollicitudine, & paternae erga vos charitatis affectu, cogimur eum, si res integra est, vobis proponere, in quo postulando archiepiscopo colonienſi & a Deo & a piis omnibus magnam gratiam inire possitis. is est venerabilis frater noster Otho, cardinalis Augustanus (c), cujus ardorem catholicae religionis & summum chari-

tatis

9. nos quidem diligenter, pro eo ac  
10. debuimus, ipsum capitulum hortati  
11. sumus. sed speramus, ut diximus,  
12. maiestatem tuam quoque studiose  
13. curaturam, ut in hac re Dei omni-  
14. potentis honori & animarum saluti  
15. quamoptime consulatur. quod cum  
16. faciet, gratissimum Deo obsequium  
17. praestabit, & maximam ab homini-  
18. bus laudem merebitur. Datum Ro-  
19. mae apud S. Petrum sub annulo Pi-  
20. scatoris die 6. dec. 1567. pontificatus  
21. nostri anno secundo.

(c) Othonis Truchseſſi cardinalis, augustanorum episcopi ( ejus, cujus nomine scriptae a Pagiagno sunt pleraque eorum epistolarum, quae secundo ac tertio hujus operis volumine continentur ) praecleara ac magnifica laus est, cum, Pil V. sanctissimi pontificis iudicio ac testimonio, dignum fuisse, cui colonienſis ecclesiae gubernatio committeretur. hominis praestantem dignitatem summaque merita Albertus, Bavariae dux, litteris ad ipsum Pium die 1. febr. 22. 1566. datis, com-

plexus his verbis fuerat: *Quamobrem ita mihi persuadet, cum maximus sit hujus cardinalis in ecclesiam & reip. christianam merita, hoc demum sub sanctitate vestra idoneum venisse tempus, quo ejus iusta habeatur ratio, quo praeimia virtuti decernantur, quo laboribus atque periculis grata mercede satisfiat. ut enim plebs in Deum, fides ac devotio in sacrosanctam sedem apostolicam, animi sinceritate & candore erga omnes, a nebulis saecularibus facile superatur, hoc certe sibi peculiare & quod proprium habet, quod nemo est antistitem in Germania, qui tantum in religionem contulerit, tan- taque pro eadem perperas sit, ac etiam non sustineat fortiter. nam, si cultus divini auctorem & observantiam spelles sanctitas vestra, nihil desiderabili in eo, quod praesentem ecclesiam procerum plebs addi queat; si velis servare, si animus pro religione intrepidus, si arguta praesentissima pericula in consideratione veniant, herolae appareant istae virtutes, omnesque in sui adjuvantem*

tatis studium satis vobis notum existimamus . quare talem virum

stolentem atque aurorem rapientem, necesse est : si denique tam episcopatus , quam proprium bonorum effusissima largitis , in usus ecclesiae optimos & saluberrimos factis , suo pondere discutiantur , dignissimus profectus iudicabitur , cui ab eo loco , in cuius honorem & dignitatem ipsa omnia collata sunt , gratiae efficaci saepius habeantur . ac pietatis quidem studio , eosque cardinalis virtutes , quae Romae in admirationem veniunt , ipsa sanctitas vestra laetenter necum testabitur . . . Catholicae autem religionis quam servide & sancte sit amari , ipsa posteritati semper loquantur pericula , testabuntur domus , injurias , afflictiones & persecutiones ejus , quibus afflicti quidem gravissimae & saepissime fuit , ac nunquam expugnatus , nunquam ita oppressus , ut officium deponeret , ut patrum cum haereticis manifestis periculis praeferreret , cessit aliquando angustiae reip. sacris , dum ea a pessimo & seditionis quoque invaderetur , ejusdemque clerum in Navarra mea & alibi committere maluit , quam haeresei & rebellis spectatorem Augustae agere . . . neque satis illi erat pro Dei gloria , pro ecclesia & religione salutarum possum esse bonorum & possessionum , nisi vitam quoque in discrimen adduceret , & sanguinem , qui solus superesse videbatur , illustrissimae ecclesiae hostibus subiceret . . . Etsi autem gravissimus ipso belli tempore apud & homo episcopatus sui miseris modis dilacerata & afflicta fuerit , ac propter illatam calamitatem multis adhuc annis ad se redire via quaeat , studio tamen liberalitatis & munificentiae tam impigre exerceat reverendissimus & illustrissimus cardinalis , ut , unde suppetere ipsa omnia , miraretur quidem aliqui , nemo autem esset , qui vel episcopatum , vel patrum cardinalis domo tantis impensu respondere putaret . non universali diligenti studio nova constructio & institutio , am-

plissima professorum salaria ; pauperum scholarium stipendia , aedificia , & collegia ibi rebus idoneis & necessaria , quanti constiterint , quam exhaussim reddiderint auctorem , facile conjeduram facient , qui tallum rerum experientia sunt edocti . . . Haec novae scholae fundatio , quae tam propter seipsam aeternitatis gloria dignissima est . . . tam etiam auctoris pietate ac virtute commendabilis existit , omnibus satisfacere , omnibus placere atque grata esse merito patuit : ipsi autem fundatori non satisfecit soli . floruit ibi studia publica & privata , docebantur discabanturque ingenuae artes magna alacritate , verum , qui nihil magis in votis habebat , quam ut ea , quae docturatur discerenturque , ad omnipotentis Dei laudem ac gloriam finaliter consecraret , atque beneficentiae morum preceptis vitae quaedam sanctissima egregie responderet , desiderabat in magistris laicis disciplinae rigorem , in discipulis & auditoribus vitae ac morum continentiam , quibus ut morderetur ex aequo , ut tam professores in ordine redigeret , quam scholarium petulantiam cohiberet , molibus impensis jam erant Dillingae novae societatis Jesu collegium , humanum sanctissimum & doctissimum continendum , qui formandorum ingeniorum ac morum soli delinque magistri manent , solique in caeteris imperium habeant . quae ex re quantum ad ecclesiam catholicam , quantum ad rempublicam , quae ex re quantum ad catholicos clerici seminaris , ex hac nobilissimi & ingeniorum adolescentium castissima educatione & instructione , quantum ex omnium aliorum Germaniae episcoporum scholis , studiis , & impensis ; cum inde

rum vobis etiam commendandum putavimus; quem si postulare libuerit, quia civitati ac dioecesi vestrae optime consultum fore judicamus, nobis propterea pergrata fuerit illa postulatio. Deum quidem precamur, ut ipse liberar consultationes sententiasque vestras in archiepiscopali creatione ita regat ac moderetur, ut eum deligatis, quem nos, de incolumitate provinciae vestrae summo opere laborantes, libenter confirmare possimus. Datum Romae. Prid. (d) id. sept. M. D. LXVII.

## XLIX.

*Inde non eruditi solum, sed & sanctissimi moribus imbuti homines expelluntur. quae omnia cum ita se habeant, cum reverendissimus & illustrissimus cardinalis non modo omnes suos & episcopatus secularitates his rationibus in usum suum sanctos & utiles optime collocatis, sed etiam temporis iniquitate, belli ac scelerum incommodo, sumptuumque magnitudinis obrutus, uti grande alacritatem confonderit, animi ac solius certe pontificis liberalitatis eris auxiliare. adhibere manus, tam praeclarissimas virtutes, ne sub pondere concidunt & languescant, fovere; tot erga sanctissimam sedem apostolicam in religionem, in reip. merita agnoscere &c. Eiusdem Othonis card. Augustani dignitati testimonium hoc card. Commendonus in litteris ad card. Romanum die 30. mart. 1566. (hoc est, quattuor ante quem proximas Alberti, Bavariae ducis, scriberentur) dederat: *Monsignor illustrissimo di Augusta, che arrivò qui (in Augusta) o li 18. del presente (marzo), mi ha mandato a mostrare una lettera de l'agente suo di così (di Roma), il quale scrive di havere qualche difficoltà in ottenere da li ministri di nostro signore la confirmatione de la lega-**

*tionem, che ha ne la città & diocesi sua; & mi ha pregato a volere scrivere in sua raccomandatione. io, se non temessi per certo, ch'è molto ben noto a sua santità & a V.S. illustrissima, come il cardinale usi ben queste facultà, & quanto giovi esso a la sede apostolica; ne scriverei più languente, con pregarla, che volesse conservar la dignità & l'autorità di un prelato tanto principale & utile in questa provincia. hora non le dirò altro, se non che, lasciati da parte i meriti del cardinale, la signoria vostra illustrissima per servizio de la religione sia contenta a far, che gli siano non par confermati, ma ampliat: perchè le facultà a li buoni non sono mai troppo per servizio di Dio, & a li tristi non sono mai poche per loro iniqui guadagni.*

(d) XXI. ed. cod. vatic. Kal. sept. cod. barber. in quo tamen monitis a librario meo sum praefixum quidem esse quemdam ante Kal. diem, sed, propter nescio quam pagellae complicationem, legi non posse. ego, quemadmodum supra dixi, codici tribul. vatic. in hac mensis dieique notatione obsequutus sum.





## XLIX.

Pius PP. V. Decano & Capitulo Colonienſi. (a)

*Idem argumentum.*

**I**ngraveſcit in dies paterna ſollicitudo noſtra de iſto domini grege, proprii paſtoris praefenti cura deſtituto. licet enim piam ac religioſam prudentiam veſtram, ut antea ad vos ſcripſimus, in iſta deliberatione omnino deſixam eſſe confidamus, quomodo ſtudii ac ſuffragii ſui rationem Deo, nobis ac piis omnibus probare poſſit, tamen, qua ſumus in iſtos populos patria charitate, temporum & locorum pericula caute circumſpicientes, alacritati veſtrae paſtoralis etiam vigilantiae ſtimulos addendos duximus. urgete igitur, quam maxime poteſtis, electionem archiepiſcopi, iſti muneri ac tempori congruentem, vel, ſi illa talis exiſtere non poteſt, qualem neceſſitas flagitat, propter aliquod in collegio veſtro vel aetatis vel alterius cujuſvis rei apertum vel etiam ſuſpectum incommodum, adhibete eam poſtulationem, qua & ſuperioris temporis voluntas conſiliumque veſtrum in iſtam rationem comprobetur, & ea opinio in reliquum tempus propagetur, vos in iſta ſuffragatione vobis eum ſinem tantummodo propoſuiſſe, ut ſimul Dei gloriae & iſtius gregis ſaluti conſulatis. illa enim erit vera libertas, illa dignitas, paſtorem non qualemcumque, & cujus vos poſtea poeniteat, ex conſuetudine domi creare voluiſſe, ſed ex ratione aliunde delectum accerſuiſſe; ex quo iudicii veſtri laetiores fructus quotidie capiatis. cujus nos laudis & ſalutis veſtrae cupidiffimi, libertati veſtrae antea proponendum putavimus venerabilem fratrem Othonem cardinalem Auguſtanum, in cujus poſtulatione iſti civitati ac dioceſi ſatiſfactum iri maximopere ſpera-

(a) Haec epiſtola eandem omnino ſententiam continet, quam proxime ſequens *Harerent*, endemque die utraque data conſpicitur. hoc unum eſt inter utramque diſcrimen, quod in illa, praeter auguſtanorum epiſcopum, leodienſium etiam ac monaſterienſium antiſtitum colonienſi capitulo commendantur, ia hac autem eorum antiſtitum commendatio praetermiſſitur. Omnia in hac re geſtus eſt a Pio V. mos card. Commendano, illud, quod ſupra pag. 314. vidimus, monenti; ſi poſſet huc man-

dare in manu del nuntio Biglia due brevi per il capitolo di Colonia. il primo, che gli eſſortage a la poſſultatione del cardinal d'Auguſta; il ſecundo gli conſortage ad eleggere o alcuno o poſſultore perſona atto, & che poſſe eſſere con buona ſcientia approvata & confirmata da ſua beatitudine, & li nominare tutti tre inſieme, prima il cardinal d'Auguſta, & poi li due viſconi ſopradetti di Liege & di Manſter: & di queſti due brevi il nuntio mandeſſe poi quello, che più piaceſſe a ſua maieſta.

sperabamus. id vero etiam nunc eadem conditione, si in integro res est, a vobis petimus, ut pium illum & catholicum virum ad istud archiepiscopale officium postuletis. quod quoniam Deo gratum, vobis honorificum, populis vestris perutile, ut diximus, futurum confidimus, id nobis etiam jucundum fore declaramus. summa autem & ad vos cohortationis & ad omnipotentem Deum obsecrationis nostrae eadem illa erit, ut & libera vel electio vel postulatio vestra ea sit, quam summa voluntate nostra & cum gratiarum actione confirmare debeamus. Romae. v. Kal. oct. m. d. lxxvii.

## L.

Pius PP. V. Decano & Capitulo Colonienfi.

*Idem argumentum.*

**H**Aerent pastoralis nostrae viscera charitatis in cura officii vestri, ac desiderio ejus archiepiscopi, qui civitati ac dioecesi colonienfi, salutari isto praesidio indigenti, tot undique impendentibus periculis, securam vigilantiam praestare possit. in quo etsi nobis pollicemur, prudentiam ac pietatem vestram, nostris praesertim superioribus literis incitatum, non defuturam esse istarum animarum necessitati, tamen eandem cohortationem paterno animo nostro erga vos permittendam duximus, ut gravissimum istud archiepiscopalis creationis negotium consicere studeatis. in quo si muneris vestri partes implere non potestis eligendo (a) (quod in collegio non sit is, quem archiepiscopalem personam aetate, fidei vitaeque integritate, ac caeteris necessariis laudibus tueri posse videatis), ut postulando & ecclesiae utilitati ac dignitati & communi existimationi consulere velitis, iterum vos paterne ac vehementer hortamur in domino. & quia postulatio hoc quidem tempore libertati vestrae maxime &

*Vol. IV.*

*S s*

*ampla*

(a) Hoc dicit: Si Monemus colonienfi istius ecclesiae archiepiscopum eligere forte non potestis, et idoneum saltem postulate. Est autem inter ejusmodi electionem & postulationem hoc discrimen, quod electio fit unius ex ipso eligentium coetu, sive, ut ajunt, gremio, postulatio autem alicujus extra ipsum coetum. Ideo autem postulatio haec altera dicitur, non electio, quod, quam eligentium illorum jus lis dum-

taxat personis eligendis, quae sunt ex ipsorum numero, circumscribatur, & aliam extra eum numerum personarum contingere sibi antilitem velint, non eum ipsi sibi eligant atque constituent, sed ejus eligendi constituendique potestatem a romano pontifice, cujus in christiani gregis pastorum electione jus nullis terminis circumscriptum est, possulent.

ampla & fructuosa fore videtur, nominamus etiam (modo vobis & liceat & libeat) eundem venerabilem fratrem nostrum Orthonem cardinalem Augustanum; quo postulando, amplissimum tantae civitati ac dioecesi, summa cum iudicii vestri commendatione, ac salutare donum vos allaturos existimamus. Pervenit praeterea ad aures nostras fama religionis ac virtutis duorum episcoporum, Leodienfis (b) & Monasterienfis (c), archiepiscopalis istius ecclesiae vestrae suffraganeorum; quos & ipsos nominandos censuimus, si forte alterutrius postulatione difficillimo ecclesiae vestrae tempori subveniri posset. nos quidem, acerrima sollicitudine affecti ex pernicioso discrimine, isti populo imminetibus, vim omnem pastoralis ac paternae nostrae & cohortationis & admonitionis effundere cogimur, ut cum nobis confirmandum exhibeatis archiepiscopum, de cujus creatione omnipotenti Deo gratias agere, prudentiam vestram

(b) Gherardi Grofbeckii: de quo vide epist. Zacharia d. 3. apr. 1563.

(c) Ioannis ab Hoja: de quo vide epist. Grato mihi d. a. maj. 1561. & Causa superioribus d. 6. apr. 1563. Verum neque Truchseus, neque Grofbeckius, neque Hoja, sed Salentinus comes ab Iffemburgh colonienfis ecclesiae archiepiscopus a capitulo renunciatus est. neque tamen is a Pio V. sed a Gregorio XIII. anno demum 1572. renuntiationis suae confirmationem impetravit de quo in ejusdem Gregorii XIII. Annalibus lib. II. num. IV. memoriae prodita illa sunt: *Quello che fu di maggior importanza, dei principali prelati, il conte Salentino d' Iffemburgh, arcivescovo di Colonia, e Giovanni, vescovo di Argentina, dopo aver goduto buon poco la prelatura senza spedire a Roma le bolle, si risolvettero di chiedere finalmente la confermazione a Gregorio, mostrando pronti ad obbidire in tutto alla sede apostolica. Vero è, che, avendo il conte Salentino a nera istanza di quel capitolo presso quell' amministrazione con voglia di rinanziarla a llo prima comodità, e riparare la sua stipe col matrimonio, ottenne da Gregorio la detta confermazione senza obbligo di consecrazione. Et lib. V. num. XVII. re-*

liqua de eodem archiepiscopo Salentino commemorantur his verbis: *Poco prima della dieta di Ratibona (anno 1576.) il conte Salentino, arcivescovo di Colonia, aveva finalmente risoluto di lasciare quella chiesa, alcuni anni amministrata da lui, benchè contro il suo genio, da buoni e religiosi pastore: ed a questo effetto incamminatosi alla volta di Roma per dar conto al papa di molti particolari, era già arrivato a Venezia. ma pregato con espresso desiderio da Cesare a voler trovarsi di persona alla detta... mandò a Roma un suo consigliere: dal quale inteso che ebbe Gregorio la pretesa dell' arcivescovo, attristasse non poco, pensando al pericolo, che in questa mutazione di prelato quella chiesa veniva a correre... Desideroso perciò di rinunciare il Salentino da totale deliberazione... istava il papa, ch' egli almeno facesse ogni sforzo per lasciare alla sua chiesa un buon successore, quale sarebbe Ernesto Bavaro... Rappresentati questi ed altri fondamente disorsi all' arcivescovo, quanto al rinuncio dal prender moglie, non si fece effetto; quanto ad eleggersi coadiutore, lo consentì senza resistenza nella persona di Ernesto.*

fram laudare, colonienſi eccleſiae ex animo gratulari, nobis denique in domino gaudere poſſimus. Romae. v. (d) Kal. d. oct. M. D. LXVII.

(d) IV. cod. tabul.vatic. pag. 174.

## L I.

Julius Pogianus Alexandro Glorierio. (a)

*Ad juris prudentiam cum ſermonis elegantiā  
conjungendam hortatur.*

a

26. ſepi:  
1367.

**P**Raeclaram, Glorieri, aciem ingenii tui! quae non hebeſcit in communi propemodum errore juvenutis, nec ſenis (b) cujuſquam auctoritate obtunditur. ſolus enim, vel certe cum paucis, liber a praepudicata opinione multitudinis imperitiae, intelligis, juri civili, in quo interpretando, qua aetate caeteri in eo addiſcendo exerceri ſolent, magna cum laude verſatus es, ex latini ſermonis facultate non parum adjumenti ac dignitatis

S s 2

acce-

(a) Alexandri hujus Glorierii vitae imaginem intulit Janus Nicius Erythraeus in *Pinacotheca* tertiana. n. xiv. ex qua haec, ad Pogiani hanc ad eum epiſtolam illuſtrandam valde accommodata, deſcripti: Ex iis, qui noſtra memoria ad remp. capeſtendam accellerant, nemo forteſte a vitae privatat otioſaſque quaſi portu, majori ſpe ac virtutis opinione, tanquam ſecundis flodibus, impulſus, ad honores vela dedidit, quom Alexander Glorierius, Ceſarſis Glorierii, multis ſummis pontificibus carum epiſtolarum a ſecretis, quae Brevis vocant, filius. etenim locupletis in ſamilla & honeſto genere natus (Atqui Caſarem patrem matrimonio non legitimo natum narrant mihi olim, dum viveret, tanquam valde teſtata rem ſibiſque plane exploreatam, eruditiffimus Claudius Scipio Guerinus galus), quippe qui Joannem Glorierium arſis cognatione attingebat, cui, galorum regis ſecretario & gallicorum epiſtolarum quaefſori, Franciſcus Aſolanus divinus illud Guillelmi Rudolphi apud de aſſe, recentibus atque elegan-

tibus a ſe typli impreſſum, dicit, tum ſingulari ingenio a natura, quam ſanctum in tribuendis animi virtutibus habuit, ingruſſas, optimis atque ſanctiſſimis moribus praeditus, ſeruat dignitate atque praefantia aeterni ſuae aetatis inferior, praeterea Carolo cardinali Borromeo, Pii V. pontif. max. ſecurſis filio, qui tum rerum patiebatur, eximie carus; cujus etiam nomen inſcripto typli mandavit trecenta paradoxa, theoremeta, ac poſitiones juris civilis, quas, declarandi cauſa quantum in eo ſtudio proſequeſſet, publice tuendos Romae ſuſceperat, tribus diebus continuis a diverſis quoliſcumque, qui eas oppugnare conatus eſſet: quod ſane ſcilicet in quo auctori in gymnacho rom. contingeret, praeter ipſum.

(b) Audacior fortaliſſe fueroim, qui ita edi juſſerim. ſed proſecto multo deterius eſt, nec certe a Pogiano, quod codex barbariciſſimus (quo in uno haec eſt a me epiſtola reperta) exhibet, nempe, nec levi cujuſque auſultatate obtunditur.

accedere: excitavit nimirum rei species ac decus sui amorem, amor studium industriamque commovit. in quo equidem (c) bonitatem naturae tuae admiror interdum, cujus (d) aures cum illa barbarie vocum inconditarum tamdiu personaverint (e), tamen vix tibi ostensum verborum vel sententiarum lumen mira celeritate arripias, neque solum politae orationis vim cognoscas, sed eam usu atque imitatione exprimas. quo magis etiam, pro ea, quae mihi cum patre tuo (f), claro in primis & ornato viro, est amicitia, proque meo studio erga te, tali patre dignissimum filium, vel tua sponte satis ad hanc laudem incitatum, cohortandum putavi, ut bona tua noris, & istis tantum eloquentiae igniculis quasi quoddam pabulum, quo ali & augeri possint, latine scribendi exercitationem adhibeas. *stilum* enim si versaris (g), brevi is erit splendor orationis tuae, quo etiam nova ista vestra, quibus nihil esse infantius & ineptius ne tu quidem ignoras, confirmari & illustrari posse videantur. tum vero mihi jureconsultus eris, tam gravi dignus nomine, cum prudentiam cum loquendi commoditate conjunxeris. quod cum veteres illi legum antistites egregie praestiterint, quis jam turbidos istos & inquinatos rivulos ab illis fontibus fluxisse existimet?

(c) *egi* cod. barber. Volebam, quo propius a scriptura recederem, ego proponere: sed malui *equidem*, quod voluit fortasse scripsitque Pogianus. Ac fieri certe potest, ut in barbaris illarum bibliothecae caeterarumque codicibus (diserte enim profitendum hoc mihi ac semel testandum est), quorum variantes lectiones asserere solitus sum, aliud aliquando quiddam legatur, quam quod in aliquo eorum loco legi, affirmarem. verum ego ens codices cum appello, non tam ea ipsa illa exempla dico, quae in hujusmodi bibliothecis adservantur, quam ea, quae ex ipsis illis exemplis mihi a peritis ac diligentibus librariis describenda curavi. non enim aut in ipsis bibliothecis haec scripsimus, aut, quoties de aliquo loco dubitavimus, toties ad eas, cognoscendae rei causa, adivimus, praesertim valde occupati, ac praeterea non raro experti, frequentes ad eas ipsas aditus multis & temporum & hominum difficultatibus atque offensionibus impediri, itaque, si quan-

do in exscribendo librarii mei forte peccarunt, egoque illis, tamquam certis scriptorum in iis codicibus locorum testibus, credidi, non equidem voluisse mentiri credendus sum, cum illud, quod mihi ab illis renunciatum esset, affirmavi, sed mendacibus, quos veraces cur non crederem causa nulla erat, nulla mea culpa credidisse.

(d) Recta periodi hujus compositio atque constructio postulare nescio quid aliud videtur, quile hoc est, *eam tu, cujus aures illa barbarie vocum inconditarum tamdiu personaverint, tamen &c.*

(e) *personaverint* exempl. Emendavi. nam, quamquam a *sonare recte & sonaturus & sonandus* sunt, tamen a *sonari* pro *sonari* boni latinitatis auctores perpetuo adhaeserunt.

(f) *Caesare Glorierio*.

(g) Hoc est, tractaveris ac frequenter adhibueris. est enim *stilus*, ut ait Cicero de orat. lib. 1. c. 150. *optimus dicendi effusus & mollior*.

met? dicerem, quantam & ad gratiam & ad honores consequendos vim haberet ea conjunctio, nisi essent in oculis, qui, jacente reliqua, & ea maxima, turba jurisperitorum, his ornamentis adjuti & commendati ad summam amplitudinem ascenderunt. quod si Romae, ubi tantus est usus cautionum praescriptionumque (b) vestrarum, qui principum amicitia & familiaritate floreat, paene reperias neminem, nisi qui molestiam tristitiamque istius rationis politiori humanitate condierit, quid censes in extremis locis, ubi ne gravioribus quidem fere honos habetur artibus, nisi concinnitas accesserit orationis? de quibus te rationibus jam aliquid cogitare, ad multa pertinebit (f). quorum verborum, quae vis (k) sit, ex meo superiorum dierum sermone, puto, meministi. ne id quidem praetermitterem (l), qui sit ex eo jucunditatis fructus, cum aliquid, latine scriptum, pulchre

(b) *perscriptum* exempl. Emen-  
davi. *perscriptis*, inquit, Guil-  
Baudens, exceptis, & *translatio* novum &  
idem in re forensi significant. . . . *Quin-*  
*tilianus lib. 7. de quaestione actionis lo-*  
*quitur: „Cum ex praescriptione lex pen-*  
*det, de ipse re quæri non est necesse,*  
*ignominioso patri filius praescribit. de*  
*eo solo iudicatio est, an liceat „.* *Alia-*  
*nis quaestionum eo loco, & praescrip-*  
*tionis litteram Quintilianus vocat, quon-*  
*lib. 2. cap. 6. 51. translationem vocave-*  
*rat. „Jurisconsulti in pandectis promi-*  
*sant capiendi verba & praescribendi*  
*quæ sunt: licet praescriptionis vocabu-*  
*lum apud recentiores legum interpre-*  
*tes, & apud juris pontifici conditores*  
*ad praescriptionis exceptionisque tem-*  
*poris significationem coarctatum sit &*  
*praescriptum.*

(f) Hoc videtur Poggianus significare  
voluisse, Glorierium de egregia latini  
sermonis atque elegantiae facultate as-  
sequenda, quæ magno in pretio apud  
externas nationes esset, laborare debe-  
re, ut, cum olim ad eas, aliqua pon-  
tificum rom. legatione ornatus, profes-  
sus fuerit, inigne sibi decus compa-  
rare, & honores, qui ejusmodi lega-  
tiones consequi solent, celerius affe-  
qui possit. Tantam autem Glorierii ad-  
olecentia spem sui vulgo Romæ ex-  
pectationemque commoverat, eamque

illi ad summa quæque reip. munia im-  
plissimosque honores viam Caesar pa-  
ter, tum gratia, qua plurimum vale-  
bat, tum opibus, quibus abundabat,  
straverat atque munierat, ut nihil in  
omni publicorum munerum honorum-  
que ratione tantum esset, quod non  
illum homines, cum ætate processisset,  
consequiturum esse, arbitrarerentur.  
His igitur adolescentem, inquit Ery-  
thraeus, tot ingenii praescriptis serva-  
tisque munus, tot liberalibus disci-  
plinis a parente, qui ipse quoque literas  
amabat, instructus, omnium in se  
oculos atque ora converterat. atque  
initium magistratuum gerendarum scit  
ab eorum loco ac numero, quos, a sup-  
plicibus libellis referendi, Referenda-  
rios vocant. hic enim primus ad reip.  
aduentibus aditus est. . . . At parente,  
qui gratum haberet tali ingenio pro-  
ditum, quiq; de eo audiret omnes  
nos ore bona omnia dicere, hac fovea  
impulsus, cum esset opibus ac divitiis,  
comparavit illi unum inter clericos  
construxit locum, unde facilius est atque  
expeditius ad majores honores ascen-  
sus. . . . His igitur amplius atque ex-  
peditius filia aditus ad honores patret,  
aliud secretarii epistolici munus ob-  
tinuit &c.

(k) *ingit ea* &c. exempl.

(l) *praetermittere* id.

pulchre nobis processerit, nisi elaborantem te nonnunquam, ut  
 in Cicerone oratoriam aliquam virtutem imitarere (u), quum  
 res ex sententia successisset, laetitia elatum vidissem. agnoscit  
 enim bene informatus animus liberalissimam voluptatem, eaque  
 fruitur incredibiliter. sed tibi magis eo etiam colendum est  
 hoc eloquentiae studium, quod sustines magnam expectationem  
 paterni instituti ac muneris; qui (u) cum magnis illustribusque  
 laboribus vobis ad honores viam munierit, te profecto in co  
 cursu, praesertim isto pudore, ista morum suavitate, ista reli  
 gione adolescentem, latine scribendi facultas multum adjuvabit:  
 de cuius (o) studii ratione & via, quia & coram jam collocuti  
 sumus, & posthac, Deo approbante, colloquemur (p), tantum  
 te illud monebo, ne ullam diem sine scriptione patiaris effluere  
 . quod si vel negotia vel homines interpellarint, tu tamen  
 subcisivas (q) operas tibi assumes. nisi enim, in hac vita & in his  
 romanis occupationibus, illo subsidio (r) usus fueris, vereor  
 ecquid unquam habiturus sis sepositi temporis ad obsequen  
 dum animo & cupiditati tuae. Vale (f). Romae. iv. id.  
 sept. M. D. LXVII.

(u) *imitare*, quae res *hic* id.

(x) Glorietur pater significatur, qui pontificiarum epistoliarum scriptor atque artifex praestantissimus habebatur, & erat. Provocabulum autem hoc *patris* ad nomen *patris*, quod in praecedente voce *pater* quodammodo continetur, referendum est. Simili ellipsi usus est Cicero lib. xiv. *epist.* v. ad Terentium: *De hereditate*, inquit, *Precians*, quae quidem mihi magno datori est (valde enim illius amari) *hic*. Quo *illius* referimus? ad *Precians* nempe, qui in *Precians* latenter inest.

(z) *qua studii ratione* *hic*. exempl.

(p) Ex hoc loco, itemque ex altero illo, qui praecessit, ex *nto* superiorum dierum sermone, possumus suspicari, haec ad Glorietur, non absintem, sed Romae commorantem, a Poggio fuisse scripta: ut his litteris codicilli potius, quam epistolae nomen tribuendum sit.

(q) Et *subcisivas*, & *successivas* (a *sub* & *cado* derivato nomine), & *subseclosas*, & *subsecivas* (a *sub* & *seco*)

*operas* aequae utilitate dicimus: est autem operae ita appellantur, quae, & consuetis quotidianae vitae occupationibus nostris ereptas, in alia quam se per temporum intervalla collocamus.

(r) *Subcisivarum* nempe *operarum*.

(f) Non ingratum fore lectoribus puto, si huius adolescentis, de cuius vel amplissimis honoribus summaque felicitate tantam spem Poggianus atque adeo universa civitas romana conceperat, varium deinde in reliqua vita fortunam, vitae denique tristem ac miserandum exitum ex eodem Erythroco subjecero: *“Jam grallatoris, ut inquit ille, possitas ad summam amplitudinem properabat; nec tam illa digna videbatur, quia haberet multum quod perderet, quam quod vera ad illam viam, hoc est virtutibus, progressus. cum fortuna furire ac miscere omnia coepit. Erat in eo tenax iusti relique propostum; vixebant etiam facia atque bonique: contra quae si quis vir princeps niteretur, excluderet ejus cupiditates, neque*

neque quemquam patiebatur plus iure ac legibus posse . . . Cum, die quadam, clericorum castrat apostolicæ senatus de rebus gravibus coisset, atque adesset una Philippus Gasparillanus, S. R. E. cardinalis et contrarius, Gregorii XIII. fororis filius, alium est in eo conventu de quibusdam fratribus, quos contrarius sibi asseribat, sed reverte ad collegium clericorum pertinebant. cumque ceteri, quorum ea res erat, tacerent, solus Alexander suam ac suarum collegarum defensionem auri ac vehementi oratione suscepit . . . Cætu igitur illo, quem diximus, aluisse, ille, qui se læsum putaverat, heruandis, supra quam dici potest, elatos, avunculam adile: rem fecit, quam gesta fuerat, narrat, pontificem, ceterosque sanctissimos, in Alexandrum et in totam ejus domum incendit, inflammavit, incitat. quo facto palam elato, cuncti, tum ut a Gasparillano gratiam inirent, tum ut Alexandrum ejusdemque domus florentem fortunam evertent, ad eum opprimendam confluxerunt. ac primum pontifex Cæsarum, Glavertii patrem, brevium conficiendarum munere ac loco, quantum potest, eiecit . . . tum Alexandro cæteras clericatus ademit, atque alteri concessit, deinde secretariatus apostolici munus, quo illi ejus recuperandi spes omnis adlucetur, creptum, collegio secretariorum addidit . . . procterea bona eorum omnia, quæ inveniri poterant, hæcæ subicienda, eorumque prælia ad aerarium referenda curavit. quid multis moror? beatus erat, qui aliquand excogitasset, quo illi fama, mita ac fortunæ evertentur . . .

Gregorio igitur intra paucos menses, quam hæc gesta erant, e civi crepto, ac Felice Peretto cardinale a Montecitorio, Sixti V. nomine, in ejus locum subrogato, Romam relierunt, petierantque supplicibus ab eo libelli, ut consensum ipsorum susceperet, eamque aequalibus iudicibus, qui nullius neque auctoritate neque gratia neque potentia moverentur, cognoscendam traderet: quod, atqueitate postulati permittit, totius cognitionem causæ auditoribus ratæ romanæ permittit. at illi continuo, non variis, sed cunctis sententiis judicarent, iniquo iudicio fuisse illos oppressos, ac propterea in veterem fortunam ac dignitatis locum restituendos esse. . . Sicutus igitur de sententia iudicum restituit illis omnia . . . Ea igitur, quam diximus, calamitate perfunctus (Alexander) rursus ad ingenium rediit, ac novis se implicuit curamnis . . . Præstibus annuat administrabat, quæ ut urbi Romæ desset, Farnesii principibus esse cenatus obsequere, ne frumentum, quod in suis agris exegerant, externis mercatoribus venderent, qui illud extra ditiosis ecclesiasticæ sine asportarent. quod principes illi cum apud Clementem VIII. quererentur, qui jam affinitatem cum illis meditabatur, ac sibi injuriam fieri dicerent, quoniam id ipsi ex sanctorum pontificum privilegii licitum esset, Clemens Alexandrum, ad se vocatum, graviter verbis accepit, admonuitque, ut conatu desisteret, nisi vim suam experiri vellet. quibus ille auditis, animam despondit, eoque aegritudine non ita multis post mensibus an diebus? repentina morte decessit.





## L I I.

Julius Pogianus Octaviano Ferrario.

29. Sept. Respondet Ferrarii epistolae, quam habes supra pag. 276.  
2567.

**Q**UOD praeclare ceciderit, prudentiae ne id mihi, an felicitati tribuatur, non laboro. equidem, quod aliud agens  
 a amicum medicum aperui (a), ea re valde delector.  
 b quod si tum praeter propositum meum fuit, nunc valde est ex  
 voluntate. qui enim tuus est in me amor, quasi domestico (b),  
 si opus fuerit, curationem praescribes. non negabis, puto, in  
 corpore, quod in animo tuendo praestare voluisti. adhuc enim  
 c te ista per jocum magis dissimulasse, quam ex animo negasse  
 arbitror. nam quo illa pertinent de vicissitudine humanarum  
 rerum in prima epistola (c), de varietate animorum ex fortunae  
 commutatione, quae & fluctuum & saxi similitudine orna-  
 d ti? rationis atque doctrinae est illa medicina, ut (d) valeat ad  
 curandum communiter hominem, si minus proprie ad sanan-  
 dum animum meum. quae cum non satis apte dolori meo adhi-  
 e beri sentirem, rem indicavi. quare tu alteris literis (e), tan-  
 quam velificatione quadam, ita commutata praeceptione, assit-  
 mas, non dolere me; ut non tam sensui meo credendum sit,  
 f quam rationi tuae. tercia (f) nunc in eandem sententiam ac-  
 g cessit epistola; nihil ut profecerim proximis meis literis (g),  
 quibus

(a) Ferrarius in illa sua ad Pogianum epistola ita scripserat: *Abn ego philosophiam tantum excolui: etiam medicinae scientiam amavi adulescenti; in qua quid profererem, tacitus praeteribo. dicam illud, me nondum etiam penetrare vigilarum. Medicinam callere Ferrarium, Pogianus ante nescierat. nunc ait, valde gaudere se, quod, amicum medicum esse, cognovit, a quo, si opus fuerit, curari amanter possit. Aperire autem pro nunc primum cognoscere, sive deprehendere, usurpavit, an satis ex veterum latinorum consuetudine, nescio. usurpavit tamen & in epistola Esq non dubito, ad anonymum data, quam in primum volumen conjecimus. ait enim: Malui tamen in scripto vituperari a te infan-*

*tiorem meam, quam in silentio aures requiri. neque culm si tardum, si in scribendo radem aperueris, officiosum propterea, & in obsequendo facilem non amabis.*

(b) Atqui Ferrarius in illa eadem epistola ita scripserat: *Nec me ipsam nec ex domesticis aliam quinquam, si quando illi morbus intulit, cura.*

(c) Ferrarii eam epistolam habes supra pag. 116. Proxime in cod. barber. pro *negasse* fuit *traxisse*.

(d) ut pro licet, etiam &c.

(e) Quorum initium est *Incipiam mihi* pag. 163.

(f) Incipit *Epistolam tuam* pag. 176.

(g) Earum initium fuit *Moram scribendi* pag. 170.

quibus me totum tibi patefeci. haeres enim in eadem illa expectatione praemiorum, quae mihi paene illo ipso tempore perierit, quo nata est haec materia molestiarum: & tamen ista nuce (b) frangenda, spe nuclei nescio cuius, me in locietatem an in invidiam trahis? age, Ferrari: sequor; ducito, quo libet. ego tali amico, aestuanti praesertim non vulgaris victoriae desiderio, deesse non debeo. sed idem tu, si mihi aequus esse vis, fatere jam, quod modo inficiabare (i), te eidem mihi mederi voluisse. sin durior esse voles, tua te haec prodet epistola (k), qua me hortaris ad veri studium, id est, ut ego interpretor, ad colendam veritatem: quo nihil mihi salutarius esse potest. at id minus antea tibi successit; ne nunc quidem, opinor; & certe non contigit. quid enim tu me hortere ad id, quod mihi natura ingeneravit, ratio confirmavit, cumulavit consuetudo? quare etiam saepissime in odium veni iis, per quos, si non dicam interdum connivere, sed si tacere voluissem, paratior essem ab iis rebus, quarum causa putas, me minus gravate haec, quae nimis putide commemorantur (l), subire quotidie. sed nihil tanti est, quo me ipse retexam. hoc tibi, quia verum est, persuaderi cupio; ut persuadeam, non elaborabo. nec vero quicquam de iudicio de te meo propterea detrahitur, quod curatio non proceperit. agnosco in imperatoris, in gubernatoris arte, in toto illo genere partes etiam officii vestri; maxime vero in amore tuo conquiesco. Qua autem bona re vereris ne caream (m), tametsi ea & utor & fruor assidue, non tamen in eo prudentiam tuam desiderabo; quod nec mores mei ferunt, nec tua in me humanitas postulat. ne communibus quidem locis tecum agam, quorum esset aliquis usus in hac instituta scribendi ratione; immovero memor amicitiae, oblitus aculeorum, jam

Vol. IV.

T t

jam

(b) Ferrarii verba in sua illa epistola haec fuerant: *Utinam sumus aucto, ut videt, quibus frangenda non est, nucleum esse volentibus.*

(i) Ferrarius ita scripserat: *Quoties magis mirandum videtur, qui curare nucleum ultra confectum, invocationem curationem tui suscipere voluisse... At id quidem, quod sciam, nunquam equidem fecit.*

(k) Significat epistolam Ineptiam. mihi pag. 163. in qua illa sunt pag. 164. *Postquam tamen, oporteret meo, non desinam arde atque obsequari, priusquam*

*ut res commentitias videret, deinde verus malis, quam vanis videret, nec flagitium tantum admittat sciens, ut vitas candorem innocentis, in qua est purissimus, maculis infusset mentaculorum.*

(l) commemorantur exempli. Emen-davi.

(m) Haec Ferrarii epistolae verba fuerant: *Hortatus sum ad veri studium. in eo sine nunc priusquam et. sine tu semper fuisti, est, quod gaudium: si non et, & ab eis longius, est, cur delectum, quia bona re caritas.*

jam nunc absens illum tibi reddo risum, quem optas (\*) : sed statim remitto (v) . ecce (p) enim literae, quibus alieno nomine perfolvendum est . harum (q) cum in singulas horas expectatione torquor, tum hoc tempore interpellatione disrumpor . ergo ignosce temporis ; & Cargam (r) jube pudorem illum dimittere (s) ; ne quis forte (t) non tam alienam illiberalitatem, quam ejus verecundiam, ne dicam inertiam, possit accusare (u) . Lentulorum magna copia est (x) . Nazianzeni haec (y) pervulgata sunt

(\*) Tunc omnia, scripserat Ferrarius, si vultis, effundam, sed cum eo, ut, quicquid ipse dicam, seu velle seu fecerit, tu vultu illo familiari tuo arrides (fort. arrides) non similes (fort. tamide) recitaveris .

(v) Remittere statim se risum atque deponere ideo dicit, quod haec ipsa cum ad Ferrarium scriberet, allatae forte quaedam litterae fuissent, quibus, siue cardinalis Bonelli, siue cardinalium, concilii tridentini interpretum, nomine, respondendum pro suo munere esset .

(p) Cicero ad Atticum lib. II. ep. 15. Cum haec manus scriberem, ecce tibi Sebosus .

(q) Ejusmodi nempe litterarum, alieno nomine atque arbitrata, nulla suorum negotiorum ratione habita, scribendarum .

(r) De Joanne Carga vide epist. Morav. d. 16. aug. 1567. pag. 170.

(s) De Carga ita Ferrarius scripserat : Verum Carga, ut nesci, nimis est pudens .

(t) fortasse exempli. Emendavi .

(u) Ferrarius in eadem illa epistola, inquit, dissuasi posuisti . . . Ductis aureis, ut adhuc est, prorsus sit, non enumeratis, coacti est manere .

(x) De Carga vicem, qui promissos ac debitos nummos nondum extorque potuerat : atque, homines et Lentulorum gente ubique admodum, frequentes inveniri . quo loco consuetudinem multorum carpit, qui mercedem ac debita praemia bene de se meritis ad diem non perfolvunt .

(y) Scripserat ita Ferrarius : Superioribus dictis librum ego nullum sum, sane veterem, in quo Nazianzeni scriptae orationes continentur, partim cunctae, partim necdum etiam typis divulgatae . . . Orationum indicem his litteris adjeci, si quid ex res ad usum tuum forsitan pertineret . At Pogianos, non modo haec Nazianzeni, verum etiam alia, his quoque uberiora, Romae esse pervulgata . Pervulgata autem Romae non idem valere heic exilium, ac Romanis typis edita seu divulgata . nam romane Nazianzeni editiones ejusmodi, haud scio, an Pogiani aetate ullae invenirentur . nullas certe Remigius Gleillierius, omnium, quae ab initio artis typographicae ad annum Chr. M. 1538. curatae usquam sunt, diligens enarrator, in suo opere Hist. gener. sacr. & eccles. romanae Nazianzeni editiones commemorat . pervulgata igitur Romae et Pogianum dixisse credo, quae tum, non edita illa quidem romanis typis, verumtamen manuscriptorum, passim in romanis bibliothecis occurrerent . Atqui aetate hac nostra, nullius e graecis vetustis illis ac sanctis patribus sacrae operum manuscriptorum Romae, quam Gregorii Nazianzeni, reperiri, narravit mihi Petrus Laxerus, collegii hujus romani bibliothecarius, idemque auctor in omni eruditionis ac doctrinae gente gravissimus . cujus ego tantae raritatis cum causam mecum ipse aliquando quaererem, hanc, fortasse verissimam, reperiebam, quod, qui Romae olim plurimi erant Nazianzeni operum manuscriptorum .

sunt Romae; & his etiam uberiora: de quibus tamen tibi gratias

T t 2

codices, si magnam partem missi sint extra urbem. quo autem missi? Parisios. ad quem? ad Jacobum Billium. cuius rei causa? latinae interpretationis atque editionis, quam ille adornabat. a quo? a cardinale Sirleto. Quae ego omnia accepi ac didici a Gilberto Gentardo ac Jacobo Chatardo Th. DD. in litteris, quas ad Gregorium XIII. dederunt, & Nazianzeni operibus, Parisiis una cum latina Billii interpretatione apud Nicolaum Chesnetum an. 1583. editis, inscripserunt; quarum hanc particulam exhibeo: *Inter quos (cardinales) illustringimus ille card. Sirletus primus statit partis. nam interpretem (Billium), dum viveret (idem Billius), non modo amicissime coluit, verum etiam consilio, sententia, recondita sua tradidit, omni denique, quae potuit, re ac studio iovit, missi etiam ex urbe exemplaribus gratis, penes nos etiam depositis; quibus vel corrupti loci emendarentur, vel obscuri illuminarentur, vel opus ipsum novorum commentariorum, orationum, epistolarum, carminum, nunquam antea editorum, accessione valde locupletaretur.* Parisios missa a Sirleto ad Billium graeca Nazianzeni exemplaria, atque ibi deposita, scimus: remissa inde Romam, atque ei, qui miserat, reddita necimus. Neque vero necesse est, in eiusmodi librorum, qui commodati praefertim longe absentibus sint, diuque retenti, iacturis, cuiusquam fiden in dubium ac suspitionem vocari. negligentia primum quaedam, ac mox obrepens oblitio, tum furta, incendia, naufragia, hominum denique consiliorum integritas omnem ejus rei culpam ferme sufficiunt. Ac mihi sane jucundum fuit, vaticanum codicem 6189. pervolutanti, incidere p. 191. in quasdam Leonis X. litteras, manu, ut puto, Petri Bembi scriptas, & Johannis Ruffi, archiepiscopi Constanti-

nae, auctoritate apostolica in Hispania, inscriptas; ex quibus, quam tum diligenter missorum extra urbem mss. codicum restitutio curaretur, intelligitur. eae sunt hujusmodi:

„ Leo X.

„ Cum valde cupiamus, libros palatinae bibliothecae, qui paulo diutius inde abfuerunt, in eam re- feceri, audiamusque, duo graeca vobis lumina sacrae bibliae, olim commoda bonae memoriae Francisci (Ximenii) tituli S. Balbinae (erravit Clacconius, qui titulum S. Sabinae Ximenis tribuit) cardinali solita non post ejus obitum (die 8. nov. an. 1517.) abs te recepta, penes te esse, sicut te in hac re fidei ac diligentiae laudamus, ita & fraternitatem tuam hortamur, ac tenore praesentium tibi instamus, ut ea remittas per certos ac fideles latrones, quos Romam venientes idoneos judicaris, quibus tale negotium committatur, repetitis literis palatinae bibliothecario, bibliothecaeve nostrae custodibus significans, a quo hominibus libros accepturi sint, ne qua in iis exigendis fiat mora. qua in re valde te nobis gratificaturum scito. Bene vale. Romae. VII. Januarii 1519. anno sexto.

Cacterum, ex hoc Poggiani epistolae loco, cogitasse eum aliquid de Nazianzeni scriptis, in latinum convertendis, possumus suspicari: de qua re dixi in adnotatione quadam mea ad Gratiani nuncupatorium epistolam, huic operi praefixam, pag. LXIV. De hominis opera in latina interpretatione libri S. Joannis Chrysostomi *ἐν τῷ πνεύματι* item dixi in Vol. III. pag. 14. & seqq. In Theodoro quid aggressus fuerit, quantumque processerit, docet ipse in epistola, ad card. Scripandum die 9. maj. an. 1561. Roma Tridentum data, quae autographa in insigni S. Joannis ad

Caro

Carbonarium bibliotheca Neapoli ad-  
servatur, unde hoc mihi apographum  
transmissum cum eruditis communi-  
candum putavi:

All' Illustrissimo & reverendissimo  
monsignor, il cardinale Scipando, le-  
gato del concilio, signor & padron mio  
colendissimo.

Illustrissimo & reverendissi. monsi-  
gnor mio colendissimo.

Quanto fu il dispiacer mio, che fu  
grandissimo, di non potere indur il M. N.  
(vide Vol. III. pag. 33. & 34.) a soppor-  
tare quell' eccellenza della verginità so-  
pra l'altre virtù, & d'essere costretto a  
porre quell'altro concetto così lontano.  
& poco conveniente, tanto è stato il  
piacere, che ho preso del parere di V. S.  
Illustrissima, il cui giudizio più s'imo di  
qualunque altro. & perchè il libro  
si ridampa in Dilinga per levare certe  
inadverentente cose qui alla stampa, ol-  
tra alle notate, & anche per emendar  
un luogo nel capo XVII. dove era un nili,  
che faceva un pocho di dubbio, essendoci  
trovato un altro testo, che ha solo il li,  
che fu senza più chiaro, pensai final-  
mente di riporre quel concetto di prima  
nell'epistola: & di già sette o otto  
giorni, prima che io baveggi la lettera  
di V. S. Illustrissima, l'havevo mandata  
alla stampa corretto in quel primo mo-  
do, messi principalitate da quella au-  
torità di Leone primo nella quinta ora-  
zione della passione, che dice così: &  
quia nihil est in omnium virtutum di-  
gnitate praestantius, quam pietas mi-  
sericordiae, & puritas castitatis, his  
nos praefidit specialius instruamus,  
ut charitatis opere, & nitore pudici-  
tiae tanquam duabus elevati alis, de  
terrenis miremur esse caelestes. Ho  
trovato altre autorità assai, le quali  
intese realmente, come V. S. Illustrissima  
l'intende, levano il dubbio a quel con-  
cetto. V. S. Illustrissima vorrebbe sapere  
di Theodoro sopra i salmi come sia la  
cosa. E' vero, che il libro è stato dato  
a voltare a me, ma contra il voler mio;  
perchè conosco, che quella opera sareb-  
be bisogno di maggior knowe, & di  
meno occupato, ch'io non sono. però  
non so come il fatto possa. Non posso  
già lessare i servitij del padrone (car-  
dinale Augustiano) per attendere a  
quell'impresa, perchè non è honesto, ha-  
vendo da lui qualche committà del vi-  
vere, & di là speranza solamente.  
pure, quando hard tempo, farò quello  
potrò molto volentieri a gloria di Dio,  
& a utilità publica. Credo infino adesso  
d'averne fatti XVII. salmi, & il pro-  
prio dell'autore. Dio benedetto voglia,  
che le cose di questa stampa facciano tan-  
tanta miglior progresso. il nostro mis-  
ser Paolo (Manutio) ha molto malin-  
conico, ed credo, che gli restino molte  
le speranze romane, se pur n' havevo  
posto fondamento. Il cardinal mio pa-  
drano saluta V. S. Illustrissima & l'honore,  
& ammirava, & offeriva singolarmente  
io pregando Dio, che la conservi sana  
& lieta, humilissimamente le bacio le  
mani. Di Roma alli 11. di Maggio 1562.

Di V. S. Illustrissi. & reverendissi.

Humilissimamente servitire  
Giulio Poggiano.

Sed & Scipandi epistolam, cui  
Pogianus iis ipsis litteris, quas modo  
attulimus, respondit, ex ejus exem-  
plo, in eadem illa S. Joannis neapoli-  
tana bibliotheca adservato, diligenter  
descriptam, juvat, theologia homini-  
bus valde placituram, asserre.

Magnifico & reverendissimo Gio-  
lio.

Il libro, che mi havete mandato,  
del quale m'haveva scritto (vide Vol. III.  
pag. 24.) molto avanti monsignor illu-  
strissimo Anulo, mio signor, a me è  
stato gratissimo, & per l'autore & per  
l'interprete, & per la materia. ma  
quanto a quel dubbio, nel quale ricer-  
cate il parer mio, ancorchè io non possa  
darlo, com'io vorrei, per non saper le  
cagioni, per le quali il primo modo di  
dire si sia stato fatto pericoloso, nien-  
te dimando, come indovinando, non lo-  
sando de dirvi, quanto m'è sovenuto  
certa cosa è, che chi volesse disputare,  
come

gratias ago. Alciatum cardinalem, Manutium item & Pantagathum

come disputano alcuni theologi, che fanno comparazione tra la verginità & altre virtù, non si dovrebbe anteporre la verginità a tutte l'altre: perchè la fede, la speranza, la carità, la religione, il martirio da buoni & santi dottori, che di ciò disputano, sono anteposte alla verginità. ma chi non entra in questa comparazione per modo di disputa, ma fa com'un encomio della verginità, credo, che potrebbe usare quel modo di parlare, che voi havete repulato: perchè tanto ne i dottori santi antichi; quanto ne gli altri, che hanno saputo retorica, questi eccelsi si trionfano spesso volte, & in cose di maggior importanza. & massimamente il modo usato da voi a me sarebbe piaciuto, perchè accompagnate con la verginità la fede & la carità, nelle quali consiste la religione christiana, come dice santo augustin. & ancor la verginità di quelle vergini, che possiedono questa virtù non sol nel corpo, ma ancor nel spirito, delle quali, se non m'inganno, dice sopra un certo salmo santo augustin: *Quæ est viroginitas mentis?* integra fides, sincera charitas, solida spes. & quanto tocca al martirio, essendo atto di carità fortissimo, non viene escluso da quella verginità, che voi laudate. Vengo hora a quel modo di parlare, che in luogo di questo vi è piaciuto porre, & vi dico ingenuamente, ch'io non l'intendo: perchè, volendo voi anteporre la verginità a tutte le cose humane, se per le cose humane intendete nobiltà, ricchezze, & quelle, che per disprezzo si chiamano beni di fortuna, voi non laudate niente la verginità: ma, se intendete le virtù, che humanamente s'acquistano, & come dicono i peripatetici, nascono da gli atti frequentati, che gran cosa dite, antepoendo la verginità, accompagnata con la fede & la carità; che è dono de Dio singularissimo, a quella sorta de

virtù tanto bassa, che santo augustin dice, che chi la possiede col suo peso, dovrebbero più presto chiamarsi vizi, che virtù? & di questa bassa. Ancorchè da non habbi alcun hora, che sia veramente mia, intenedimmo, se pure noi ne vorrà alcuna, tutta la spenderò in leggere questo bel trattato, interpretato da voi. & vorrei sapere de i salmi di Theodoret, de i quali monsignor mio Amulio mi fece qualche promessa alli giorni passati, che speranza possa haverne; ne i quali credo si faranno più avvertimenti da chi ha questo pensiero, che non si sono fatti in questo trattato: & certo la malignità de' tempi così riarca. piaccia a N. S. Dio, che siano tutti tanto accorti, & lo scrivere, & in custodire le cose d'altri, quanto i tempi ricercano, & che lo sappiamo fare con le regole convenienti. Il primo libro, che mandò fuori il nostro messer Paolo (Manutio. vide vol. II. p. 372.) mi piacque tutto, e massime quelle lodi, ch'egli diede nella sua epistola alla beata uen. di Polo. questo secondo mi ha duplicato il piacere, che hebbi del primo, per quel che scrivete voi nella vostra epistola di Polo & di Marcello, anime beate & grandi. Pigliate piacere, vi prego, di tenermi nella buona gratia del vostro & mio illustrissimo padrone, al qual vi piaccia in nome mio far ualid riverenza. & con questo state contenta ancor voi a perseverare in amarne. Da Trento. 17. d'aprile 1562.

Al piacer di V. S.

Dispostissimo

Il card. Seripando.

In Nazianzen, itemque in Basilii, quibusdam convertendis Petrum quoque Galesium per hac ipsa tempora laborasse, documentum sunt binde ejusdem ad card. Sirletum litteræ, quæ ex eodem illo vaticano codice, unde Leonis illas depromsi, profuso.

I. Pag. 190.

*Illustrissimo & reverendissimo monsignore padrone mio celestissimo.*

So molto bene, quanto V. S. illustrissimo & reverendissimo sia occupato: ma però la bontà sua mi ha data animo, ch'io non ho dubitato impedirla con questa mia lettera, & supplicarla d'aiuto in un'opra buona & santa. attendo, come lei sa, a fare un S. Basilio & Nazianzeno, che sono latini di mondo, come veramente sono greci. sed ad hanc rem, quando parlo, opus est mihi consilio & auxilio ampliusculi tuum. hactenus da conferireli molti luoghi: ma mi riserva a tempo, ch'io possa farlo in presenza. solo hora la supplico sia contenta farmi sapere, se nella libreria vaticana è il commentario greco di S. Basilio sopra Esaià, & se vi è tutto; & per rispondere a Erasmo, qual non voleva fosse d'esso Basilio; se vi sono altre autorità, che quelle di S. Giovanni Damasceno, Massimo, Antonino Melita, & Simone Metaphraste. la supplico, come più posso, per la devotioe grande, che ella ha a quel padre, sia contenta farmi sapere non solo di questo, ma d'ogni altra cosa, che possa aiutare questo mio pensiero, & in particolare, se in Zinara o Marco Monacho vi è esia alcuna d'esso S. Basilio; come mi pare, che in fine di Zinara ve sia qualche cosa. le mando l'invitolazione, che penso fare nel Basilio, nam te auferre errare nullo modo possum; & con questa lei vedrà l'epistola latina, quale ella mi donò in greco d'Isidoro pelusiano. quando V. S. illustrissima harà accettato, supplico la sia contenta raccomandarmi diligentemente a monsignore illustrissimo Barrocco mio padrone: nam eborat Alexandrinæ, nostri cetera. in vero spendo, & ho spesa quanto ho mai havuto nelli libri, & con havere fatto molte fatiche, mai ho avanzato cosa alcuna, & hora già in Bologna coll'occasione de molti libri spendo più che mai, per poter fare servizio al mio padrone non solo in questo,

che hora m'ha imposto, ma in ogni cosa, che gli piacerà comandarmi in professione di lettere. Ho voluto parlare così liberamente con V. S. illustrissima, perchè so quanto possa farlo liberamente per la protezione, che sempre gli è piaciuto tener di me. così io potessi fargli qualche servizio, come conosco quanto veramente le sono obbligato. ma Dio benedetto la ricompenserà per me. così pregando io continuamente sua divina deusd, fo fare, & bacolo con ogni debita riverenza le mani.

Di Bologna. il 13. di Febbreo 1566.

Di V. S. illustrissi. &amp; reverendissi.

Humile &amp; vero servitore

Pietro Gualfai.

II. Pag. 119.

*Illustrissimo & reverendissimo signore padrone mio celestissimo.*

Messer Silvio Antoniani mi ha avvisato con una sua lettera d'ella molta benignità & carità, che V. S. illustrissima & reverendissima nostra verso di me in ogni occasione, & ultimamente in accommodare il suo libro al signore cardinale Amulo, acciò mi fieno mandate quelle epistole, quali ho richiesta per aumento della mia traduzione di S. Basilio, del quale nuovo lavoro solamente mi le sento obbligato, che non so quando mai in parte alcuna liberamente, se però ella non se degnasse, com' confido, di ricevere in luogo di soddisfazione la devota & humile servitù, che continuamente le faccio con l'offerta dell' animo, pregando ancor nelle mie orationi sempre per V. S. illustrissima, quale riconosco per singolare mio benefattore. Mi maraviglio, che di S. Basilio sopra i solati non s' trovi altro, che quello, che si vede in stampa, perciòchè nella lezione di questo padre vedo apertamente, che ha scritto molto più, posciachè lui stesso in molti luoghi se allega; ma, non trovandosi, io mi contenterò di quello, che ho potuto havere.

Ricordomi, che V. S. illustrissima  
pid

gathum salutabo ex tuis literis. Vale. Romae. idibus septembris M. D. LXVII. (2)

*più volte ragionando con esso me mi ha detto, che haveva notizia, che Don Christofano Zanchi, fratello di Don Basilio, scriveva, che costì di momento. onde, dopo che sono quì, sempre ho cercato di venire in cognizione: che finalmente mi sono capitato alle mani. supplicola pertanto, che sia servito di dirti il poter suo; che, quando per ventura non haveffe ella visti tali scritti, se si contenterà, che così facci, gli ne manderò un volume, acciò possa farne giudizio: il che antea desidero manifestare solo illustrissimo Borromeo. ne mi occorrendo altro, supplicola humilmente mi conservi in sua buona grazia, che con ogni riverentia gli bacio le mani.*

Di Milano. a dì 10. di Dicembre 1567.

Di V. S. illustrissima & reverendissima

Devotissimo & obligato servitore  
Pietro Galefina.

Fuit illa hominum aetate cum multorum ingens in Italia graecarum litterarum studium, tum egregia in italis hominibus graeca interpretandi facultas. aetate autem hac nostra si non tam multi in eodem studio versantur, at certe, qui ei se penitus dederunt, parem cum illis, aut etiam superiorem facultatem sunt consequuti. quo lo genere Michaeli Angelo Jacomello primae meae sententiae deferri debent; cujus studio atque opera Aeschylum, Sophoclem, ac supercime Joannem Chrysostomum Italice disertissimeque loquentes, atque uberimis praeterea commentariis, doctis, sapientibus & laboriosis, illustratos habemus. cui quidem ego homini minus, quam sim, amicus haberi vellem, quo magis testimonium hoc de illius excellenti facultate meum, non a benevolentia, sed ab iudicio profectum videretur: rursusque magis, quam sim, eruditus ac talium rerum intelligens exi-

stimari perciperem, quo minus errare me in iudicando posse, homines arbitrantur. sed de viri clarissimi praestantia, non ex cuiusquam testimonio, sed ex illius scriptis, quicumque recte ac vere iudicare poterunt, ipsi per se semper amplissime iudicabunt.

(2) Quid hisce Poglani litteris Ferrarius rescripserit, continuo legi potest in subiecta epistola, die 16. sept. ab eo data; cujus tanta sunt, barbariniani librarii vitio, vulnera atque adeo desperata, ut ne manus quidem illa cunctandis, praeterea admodum pauca, etque leviora, admoveere ausi simus.

Scilicet ita res est. quae sunt per litteras tecum de fortunae inconstantia. quid enim scire jam concessa nunc deum frustra insit? hoc si das suggeris tu medicinam facis dolori, quoniam ex opere quotidiano scribendi ad alterius praescriptum capis. A qui postea hoc, quod tam arde tenes, non necessario in superiore confisui, ab eo, qui ratiocinandi vias nescit, facile perspicui potuit. ut enim, qui remedium febri addibet, non continuo quartanam curat, ita si quis dolori medetur, non ideo necesse est, ut in dolorem suum lateris. quapropter curationem eiusmodi bono fide negavi ut suscepisse, cum de suscipienda nihil animum cogitarem. Ipsum vero dolorem, quo te ait deprimi, tanquam onere, aut nullum esse docui, aut, si esset alius, probavi non esse allevandum; sed animo aequo ferendum moderare. in quo vel sensui tuo praecipue, vel ei certe rationi, quae sensum tuum maxime declarat, credidi. De tuo sensu autem magis ex te, quod agis, quam ex eo, quod dico, ut iudicarem, auctor diximus vir omnia scire; ex cuius libris pauca quoque recognoscet. (Graeca desiderantur.)

At haec quid tu per latam (sic enim accidit) rescriberis, praeterea meministi, quoniam mihi tecum, hoc est, cum amicum



*elsumo meo, rei erat, de industria ac lubens te re tacitus id praeferri. quod ipsum tibi sit argumentum, de inani gloria nihil me laborasse antea, sicuti ne nunc quidem laboro. juvenis ista sollicitant, etiamque accendunt facile studia, quibus redundans hile jecur efforescit. in nata grandi, in animo, in philosopho nulla est libido rerum tallium: omnia cum actis tum ratio & sedat & resinguit. neque eo dico, quia, quod de te sensi, verissime defendi possit. itaque si meam rem obtinere sine sanguine, si discendo incolumis ac salvis a pugna, quamvis haec ingenti solumus vivunt, tamen satis superque habeo; videriet gla-*

*riam propterea quod est personae, quam gero, inimica, ultro tibi concedens, aperta etiam capite assurgit praepotenti tuae isti eloquentiae. Lentulus noster homo est plane utrificus. nihil illo potest fieri parcius, nihil fragilius, opinor ut in amicis quidem humanior. Corgias praefectus cum activo viatico, imminente diebus ad urbem revertitur; eo quo praesente, quemadmodum rei olla sit, coram auditis propediem. Vehemens illius desiderium absentis me urit misere. Salvebis a Cratippo & Capra, item a meis omnibus. Bene vale, mi Julii, & nos ama. Mediolani. 6. Kal. Oct. 1567.*

## L I I I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Stanislaò Hosio  
Card. Varmienfi.

13. Sept.  
1567.

*Anselmo Lambertino studium arque operam suam  
non defuturam pollicetur.*

**C**ommendatio amplitudinis vestrae illustrissimae dupliciter mihi grata fuit, & quod ab ipsa est, cujus causa, propter excellentem ejus doctrinam ac religionem egregiaque erga ecclesiam Dei merita, omnia cupio, & de eo est, cui, propter affinem episcopum, quem eisdem nominibus, quibus ab ipsa valde diligitur, ego quoque amo vehementer, praesto erit opera & studium meum. Anselmum igitur Lambertinum sanctissimo domino nostro, ut potui, diligentissime commendavi; cujus, ut spero, oblata facultate obsequendi ejus cupiditati, memor erit ejus sanctitas, neque ego deero tempore. interea ab amplitudine vestra illustrissima vehementer peto, ut ad me, si quid erit, in quo ego rebus suis adjumento esse possim, me ipso ac meis omnibus fidenter utatur. Deus ecclesiae suae salvam & incolumem servet. Romae. idib. sept. M. D. LXVII.

## LIV.

Idem eidem. (a)

*De sectariorum insolentia reprimenda, & de Valorianae  
abbatia concessa.*

**M**Agnum sanctissimo domino nostro dolorem afferunt molestiae & incommoda, quae excitat istorum sectariorum iniquitas & insolentia. in quo tamen confidit, fore, ut ipse  
Vol. IV. V v pro

(a) Hanc epistolam, nullo certo in codice haberi. notatam tempore, cum superiore conjuncti non aliam ob causam, quam quod utraque a Bonello ad eundem Hostium data esset. verum, eam ad hunc annum pertinere, possumus ex eo suspicari, quod in ea eadem illae turbae significari videntur, quas Laderchius in *Annalibus ecclesiae* ad hunc ipsum annum retulit tom. XXII. pag. 438. his verbis: *Interca elbingerenses . . . non divino modo, sed regali etiam spreto jussu, ipsa veneranda, Deo dicata, templa, quorum bona jam sibi usurpaverant, nefanda sceleribus contaminare veriti non sunt . . . A rege insuper potestatem in comitibus sibi solam augustinam confessionem sequendi afferere sunt ausi. cumque hoc tempore Hefus, uno cum paracho catholico, a rege, ad quem spectabat, missa, Franciscum Sauerium & Joannem Assensum, concionatores jesuitas, destinaisset, elbingerensi senatus visum a rege passorem suscepit, concionatores item, ab episcopo missos, recepturum spondit, si tamen constantia augustinam confessionem loquerentur: & claves sacrorum, ut sacrum catholico ritu fieret, tradere recusavit. jesuitas tamen, qui necessarium apparatus secum detulerant, sacrum publice, quod longo intervallo evigilum erat, ambo fecerunt: & quoniam erat dies apostolo Bartholomaeo sacra, concionati quoque sunt. verum, rursus cum Assensi verbo se*

*Dei ministraret populo, is, sua & sponte, haeretica jam praevitate imbutus, cum Sebastiano quodam, errorum praecore, insigante, p. imum tumultuari, & pedibus, manibus, crepitaculis strepitum ceteris, ac insuper clamoribus terrere, deinde pomis ac feno impetere coeperunt; miranda constantia haec Dei sacrosancta perferente, atque pro fide temporalem mortem non desuigiente. quot neque facinorosa ut Hostii dolori dolorem addidit, ita congruuntis litteris regem de his, quae antea & tunc accliderant, commovere impulerant &c. Exstat inter Hostii editas litteras epistola nonagesima ad Joannem Demetrium Solikovskium, regium secretarium, data, in qua, praeter caetera, Nunc, inquit, Gedanenſes & Elbingerſes aliud & sibi & aliis de maiestate eius (Sigismundi Augusti) persuadenti quia & rancorem hunc spargunt, quod in proximis comitiis rejectura sit fides christianam, & illius loco, persilam augustinam receptura. ita fit, ut illius, in causa religionis, mandatorum ratio nulla prorsus habeatur. . . . Interca non cessant homines scditiosos pacificos jesuitas lapidibus petere. vehementer metus, ut prius ex illis aliquis occideretur, quam aliquid a nobis (fort. vobis) in quacunque statueretur, sub turcarum tyranno major est Christum defendendi libertas. bene Deus! in quae nos tempora servasti! . . . Ecce autem, dum haec scribo, significatur mihi, quod glorifica-*

pro tua prudentia, omnem, quae inde proficisci possit, difficultatem fortiter sustineas & superes. quae de re etiam ad reverendissimum nuncium (b) scribi iussit, ut cum regis (c), reginaeque (d) majestatibus agat vehementer, quo scelera ista & impia hugonotorum conventicula dissolvantur. immovero laudat sua sanctitas in eo curam istam ac diligentiam, teque paternae benedictionis favore prosequitur, utque eadem pietate pergas,

gloriantur haedi mei (Elbingenses significat) jesuitis annuum tantum facultatem evangelii Christi Elbingae praedicandi concessum esse. volunt autem, ut anni sit exordium non a prima dominica adventus, sed ab eo tempore, quo primum vetter praedicare coepit, cum lapidibus ab illis peteretur. sed ego tamen puto, quod permiseri sitis, ut saltem ad primum Dominicam adventus Elbingae Christus annuncietur. sic delectatur populus sparsis ejusmodi fabulis. quaevis fieri potest, ut aliquis in aula diutius ad consolandos haedos utatur, ut essent bono animo, neque enim diutius quam una anno jesuitas Elbingae duraturus. Eandem rem Tomickio Gratianus nunciavit in quadam epistola, Roma Patavium ad eum die 29. novembris hoc eodem anno data; Elbingenses, inquit, jesuitas, concionem apud eos habentem, lapidibus petierunt. miserat hunc eo cardinalis Varsaviensis, vir non doctus nec gloria magis clarus, quam innocentior & religionis studio excellens. est Elbinga civitas suis legibus utens, in ipsius cardinalis provincia (Prussia), subiecta regi Poloniae; quomodo communi horum temporum procella obrutam, & lutheranorum erroribus in pacatum sinum ecclesiae ut reduceret cardinalis, cum aliis saepe, tum proxime elaboravit: atque ea de causa magistrum ejus collegii jesuitarum, quod ipse Braunspergae institutum habet, eo miserat. in hunc paulo ante, populum & sceleratos quosdam juvenes incitaverat acerrimis concionibus impiae solliciti minister. itaque, cum coepisset loqui, exclamatum est a lutheranis operis, atque insuper lapides con-

jecti. quae re jesuita nihil territus peragere concionem insitit, vicisque sua constantia transitorum importunitatem. sed tam rem, uti astra est, quo plenius cognoscat, exemplum tibi Varsovienfium literarum misi: item aliud exemplum regis literarum ad Elbingenses, quibus, ut divinarum rerum precepto, quos ipse religionis sacerdotes ac sanctorum antipites eo miserat, accipiant, imperat, nulla centum millium ducorum ditto, nisi peratret.

(b) Quis fuerit hic nuncios, & a quo pontifice, quoque tempore in Poloniam missus, didici ex quodam tabularioli mei manuscripto commentario, hac inscriptione: Instruzione per monsignore protonotario Glisio Ruggieri, nuntio designato in Polonia, datagli di marzo 1566. cujus commentarii hoc est exordium: Havendo trovata l'assentito di nostro signore Pio quinto, che la santa memoria del predecessore suo havea destinato voi, abate Ruggieri, nuntio suo che di questa santa sede al serenissimo re di Polonia, considerando perinitate sua santità, che fate per parte ogni possibile studio, diligentia & industria per corrispondere a l'opinionone buona, che sua santità ha del valore & prudentia vostra, perché non habbiate a lasciar via alcuna honesta intentata per sollicitar a questo officio, a gloria di Dio, honore di questa santa sede, & conservazione de la fede catholica, oltre quei che per la prudentia vostra a la giornata potrete cognoscere esser expediente, ha voluto, che vi sia data l'instrafessione instrafessione &c.

(c) Sigismundi Augusti.

(d) Catharinae austriacae.

pergas, qua coepisti, admodum etiam hortatur; cui etiam propterea libentius expeditionem istam concessit abbatiae de Valoriis: quod a tuo hic procuratore (c) melius cognoscēs; cujus diligentia fretus, pluribus superfedebō. ego, tibi studium & observantiam meam deferens, prosperitatem & salutem precor. Romae.

(c) Georgio Ticinio.

## L V.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Fratri

Hieronymo a Claravalle. (a)

*Monasticae disciplinae revocandae propositum ejus laudat, & pontificis max. omnem gratiam atque opem in ea re praesto futuram pollicetur.*

U Berem in domino laetitiam cepit sanctissimus dominus noscer ex tuis literis, xvi. augusti datis, quibus cum de studio & consilio tuo corrigendi & confirmandi monasteria istius ordinis fecisti certiorē. qua in re tibi praesto erit omni gratia

V v a

(a) Hunc Pius Ipse V. Insequente anno 1568. die 24. mensis mart. cardinalem creavit; de quo pauca haec ex Claeconii opere delibabo, plura fortasse alibi allaturus; Hieronymus Saubertus, seu de Saubier, arvernus, vel, ut alii volunt, campanus, gallus, nobilibus ac ingenuis parentibus natus anno incarnationis verbi 1508. ... monasticam vitam in Montis Petrosi claravallensium diocesis ordinis cisterciensis coenobio priuano excoluit; integre missus ad Bernarditorum gymnasium, quod est Lutetiae parisiarum ... inter doctores sorbonicos annumeratus est ... ad Claravallensium monasterii regimen administrationemque vocatus, & abbas illius quadragesimus secundus electus, tanta illud pietate ac sapientia moderatus est, ut virtutem suam universae Galliae testatum fecerit. Ad concilium tridentinum professus ecclesiae causam & romanae sedis dignitatem summo studio defendit ... Re bene gesto, ad

proprio reversus in locum Ludovici Bessii defuncti toti ordini cisterciensi praepositus, per triennium magistratum ipsum gessit, eoque pietatis studio capsa gubernavit, ut minuit expellat, atque quaeque, parva ei vultu a Pio V. delata fuerit. Respsit ille novam dignitatem ... curavitque modis omnibus, ut eam a se excuteret dignitatem ... Romam igitur acceptus veniens inter presbyteros cardinales cooptatus, titulum S. Matthaei in Merulana obtinuit. Vivit in romana curia, singulari opum & munerum gloriae contemptu mirum in modum resurgens ... supremum sui ordinis magistrum, licet cardinalis, non dimisit; unde cardinalis Claravallensis vultu nuncupari. Evita migravit Romae die Veneris, anno salutis humanae 1571. aetatis 63. x. Kal. nov. & in ecclesia sanctae crucis in Hierusalem nobili sepulchro, a cisterciensibus monachis trepidis, tumulatus jacet &c.

tia & ope sua ejus sanctitas, quo pium istud in primis optatum consequi possis. immovero jussit, me etiam de eo scribere ad archiepiscopum rothensem (b), nuncium Hispaniarum, in eandem istam sententiam, in quam & tu ipse scribi cupis, & vestri ordinis procurator Romae, ut scriberetur, admonuit. quod idem semper fieri jubebit ejus sanctitas, quotiescunque id ex usu aut ex dignitate religiosae societatis vestrae, aut etiam ex voluntate tua esse intelliget; de cujus probitate, religione atque doctrina tam bene existimat, ut tibi omnia, quae jure concedi poterunt, summa sua voluntate semper sit tributurus. quibus de rebus quia ad te scribet ipse ordinis procurator, omnia ex ejus literis melius cognosces, ego Deum precor, ut te caelestibus muneribus augere perseveret. Romae. viii. Kal. octobris. M. D. LXVII.

(b) Joannem Baptistam Castanram. vide supra pag. 66.

## LVI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Universitati  
Conimbricensi.

ms. hys.  
3167.

*Universitatis rationibus ex aequo & jure consulturum  
esse pontificem max. significat.*

EX literis vestris, vii. idus julii ad sanctissimum dominum nostrum datis, cognovit ejus sanctitas, quae de institutione, statu, ac rationibus universitatis vestrae scripsistis. itaque rem istam, de qua tantopere laboratis, ita gubernabit ac moderabitur, quemadmodum jus & aequum postulare judicabit. literas autem pontificias eadem ista de causa, quae quidem vobis detrimento sint, adhuc a se ablatas esse, non meminit sua sanctitas. quod si aliter rem esse forte (a) vobis esset exploratum, de eo ipsum sanctissimum dominum nostrum certiores facere poteritis. interea jubet, vos bono animo esse. nullis enim per injuriam vos hinc damnis, nullis incommodis unquam affici patietur. omnino justitiae & acuitatis ratio habebitur. Romae. vii. (b) Kal. oct. M. D. LXVII.

LVII.

(a) forte exempl. Emendavi.

cod. tabul. vatic. pag. 526.

(b) VIII. cod. barber. Emendavi ex

## LVII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Cardinali  
Infanti Portugaliae.

*De equestri ordinis insignibus, Florido familiari suo  
curatis, gratias agit, & Alvaro Castrensi se  
nullo loco defuturum pollicetur.*

av. Sept.  
1567.

**E**GO vero illustrissimam amplitudinem tuam jam diu scio ad reliquas virtutes egregias parem benignitatem adjunxisse. itaque tanta ejusdem in me humanitas, isto crucis honore conciliando huic Florido, familiari meo, mihi minime nova, veruntamen accidit gratissima. quod autem amplitudini tuae illustrissimae ad fructum sui beneficii magnum erit, pro sua pietate ac religione singulari, sciat, se officium & studium suum in juvenem ( ut omittam generis ornamenta ) probum & plane pium contulisse. quo mihi res est. etiam multo jucundior, de qua habeo ei gratiam singularem. Alvarum Castrensem (a), a serenissimo rege huc missum, cum reliquis de causis, tum vero maxime amplitudinis tuae illustrissimae gratia complectar, ubi opus fuerit, omni opera ac studio meo. Superest, ut amplitudini tuae illustrissimae, quicquid ipse possum, ex animo deferens, ab omnipotenti Deo salutarem prosperitatem precer. Romae. v. Kal. oct. m. d. lxxvii.

(a) Pii V. epistolam ad Sebastianum, Portugaliae regem, supra actum pag. 147. cujus initium, Alvarus hic quis fuerit, docet: *Per dilectum,*

inquit, *filium, nobilem virum, Alvarum de Castro, tractorem tuum, quatuor majestas tua querelas ad nos detulit.*

## LVIII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Bernardino Crippae.

*De Aristotelis libris, ab eo conversis & explicatis,  
ac Pio V. nuncupatis, pontificis nomine gratias agit.*

av. oct.  
1567.

**Q**UOS ad sanctissimum dominum nostrum Aristotelis libros, a te conversos & explicatos, misisti (a), ii ejus sanctitati grati fuerunt, quae ut industriam tuam, in rebus cognitionis

(a) Ediderat proxime superiore anno 1566. Venetis per Gratiosum Per-

ebacchum Bernardino hic Crippa bellum in 4. pagg. 36. hoc titulo: *Bernardini*

gnitione dignis positam, laudat, & hortatur te, ut istud multis peruti-

wardini Crippae philosophi in Aristotelis librum de Animalium motu, ab eo latine redditum, Eusebii, ad Plin. V. pont. max. Hoc autem anno 1567. alius editus ab eo fuerat, sic inscriptus: Bernardini Crippae philosophi in Aristotelis librum de Memoria & Reminiscencia, ab eo latine redditum, Eusebii, ad Plin. V. pont. max. apud Alemandrum Bonetium. Bononiæ 1567. in 4. pagg. 78. Quam igitur in hac card. Bonelli epistola Aristotelis non liber missus, sed libri nudi a Crippa ad Plin. V. dicantur, videtur utique libellus uno eodemque tempore fuisse ab eo missus: nisi libros intelligere malimus plura unius ejusdemque de memoria & reminiscencia libelli exemplaria. Jam hunc libello praefixa nuncupatoria epistola haec est:

Plin. quinto. pont. max. Bernardini Crippa S.

Es, sciti optime nosti, sanctissime pater, meos dominibus tum ad intelligendum & contemplandum, tum ad ratiocinandum divinitus tributa. ejus autem natura est a ceteris omnibus alia penitus atque diversa est, tamen unum illud cum eis commune habere videtur, ut ad illorum omnium in se recipiendas & intelligendas species & formas habilis & apta sit. tall vero formarum intelligentia ac receptione quoniam singula quodam modo efficitur & perfecta redditur, fit, ut, cum ipsas excipit & intellexit formas, tum per se ac sua sponte possit & se ipsum & divinas mentes, & Deum denique ipsum aliquo modo propter quendam sibi cum illo similitudinem atque affinitatem intelligere. Hoc, & natura principe & dante philosophia, proprium, ut sibi, pater optime, habetur mentis curriculum, in quo certe qui unquam diligentius & praefatius, quam tu, suam exercueris mentem, adhuc cognovimus aut accepimus neminem. tu enim ab in-

cuncti usque aetate, quasi tuas mentis sentires divinitatem, ut, unde illam accepisset, eodem revocares atque referres, totam prorsus ad divinum cultum contulisti & addixisti. in quo videlicet ut alacrior vegetiorque esset, omnium optimarum scientiarum genere ac rerum notionibus se imbuisi & instruxisti, ut, quantum humana fert conditio, veram persequeretur mentem redderis. ita, cum in se quodam modo universa comprehensa tenent, & ab eam causam possit per se suam propriam cuique manus, nunquam sece cessas, sit tum intelligendo & contemplando, tum ratiocinando ad altissimum & primum omnium veritatem, quae est Deus optimus contemplandum persaepe sese erigit ac sublimem tollit. at, quia cognitio animae est ad universas veritatis contemplationem peractioria, quo facilius atque tutius illam summam Dei altitudinem aliqua ratione attingere queat, ex aliarum rerum intelligentia in sui ipsius perspicaciam crebro sese convertis & contrahis. quoniam minime mirum, si tam subtili investigatione tamque perspicaci contemplatione tum naturam tum virtutes & actiones animae, in qua integrum quandam conspicias Dei, persequi soleas. sed quoniam non suis omnibus viribus & affectionibus anima, sed duobus potissimum, quarum una intelligendi cognoscendique, altera movendi est, aliquam sibi esse similitudinem cum Deo declaras, lectica eorum in primis librorum, in quibus ejusmodi facultates animae & affectiones pertractantur, lectis incredibiliter tibi probari & commendari videtur. quapropter tua voluntate adduci librum Aristotelis de motu animalium & e graeco conversum & nostris eusebii explanatum super ad te misimus. in quo quæstis tua de mea narrata opera fuerit sententia, facile intelligere potui, propterea quod non ingra-

perutile institutum teneas, sic tibi de tuo ingenii munere gratias

ingratum tibi fore significasti, & etiam ejusdem auctoris librum de memoria & reminiscencia, nostris suaviter vigilis exculsum, ad omnium studioforum usum, videres. hoc mihi tua voluntatis significatione nuntiata, statim ipsum opus aggressus sum: in quo certe tuum in habendo librorum delectu divinum iudicium nequaquam satis adulari potui... Quare, ne tuas pie voluntati in re tam preclara pro mea virili desum, primum sublati, morte, ut ajunt, nostro, mundi, locis correximus ac restitimus, deinde philosophi sensa expressimus nostris seculis, & multiplicavimus, ut forte profus aliter atque alii, & illi quidem gravissimi doctissimi que viri, sectantur, & sententiam & loquentem fuerimus Aristotelem... Itaque hanc librum de memoria & reminiscencia, sic a nobis tua elucubratus voluntate, ad te in presentia mittimus, propedem illud etiam majorum vigiliarum opus, quod expectas, junante optimo maximoque Deo, missuri. Vale.

Sequitur post ejusmodi nuncupatorium

Index Quaestionum & theorematum, quos ad nonnullas hujus libri particulas necessaria visa sunt.

Quaestio. Utrum bellae usum memoriae praeditae, dum aliquid memorantur, tempus cognoscant. pag. 18.

Theorema. Memoriae vim in nulla capitae parte, sed in corde locatam esse. 18.

Theorema. Memoriam esse animae facultatem, universalem, non autem individuum, comprehendentem. 19.

Corollarium. Quid sit oblitio & oblitio. 20.

Quaestio. Utrum possit per ulla re sensus percepta aliquid phantasma in animo formari. 21.

Theorema. Discreta non esse reminiscencia. 20.

Theorema. Quando alius memoria, & alius reminiscencia sit. 21.

Reliqua hujus Bernardini Crippae opuscula, quae quidem in meas manus venerint, haec sunt:

I. Bernardini Crippae philosophi Quaestio de intelligibili primo & adaequato cum intellectu cognitione, ad Gregorium XIII. pont. max. Romae 1573. Superiorum consensu. apud Josephum de Angelis. In 4. pagg. 12.

II. Bernardini Crippae philosophi in Aristotelis primum Physicorum librum, ab eo latine redditum, expressi, ad Gregorium XIII. pont. max. Romae. Superiorum consensu. apud Josephum de Angelis. 1576. In 4. pagg. 11.

III. Bernardini Crippae philosophi in Aristotelis librum de longa & brevitate, ab eo latine redditum, expressi, ad Gregorium XIII. pont. opt. max. Magistratum consensu. Romae. apud Franciscum Zanettum. 1581. In 4. pagg. 56.

IV. Bernardini Crippae philosophi de ortu & usu imaginum. Superiorum consensu. Romae. in typographia Vincentii Accolti. 1585. In 4. pagg. 17.

V. Bernardini Crippae philosophi Peripatetica vitae conservatio ad Clementem VIII. pont. opt. max. Romae. ex typographia Bartholomaei Bonfadini. 1591. Magistratum consensu. In 4. pagg. 14. Ac de Bernardini Crippae libellis haec tenus.

Nunc a lectoribus meis peto, mihi ut per eos liceat videri quoddam attingere, ac de alio quodam libello paucis agere, de cuius audire, cum saepe alias, tum hoc ipso, quod haec scribimus, tempore, magis contentione, non uno Italiae loco, voce scriptisque certatum est, neque tamen quidquam certi ad hanc diem potuit desiniri: ut, nisi aperitur veritas (quod me facere posse, non diffido), verendum sit, ne nullus obscurae controversiae, diutur-



tias agit, polliceturque, quoties ei de te bene merendi dabitur  
occa-

diuturnaeque contentionis exitus reperiatur. sperandae autem veritatis, quae perfectum dissidentium opinionum conciliet, animosque conjungat, cum semper iustissima causa est, tum occasio, si se non ultro obtulerit, aucupanda quodammodo atque captanda.

Libellus quidam, *Romae typis Tinnasii an. 1665. in 24. sive 32. pagg. 148.* editus, circumfertur hoc titulo: *Compendium admirabilis vitae Rosae de S. Maria Imanet ordinis S. Dominici, excellentissimo D.D. Gasperi de Bracamonte & Guzman, comiti de Pillaranda, Celatratae ord. commendatario, cathol. majest. cubiculario, & a consiliis status & belli, supremi Indiarum consilii (sic) praefati, M. F. Antonius Gonzalez, permauerit provinc. diffinitor, & procurat. gen. Ribi P. Mag. gen. ordinis Praedicatorum socius, D.O.C. Neque tamen Gonzalez magis, quam universi praedicatorum ordinis nomine dedicatum, oblatum, consecratumque fuisse hoc opusculum, docent illa nuncupatoriae epistolae fere extrema: *Acedit, quod, veluti parentis nomen ac munus ex consanguineo tuo in te demississet, paternis auspiciis & amore nos fovet: idcirco per me noster ordo commune hoc tibi quaecumque exhibet animi devotissimi argumentum. De opere iudicium hoc censores tulerunt:**

I. *Iussu reverendissimi patris nostri fr. Jo. Baptistae de Marinis, magistri generalis ord. praedicator. accurate perlegi Compendium admirabilis vitae foreris Rosae de S. Maria. Vestiant illud brevitas, claritas; ornant venustas, pietas; illustrant eruditio, devotio; & ut Hieronymi verbis utar lib. 2. epist. 14. ad Paulinum, ipsum genus eloquii pressum est & altitudo, & cum tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis: praeterea magna est sermum consequentia & alterum pendet*

ex altero. *Fellix Rosa, quum a tali ac tanto concilio suo ornatur, illustratur, excolitur: ita ut nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinius hoc habeamus compendio. Dignissimum igitur praetexto iudicio ab auctoris praecellarum nomina, ob raram operis elegantiam, ob singularem lectionis utilitatem, ac denique ob commodiorem lecturam usum. Romae in venter. hospitio S. Mariae super Minervam die 1. maji 1665.*

*Fr. Emmanuel Pereira S. T. Mag. & Prov. Portugall. Pros.*

II. *Compendium illud admirabilis vitae servae Dei Rosae de S. Maria, iubente reverendiss. P. N. Mag. Generali ord. praed. magna cum animi voluptate perlegi, simulque expendi eximiae laudis praecanis dignissimum. in eo nonnunc multa paucis mira dexteritate, eloquentia, & devotione completitur auctor, qui nec labori parcas, nec sudori, sensus concini suae sacros honoris, lumen patriae singularem gloriam, & dominicae familiaris amorem splendorem exoptat, procurat, contulit. erit hoc compendii latissimum, sed laudem ubique meret, atque sate Scitico, magni artificis esse claudere totum in exiguo. Sic censis Romae in venter. hospitio S. Mariae super Minervam die 4. maji 1665.*

*Fr. Hieronymus Parrada S. T. Mag. praebat permauerit procurator.*

Vides, duo ab utroque censor sine haesitatione affirmari, alterum, *Compendii huius auctorem Rosae de S. Maria esse concinem, nempe M. F. Antonium Gonzalez, eum ipsum, cuius nomine Gasperi de Bracamonte & Guzman dedicatum est; alterum, valde insignis opus hoc esse, brevitatem nimis & claritate vestitum, venustate ac pietate ornatum, eruditione ac devotione illustratum, pressis eloqui genere, quodque tulliana puritate luccat, & crebrum sit in sententiis, magno praeterea*  
serum

occafio, fuisse in te propensae voluntati non defuturum. a te quidem

Vol. IV.

X x

dem

*rerum consequentia, ita, ut nihil possiderius, nihil dulcius, nihilque latinius hoc habeamus compendio; eximiae laudis praconio dignissimum, multa paucis mira denteritate, eloquentia cum devotione complexum, quo latissimum sibi laudem ubique auctor metet.*

De quibus quidem amplissimis operis auctorisque praconis, praecipue vero de latissimis laude ubique ab eodem auctore ex hoc *Compendio metenda*, quodam eruditorum hominum iudicium sit, aescio. hoc mihi scire unum video, si de vero *Compendii* auctore laudatores illi non essent celati, nequaquam tam effusus in *Compendio* ejusque auctore laudandis futuros fuisset: qui quidem ubi mox innotuerit, illud etiam scire mihi video, nonnullos fore, qui, quum ad hanc diem *Compendii* hujus admiratores praeconesque fuerint, in posterum contentores illius ac vituperatores evadant. verum ego, qui scripta non ex scriptoribus, sed ipsa ex sese expendere atque aestimare soleo, sic sentio, valde exiguae laudis segetem ex hoc *Compendio* illius auctorem jure metere potuisse. est enim ejusmodi hoc opus, quod neque singulare scribentis sive ingenium sive iudicium, neque optimam latine scribendi rationem, neque multarum vigiliarum laborem curamque praefecerat, aut ulla alia laudis ejusmodi laude commendetur; sive quod in eo scribendo suus auctor non tantum contenderit, quantum potuerit, sive quod non tantum potuerit, quantum contenderit.

Nunc, quoniam de *Compendii* dignitate atque praestantia tantum iudicio meo detraxi, quantum illi sententia sua censor uterque detulerat, minore cum cura atque periculo video mihi ad verum illius auctorem prodendum accessurum. nam, si de eximio atque eccellente aliquo opere ageretur, non nili timide, multorumque officiosem

veritus, ab eo auctore, qui multos suffragatores haberet, illud abjudicarem. nunc, quosnam aegre laturus credam, si exile ac vulgare opus illi auctori, quam cui ipsi suffragentur, sententia mea adjudicare? at contra, ejus, qui te vera alicujus certi operis auctor existerit, vehementer interest, id, etiam si exile ac vulgare sit, illi ipsi afferri ac vindicari, si forte alteri cuiquam id ipsum ab aliquibus ascribitur. nemo est enim, qui non vel pessimi operis scriptor, quam exscriptor ac sur haberi malit.

Quo quidem turpissimo facti crimine non defuerunt, qui Joannem Laurentium Lucchesinum, hujus ipsius *Compendii*, quo de agimus, causa, insinularint. qui enim ab Antonio Gonzalez dedicatum opus nominatione viderent, atque illa praeterea duorum censorum, non aequalium modo, verum etiam contubernialium, id ipsum opus eidem Antonio discretissime ascribentium, testimonia, operi praefixa, legerent, illud Lucchesinum, qui triginta post annis idem opus, suo inscriptum nomine, vulgavit, manifestum plagiarium tenere se arbitrati suat. Vulgatum est autem ab Lucchesinio opus anno 1696. hoc titulo: *Compendium admirabili vitae S. Rosae de S. Maria e tertio S. Dominici ordine, auctore Joanne Laurentio Lucchesino laicis e sociis. Jesu. Nova editio. Romae. MDCCXCVI. sumptibus Nicolai Angelii Tinagli, impressoris cameracensis & satic. Superiorum permissu.* (in 12.)

Vidit vero Lucchesinus, hanc sui nominis in ejusmodi opere professionem aliquid admirationis aut fortasse etiam offensionis legentibus allaturam. itaque haec ipsi rei occurrentum sibi statim in nuncupatoria epistola existimans, sic Joannem Franciscum Albanum, tum cardinalem amplissimum, deinde summum pontificem, affectus est:

dem petit, ut, quoniam ei tantum tribuis, quantum ipse non agno-

est: *Quia, difficillima lege adjecta, ne-  
tata videlicet in laudes effundat, meum  
hujusce confectionis audaciam, pre-  
cepti emulantisque, excusasti, novum  
excogito nunciatoriae modum episto-  
lae, nihil aliud serio praestare adortus,  
nisi ut a me tria illa, ob quae culpari  
possem, amoller . . . Perfringi prius  
possem eo quod meum huc opusculo no-  
men praefigam, quod toties in theatrum,  
non praestituto scriptore, prodierit:  
perinde ac si e spatio tandem aliquan-  
do profligam, paucos ut pagellas exclusi-  
queam heroi consecrare . . . Sed, cum  
iterum (hoc est, rursus, denique, de in-  
tegra, post alias multas editiones) haec  
epistola typis nunc subiciatur, quia  
nulla ejus exemplis, jamdum a multis  
quasque, supererant, integrum auxilium  
mihi non est delitescere, post editam  
rursus anno 1676. a Nathanaele Sotuel-  
lo scriptorum nostri ordinis Bibliotheca-  
cam, in qua Compendium hoc, cum  
ceteris, a me scriptis eo usque, li-  
bris, veteris voluit celeberrimus  
theologus Martinus de Esparsa, quo  
urgente illud ex publicis oculis, quae  
processum dicunt, in lucem eduxeram,  
cum agebatur de Beatae appellatione,  
Rasae, vere admirabili, tribuenda  
quemadmodum vero, etiam post illam  
inter sanctos relatum, excusum prae-  
terea saepius fuit, nunquam opposita  
authoris novum, licet non desuerit nunc-  
cupator (idem nempe ille Antea-  
Gonzalez), ita perpetuo latuisse, nisi  
aliter me in scena humanitas rapuisset.  
cum igitur nunc primum, post volun-  
tatem indicem illum (scriptorum so-  
cietatis Jesu), haec publici juris Vita  
iterum fiat, praefigam eidem a me ac-  
ceci quaterendum fuit . . . Utinamque,  
tenuissimum hanc esse scripturam, ultro  
proferat, regium tamen illo eundem-  
que caelestem exhibet florem, multiplex  
alibi nomine respondentem Cyre.*

Satis haec certe fuerant, ut verum

Compendii hujus auctorem omnes agnos-  
cerent & faterentur. sit enim potius  
incredibile, qui tenuissimum hanc esse,  
ut revera est, scripturam ultro pro-  
feratur, cum alienam pro sua fecit  
atque haberi voluisse: quum praefec-  
tim plurima, multis partibus audita-  
ra, grandiora, ac longe praestantiora,  
a se scripta, ante edidisset, quorum  
unum aliquod (siquidem nihil novi  
scribere de integro vellet, ac tanta  
suo se Maecenati ostentandi venditio-  
dique cupidus esset) iterum praeco sub-  
ficere, atque audacter ac sine ulla pre-  
munitione operisque sui defensionem  
dicare posset. Quid? si qui quid se-  
rantur, tam esse amantes solent, ut  
non eos, a quibus deprehendi, coargui,  
indicarique factum possit, quamdiligi-  
gentissime vitent? fac, Lucchesium  
non, quemadmodum fuit, in nobilissi-  
ma familia, sed loco obscurissimo,  
natum fuisse, non ingenuae ac liberali-  
ter, sed in tabernae alicujus sordibus  
misericordiae, educatum, non, quod  
caput est, Jesu Christi famulam, chris-  
tianaeque pietatis totius vicia casu  
studiosum ac sectatorem, sed scelerum  
quemdam ac nequam hominem, me-  
dicem, faracem, laenis glorie caeca  
atque immanis cupiditate flagrantem:  
an etiam tam nullius iudicii satorem  
fuisse possumus suspicari, ut, viventi-  
bus etiam tam his, qui rei veritatis  
consilii essent, testesque esse possent,  
alienum libellum pro suo publice ven-  
ditare? adde in ipsa ad amplissimum  
virum operis dedicatione, addae etiam,  
eiusdem typographi ministerio usus,  
qui eundem libellum, jam ante ab alio  
editore acceptum, suis hominis expres-  
serat. Denique Nathanael ille Sotuel-  
lus, qui in Bibliotheca scriptorum S. J.  
inter Lucchesinii opera Compendium  
hoc ipsum jam inde ab anno 1676. re-  
tenuerat, nihil hoc de vero ejus auctore  
quaesierat atque cognorat? adeo inops  
a do-

agnosceat, Deum precere, ut, quod ejus sanctitas vehementer  
X x 2 expre-

z domesticis scriptoribus, adeo a sodalium suorum scriptis imparatus erat, ut necesse haberet aliena scribere, quemadmodum est in proverbio, *compilare*, quo suam illam bibliothecam, tenuissima externi hominis, praesertim adhuc viventis (videbat enim Antonius Gonzalez etiamnum anno 1681. inquit Jacobus Echardius) *scriptione* instruat, locupletaret?

Sed id jam afferam extremo loco atque enunciaro, quod occultum ad hanc diem atque ignoratum, nunc demum apertum atque prolatum, omnem posthac de hujus *Compendii* auctore controversiam sublaturum videtur. existat in nostra hac collegii romani bibliotheca manuscriptum in folio, ut ajunt, volumen, *Miscellanea historica* inscriptum, in quo ferme medio commentarius quidam reperitur, ab ipso Lucchesinio compositus, de rebus ad se pertinentibus, usque ab anno 1638. quo natus est, ad annum 1711. aetatis suae 74. quo illa scribebat, deductus. quem ego commentarium quum non multis abhinc diebus animi causa pervolare forte coepissem, de nulla reminus, quam de hac *Compendii* hujus controversia tum cogitans, in haec lucidi, quae sequuntur: *Nel primo suo anno dello studio della teologia* (qui fuit Christi 1664. aetatis vero suae 16.) *fu Repetitore nel collegio germanico, di dove richiamato ebbe al principio del secondo (1665.) la cura di spiegare la logica nell' accademia; e in quello, fuorche anche nell'anno susseguente (1666.), in quella della fisica, gli toccò di nuovo la gran sorte d'averlo per cultore il signore Gio. Francesco Albani, oggi santissimo nostro signore Clemente XI. .... Ritornando al suo sesto anno (1667.), sul principio di quello i padri Martino d'Esparza, e Nicolò Martinez, suo maestro, a richiesta del padre maestro Gonzalez, do-*

*menicano, postulato della causa di S. Rosa di S. Maria, l'impegnarono a scrivere un compendio latino della vita di lei, tratandola da' processi, formati per la sua canonizzazione: e gli rinchi di compirla dentro un mese, con dettarne più della metà: fu subito stampato la prima volta in 24. e la carta spesa dal Tinagli il 1665. e le copie nella prima forma furono tremila, e due mila nella seconda. non si pose il suo nome, siccome ad usum nelle varie risposte, fattene da altri in Augsburg, Vienna, Graz, Cracovia, Lublino, Vilna e altrove, e trasportata in varie lingue, francese, spagnuola, polacca, e indiana. anch' egli la ripubblicò in Roma il 1671. parimente senza suo nome (hujus ipsius editionis est apud me unum exemplum, in cujus fronte haec Lucchesinii manu perscripta leguntur; Bibliothecae collegii hispalensis Auctor Joannes Laurentius Lucchesinius Soc. Jesu.); e lasciano credere, che fosse di un padre domenicano lorenese (quis nominatum is fuerit, scire non possumus. sed existimare debemus, eum praecipua quadam latinarum humaniorumque litterarum laude atque opinione Romae tum floruisse; a quo propterea potius, quam ab ejus sodali Antonio Gonzalez, homine peruviano, atque ab ejusmodi studiis fortasse abbasente, scriptum fuisse *Compendium* illud, creditum vulgo sit). ma, vedendo i padri d'Esparza e Martinez, che aluno si persuadeva esser stato composto dal padre maestro Gonzalez, loro amico (cujus unius gratia, ut a Lucchesinio componeretur, olim contenderant, atque impetrarant), ne pubblicarono il vero autore: ed egli non poté più nascondersi; e, mancandogli le copie, desiderate da molti, lo pose di nuovo sotto il torchio col titolo: *Compendium admirabilis vitae S. Rosae de S. Maria et tertio S. Dominiac ordine*  
autho-*

expetit, & assiduis precibus contendit, ejusdem omnes cogitationes & actiones ad suam conformet voluntatem. quo facto tuum etiam istud de sanctissimo domino nostro-judicium re ipsa comprobabis. Romae. Kal. (b) octobr. m. d. lxxvii.

autore Joanne Laurentio Lucchesino Iucensi & soc. Jesu. Nona editio. Romae 1696. Sumptibus Nicolai Angeli Tinassi, impressoris cameralis, & vaticani (in 12.) *Si sa, esser poi stato ristampato altrove molti altre volte. in questa ebbe l'onore di poterlo consacrare all' eminentissimo signor cardinale Gio. Francesco Albani, ora santissimo nostro signore, wa con la illustrazione di non toccar altra sua dote, fuorchè le offerte annesse all'usato del libro. Nello stesso secondo anno (1665.) del suo studio teologico Soc.*

Lucchesiniam igitur controversiam olim *Compendii* hujus auctorem fuisse, perspicuum ac manifestum est. Num propterea plagii crimen, quod ab eo depulsum, in Antonium Gonzalez conferemus? Minime vero. Ille enim non se auctorem in ejusdem *Compendii* editione illa sua, sed nuncupatorem modo professus est: nullam usquam operae, a se in eo scribendo positae, significationem dedit: Lucchesinii manuscriptum opus, sibi ab amicis ultro donatum, Gaspari de Bracamonte, typis impressum, sine cujusquam injuria ipse donavit.

Quid vero de duobus illis censo-

ribus sentiendum est, qui *Compendii* auctorem Antonium Gonzalez esse affirmarunt? num mendaces dicemus? ne hoc quidem. libellum, Antonii Gonzalez nomine Gaspari de Bracamonte dedicatum, jussi sunt ab ordinis sui magistro recognoscere, de eoque sententiam suam ferre; nec venit eis in mentem suspicari, non Antonii, sed alterius nescio cujus opus illud esse: ab Antonio scriptum sibi facile persuzerunt, eique, tamquam auctori, egregie, quemadmodum quidem judicabant, scripti operis testimonium benevole atque humaniter dederunt.

Licuisse mihi in hac tota disputatione, ac tamquam judicio de plagio, ita versari, ut neminem accusarem, ac tantummodo, qui falso atque injuria accusaretur, defenderem, valde laetor. non enim similem facultatem omnia ejusmodi causa dat.

(b) *idib. sept.* cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 313. in qua *Cryptos* non *Crippos* inscribitur est haec epistola. quae tamen lectio non modo a codicibus barber. & vatic. pag. 174. verum etiam ab editis Bernardini libris refellitur.

## L I X.

Pius PP. V. Duci Albae. (a)

v. oct.  
1587.

*Ejus adventum in Belgium gratulatur, & ut rem catholicam restituat, vehementer hortatur.*

**Q**UIA, cum inferiore etiam loco essemus, te non minus pietatis ac religionis laude, quam prudentiae & virtutis nomine commendatum semper accepimus, eo factum est,

(a) Ferdinando Alvarez de Toledo. Dicit, inquit Haraeus in *Annal. sta-*

*multum Belgic.* pag. 75. *auxius fuerat rem catholicam* (Philippus II.) *secum*

est, ut adventu tuo in istam provinciam, perniciosos erroribus ac turbulentis motibus perturbatam, pastoralis sollicitudo nostra multum acquieverit. quam spem & cogitationem nostram actiones tuæ (b) mirabiliter confirmarunt. tantum enim pio ac forti

nam morbo superiori, adeo vehementi, commodum addideret medicinam. tandem, sub factum mensis martii anni praesentis (1567.), convocato procerum Hispaniae generalis sanctorumque concilio, statuisse se dicit in belgas rebelles ex eorum nouis annu aut duos, postea predictum equitumque hispanorum, germanorum, ac italorum cum manu militum: capere legitur duos sibi nominatim respondens, sunt maiestatis esse nominationem; libenter se tum sententias distans. nominat rex & toletanus Ferdinandus Alarcum, Albat ducem, sexagesimum quintum annum ingressum, ac & Mendocin Medinas-Castili ducem, quinquagesimum agentem annum: quod uterque apud belgas sub Carolo V. caesare militasset, ac proinde eorum conditiones satis praesepissent. sed, quod diversissimae essent naturae, diu variantibus sententiis est disceptatum, uter esset praesentendus... Tandem, perquisitis sententiis, cum maiorem procerum partem in posteris orationis sententiam pedibus ire conspiceret, & ipse illuc animum inclinavit. si Albano Belgii praefectura deferretur. cum quomodo ipse aggressus sit, lubet verbis ipsis, quoad fieri poterit, Mendosae hispani, expeditionis huius scilicet, narrare. Albanus, inquit, ut vult dicit regi, qui tunc Aconleuatur erat, die XV. aprilis... Madridis discedit, manifestum cum rege usque diem eius usque XVII. quo profectus est, ut Carthagine hispaniae classem consideret. praesentebatur enim Joannes Andreas Doria, seu Auris, cum triginta septem trecentibus; in quos impensis septendecim hispanorum equitum signis... Albanus die decimo vasi cum classe Carthaginem saluit; septimusque post die Germaniam in Italiam appulit... Moverunt

se copiae decimo quinto junii... Albanus ipse prius duxerat aciem: ejus filius Fernandus Toletanus, magnus S. Joannis prior, mediam; Chiappione Visellus, marchio Chetovae (con. Cetonae), dum veteranus & celebris, praefectum... Dux decem iterum itinere Burgundiam emensas est, duodecim alii Lotaringiam... nec multo post Albanus cum universis capitibus Theorilla Brunellum versus (per Lutetiam, Theonem, & Lovanium), ubi Parmensis (Margareta austriaca, Philippi II. soror, Octavii Farnesii, Parmae ducis, conjux) erat, eadem, qua prius, militum disciplina & celeritate, contredit, venitque illuc die XX. augusti, undecimo Kalendas septembris.

(b) Albani huius ducis haec actiones in ipso statim in Belgium adventu idem Maraeus commemorat pag. 79. Albanus copias, quas adduxerat ea ratione, quas (fort. qua) ostendimus, distribuit, ut una nescit, si opus foret, in unum contrahi possent... die nono mensis septembris comites Egmundanus & Hermannus (praecipua belgarum turbarum auctores), ceterisque concilii statim senatores & meritis ad se vocat... Porro dederat negotium, ut Egmundanus & Hermannus & domestici soli nobilibus, diversis januis, per diversos antas, diversis specie, educerentur. in una erat Sanctus Davila, qui Egmundanus, in altera Sollini, qui Hermannus captivos sifterent, quod ea ratione est constitutum, ut sine tamulto, neutra de alterius captivitate edoclo, uterque captivus videretur... Nihil proximo habet Albanus Egmundano, scribat castellensibus suis gaudere, synbalumque certum mittat, quatenus castrum, regis iussu, Albanus Dillone tradat, quo illud ingrediente cum duc-

bus

forti consilio statim praestitisti, ut, fretus virtute tua, catholicus rex labore tanti itineris acquisitissimo animo jam superfedere posse videatur (c). hujus nuncii felicitate mirandum in modum nos laetati sumus in domino, ex eoque magnopere confidimus, fore, ut, adjuvante Dei gratia, per te recuperata istic regi catholico voluntate atque obedientia populorum, rebusque sapienter compositis, provincia secura quiete ac salutari pace perfirmitur. nec vero dubitare possumus, pro confirmata, ut diximus, opinione nostra de te, non minus pio & catholico, quam forti ac sa-

dua Hispanorum cohortibus, praefidiaril veteres discedunt. &c., non multo post, ex duobus sunt dicti duo comites captivi, servatique, donec de his constitueretur. ceterum ad cognoscendam eorum causam, rebellionisque universa negotia judicanda, instituit Albanus novum concilium justitiae seu criminum... itaque ratione idem brevi rem eo perduxit, uti jam de professione sua in Belgium, tanquam parum necessaria, rem (Philippum II.) cogitationem deponeret, manente cum eumque retardaret captivitas principis Caroli, filii sui, scintillaque ejus mori, cum tristis fuisse libellat francicae, dilectae conjugi, ad hanc voluntatem in regno Granadae seditiones rebellionisque.

(c) Atqui, ante hoc tempus, iter Philippi regis in Belgium ad illas provincias pacandas necessarium Pius pontifex existimarat. vide ejusdem commentarium ad consensum archiepiscopum, pontificium apud Philippum in Hispania nuncium, hoc eodem anno missum, quem nos in Gratiani vol. II. de script. inv. III. coniecimus pag. 193. & seqq. Sed & has ad ipsum Philippum de eadem re literas, die 17. jan. dederat: *Christiane in Christo fili noster &c.* Cogit nos & commissum nobis a Deo officium, & paternus erga te amor ea de re cum maiestate tua agere, de qua saepius jam egimus; & quo peiore in dies loca res Flandriae esse audimus, eo impensis hortari, monere & instare, ut, sine longiore constitutione, ad eis sedandos tumultus sese conferat. potest etiam nunc maiestas tua,

si illuc iterit, aut saltem in Italiam primo quoque tempore venerit, & exercitum exercitum praesentis, saltem provinciae providere. sed si signum egerit, tunc cupiet illis rebus succurrere, cum minime poterit. crevit in dies studiosa novorum rerum dominum animus, quod nondum maiestatem tuam se sine commovere audiant. e contrario autem debilitantur & franguntur catholicorum animi, quod nondum aliam certum nuntium accepterint, ite Hispania discessurum. proinde hortamur te & rogamus, ac per redemptorem nostrum obsecramus, christifidei fili, ut, cum primum venienti facultatem nostris fueris, cum mora omisso, in Italiam venias. quo cum veneris, de cunctis in Flandriam commotis deliberare poteris. solum ipsis interim tui in Italiam adventus, fuisse mature & cum magna copula veteris, non parum eorum, qui in fide & devotione morantur, animos confirmabit, & rebelles ac seditiones deterrebit... Divina perspicere plane posset maiestas tua curam & angorem nostrum, cum; tanquam ea, quae oculis aspiciantur, cernamus vulnus, quae sumunt, nisi tanto periculo per te obviam eatur. itaque non contenti his litteris, hoc eadem de re cum maiestati tuae quam diligentissime agere volumus venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum rogavimus, nuntium nostrum, avidissime aliquem certum nuntium de te in Italiam venturo expectare. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo piscatoris die 17. jan. 1567. pontificatus nostri anno 3.

ac sapiente duce, quin in ista cogitatione constituendarum rerum habiturus sis eam rationem status religionis ac Dei gloriae, quam haberi oporteat. & quoniam seditiosi isti religionem ipsam praetendunt cupiditati suae rerum novandarum, & illam, in qua delitescunt (d) ad interitum animarum, speciosam simulantes salutis causam, vere regnum occupare conantur, una ratio est stabiiliendae istius ditionis regi catholico, si prius firmatus fuerit catholicae fidei status: quo nisi fundamento nitatur dominatio temporalis, quomodo consistere possit, non habebit. exemplis abstinemus eorum, qui, illo neglecto spiritali fundamento, e saeculari potestate deciderunt: nam in oculis sunt, neque illa nos sine dolore commemorare possumus. his igitur positis, quae nobilitati tuae summae curae esse, nobis persuademus, te vehementer etiam atque etiam cohortamur, ut in eam incumbas voluntatem, ut istius provinciae decreta de catholica religione, quae Placita (e) dicuntur, inviolate servantur; est enim in eorum observatione collocata magna spes communis istic quietis ac tranquillitatis. in qua etiam cogitatione quia te pie defixum esse, nobis pollicemur, scito, nos, qui accessus istuc tui praeclaris initis valde recreati sumus, reliquam praeterea laetitiam cogitatione praecipere (f). itaque futurum

spera-

(d) *miseri sunt* cod. barber. Emendavi ex ingenio. nam codicem tabulatic. in quo haec eandem epistolam reperiri pag. 276. noram, consulere mihi non licuit. putavi autem, Pogianum, ita, quemadmodum emendavi, scribentem, prae oculis habuisse Ciceronis illa libri IV. *Acad. quatt.* cap. 15. *Nonne ... evertit est ... Aristoteles, qui constitutam philosophiam evertit, & in totum auctoritatem delitesceret, qui negasset, quidquam sciri aut percipi posse?* & in orat. pro Caelina cap. 61. *arguitur iudicium cum erit, cave in ista tem frigida calumnia delitescas.*

(e) *placita* cod. barber. Puto, recte me emendasse, qui illa apud Haraeum in *Annot. tumult. belgic.* ad an. 1570. pag. 111. legerim, ad Philippum II. edictum quoddam pertinentia: *Quicumque turbuli & seditiosis praeteritis, quocumque modo in Placita, Decreta, Edicta peccarunt, illi quidem poenitentibus peccatum condonabitur &c.*

(f) Animi, id, quod futurum erat, praefagientis, haec sunt. nam insignes de haereticis visiones dux hic Albanus postea retulit; de quibus Pius ipse non unis litteris illi gratulatus deinceps est; quarum unas dumtaxat asseram, jam ante a Goubau editas.

„ Dilecto filio, nobili viro, Ferdinando Toletio, duci Albae.

„ Dilecte fili &c. Ex litteris tuis; die xxv. julii datis, & ex dilecto filio, viro (fort. nobili viro) Joanne a Zuniga cognovimus, quam sperem rem iterum adversus haereticos, & eosdem ferverissimi regis rebelles, gesseris. Benedicimus dominus, qui, in tot curis & angoribus nostris, tam laetis nuntiis nos consolari dignatur. Gaudemus, religionis catholicae causa, tam luculentam tibi viciniam a Deo donatam fuisse: gaudemus charissimi in Christo filii nostri, regis catholici, causa: tibi vero non solum gratum

„ lamur,



forti consilio statim praestitisti, ut, fretus virtute tua, catholicus rex labore tanti itineris acquisissimo animo jam supercedere posse videatur (c). hujus nuncii felicitate mirandum in modum ex eo laetati sumus in domino, nos eoque magnopere confidimus, fore, ut, adjuvante Dei gratia, per te recuperata istic regi catholico voluntate atque obedientia populorum, rebusque sapienter compositis, provincia secunda quiete ac salutaris pace perfruat. nec vero dubitare possumus, pro confirmata, ut diximus, opinione nostra de te, non minus pio & catholico, quam forti ac fa-

bus hispanorum cohortibus, praestitisti, ut, fretus virtute tua, catholicus rex labore tanti itineris acquisissimo animo jam supercedere posse videatur (c). hujus nuncii felicitate mirandum in modum ex eo laetati sumus in domino, nos eoque magnopere confidimus, fore, ut, adjuvante Dei gratia, per te recuperata istic regi catholico voluntate atque obedientia populorum, rebusque sapienter compositis, provincia secunda quiete ac salutaris pace perfruat. nec vero dubitare possumus, pro confirmata, ut diximus, opinione nostra de te, non minus pio & catholico, quam forti ac fa-

bus hispanorum cohortibus, praestitisti, ut, fretus virtute tua, catholicus rex labore tanti itineris acquisissimo animo jam supercedere posse videatur (c). hujus nuncii felicitate mirandum in modum ex eo laetati sumus in domino, nos eoque magnopere confidimus, fore, ut, adjuvante Dei gratia, per te recuperata istic regi catholico voluntate atque obedientia populorum, rebusque sapienter compositis, provincia secunda quiete ac salutaris pace perfruat. nec vero dubitare possumus, pro confirmata, ut diximus, opinione nostra de te, non minus pio & catholico, quam forti ac fa-

(c) Atqui, ante hoc tempus, iter Philippi regis in Belgium ad illas provincias pacandas necessarium Pius pontifex existimavit. vide ejusdem commentarium ad romanensem archiepiscopum, pontificium apud Philippum in Hispania nuncium, hoc eodem anno missum, quem nos in Gratiani vol. II. de script. iev. III. coniecimus pag. 295. & seqq. Sed & has ad ipsum Philippum de eadem re litteras, die 17. Jan. dederat: *Charissime in Christo fili noster etc. Cogit nos in commissum nobis a Deo officium, & paternus erga te amor ea de re cum maiestate tua agere, de qua saepius jam egimus; & quo tempore in dies loco rei Flandriae esse audimus, eo impensas hortari, monere & instare, ut, sine longiore cunctatione, ad eos sedandos tumultus sese conferat. potest etiam nunc maiestas tua,*

*si illuc ieris, aut saltem in Italiam primo quoque tempore veneris, & eo firmum exercitum praemiseris, saluti ejus provincias providere. sed, si signalis egeris, tunc capiet illis rebus succurrere, cum minus poteris. crescit in dies studiosi novarum rerum hominibus animus, quod nondum maiestatem tuam se ipsam commovere audiant. e contrario autem debilitantur & franguntur catholicorum animi, quod nondum aliam certam sententiam acciperent, te ex Hispania discessurum. proinde hortamur te & rogamus, ac per redemptionem nostram obtestamur, charissime fili, ut, cum primum valendi facultatem nostris fueris, omni mora omisso, in Italiam venias. quo cum veneris, de cunctis in Flandria commotis deliberare poteris. fama ipsa interim tui in Italiam adventus, si nullo matur & jam magna copis veneris, non parum certum, qui in fide & devotione manent, animos confirmabit, & rebelles ac seditiones deterrebit. ... Utinam perspicere placeat possit maiestas tua curam & angorem nostrum, cum; tanquam ea, quae oculis aspicuntur, eternorum ruinam, quae insinuat, nisi tante periculo per te obviatur eatur. itaque non contenti his litteris, hac eadem de re cum maiestate tua quam diligentissime agere volumus venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum rossanensem, nuntium nostrum, ovidiusque aliquem certum nuntium de te in Italiam venturum expectant. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo piscatoris die 17. Jan. 1567. pontific. nostri anno 2.*

ac sapiente duce, quin in ista cogitatione constituendarum rerum habiturus sis eam rationem status religionis ac Dei gloriae, quam haberi oporteat. & quoniam seditiosi isti religionem ipsam praetendunt cupiditati suae rerum novandarum, & illam, in qua delitescunt (d) ad interitum animarum, speciosam simulantes salutis causam, vere regnum occupare conantur, una ratio est stabiliendae istius ditionis regi catholico, si prius firmatus fuerit catholicae fidei status: quo nisi fundamento nitatur dominatio temporalis, quomodo consistere possit, non habebit. exemplis abstinemus eorum, qui, illo neglecto spiritali fundamento, e saeculari potestate deciderunt: nam in oculis sunt, neque illa nos sine dolore commemorare possumus. his igitur positis, quae nobilitati tuae summae curae esse, nobis persuademus, te vehementer etiam atque etiam cohortamur, ut in eam incumbas voluntatem, ut istius provinciae decreta de catholica religione, quae Placita (e) dicuntur, inviolate serventur; est enim in eorum observatione collocata magna spes communis istius quietis ac tranquillitatis. in qua etiam cogitatione quia te pie defixum esse, nobis pollicemur, scito, nos, qui accessus istuc tui praeclaris initiis valde recreati sumus, reliquam praeterea laetitiam cogitatione praecipere (f). itaque futurum speramus

(d) *viseri sunt* cod. barber. Emendavi ex ingenio. nam codicem tabul. vatic. in quo hanc eandem epistolam reperiri pag. 176. noram, consulere mihi non licuit. putavi autem, Pogianum, ita, quemadmodum emendavi, scribentem, prae oculis habuisse Ciceronis illa libri IV. *Acad. quest.* cap. 15. *Nonne ... exortus est ... Arcesilas, qui constitutum philosophiam everteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negassent, quidquam sciri aut percipi posse?* & in orat. pro Caelina cap. 41. *acquitatit julicium cum eris, cave in ista tua frigida columnia delitescas.*

(e) *placata* cod. barber. Puto, recte me emendasse, qui illa apud Haraeum in *Annot. tumult. belgic.* ad an. 1570. pag. 111. legentem, ad Philippum II. edictum quoddam pertinentia: *Quicumque turbis & seditiosis praeteritis, quovunque modo in Placita, Decreta, Edicta peccaverunt, illi quidem poenitentibus peccatum condonabitur &c.*

(f) *Animi*, id, quod futurum erat, praesagientis, haec sunt. nam insignes de haereticis victorias dux hic Albanus postea retulit; de quibus Pius ipse non unis litteris illi gratulatus delinceps est: quarum unas dumtaxat afferam, jam ante a Goubau editas.

„ Dilecto filio, nobili viro, Ferdinando Toletio, duci Albae.

„ Dilecte fili &c. Ex litteris tuis; die xxv. julii datis, & ex dilecto filio, viro (scilicet. nobili viro) Joanne a Zuniga cognovimus, quam prospere rem iterum adversus haereticos, & eisdem serenissimi regis rebelles, gesseris. Benedictus dominus, qui, in tot curis & angoribus nostris, tam laetis nuntiis nos consolari dignatur. Gaudemus, religionis catholicae causa, tam luculentam tibi victricem a Deo donatam fuisse: gaudemus charissimi in Christo filii nostri, regis catholici, causa: tibi vero non solum gratulamur,

speramus, ut in ista facultate, quam habes maximam, superiores tuas laudes praesenti fortitudine ac prudentia cumulandi, pii omnes, salutem istorum populorum tibi acceptam referentes, tuam virtutem grata memoria & perpetua gratiarum actione prosequantur. Romae. Kal. (g) octobr. M. D. LXVII.

„ lamur, cui, praelia domini prae-  
 „ lianti, tam manifesto supernum adest  
 „ auxilium, sed etiam totius ecclesiae  
 „ nomine gratias agimus, quod nullis  
 „ defatigatus laboribus, nullis deter-  
 „ ritus periculis, de ea bene mereri  
 „ non desistis. Perge, dilecte fili, his  
 „ tamquam gradibus tibi viam ad sem-  
 „ piternam gloriam munire; & sicuti  
 „ coepisti, enitere, ut in provinciis  
 „ istis religionem catholicam in pri-  
 „ stinum statum redigas: cujus rei  
 „ gloria omnium ducum & imperato-  
 „ rum victoria superabit. Saluum te  
 „ & incolumem divina majestas con-

„ servet. Datum Romae apud S. Pe-  
 „ trum sub annulo piscatoris, die XXV.  
 „ aug. M. D. LXVIII. pontificatus nostri  
 „ anno tertio.

Anno vero insequente, mense ma-  
 „ jo, inquit Hagaeus pag. 107. papa Pius  
 „ quintus duci Albano, tamquam strenuo  
 „ ecclesiae romanae catholicae defensori  
 „ ac propugnatori, per legatum Ioh.  
 „ Brunellum misit gladium securatum;  
 „ & galeros valde pretiosum, salu-  
 „ ritu consecratum.

(g) pridie Kal. cod. barber. Emenda-  
 vi ex cod. tabul. vatic.

## L X.

Pius PP. V. Archiepiscopo Valentino.

g. coll.  
 3367.

*Quae in valentini provincialis concilii volumine  
 emendationis indigerent, emendata  
 fuisse, significat.*

<sup>a</sup> **P**rovinciale concilium valentinum (a), superioribus annis celebratum, quod correctioni nostrae subiciens misit ad nos bonae memoriae proximus (b) praedecessor tuus, vidimus, & a

(a) Concilium itum valentinum, inquit Laderchius in *Annal. eccl.* tom. XXII. pag. 193. col. 1. quod Martinus *Ayda*, archiepiscopus Valentinus, tertius idus novembris praeteritis anni (1565.) coepit, *sessionem* quartam undecimo Kalendas februarii, & quintam sexto Kal. mart. hujus anni (1566.) celebra-  
 vit, & sequenti (1567.) a Pio (V.) confirmationem obtinuit. Idemque pag. 454. In *Hispania*, inquit, *valentinum concilium*, quod Martinus de *Ayda* archiepiscopus coegerat, atque tan-  
 dem absolvit anno praeterito (1566.)

correctum & emendatum pontifex confirmavit, datus ad Ferdinandum, antiochenum patriarcham, novum archiepiscopum valentinum, loci *Ayda*, qui eodem anno (1566. die XV. aug.) e vivis decesserat, apostolici hujus litteris.  
 „ Provinciale concilium valentinum, superioribus annis celebratum &c. „  
 Eae autem litterae sunt hac ipse, quas a Poggiano scriptas, ex codice barber. asserimus. ubicumque autem editio ab illo codice discrepat, deinceps admonebo.

(b) Omiss. edit.

& a venerabilibus fratribus nostris, quos ad interpretationem sacri concilii (c) assumpsimus in consilium, quoad ejus in praesentia fieri potuit, emendandum (d) curavimus. quae autem in  
Vol. IV. Y y in

(c) tridentini concilii edit.

(d) Eadem fortasse illa in valentinum hoc concilium irrepererat, quae Laderchius in eadem illa pag. 193. col. 2. his verbis commemorat: *Ex quorundam relationibus didicit ipse (Pius V.), in provincialibus hujusmodi synodis multa haberi, quibus ecclesiastica libertas, sanctae apostolicae sedis dignitas, & ipsius sacri concilii tridentini decreta (ex quibus tamen decreto provincialia eodem concilio coacta erant) posthabuerunt. hoc igitur nuncio confirmatus Pius, statim malo occurrentibus duxit, monendosque officii sui praefatos, ac quovis praetextu a recta tractare sententia abripi se poterantur. de qua re scriptam ad archiepiscopum caesarugustanum ad ejusque suffraganeos a Pio epistolam sequentem idem Laderchius pag. 194. assert, eodemque exemplo alias ad alios, ac nominatim ad archiepiscopum valentinum, datas assernat.*

„ Ven. fratribus archiepiscopo caesarugustano & suffraganeis ejus, in provinciali synodo congregatis vel congregandis.

„ Pius PP. V.

„ Ven. fratres &c. Cum laboriosissimum apostolatus officium, nostrae quidem infirmitatis nobis consilii, sed divinae voluntati humiliter obediens, suscepimus, id nobis solatii proponebamus, quod vos & reliqui fratres istius nationis, in partem sollicitudinis nostrae vocatos, sperabamus vestra erga sedem apostolicam devotione ac fide, & diligenti observatione sacri concilii tridentini decretorum, hoc nobis onus levius effuturos. . . Verum, non sine maxima admiratione & animi perturbatione, nobis super relatum fuit, nonnullos ad eo officii

„ sui & debitae sedi apostolicae ac concilio oecumenico reverentiae obli-  
„ tos esse, ut decreta tanti concilii,  
„ quorum quidam forsitan ipsimet au-  
„ thores vel certe approbatores fue-  
„ runt, quaeque apostolica autori-  
„ tate esse non ignorant confirmata, &  
„ ab omibus jussa servari, quibus-  
„ dam in rebus restringere, in aliis  
„ ampliare, & contra sanctionem sel-  
„ rec. Pii IV. praedecessoris nostri,  
„ temere interpretari minime veran-  
„ tur, quod (fort. quid) denique co-  
„ rum, & quatenus observandum &  
„ exequendum sit, quod (fort. quid)  
„ & quatenus omittendum ac negli-  
„ gendum, indicare (fort. indicare),  
„ praescribere, & sententiis suis de-  
„ cernere audeant, multaque ab iisdem  
„ tentari contra hujus sanctae sedis  
„ auctoritatem, & contra jura eccle-  
„ siasticae libertatis. . . Quamobrem  
„ nos, apostolatus nostri officio deesse  
„ nolentes, ex parte omnipotentis Dei  
„ monemus omnes illos, si qui talia  
„ ausi sunt, vel, quod abut, aude-  
„ bunt, ut a tali mente ac tam nefan-  
„ da temeritate desistant, respiciant-  
„ que & ad cor redeant. Quod si,  
„ spretis monitis nostris, atque hujus  
„ sanctae sedis auctoritate contem-  
„ pta, quidquam decernere aut sua-  
„ dere ausi fuerint, quo sacrosanctae  
„ synodi tridentinae decreta commu-  
„ tent negligant, aut temere inter-  
„ pretentur, & non, si quid limitan-  
„ dum, ampliandum, aut interpre-  
„ tandum visum fuerit, ipsam sedem  
„ consulerint, quae sibi talem, ut  
„ diximus, interpretationem & pote-  
„ statem reservavit, vel si contra li-  
„ bertatem ecclesiasticam quidquam  
„ statuerint, indignationem Dei omni-  
„ potentis, ac beatorum Petri & Pau-  
„ li, apostolorum ejus, & nostram  
„ se

- e* in (e) eo corrigenda, de ipsorum etiam venerabilium fratrum sententia, nunc visa sunt, ea hic infraſcribi juſſimus. porro fraternitatis tuae tuorumque coëpiſcoporum officium erit illa diligenter animadvertere, &, ut ad ea ipſa concilium illud  
*f* omnino accommodetur & conformetur, ſedulo curare (f); in iſis vero etiam, quæ deinceps iſtic, Deo approbante, provincialia concilia habebuntur, earundem infraſcriptarum correctionum noſtrarum ſemper meminiſſe, ita ut ab illarum ratione atque ſententia nullo unquam tempore diſceſſiſſe videamini. Romæ. prid. (g) non. octobr. M. D. LXVII.

LXI.

se noverint incurſuros: & nihilominus ex nunc, ſi qua attentata vel adſa fuerint, ut præfertur, contra eccleſiaſticam libertatem, vel decreta concilii tridentini, vel authoritatem hujus ſanctæ ſedis, ea omnia & alia quæcumque in veſtra ſynodo ſancita, decretata (ſort. decreta) fuerunt, ſanciantur aut decernentur, irrita & inania decernimus ac declaramus... Datum Romæ... die xii. maji 1566. pontif. noſtri anno primo.

(e) Omitt. in eo edit.

(f) Iſis plerique, quæ in valentino concilio Romæ diſplicuerunt, offenſum jam ante ſua ſponte valentinum hunc archiepiſcopum fuiſſe, docet epiſtola, cardinalium, concilii tridentini interpretum, nomine ad eum a Pogiano ſcripta; cujus exemplum exſtat in codice *Congregationis* concilii pag. 173. hujusmodi:

Reverendiſſime domine. Graſiſſima fuerunt ſanctiſſimo domino noſtro, quæ ab amplitudine tua notata ac ſublata ſunt de provinciall

concilio proximi antecęſſoris tui: in quibus reverentiam & pietatem tuam erga hanc ſanctam ſedem, ſibi ſemper antea cognitam, ſua ſanctitas libentiſſime recognovit; judicium vero ac prudentiam ejus laudavit, quæ illis ipſis offenſa ſit, quæ, inter cætera, hinc etiam emendata fuerunt: quemadmodum ex bevel ejus ſanctitatis, & iſis, quæ in eo infraſcriptas annotationes, de ſententia illuſtriſſimorum cardinalium ſacri concilii, ad te miſſi juſſit, intelliges. Ego amplitudini tuæ de recuperata valetudine gratulor, Denque grâtiâs ago; qui ſalutarem ei proſperitatem largiatur. Vale in domino. Romæ. xii. id. novembris. M. D. LXVII.

(g) die quarta novembris edit. Idem rectius puto. propius enim accedit ad diem, quo proxime allata cardinalium, concilii tridentini interpretum, epiſtola (in qua hæc ipſas ſignificari Pii V. litteras, maniſeſtum eſt) data conſpicitur.



## LXI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Archiepiscopo  
Cameracensi, & Episcopo Leodiensi. (a)

*Epistola commendaticia.*

1. col.  
2167.

**I**TA mihi honestum rectumque visum est studium M. Antonii Marchii, ut, nisi cum amplitudini tuae studiose commendarem, officio meo deesse mihi viderer. is cum omnino constituerit colere studia literarum & optimarum artium, facultates, ut audio, necessariae ad eum cursum conficiendum, ei defunt. itaque magnopere ipsi opus est opera ac benignitas amplitudinis tuae. quamobrem ab ea vehementer peto, ut, cum primum aliquod in ista dioecesi vacaverit ecclesiasticum beneficium, illud in ipsum M. Antonium conferre velit. complectetur enim hominem dignum sua benignitate, qui non vulgarem sui expectationem concitavit: plurimum amplitudini tuae debet eo nomine Franciscus, M. Antonii pater, clarus & fortis dux, qui nunc honorificam operam navat illustrissimae ac praestantissimae faeminae Margaritae austriacae, Flandriae regenti (b). inibit etiam ea re magnam a Deo gratiam, laudemque ab hominibus consequetur; mihi vero gratissimum faciet, qui istius M. Antonii causa, praeclara cupientis, & rectis euntis itineribus, omnia cupio. commendo igitur eum vehementer tibi. Vale in domino. Romae. VIII. id. octobris. M. D. LXVII.

Y y 2

LXII.

(a) Inscriptio hujus epistolae in codice harber. haec est: *Archiepiscopo Cambrai, & episcopo Liegi*. Videtur autem ad utrumque eodem exemplo fuisse missa. Cameracensium archiepiscopus erat hoc tempore Maximilianus a Bergis. vide pag. 287. in qua quum eum anno 1570. mortuum, Bucelinum

auctorem sequuti, recte dixissemus, librarii deinde, sive typographi nostri negligentia factum est, ut pag. 284. idem e videtur sublatum anno 1572. praeve diceretur. Leodiensium vero episcopos erat Gherardus Grosbechius: de quo vide pag. 314. col. 2.

(b) Vide vol. III. pag. 37.



## LXII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Lucensibus.

21. oct.  
2567.

*Commendaticiae epistolae respondet.*

**A** Djacensem episcopum (a), sibi a vobis commendatum, qua est in rempublicam vestram patria charitate, multo etiam libentius eo nomine vidit sanctissimus dominus noster; cui perjurandum fuit officium pietatis & observantiae, vestris item verbis ab illo ejus sanctitati coram persolutum. eum igitur studio & gratia sua, ubi opus fuerit, semper benigne complectetur. vobis interea sacrum apostolicae benedictionis munus impertit. Valete. Romae. v. id. octobr. M. D. LXVII.

(a) *Adjacem* (inquit Philippus Ferrarius in suo *Lexico geogr.*), Ajazzo, sive Ajaccio, urbs Corsicae maritima, episcopalis, sub archiepiscopo pisano, in ora occidua, olim Urcinium. Adjacensem autem hunc episcopum fuisse

eum puto, qui in cathologo episcoporum, qui, a Paulo III. creati, concilio tridentino interfuerunt, recensetur his verbis: *Joannes Baptista de Bernardis lucensi, episcopus adjacensi.*

## LXIII.

Julius Pogianus Octaviano Ferrario. (a)

21. oct.  
2567.

*Respondet Ferrarii epistolae, quam habes supra pag. 335.*

**R**ecens epistola tua telum acerrimum, gladiatoris ictus, sed ex eadem manu praefens remedium. o gravem ad-  
**b**verliarium! o mirum medicum! o suavem amicum! At (b) minime sequitur necessario, ut, qui homini aegrotto vel remedio vel solatio subveniat, is Julio medeatur. Non arbitror ei, qui dialecticis sit imbutus. verum, si is aeger homo Julius sit, si clamet, si, aperta doloris causa, flagitet medicinam, tu vel ei, ex renibus laboranti, ad lippitudinem medicamentum dabis, vel, eodem omisso, alii cuiquam curationem adhibebis? At belle haec fortasse simul, aut in sinu etiam gaudeo: adjeci enim jam oculum uberi praemio, quod huic labori constitutum sperem. tanti id est, ut majoribus etiam incommodis mer-  
 cari

(a) *Ferrario* exempl. Emendavi.

(b) *Hic*, tamquam per dialogum, inducitur Ferrarius quaedam epistolae

suae capita incalcans, & Pogianus eadem recitans.

cari possum. Hoc Ferrarius (c) meus affirmat, testatur Aristoteles, me vel non vere dolere, vel majori spe dolorem solari, ut alterutrum mihi vestro arbitrio, non meo sensu, fatendum sit. quid mi faciam, in tam locuplete & auctoritate & testimonio? urges tu, tantus philosophi discipulus; instat magister sapientissimus: & quidem impingis mihi ex libris de moribus praeceptum eximium. ac, ne mihi, ut antea, forte cum liceat eludere ore loquentem alieno, graece mecum agit, multisque & gravibus verbis. confectum negotium. concedo iterum, quod vis. sed statue aliquando, cum re superior sis, num rem ipsam victoriae vocabulo liceat appellari. non erit indigna (d) vel grandi natu, vel (e) philosopho, peripatetico praefertim. ego non possum magis prae me ferre, me esse victum, cum etiam ex circuitu & orbe orationis, quo nonnunquam delectabar in epistolis, tantum sum miserim. Sed illud serio. Cargae reditus ad urbem (f), quam istuc profectio fuerit, mihi jucundior est: etsi nihil in illa (g) jucundum, nisi quod ad te, ad Crucium, ad Capram. illum Epicuri inanem deum, nemini vel propitium vel iratum, jam non amo. quis enim amet, qui nec bene pro-

(c) Ferrarius exempl. iterum emendavi.

(d) Ita Ferrarius in illa sua epistola scripserat: Quod ipsam tibi sit argumentum, de inani victoria nihil me laborasse antea, sicuti ac nunc quidem laboro. juvenis ista sollicitant... In natu grandi, in philosopho nulla est libido rerum talium.

(e) Omit. vel exempl. & poterat fortasse abesse. verum, si addit, concinnior mihi videtur sententia.

(f) De Joanne hoc Carga vide, si lubet, pag. 274. & seqq. Mediolano Romam redeuntem huc ad card. Silectum litteris, quas ex cod. vatic. 6139. pag. 415. deponit, card. Borromaeus prosequutus est: Il Corgo ha trovato quell'acere di Milano (quo se proximo vere, mente, ut opinor, malo contulerat) tanto contrario a' suoi occhi, ch'è stato necessitato tornar a Roma: & io, riguardando più allo salute di lui, che al mio servizio, glie ne ho dato licenza, finchè risani. onde lo raccomandando a V. S. illustrissima con quell' affetto, ch'ella lo raccomandò a me: & la pre-

go, che a buona occasione rappresenti a nostro signore (Pio V.) le cicatrici, che porta nelle pupille degli occhi, per servire la sede apostolica (fuerat enim pontificiarum litterarum scriptor. vide pag. 275. col. 2.). & in istue procuri, che sua santità gli faccia quella mercede, che non posso far io, & che mi par meriti; almen per dar esempio agli altri, che vengono a Roma, di spender volentieri & la vista & la vista in servizio di quella santa sede. Ego dard conto a V. S. illustrissima di me, & per me le baciard le mani, come io faccio, pregandole dal signor Dio ogni felicità. Di Milano. d' ai. di settembre 1567.

Humilissimo servitore

C. card. Borromaeo.

(g) Ait, illam Cargae Roma Mediolanum professionem (quae ante paucos menses contigerat) non nisi hanc unam ob rem sibi jucundam fuisse, quod ad Ferrarium, ad Crucium, ad Capram, amicissimos homines, ille proficisceretur. De Capra & Crucio alibi diximus.



- b *meritis capitur, nec tangitur ira* (b)? Quam tuis verbis nunciavi salutem Alciato cardinali, praestanti viro, fuit ei jucundissima, ut etiam epistolam legere voluerit. delectatus est mirum in modum. quid quaeris? nihil est, quod non tua causa velit. A Manutio & Pantagatho (i) salvebis. Saluta mihi domum

(b) Ex Lucretio lib. I. non longe ab initio:

Omnis enim per se diuina natura  
est  
Immortali aera summa cum pact  
fruat,  
Senata a nostris rebus, sejanlaque  
longe.  
Nulla, privata dolore omni, privata  
periculi,  
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga  
nostris,  
Nec bene promeritis capitur, nec  
tangitur ira.

(i) Epistolam Pogiani Certum consilium cum enarraremus, ita nos scribere pag. 111. col. 2. meminimus: De Ottavio Pantagatho alium saepe a nobili est, praesertim pag. 330. vol. III. sed uberior agemus, ubi ad epistolam Recens d. 11. oct. an. 1567. qui annus illi vitae supremus fuit, venerimus. Quo cum, Deo adiutore, ventum a nobis sit, sane, quod polliciti sumus, exsequamur. Ac primo quidem praecipua quaedam de eo ex ejus Vita, ab Joanne Baptista Rufo conscripta, Romaeque Varesii typis anno 1657. edita, habeto. Pag. 9. *Ottavius*, inquit, *Ragattus* primo, *Pocatus* mox & *Pantagathus*, clarus patria, majoribus obscurus, nascitur Brindis: ubi apud servos *Marios* tyrannicum pontis. *Parissos* profectus iter suorum causa. . . Multis jam tunc infirmis adhaesque documentis latius servatus erat, non apud *Pomponium Lotium* Romae, ut quidam suspicati sunt ex inscriptis libelli de magistratibus ejusdem ad quendam *M. Pantagathum*; cum *Pomponius* saeculum quartum supra declinans non superaverit, & tunc *Ottavius* admodum puer erat. . .

*Parissis* insignis doctoratus *Jurisprudentiae* & *theologiae* consecutus docuit theologiae. . . In Italiam redit adscitus in familiam *Joannis Salvatii* cardinalis, qui fuit *Leonis X. severis* filius. . . Cum quaereretur *Abbas* *Mariensis* in *Sicilia*, *Salvati* opera *Ottavius* in *demortui* locum sufficiens est. . . declaratus *Abbas* non vixit & amissa religionis debine incessit, at, concessa tum more, clericorum consuetudine usus, occasione novae dignationis. . . *Mortuus* *Salvati* sub anno 1557. *Ottavius*. . . Romae condita domo, *supericili* honore, censu ex *Sicilia* aliquantulum vixit; donec religioni & obedientiae tandem redditor. edicent enim *Paulo IV.* pontifice, ne amplius vagi & divisi agerent, qui legibus & institutis inlatis tenerentur, *disso* partem sepi se claustris *S. Mariae in Via*, eo secessu ades delectatus, ut raro inde pedem extraxerit. . . Nihil unquam edidit. . . Advenit inter alia praesertim ejus operum historia ecclesiastica, series seu catalogus temporum, quam *chronologiam* vocant, signatis *imperatoribus*, *regibus*, *cancellis*, *pontificibus*. *Historiarum* *salva* sunt fragmenta apud *Caesarem* *Baronium*, non *cardinalem*, asportata variis *Ottavii* *Roscius* ad ipsius voce, ut erat homo candidus & veritatis amator, qui insuper manu *Pantagathi* asteruit, & aspicienda obtulit. *Notitiae* vero rerum *romae* & antiquitatum ad *monu* *Ottavii* *Pomponii* pervenisse, vulgi fama est, & *Roscius* opinio. . . Romae abijt apud *S. Mariam in Via*, ibique conditus, addito *clavis*, *marum* expresso, quod in *particulis* *interioris* domus ad *nomu* *templi* *construendum* *translatum* *habe*



secentis libris sparsis hujus rei memorias magna cum diligentia & sedulitate in unum colligere cepti. nihil harum rerum fuit in urbe Roma, supra caeteras orbis civitates copiosius, nihil in urbis templis, nihil in basilicis, nihil in archiviis & bibliothecis, cum publicis tam privatis, quo ad scribendum mihi opus esse existimarem, quod non diligentissime perquisierim, invenierim, atque etiam quod non, meminim, pro tenus fortuna mea, sumptibus, vel ipse inscripserim, vel ab aliis exscribere curaverim. peregrinationem quoque hujus rei causa longam & laboriosam per diversa terrae Italiae loca suscepi &c. Sed nos reliqua de Pantagatho videamus.

Exstat Mediolani in ambrosiana bibliotheca manuscriptum card. Frederici Borromaei de fugienda ostentatione opus, ex cuius operis libro I. cap. 1. quidam in Caroli Sigonii Vitae Ludovici Antonii Muratorius transiit, ex quibus haec mihi, ad Pantagathum pertinentia, describenda duxi: Caeterum in academia illa Pouponii Laeti fuisse videtur Othonius Pantagathus; sique rei argumento est mss. in vaticana bibliotheca eodem de arte grammatica ad Thomam episcopum Icanensem (equidem qua ratione in codex ei rei argumento esse possit, sane non video. erat certe admodum puer Pantagathus tum, cum Pomponius Laetus mortuus est, quem alii die 21. maji an. 1497. alii die 9. jun. an. 1498. obiisse tradiderunt: quo quidem an. 1498. non nisi quartum aetatis annum Pantagathus agebat) .... Peritissimas erat omnis antiquitatis, vidimusque ipsius chronica de rebus romanis, mss. opus... Est in bibliotheca ambrosiana codex ipse mss. qui rationem accepti & expensi continet cum hac inscriptione: „Cedex rationum Othonii Pogati“. Eam librum qui legat, facile intelligat, quanta notitia fuerit viro ad veteris monetariorum valorem. Laus ipse tumulo nominatim descripta est, quod rationum dimensioque antiquarum peri-

tissimas fuerit (Atqui in ipso monumento non nisi id elogium, quod proxime ex Ruffi commentario recitavimus, hodie legitur). Vir sane cuiuslibet, & dignus, a quo omnes in illo genere erudirentur, nihil unquam typis mandavit: tantum exire in manus hominum manuscripta quaedam est passus, aliorum iudicia hominum pertimescens, quam verius esset, Pantagathi iudicium ab aliis timeri.

Jam, quo illa de Pantagatho, superius a Ruffo commemorata, partim illustrantur, partim suppleantur, nonnullis epistolarum, a Latino Latino ad Andream Massum datarum, locos adscribemus. Die 26. mart. 1554. Pater, inquit, Othonius impuberi cardinali (Roberto Nobilio) iussu moderatorem additus, quod minime unquam speravit, ternas quotidie aut quater-nas horas id aetatis homini illi operam dare cogitur: quae res & mihi & multis incommodis plant scilicet; annalibus autem, qui jam ad ambrosiam fere pervenerat, ejusmodi suspensum attulit, ut vixit, ne ulla unquam tempore desolvantur. sed quid agas? hanc communem omnium jacturam atque animo ferre debemus, quando ita Deus placuit; casus autem & voluntate fiant, atque moventur universa. Die 28. oct. 1555. Pater, inquit, valet, tibi que, quam salutare per me adscribi voluit, libenter praestem praesenti jam tandem diceret... Camerarii vericulosi probaverunt Pater, Fastrusque. Die 22. nov. 1555. Pater, inquit, Othonius, quem Socrati comparas, distre-ctum, si paterat optius verisusque cum quoquam conferri. nam, ut emittam animam in omni virtutum genere suavitissimum, illud etiam, si quid tibi ad rem facere videbitur, observavi, ut non longe etiam facies aliteris ab hujus facile distet, si modo, quae Socratis figura circumstantur, veli Socratis formam aliqua ex parte referant. Hac accedit Nicolaus, qui Xanthippen ita in omnibus representat, ut non esset illa in excedendo Socrate, quam hic ubique

P. Odoz.

*P. Ollavio. Nihil patrum imperiosum, difficilem, semper querulum. Quid quæris? nihil multum, mi Massi; nec te quicquam divinus oracula Delphis.*

Allam præterea Pantagathi cum Socrate similitudinem Q. Marius Corradus in extremo libri III. de lingua latina proemio (edit. bonon. an. 1575.) animadvertit; cujus hæc sunt verba: *Ollavii autem Pantagathi graviores illæ mæses & arcanæ domi tantum & intra domesticos parietes semper cum discipulis loquuntur. Hic nobis vir, ut Gabriælis; (sic) etiam Tripps, veterem Socratis illam renovat morem, ut illis communicare vult, quæ scribat. Insuper &c.* Sed fortasse Corradus aliter postrema scripsit, quæ sic, ut puto, legenda sunt: *ut illis communicare vult, quæ scribant, quæ ipse quicquam scribere.* Cæterum valde pervulgatum est Ciceronis illud de Socrate lib. III. de orat. cap. 60. Cujus ingenium variisque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socratis nullam reliquisset. Ac Pantagathus quidem nullam ipse litteram suam edidit, at non tamen nullam reliquit. Scio, ubi quedam alterius hujus Socratis scripta desisterant: eaque jam pridem et tenebris in lucem adspæctumque eruditorum extraxissem, si id mihi per quosdam ejusmodi litterariis thesauris incubantes dracones facere licuisset. Nunc reliquas Latini de Pantagatholitterarum ad Massum particulas persequamur.

Die 12. aug. 1553. Pater, inquit, Ollavio noster jam aliquot dies non levi sollicitudine laboravit, quoniam tandem apostatarum causa ventura esset. nunc, publicæ (a Paulo IV.) decreto contra illos, potroni mei (cardinalis Putei) decreti illius verba diligentissime verisimèque interpretantis, auctoritate fretus acquisisset; sibi que licere omnia putat & extra socium suorum contubernium vivere, & monasterii, olim sibi commendati, fratribus pro suo jure frui. Die 7. jun. 1559. Zanchius noster, inquit, in apostatarum tempestate gra-

Vol. IV.

vi carceris dolore confectus, jam pridem obiit. Pater Ollavio autem ita eum casum tulit, ut, præter molestum illum tot secularum assensum, in liberis, sed angusto sublimique cubiculo, nihil illi præsertim ademptum esse videtur. Quod ego nunc tibi eo libentius scribo, quod intelligebam, te de eo te vehementer esse sollicitum. Quare nihil est, quod illius causa labores. quin potius ejus te fortitudo non modo delectare, sed etiam provocare ad imitandum debet. Die 7. nov. 1559. Pater, inquit, Ollavio valet, scilicetque sacerdotio apud sodales suos etiamnum sustinetur. homo jam gravi ætate, & veteris quoque curis morbo impeditur, audit tamen quotidie (nam ad eum frequentes advenit), quæ ille, ut solebat, humanissime semper accipit. Die 5. aug. 1561. Pater, inquit, Ollavio, præter curis alius, quod in annis singulis magis ingravescit, valet optime. Die 11. dec. 1561. Amisum, inquit, ante annum Forum totum, nunc P. Ollavio dimidiatum amisum. olim dextera quoque uti nobis commode licuit; nunc sinistro tantum, eoque jaceante licet uti. nam XV. Kalendas altioris nervorum resolutione correptus partem dexteram corporis a moribus ad extremos pedes præsertim amisit: sinistram tamen integram retinet. ceteri & oculorum vis nihil læsa: lingua salva est impeditur; eoque causa morbum minus patienter ferre videtur. quoniam in æquissimo animo fert, nec quicquam pristinae consuetudinis intermisit. decumbit necessaria semper; nunquam tamen solus vigilat; aut cum vult aut cum vult amicis assidue versatur loquiturque. Nihil, mi Massi, hominis humanitatem, nihil cupiditatem & stultum quævis juvandi. Hic igitur est Ollavii status, ut vides, placeat amare: Oppiani enim mei verbo libenter utar. Medici, quod possunt, præstant; sollicitatur autem paucis. Sed non tamen homini sicut præcedunt, fort. ut sentendi & morandi vis aliqua ex parte recuperet. Ego, mi Massi, in ætate hominis extre-

Z z

ma

me ( agit enim annus sexagesimum no-  
mum ) nihil magnum spero ; gula ve-  
reor potius , ne ex diuturna jacenti  
corruptulus , velut ex inertis quodam  
otio , paulatim bebestens animi vires ,  
siquis longevus corpus contahescat .  
sed Deas mellora . idibus novembri ,  
medicorum consilio , decollo radicia ,  
non multo ante in medicum usum rece-  
pit , utitur . eam multis exsolvant .  
suavitas asperat radicem esse . constat  
autem inter omnes , eam secandi & ca-  
lescendi facultate præfere ligno in-  
dico , æquis prodesse , si quando optem  
est allatura . De curatione satis . tui  
memoriam amantissimæ cisti . salutis  
autem & te & uxorem tuam cum Hen-  
rico utroque , capique precibus vestris  
morbum suum aliquo ex parte levare ...  
Hæc ad te XVI. Kal. decembris scri-  
pseram ... Pater Othavio noster ex ra-  
dici decollo interim tantum adimen-  
tum confectus est , ut jacentem patne-  
que mortuum dextri crurii molem jam  
aliquantulum moveat , sentiatque nervo-  
rum subsidio contrahi remittique posse .  
Die 14. septembr. 1563. De septuaginta  
cotentem , inquit , nisi prius aliquid de-  
cument de tui Syris dederis , attemur  
antiquorum jarreconsultorum formula  
» Vti possidetis » . Sed quid cum P. Otha-  
vio agendum tibi sit , ut bebratorum  
in temporum ratione tradita senten-  
tiam atque decreta tutaris , plane non  
videt . Id enim perspicio , tantum  
tibi negotii in ea re fore , ut Othavio  
satisfacere possis , ut contra te sit tibi  
etiam invito probatorum denotlet ,  
avis in multis nihil scire aut sapere  
gentem jaupridem profugam , tam in-  
ter postibus colligendis nihil omnino cer-  
ti tradidisti : ita ut , si posthac ab eo-  
rum incipis ( ut appellare solet ) fore  
te stufferis , videntem uanulus sit , ne  
quum semper antehæc inter variis tra-  
ditionis , acriusque iudicii vires nu-  
merare ac prædicare honorifice confue-  
vit , nunc de ea opinione deductus , aliter  
de te sit existimaturus . Die 8. jul. 1566.  
Vt ut quoque , inquit , apud P. Otha-  
vium Josephi Scalligeri in M. Varro-

nem de lingua latina ednotationum li-  
bellum , quos , ut prudenter Othavio ex-  
stuat , Julius Cesar poter adornarat ,  
& fortasse non digni suo nomine ju-  
dicaret . Die 14. oct. 1567. Legi nuper ,  
inquit , epistolam tuam ad P. Othavium ;  
ex qua libenter cognovi , te quartana  
jaupridem liberam , & Othavii lita-  
rorum ita capidum , ut , nisi ego ex-  
gre sum stupens stipesque , illius animam  
non mediocriter commotam putem . est  
enim , ut scis , cum ætate jam æstiva ,  
tuum corpore ita debilitato , ut potne  
parum abis ab lautis proavis & cuor-  
to . non fuit tanta libenter desiderari  
a se vel levissimum amici hominis offi-  
cium . quare rescribit illes ad amicum  
litteras , ac pro virum reliquis sum-  
mo studio præfere nititur & pristi-  
nam benevolentiam amuldas , & mem-  
oriam suavisimæ consuetudinis . sed ,  
ut nunc quidem est , expulsi hyst viras  
expetitque ab aliis ea benevolentie  
bonavitatisque officia , quas jure opi-  
mo ætatem suam infirmitatemque ab  
amicis passulare intelligit . quare censeo  
oportere , te satisfacere homini amant-  
tissimo tui , non necesse videri litterarum  
tuarum expulsiatone commoto . Die  
denique 21. decembris 1567. Dederam ,  
inquit , XVII. Kal. ad te litteras . nunc  
vero , etsi permolestem esse multis scio ,  
ut de amicorum morte certiores fiant ,  
potam tamen oportere , ne te tua pruden-  
tia & pietate tantum sperare atque  
confidere , ut , quod æque amicos ne-  
cessaria conditionis nostras lege inposi-  
tum est . id tu æqualissimo animo , cum  
amaretur , & audire & ferres .  
P. Othavio XIV. Kal. hora octava secun-  
da eodem modo extollam creditor ,  
cujus vi jam ante quinquaginta dentrum  
totius corporis later resolutum & fen-  
sum & motum amiserat . Decubuit ille  
quidem biduum non sine febricula , cu  
vehementi stomachi dolore contralla ,  
sed nihil minus tamen , quam mortem  
adte celerem in corpore valido , viri-  
busque etiam tam frivis metuerant me-  
dici ; quorum operam optemque ad lu-  
ploranciam adhibendumque omnia , cum  
gravi-

*graviter aggramus, reſte, ut optime, ſemper exiſtimavi, ita vaniſſimus eſſe uobi perſuaſi, qui illarum praedilectionibus facile permeantur. Sed haec alias tu, quem videntem aucter diſcepiſti, ejus mortui memoriam ut amice colas, ſi abs te petam, mereor, ne inſcriptum me proſui judices.*

*Extremas ſunt haec Chriſtophori Roſſii litterae ad card. Siſletum paucis poſt Pantagathi obitum diebus datae; quas e codice vaticano 6189. deſcripi: Illuſriſſimo & reverendiſſi. monſignore. La morte dell'ottimo padre Ottavio mi ha fatto quafi ſordire a la mente & i ſenſi, non ſolo perche la mi ſia ſtata inaspettata, per avere poco prima havute lettere da quella benedetta anima, dove non ſi faceva menzione di nova niuna indiſpoſitione, ma anco perche la raſiſſima bonta di un tanto homo mi havva ingenerata, non id a che modo, appenſione, ch'egli doveſſe eſſere poco meno che immortale, e che, ſi come egli havva ottenuti dal grandiffimo Iddio molti rari privilegii d'integrità eccellentiſſima, di ſincera e non punto ſanta religione, di ſilenzia più che ordinaria, coſi anco egli haveſſe havere particolare gratia di vivere an po più, ſolo perche i meno perfetti haveſſero alquanto di tempo più a mirare quaſi in vivo ſpechio le virtù molte e molte, che nel denigniffimo padre vilaccuano. ma ecco come rieſce a nulla lo ſperare che facciamo noi homini? ecco che in un punto ci ſi roverſia ogni diſcorſo. Dio Dio ſola idem*

*ipſe eſt: noi altri e tutte le caſe non ſare aſſai vani. Io, in quanto a me, per queſto aſtribiffimo caſo mi ſon ſentito (e credami V. Illuſtriſſima e reverendiſſi. ſignoria) tutto commuovere, conſiderando, meglio, che prima non ſentiva, alla fragile natura delle caſe di quò gilo, che, per belle e buone, ch'elle ſi ſieno, d'hora in hora ſe ne vanno in fumo, e molto ben diſtechiſſimo del mondo colui dicitur an: evolvitur pulvis & cinis. Pare tra queſti miſſimi pa-pere inſorge ad qualche poco di conſolatione, mentre ch'io ad conſiderando, che queſto honoratiſſimo homo è ſtato in ogni tempo tanto fedele amico di Dio, e tanto zelajo dell' honore di quello, che in ricompenſa hora gli ſia ſtato fatto parte del regno del cielo. del che ſe ne devono agevolmente contentare tutti gli affettionati ſuoi, riguardando più all'eterna gioia del padre, che a particolare verana intereſſe noſtro, che dal converſare ſeco poteſſimo trarre intorno a' fedeli e ſavi conſigli, intorno alle diſcipline a annunziamenti del ben e chriſtianoamente vivere. tanto più, che, ſe pure ciò videremo, l'inſolita clemenza del vero ſignore ne ſia ancor gratia dell'illuſtriſſima ſignoria voſtra, dalla quale in tutte le dette maniere ogni preſtito poſſiamo ſecuramente aſpettare &c. Dal largo il dì XII. di gennajo.*

*Di voſtra reverendiſſi. & illuſtriſſi. ſignoria*

*Humiſſiſſimo ſervitore*

*Criſteſero Roſſi.*



## L X I V.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Fratri  
Joanni Strackmano. (a)

*Cuidam dubitationi de absolvendis iis, qui socios  
& participes haereseos non indicarent, ex sententia  
pontificis max. respondet.*

**L** Iteras tuas, xiv. septembris Bruxellis (b) datas (c), sanctissimo domino nostro legi, cui grata fuit vera significatio tua rerum, quae istuc aguntur (d). itaque, quod ad haereticos attinet, tibi responderi (e) iussit sua sanctitas, ut eos, qui

(a) *Strackmani* cod. barber. Emendavi ex Laderchii *Annal. eccles.* tom. xxii. ubi non una, aliis atque aliis locis, hujus *Strackmani*, nusquam autem *Strackmani*, litterae afferuntur, nempe pagg. 376. 378. 379. (in qua tamen *Strackmannus* dicitur) 374. 375. 376. Fuit autem Joannes hic Strackmanus doctus ac valde pius dominicani doctissimi sanctissimique ordinis alumnus.

(b) *Bruxelli* cod. barber. Emendavi. neque minus recte *Bruxella* emendare potuissim. est enim aeque ferme usitatum & *Bruxellae*, *arum*, & *Bruxella*, &c.

(c) Binae sunt Strackmani apud Laderchium ad card. Bonellum litterae die 14. sept. an. 1567. Bruxellis datas, alterae pag 379. alterae pag. 375.

(d) Haec ad pelores illas litteras referuntur, in quibus multa de belgicis rebus ac tumultibus a Strackmano commemorantur.

(e) Posteriores autem Strackmani ad Bonellum litterae, quibus hinc respondere Bonellus ipse, pontificis jussu, incipit, haec sunt:

Illustrissime domine, & reverendissime in Christo pater. Debito sacrarum manuum osculo praemisso. Quamquam, illustrissime domine, pro comperto habeam, V. I. D. ma-

gis arduis ac praegnantioribus occupatum negotiis, quam ut meis scriptis attendere possit, attamen movet me animarum zelus, urgetque secundo sermonem facere. elapsis itaque diebus per litteras V. I. D. maximas egi gratias, eo quod misisset precibus meis reverendo patri provinciali, eisque, quos idoneos judicaret, ac mihi licentiam a sanctissimo domino nostro reconciliandi sanctae matri ecclesiae resipiscentes haereticos, ac eosdem in foro conscientiae absolvendi ea lege, ut conscios & complices suos indicent. sed quia pauci adhuc sunt haeretice pravitatis inquisitores, quandoquidem etiam haeretici nostrae patriae, omni timore sublato, non sive veriti profiteri, se esse hujus farinae homines, qui vero se tales esse gloriantur, se ipsos toti mundo palam facientes, ideo suppliciter rogabam, ut modo rogo, V. I. D. ut, in animarum salutem suae sanctitati proponere dignetur, utrumne sufficeret secreto indicare nobis, quibus confitebuntur, suos complices, quatenus per nos possent reduci ad veram catholicam fidem, aut, si forent obstinati, tunc denunciare oporteret iis, quibus ex officio incumbit, ne

qui socios & participes haereseos non indicarint, ne absolvas. quod idem illis faciendum erit, qui eadem auctoritate isti muneri praepositi sunt, ut neminem impij istius sceleris absolvant, nisi affines culpa patefecerint: qui tamen non ideo denunciandi sunt, quod haereticae suae impietatis reos non aperuerint. sic enim, quae secreto audiuntur in confessione, enuntiarentur: quod grave incommodum maxime cavendum est. Ducis Albani adventu in ista loca (f) laetata est ejus sanctitas, tibi & piis omnibus gratulatur (g). pium enim & prudentem

f  
g

foetentes hirci gregem domini inficiant. quamhumillime deprecor V.I.D. ut, in consolationem animarum, haec suae sanctitati proponere dignetur, ne communis populus, qui misere ab illis pessimis haereticis est seductus, pro quo clementissimus dominus noster Jesus Christus suum pretiosissimum sanguinem fudit, tanto beneficio sacramentalis absolutionis haereat suspensus. Bruxellae 14. sept. 1567.

Quibus Straßmani litteris recitatis, subdit continuo Laderchius p. 176. *Ubi ista plene cognovit (Pius V.), ea statim, quam oppescebat, conditione subnota, amplissimam, quam petierant, absolventes haereticos Pium Straßmanum ac sodales alios dominicans concessisse, ac optimam praeterea normam praescripsisse, qua cum haereticis sese gerere debuissent, ejusdem Straßmani, quae sequuntur, litteras ostendunt. Etsi nos litteras inferius in extrema ad hanc epistolam adnotatione afferemus: ex quibus valde quidem probabiliter, sed tamen non vere, Laderchius coniecit, conditionem illam de indicandis haereseos sociis ac participibus ab illis, qui haeresis absolvi ipsi vellet, a Pio, Straßmani precibus, fuisse subnotam. differte enim in hac Bonelli ad illas ipsas Straßmani litteras, die 14. sept. datas, responsione scriptum legimus: *Quod ad haereticos attinet, tibi responderi iussu suo sanctitas, ut eis, qui socii & participes haereticos non indicarint, ne absolvas. quod idem illis**

*faciendum erit, qui eadem auctoritate isti muneri praepositi sunt &c.*

(f) Bruxellas Albanum ducem die 21. augusti anni pervenisse, supra diximus ex Haraeo ad epist. *Quia cum* pag. 149.

(g) Atqui Albani ducis in Belgium adventum non optare, sed formidare se Straßmanus ostenderat litteris ad card. Bonellum die 9. superioris junii datis, in quibus, *Cum ab certa negotio, inquit, hoc mense usque elapsi profectus esset in Flandriam... in itinere existens diversis vicibus catholicos audiri non satis esse contentos (tares haereticos), quod dux Albanus, quem patriae nostrae existimant non satis assuetum, sed potius adversantem, magis cum exercitu properet in patriam nostram; metuuntque plurimum, ne, quod nostra gubernatrix (Margareta austriaca), maximo cum prudentia, infatigabili animo construxit, ipse dum Albanus destruat, &c.* quae speratas atque difficillimas hujus patriae tempestates nostra gubernatrix constanti perire, non parca corpori neque vitae, sedata est (fort. scilicet) ac mitigavit, ne per ducis Albani adventum cum tanto exercitu talique potestate atque communiione interturbetur, statque novissimus error p̄ior priore &c. Ubi vero Albanus advenerat, haec ad eundem card. Bonellum die 14. sept. Straßmanus scribebat: *Superest, ut ne conferam ad milites hispanos, qui, dum patriam nostram ingressi fuissent, nullum non in supplex nostras coramque unores & filios*

extra



tem ducem ei usui fore sperat catholicae causae, quem boni omnes exoptant, qua de re, ut Deo preces assidue facias, te hortatur sanctissimus dominus noster: quod etiam ipse facere non intermittit. Romae. III. (b) id. octobr. M.D. LXVII.

LXV.

*exercuerunt crudelitatem & inhumanitatem, stuprando, violando, & nihil maiorum scelerummittendo tam in catholicos quam in haereticos... Publicae privataeque obiciant, omnes nostrae regionis incolae esse haereticos tam firmelliar, quam alibi, coramque nobilia a regis maiestate ipsi adscripta, antequam recederent ex Hispania, immobilia vero ad regiam maiestatem devoluta esse. quae iustitiae manus est valens apud nos secus, praesertim inter hispanos & catholicos: & a paucis diebus obortus fuit Brunellae tumultus, in quo hispani occiderunt aliquot bonos & honestos & catholicos cives, nil tale opinantes &c.*

(b) v. cod. barber. Emendavi ex cod. tabul. vatic. pag. 526. Stracimani autem ad hanc card. Bonelli epistolam responsio haec est:

Reverendissime atque illustrissime domine. Debito &c. Quantum in dies magis magisque ob innumera beneficia, a divina bonitate suscepta, sum obligatus Deoque debitor, infelix essem, nisi, ipso dante, cognoscerem, ac constaret pro viribus, bonis operibus, ipsius sancto auxilio, coram sua divina maiestate gratias inveniri. quod ut faciam, continuo cum efficacia supplico oro Deum nostrum, cuius largis bonitati

placuit, inter varia & infinita beneficia, ut, medio vestrae illustrissimae dominationis, ingerentur meae literae coram sanctissimo domino nostro, a cuius sanctitate, tamquam a Christi vicario, dimanavit verbum veritatis, modusque, quem observare debemus, in absolvendis haereticis; quorum (proh dolor) magnus apud nos reperitur numerus: prout clarissime patet ex literis vestrae illustrissimae dominationis, quas summo cum gaudio & debita reverentia recepi 22. novembris. etenim verissima atque sanctissima haec suae sanctitatis declaratio & me plurimum & omnes timoratis conscientias consolabitur. quam gratiam, nobis a sanctissimo domino nostro eo modo nobis gratiose concessam, ut digne ad Dei gloriam animarumque salutem valeam exequi, atque meae orationes, pro hoc statu turbulento, coram Deo sint acceptae, supplico genibus provolutus, ex intimo corde & cum magna reverentia ac devotione cupio sanctissimi domini suscipere sanctam benedictionem, confusus, quod, ista mediante, mihi dominus Deus gratiam praestabit faciendi, quae ei placita sunt, semper. Bruxellae. 25. novembr. 1567.



## L X V.

Julius Pogianus Nicolao Tomickio. (a)

*Egregii hujus adolescentis laudes persequitur, illique  
sua officia desert.*

18. oct.  
1567.

**E**GO vero te multo antea, quam ex tuis literis, & ex sermone Joannis Francisci Commendoni cardinalis, praestantissimi viri, & ex praedicatione ornatissimi juvenis Antonii Mariae

(a) *Thomae* exempl. Emendavi haec & alibi ad polonicae linguae rationem ac consuetudinem. Fuit autem Nicolaus Tomickius polonus nobilissimus adolescens, qui Patavii hoc tempore studiorum causa versabatur: qua ex urbe redeuntem mense octobri an. 1570. in Poloniam his, quas subsidio, litteris ad Sigismundum Augustum regem per idem tempus datis, cardinalis Commendonius persequutus est; quibus ex litteris neque pauca neque vulgaria de eodem adolescente lectior cognosceret: Superstitionibus annis cum ex Germania in Italiam redirem (mense martio anni 1561.) Nicolaum Tomickium, castellani gnesnensis (Joannis Tomickii) filium, in Gollis mandato patris profectum, ut ibi potissimum erudiretur, necum, Patavii potius ut esset, adduxi. cum enim saepe quadam in adolescente appereret ingeni & virtutis insulae, mihi & Francisco Crespino, legato tuo, cui erat a patre commendatus, periculosum est visum, adolescentem, ea spe ac dignitate praeditum, in infestis tumultibus & seditionibus provinciarum, & maxime praevis opinionibus oppletum, mittere. ibi enim bonum ejus ingenium, jam tunc aliquo errorum contagione infectum, funditus perditum iri, intelligebamus. itaque duci cum matrem in Italiam, ubi incredibile est, diuina providente & providente eum gratia, quam paucis diebus quicquid imbibere vellet opinionis, deposuerit, & catholicas fidei cul-

tum ac sententiam quam cupide quaeque constanter sit amplexus. fuit postea, libentissimus patri, aliquot Patavii annos; ubi se institutus est liberrimam doctrinam & humanitatis studiis, atque omnibus, dignis eo loco nato adolescentem, disciplinis, ut, qui majorem de se spem expellatantemque concitaverit in celeberrima urbe, atque illa quasi mercata praestantium ingeniorum, fuerit novus. insensibilissimus ad omnia laudem naturae muneribus, tantis praeterea saltus indolens adjuventis, tanto autem catholicae pietatis dono, quo una maxime reliqua ejus decorantur ornamenta, s; quibus coepit itineribus, illi ire perrexit, & tantae indolis segetem ad maturam frugum bonorumque produxerit, congruere videtur sibi posse, uberrimas olim fructus ex ejus excellenti virtute reus tuam publicam esse capturam, atque eum sibi usui utilitatisque futurum. his quidem ego rebus cum eum & unice diligam, & quomodo in Italia fuit, patria sua charitate & benivolentia complexus, facere non potui, ut in Poloniam redeuntem sibi non vehementer commendarem. quod quidem eo libentius ac studiis facio, quo, in hac temporaria prolixitate, ex omni nobilium juvenum numero haud sane esse permultos intelligimus, qui ad ingenii sui facultates praestigiosas hunc thesaurum animi, catholicas religionis cupiditate incens, uti adiciant, non possent curent. quo magis si, quorum virtuti hoc Deus praestitit salutem sibi & ple-

riae Gratiani (b), & amo & admiror. quidni faciam? primum adolescentem nobilissimum, flagrantem studio christianae pietatis,

*Et pietatis lumen, suscipiendi tibi ornandique sunt. eorum enim dignitas, gratia nobilitas tua, quamplurimos ad ejus laudis accumulationem excitabit. hanc certe praestantissimum ac prope singularem adolescentem ego tibi ita commendando, ut majore studio magisque ex animo commendare non possum. Vale. Roma.*

Vincenzo quoque a Portico, apostolico apud Sigismundum Augustum in Polonia nuncio, eundem adolescentem Commendandus his litteris commendavit: *Molto reverendo signore, come fratello. La presente lettera sarà data a V. S. del signor Nicolò Tomicki, figliuolo del magnifico signore castellano di Gnesna: il quale, essendo stato alcuni anni in Italia a studiare, se ne ritornerà hora in Polonia a ripatriare. È giovane di qualità & virtù tanto superiore a' suoi anni, ch'io per me non ho conosciuto anchora persona de l'età sua, in chi la natura nostri haver fatto maggiore sforzo d'ingegno & di bontà di quello che ho fatto in lui: havendo egli agglinto tanta devotione & tanta fermezza ne la religione catholica. io l'ho havuto, mentre è stato in Italia, & l'ho anchora, in loco di proprio figliuolo; & come tal prego V. S. ad accettarlo: lo che credo che sia la più efficace raccomandatione, ch'io possa farle. io ho anche scritto a la maestà del re in raccomandatione de la virtù sua; & prego V. S. che voglia anche esso raccomandare a sua maestà un giovane di così nobil casa, & di così grande aspettatione, & di tanto ardore ne la religione catholica: perchè risulterebbe anche a servizio publico, che lo gioventù fosse allettata a la virtù & a' buoni costumi da lo splendore de la gratia di sua maestà, ne la quale prego V. S. che mi confermi: & me li offra & raccomandando. Di Roma.*

(b) Amicitiae conciliator inter To-

mickium & Pogianum Gratianus fuit: qui ad illum die 17. sept. hoc eodem anno 1567. Narnia scribens, *Roczekovskius*, inquit, *Tybare in urbem rediit, a Julio Pogiano, cui illum diligentissimè commendaveram, ad eum. Alexandrinum adductus, & ab eo ad pontificem; a quo scribit se summa humanitate acceptum, atque altero mandatum, ut odes illi in palatio attribuantur: quod paucis, ac non nisi per choris, tribui solet. At hunc ipsum Pogianum litteris a te captilo, capientem, excellentem virum, & in omni polistiori doctrina humanitatemque nostrae memoriae facile principem, tibi adjungere. fac, ut vellem aliquem ad eum epistolam mittere. nam ego, quod mihi cum illo usque ab incunata meae aetate familiaris usus intercedit, veldam hominem totum tuum. Rursusque in aliis ad eundem litteris die 11. oct. Roma datis, *Rosdaranovis* (sic), inquit, in palatio penes vaticanos hortas attributae sunt oedes... Cum eo officae sum; copisque ex optimi juvenis consuetudine magnam voluptatem... Nuper cum in curia, quae vocatur Regum, spatioreretur, ac forte Julium Pogianum medium accepissemus, tribus vim consilii spatili, de te sermo est ortus, quo tuos laudes persecuti atque ita saevius, ut vtrum, cum doctrinae gloria illustrem, tum vera ingenii viris fecerentem, amore & studio tui incenderimus. Dabit igitur ad eum litteras, ex quibus ingenii tui praestantiam degustare possit. Quia cum litteras Tomickius dedisset, hac ad eum epistola, quam la manibus habemus, Pogianus respondit, eamque Gratiano mittendam tradidit: quam cum ille suis litteris, eodem die 18. octobr. datis, adjunctam, mitteret, haec adscripsit: *Habes a Pogiano epistolam perbellam. tibi ego hoc confirmo, te si esse in oculis. summa ingenii tui viris est capta.**

tis, & in ea laude veteris gloriae spem suis hominibus referentem illustribus innocentiae ac religionis exemplis, deinde illum, cujus tanta sit ad discendum celeritas ingenii, ut, quae primum ei vix ostensa sint, plene perfecteque arripiat, sic, ut paene plus ipse ad magistros asserre, quam inde discere videatur; tum, qui eam habeat nobilium linguarum cognitionem, ut, si illam aetatem, qua nunc est, in iis gentibus egisset, quarum sermone loquitur, non melius singularum voces intelligere & imitari possit, quam faciat omnium (c); qui denique, vel naturae muneribus instructissimus, sic elaboret studio & industria, quasi naturali praesidio desertus omnia necesse habeat diligentia comparare. praeclare. istam enim laudem totam esse vis animi, totam consilii tui; quam etiam a te augeri & cumulari audio mirabili quadam morum suavitatem, cum pari gravitate conjuncta. vides igitur, quorum & hominum & bonorum tuorum commendatione te jam antea & cognitum & charum habeam; quibus cum accesserit nunc humanissimae epistolae tuae tanta

Vol. IV.

A a a

in

(c) Eandem Tomickio laudem Gratianus tribuit in litteris ad eum die 3. jan. an. 1568. datis: *Accepi, inquit, tuam epistolam, vulgari sermone nostro scriptam sane eleganter, & verbis & sententiis sic optam, ut, si in aeterna Italia natus institutusque esset, perfectus atque omnino accommodatus legi non potuisset videretur. singularis haec est tua laus, quaevisque adleris gentis, illarum linguarum admirabili ingenti felicitate tam percipere celeriter, quam scilenter imitari. Cujus facultatis specimen sane est illa ipsa epistola, qua his eisdem Gratiani litteris Tomickius die 20. ejusdem mensis respondit, in qua certe, si paucula quaedam exceperis, ob scribendi celeritatem suspensumque animum sordasse commissa, non adolescentem in Polonia, sed virum in media Italia natum, tibi videberis agnoscere:*

*Molto magnifico signor mio offerendissimo. La molta effusione, che nel porta V.S. ha fatto parerle la mia epistola molto più bella, che non è. ma tengolo V.S. appresso di sé; che potrebbe esser di leggier, che, mancato quell'ordine, che porta seco la prima lista de*

*le cose care, a V. S. se mostresse tale, quale ella è. Però, benchè mi piaccia, che V.S. sia humano, non vorrei però, che la fussi tanto, quanto l'è, nel laudar le cose mie: accid mostresse, che, non solamente per la gentil natura sua alcuno volte se muove a lodar, ma anchora per merito di che (sic) vien lodato. Al signor Pogliano ho scritto, ma tanto familiarmente, che dubito, che lui per questa domestichezza me non habbia per presuntuoso. V.S. sarà quitta, che ne scuserà appresso di lui: perchè io non saprei mai desiderar maggior tesoro, che un amico litterato & da bene; nè credo, che l'hanno la altra cosa senta maggior felicità, che da una vera & incorruttibile amicizia, la quale sia legata da la virtù & bontà. De le altre cose ho scritto a V.S. in latino. & non dovendo altro, me in sua buona gratia ricomando. Il signor Valentino Pantheonfibi se ricomanda a V.S. & prega, che la faccia il lacrimare appresso monsignor illustrissimo. Da Padova a gli 20. di gennaio 1568.*

*Di V.S. magnifico  
Servitor affectionatissimo.  
Nicola Tomicki.*

in me declaratio voluntatis, equidem non intelligo quid jam ad studium & amorem erga te meum possit accedere. quare etiam te, istis animi atque ingenii praeditum ornamentis, in hoc verae religionis, & omnium laudandarum rerum atque artium domicilio (d) maturius videre cupio; ubi & mihi ex summa tuae virtutis indole uberiores fructus capere, & tibi praesenti opera & officio meo, si quid tamen in eo fuerit, quo delectari possis, commodius uti licebit. illud certe efficies, ut, cum me & amplissimi illius cardinalis (e), qui patrio in te animo de tuo ingenio praedicare non desistit, observantissimum, & Gratiani, qui te tanti facit, amicissimum cognoveris, reliqua, quae tibi is de me pollicitus est, si opinioni tuae non responderint, minus moleste feras. Vale. Romae. xv. Kal. novembr. M.D.LXVII.

(d) Romae scilicet.

(e) Commendoni.

## L X V I

Pius PP. V. Regi Galliae. (a)

gr. oñ. 1547. *Ut scelestos quosdam apostolicarum litterarum corruptores comprehendendos, & Romam mittendos curet, ab eo petit.*

**G**raviter sane ac dolenter affecti sumus iniquitate facinoris, quae modo perculit aures nostras, nonnullorum regiae tuae ditionis hominum, qui, cum almae hujus urbis incolae se beneficiorum ecclesiasticorum procuratores, & ut vocant, sollicitatores esse profiterentur, suae existimationis & salutis oblitii (b), in expeditione monasterii, regia tua nominatione conferendi, in nescio cuius (c) nefariae hugonotorum sectae favorem, nullis regis de ejusmodi nominatione literis, nulla illius professione fidei (ut probata consuetudo postulat) exhibita, incredibili impudentis astutiae novitate, signaturam (d) nostram falso scripto (neque enim aliter credimus fieri potuisse) corruptentes, debitam huic tanto flagitio poenam fuga evaserunt. quare, etsi dilecto filio nostro, nobili viro (e) N. N. mandavimus, ut majestatem tuam tota de re faceret certiore, tamen,

flagi-

(a) Carolo IX.

(b) *obliti. nam in expeditione &c.* exempl. Emendavi ex ingenio.

(c) hoc est, in favorem nescio cuius hominis tunc nefariae hugonotorum sectae.

(d) De signatura vide pag. 169.

(e) viro mandavimus &amp;c. exempl.

Nos inter utramque vocem litteras N. N. interjecimus, quo intelligeretur, proprium viri hujus *apollitis* nomen in exempl. desiderari. designari autem credibile est Caroli regis ad Pium V. oratorem.

flagitante id necessarii doloris acuitate, in tanta gravitate flagitii, nostris etiam literis ipsam admonendam putavimus. itaque te quanto maximo possumus animi studio hortamur & rogamus in domino, ut, pro tua in nos & sanctam sedem observantia, sceleratos istos apostolicarum literarum corruptores, ubique conquistos, & in vincula conjici iustos, quamprimum huc ad nos diligentissime mittendos cures. inibit hoc facto majestas tua ab omnipotenti Deo gratiam singularem, remque efficiet se ac majoribus suis, iustis & christianissimis regibus, dignissimam; immovero suam incuntes regni commendationem ab hac executione justitiae, quae, nisi summo communis officii dedecore ac detrimento, praetermitti non potest, mirabiliter confirmabit: nos certe isto tanquam gravi pignore sui erga nos ipsos sanctamque sedem studii ac pietatis obligabit. Romae. prid. Kal. novembr. M. D. LXVII.

## LXVII.

Julius Pogianus Nicolao Tomickio. (a)

*Ejus in Urbe praesentiam desiderat, & romanae commorationis commoda recenset.*

6. nov.  
1597.

**I**N maxima voluptate, quam non minus ex tua in me benevolentia capio, quam ex recenti tua significatione tibi, ut scribis, jucundi & in te studii & iudicii de te mei, illud do-

A a a 2 leo,

(a) De Pogiani hac ipsa epistola, ejusque scribendae occasione atque ratione, haec ex Gratiani ad Tomickium litteris, eodem die 6. nov. Pataviam datis, habeto: Venio nunc ad tuas litteras, & avari a Pendasio, praestantissimo philosopho & optimo viro, te, & delectari illius amore, mirifice laetor. ejus tibi summa doctrina, humanitas, probitas quo perspicuior est, eo te illi chariorum esse, debet existimare. finem tu ipsius excellentem virtutem, multo ipse melius eximiam tuam virtutis indolem cognitam habet. frui veli vestris utriusque tantis donis. ego ad eum nullas decem litteras, quae infernum aliquem stimulum ad te complectendum non habuerint. sed moderate currentem eum quidem, & sponte omnia sua

studia in te conferentem, incitasse videor. Illic ego te apud Pogianum, virum ea eruditione & eloquentia, casus in ea epistola, quam proxime ad te dedit (vide pag. 367.), aliquid de gustore potulsi, in summa gratia ponam, vel potius jam plane posui. est enim tui; quam qui maxime, amant & cupidos. in erit tibi Romae Pendasio, si quando hoc venerit. Commodum tunc scriberem, cum ad me venis Pogianus, an ad te scriberem aliquid, interrogans. Multo, inquam; atque utinam hujus officii labore me levares aliquando ejus in urbem adventus? Multa plura? inambulans scriptori meo epistolam ad te distulsi, quae, praeter caetera, te Romanam invitavit. Moveris tu licet sepulcrum latini sermonis splenderem & in-

regri-

leo . deesse mihi commoditatem praesentis officii , quo uno ,  
 tanquam proprio pabulo , mutuum inter nos animum ali atque  
 augeri posse sperarem . At , inquires , absentiae incommodum  
 compendimus facultate literarum . Tritum istud quidem est &  
 commune perfugium , ac desiderii non leve solatium , verum  
 quod tempore satietatem ac fastidium asferre possit , nisi subest  
 necessaria scribendi causa ; qua remota , reliqua modo sunt alienae  
 laudis & obsequii cuiusdam argumenta , quae & pueri  
 scribi , & ab hominibus non ambiosis moleste legi & audiri so-  
 lent . Huc accedit illud molestius , quod laus ipsa cupide reji-  
 citur in eum , unde profecta sit ; & illo tanquam ludo retor-  
 quendae pilae praeclara etiam interdum ingenia delectantur . quod  
 si aut ego Patavii , aut tu Romae esses . vera ac solida illa stu-  
 diorum officiorumque necessitudine , quae summam & utilitatem  
 habet & jucunditatem , nobis uti liceret . etsi tu ( mihi crede )  
 hac urbe , tum caelo tum loco beata , indignissime cares . quan-  
 tas enim quasi praestantium laudum fruges editura putas ista  
 virtutum femina , quorum tibi tantam ubertatem ingeneravit  
 Deus , si cultus quidam romanus accederet ? nam , ut summa  
 istic habeas adjumenta doctrinae , & ad ingenuarum artium co-  
 gnitionem maxima tibi suppetant & praecepta & exempla , ta-  
 men haec civitas certissimam majoris cuiusdam subsidii spem  
 ostentat . atque , ut illud omitтам , altricem hanc esse terram pris-  
 cae illius gloriae , quae , tacito quodam admonitu , multo acrius  
 incendit animos intuentium sexcenta vestigia & imagines sum-  
 morum virorum , quam libri de illorum gestis rebus , faciant ,  
 aut aliena commemoratio , est praeterea hic simulacrum caele-  
 stis civitatis , est arx verae religionis , est disciplina salutis .  
 quaecumque ingredimur , vestigium ponimus in aliquam partem ,  
 illorum laboribus vel caede nobilitatam , qui nobis haec suo  
 sanguine pepererunt . mira est eorundem vitae ac mortis mo-  
 numentorum reliquiarumque sanctitas , incredibilis majestas ac  
 religio sanctorum ; quorum aditus & cultus afficit animos pietate  
 admirabili . ornamenta denique vitae si quaeras , & politiorem  
 victus , sermonis ac consuetudinis elegantiam , profecto eam  
 Romae reperies ; ut hanc etiam humanitatem cum salutis do-  
 ctrina hic natam & educatam facile existimes . sed mihi non  
 sumpsi ,

*tegritatem . ego illius celeritatem  
 sum vehementer admiratus . Habet ab  
 eis duos jam epistolas . Et quaquam ex  
 te ipso magis et clarus futurus es ,  
 tamen , ut ea tibi desint gloriae in-  
 genita femina , harum certe epistola-*

*rum monumentis te non esset ignoratu-  
 ra posteritas etc . Sed cum certe poste-  
 ritas ignorasset , nisi aliquis poste-  
 rorum exhibisset , qui de his ipsius  
 epistolis posteritati prodendis cogi-  
 tasset ,*

sumpsi, neque eo consilio haec ad te scribere sum ingressus, ut hujus urbis laudes persequeretur, quae nec hujus temporis sunt, nec facultatis meae: sed tui amore propecti, quem, istis paratum naturae & industriae praesidiis, Romae, ubi illa augeri & cumulari possunt, vehementer videre cupimus, nescio quomodo huc delapsi sumus. omnino & tua, ad expoliendum animum omni genere laudis, plurimum meo judicio interfit (b), te aliquandiu Romae commorari, & mea multum referat ad tribuendum tibi officium, debitum suavissimo studio, quod mihi altera jam elegantissima epistola detulisti. haec apud Gratianum nostrum scriptori ejus dictavi, ut intelligas, aequum existimare me, tibi venire meas literas ex ejus cubiculo, qui mihi amorem tuum, quem pluriini facio, maxime conciliavit. Vale. Roma. VIII. id. novembris. M. D. LXVII.

(b) *interfesset exempl.* Gratianus ram in i commutavit, sic, ut *interfesset* emendavit, live emendare potius voluit. nam non nisi penultimam litteram in i commutavit, sic, ut *interfesset* relinqueretur.

## LXVIII.

Julius Pogianus Nicolao Tomickio.

*Ut a patre facultatem Romam commigrandi, in eaque commorandi, petat, & impetrare contendat, suadet.*

21. dec.  
1567.

Quam antea ex aliorum literis laudem meam respicere aures, animus meus aspernari solebat, nescio quomodo nunc amplexus sum in tua epistola. neque vero id feci commutatione voluntatis, in re praesertim, quae libero homine (a) dignum fastidium habere videatur, sed tuae elegantiae studio, quo elatus, etsi alienae virtutis effigiem intueor in meo nomine, tamen excellenti hac tanquam ingenii tui pictura (b) delector; &, quoniam intelligo, quantus pulcherrimae istius & plane reginae facultatis artifex futurus sis, summa hujus tibi & invitamenta & adjumenta orbis deesse minime velim: quorum copiam si tibi ipse, ea in re egens, suppeditare non possum,

(a) *hominis exempl.* Emendavi.

(b) Huc Gratianus respexit in litteris ad hunc Tomickium die, ut opinor, 13. hujus mensis decembris datis: Omnis, inquit, amoris tui & curae, quae de mea salute sollicitas angere, imaginem quandam & simulacrum, pe-

nicillo atque coloribus expressum tuis, spectavi in tua epistola. Simili pictura ingenii tui Pogianum quoque, hujus artificis principem, delectatum esse, ex ejus literis, quae proxime ad te dedita, cognovisti.



possum, interpellata semper alienissimis occupationibus praeracae ejus laudis cupiditate mea, certe aliorum thesauros tibi committere possum; ut, quod me auctore adipisci non queas, saltem interprete consequare. At studio nostro (c) patris tui, praestantissimi viri, voluntas adversatur. Non arbitror, eum velle, filium, universae virtutis singulari spe praeditum, carcere ea civitate (d), quae & institutis & exemplis ad summam laudem homi-

(c) Una Romae conjunctissimeque vivendi.

(d) Atqui Joannes pater Romam venire Nicolaum hunc filium, numquam permisit. fore, ut permetteret, video sperasse, sed frustra, Gratianum; qui mense novembri an. 1570. has ad Georgium Pomorskiū, Nicolai paedagogum, litteras dedit: *Epistolam tuam, Kalendis Octobris datam, accepi in itinere, Laurentio rediens; tibi quoque ad eam non rescripsi antea, non tam quidem, quod facere id commodum in via non potuerim, quam quod eram mirifice turbatus nuncio, quem de vestro ex Italia discessu ex Nicolai vel litteris acceperam: ut, nisi ut tam multae & tam iustae causae retinuerent, accurvissem profectus Patavium, ut vos ante viderem, quomodo discederetis, ut & meo potissimum complexu Nicolaum meum teque dimitterem. quis enim praestat, ut vos post hoc amplius visurum esse in tam longinquas terras absentes? sed, quando sic necessitas tulit, cui parere oportet, omnia seram humaniter, eo magis, quod utriusque vestrum litterae speciem mihi faciunt maturi vestri ad nos reditus. quoniam hanc ego spem et si libenter alo (atenim nihil est aliud, quod sustentari meum desiderium possit), tamen interdum mihi in mentem venit vereri, ne tam vos, militandi doloris mei causa, quem ex Nicolai abitu captivum me intelligitis, mihi falsum inseceritis. verumtamen huic quoque vestrum suspitioni, meoque cupiditatem etiam ratione foveo: & quia orbem Romanum & pulcherrimam Italiae partem Nicolai non vidit, futurum non putabo patrem, ut tam ad hoc vi-*

*sendo, & multis etiam magis ad studia perficienda, non revocaretur. Sed certe non remisi. Ac de Nicolai hoc in Poloniae reditu, deque ejus polonicae usque ad extremam vitae commoratione memini me olim quaquam, vulgo ignorata, ad Angelum Mariam Quirinium, S.R.E. cardinalem ac bibliothecarium, scribere: neque nunc ipsas illas ad eum litteras, etiam paullo longiores, describere gravabor, ne, quae mihi de Nicolao Tomickio nota sunt, meus lector ignoret.*

„ Hieronymus Ligomarsinus &  
„ Soc. Jesu Angelo Mariae Quirinio  
„ S.R.E. cardinali S. P. D.

„ Perlati sunt nudiusquartus li-  
„ belli tres ad me tui, quos me opipa-  
„ re muneri voluisti. Ioculenti sunt  
„ atque aureoli: de quibus maximas  
„ tibi, cardinalis munificentissime, gra-  
„ tias ago. Tuzum epistolatum, item-  
„ que Valerii cardinalis opusculum  
„ italica interpretatio perplacet sane  
„ mihi, etiamque omnino hominis cum  
„ elegantis ingenii atque doctrinae  
„ (nam utriusque rei in bonis inter-  
„ pretibus sese mihi notae quaedam  
„ atque indicia prodere nescio qua ra-  
„ tione consueverunt), tum in hoc in-  
„ terpretandi genere exercitati. Epi-  
„ stola ad Foersemum tua, tua inquam  
„ illa, eadem umbratilis eademque  
„ castrensis ac bellicum quodammodo  
„ canens, similis mihi vide & lace-  
„ daemoniae illius armatae Veneris,  
„ cui nihil terror de venustate, nihil  
„ venustas de terrore detrahebat. sed  
„ & Veneris multo venustissimae in-  
„ sunt imagini illi operis marmorei,  
„ in sacra catholico berolinensis  
„ tem

homines erudiat. quod si durior in hac parte sit, flecendus est tuis, amicorum, patronorum literis. vides, quo non solum indo-

sem aedem inferendi, quam illi ipsi epistolae, sapienti ac propemodam necessario consilio, adiunctam esse voluisti. narro tibi: est oculis ego non minimum eruditos in eo genere atque intelligentes habeo, tamen nihil mihi fieri posse pulcrius videtur: & certe expleri videndo & contemplando nequeo. adscripti etiam illi, de artificis quidem praestantia, sed de tua potissimum in praebendo sumta liberalitate cogitans, teque alioquans, extemporale hoc disilichon:

Misum opus est, miserne manus

prius, Angele, doctas

Artificia dubito, munificas tuas.

Venio ad tertium libellum: de

quo multo plura, quam de superioribus, dicenda mihi esse video. tu, nisi si insatium me esse vis, ac nisi aequo animo passurus es, ut te, *quoniam senectutem arripuit, tenesum, occidamque loquendo*, mihi dabis hanc veniam, ut, non nisi de duplici loco epistolae clarissimi doctissimiue polonorum Zaluskii, ea, quae mihi in mentem nunc veniunt, dicam.

Unus locus est pag. II. de Nicolao Tomickio: alter pag. VI. & seqq. de anno, quo dioecessana synodus a cardinale Hosio, varmiensium episcopo, habita fuit.

Jam, quae de Nicolai Tomickii parentibus, avo, magnoque patruo Petro, & Zaluskio traduntur, nihil sine discrepant ab iis, quae mihi iam dudum comperta erant. ac Petri quidem illius, cracovienis episcopi, & regni Poloniae procancellarii, exstat apud me max. luculentus sane commentarius de rebus illius gestis, latine, neque inaeleganter, ab anonymo olim conscriptus: qui si editus non est, & si tuo iudicio utilis futurus Zaluskii studio, & insititanti ab eo operis rationi esse

accomodatus videbitur, mittetur a me ad te, non vulgare munusculum, quo gratificari amico tuo possis. hujus commentarii hoc est initium. „ Petrus Tomicki, nobilis de majori Polonia, natus ruri, Tomice dicto, ex ea familia, quae cymbae piscatoriae gerit insigne, claris ortus natalibus, patre Nicolao, vexillifero polonense, matre Anna de Schismatolii &c. „ Finis hic: „ Quid, quod qui fuit mortis dies, eundem natalem ejus fuisse, observatum est? an non ex quoque res magno esse potest inditio, natum eum in vitam mellorem fuisse, quo tempore ex hostipitio corporis sui migravit? „

Sed, ut Zaluskio de Nicolai Tomickii parentibus, avo, aviue germano fratre assensus sum, sic de re generationis, ut ita loquar, auctore assentiri non possum. ait autem pag. III. „ Hunc (Nicolzum) cardinalis Hosius, pro ferventissimo ac prope incredibili suo, quo ad rem ecclesiae romanae trahebatur, studio, suae in gremium matris restituit. „ Ego vero nullas fuisse in ea Tomickii in gremium ecclesiae romanae restitutione Hosii partes scio (mihi enim exploratum est, Tomickium Patavii, cum Hosius in Polonia esset, errores suos ignovisse & ejerasse). eas partes tibi card. Commendonus vindicare suo jure debet. recitabo particulam litterarum, quas ipse ad Sigismundum Augustum, Poloniae regem, Roma mensis novembris anni 1570. dedit. „ Superioribus annis, *sapienter*, cum ex Germania in Italiam redirem (vide reliqua supra pag. 367. col. 1.) „ Audiat iterum Commendonus in litteris, per idem tempus ad Franciscum illum eundem Crasium, polonici regni vicecancellarium, datis. „ Reddit in Poloniam accersitu parentis sui

indolis, sed certae virtutis tuae iudicio progrediar. quare, quod tu, & jure quidem tuo, per meum in te amorem, tibi perspectum,

sui ab diuturna quasi mercatura bonarum artium nosse Tomickius, tantis auctus animi & ingenii opibus, ut hoc quidem genere bonorum ex aequalibus suis paucos pares habiturus esse videatur, planeque commendationi & iudicio tuo responderit... A me quidem... unice diligitur, prorsus ut tanquam suum & complexus sim & habuerim ex illa die, qua, summo caelestis gratiae munere, abjectis erroribus pravisque opinionibus, quibus pueri animus erat imbutus, ad ecclesiae, communis omnium parentis, auctoritatem rediit. itaque, etsi facile intellexerim, cum eum de tua manu ducendum mecum in Italiam accepi, quanti a te fieret ipsius merito, & paternae necessitudinis gratia, tamen sumpsi hoc mihi, eum ut vicissim redeuntem in Poloniam tibi commendarem, & quidem pari studio, ac mihi ante a te est traditus, atque eo etiam majori, quod tum indoles ejus expectatione laudabatur, nunc laus ipsa victusque commendatur &c.

De eodem Tomickio duo deinceps Zalaskius commemorat, praeterea nihil: alterum, Augustinum Valerium, veronensium antistitem, libellum de vitis ratione inter haereticos recte inspiciente (cum ipsum, quem tu primus vulgasti) Tomickio inscripserit: alterum, ab Antonio Maria Gratiano ad eundem Tomickium opus de *Dispositio vasilachorum* principe fuisse concionatum, quod quidem opus affirmat, manu ipsius auctoris exaratum, varsavienae publicae bibliothecae a primario quodam regali viro fuisse flatum. de quo postremo non nihil ambigere me cogit illud, quod id opus autographum, ac duo praeterea ejus apo-

grapha, Gratiani manu, quae mihi notissima est, multis locis aucta atque emendata, apud me sunt. sed potuit fortasse Gratianus usque adeo otio abundare, ut plura ejusdem operis exemplaria sua manu describeret.

Verum, quum tu de Tomickio aliquanto plura cognoscere velle videaris, quam quae Zalaskius voluit suis ad te litteris contineri, vide, num ego cupiditati istae tuae possim paullo uberius satisfacere. Quo anno ex Polonia Tomickius discesserit (primum Argentoratum, ubi circiter biennium subsistit, deinde Patavium, ubi ferme septennium commoratus est, venturus) prodidit nobis Gratianus in quadam ad eum, propediem in Poloniam reversurum, epistola, Roma pridie Kal. nov. an. 1570. data, in qua, Sed quid ego (inquit), nostri ut memor spectum habeo, tibi ego ne tam quidem excidam, cum serenens obvium amplexus uterque tibi occurrens parent, & tota domus, sospitem te redacemque decimo post anno, quam discessisti, laeta gratulabitur.

Quo se modo Patavii gesserit; quam eum certatim omnes dilexerint; quibus studiis, quibus doctoribus, quantoque cum fructu, operam navarit; quos amicos, quos contubernales habuerit; quo se subinde contulerit; quo, rusticationis causa, quotiesque, secesserit; quantum cibi, quantum portionis fumeret; quantum temporis somno daret; quoties, quamque sive graviter sive leviter aegrotarit; quidquid denique fecerit, dixerit, audierit, cogitarit, somnariis denique, possim scribere, si Gratiani ad eum, ejusque ad Gratianum, communisque amico-

speculum, eidem tibi licere vis, ut literarum intermissionem facias tuo arbitrato, id mihi in hac libertate sententiae de studiis tuis, propter eandem causam, ne denegaris. cui rationi meae si parentis tui voluntas responderit, tum intelliges, te in me  
*Vol. IV.* B b b laudan-

amicorum ad utrumque epistolarum volumina, quae habeo, quaeque, si per Ciceronem meum licuisset, jamdiu vulgavisset, & certe, si quando licuerit, vulgabo.

„ Ecclesiasticae se cum vitae, in Poloniae reducem, addidisse video mihi affirmare posse. sed ejus rei nunc quidem aliud mihi testimonium nullum succurrit, nisi illud ex Gratiani ad card. Hosium litteris, die XI. Kal. maji an. 1572. Varavia datis, petitur: „ Tomickius (ingit) meus Varaviam cum patre venit... Cum adivisset regem pater, ad cardinalem (Commendatum) cum filio venit: & aderat posnaniensis episcopus. multa cum eo cardinalis de filii institutione. pater, nihil de eo statuturum se, dixit, nisi de cardinalis sententia. de canonicatu cracoviensi permisit ei pater. Licet ergo spem capias, renoratum iri aliquando in hoc regno Petrum illum Tomickium, episcopum cracoviensem „.

„ Haec quidem de Tomickio Gratianus augerabatur. vellem, hominis augurium res ipsa comprobasset. sed dicam id tibi, quod tu, cui est Tomickius, item ut plerisque, qui cardinalis Valerii libellum, ad eum missum, legerunt (in quo tam multae illi adolescenti laudes ingenuit, doctrinae, pietatis tribuuntur), in primis commendatus, fortasse, cum audieris, numquam audisse te mavoles: cum nempe, haud ita multis post, quam haec a Gratiano scribebantur, annis, ab se ipsum quodammodo decisivisse, neque certe expectationi illi, quae summa atque mirifica de eo erat, respondisse ac habeo in eam rem satis certa ac

multa tum Gratiani tum aliorum aequalium scriptorum testimonia, quae nunc proferre neque necesse est, neque vero per tempus licet. ex quo quidem factum esse arbitror, ut Gratianus in viginti libris illis, quos deinde post Tomickii mortem composuit, & de scriptis invita Miterus inscripsit, egoque Florentiae ante quattuor annos vulgavi, in quibus tam multa de polonicis rebus polonisque hominibus commemorantur, numquam de Tomickio, quem tantopere olim dilexerat, mentionem fecerit.

„ Vivere autem Tomickius quando atque ubi desierit, scripsit ad Gratianum Stanislaus Stanievvskius, canonicus scarbimiriensis, litteris ad eum die 18. oct. an. 1585. Mlechovia Romae datis, quarum illa sunt extrema: „ Io non ho altro per adesso, se non che il signor Nicolò Tomicki è morto in Lovvix nel mese di luglio „.

„ Atque haec quidem de Nicolao Tomickio mihi sere in mentem veniebant, quae ad te, hominis cognoscendi percupidum, scribenda hoc tempore putarem.

„ Alterum caput Zaleskij litterarum est illud, de varmienfis synodi tempore, quam doctissimus ille vir verissime aetate annum 1575. celebratam esse constituit. sed certum ac definitum tempus ex bis cardinalis Commendoni ad card. Borromaeum litteris discimus. priorum particula haec est: „ Al principio di agosto esso cardinale Varmiense disegna far qui una sinodo diocesana, a la quale vuole, ch'io mi ritrovi „. Di Heilsperg, li 3. luglio 1565. „: posteriorum autem haec: „ Io più „ più

laudando plus benevolentiae tribuisse, quam veritati, me in commemorandis romanae civitatis laudibus parciozem fuisse, quam veritas postulet. Quod ad te familiarius scribam, id est negligentius, id Gratiano nostro assignabis, qui hoc scribendi officium

più di mi farei partito di quà per  
Posuana & per il loto de la sinodo  
( provinciale ). Ma monsignor illustrissimo Varmiese non solo ha voluto, ch'io mi ritrovi a la sinodo sua  
diocesana, ne la quale si sono fatti  
molto buoni canoni, ma ha ancho voluto, ch'io sia presente a l'estimazione & correctione de gli statuti de la sua chiesa. onde non potrò essere a  
Posuana prima che a mezzo settembre... Di Heilsberg, li 15. agosto 1764.

Haec ego, in multis magnisque  
studiorum atque operum meorum  
occupationibus, scribebam, non  
modo non laevius, sed animo per  
ludenti, quod tibi, cardinalis amplissime, non ingrata, quae scriberem, fore arbitrabar. Vale: meque  
patrocinio tuo tueri atque honestare  
perge. Florentiae. XIV. Kal. dec. an.  
à Chr. N. C. D. MDC. CLIX.

Cum superiorem epistolam, postquam scripseram, a capite ad calcem, ut fieri solet, recognovissem, subit animum meum quidam scrupulus, verentis, ne tibi duo in ipsamet inscriptione minus grata forte acciderent. quem ego mihi ut scrupulum brevi consilii rationisque meae expositione eximam, quaeso, permitte. nam, si in iis hoc tempore peccavi, peccavi item, quoties latine ad te scripsi, peccaturusque posthac, nisi me de meo peccato admonueris atque adeo coargueris, ad te quoties similiter latine scribam, esse videor. Primum, te non *Quirinum*, sed *Quirinum*, appellavi, me non *Legomarsium*, sed *Lepomarsinum*, dixi. Sequutus sum in ea re rationem, non exemplum, nec aliorum modo, sed ne meum quidem, nam ego quoque sic, ut plerique,

ne omnes dicam, te *Quirinum*, me *Legomarsium*, similique ratione caeterarum familiarum nomina in *i*, sive *italice* desinentia, diu solitus sum latine efferre. venerunt postea in manus meas quattuor volumina Barptolemaei Riccii operum, Patavii anno superiori editorum, in quorum primo pag. 149. legi pernotabilem illam Riccii epistolam, sive libellum potius, Herculi Atellio inscriptum; ubi, contra illam vulgi atque adeo meam consuetudinem, acriter vereque disputat. quid quaeris? probavit statim mihi disputationem suam: coepique ex eo tempore ejusmodi nomina *ita* & appellare & scribere, quemadmodum ille & appellanda & scribenda esse, mihi plane persuaserat. eam epistolam, si forte non legisti, auctor valde tibi sum, ut legas. placebit certe tibi hominis ingenium, elegantia, atque doctrina: & fortasse tu quoque in ejus sententiam ibis.

Alter scrupulus est, quod obscurissimum nomen meum illustrissimo tuo in eadem inscriptione praeposuerim. Ego vero in hac re, contra atque in superiore, non rationem, sed exemplum atque auctoritatem latine scribentium sequutus sum. quando enim aliter veteres latini illi scriptores in litterarum suarum inscriptionibus seceant? discessit semel ab ea consuetudine Ansonius, ad Paullinum scribens, sed continuo facti sui rationem, sive excusationem potius, attulit. sic enim:

„ Paullino Ansonius. Metrum sic  
„ fuisse, ut esses  
„ Tu prior, & nomen praecedens  
„ rete metum.

„ Dixi

cium ne in vacuum quidem ab aliarum turba literarum diem differri finit, sed imperio quodam suo, occupatissimo meo tempore, hanc ad te epistolam extorquet, Vale. Roma. XII. Kal. Januarii. M. D. LXVII.

Bbb 2

LXIX.

20 Dixi autem, *extuplam*, veterum la-  
21 tiorum scilicet, me in ea re, *non*  
22 *rationem*, sequutum. sed minime  
23 dubitandum est, quin iidem illi,  
24 rationem aliquam sequuti, tale no-  
25 ble posteris exemplum prodiderint.  
26 hanc autem fuisse illis, optimam  
27 sane, rationem puto, quod, quom  
28 ii, ad quos litteras damus, denul-  
29 la re prius, ubi in eorum manus ven-  
30 niant, certiores fieri malint, quam  
31 a quo datas acceperint, id ipsum  
32 legi primum atque cognosci, rectis-  
33 simum illi esse iudicant. nos vero  
34 itali ( neque minus pleraque per  
35 Europam gentes ) pervertisse fa-  
36 cimus, qui vernacula lingua scriben-  
37 tes, nomen nostrum non modo non  
38 primum in epistolis inscribimus, sed  
39 in infima epistolarum oca postremum  
40 adscribimus: ut, ubi perlatae postea  
41 apertaerque fuerint, earum legendi-  
42 rum initium, non a principio, sed  
43 a fine facere cogantur ii, qui homi-  
44 nem, qui se conveniat, & qui-  
45 cum sibi agendum sit, scire ante  
46 omnia, & certe suo iure, velint.  
47 quae quidem nostra non statim eden-  
48 di, sed tamdiu reticendi nominis  
49 in epistolis consuetudo non pro-  
50 pterea minus perversa atque prae-  
51 postera mihi unquam videri pote-  
52 rit, quod recepta sit atque usitata  
53 sic, ut, qui aliter faciat, reperia-  
54 tur nemo.

55 Atque hactenus quidem de duobus  
56 meis in harum litterarum in-  
57 scriptione scrupulis. est vero tertius  
58 quidam in ipsis litteris, qui me non

20 mediocriter pungit atque angit. non  
21 enim, quoties in his pronomen il-  
22 lud *tu*, *tui*, *tibi*, *te*, aut ex eo de-  
23 rivatum nomen *tui*, *tus*, *tuus*  
24 usurpavi, toties (quod est jam ferme  
25 sollemne) grandiorem illi littera m  
26 praefixi, sic, *Tu* &c. *Tui* &c. Deus  
27 bone! quot offendicula ac tamquam  
28 pedicas scribentibus injicimus? quom  
29 consuetudinem, his, quorum lin-  
30 gua utimur, incognitam, induci-  
31 mus? qui suis erit apices, litteru-  
32 las, atque ejusmodi ineptias conse-  
33 standi? obsequium tibi, tuique si-  
34 milibus, animo primum, deinde  
35 verbis, animi sensum praeseferen-  
36 tibus, non apicibus litterulisque  
37 significandam duco. quod quidem si  
38 his etiam significari oportere morosi  
39 isti homines putant, non poterunt  
40 non iidem putare, graduum etiam  
41 discrimina in his servari convenire;  
42 ut, quemadmodum obsequium di-  
43 gnitati, sic obsequio litterarum mo-  
44 dus ex altera parte gradusque re-  
45 spondeat. itaque, si tu, cujus di-  
46 gnitas multis partibus major est,  
47 quam reliquorum ferme mortalium,  
48 mihi, cujus in te obsequium est di-  
49 gnitati tuae par, compellendus fue-  
50 ris, non potero, nisi decempedalibus,  
51 aut eo etiam grandioribus qui-  
52 busdam initialibus, quas vocant,  
53 litteris usus fuero, summum atque  
54 immensum quoddam meum erga te  
55 obsequium atque observantiam de-  
56 clarare. tu vero mei tui observantissi-  
57 mum, etiam sine decempeda, exi-  
58 stimato, iterum vale.



## L X I X.

Michaël Card. Bonellus Henrico Card. Infanti  
Portugaliae.

81. dec.  
1567. *Ut ecclesiasticam jurisdictionem factam teſtam praestet,  
nomine pontificis max. hortatur.*

**Q**uia ſignificatum eſt ſanctiſſimo domino noſtro, multos in iſto regno (a) quaedam occupaffe, quae ad iurisdictionem eccleſiaſticam pertineant (ex quo etiam verendum ſit, ne idem poſthac & magno divini cultus detrimento, & non mediocri eccleſiaſticae libertatis diminutione committatur, niſi diligenter fortiterque temerariis huiusmodi hominum conatibus occuſum fuerit), ideo ejus ſanctitas ſerenitatem tuam reverendiſſimam vehementer hortatur in domino, ut pernicioſis iſtis incommodis medeatur. quod facile fiet, ſi ſerenitas tua reverendiſſima, pro ſumma ſua pietate & prudentia, cum pari iſtic poteſtate & auctoritate conjuncta, curarit, ut, qui aliquid ejus generis uſurparit (b), quod juris eccleſiaſtici ſit, reſtituat (c), diſcreteque propoſita poena, tantae audaciae digna, caveat, ne quiſquam tale quid committere audeat. (d)

(a) Portugalienſi.

(b) uſus cod. vatic. 3431. pag. 192. unde hanc epiſtolam deſumſi. Emen-  
davi ex conjectura. nam, quae ſit codi-  
cis tabul. vatic. & heic & aliis hujus epi-  
ſto-  
lae, aliarumque etiam, quae ſequen-  
tur, aliquot locis, lectio, neque per

me cognoscere, neque per alios reſcire  
potui. tantum mihi ſignificatum eſt,  
reperi ſi eam pagina illius codicis 531. &  
ultimo anni 1567. die datam comparere.

(c) reſtituet id.

(d) Hac voce terminatur epiſtola in  
cod. cod. vatic.

Oratio, qua novo Venetiarum Duci Brixiana  
Civitas gratulatur. (a)

**M**agnam, ſereniſſime princeps, orationis partem, quae, gratulantibus novo principi civitatibus ac populis, in eo fere verſari ſolet, ut ſe quiſque praecipuum laetitiae fruſtum

ex

(a) Orationem hanc, admodum  
mendose in codice vatic. 3431. ſcriptam  
(quemadmodum ex perverſis ejus,  
quas deinceps afferam, lectionibus ap-  
parebit), hoc anno 1567. in quem ex-

tremum eam coſtuli, eſſe habitam, non  
eſt dubitandum. conſtat enim ex ejus  
lectione, non aliſi Petro Lauredano fuiſſe  
dictam, quem illo ipſo anno venetae  
reip. principatum adeptum eſſe, & Hie-  
ronymo

ex amplissimo illo dignitatis gradu, quo is ascenderit, percipisse contendat, brixiana civitas, freta & (b) prudentia & memoria tua singulari, in hac summi honoris tui gratulatione sibi praetermittendam putavit. intelligit enim, tibi (c), per omnes magistratum gradus non celeritate quadam & cursu, sed tardis spectatisque spatiis ad summum istum reipublicae locum divinitus elato, qua fide, qua pietate in temp. venetani fuerint omnes ei (d) subiectae urbes (e), & omnia, quae in ejus ditione sunt, oppida, maxime notum atque perspectum esse. brixianorum hominum fidem in omni varietate temporum venetae reip. stabilem ac firmam permanuisse, probe meministi; quam non adversa fortuna unquam labefactavit (f), non diuturna bellorum incendia commoverunt, non obsessionis asperitas & rerum omnium spoliatio fregit, non honorificae conditiones aut ampla promissa flexerunt. immovero eorum (g) animis usque eo semper intum & innatum est sanctissimum (h) illud marci leonis insigne, ut, cum spiritus & vita ipsis adimi possit, naturalis tamen amplissimae hujus clientelae sensus, & (i) addictum hoc veneto nomini studium eripi (k) nullo modo possit. qua in re summum in se Dei optimi maximi beneficium agnoscunt, semperque agnoverunt; qui se in tutela ejus reip. esse vident, in qua illa caeteris gentibus admirabilis olim italici nominis gloria tanquam in domicilio honestissimo, in arce munitissima se collocavit; in qua verae (l) libertatis communis sit omnium portus salutisque perfugium; cujus status lib & legibus & moribus (m) constitutus, eo principe & senatu temperatus, iis magistratibus iudicibusque distinctus sit, ut, exclusis omni-

royano Priulo (qui anno 1559. non, ut Cornelli in opere, quod inscripfit *Cronologia, prodrumo alla Biblioteca del P. Cornelli*, pag. 455. ait, anno 1556. princeps renunciatus, annos octo, menses duos, diesque praeterea tres reipublicae praeservat) proxime successisse, rerum venetarum scriptores tradiderunt.

(b) ex cod. vatic.

(c) se id.

(d) & id.

(e) urbes annis hys. id.

(f) non labefactavit id.

(g) quorum id.

(h) Ita perscripta est in codice haec vox, ut atque sanctissimum ac serenif-

simum legi possit. sed neutrum a Pogiano puto; ut item alia quaedam in tota hac oratione, quae inemendata reliqui, quod emendandi nulla satis commoda ratio succurreret. illa autem ipsa, quae emendare conatus sum, in iis non tam Pogiano reddere, quae suae essent, me semper posse speravi, quam volui, Pogiani quae non essent, sed hominum imperitorum, ea, aliis verbis inducis, ac tamquam obducto aliquo velo, oculis legentium subducere.

(i) Omittit particulam & idem codex vatic.

(k) eripit id.

(l) vestrae id.

(m) in oribus id.



omnibus conversionum & mutationum causis, quibus reliqua dominandi genera proposita sunt, optimo huic reip. principatui, divino, quemadmodum confidimus, praesidio septo atque munito, unus ille, qui huic mundo, dies, praeterea nihil, finem asferre posse videatur. quam nobis perpetuitatis spem felicissimae reip. diuturnitas confirmat, qua adhuc regnorum, rerumpublicarum, principatuum omnium saecula superavit. neque vero dubitandum est, quin Deo gratissima sit, quam toties, in ejus exitium coeuntibus atque incumbentibus potentissimis infestissimisque hostibus, non jam humanae opes, sed excelsa ipsius Dei dextera sustentasse videatur. etsi magnum etiam illud argumentum est (\*) divini amoris in temp. pax, securitas, copia, & plane beata vita civium ac populorum, qui vestra ditione ac potestate continentur: quorum utilitati ac saluti cum ita consulatis, ut eosdem vos illi non solum dominos, sed tutores parentisque se habere intelligant, illud etiam assequimini, ut libentibus vere liberis hominibus imperetis. sic enim vobis serviunt, ut, cum in vestra dominatione incolumes sint ac felices, iidem illi sentiant, se non modo in aliena servitute perditos ac miseros fore, sed etiam, sine vobis, in propria libertate perituros. itaque & suo sensu, & aliorum opinione florentes ac beati vestram curam, vestrum patrocinium optabile omnibus atque expetendum effecerunt. Verum ex omnibus, quibus divinum numen beatissimae huic reip. propitium esse speramus, haud scio an illud signum maximum sit atque certissimum, quod te ejus principem ac ducem esse voluerunt, in quo deligendo magis Dei judicium, quam humana consilia eluxisse videamus. ea enim mens a Deo data est optimis ac sapientissimis patribus, ut te, princeps serenissime, extra suum numerum (o), extra illud conclave, nihil tale molientem, ne cogitantem quidem,

(\*) & id.

(o) Petrus Justinianus lib. xv. *Historiae veterae* edit. ven. an. 1576. pag. 419. Petrus, inquit, Lauredanus loco ejus (Hieronymi Privili) hoc anno 1567. exstincti) principi declaratur, senio jam confectus, quum sex & octuaginta vitae annos ageret, sed integris sensibus antiquae vigore in effecto corpore non careret: divinitusque ac insperato principatum obtinuit. nam duci creatis, electorum dignitas, per tredecim dies, quod raro accidere solet, reter-

data est, variantibusque suffragiis; quum nemo ex competitoribus sibi invicem supremam dignitatem cederet, convergi in unum Lauredanum votis, electores, praeter ejus ac totius civitatis expectationem, ducem eum creavere: qui tum rei ignarus, quod in electorum numero non esset, e fora dispersus per mercatoriam viam domum profectus erat; acceptoque in via nuncio, magno populi concursu saluto, statim in curiam gratulabundus accersit.

dem, summi ducis nomine decoraret. noverat idem ille, qui  
 intimos perspicit hominum sensus, te quidem semper clarissimum  
 atque optimum virum, amantissimae reip. etiam gloria  
 circumfluentem, sed eundem ab omni ambitione remotissimum:  
 virtute contentum, fidelem, simplicem, cultorem veritatis, re-  
 ctis euntium sensibus probaverat. quibus nimirum expressae pro-  
 bitatis indicii (p) cum incredibiliter delectetur Deus, aetatem  
 tuam propter eandem causam divino beneficio & provectam  
 longius, & ad hujus reip. incolumitatem longissime provehen-  
 dam, eo etiam honore, qui in rep. summus esset, cumulare vo-  
 luit. ergo ex amplissima familia, illustribus referta magistrati-  
 bus, & insignibus uberrima ducibus, istud modo prudentiae  
 decus, istud virtutis lumen (q) excitavit, quo moderatore  
 ac duce felicissimum hoc libertatis tranquillitatisque propugnacu-  
 lum, quo omnes ejus partes (r) atque omnia membra, secuta  
 ac rebus omnibus affluenti pace fruerentur. itaque, hoc acce-  
 pto serenissimi principatus tui optatissimo nuncio, brixiana ci-  
 vitas ea laetitia & privatim & publice affecta est, iis perfusa gau-  
 diis, eas immortalis (s) Deo gratias egit, quas serenitatis tuae  
 dignitas, cum summa omnium spe quietis atque otii conjuncta,  
 & tibi (t) a se debiti officii ratio postulabat. eadem vero nunc,  
 cum universa tuae serenitati atque huic sapientissimo senatui,  
 qui, in te principe declarando, eam, quam debuit, justitiae ac  
 publicae salutis rationem habuerit, coram gratulari, & debi-  
 tum pietatis atque obedientiae suae munus praestare non possit,  
 misit nos, qui tibi praecipuum studium, & fidelissimae servi-  
 tutis officium communi omnium nomine deferremus (u). quod  
 ut ex animo facimus, sic a Deo opt. max. vehementissime pre-  
 camur, ut, quam omnes brixiani cives, quique (x) nostrae ci-  
 vitati attributi sunt agrorum & montium incolae, laetitiam ex  
 felicissimo principatus tui nuncio apertissime (y) prae se tuler-  
 unt, eadem, te justissimo atque optimo duce diutissime salvo  
 & incolumi, perfruantur. Er, quoniam illud in more positum  
 est institutoque majorum, ut ab iis, qui honorario hoc legatio-  
 nis fungantur officio, suae civitates novo (z) principi commen-  
 dari velint, nos antiquissimam nostram urbem Brixiam, quae-  
 que

(p) judicii cod. vatic.

(q) fuisse id. In quo proxime fuit  
 modo nunc prudentiae &c.

(r) partes omnium membra &amp;c. id.

(s) immortales id.

(t) tolli in se debiti ejus officii rat..

passim. qualem vero &amp;c. id.

(u) deferemus id.

(x) quid id.

(y) apertissime tulerunt, eodem  
 te &c. id.

(z) principi id.

*aa* que ejus jurisdictione continentur oppida (*aa*), venetae reip.  
*bb* dedita & obstricta, serenitati (*bb*) tuae commendamus. quo lo-  
*cc* co tantummodo (*cc*) fidelem illum brexianorum animum, at-  
 que operam, nulla unquam vel temporum injuria vel homi-  
 num causa corruptam, ad tuam aequitatem ac prudentiam al-  
*dd* legamus. illa igitur, suis civibus (*dd*) atque oppidorum incol-  
 lis tanquam in conspectu tuo constitutis, a serenitate tua sum-  
*ee* mis precibus petit atque contendit, ut, quae sibi commoda,  
 jura, & ornamenta ab omnibus, qui venetae (*ee*) reip. ullo  
*ff* unquam tempore praefuerunt, tanquam incorruptae fidei atque  
 operae praemia tributa sunt, ea, praestantissime dux, cum (*ff*)  
 universo senatu, rata ac perpetua, auctoritate ac benignitate ve-  
 stra, faciat.

JULII

(*aa*) omittit id.(*bb*) serenitati id.(*cc*) tantum id.(*dd*) civibus incolis, oppidis tan-  
 quam &c. id.(*ee*) excellentissimae id.(*ff*) Hoc totum cum universo sena-  
 tu addidi ex ingenio, ne locus postea  
 non esset orationis illi clausulae vestrae  
 faciat, pro tua faciat.



# JULII POGIANI EPISTOLAE

ANNO M. D. LXVIII. SCRIPTAE.

## L.

Julius Pogianus Nicolao Tomickio.

*Negat, sibi per occupationes suas licere de latini sermonis  
facultate comparanda, quemadmodum rogatus  
fuerat, praecipere.* Ed. Nitz.  
1508.



EM quæris ex me cum sua sponte difficilem, tum  
vero & meo tempore & tuo nomine multo difficil-  
limam. cum enim facultas latini sermonis, cujus  
viam quandam & rationem tibi a me tradi vis (a),  
olim pacne suggeretur cum lacte nutricis, confirma-  
retur a domesticis & familiaribus, cumlaretur a populo, po-  
tiusque eo in genere ornamenti aliquid, quam necessarii instru-  
Vol. IV.

Ccc menti,

(a) Tomickio Gratianus die 3. jan.  
1568. scribens, *Mibi, inquit, in te,  
mi Tomicki, inveni (quod tibi saepe  
sem scripsi, & scribere nunquam desi-  
nam) hoc esse curriculum singularis &  
ingenii & industriæ tuæ videtur, te-  
que in ea tempora incidisse intelligo,  
ut, si ad dignitatem generis & ad coe-  
tera tum fortunat. tum animi subfida,  
quibus instruis finis t. hoc accedat  
dominatrix animorum vis & facultas*

*eruditæ & copiosæ orationis, magnum  
praesidium in te collocaturū sit omnes  
boni, magis ipse patris adjuvamento ad  
sanandos, quibus confilietur, morbos,  
& veterem disciplinam resuscitandam,  
impartaturus esse videaris. ad hanc lau-  
dem at Pogiani, summi viri, literis  
adjaveris, tibi que ad eo ratio & vis  
tradatur, qua progredi debeas, mihi  
erit curae: quamvis a vagando homine  
deterrerent me ejus maxime occupatio-  
nes;*

menti, peteretur a magistris, multis jam ante saeculis illa & naturae & consuetudinis adjumenta perierunt. reliqui postea libri fuerunt, unde latinam linguam addisceres: sed & illi etiam, sine interprete, paene muti magistri sunt. hic vero etiam quotusquisque est, cujus opera niti possis ad hoc comparandum ingenii decus? ergo latini sermonis non solum infinita est, sed etiam lubrica cognitio, usus vero longe difficilior: quod & ex multitudine scriptorum, & ex paucitate eorum, quorum scripta probentur, facile intelligas. quid igitur ego praestare possum, tibi praesertim, cujus praestans ingenii vis praeclari alicujus subsidio & consilio ducis videtur indigere? quare nihil est quod a me aliquid, te dignum, expectes, qui quondam ex isto cursu laudis, paululum omnino progressus, ad iter plane diversum desistere necesse habuerim: in quo me indignissimis pressum oneribus, vagum, & aestuantem si videres, profecto te mei temporis misericordia commoveret. verum, ne in reliquo desiderio amorem quoque meum desiderare possis, mitto tibi nescio quid literarum (b), quas amico cuidam aliquot ante annis miseram, ejus rogatu. hae si cui (c) tibi usui fuerint, gaudebo, siu opinionioni tuae non responderint, te tamen, quanti ipse sim, id est tanti non esse, quanti me aestimaras, aliquando intelligere, non moleste feram. Vale. Romae. (d)

II.

mei; *per est sane ipse in hoc toto genere fessidissim.* quam ut cuiusquam rogatu scribere soleat. extorquere ut tamen aliquid possit. confes: nam illius complendae voluntatis ego anceps sum optima. tu modo ut cum in eam sententiam, de qua te superioribus meis litteris monui, scribis.

(b) Quis mittere se ad Tomickium litteras Pogianus dicit, eae sunt illae ipsae quas, prid.Kal. apr. an. 1564. ad Hannibelem Minalem dederat, habesque in vol. III. pag. 400. & seqq.

(c) quo exempl. Emendavi.

(d) Nulla est huic epistolae in exemplari temporis, quo data fuerit, adscripta nota. datam innotuit februario an. 1568. confecti ex eo, quod in Tomickij ad Gratianum litteris, die ejusdem mensis duodecimo, eodemque anno datae, illa legerim: Il signor Pogiano mi ha satisfatto di tal sorte, che lo son certo, che, seguendo questa sua regola, sarò in breve qualche profitto.



## II.

Julius Pogianus Stanislao Hosio Cardinali Varmienfi.

*Litterarum intermissionem excusat. De Vincentii Portici* t. 15. fol. 1549.

*polonica legatione gratulatur. De Petro Barzio.*

*De sua erga Hosium observantia.*

**I**ntermissionis mearum ad te literarum occupationes quotidie alias (a) ex aliis causam fuisse, omnes, quibus hic notus sum, testes esse possunt; summi amoris & observantiae in te meae, assiduae etiam commemorationis praestantium laudum tuarum cum aliis multi (b), tum vero maxime duo cardinales, & virtutis ac doctrinae, & benevolentiae ac studii erga te principes, Commendonus atque Sirletus (c). quae cum ita sint,

C c c 2 pluri-

(a) aliae exempl. Emendavi.

(b) Sabaudi testes esse possunt.

(c) Hoc ipso februario hujus anni mensis Stanislaus Clodivius (de quo non semel in superioribus voluminibus egimus) dedit ad Sirletum e Polonia quasdam litteras, in codice 6189. bibl. vatic. pag. 527. servatas, quas, cum alias ob probabiles causas, tum potissimum, ut mutua Hosii erga eundem Sirletum benevolentia, parque de ejus dignitate judicium intelligatur, hoc loco describam:

*Illustrissimo & reverendissimo. monsignore e padrone mio colendissimo. Questa mia sarà per far la riverenza a vostra illustrissima signoria, & per supplicarla humilmente, che si degni di conservarmi nella sua buona grazia, & me reputi quel vero e fedel servitore, che li sono. Io all' 4. di questo son giunto dall' Illmo. & suo car. Varmieu, lo quale trovai per grazia di nostra signore Idello buon sano, tutto intento alli suoi al solito: & avendo molto onorevolmente meco ragionato della famosa dottrina e santità di vostra illustrissima signoria, la quale infinitamente amo, & osservo, mi raccomandò questa occasione di scrivere a vostra illu-*

*strissima signoria: avvisandola, che penso, che sua signoria si potrà ridare, per venir a Roma, quando fosse la volontà e commissione di sua santità: perchè veramente è peccato, che in queste bande sia un così santo e dotto huomo, non essendo tanto stimato, quanto meritarebbe, ed potendo (per la malignità della gente) de fare quel frutto, che farebbe altrone. io per un' hora molto a cara questa occasione, perchè ventrilo feci, lasciando qua tutte le digressi, che potria con tempo d'averne. ma di ciò mi rimetto alla volontà del signore Idello. E perchè illustrissima signoria vostra sa bene, che nostro signore, per sua benignità, haveva commesso al monsignore nuncio, che mi precedesse del primo canonico di Cracovia che vacasse, hora vacando uno del mese novembre (perchè uno, che lo haveva, è fatto abbate) monsignore nuncio mi ha provisto d'esso. ma vescovo di Cracovia, in pregiudicio della sede apostolica, presentò suo nepote, giovenetto di dodici o quattordici anni, a detto canonico, havendo fatto, che predicesse haveste fatto la resignatione del mese ottobre: la qual cosa è solissima, come si proverà, quando sarà di bisogno. perd in*

con-

pluribus diuturnum silentium non excusabo meum, cui me etiam sine excusatione, pro ea, qua excellis, bonitate naturae & humanitate, purgatum esse confidam; magisque putem, jucundum fore, quod scribam, quam necessarium causas asserre, cur tandiu non scripserim. neque vero gratior mihi facultas offerri potuit dandi ad te literas, quam hujus Vincentii Portici (d), nobilis in primis & clari viri, quem a Pio quinto pont.

max.

confidandam nella somma benignità di vostra illustrissima signoria, la supplico, che ella si degni d'aiutarme, acciò che così ingiustamente, & con pregiudicio della sede apostolica, non fossi privato del canonico, per l'avaritia del vescovo, il quale ha tanti altri beneficii, senza la sua grande l'entrata, per arricchire li suoi nepoti, non intramettendoli nella medesima sua santità, del che & sua morte & monsignore cardinal Varmitate faranno contentissimi, & io li regharò perpetuamente obligatissimo. E qual facendo sia con quella riverenza che debbo, bacio humilmente le mani a vostra illustrissima signoria, pregandola da nostra signore l'alta lunga e felice vita per ornamento & aumento della sua chiesa, & consolazione de noi obsequentissimi & fedelissimi suoi servitori. Di Accorpi alli 6. di febraro 1568.

Di vostra illustriss. e reverendiss. signoria

Humilissimo ed obsequentissimo  
servitore

Stenilas Clodino Protonotario  
& secretario del serenissimo  
re di Polonia.

(d) Laderchius in *Annal. eccles.* tom. XXIII. pag. 114. ad hunc ann. 1568. Hoc anno, inquit, quem toties supra memoravimus, Julio Rogerio Romanus evocato, in eius locum episcopatum suum nuncius Vincentium Porticum, successorem. Plus in Polonia missi. de illa illa Gebuthus (Vit. Pil V. lib. 2. c. 10. pag. 108.) 7. Post Raverium Pius Vincentium Porticum, integram virum, quem deinde episcopatum archiepiscopatum vidimus, internuncios pontificum apud Poloniam regem constituit. hujus

autem opera pontifex ibi multa, eoque praeclara ita gessit, ut magnam integritatis, animi magnitudinis, ac liberalitatis laudem sit consecutus. Literas, quas fidel vocant, a Portico ad regem delatas, hujusmodi fuerant:

„Charissimo in Christo filio nostro  
„Sergio Sigismundo Augusto Poloniae  
„regi illustri.

„Pius PP. V.

„Charissime &c. Redeunte ad nos  
„dilecto filio Julio Rogerio, qui apud  
„majestatem tuam nostris & sedis apo-  
„stolicae nunciis officio functus est, in  
„eius locum nostrum & ejusdem sedis  
„creatorem & nuncium delegimus ex  
„praclatis dilectum hunc filium Vin-  
„centium a Portico, sedis apostoli-  
„cae protonotarium, virum nobis pro-  
„batissimum atque gratissimum, cu-  
„jus opera, consilio atque doctrina  
„uti consuevimus in nostris & hujus  
„sanctae sedis negotiis: a quo maje-  
„stas tua plane edoceri poterit de no-  
„stra erga te paternae voluntate, &  
„de cura, quam, pro commisso no-  
„bis officio, habemus salutis regni  
„tui, & quidem tanto majorem, quan-  
„to vehementius illud perturbatum  
„esse videmus tum externo bello, tum  
„intellinis haereticorum sedis. non  
„esse hortadum majestatem tuam,  
„satis scimus, ut eum advenientem  
„benigne excipiat. Id enim, pro sua  
„erga sedem apostolicam pietate &  
„reverentia, facilius esse, certum  
„habemus. quia vero recedenti a no-  
„bis quaedam ad te mandata dedi-  
„mus, eandem majestatem tuam ro-  
„gamus, ut & hoc tempore & in po-  
„sticum, quibuscumque de rebus te-

cum

max. ad Poloniae regem legatum esse, & ipsi pontifici, & provinciae vestrae, & tibi, & maxime Portico gratulor: cujus sum-

nam

„ cum aget, parem ei fidem habere  
 „ velis, ac si nos ipsos audires: quod  
 „ erit nobis gratissimum. Datum Ro-  
 „ mae apud S. Petrum, sub annulo  
 „ piscatoris, die 18. februarii 1568.  
 „ pontific. nostr. an. 3. „

*Ad eisdem servae exempli ad coe-*  
*teras quoque polonici regni proceres,*  
*tam ecclesiasticos quam saeculares, a ponti-*  
*fice Vincentio epistolae deferendas datus*  
*fuisse, disertè in vaticano regesto asser-*  
*itur.*

Illud dicere non omitam, in hac Poggiani ad Holium epistola quoties Portici nomen occurrit, id in nostro exemplari a Gratiano fuisse semper superinducto atramento occultatum, pro eoque aut *NN.* aut *Nicilii* vocabulum inscriptum. quinetiam, quum quoddam loco Poggianus de Portico ita scripsisset, a *Plo* quato *pont. max. ad Poloniae regem legatum*, Gratianus vocem illam quaters delevit ac sustulit, eo, nisi fallor, consilio, ut, detracta certi pontificis Pii nota, difficilior nomenclatura, de quo ageretur, investigatio cognitioque lectoribus foret. nimirum Portici legationis hujus plerisque adhaerens cardinali Commendano, ad Maximilianum imper. & ad Sigismundum Augustum, Poloniae regem, cum potestate legati a latere Pio V. per idem illud tempus missi, improbatum fuisse Gratianus non ignorabat: ut propterea mirum non sit, si, hanc epistolam cum Poggiani reliquis, quemadmodum quidem in animo habebat, editurus, ipsique Commendano nuncupaturus, tam multas laudes, homini eandem legationem in eunti tributas, a posterorum oculis removere voluerit. quid vero Commendano in Portico legationem illam polonice obeunte, displicuerit, ex aliquot ejus ad card. Rusticuccium litterarum, quas asseram, particulis, cognosci poterit. Die 19. nov. an. 1571.

Vienna scribens, *Da messiguar vultis di Polonia*, inquit, *ho ricevuto hoggi lettere di VII. del presente, con le quali mi avvisa d'una risposta havuta ultimamente dal re al brevi, che nostro signore mandò già più mesi a sua maestà per il padre Maggio, & vostra di restarne assai contento, & di sperar ben del negotio, come V. S. illustrissima vedrà per l'incisa copia. ma io o non intendo bene ciò che ha quillo, che il nuntio scrive alquanto asseruamente, o, se vuole pur dire, che il re ha hora per mandare a Roma; per ciò al sicuro, come esser in campo, non se ne può sperare altro effetto, che quel d' Inghilterra. anzi questo è appunto quello, che pretendono coloro, che consigliano il re; i quali non si contentano, che sua maestà da il facto il divorzio, ma cerano di più, che n'abbia prima un' espresso repulsa da la sede apostolica, per andar poi tanto più facilmente l'apostasia del rege. questo medesimo a tempo mio, fatto fuil pretesto di riverentia verso la sede apostolica, tentò di fare l'arcivescovo di Gnesa. questo & non altro. volean dire quelle buone risposte, che il nuntio scriveneva haver dal re, che in questo negotio sarebbe salva l'autorità de la sede apostolica. questo par anche che inferiscano le lettere di hieri. ma non posso ben comprendere, che cosa il nuntio intenda, dicendo così satisfatione de la parte, se per forte intenda, che il re & la regina si convuan consensio fian per dimandar questa separatione. il che io non credo mai de la regina. ma, se bene ho più preso licentia, voglia parlare in ogni modo con l'imperatore, prima che parta... Piacca a Dio, ch'io*  
 u' in



mam istic legationis difficultatem sapientia ac bonitas tua, cui is plurimum confidit, valde levabit. reliqua praeclabit Portici vir-

u'inganni, & che già per queste strade non sia condotta il negotio tant' oltre, & stabilito in modo, che sia indarno l'andata mia in Polonia &c.

Die 16. Jan. 1571. Varsavia ad eundem card. Russiucium Commendamus scribens, Io credo, inquit, che V.S. illustrissima fosse indovino, che mi mandò una lettera per il nuntio con ordine, che mi comunicasse ogni cosa, la qual io vero io non credevo, che fosse per essere necessaria; & per veggio, che non basti: & ne ho molto travagliato. perchè da una parte, s'io voglio entrar nel negotio, essendomi non solamente celato l'intiero d'esso negotio, ma dettami espressamente di non potermele rivelare, temo di non far peggio, o di parlar al vento. da l'altra, veggio chiaramente, che quel si va a camino di condurre in ogni modo la cosa in dicta, & che, se prima non vi si piglia partita, anderà senza riucido &c.

Die 16. apr. Essendomi stato riferito da messignor nuntio, che haveffe temuto quel proposito di quello, che scrissi con l'ultima ude a V.S. illustrissima circa un partito di dar denari a' particolari signori di questo regno per nome de la lega, acciòchè privato nomine movessero un esercito contra turchi, & che haveffe anchora detto di haverne già scritto a Venetia, lo gli ho parlato chiaramente, mostrandogli il danno, che portaria l'intrattenere hora una tal forma di negotio &c.

Die 1. m. Soliconia: Ho poi inteso dal medesimo Laszki tuttavia, che il nuntio gli ha scritto & cercato di persuaderlo a promuovere (al regno di Polonia) l'Infante Anna Jagelloa, sorella del defunto re Sigismondo Augusto) pregandolo però molto prettamente a non communicar meco di questo cosa alcuna. di che esso Laszki si è molto scandalizzato, & ne ha anchora preso

molta ombra; massime havendo di più veduto, che da una parte il nuntio dissimula, che questa pratica sia trattata di concerto con i ministri de l'imperatore, & da l'altra parte per gl'intercessi de le loro lettere se ne sempre tutto il contrario.... Girano questa pratica de l'Infante in questo modo, che non si parli per ora del principe Ernesto, poichè si sente essere tanto odiato il nome di casa d'Austria, ma si preponga solo di far elegger l'Infante, & essa promessa di non prender altro marito, che Ernesto; & per facilitar il negotio, si dia fra tanto intantione a li principali senatori, che, eletto l'Infante, essi per vicei habbiano il governo del regno. & per questa via la maneggia il nuntio, come io ho veduto in una lettera di sua propria mano. & m'è parso molto strano, che un nuntio apostolico proponga un partito, che se succedesse, seria necessario, che il governo capitolasse subito in man d'un heretico, & che le cose de la religione andassero tutte sottosopra... Ma se lo fa solo per promuovere il negotio (in favore di Ernesto) & per dar parole a questo & a quello, non mi par maucho questo modo di procedere molto conveniente ad un nuntio apostolico... Io ho mandato a chiamarlo per advertirlo di questi intricati & de l'odio, che hanno eccitato contra di lui, & di me anchora, appresso coloro, che credono, come di ragione debbono credere, che si faccia tutto, se non d'ordine, almeno di saputa mia. & il del pignuoleto, che ne viene l'honor suo appresso quelli, che fanno, come egli mi celi queste sue pratiche, & massime appresso quelli, i quali lui stesso prega a tacere meco; & di mandargli, se per sorte haveffe havuto qualche nuovo ordine, contrario al primo, ch'egli hebbe non par di communicarmi ogni cosa, ma d'acquirit quella, ch'io gli ricor-

virtus, multis illa scilicet constans animi atque ingenii bonis, probitate, integritate, religione, doctrina, prudentia, usu magnarum

ricordassi, benchè io mi ritrovassi fuori del regno: che, intendendo, che non habbia altro in contrario, ammonirlo, che se bene egli non aspetta da me nè consiglio nè indirizzo alcuno, deve almeno guardarsi di non poter essere arguito di disubdientia. Che poca fede verso nostro signore, che poco rispetto a chi per rappresentar sua santità: esser offeso suo, che uita di servir per commissione di nostro signore a casa d'Austria, ma non in modo, che nostro signore non sappia tutto, nè mancho con metterci noi in ogni trama, nè uia di necessità, per non dar sospetto di consentire o di tener mano a cosa, che non piacesse poi molto a sua santità, o di voler tirare a benefitio nostro particolare l'obbligo intemerato dovuto al nostro principe: esser tale la benignità che la grandezza de l'animo di nostro signore, che, come non vorrà mai, che le fatiche che servitù d'un suo ministro restino senza premio, così non patirà d'essere per via indiretta sforzata a farlo: che in somma parlargli di tutto liberamente che con molte particolarità, per vedere in fine quelle, che si risolvono di fare che di dire, eccelsità si rimetta a questa disordine quietamente che senza rompere, che faria cosa di scandalo. bisogna haver pazienza di molte cose sì per carità, come anche per non far peggio: che sa bene il padre Toledo quanta me n'è convenuto avere ne la passata dieta. convenuto questa cupidità del cardinalato ne i nunzi, con l'essersi loro aperta questa porta de l'intercessione di principi, è cosa troppo perniciosa.

Ac Ponticum quidem sibi in hac re nequequam desulisse, argumento esse possunt eae litterae, quas Franciscus Goubau inter Apostolicos Pii V. epistolae reuulit lib. v. epist. 1. Sunt autem huiusmodi:

„ Anna, Sigismundi Augusti, Poloniae regis, foror, Pio Papae V.  
„ Sanctissime ac beatissime pater,  
„ ac domine clementissime. Quotiescumque tecum ipsa confidendo, quam aperte ac saepe sanctitas tua clementem planeque paternum erga me animum suum per litteras mihi testatum esse voluerit, toties me, scilicet immeritam, corripit tremor quidam, atque obmutesco, nec, quibus verbis illi gratias agam, invenio. velim equidem, clementissime pater, te ipsa praefare id, quod in sacrosanctae sedis apostolicae gratiam apprime cupio, atque ita, quae in me beneficia confers, large compensare. sed facultas haud respondet voluntati. at vero propensionem ac promptitudinem animi mei plurimis in rebus perspicere potuit reverendus interaunius, qui promerere suo de religione sollicitus tecum nonnulla communicavit. . . .  
„ Quod reliquum est, id ego per hanc, quae mihi sese offert finalitati tuae respondendi, occasionem, tum pro conscientiae meae rationibus, tum etiam pro eo, quod christianae religioni, in hoc regno jam reslorescenti, atque adeo ecclesiae Dei praefare debeo, aperte non sateri non queo: nempe si mihi liceret sanctitatem tuam in hacce regni sedes adducere, ut suis ipsamet oculis inquiri posset, quos fructus in hisce hominum moribus tractandis, ad huius tranquillitatem regni, & ad imminentes rerum difficultates tollendas, protulerit ac proferat in dies ipsius interaunii apostolici splendor virtutis, ac dignitatis egregia, cum vitae integritate, modestia prudentiaeque conjuncta, haud dubie sanctitatis tuae, pro ardenti suo religionis atque huius regni felicitatis studio.

„ dno

gnarum rerum; quibus nimirum reliquas gratulationis meae partes, Deo adjuvante, comprobabit. verum ego congressus

termo-

11 dio, & meis & regiae majestatis &  
12 catholicorum, ac demum piorum  
13 omnium, id videre cupientium, vo-  
14 tis responderet, summae dignitatis  
15 ornamenta in ipsum internuntium  
16 conferendo; quod omnino, prae-  
17 sertim hoc tempore, & christiana reli-  
18 gione & regni quies videntur expo-  
19 scere. illud quidem vulgatum esse  
20 cognosco, id solum ad majorem ho-  
21 minum salutem ecclesiaeque incre-  
22 mentum ab omnibus vehementer opor-  
23 tari.... Datum Varsoviae prid.  
24 non. apr. 1771.

Reliqua de Portici internuntii  
actionibus, a card. Commendoso pon-  
tificis a latere in Poloniam legato dela-  
ceps scripta, persequamur. in litte-  
ris, ad card. Comensem die 17. oct.  
1771. Sollicivia datis, io non id, in-  
quit, l' intenzione del nuntio, ad vorrei  
fargli danno scrivendo, & temo di  
non farglielo maggiore tacendo: perchè  
anchora ne la passata dieta tenne il suc-  
cessivo stile, si con intraprender & ri-  
volger per diversa via i medesimi nego-  
tj, che io trattava, come col non comu-  
nicarmi quello, ch' era passato nel  
maneggio del divorzio & de la concor-  
dia in causa religionis, & d' altri gra-  
vi & pericolosi negotj; finchè si con-  
dusse a dire di dover giuramento di non  
palesar li segreti, che haveva, nè far mai  
possibile, con tutto l'ordine espresso, che  
haveva da nostro signore ( Pio V. ) di  
communicar ogni cosa uero come con sua  
santità stessa, di rinnovarlo che non  
volessi scrivervene a Roma & dimandarne  
assoluzione; tanto che si venne al fine  
de la dieta, & worse ancho sua san-  
tità ( Kil. maj. 1771. ). Hora V. S. il-  
lustrissima gli ha dato di nuovo; per nome  
di nostro signore ( Gregorio XIII. ) il  
medesimo ordine; & non giova. Io  
gli scrissi, che venisse su qua per cosa  
d' importantia & che non poteva dila-

tione; & non venne. mandò solo un  
suo Peglitterino con un lungo memoriale  
de le cause, per le quali non poteva ve-  
nire. primamente perchè doveva dar  
ordine a certe quitteanze di denari per  
conto de l' Infante, & rispondere a cer-  
te lettere d' Italia, par per conto de la  
medesima Infante; & poi perchè non  
haveva vesti, & simili cose... Io ve-  
ramente non restai molto soddisfatto di  
questa risposta, parendomi finto, che  
non havendo il nuntio a metter se non  
due notti in viaggio, & queste in casa  
d' ecclesiastici, già per due mesi, che ha-  
vamo così vicini, non solo non sia mai ve-  
nuto qua, ma chiamato con tanta in-  
fantia, habbia lasciato di venire....  
A me lui manda molte lettere d' altri da  
mandar così con le mit, ma non mai  
alcuna sua. Veramente li lasciar ande-  
re le cose in questo modo è per contrarie  
in una infermità incurabile & molto  
contagiosa a tutti i nuntij de la sede apo-  
stolica. Se io lo chiamo di nuovo & gli  
commetto che venga in ogni modo, o farò  
l'istruno, o non verrà, o ventato,  
quanto più si tenesse scoperto, tanto più  
si accoglierebbe con questi principi, &  
quanto più l' interessasse con loro, tan-  
to più facilmente ne havrebbe & lette-  
re & favore. romper non d' bene; che  
saria gran scandalo & di poco sentito...  
Sua santità è sapientissima, & ragio-  
na molto bene & le difficoltà, che que-  
sta conspiratione del nuntio con l' abba-  
te Cirio porta al servizio di Dio, &  
l' indignità, che questi modi, ch' egli  
tiene meco, porta a la legatione, co-  
standosi io nel regno, come partendo,  
& insieme la necessità di pigliarvi quel-  
che expediente. quanto a me, io non  
vorrei il danno di persona, & se be-  
ne non riesca di fare, partirò volentieri,  
nè pretendo altro, che abbiliare,  
non havendo più certa regola de le attio-  
ni mie, che questa de l'ubbidientia.

Kalen.

sermoneſque veſtros (e), totamque illam jucundiſſimam conſue-  
Vol. IV. D d d tuadi-

Kalen. decembr. ejuſdem an. 1552. ad eundem card. Comenſem Solicovia ſcribens, *Del nuntio*, inquit, *da i 20. d'ottobre in qua non ho nuova alcuna, ſe non che queſti giorni per lettere di 23. del paſſato da la corte de l'Inſante ho inteſo, ch'egli haveva mandato un ſuo a pregare detta ſignora, che lo chia- maſſe a ſe; & che era ajutato da certi di queſti ſignori, che ſono da la parte di caſa d'Auſtria, i quali vorrebbero, che reſtaſſe in ogni modo, per mantener per ſuo mezzo vna la pratica de l'Inſante, ad eſcluſione di monſignor d'Angià & inſieme a ritenere da la lor parte l'arcieſcovo, il quale, come io ho detto, ſi è laſciato mettere ſu i banchi d'eſſere Reggente. io ſo & ſarò quel che poſſo, perchè il nuntio non ſia forzato ad uſcir (dal regno di Polonia); perchè così cauere. ma, ſe lui da un canto traſterà i negotij a queſto modo, & io da l'altro ſecondo l'ordine datomi, è neceſſario, che & gl'imperiali & i franceſi entrino in ſoſpetto, che ſua ſantità dia a me & a lui comiſſioni diuerſe, o almeno che dia tutta la colpa a' ſuoi miniſtri, & a me principalmente; perchè giudicano, ch'io debba regolare le azioni del nuntio, & egli nego, & naſconde: nè le admonitioni giouano ad altro, che a metter me in diſſentia de gl'imperiali. & io ſarò ſempre più che contento, che ogni mala ſatisfattione, che poteſſero pigliare, cada più toſto ſopra di me, che ſopra ſua ſantità, come ſei anche ne la penultima legatione in Auguſta: che a me haſſa ſeruire al beneficio univerſale & a Dio per infamiam & bonam ſamam, & honoro caro, che tutta queſta trattatione paſſi con qualunque mia nota, perchè ſia con ſervitio di Dio &c.*

Hæc, alique ejuſdem generis nonnulla, quæ commemorari a me ſingula nihil neceſſe eſt, legato Com-

mendono in nuncio Portico diſplicuerunt. quæ re factum eſſe, ſupra dicebam, ut in hac Pogianni commendaticia ad Hoſium epistoia, quæ cum reliquis, eidem Commendono a Gratiano nuncupandis, atque edendis, comparere debebat, Portici nomen, ubicumque occurreret, removendum nuncupator cenſuerit. eademque cauſæ fuerunt, cur Gregorius XIII. haud ita multo poſt e Polonia in Italiam redire Porticum iuſſerit (de quo reditu intra dicemus), eumque in poſterum tempus ab omni publicarum ejuſmodi rerum adminiſtratione prohibuerit.

(e) Neque ſæpe atque multum cum Hoſio congregi ac colloqui Porticus potuit. inſequentis enim anni menſe auguſto e Polonia Hoſius diſceſſit. vide Reſcriptum in H. di PVA lib. II. c. XXXIV. de quo Hoſii e Polonia diſceſſu, atque in Italiam adventu, habeo bias card. Commendon litteras, quas proteram, priores quidem ad eundem Porticum Venetiis, menſe, ut opinor, junio an. 1569. datas, huiusmodi: L'ultima lettera, che io tengo da V. S. è di 23. del paſſato. la le ho ſcritta rare volte dopo il mio ritorno in Italia, perchè non ſolo io ſono ſtato mal diſpoſto, ma ho havuto quaſi tutti i miei infermi, & particolarmente il mio ſecretario (Anton Maria Gratiani), de la ſalute del quale ſono ſtato in molto travaglio. Havemo già inteſo per lettere d' altri la venuta in Italia di monſignor illuſtriſſimo Varuſcoſe, la quale mi porta veramente infinito conſolatione, & per il particular contento, che vorrà a me da la conſerſatione di quel ſignore, che già tanti anni mi ha dimoſtrato amore da padre, & perchè io ſpero, che da la ſua preſentia in Roma habbia da venir molto ſervitio a le coſe di ſua maſſa (Sigliſmondo Auguſto) & di cotiſſo regno. Io, eſſendo venuto per otto giorni a Venetia, me ne porto per la villa; & non

- f* tudinem jam nunc cogitatione praecipiens (*f*), nescio quomodo magna perfruat voluptate. quod item mihi contigit in Petro Barzio, nobilissimo & ornatissimo viro, regis vestri ad hunc pont. max. legato (*g*). non enim ejus oratio solum, sed aspectus etiam dulcem mihi & optatam quandam tui praesentis referebat (*b*) imaginem. qua re sit, multos ut & hinc ad vos & istinc Romam venire cupiam, quibus meum tui coram videnti & colendi desiderium leniatur. sed de Barzio scito, jandiu regio nomine omnibus omnium generum gratiorem, quam illum, huc venisse neminem. qui cum regis vestri regnique causam sane vehementer ac diligenter egit, tum vero plurimos egregia virtute, morum suavitatem, ac liberalitate sibi devinxit, in primisque me, qui ejus dono Romae magnifice possum equitare. quare, nisi illi apud te dem testimonium & gratias agam, non solum iniquum me, sed ingratum etiam existimem. quanquam non arbitror, pro ejus munere me exigua hac memoris animi significatione defungi posse. ergo alias ei commodiore loco persolvam. Ad te redeo; quem (*i*) non modo de summo meo in te studio & observantia, sed ne de Simonetae (*k*) quidem cardinalis, optimi & tui amantissimi viri, de te iudicio, etiamsi id fortasse aliunde cognoris, a me caelari debere existimo. delector enim ego mirum in modum ejus commu-

*Et non sono per ritornare a Roma, se non a l'autunno. se no tanto potrebbe venire monsignor illustrissimo Varmienste, il quale lo accompagnarei fino a Roma etc. Venisse Hosium, posterioribus huiusce litteris, ad eundem Pontificum die 31. oct. Verona datis, significavit: Sono già molte settimane, che io non ho lettere di V.S. onde non ho con la presente che scriverle, se non che li giorni passati orrivo monsignor illustrissimo Varmienste, & anchora che sua signoria illustrissima affrettasse molto il suo cammino, nondimeno mi favorì con venire suo a Verona, & starvi alcuni pochi giorni meco, con singolar mia consolazione... Io feci compagnia a sua signoria illustrissima fin a Mantova, dove fu molto necessitata dal sero iura, & l'harelli accompagnata fin a Roma, se alcuni negozi non mi haveffero tenuto qual per necessità etc. Mense novembri romanam urbem in-*

gressum esse Hosium, Rescius tradit in ejusdem Vita lib. III. cap. 1.

(*f*) percipiens exempl. Emeadavi.

(*g*) Et de Barzio, & de ejus ad Pium legatione vide supra pagg. 117. 118. 141. 142.

(*b*) Ideo referebat, non refert, dicit, quod Barzium Romae jam non erat, qui in Hispaniam proximo autumno profectus fuerat. vide pag. 141.

(*i*) quem summo meo in te studio & observantia ne de Simoneta quidem cardinalis.... de te iudicio.... a me caelari debere non existimo. exempl. Gratianus negantem particulam non expunxit. Ego quaedam praeterea verba necessario addenda esse existimavi.

(*k*) Ludovicus hic Simoneta cardinalis, unus e concilii tridentini praesidibus una cum Hosio fuerat. vivebat ille quidem, haec a Pogliano cum scriberentur, sed hoc ipso anno pridie Kal. maj. vivere desuit.

commemoratione facti, quod hic bonorum omnium confessione laudatur. proximis igitur comitiis pontificiis (l), quodam die cum suffragia recitarentur, animadversumque esset, ex iis, qui tibi sua tabella pontificatum deferrent, unum esse, qui, ex quo die suffragia iniri coepissent, nunquam postea desistisset primum te sua sententia nominare, exitit, qui diceret, nescire se, quinam is esset, neque propterea ejus rationem improbare, sed mirari, quod, cum adessent, quibus is praeclare suffragari posset, longissime absentem (m) sua sententia pontificem vellet deligere. cui Simoneta, cum belle id dissimulare posset, tamen coram omnibus patribus clara voce, *Non patiar, inquit, te diutius in isto errore versari. ego ille sum, qui Varmienſi cardinali mea tabella adhuc pontificatum detuli, & quandiu hic erimus, perpetuo deferam.* ergo hominis libertatem, illa probitate & integritate dignam, nemo non est admiratus. plura prohibeor tempore, praesertim proficilcente & jam poscente literas Portico (n). posthac dabo operam, ut crebritate sarciam. tantum

D d d 2

dicam

(l) Ea comitia significat, quibus Pius V. creatus pontifex max. ante biennium fuerat, die nempe 7. jan. an. 1566.

(m) In Polonia.

(n) Roma Porticus discessit sine illo ipso die 18. febr. quo die Pii V. superioris a nobis allatae, ad Sigismundum Augustum litterae datae conspiciuntur (ad quem eundem diem Pogianus has ad Hosium, nullo in exemplari nostro notatas tempore, retulimus), sive certe non multo post. proflat quidem in *Totul. eccl. rom. pag. 453.* cardinalis Sirletti ad eundem Hosium epistola, in qua haec leguntur: *Interca nolui, reverendum dominum Porticum sine litteris meis ad te venire, est enim mihi antiquissimus ex multis annis. est optime moribus; juris humani & pontifici atque canonum notitiam habet non vulgarem. quibus rebus notus sanctissimus dominus noster mittit nuntium in Poloniam...* *Romae xv. martii 1566.* Sed sive ea epistola ad Porticum, Roma jam ante multos dies profecta, cumque adhuc esset in itinere, transmissa a Sirleto est, ad Hosium perferenda, sive notatio illa temporis mendosa est, legendumque

non xv. martii, sed xv. kal. martii vel x. k. martii. Ex Polonia autem quando Porticus revocatus fuerit, ex Comendosa biuis ad card. Comensem litteris cognoscemus. Die 8. jul. 1572. Schernovicio Romam scribens, *Gli onesti*, inquit, *particolari di detta dieta hanno da coninciarci al principio di settembre; al quel tempo Dio sa, se sarà qui (in Polonia) giunto il re (Henrico d'Angiò) & con esso monsignor di Mandovi (Vincenzio Lauro); de la persona del quale vostro signore (Gregorio XIII.) veramente ha fatto una buona elezione...* *A monsignor Portico ha mandato il breve di vostro signore & la lettera di V.S. illustrissima circa la sua rinocazione; & perchè l'ordina, che gli sia presentata in modo, che non ne possa allegar ignorantia, ho mandato a posta in Varsavia il mio audiente, che vисти per mio nome la signora Isante, & le faccia sapere deprimamente quell'ordine di vostro signore, secondo che la lui comette, & dia anche la propria mano a monsignor Portico la suddetta lettera & breve.* Die autem 10. ejusdem julii, *Sarà anche, inquit, alligata quā*

una lettera de l'auditor mio da Varsavia. Subditurque ea ipsa epistola hujusmodi: Hier mattina, subito che arrivai in Varsavia, presentai la lettera & il breve di nostro signore a monsignor nuntio: il quale instantemente che l'ebbe letto, disse. „Io son solito di far legge a me medesimo de la volontà di sua santità. mi dispiace solamente non poter per quattro cause partir di qua così presto, come io desicherei. la prima, perchè mi bisogna comporre dodici cavalli; la seconda per il monacamento di denari, non avendo havuto le provisioni di nostro signore per alcuni impedimenti da un anno in qua; la terza, perchè mi bisogna vendere molte robe, quali io non posso portare in Italia; la quarta il male del Pogliettino, qual io non vorrei lassar solo in questi paesi. „ Dico con tutto ciò che voler partire in ogni modo la prima settimana d'agosto. & ritrovarsi in Roma per tutto settembre... Il Barone m'ha detto, che la signora Infante è stata informata, che V.S. illustrissima le sia stata contrario, & che hora si dubitava, che la rinovazione del nuntio nasca tutta da lei & dal cardinale Vermiense: di modo che pare, che il male habbia più alte radici. & poichè si vede tanta mutazione & varietà di cose, io per me credo, che il tutto nasca dal dispiacere, che sua altezza ha sentito de la rinovazione del nuntio; essendo, come io credo, stato detto, che le cose di Bari ravvivavano la absentia del nuntio. & che anche il matrimonio (col re Henrico) porterà pericolo etc.

Postquam autem in Italiam Porticus rediit, non magnopere videtur in cursu honorum processisse. Epidauricum, sive Ragusinum, archiepiscopum creatum Gabatius in Pli V. Virae loco, supra allato, vere commemorat. anagninam praefecturam, Sixto V. pontifice maximo gessisse, cardinalis Decii Azzolini mss. apud me litterae docent. asseram autem non eas modo, sed reliquas ejusdem cardinalis, de Portico quoquo modo agentis, ac mihi soli

ejusmodi monumenta studiosae collegisse profit.

*A monsignor nuntio di Polonia.*

Illustrè & reverendissimo signor mio osservandissimo. Il provinciale & gli altri padri del convento di S. Francesco di Cracovia hanno scritto a nostro signore, che il monastero loro è occupato da l'alloggiamento de' nuntij apostolici; de la presenza de' quali se ben essi s'honorerebbono per altro assai, nondimeno, che ritornando ciò in molto danno & grande incommodità loro, & in disturbo de la lor disciplina, per la continua conversazione de' secolari, supplicano sua beatitudine a sgravarli di questo peso, & ordinare, che i nuntij, come s'è fatto per gli anni passati, habbiano allaggiamento loro proprio ne la città, senza incomodare il convento loro. sua beatitudine, giudicando bene, che le persone religiose siano lasciate ne le regole loro senza mescolamento de' secolari, desidera che si dia loro soddisfazione: massime che monsignor Partice, stato già nuntio in quel regno, afferma d'haverli racconciati & fabricati una casa a spese sue, per uso de nuntij, molto comoda & capace. il che essendo così, pare a sua santità, che V.S. reverendissima potrebbe valersi di detta casa. ma però basterà, che ciò si faccia per l'avvenire, senza che V.S. reverendissima, mentre l'è (Stefano) starà in Cracovia, si mova de l'alloggiamento suo altrimenti. che tanto m'ha ordinato sua beatitudine, che lo le scriva. & offerendomele pronto a servirla, le bacio le mani. Di Roma, il 27. luglio 1585.

*Ala Repubblica di Ragusa.*

Ritornando monsignor arcivescovo di Ragusa a la cura de la sua chiesa, & havendo nostro signore relatione de la bondà sua & de la diligenza & buon esempio, con che la governa, mi ha commesso, ch'io scriva a le signorie vostre illustrissime, che havend'alta cura intendere, ch'egli sia da loro accarezzato, honorato, & ancora obbedito in quello che concerne il carico de l'ufficio suo.

dicam in praesentia, me nec pluris facere quinquam, quam Varmien-

sua, come non dubito, che per se stessi, per la religione & pietà loro, faranno nostre signorie illustrissime: a le quali, non havendo altro da dire, mi offero & raccomandando. Di Roma, a li 27. di marzo 1586.

*A l'arciduca & Capitolo di Ragusa.*  
Si è ricevuta la lettera de le signorie vostre circa le berette. & forse meglio sarà stato, che monsignore arcivescovo non havessi premuto ne la mutazione di esse, non portando molto a la disciplina ecclesiastica più l'una forma, che l'altra. ma molto meglio saranno le signorie vostre, che se ne gravano, ad obbedire a gli ordini del prelato loro, massime in caso, ch'è approvato dal magistrato, & di che si contentano gli altri, & che si conserva con l'uso più comune de' clerici, & che ne la forma sua contiene l'immagine de la croce, de la quale si debbono aver per tal rispetto honorare. per il che bene faranno a desistere d'opporli a tal ordine, che così vuole nostra signore: & tanto mi ha commesso ch'io scriva a le signorie vostre in risposta de la lettera loro di 23. del passato. & Dio nostra signore le conservi & prosperi. Di Roma, a li 29. d'aprile 1586.

*A l'arcivescovo di Ragusa.*  
Messer Serafino non è ancora stato ad informare nostra signore di quanto V. S. scrive. come venga, sua santità l'ascolterà volentieri. fratanto la signoria vostra attenda al governo de la sua chiesa con quella prudenza & discrezione, che la qualità del loco richiede: che da sua beatitudine ricorderà sempre ogni buona gratia. Di Roma, a li 4. giugno 1586.

Archiepiscopo Leopoldino.  
Ite, summis anni calibus a dominatione vestra reverendissima susceptum, integra cum ipsius valetudine continuari, & libenter cognovit sanctissimus dominus noster ex

dominationis vestrae illustrissimae litteris, & ut reliquum item pro sperare conficiat, magnopere sanctitas sua optat. Quod publice tribui dominatio vestra reverendissima civitati leopolitensi postulat, ut veteribus ejus insignibus novus leo cum stella ac monte, honoris causa, a sanctitate sua addatur, id cum dominationis vestrae reverendissimae causa, quam sanctitas sua patrio amore, ob vitae ac doctrinae ornamenta, committitur, tum civitatis ipsius gratia, quam & dignitate & catholicae religionis laude tota Russia longe nobilissimam esse accepit, magna voluntate sanctitas sua concedit: cuius quidem rei diploma ex dominationis vestrae reverendissimae sententia conficiendi auferendique negotium domino Portico dabitur: quem sane Porticum sanctissimus dominus noster diligebat antea ob eas ipsas animi atque ingenii virtutes, quas dominatio vestra reverendissima commemorat: sed habebit illum in posterum etiam chariorem ex tam diligenti commendatione reverendissimae dominationis vestrae: cui ego operam & studium meum deferens prospera & secunda omnia a Deo precor. Roma. vii. aug. 1586.

Deserebat autem hic archiepiscopus auream rosam, insigne munus a Sixto V. Annae Jagellonicae (eidem nimirum illi, cujus olim honori tantopere fuisse Porticum vidimus) missum. de quo munere haec ad pontificem in Polonia nuncium idem card. Azzolinus die 25. proximi mensis julii scripserat: *Nostra signore ora così paternamente la bontà & religione de la serenissima regina di Polonia, che, per farcene in rispetto d'ognuna qualche particolare dimostrazione, le ha voluto mandar a donare la rosa d'oro, che si benedice ne la domenica Lactare, & si* *fuile*



fuole mandare da' summi pontefici a que' re & principi, che sono più accetti a questa santa sede: & ha fatto consegnare la detta rosa a monsignor arcivescovo di Leopoli, venuto quì ambasciatore a rendere in nome del re (Stefano Bathori) l'obediienza, il quale ambasciatore, havendo molto ben satisfatto a l'ostilo suo, & dato di sì esempio molto buono & molto honorato a sua santità & a tutta la corte, si partì l'altr'ieri di quì, per ritornarsene in Polonia. V.S. potrà dare di tutto ciò conto a la serenissima regina. & darle insieme la beatitudine di sua beatitudine. Habeo latinas reginae litteras, die 5. dec. 1586. Varavia datas, quibus pontifici max. de hoc ipso rosae munere gratias agit, iisque ipsius reginae manu haec italice adscripta lego: Per questa verso di me opera santa ringrazio humilmente a santità vostra, a la quale reverendissimo Portico raccomando. Reliquae card. Azzolini non jam de Portico, sed ad ipsum Porticum litterae sunt huiusmodi:

*A monsignor arcivescovo Portico.*

La causa, ch'è innanzi V. S. di Giovanni & fratelli Zancati d'Anagni, m'è raccomandata instantemente da persona, a chi io debbero grandemente di far servizio: & mi si dice havere molta equità per la parte d'essi Zancati. io la raccomando altrettanto a lei, & la prego, che, dove può, salvo la giustizia, giovare a le cose loro, sia contenta di farlo: che me ne farò cosa molto grata. & Dio lo conservi. Di Roma, a li 9. di dicembre 1586.

*Al medesimo.*

Che V.S. non si trovi per capo alcuno compresa ne la bolla, pubblicata ultimamente, di nostro signore, intorno a li promovendi al cardinalato, si è inteso da me molto volentieri: & se fosse venuto caso di trattar sopra tal particolare de la persona sua, borei fatto volentieri il testamento, che lo mi richieda; come volentieri farò & questo & ogn' altra cosa, ch'io possa a suo servizio in qualunque occasione, che mi si

presenti. ch'è quanto ho da rispondere a la lettera sua de li 11. & Dio lo conservi. Di Roma, a li 20. di dec. 1586.

*Al medesimo.*

Essendo venuto questa sera avvisato de la morte del serenissimo re di Polonia (Stefano Bathori), & volendo nostro signore, per la cura che gli tocca di tutti i regni, pigliare opportuna resolutione intorno a le cose di quella provincia, fra gli altri, da chi ne ricerca informazione, desidero sentirne il parere di V.S. Però mi ha imposto, ch'io le scrivessi, che, lasciata buona ordine al suo governo, se ne venga subito su' a Roma. ad essendo la prestate per darle altro, prego Dio, che la prosperi & conservi. Di Roma, a li 6. di gennaio 1587.

*Al medesimo.*

E' passato maneggio di matrimonio fra un fratello del decano d'opolascentieri di nostro signore, & una giovane de Pomerania (come vedrà V.S. de l'incasso memoriale) & è poi stato interposto fra loro certa difficoltà. Pregho V.S. ad interporre l'autorità sua, che il detto matrimonio segua, che, per risultare in beneficio di questo decano, ch'è vecchio servitor di sua beatitudine, ne farò singular piacere a me ancora. & Dio lo prosperi & conservi. Di Roma, a li 7. di gennaio 1587.

Si mihi per occupationes meas liceret tabularioli mei schedas curiosius diligentiusque scrutari, alias fortasse tum ad Porticum tum de Portico scriptas litteras, quas proderem, reperire possem. nunc binas ipsius Portici, in quas forte incidi, ad card. Commendonium datas, proferam:

Illustissimo & reverendissimo signor & patron mio cardinalissimo. Questa sarà solamente per darle avviso, come il figlio del vicecancellierato questa mattina, per la libera renouatio, sotto hieri in senato del reverendissimo di Plesca, è stato conferito al reverendo Crasinski con applauso universale. Voglio anche che sappi, come il reverendissimo arcivescovo ghesuaria (Jacopo Ukangi) ha cum lacrimis in publico sinato pre-

gato

Varmiensem cardinalem, &, qui plaris sit, nosse neminem.  
Deum

gato sua maestà (Sigismondo Augusto) sopra 'l ritorno de la moglie (Caterina d'Austria) con ragioni assai efficaci; & tre senatori hanno seguito il ragionamento pitinamente: & un solo giovane ha detto non so che parola di provveder a la successione & prole; ma non di contrattazione. Io, con occasione ch'è venuta, sord le parti miei (sic) a suo tempo, piaccio al signor Dio concedermi quanto desidero: & perciò sono ito preparando de le pene de (fort. da) muovere le darenze al meglio, che ha potuto pensar. Idio benedetto felicità le pie intenzioni. & V. S. Illustrissima & reverendissima mi conservi in gratia sua, & mi agiti, quia sine ipsa saluum est nihil. Di Lublino, a li 13. di gennaio 1569.

Di V. S. Illustrissima & reverendissima  
Humillissimo servidore di cuore

Vincenti dal Portico natio.

Quibus Portici litteris egregia hac epistola, minime a me praetermittenda, Commendamus rescriptis:

La richiesta, che s'è fatta in senato, per il ritorno de la regina, se non si passa più oltre, rende molto laudabile la carità di chi s'è mosso a farla, toccandosi la regina & la cesarea maestà; ma piaccia a Dio, che ciò non serva per un principio ad altro fine; & da questa del ritorno si venga a quella del provveder a la prole & a la successione, & dopo a l'altro, che seguono appresso, che non occorre ch'io le scriva. nè mancho occorre, ch'io replichi a V. S. quello, che le ragioni lungamente in Roma. essa è presente, & per la prudenzia sua considererà & consolerà molto bene, come, da chi, in qual tempo, & a che fine sia fatta questa richiesta, & se con questo ardente zelo del servizio de la republica si pretende forse da alcuni accender il fuoco, & lasciarlo ardere, a i principii conviene riparare, o più tosto non lasciar cominciare: & in

questo sta il punto. V. S. sia pur certa, che maggior servizio di questo la non può fare esser a Dio & al rd, per le molte & grandi conseguente, che tira seco. Io conosco la passione de l'animo, che spinge sua maestà, & per la sincera servitù & vera affettione, ch'io le porto, ne sento dolore tanto maggiore, quanto che se le va procurando medicina più grave & più pericolosa assai, che l'infermità stessa, & atto a mettere sottosopra tutto quel regno, & ruinarlo affatto. & prima di tutti caderebbono quelli, che sono autori, & promotori di il pernicioso consiglio: come già, per giusto giudizio di Dio, avvenne a l'eboracense ne la tragedia d'Inghilterra. Il che si doveranno essi ricordare alcuni quanto su da me liberamente detto in una congregazione di vescovi, che sopra questo a mio tempo si fece in Petriccio, & lo replicai di poi al rd stesso, al quale raccontai anchora le parole, che in Inghilterra mi riferì già la regina Maria del rd Enrico; sua padre, che dopo tanti & il suoi matrimoni, disse, sospirando più volte, che nessuna gratia haverebbe più desiderata da Dio, che haver potuto antiveder li corso d'alcuni suoi anni. Questa gratia il signor Dio ha concesso al rd nostro (che così lo chiamò per l'osservantia & devotion, che gli porto) con mettergli dinanzi a gli occhi l'esempio d'Inghilterra. Io veramente, quando ho inteso questo principio, che s'è dato così al negozio, sono stato per iscriverne a sua maestà. ma, essendo ne la lettera di V. S. che, quanto a la successione & prole, sono state solamente toccate poche parole da un senator giovane, a chi non s'ha d'haver considerazione, m'è parso meglio scriver solo a V. S. ne la quale grandemente confido, che con la prudenzia sua sia per ovviare a quelli principii, poichè s' tratta tanto & del servizio di Dio & del proprio beneficio di sua maestà.

Deum precor, ut tibi jucunda & salutaria omnia concedat.  
Vale.

## III.

*ga, la quale, in iscambio di quella  
quiete & riposo, che se le averia pro-  
curare, sarebbe condotta in un pelago  
di tribulationi & di travagli & con  
Dio & col mondo, per le cagioni & per  
i rispetti, che sono molto ben consoli-  
ti da V. S. La prego a non gravarsi di  
rispondermi, & scrivermi lungamente,  
perchè ciò mi preme incredibilmente &  
per zelo del servizio di Dio & per l'as-  
fettione, ch'io porto a sua maestà & a  
tutto quel nobilissimo regno. V. S. man-  
di le lettere quā in mano del vostro de  
la papa (messer Andrea de gli Angeli),  
ch'egli terrà ordine del dove inviarme-  
le a buon recapito. & a V. S. mi offero  
& raccomando sempre. Di Vienna, a li  
23. di gennaio 1569.*

*Alterae, quas polliciti sumus,  
Portici ad card. Commendonum litte-  
rae hae sunt, die 28. ejusdem mensis  
& anni Lublino datae:*

*Questa sera è giunto un mandato  
dal reverendissimo & illustrissimo Ver-  
miense, per domandar la cosa, & con  
esso ho fatto l'ufficio leggendogli il capi-  
tolo de la sua lettera. Dice, sarà quel  
al principio di quadragesima, & ma-  
stra, che ad Elbinga era nata una voce,  
che in detta l'haveffe da trattar de nova  
fide confutanda, quam filiculus polo-  
nicum appellat. ma è una barla, det-  
ta forse da vero da quelli che vorreno  
sua maestà più d' una volta mi ha detto  
& replicato, che in tutte le cose spiri-  
tuali sempre si rivolerà a sua beatitu-  
dine; & chi vorrà nulla, l'inviò  
a me. In modo che stando sermo que-  
sto, che certo ogni giorno tenevo viva  
la memoria di sua maestà in su le occa-  
sioni, & esserne diligente inquisitore  
con gli vescovi & altri, non temo di  
cosa alcuna, & son certissimo, per quel-  
lo che vedo & odo da sua maestà, che si*

*verrà del vento assai a far piegare que-  
sta vela in altra parte, sebben non man-  
cano venti, che soffiano quanto possono:  
& ringrazio il signor Dio, che con il  
modello, sincero & pio procedere con  
l'insegna de la nuda verità in mano, so-  
no gratamente ascoltato & rispettato  
in molte & molte cose, & li non pi-  
gliar li negotij per punto & navigar  
contr'acqua, ma secondar con pacien-  
za, & indolere l'humore, & coltivare  
con li mezzi, che s'odegno giuare, sa-  
rà causa, che si potrà sperare qualche  
cosa, & quando V. S. illustrissima  
reverendissima sia in Roma, troverà, che  
non manca d'alcun mio debito &c.*

*Ex eadem Vincentii hujus Portici  
nobilissima apud lucenses familia habui  
olim adolefcentem in ciconinio prae-  
collegio contubernalem, postea vero  
in societate Jesu etiam sodalem Fran-  
ciscum Mariam, hominem summo in-  
genio, excellenti doctrina, singulari pru-  
dentia, sanctissimisque moribus praedi-  
tatum, qui, Senis in Etruria collegii  
S. Vigiliæ rector cum esset, die 26. jul.  
anno 1748. aetatis suae 57. decessit vive-  
re: cujus fratrem, Hieronymum, ex  
inclita Matris Dei sodalitate, nulla  
laude Francisco Mariae concordentem,  
suscepi, dum viveret, atque amavi.  
eorum fratres, haec ipsa dum scribi-  
mus, tres supersunt, Hippolytus sacer-  
dos, Josephus eques hierosolyma-  
tius, Guilielmus paterfamilias; qui  
grandis jam natus, carensque virili pro-  
le, Alexandrum Castreanum, patri-  
cium sinensem, Lucam, unde majores  
illius orti sunt, arcestem, generum  
sibi, & fortunarum gentisque aomnis  
heredem, tradita ei in matrimonium  
silia Maria, faemina lectissima, opti-  
vit atque instituit.*

## III.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Stanislaſo Hoſio  
Card. Varmienſi .

*Vincentium Porticum, apoſtolicum ad Sigifmundum  
Auguſtum, Poloniae regem, Pii V. nuncium,  
ſtudioſiſſime commendat.*

QUO utitur (a) ſanctiſſimus dominus noſter ſuo & hujus  
ſanctae ſedis nuncio ad ſereniſſimum Poloniae regem, re-  
verendo domino Vincentio Portico, protonotario apo-  
ſtolicò, cum ego quoque (b) illuſtriſſimae ac reverendiſſimae  
amplitudini veſtrae, quam ſtudioſiſſime poſſum, commendan-  
dum putavi . bonum, pium ac prudentem (c) virum cogno-  
ſci .  
Vol. IV. Ecce icet,

(a) Non quo utitur, ſed quo uſurus eſt, videtur dicendum fuiſſe : nondum enim Porticus ſuum nunciū munus obire coeperat ; immo ne Roma quidem eum, quando haec ſcribebantur, diſceſſiſſe, declarant illa, quae infra leguntur, ſic enim illius ipſe miſſiſſe ſua ſanctitas, ut &c. qui locus ſecit, ut hanc epistoſtam eodem ſerme, quo ſuperiorem, datam tempore putarem, eamque ne ab illa, aliis interjeſtis, ſeſongerem . depremiſi autem eam ex codice vat. 343. pag. 288.

(b) Ideo ego quoque dicit, quia pontificiſſis etiam litteris Hoſio commenda- tus in Polonia Porticus proſciſcebat- tur . memineris Laderchil illud, quod in quarta ad ſuperiorem epistoſtam ad- notatione recitavimus : *Epistoſtam ſerme exempli ad ceteros quoque poloniae regi- ni proceres, tam eccleſiaſticos quos ſecles, a pontifice Vincentio epistoſtas deſcendens dataſſe fuiſſe, diſcrete in vati- cano regiſtro oſtenditur.*

(c) Similem laudem Portico ab æquiliſſis ſcriptoribus tributam ani- madverti . cardinalis Sirleti teſtimo- nium paulo ante produxi, illa ad Ho- ſium de Portico ſcribentis : eſt enim

mihi amiſſiſſimus in multis annis ; eſt optatiſſis moribus ; juris humani & ponti- ficiſſi atque canonum notitiam habet non vulgarem . Antonius Palaeus in qua- dam epistoſta, ad Joannem Michaelem Brutum anno, ut opinor, 1559. data, quam nuperrime Cl. V. Petrus Lazerus Palaeſinſorum fratrem typis vulgavit in II. tom. Miſcellaneorum bibliothecae collegii roman. pag. 170. Siſius quidem, inquit, epistoſtam meam pro ſua vulgavit, & deſecto meo nomine & Vincentii Portici, civis lucenſis no- biliſſimi, & jurisperiti diſcreti atque elegantis, ad quem ego ipſam ipſam an- nis proximis ſuperioribus dextra &c. At vero Chriſtophorus Varſevicius in- quirit Portico viſus eſt, qui in ſuis Vi- tis parallelis edit. francodort. an. 1604. illa ſcripſerit pag. 399. Annotibus illis (Sigifmundus Auguſtus, Poloniae rex) vel in medio articuloſarum dolare operam dabat, & nullis aut ſenſatorem, aut etiam medicarum cohortationibus movebatur . ad quem cum Pii quinti, ſan- diſſimi illius pontificiſſi manus, de la- tere legatus Joannes Franciſcus card- nalis, nuncius potus Commendatus, adve- niſſet, reperit Porticum, ejuſdem ponti- ficiſſi

scet, & plane dignum, cum quo ipsa consilia & cogitationes suas, quae remedium aliquod praesentibus provinciae malis afferre possint, libenter conferat. sic enim illum istuc mittit sua sanctitas, ut omnis ejus negotii & officii ratio potissimum nitatur sapientia ac pietate amplitudinis vestrae illustrissimae. ipse vero Porticus sui muneris administrationem, & re & tempore difficillimam, non inutilem tamen Poloniae fore sperat, fretus in primis religione ac prudentia tanti patris. quare ipsum, talem virum, & maxime propensum in polonos homines, primum sanctissimi domini nostri, deinde etiam meo nomine, sua benignitate complectetur, diriget, fovebit, juvabit opera & consilio suo. Ego Deum precor, ut amplitudinem vestram illustrissimam, in qua istius (d) regni catholicis hominibus maximam spem, haereticis vero summum timorem constitutum intelligimus, salvam (e) & incolumem ecclesiae suae conservet; cui, quicquid ipse praestare possum, ex animo profiteor.

*ipsis in regno nantium, regis cupiditatibus minime resistentem... Cui (Commendano) ut a regi maximus habitus fuisset bonus, non deerat nihilominus & levitas, cum ab aliis, tam ab eodem illo Portico clanculum etiam exaltata.*

(d) *externali catholici &c. cod. vatic. Quam non assequeretur, quinam a Pogiano externali catholici dici hoc loco possent, pro externali substituit scilicet quia conjectura ductus istius regni.*

(e) *saltem id. Emendavi, ad amplitudinem vestram referens.*

## I V.

a Pius PP. V. Decano & Capitulo Halberstadiensi. (a)

1548. Ut ad Halberstadiensis ecclesiae episcopatum hominem idoneum eligere vel postulare non differant, hortatur ac praecipit.

J Ampridem accepimus ab Alexandro Rubino, canonico istius ecclesiae, vestras & bonae memoriae Henrici, ducis brunsvicensis (b), literas, quae nuntiabant, vos ad istam ecclesiam, morte proximi possessoris vacantem, postulasse Julium c Henricum (c), Henrici ducis nepotem. qua in re, quod ad ipsum

(a) Est haec epistola a vaticano codice 3432. pag. 133. In ea temporis, quo scripta est, nota nulla comparat. ante februarium anni 1568. scribi non potuit, quoniam mortuo jam Henrico, duce brunsvicensi, esse scriptam videmus. Pii autem V. litteris, quas supra pag. 146. attulimus, die 3. ejusdem mensis, eodemque anno datis, de Hen-

rico, tamquam etiamtum vivente, agitur. eas vide, & conjunctas ibidem ceteras, ad hoc idem halberstadense negotium pertinentes.

(b) *brunsvicensi exempl.*

(c) In epistola Pogiano scribit p. 144. non Julius Henricus, sed Henricus Julius appellatus est hic idem puer.

ipsum ducem attinebat, pro ejus fama catholicae religionis & pietatis (d), libenter ei essemus obsecuti, si Julius Henricus d  
ea fuisset aetate, quem, salvis legibus & canonicis institutis, nostrae confirmationis munere prosequi potuissemus. sed, cum illum quatuor aut summum quinque annos natum esse audiremus (e), indignam istam, ac rationi omnibusque legum sanctionibus & conciliorum decretis postulationem repugnantem demirati sumus. quare, cum facultate eligendi in locum demortui episcopi, benigne vobis ab hac sancta sede concessa, vos ita abusus esse constaret, etsi nostro jure poteramus ecclesiae vestrae, cui vos male consulissetis, arbitrato nostro utiliter providere, tamen (f), pro paterna nostra erga vos charitate, f  
lenius (g) agendum, vobisque suadendum & omnino praeci- g  
pien-

E c c 2

plen-

(d) Exstant ad hunc Henricum Hoffii litterae, die 14. mart. 1561. Tridento datae: ex quibus nonnulla, ad catholicae fidei hominis professionem ad ejusque assinitates pertinentia, placeat describere: *Dedit ad me non ita pridem Augusta literas dominum Ludolphum Melatrius, illustritatis vestrae vicecancellarius, quibus perhumaniter illius verbis me salutavit; simul a me petiit, ut, in quo statu res hic versentur, illustritati vestrae perscriberem. quod ego tanto majore cum alacritate faciendum esse mihi putavi, quanto plures causae sunt, quibus illustritati vestrae me plurimum esse devotum profiteor. Inter quas est illa quidem vulgari, quod cum sororem serenissimi regis mei (Sigismundi Augusti, Poloniae regis) sibi matrimonio junctam habeat, non possum illam hoc nomine non plurimum observare. sed est alia major etiam; quod, cum inter eos vitam degat, qui doctrinae varii & peregrini ab illius in aliud nefcio quod evangelium se transferri possunt, constanter nihilominus in eo permaneat illustritas vestra, quod a patre didici, & se vere catholicum & orthodoxum principem esse declarat. quo nomine merito collitur a plerumque & in oculis sortitur. ego vero quantum hanc illius in fide catholica constantiam, quantum in illam vel propter hanc unum causam meae voluntatis in-*

*clinazione propendem, nulla satis oratione consequi possum. . . . Audio, quod non ita pridem illustrissimi marchionis brandenburgensis electoris filia nuppi illustritatis vestrae filio; quod illi matrimonium feliciter evenire capio. cum autem is non alienus ab ecclesia catholica sit visus, praemisit etiam primum superiori anno nuncio apostolice, se suum hoc oratorem visurum, facile perfectum apud illum illustritatis vestrae auctoritate sua, ut praestet, quod promissi. . . . Haec ego propterea pluribus illustritati vestrae scribenda putavi, ut, si visum illi fuerit, communicet cum illustrissimo principe D. Joachimo electore brandenburgensi, qui non alienus a nobis esse videtur: quo nomine illustritatem illius plurimum observo; praecipue cum & ipse serenissimi regis & domini mei sororem in matrimonio habeat, quam constanter in fide catholica perseverare non sine magna animi mei voluptate audio. sed, quod ab ea desitisse, & in aliud nefcio quod evangelium translatus esse dicitur filius ejus illustrissimus dominus archiepiscopus magdeburgensis, ingentem ex eo dolorem accepio; neque possum tamta adhuc animum inducere, ut credam, saltem id ab eo fuisse &c.*

(e) audierimus exempli.

(f) tantum id.

(g) serius id.

piendum duximus, ut eam personam eligatis, vel postuletis, quae actate, & vitae morumque honestate, in primis vero doctrinae & catholicae religionis laude, caeterisque nominibus, quae tali in re a sacro tridentino concilio requiruntur, pastorale istud munus tueri possit. quo facto, & eratum proximae postulationis (b) laudabili exemplo corrigetis, & nostro in vos amori & bonae de vobis opinioni respondebitis. cui rei quo facilius satisfacere possitis, idem noster erga vos paternus amor, studium nostrum incolumitatis & dignitatis ecclesiae vestrae facit, ut vobis eum virum nominandum censeamus, quem, nobis probatum, & doctrina, moribus, usu etiam regendarum Germaniae ecclesiarum, isti ecclesiae gubernandae aptissimum iudicemus. is est Gaspar Gropperus (i) obonenfis (k) dilecti filii magi-

(k) De Henrico Julio scilicet, admodum puero. Atqui ab eo puero postulando halberstadenses illi canonici non desisterunt: Sæpius quidem consilio (inquit Laderchius. *Annal. eccles.* tom. xxii. pag. 421.) ecclesiam ipsam (halberstadensem) consulerunt, ut illam, idem canonici existimabant. nam, cum, praeteritis temporibus, ad maiorem retinendam fidem, ac defendendam a violentis haereticorum incursibus ecclesiam ipsam, se adre alieno, a prioribus episcopis contractis, gravasset, optatum consecravit, ut eo se levarent, praefatum patrum eligere, qui mille tantum joachimis quotannis contentus, reliquos ecclesiae redditus ad sui altarium dissolvendum dimitteret. Cautum quoque hac ratione fidei incolumitati arbitrati sunt, dum catholicae domus firmam elegerant, quod sane a pijsimo maiorum instituto minime angustum declinatorum iudicarent. At Pio.... resaliter visum est... Incerti quidem adhuc ingenui patrum in episcopum confirmare se nullatenus posse, pelum confessi est.... Et quidem propheticum officium spiritus hanc pronuntiasse, eo praeval dubio suadere videntur, quot postea sunt subsecuta. nam cum tandem, ut alibi (pag. 132) innuimus, eximii importunisque precibus halberstadtenses canonici ab apostolica sede electi essent, ab ipsis factum, comprobamus

tionem obtinuisse. & Henricus Julius episcopatum adeptus esset, degenere max scilicet. cum adolevisset, in protestantium doctrinam delapsus, episcopatum deinde gravari coepit (alicui) oneravit.

(i) Gropperus cod. vatic. haec & infra. De Groppero sunt magnificissimi illi in card. Truchsesii ad Ferdinandum Imper. litteris, die 26. Jan. an. 1563. datis, vol. III. pag. 211. Quare de rei pondere, deque eo quantopere merisburgensis ecclesia idoneo exeat episcopo, nihil dicam: nisi enim hanc tu amicum optime. tantum ei viro, quæ sacros catholici merisburgensis episcopum deposcent, quod religio ac veritas postulat, testimonium dare volui. Is igitur est Gaspar Gropperus, sacre rotæ duodecimarius, & utriusque apostolicæ signaturæ referendarius: qui ad eximiam scientiarum divinarum & humanarum legum cum adiunxit theologiae cognitionem, ut in utroque ratione excellat; cum vero habet usum rerum ac negotiorum omnium, ut illi praestanti doctrinae nihil in eo cedat agentis prudentia. praeterea illa sunt animi & ingenii ornamenta; sed eo praetextiora, quod, quæ si fundamento quodam firmissimo, religionis integritate & morum probitate nituntur. nam in conspectu arguitur decernendis id affectus est, ut omnes il-

lum

magister, qui, propter jurisprudentiam, & integritatem justitiae, in ordinem auditorum palatii nostri causarum cooptatus fuit: quod ad eum vobis commendandum quantam vim habeat, pro vestra prudentia intelligitis. qua tamen cohortatione & commendatione nostra nihil omnino de juris vestri libertate eligendi ac postulandi imminutum esse volumus, qui privilegii vestris semper benigne favemus, modo vos, idoneo viro ad tantum officium eligendo vel postulando, jus istud & privilegia tueri constiterit. quicquid autem interposuimus de Groppero, illo penitus insciente, & solam (l) consilii causa monuimus; nosque, ut id faceremus, ecclesiae vestrae tempus & utilitas admonuit. vos facite, ut iudicium vestrum (m) laudare, & factum libenter confirmare possimus.

*iam sibi dari iudicem possunt. & jure il quidem. non omnino, maxime corruptelas illecebras, gratiam exclusit. quare non magis illam binimici juris, quam justitiae, consultum appellant. reliqua Gropperi vita in hac civitate, quae omnium dissolutissima est in notandis & pervergendis hominum vitiis, a nemine non spergie laudatur. In his omnibus vere tibi affusus, me,*

*est Gropperum unice diligo merito suo, tamen nihil avari, omnia veritati tribuere.*

(k) Loci mendam video, emendandi rationem non video.

(l) consultiissimi consilii exempl. Priorem vocem sustuli; pro qua parum absuit, quin avaritissimi aut fidelissimi reponerem.

(m) nostrum exempl. Emendavi.

## V.

Michaël Bonellus Card. Alexadrinus N. N. (a)

*Ut Paderbornensis ecclesiae, suo pastore proxime destitutae, curam suscipiat, nomine pontificis maximi hortatur.*

Quam de virtute tua flagrantique studio catholicae religionis opinionem semper habuit sanctissimus dominus noster, ea facile eidem persuasit, ut opera ac prudentia tua uteretur ad salutarem curam ecclesiae paderbornensis, suo proximo pastore (b) desti-

(a) Hinc epistolam, nulla temporis nota in vaticano codice 3421. unde eam depromi, insignitam, recensui hoc loco non aliam ob causam, nisi quod aliquam argumenti similitudinem cum superiore habere eam animadverterim. ne inscriptio quidem ulla illi in eodem codice praefixa conspicitur: sed, cardinalis Bonelli nomine a Pogliano scriptam, non est dubitandum. datam au-

tem ad Joannem comitem ab Hoya, vix dubitandum est: ad quem ab eodem Bonello de simili re datam epistolam vide supra pag. 168. Hic certe Joannes inter paderbornenses episcopos a Bucchino in *Germania sacra* pag. 20. numeratur, & mortuus anno 1574. dicitur.

(b) Is fortasse fuerat, de quo Gratianus in suo quodam *Itinerario*, 1204 me manuscripto, his verbis agit: *A*



desistat. quae cum ecclesia finitima sit aliis, quas, tanta cum laude fidei ac diligentiae, curare solitus es, minus tibi grave esse debet piam vigilantiam ac sapientiam tuam isti etiam impertire. itaque ejus sanctitatis nomine te hortor, ut istud onus, quo

di 16. marzo 1561. el portiamo d'ibarg per andare dal vescovo di Paderborn, & per via piana di sabbia & del paese ondammo a quattro leghe non grandi a Marienfeld, badia ricca di frati di S. Bernardo, che ha chiesa & monasterio grande, dove san molti monaci. A di 21. a Nibausen, quattro leghe, villa piccola, dove sta il vescovo di Paderborn in una palazze fatta a foglia di rochetto. questo vescovo è consacrato, & si chiama Kumberto Kerstenbrauch, buono molto buono, & vecchio di 70. anni, il quale è stato in Italia longo tempo: nondimeno parla poco italiano. Miror, hunc episcopum a Bucelino in paderbornensium episcoporum catalogo fuisse praetermissum. at non item mirandum est, tantam Germaniae episcoporum curam a Pio V. fuisse susceptam, quantam & haec & aliae hujus voluminis epistolae declarant. erat enim per ea tempora omnis ecclesiarum ratio in iis regionibus admodum perturbata; & Christi oculibus falsi pastores, seu veri potius lupi ubique imminabant. de quo toto genere afferam Ven. Petri Camilli mss. apud me commentarium, ad card. ut opinor, Comendonium die 13. Jul. sive hoc anno 1568. sive e proxime superioribus alio (neque enim certus in eo ullus describitur) post concilii tridentini promulgationem missum.

Cum ad reverendissimum Argentinesem venissem (agit in apud Vabernas assatas) fecim illam offendi sexagenarium & valetudinarium, jamque ex thermis reversum, & longo aegritudine se satis confisum, ut vitam diuturnam non pollicetur. audivit me patienter, quem & antea notum sibi habuit familiariter; & rem ipsam quidem praebuit, quam argere volebam,

de coadjutore sibi mature asciscendo, si ecclesiae suae argentineni in hac temporum difficultate probe consultum esse vellet. item consilium jam illi antea suggererant boni & catholici viri, ejus consilariis, sed quorum admonitionum tunc molestie ferre visus est; inter quas primas tenuit dominus Christophorus Pelingerus. ceterum porrim curandae valetudinis cura, partim animi notione quaedam timiditas & remisso causam illi episcopo praebet, ut consilium nostrum non facile scuturum videretur. potest, esse satis, si canonicis ecclesiae suae cathedralis eligendi episcopi potestatem, quam de jure habent, permittat, non repugnaturus etiam, si illi, se adhuc vivo, coadjutorem designent. illud vero durius, minusque nunc necessarium illi visum est, ut canonicis ad hoc eligendi institutum impelleret, multoque minus probat, catholicum ut aliquem, huic muneri aptum, ipse nominet, vel aliis eligendum commendet. ego vero monstrobam, quanti momenti res foret futura post ipsius episcopi mortem electionis pericula summo consilio antevertere, & in tempore illum instituire coadjutorem, cui postea in hujus ecclesiae administratione tuto sileat liceret. urgebam etiam, eligeret ac designaret ut ipse catholicum virum sibi succederem, neque rem tantam suspensam, & in se male sanis majore sortis ex parte, canonicis electoribus permitteret. offerebam auctoritatem & favorem nostrum, qui Remae cum auctoritate versarum, & huic ecclesiae melius, quam aliis plerisque saecularis, quos haereticis jam cessisse cernimus, prospicuum ex animo voluit. monstrobam igitur, ut vitem scariorem amplelleretur, neque causam praereter gravibus periculis ecclesiam suam ejusque catholici oves obiectenti:

vide-

quo tantam ab omnipotenti Deo gratiam inire potes, tandiu fuscipias, dum aliquid consilii de novo episcopo deligendo capiatur. quod factum, practerquam quod jure ipsi capitulo probatum & acceptum esse debet, a quo hic omnino percrebruit te po-

videret potius insistentes huic praedae vicini principes, qui tantum episcopi senis mortem expellant. cogitaret etiam de maelo fidei electoribus, quibus si noleret catholicum & idoneum sibi successorum ostendere, eligendumque & confirmandum proferre, posset saltem eos ipsos canonicos, dum superesset, pro auctoritate sua in vera & catholicos eligendi instituto continere, ut nullum alium, nisi episcopo gratum, coadjutorem darent. usus sum aliis etiam argumentis, ad hanc rem, ut arbitror, accommodatis; sed, quo fructu, nescio. suaderet tantum potui: quid sit futurum, nondum scitavit sciam, qui senilem animum, sermone curam huic negotio non satis applicare videtur, in exequendis negotiis plurimum indolens & extricatus. orationis est dominatus hanc praetularum ecclesiam non fuit a catholicis avelli, & in potestatem stellariorum venire. Nec tacere possum, quod apud tandem reverentissimum non potui non reprehendere, de primario & secundario clero civitatis argentoratensi, qui annis abhinc aliquot nec Argentinae (id prohibente senatu), nec alibi usquam divina celebrat officia; sed veluti oculi boni benedictorum suorum fruuntur, ac in medio etiam haereticorum pergunt vivere; ac commixti inter gentes discant & faciant opera illorum potius, quam ut rebus aliolis ac ceremoniis ecclesiasticis operam praestent.

Nunc capita quaedam attingam, quae subti q-idea veniebant in mentem ad germaniae episcopos in religione catholica hoc tempore conservandos & promovendos. iustitiae de his alii sapientes, quibus, si nihil aliud, certe necessitatem rebus capituli praeterebat.

Per magni referret, arbitror, sua ut consilia pontifex maximus cum cat-

holicis maiestate conservanda curaret de conservandis episcopis germanicis, qui praesentem & extremam nobis ruinam multis in locis minantur, nisi coadjutores episcopis, adhuc vivis, mature adjungantur. hoc auctoritate a consore hoc obtineri posset, cuius quidem auctoritas apud episcopos & canonicos ipsos plurimum valet, hoc non posse, videtur sane pontifex maximus de cathedralibus hinc ecclesiis optime meriturus, si rationem intat, qua serio & expresse cavetur, nullas ut illic possint recipiatur vel admittatur canonicos, qui ante omnia non fecerit catholicas fidei professionem: qui praeterea, si capitalis est, adstringatur in eandem professionis formulam rursus jurare, cum novus est episcopus eligunt. tum electus praefatus hoc iuramentum recte praestare videtur, si in catholica religione nihil aut innovaturum aut a suis innovari permittitur: quodque non tolerabit innovatos in ecclesia sua sacerdotes, neque sub utraque specie sacram eucharistiam cuiquam dispensari. si quid autem horum intermissum fuerit electionis tempore, decernatur, electionem ipsam prorsus irritam fore, & Romae postea confirmationem negandam esse. sicut, de his rebus extare decreta, praesertim concilii tridentini, quod in paucis tamen ecclesiis germanicis est publicatum, & non in multis publicandum esse creditur, ob horum temporum difficultatem: eoque magis referret. pontifex maximus peculiarem adferre curam ad cathedrales in Germania ecclesias & conservandas & erigendas, quod nullam aliquam disciplinam & reformationem ecclesiasticam ferre possent videntur.

A magis quidem est periculum in cathedrali ecclesia maguntina, colonien- si, & argentoratensi, in his enim, sicut & in

te postulatū esse, erit praeterea gratissimum ejus sanctitati; quae, cum universae religioni istic opitulari vehementer cupit, tum vero proprie incommodis occurrere, quibus orbata episcopo ista assici posset ecclesia: quam, ut dixi, ejusque capitulum,

et in herbipolensi, non desunt (probdolor!) canonici, in sile suspecti, immo et palam haeretici, eorumque numerus paulatim invasiturus videtur: cum nunc etiam e multis illis vix paucos catholicos aliqui licet reperire, quibus episcopalis functio ab electoribus rite demandetur. Quare in privis optandum esset, ut pontificis maximi ac ipsius etiam serenissimi caesaris auctoritas accederet ad hujusmodi ecclesiae pestes arcendas; praesertim ut paulatim pro pastoribus lupi episcopatus praeficiantur, et electi, contempto etiam pontifice, haeretico magis quam catholico more se ecclesias administrant, ut principes magis, quam episcopi aut archiepiscopi, esse videantur.

Horum malorum causam ego non minimum esse puto, quod germanica nobilitas, ex qua solum canonici cathedralis, et postea episcopi instituuntur, parentes male catholicos, ac depravatam fere habeat educationem: post vero nimia libertate in suis ecclesiis nobiles hujusmodi resistentes gaudeant, ut non ecclesiastici, sed militares plane homines, et prae caeteris saeculari licentiae prius dediti videantur. pendet interim ab his cathedralibus ecclesiam vel maxima pars ecclesiastici status, immo et conservandae religionis in Germania. ut autem nunc sunt tempora, probabile non est, hos nequam canonicos cessuros suis privilegiis et exemptionibus, in quas novis etiam episcopos jurare cogunt: nec facile recipient concilii etiam tridentini auctoritatem, quatenus antiquis ipsorum statutis et privilegiis praepjudicatur. nec tamen negari potest, morbos clericorum in ecclesiis cathedralibus fecissimos et publicos esse, qui germanorum omnes et animos possum offendunt, totumque ordinem ecclesiasticum

cum in majus odium et probum adducunt. verum de his morbis ego plus satis fortasse, nimirum ut illis curandis incumbant medici, qui amant Germaniam, et in ea cupiunt catholicorum, quae adhuc extant, reliquias conservare.

Dixi de ecclesiis germanicis: nunc addam pauca de hujus etiam nationis monasteriis. cum essim Maguntiae, non fecul aulici ex ore virentissimi archiepiscopi, fieri vix posse, ut monasticus status in sua quidem ecclesia ultra decennium duraret: tam paucos in illis religiosis superesse, et eosdem irreligiose vivere, ut se illis novitius nullus velle adiungere. nec diel satis potest, quam pauca, misera et impura nunc apud germanos supersint monasteria omnium fere ordinum. qui praesentis illis, hospitia et tabernacula publicae fovere magis, quam monasteriis praesse et prodesse videntur. hinc tot apostatae nobis implent Germaniam; hinc plerique sunt regulari habitu vagantur, et dedecorant ecclesias parochiales, quae sive illis pastores vicarios habiturae putantur. videmus interim ingentem ecclesiae molem quotidie fieri, ut, quae bono piorum coetibus insitumtis et alendis destinata sunt, ea turpiter etiam a regularibus prodigantur, et in profanos usus abeant, immo etiam impia et offigendam rem catholicam vires et arma utelirent.

Cogitabam igitur, hanc posse dori curam a pontifice maximo generalibus ordinem, sicuti vocamus, ut intra certum tempus illi viderent ac reformarent, quae sunt sui ordinis, monasteria, cum plena quidem potestate rejiciendi eos, qui ab obedientia suis superioribus debitam negarent, nullaque speciem emendationis vixit reliquias facerent.

lum, clerum, eorumque res ac rationes universas, sanctissimi domini nostri iussu, commendo perillustri amplitudini tue; cui omnia, quae a me praestari possint, cupidissime deferens, salutem & incolunitatem precor.

Vol. IV.

Fff

VI.

rent. & magnam interim scandalum tam catholicis, quam haereticis adferunt. Serpe cogitabam etiam, non esse permittendum, ut duo tantum vel tres fratres in amplis monasteriis prorsus colorantur, & horum boni in luxu plerumque perderent: sed paucos illos, qui neque regulam, neque ceremonias ordinis sui nunc serbare volunt, & possunt, in amplio aliquo ejusdem ordinis monasterio, quod bene constitutum esset, cum multis aliis fratribus conjungendos esse, ut ibi solent, quae sunt suae religionis essentialia, ut vocant, pro sua professione instituta praestarent.

Ceterum, quod ad venerandos mihi semper episcopos nostros attinet, etsi de his iudicare meum non est, hoc mihi testari liceat, quod iustum plis coloreu adfert, eos, lapsis undique grassantibus, dormire magis, quam gregi suo pascendo advigilare. ac parum esset fortasse, sacrarum & ecclesiasticarum rerum penes majores & minores Germaniae praefatos perperam & communem ignorantiam reperiiri: verum illud ecclesiarum nostrarum periculum alit & augeat vehementer, quod vix unus aut alter theologus vel canonista multis episcopis etiam adjungi soleat, qui vel ignorantes vel assidentes eos admonent officii sui pastoralis, qui praeterea mentionem necessariam faciat de censuris ecclesiasticis & casibus conscientiae. satis enim constat, in Germania (proh dolor!) non modo gravissimarum in clero & populo morborum, sed etiam excommunicationum ovula plena esse, & in sacris rebus aperi negligentissime indiligentissimeque.

Habent interim non pauca nec levia, quibus excusant sese, quo minus indicant & citentur synodos, & in his conciliis publicent tridentinum, cujus quidem vel mediocrem ex-

cutionem putant sibi & suis plus dispendii, quam emolumentum allaturum esse, tum quia clerus ipsorum negligens, qui superest, hujusmodi asperiora vestimenta ferre non possit, tum quia sint hac ratione magis adversarios irritaturi, quorum quidem infidias, minas, & cupiditatem multis modis extinguant. Dicit pastoribus nostris, nescio quo pacto, mentis siccitas & fortitudo, quod rem ecclesiasticam fere in Germania desperatam putent, quodque paucos aut nullos e principibus rei catholicae protectores videant, quibus tuto fiant: quod praeterea tot episcopatus non solum a seculari indigne trahi, sed etiam prorsus opprimi, nullo iam repugnante, sentiant; unde magnam & certam illis episcopatibus perniciem credunt imminere, praesertim cum adversariorum cupiditas, ad cleri bona & catholice religionis jura delenda, sibi quoque prorsus adiungenda, inexplebilis esse videatur, quid multa? labare uas, & graviter sunt, in hac summa tum religionis tum imperii perturbatione; morbus ipse nostris diutius ferre non possumus, nec admittimus tamen medicamento. egent plerique antiquis consolatione, ut arbitrar, cum, velut imperiti medici, in hos insalutes morbos incidunt, & humana consilia subsilientque sibi deesse putant in hac publica ordinarum & statuum omnium perturbatione.

Sed video tandem, ut longius esse progressum, & nonnulla fortasse liberior effudisse. precor igitur, ut, quae bono ac simplici a me animo ad rei germanicas explicandas allata sunt, in bonam partem ab omnibus accipiantur. Audio, Galliam quoque similibus difficultatibus impeditam esse. Respicat Deus viam suam, & restituat eam primo decori publicaeque tranquillitati.

## V I.

Julius Pogianus Nicolao Tomickio. (a)

H. M. A. C.  
1648.*Ut ad unius Ciceronis imitationem omnem facultatem  
suam conferat, hortatur.*

**N**Unquam majore animi mei molestia me ipsum recognovi, quam cum proxime tuas legi literas. cum enim illa ipsa jandiu desiderem, quae tu mihi amantet affingis, doleo equidem eo in desiderio, sed magis errore tuo, quam incommodo meo. nam, quod ad me attinet, quibus careo laudibus, ne requiro quidem earum gloriam: te vero, cui, pro tuo & in me animo & praestanti ingenio, faveo, quam qui maxime, ferre non possum, falsam istam de facultate mea opinionem habere: praesertim cum in eodem me aliquam tui studii spem reposuisse videaris. quid igitur faciam? dimittamne te ad aliquem istius disciplinae magistrum, qui te ea, quae ad eloquentiam proxima sit, via deducat? utinam haberem, qui, isto in genere, docendi arte excelleret. nae ego illi magnopere auctor essem, ut in uno tuo ingenio excolendo summam disciplinae suae laudem quaereret, & tanquam in ista pingenda & ornanda tabula artificium suum immortalitati commendaret. sed, in tanta docentium multitudine, quanta paucitas vel penuria potius sit eorum, qui ista vel norint vel satis etiam cognita tradere alteri sciant, non ignoras; unum ut illud reliquum esse videar-

(a) Pogiani hanc epistolam Gratianus ad Tomickium, suis litteris, die 1. hujus mensis datis, adjunctam, Roma Patavium misit, eamque atque ipsius auctorem his laudibus prosequutus est: *Narro tibi: cum Pogiani ad te litteras mitto, ipse a scribendo deterrecor, & qui delictum viri erudito atque incorrupto genere sermonis oculi tuam indulgentiam, teque ad hanc laudem incendi, & ingressum tua sponte praesentis exemplo veteris eloquentiae incitari cupio, ut scito quomodo tardari ipse meum studium scitis admiratione praesentis ejus facultatis. obtineat antiquitas suam dignitatem, tribnatur Ciceroni omnium, qui latine scripserunt, principatus; sit in manibus Caesar; legatur Terentius Scaevola, Livius illi, qui hoc ingenii*

*decus sibi comparare student. ego Pogianum cum his confesso, aut, ab his cum discessi, qui illam laetitia integritatem cum laute fuerunt, hanc habeo proximum... Quocirca magnam capis voluptatem ex illius cuius in te animo, tuoque item in illius studio singulari, maxime (libet enim hoc apud te gloriari) cum fuerim ipse praeclearae hujus benevolentiae conciliator. Mitto igitur tibi ob te epistolam, similem ceterarum, scriptam elegantissime; & Deum precor, ut pulcherrimae ipsius tabulae, cui parem artificem desiderat, pistor ipse aliquando existat, inque ea exornanda, artificii sui, quam habet, reconditam scientiam promat. nec te nihil fingi aut cogitari possit opere admirabilius.*

videatur, quo amor obsequar erga te meo, vehemente ut hor-  
 ter te, ut, omiſſa garrigentium turba magiſtrorum, uni te Mar-  
 co Tullio dices; quo vel muto doctore omnes latine loquen-  
 tes brevi ſuperabis. de quo illud idem te monendum putavi,  
 ut non ſolum ejus omnia, quoad facere poteris, animo & me-  
 moria comprehendas, ſed etiam ſingulis ejuſdem loquendi for-  
 mulis, ad alia ſenſa deſlexis, tam multa complectare, quam mul-  
 ta poteris, & ejuſdem & alterius generis. qua in exercitatione  
 copiam nunc requiro abs te (b), non dubitans, quin cum, qui  
 debet, modum mox adhibeas. imitare igitur veterem illum  
 Roſcium, ut, quemadmodum is familiariter ſapientius certaviſſe  
 cum Cicerone dicitur ſui artiſicii facultate, utrum videlicet ipſe  
 majori geſtus motuſque varietate, an ille verborum ac ſenten-  
 tiarum copia idem factum exprimeret (c), ſic tu, ut Ciceronis  
 orationem ab ejus cogitatis ad tua ſenſa transferas, contendito,  
 &, ut Cicero tuæ ſententiæ ſerviat, non tu ejus, elaborato. id  
 enim imperiti faciunt imitatores, qui, vtrucunda verborum  
 mutatione minime contenti, impudentiſſime furantur. ſed per-  
 go eadem (d), quæ ſuperioribus literis. quod nunquam com-  
 Fff 2 miſiſ-

(b) *Volo enim* (inquit M. Antonius apud Ciceronem lib. II. de orat. cap. 22.) *ſe eſſe in adoleſcente ſecunditas. non ſacillus, ſicut in vitibus, reſcon-  
 tur eo, quæ ſeſe nimium proſuderunt, quam, ſi nihil valet materies, nova ſarmenta cultura exultantur, ita volo, eſſe in adoleſcente, unde aliquid cupi-  
 tum. non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſequutum.*

(c) Macrobius lib. III. Saturnaliorum cap. 14. *Cæterum, inquit, hiſtriones non inter turpes habitos; Cicero regi-  
 monio eſt, quem nullus ignorat Roſcio & Aſopo hiſtrionibus tam familiariter uſum, ut rei rationeſque coram ſua ſolertia tueretur. quod cum aliis multi-  
 tum ex epuloſis quoque ejus deſclaratur. non illam orationem qui eſt, qui non legerit, in qua populum romanum ob-  
 juravit, quod, Roſcio geſtuſque agente, tumultuaverit? & certe ſatis conſtat, contendere cum cum ipſo hiſtrione ſaltum, utrum ille ſapientius eandem ſenten-  
 tiam variis geſtibus eſſetret, an ipſe per*

*eloquentiæ copiam ſervant diverſa pronuntiare. quæ rei ad hanc artiſtiæ ſolacium Roſcium abſtraxit, ut librum conſcriberet, quæ eloquentiam cum hiſtrionia compararet.*

(d) *Habuit proſectio præ oculis Pogianus, ita ſcribens, Ciceronis ſingulare illud ad Att. lib. IV. ep. 11. Deſcribuntur ut ep. 11. de tunc, quæ cecepi uno tempore duas ante diem II. (ul. V.) Kal. Perge reliqua. geſtis ſcire iſta omnia. etiam illud cuſuſmodi ſit, velim perſpicias. Si proba eſt hæc lectio, recte Pogianus; & ſubaudiendum utrobique eſt ſcribere. ego, quid in florentinis mss. aliquot codicibus reperi n. dicam. is, qui in bibliothecæ medicæ-laurentianæ pluteo XLIX. adſervatur, numero 18. extra notatus, eſtque, ut ſertur, manu Franciſci Petrarce ex antiquiſſimo, qui intercidit, libro deſcriptus. ex quo reliquæ omnes, quotquot uſquam exiſtant, fluxiſſe exiſtimo, ſic hunc locum interponendum exhibet; Perge. reliqua geſtis ſcire. iſta omnia etiam. illud cuſuſmodi ſit velim perſpi-*

mississem, nisi intelligerem, quantum in ista ratione quotidie proficeres. itaque me haec vel hortatio vel gratulatio valde delectat, praecipientem jam cogitatione tuam gloriam, cum in illo regio consilio (r), magna cum omnium admiratione, eloquentissimus verae pietatis & catholicae religionis auctor existes. Sed haec haecenus. tu modo vide, uter tibi melius consulat, Gratianus ne ille, qui in te amando nemini concedit, an ego, quem is habet proximum. te enim idem ille ad me, ego ad Ciceronem rejicio. Vale. Roma. III. id. mart. M.D.LXXIII.

*perspicies. proximus autem in eodem pluteo codex 19. sic: Perge reliqua gestis scire: ista omnia etiam. etiam illud Græc. qui sequitur codex 20. sic: Perge, reliqua gestis scire: ista omnia etiam. etiam illud Græc. reliqui 21. & 22. sic: Perge. reliqua gestis scire: ista omnia etiam. illud Græc. similiterque scriptum atque inter punctum in aliis*

quibusdam aliarum ejusdem urbis bibliothecarum codicibus reperi. Non igitur; verbum *pergere* fuisse a Cicerone transivorum, quemadmodum grammatici vocant, more usurpatum, ulla satis certa ratione probari potest.

(r) Polonico, quando nempe in patriam reversus fueris.

## V I I.

Julius Feltrius de Ruvere, tituli S. Petri ad vincula  
S. R. E. Cardinalis Urbinas, S. Ravennatis  
ecclesiae Archiepiscopus, Cœpiscopus  
provincialibus suis. (a).

### *Concilii provincialis indictio.*

S. MAR.  
1758.

CUM primum, Dei & apostolicae sedis gratia, archiepiscopatu ravennati fuimus praepositi, pro pastoralis nostri officii munere, quo melius commodiusque ipsi provinciae, quae fidei

(a) Hunc ego titulum huic epistolae, cui nullus in nostro codice vaticano, unde eam promisi, praefigebatur, inscripsi, certissima ratione, ut deinceps apparebit, adductus. ac primo quidem de ravennatum hoc archiepiscopo illa ex Ughellii Italia sacra tom. II. col. 394. edit. ven. an. 1717. habeto: *Julius Robertus, cardinalis urbinas, Umbriae legatus, episcopusque Vicentiae, sedem ravennatensem obtinuit anno 1566. Hic provinciale concilium convocavit, latissime saluberrimis legibus, ad*

*praescriptum conciliarum aperi menses convocavit. . . Foras impromptu decrevit anno 1578. De provinciali Julii concilio agit Laderchius in Annalibus ecclesiae tom. XXIII. ad an. Chr. 1568. pag. 17. his verbis: Julius etiam Feltrius . . . de Ruvere, ducti Urbini filius, cardinalis tit. S. Petri ad vincula, deque archiepiscopus ravennas, concilium provinciale coegit, cum jam ducenti & triginta elapsi essent anni, ex quo in ea praeterebri ecclesiae concilia habita non fuerant . . . Illius (concilii) aëra, ut*

fidei nostrae commissa est, quieti ac saluti prospiceretur, ex sacrosancti concilii decreto provincialem synodum congregandam (b) putavimus. sed, cum ea in cogitatione nobis occurreret, operae pretium esse prius visere & inspicere nostram metropolitanam ecclesiam, civitatemque ac dioecesim (c) visitare, denique dioecesanam agere synodum, sacras illas curas necessariasque actiones ante suscepimus, hisque omnibus, Deo adjuvante, satisfecimus. verum postea aliae atque aliae, eaeque gravissimae, subsecutae sunt occupationes, quibus adhuc primi illius consilii nostri explicatio & effectus desiderari possit. quare, quae primum nobis facultas data est exequendi laudabilis hujus in primis salutarisque negotii, optatissimo tempore non defuimus. itaque concilium provinciale, in nomine sanctissimae & individuae Trinitatis, indicere & convocare in proximas Kalendas maji (d), Ravennae in nostra metropolitana ecclesia inchoandum, & deinceps consequentibus diebus proseguendum, & domino approbante, ad ipsius laudem & gloriam, & ad ejusdem provinciae utilitatem ac salutem absolvendum ac perficiendum (e) decernimus. itaque tuam amplitudinem rogamus & ora-

*potest quae nunquam edita fuerint, ab illustissimo rovennati capitulo benignissime nobis tradita, in hujus tamen calce danda censuimus. Et hanc, promissum memor, ea ipsa aetate dare incipit pag. 142. pergitque ad pag. 143.*

Sed valde mirandum est, necesse cum, neque ab ullo illustrissimi illius benignissimique capituli sacerdote aut sacrisculo fuisse admonitum de romana eorumdem actuum editione apud haeredes Antonii Bladii, impressoris aemulati anno 1569. hoc est, post celebratum concilium illud, primo, hac inscriptione: *Decretum provincialis synodi rovennatis, praesidente in ea illustrissimo ac reverendissimo domino Julio Felicio de Ruvere tit. S. Petri ad vincula S. R. E. presbytero cardinali Urbis. suaeque roven. ecclesiae archiepiscopo.* Quia ipse Julius in epistola ad dioecesanum, operi praefixa, editionem illam ab se quanto citius fieri potuit curatam profectur his verbis: *Quae a nobis superius mensibus ex sacri concilii tridentini praescriptis, reverendissimi col-*

*piscopi nostris assentientibus, provinciali synodo sancita sunt, pro nostro archiepiscopalis officii munere, ad Dei omnipotentis gloriam, & fidei populi salutem, quanto citius fieri potuit typis curata pervulgavit.*

(b) congregandum cod. vatic. Nisi si mendosissimam multis locis, libere, sive vaticani sive nostri, mira atque incredibili negligentia, hanc epistolam exhibere voluissent, necesse mihi fuit eam & hic & alibi ex ingenio conjecturisque emendare. sed, ne lektor illa ipsa, quae mihi mendosa visa sunt, desiderare possit, ea deinceps adnotare pergam.

(c) dioecesim visitare, dioecesanam agere synodum, & sacras illas curas necessariasque actiones, quibus Deo adjuvante satisfecimus, & postea alias & gravissimas &c. id.

(d) Hoc ex loco conjecti, hanc epistolam mense iustitiae martio datam fuisse.

(e) Perfectum vero fuit die ejusdem mensis maji nono. sic enim in fine ra-

venna-



& oramus, ut, nisi iuxta aliqua, quae nobis probanda sit, causa impederit, ad praescriptum & Calendarum maji diem, & locum

vennatis hujus concilii actorum legitur apud Laderchium pag. 381. *Letta & pubblicata fuerunt supradicta omnia decreta & constitutiones in provinciali ravenennate. Synodo, ab illustrissimo & reverendissimo domino Julio Felice de Rovere, tituli S. Petri ad vincula S. R. E. presbytero cardinali de Urbino nuncupato, ac sanctae ravenennate. ecclesiae archiepiscopo congregata in dicta ecclesia (scilicet. ecclesia) metropolitana ravenennate. in secunda scilicet & ultima sessione ejusdem Synodi, celebratis sub die sexta & nona respectu mensis maji anni millesimi quingentesimi sexagesimi octavi, currente indictione XI. pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri D. Pii divina providentia papae quinti, anno ejus tertio &c.*

Hoc quidem loco facere non possum, quin lectores moneam, aliquid inter concilii hujus ravenennatis acta (quae, vulgata primum ab ipso ravenennati archiepiscopo anno, ut supra diximus, 1569. deinde a Laderchio in calce tomi XXIII. *Annal. eccles.* an. 1733. circumferuntur) recenseri, quod actum in ipso concilio non fuerit. nam caput ejus concilii penultimum, quod de *Judeis* inscribitur, hujusmodi est: *Episcopus monemus & hortamur in domino, ut, mandatorum apostolicorum memores, bullam a sanctissimo domino nostro Pio quinto contra Judaeos editam, ex sui officii debito publicent, & pro viribus observari curent. Ea bulla non nisi die 26. febr. anno 1549. eodemque Pii pontificatus quarto, hoc est mensibus, post absolutum illud concilium, omnino novem, prodit. Potuerunt ejusdem concilii patres de ea bulla in ipso concilio agere, quae tunc nulla erat, nec nisi tanto post tempore intervallo proditura? Necessè est igitur, reliquis concilii ravenennatis actis hoc quoque caput de *Judeis* posita, sine patrum*

suffragiis, unius archiepiscopi auctoritate, adscriptum fuisse. Nunc episcoporum, qui eidem concilio subscripserunt, catalogum ex eodem Laderchio pag. 380. attexam:

*Ego Julius card. Urbino. archiepiscopus Ravennae subscripsi.*

*Ego Joannes card. Moronus, episcopus portuensis, & ecclesiae mutinensis perpetuus administrator eligens, juxta decretum sacri concilii tridentini, non subscripsi, subscripsi.*

*Ego Alexander card. Sfortis, episcopus parmensis, tanquam eligens, & non suffraganeus, ac repetitis protestationibus alias factis, & non aliter, subscripsi.*

*Ego Gabriel Polestani, tit. S. Joannis & Pauli presbyt. card. taurin. & princeps, tanquam eligens, juxta decretum concilii tridentini, & non subscripsi, ac repetitis protestationibus alias factis, & non aliter, subscripsi.*

*Ego Laetius, episcopus Soranus, subscripsi.*

*Ego Baptista de Grassi, episcopus regien. & princeps, qui ad hanc sanctam synodum accessit sponte ex mera electione, juxta formam sacri concilii tridentini, & non subscripsi, subscripsi.*

*Ego Alphonius Rosticus, episcopus ferrariensis. Immediate subscripsi sanctae sedis apostolicae soli, juxta formam concilii tridentini, tanquam eligens & non aliter, repetitis protestationibus meis, alias factis, subscripsi.*

*Ego Scipio Santhacrius, episcopus cervinensis, qui ad hanc ravenennatem synodum (scilicet. synodum accessit) ex electione, juxta concilium tridentinum, protestans insuper, ut non teneri tanquam subscripsi, subscripsi.*

*Ego Julius Parisianus, episcopus ariminensis, immediate subscripsi sedis apostolicae, & non suffraganeus, tanquam eligens, semper repetitis protestationibus.*

locum nobis praesto esse velit, ut prudentiae & pietatis suae (f) consilio atque sententia & propositum institutumque nostrum adjuvetur & constituatur, & quae videbuntur expedire, decernantur. quod si, quemadmodum diximus, legitimo impedimento distinebitur, quominus ipsa provinciale concilium obire possit, certum mittet procuratorem, qui, proprium & ad rem nominatim mandatum habens (g), amplitudinis tuae nomine synodi decreta suscipiat. interea vero nostrum generale edictum, quod his adjunctum literis habebit (h), & in sua cathedrali, & in aliquot ejusdem dioecesis (i) nobilioribus ecclesiis, ut moris est, quo tempore frequentior populus in missae sacrificio adesse solet, publice recitandum, & ipsarum ecclesiarum valvis affigendum curabit. Gratum etiam nobis fuerit, si & capitulum (k) quoque ecclesiae suae, ad eandem (l) synodum nostro nomine invitatum, eodem, ut res postulabit (m), procuratores suos mittere jusserit, & denique, ut haec omnia recte & ordine curata & effecta fuerint, nos fecerit (n) certiores.

## VIII.

tionibus aliis salis, & non aliter, subscripsi.

Ego Julius, episcopus adriac. subscripsi.

Ego Odoardus, episcopus catinaen. subscripsi.

Ego Franciscus, episcopus iuvulen. eligens, juxta decretum sacri concilii tridentini, & non subiectus, subscripsi.

Ego Hieronimus, episcopus comacinen. subscripsi.

Ego Joannes Baptista, episcopus faventin. subscripsi.

Ego Antonius, episcopus sorathien. subscripsi.

Ego Franciscus Rusticucci, episcopus sancti sedis apostolicae immediate subiectus, metropolitani raven. ecclesiam pro synodi provincialibus sponte eligens, decreta in proxima synodo approbo & confirmo, conditionibus & protestationibus meli, antea factis, semper salvis, & propria (sic) subscripsi.

Ego Joannes Baptista, episcopus uticen. suffraganeus sanctae raven. ecclesiae, subscripsi.

Ego Joannes Franciscus abbatiae monastulen. perpetuus commendatarius, qui neque monitus neque citatus ex libera interfuisset electione, subscripsi.

Ego Thomas Christianus, vicarius & procurator reverendissimi domini Augustini Mollinati, episcopi britanorien. nomine d. reverendissimi domini episcopi, suscipiens decreta omnia facta & publicata in proxima praeterita provinciali synodo ravenaten. subscripsi.

(f) tuae cod. vatic.

(g) habentem id.

(h) habebitur id.

(i) diocesi id.

(k) capitulum, quodque ecclesiae &c. id.

(l) eundem id.

(m) postulabit id.

(n) feceris id.



## VIII

Michael Bonellus Card. Alexandrinus Hietonymo

Soucherio Card. Claravallensi. (a)

10. maj.  
1568.

*Ne pontificis maximi, qui eum S. R. E. Cardinalem nuper  
crearat, judicio ac voluntati diutius  
repugnet, hortatur.*

**E**Xposui omnia fideliter ac diligenter sanctissimo domino nostro & ex literis & ex commentario reverendissimae amplitudinis vestrae: ac sane doleo, me, pro summo studio meo obsequendi ei in omnibus, quae ipsius causa efficere possim, apud suam sanctitatem frustra hoc officio functum esse. nihil enim, quod opponeretur, non rationibus & auctoritate refutavit. itaque nihil mihi reliquum est, nisi ut ex animo eam hor- ter & orem, ut, isto cardinalatus honore, qui ejusdem reli- gioni & doctrinae jure debetur (b), libenter accepto, divinae

pareat

(a) De quo vide epist. Oberen d. 24. sept. 1567. pag. 339. & audi Gratianum in litteris ad Nicolaum Tomicklum die 27. mart. hujus anni 1568. Roma Patavium data. Abns Kal. apr. pontifex, cum id nemo suspicaretur, quatuor cardinales creavit, excellentes sunt viros, abbatem claravallensem, gallum, & Splausam, praefectum in Hispania regis consilii, utrumque absentem atque igno- rum hujus animi atque consilii pontifi- cis; hispanum magno usu rerum, ma- gno prudentia, dignitate atque integri- tate praeditum; gallum singulari do-ctrina & scientia sacrarum literarum, atque admirabili innocentia & religio- ne, in concilio tridentino cognitum, in quo cum Venerabili (Stanislaus Hosio) cardinale & sententiis & animo con- junctissimus semper fuit; certum Joan- nem Paulum ab Ecclesia, mediolanen- sem, nobilissimum jursconsultum. his ad- jecit Antonium Carassum, juvenem per- illustri familia natum, cui pontifex gra- tiam accepit honoris a Paulo IV. refer- re voluit, quod & gentili illius pon-

tificis, & ei in privati gratias fuit. di- citur pontifex, cum nemine communi- cato consilio, paucos ante dies supplicari in omnibus templis ac monasteriis Deo jussisse, ut ejus mentem in magnas rei deliberatione regeret. est enim hoc san- ctissimi atri solenne institutum, ut ni- hil, nisi pacato pectorum & religiosorum hominum precibus divino numine, aggre- diatur.

(b) Debitum eidem huic viro cardi- nalatus honorem Hosius quoque in suis gratulatoriis ad eum sequentibus litte- ris testificatur: Longo jam tempore non audiebantur ex christianissimos Gallia- rum reges, nisi tristissimas quoque. nam & arma parricidalia contra regem ac deum suum a subditis, qui fidem illi suam jurjurando obstrinxerant, esse sumpta, & in longum bellum trahi, quod cito confectum iri sperabatur, & parum atque ac benefici ad extremum conditionibus pacem esse factum, renun- ciabatur; quae non minorum animis multorum, quam ipsum bellum percur- sationem attulit. ecce autem, inter

hanc

pareat voluntati, quam in hoc & consilio & jussu Jesu Christi vicarii explicatam & expressam esse, dubitare non potest. Quae humiliter & de imbecillitate & de salute sua commemorat, in iis proprium judicium ejus judicio, qui divini numinis vicem tenet in terris (quod ipsa omnium optime intelligit), praepone-re minime debet, immovero in ejusdem verbo rete laxare (c) fidenter. Quod si etiam alia multa adversari viderentur, quo minus tueri posset istum sacrae dignitatis gradum (quod contra est: omnia enim in ea poscunt & flagrant istum honorem), tamen Moysen & Heliam imitari deberet, qui imparati ad ea negotia, quo divinitus mittebantur, tamen secuti divinam vo-

Vol. IV.

G g g ccm

*hac tua tristitia, cum primis laetus ad-*  
*venit nuntius, qui te, sanctissimi do-*  
*mini nostri judicio, quo nihil potest esse*  
*lucius, in sanctorum totius orbis*  
*christiani numerum relictum esse, dice-*  
*ret. quem autem ornavit prudentissimas*  
*animoqueque meritorum assilumator?*  
*hic, quando te ornavit, literas orna-*  
*vit, sacras praesertim, virtutem orna-*  
*vit, pietatem & sanctissimum ornavit:*  
*quae in te ornando speliassit sola, &*  
*alios ostendere voluisse videtur, quae*  
*ratione viam ad summos honores munire*  
*sibi deberent. scis scio (quae est animi*  
*tui molestia), quod, in hac praesertim*  
*tanta rerum omnium perturbatione,*  
*nulla de re minus, quam de hoc honore*  
*cogitabas. verum tanto major est san-*  
*ctissimi domini nostri & tua laus, quod*  
*ille nihil aliud in te ornando speliavit,*  
*praeter multa praeciosa Dei munera,*  
*quibus affatus es ob illos cumulatus, &*  
*tu, sola virtute tua ambiente, tantum*  
*hunc honorem es consecutus. quem tibi*  
*gratulerer, nisi scirem, plus ex eo la-*  
*boris & molestiae, quam voluptatis,*  
*ad te pervenisse. nam, quanto subli-*  
*tare loco positus es, tanto plus cura-*  
*rum & sollicitudinis accipis. quomob-*  
*rem ecclesiae potius gratulaber, quem*  
*ego cum primis felicem iudicarem, si*  
*multum tui similes haberet in orbis chri-*  
*stiani sanctorum coepitatos. In primis au-*  
*tem gratulor christianissimo, quondam*  
*etiam fortissimuo, regno vestro, quod,*  
*si unquam ante, nunc maxime totius*  
*ecclerae subditis, qualem esse te persuo-*

*sum habemus, indigere videtur. Deum*  
*precor, ut cum tibi tam ecclesiae uni-*  
*versae, praesertim vero christianissimo*  
*regno vestro, feliciter deinceps bene*  
*tam evadere velis: in quo si quid va-*  
*leant consilia tua, non dubito, quin*  
*sit illius rationes multo meliori statu*  
*saturus. Quoniam vero, cum essetis*  
*Tridenti, summo fuit inter nos antio-*  
*rum consilio, cum essetis anni ex his,*  
*qui tuas excellentes virtutes admira-*  
*bantur, confido, non modo nihil dese-*  
*rum de tua in me benevolentia posse-*  
*quam cultus ei & honestas hac tanta*  
*dignitate, verum accessum potius ali-*  
*quid. nec enim animum in me tuum,*  
*nisi de meo in te, metiri possum. cum*  
*ejusdem ordinis fassus fuam, eodem me*  
*motus benevolentia profectus debeamus.*  
*hoc tibi de me certo persuadere possis,*  
*quod neminem habes, qui te plaris so-*  
*ciat, quam ego. qua quidem in re ne*  
*illi, a quo te plurimum fieri scio, illu-*  
*strissimus & augustissimus cardinali Lath-*  
*ringo fuisse cesserim, quam ego maxi-*  
*mam voluptatem, non tamen, quam sit*  
*meo, majorem, ex hac tua provellere*  
*cepisse, non dubito. quare autem te,*  
*si quae dabitur occasio, ut me illi dili-*  
*genter commendare velis. sum enim*  
*annus ex his, quos habes sibi serviores*  
*addidissimas, nec aliud precor Deum*  
*diligentius, quam ut felices illi consi-*  
*liorum omnium progressus & exitus*  
*tribuat. Datum Heilspurg. VIII. ju-*  
*ni 1563.*

(c) Ex tuang. Lucie V. 5.

cem satis ad omnia instructi fuerunt . sed haec fortasse nimis multa . quare , omnia referens ad breve (d) sanctissimi domini nostri , unum illud addam , ut libenti animo cardinalatum accipiat ; sibiique persuadeat , fore , ut ista ratione Deo serviat , & obedientiae officium , quod proficitur , tueatur . quod ut faciat , ab ea iterum vehementer petens , omnia ipsi salutaria a Deo precabor . Romae (e) . vi. id. maj. m. d. lxxviii.

## IX.

(d) Breve hoc , sive Pii V. litteras , quae huc significatur , habes inter Apostolicas ejusdem pontificis epistolae lib. II. epist. 7. quod est hujusmodi .

„ Dilecto filio Hieronymo , abbati Clarae-Vallis , electo S. R. E. cardinali .

„ Dilecte fili &c. Lestis litteris tuis , & cognitis rationibus , quas attulisti , cur tibi commodius esse existimes manere in ordine tuo , quam suscipere munus , ad quod te superioribus diebus , de consensu fratrum nostrorum , promovimus , monestiam quidem & probitatem tuam amavimus , sed excusationem non esse accipiendam duximus . nam , quod existimas , promotionem hanc impedimento tibi fore ad agendam curam monachorum , tuo regimini commissorum , & monasteria , quae a te visitari , ut a Clarae-Vallis abbatibus , debent , visitanda , ea res sese aliter habitura est , quam censeres . cardinalatus enim dignitas adiumento potius erit ad officium illis tuum majore cum auctoritate praestandum , & ea , quae monasteriorum necessitas exposcet , agenda . de his vero , quae in eo esse debeant , qui ad hoc munus assumatur , quae tibi deesse scribis , laudamus quidem istam humilitatem tuam : sed non est tuum de te , quam sis ei maneri idoneus , judicare . nostro acquiescere iudicio debes , & ita cogitare , per ministerium nostrum te a Deo vocatum esse , quandoquidem te nec oporiet in curarum & sollicitudinibus nostrae partem , non sine diligenti deliberatione , assumptas ad servendum nobiscum Dei honori , &

sanctam ejus ecclesiam tam gravi & turbulento tempore regendam , qui potens est & ea , quae tibi dedit , donat augere , & , quae requiri in te forsitan possint , addere : pro cuius obsequio & honore nullos debes vel animi vel corporis labores subterfugere , sed ejus vocationi , confusus ipsius gratiae & auxilio , humiliter obedire . debes vero etiam , sicut charitatis officium postulat , vicem nostram dolere , qui hac aetate onus multo gravius sustinemus , ad quod ferendum tua & tui similibus ope indigemus . Accepto igitur , quod ad te misimus , hujus honoris insigni , omni excusatione omissa , constitutis prius , quam brevissimo tempore poteris , monasterii tui rebus , ad pileum rubrum , summum ejusdem dignitatis insigni , a nobis ipsis accipiendum , fac te ad nos primo quoque tempore conseras : quod ut facias , in virtute sanctae obedientiae tibi mandamus . ad nos autem cum , Deo juvante , perveneris , tam non modo in universum de religionis constituenda tecum communicabimus , sed de ea proprie , in cisterciensi ordine , in quo praesens prope collapsa videtur , restituetur . Datum Romae apud S. Petrum sub annulo piscatoris , die 7. maji 1568. pontificatus nostri anno tertio .

(e) Hanc epistolam , & quae deinceps ad extremam volumens sequuntur , descripti ex codice 3431. bibliothecae vaticanae , a quibus omnibus temporis , quo quaeque data est , nota aberat : quam tamen nonnullis , ut huc ipsi , adscripti , tabularii sanctioris vaticani eandem exemplis adjunctus .

## I X.

Mi chaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Plorensi. (a)

*Ejus causam de cracoviensi decanatu summo pontifici sibi que  
valde curae esse ac fore, confirmat.*

13. mai.  
1568.

**N**ON fuit audax (b), quia mihi non erat ignota tua am-  
plitudo, de cujus pietate ac virtute jam antea multa ad  
me perlata fuerant (c). quare tuo jure mihi commendas cau-  
sam tuam decanatus cracoviensis (d), de quo habeo etiam a  
G g g 2 fere-

b

c

d

(a) Petrus Miscovius, sive Misko-  
vskius, vocabatur hic episcopus: de  
quo vide volumen hujus operis III.  
pag. 335.

(b) Abusus fortasse fuerat Miscovius  
in sua ad Bonellum epistola communi  
illo loco, quo, aliquid ab alio peten-  
tes, audaciam in eo ipso nostram con-  
fitemur & excusamus.

(c) Egregium Miscovii dignitati tes-  
timonium card. Hosius postea dedit in  
suis ad eum litteris, Roma die 8. Jul.  
an. 1577. in Poloniam datis, quibus illi  
cracoviensem episcopatum gratulatus  
est: Dedit illi, inquit, Deus praeclara  
quoddam talenta, quos fuerunt etiam  
enumerata per me, cum in amplissimo  
cardinalium collegio, quo tempore de  
transferenda dominatione vestra ad ec-  
clesiam cracoviensem deliberatio susci-  
piebatur, loco meo sententiam rogatus  
dicham. non, sive quis generis clari-  
tatem spectet, sive doctrinam, sive pru-  
dentiam & magnum rerum usum, sive  
lenitatem & affabilitatem, sive in rebus  
tradendis (fort. gerendis) dexteritatem,  
sive linguarum domum dicendique faculta-  
tem, sive quocunque tandem alio, quae  
spectant ad hoc officium, quod gerit do-  
minatio vestra, sic ea liberaliter effu-  
dit in illam, ut paucos, qui cum ea  
conferri, vix quinquam habeat, qui  
post illi anteferrant.

(d) Causa haec quae fuisse, disci-  
mus ex Pii V. ad Sigismundum Augu-  
stum, Poloniae regem, epistola inter  
Apostolicos septima libri primi, die 13.  
Jan. 1567. data, in qua haec leguntur:  
De dilecto filio Petro Miscovio, coadju-  
tore Plorensi (corr. Plorensi), regni  
tui vice-cancellario, molestatis tuae  
desiderio, & tuae commendationis consi-  
se, & propter ejus virtutes ac merita,  
libenter satisfecimus. Indulsumus enim,  
ut decanatum cracoviensem retinere pos-  
sit, sicut rogasti, ad sedis tamen apo-  
stolice beneplacitum, quam consideres  
debes non revocaturam gratiam suam,  
hisdem muneribus cunctis. libenter ex  
tuis litteris intelligimus, quam grata  
sibi & opportuna sit ejus opera in illo  
munere (vicecancellariatus) obeundo.  
Italem ministrorum vehementer expe-  
remus habere te copiam magnam &c.  
Videtur autem, cracoviense canonicorum  
collegium Pii V. indulto huic de  
decanatu, a Miscovio, non amplius  
coadjutore, sed jam episcopo plorensi,  
retinendo repugnasse. quod tamen in-  
dultum Pius esse ratum etiamnum vo-  
luit: ut ex hac & ex duobus deinceps  
seguentis epistolis intelligimus. Plo-  
rensis coadjutor quando esse Miscovius  
coeperit, docet haec card. Joannis An-  
tonii Serbellonii ad card. Hosium epi-  
stola, quam ex Tabul. eccl. rom. pag. 189.  
descri-

- o serenissimo rege vestro vehementes literas (e), cui aeque ac tibi id cordi esse, intelligo: hocque negotium detuli ad sanctissimum dominum nostrum, qui id tibi magnae eurae esse declaravit.
- f ac reverendum quidem dominum Vincentium Porticum (f), suae sanctitatis ad regem vestrum nuncium, iussit istic & rem diligenter cognoscere, & quam commode poterit, viam inire deducendi cracoviense capitulum ab insiruta sententia & agendi ratione. in id igitur, quod proprie ei mandatum est, in primis Porticus incumbet, ac, spero, serenissimo regi & amplitudini tuae satisfaciens. ego non desui officio meo commendandi, quocunque potui studio, causam tuam ejus sanctitati, neque deero. si quid posthac fuerit & in hac re & in aliis, quae ad amplitudinem tuam pertinent, quod a me effici possit, non desiderabis partes meas, meque tui studiosissimum esse cognosces: quem Deus incolumem servet. Romae. idib. maj. m.d.lxviii.

X.

descripti, die 8. febr. an. 1567. data: Hesterno die sanctissimus dominus noster in consistorio suo secreto, assistentibus & comprobantibus omnibus, quatuor aderam, cardinalibus, quod reverendissimus dominus Andreas, episcopus polonae, nobilem virum dominum Petrum Miskovitzky, decanum ecclesiae cracoviensis, ac regni ipsius protonotarium, adiutorem sibi in episcopatu delegit, cuiusque ex integro ab sanctitate sua in id munus confidit, ac futurum quoque successorem in episcopatu sibi daturi petit (quanquam ea re, praesertim his temporibus, maxime est exempli, multoque, ne id cuiquam intulgeatur, dissuadet), concessit tamen, & non modo adiutorem illum, verum etiam successorem, post Andream, futurum statuit. quo in negotio tractando, est cuiusque voluntas ac propensio animus serenissimi regis vestri (Sigismundi Augusti), qui ab sanctitate sua enixe id petit, multum valuerit, multum & ipsius Petri meritis, cuius rei causa significatibus, auctoritas tamen &

testimonium amplitudinis tuae de Petro, deque Andrea episcopo, ejusque valitudine & aetate ceterisque omnibus, quos diligenter perpendi oportuit, quaeque litteris tuis, non ad me modo, verum & ad alios quoque missi, continerentur, sanctitatem suam ac sacrosanctam collegium totum ita movit, ut visum sit omni id non posse non censeri & non approbare, quod tu consensum & approbandum esse statuisi & Andreas, plenius episcopi, mortem Tomickio Gratianus nuntiavit, litteris ad eum die 22. nov. an. 1567. Romae Patavium data, in quibus, Rex Poloniae, inquit, quae nuntiabantur, scripsi ad te superioribus litteris. nunc nihil erat allatum novi, praeter illud, Niscomium, episcopum placensem, aetate consensum decepsisse.

(e) Quibus litteris Bonellus ea epistola, quae hanc, ad Mircoviam datam, sequetur, respondit.

(f) De Vincentio Portico satis multo diximus in adnotationibus ad epistolam Intermissam d. 18. febr. pag. 387.



## X.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Sigismundo  
Augusto, Regi Poloniae.

*Idem argumentum.*

Mihi vero, pro summa mea cupiditate inserviendi majestati vestrae, accidit jucundissimum ejus mandatum de cracoviensi decanatu; quod ut statim egi diligenter, sic ita propensum vidi sanctissimum dominum nostrum in majestatem vestram, nihil ut futurum putem, in quo sanctitas sua honestis ejus postulatis libentissime non gratificetur. & quidem domino Vincentio Portico, quem in istud majestatis vestrae regnum misit apostolicum nuncium, proprie mandavit, ut rem istam accurate cognoscat, agatque, quam optime & commodissime poterit, cum cracoviensi capitulo, ut ab instituta illa ratione discedat. qua in re cum ipsi plocensi episcopo consultum vult sua sanctitas, tum vero maxime obsequi cupit majestati vestrae, quam prosequitur eximio quodam patriae charitatis affectu. ego autem magnas ago gratias majestati vestrae, quae mihi hanc occasionem dederit declarandi perpetui studii & observantiae erga se meae, ac polliceor, ita promptam ac paratam fore operam ac diligentiam meam in omnibus, quae ad eam pertinere intelligam, ut nemini concessurus sim vel additissimo majestati vestrae; cui salutarem prosperitatem a Deo precor. Romae. idibus maj. M.D.LXVIII.

## X I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Praelatis (a)  
Canonicis, & Capitulo Cracoviensi.

*Ut ab episcopo Plocensi cracoviensis ecclesiae decanatum  
retineri patiantur, eos hortatur.*

A Dmodum reverendi & nobiles domini. Jure quidem vestro vos mea uti opera potestis. libenter enim ipse, pro ea, quae hic communiter de vobis est opinio probitatis ac religionis, res negotiaque vestra studia semper & ope mea juvabo.

(a) *Praelatus canonicus vocat, opimus. Caeterum lux huius epistolae ex nos, eos, quos vulgo Dignitate voca-* duabus proxime superioribus petenda.



bo. quod tamen in hac causa, magis animo, quam re praestare possum. nam, cum prudentiae praecipuum munus sit locorum, temporum, personarumque in primis habere rationem, & hoc principi officium maxime propositum esse debeat, hanc animadversionis (b) necessitatem sibi impositam sanctissimus dominus noster negligere non potuit, qui ex illa Dei ecclesiae specula multa prospiciens, quae multi fortasse non vident, quaedam praecavere, nonnulla adhibere cogitur, quorum causam rationemque si omnes intuerentur, nemo idem factum non aequissimo ferret animo. itaque non potuit sequi summum illud jus in postulatione vestra (c) ejus sanctitas; gravissimis praesertim causis postulantibus, ut ei acquitati consulere, quae praesertim communem utilitatem, & vestrum simul commodum contineret: ut brevi etiam vos intellecturos esse, confidit. dandum igitur putavit aliquid episcopo plocensi, cujus religionem, virtutem, & auctoritatem & reipublicae & privatim vobis magno usui fore, non dubitat. quare patiemini, in isto decanatu ex opinione etiam, quam habetis juris vestri, remitti aliquid juri episcopali: praesertim cum ille, praeter collegii necessitudinem, qua vobiscum conjunctissimus erit, ista praeterea decessione vestra de eo jure, quod habere vos eximatis, tanquam mercede & auctoramento quodam, patronus esse cogatur omnium fortunarum rationumque vestrarum. quod vos patrociniis, illa auctoritate & gratia munitum, multo etiam majori pretio redimendum fuisse, brevi, spero, fatebimini. a me vero in iis, quae causa vestra potero, promptum studium & paratam operam semper expectate: quod etiam de propensa in vos sanctissimi domini nostri charitate vobis polliceri possum. Valet.

## XII.

(B) Hoc videtur dicere, pontificem maximum in hac decanatus causa necessario debuisse animum advertere ad loci, temporis, personae, similibusque rerum circumstantias, ad easque consiliorum suorum rationem accommodare.

(C) Decanum sibi aliam nescio quem dari, a romanoque pontifice confir-

masi cracovienses hi canonici, suo jure semper antea usurpato legitimoque usui, postulabant. at pontifex, iustissimis causis adductus, retinendum in decanatus possessione plocensium episcopum, eundemque polonici regni procancellarium, iisque propterea de suo illo jure decedendum esse hoc tempore, judicabat.



## XII.

Pius PP. V. Salentino ex Comitibus ab Issemburg,  
Electo Colonienſi. (a)

*Societatis Jeſu homines, eorumque colonienſe  
collegium diligenter commendat.*

a

st. maj.  
1568.

**S**ocietatem Jeſu tanto ſtudio, cura & diligentia ad ani-  
marum ſalutem incumbere novimus, quemadmodum te  
quoque ſcire credimus, ut, non ſine ſingulari Dei providentia,  
his miſeris turbulentisque eccleſiae temporibus inſtitutam &  
excitatum fuiſſe, putemus (b). quantum enim vineam domini  
Sabaoth vulpeculae depaſcere, demoliri & devaſtare ſtudent,  
tantum

b

(a) Hanc eandem epistolam intulit  
in *Annales ſuos eccleſ. Laderchius* to-  
mo XXIII. pag. 74. cujus editionis va-  
riantes leſiones ſuis locis deinceps  
adnotabo. Idem Laderchius de hoc  
Salentino, electo colonienſi, haec ibi-  
dem pag. 73. & ſeqq. commemorat: *Inter-*  
*im vero, cum Fridericus, comes de*  
*Weda* (de quo multa a nobis dicta ſunt  
pag. 187. & ſeqq.), electus colonienſi,  
potius quam eandem ſidei profeſſionem  
emittere, archiepiſcopali, ut ſuo loco  
diximus, ſeſe dignitati (corr. dignita-  
te) abdicare voluiſſet, capitulum &  
canonici colonienſis, in ejus locum, ut  
Argidius Gelenus (corr. Gelenus) tra-  
dit, Salentinum conſultum de Iſſemburg,  
ſub die 23. decembris anni praeteriti  
(1567.) elegerant. . . . Alia praecleara  
de Salentino ad Pium delata fuerant,  
ut plurimum de ipſius electione gaviſus  
ſit. . . . Ambigi non poteſt, Pium Salen-  
tinum clementer intuliffe, ut praefecti a  
jure triuſſeris ſpectum, intra quod &  
electioſis decretum exhibendum fuerat,  
& conſuetudo petenda erat, praeter-  
gradi liceret. verum ita id ei licere  
voluit, ut hoc tamen indulgentiſſimo  
conſuetate minime abuteretur. . . . Tandem  
Salentinus, & colonienſis capituli munici-  
um Roſam veniſſent, exhibuiſſentque  
pontifici jure ſaluae electionis documen-  
ta, ejusdem confirmationem petiere. nil

erat, quod magis exuperet Pius, quom-  
am adeo arguae poſtulationi annueret.  
dedit nihilominus, quod viciffim ab illo  
poſtulare, nimirum, ut quamprimum  
novus electus ad ſacrae praedicatorum  
ordinem promoveretur (ſed certe neque  
quamprimum neque unquam ad eum  
promotus eſt. vide ſupra pag. 212.),  
ut confirmatus a ſe conſecrationem epi-  
ſcopalem ſtatim ſuſcipere poſſet. . . . &  
ut ſidei profeſſionem, ex ſacri concilii  
tridentini decreto iſtultiret, emiſ-  
ſamque electionis manu propria ſubſcri-  
beret, ac deinde ſua ac colonienſis ca-  
pituli ſigilli (corr. ſigillo) unitam ad  
ſe mitteret. . . . Diximus autem, diu  
poſſore colonienſem eccleſiam viduam,  
quod Fridericus comes de Weda ab an-  
no 1562. ſummiſſiſſimus tantum ei proce-  
ſſiſſet: abdicavit vero ſe, ut diximus  
anno praeterito 1567. quo tandem, de  
quo loquimur Salentinus ſubrogatus ei  
fuit; qui epſcopatus & ipſe ſub an-  
no 1577. ut ſuo loco dicitur, nunciatus  
reſiſſet. hoc autem anno (1568.) ut  
alias memoratus Gelenus (corr. Gie-  
lenus) narrat, Fridericus de Weda praefectus,  
altero nempe a ſua abdicatione  
anno, ſuo ſub ipſa die 23. decembris,  
ſub qua ante annum Salentinus ei ſub-  
rogatus fuerat, e nioſi exceſſi, & opud  
dominicanorum ſepulchrum obrinnit.

(b) Vide ſupra pag. 187. 155. & ſeqq.

- c tantum hi strenui vineae (c) ipsius cultores & operarii tueri eam, excolere ac propagare assiduo labore conantur, haeresum vepres extirpando, vitiorum zizania, & quicquid aliud noxium est, evellendo, &, quae fructus ejus multiplicent, inferendo. itaque, perspecta utilitate multiplici, quae ex hac societate ad ecclesiam Dei pervenit ob illius professionem, pietatem & charitatem, vitaeque ac morum integritatem, intra paucos annos adeo haec societas crevit, ut nulla fere sit christiani nominis provincia, in qua non aliquot ejus collegia jam fuerint instituta. utinam autem multo plura extarent, in civitatibus praesertim & locis, in quibus haeresum pestis serpere coepit! his de causis cum universam hanc societatem eximia cura tueri debemus, tum collegium ejus, in civitate colonienſi existens, dilectioni tuae diligenter esse duximus commendandum. vehementer enim lactari debes, quod tale collegium in ipsa civitate habeas, cujus operam adeo tibi opportunam esse experieris ad fungendum rite officio (d), cujus onus, non sine magna expectatione nostra, suscepisti, ut, si tales muneris tui adiutores non haberes, eos, sicuti permulti alii fecerunt, diligenter conquirere deberes. itaque te hortamur, ut ipsum collegium ( ut inservire commodè animarum salutì & publicae utilitati possit, cum in aliis rebus, tum in instituenda (e) bonis moribus

(c) fidel edit.

(d) officium eadem.

(e) instituendū bonis & liberalibus &c. exd. De instituendae autem a societatis Jesu hominibus bonis scribens & liberalibus disciplinis juventutis facultate quid alii etiam pontifices maximi jam inde ab Julio III. ad Benedictum XIV. faserint, in volumine hujus operis secundo pag. 164. & seqq. singulorum testimoniis allatis, ostensum est. nam, quid is, qui, haec ipsa dum scribimus, Benedicto in pontificatu maximo, superis hominibusque plaudentibus, modo successit, CLEMENS tertiusdecimus sentiat, nihil attinet dicere. qui quidem, iisdem illis *bonorum morum & liberalium disciplinarum institutis* olim in adolescentia sua usus, ab iisdem item Institut Aurelii Rezzonici, fratris sui, summi ac singularis viri, filios, eximios ac patre &

patro dignissimos adolescentes, voluerit: ex quibus Carolus & Ludovicus Seminarium romanum hoc aastrum ante aliquot annos diuturna commoratione illustravit, Joannes autem Baptista & Abundius hoc ipso tempore, sanctissimae illius juventutis principes deliciaeque, nobilitant.

Nunc de eadem *instituta* juven-  
tutis, aliarumque etiam retum, in hac epistola commemoratarum, facultate ac laude, a sanctissimo pontifice Pio V. societatis Jesu hominibus tributa, non dissimile testimonium hominis, iisdem maxime infensi atque inimici, juvat asserere; quo etiam intelligatur, in invidis & obrectatoribus plus aliquando veritatem, quam malevolentiam valere, eosque, cum male dicunt, voluntatis potius, quam iudicii pravitate peccare. consignatum est autem id testimonium familiaribus Gasparis Sciop-  
pi

ribus & liberalibus disciplinis, secundum ordinis sui probatissi-  
Vol. IV. H h H h

pili litteris, ad Cornelium Mottman-  
num, romanæ rotæ, ut appellant,  
audito rem, die 12. jul. an. 1630. Augu-  
sta datis, quæ in tabulario romanæ  
professorum S. J. domus adservantur,  
suntque hujusmodi:

Minime æquum puto, dum ego in  
Germania vires meo sumptu, nec nullo  
maximæ invidiæ in me concitandæ  
periculo, reipublicæ satago, & utilem  
ecclesiæ ac religioni catholicæ operam  
navare, reliquiis privatis meis rebus,  
sodes, te otiosum Romæ desistere, &  
quædamnotum est apud Lucretium, Ta-  
libus in rebus communi deesse salutis.  
estis proinde salutaris mihi videar, si  
nonnulla tibi subijciam, quæ summo  
pontifici ( Urbano VIII. ) ac domini  
cardinalibus curas esse oportet, si opti-  
mum edicto cæsares ( Ferdinandi II. )  
exitum respondere, & luculentissimos  
ecclesiæ ac monasteriorum redditus  
tanto post recuperari, & ad fidei cat-  
holicæ conservandam ac propagandam  
converti exoptant; quæmodònam  
eos, pro sua pietate ac prudentia, sa-  
luros magnopere confido. Ac primo  
quidem omnes, ut catholici fidei in  
tot urbes ac provincias, latigunt pa-  
tentes, feliciter reducantur, considerari  
oportet, quantas operariorum numeras  
tam ingenti massæ sit necessarius. Infe-  
rior Saxonia regni, minime exiguus, insar  
habet; nec adeo appareret, unde ter-  
rarum sacerdotes, ad animarum curam  
idonei, ei provinciae prospicere possunt.  
Ejus inopiam argumentum inferiar  
Palatinatus præbet, ubi jesuitæ omnia  
sacerdotum secularium munia ipsi obire  
necesse habent, nisi populi illos de-  
sistat videre velint, ut neque catho-  
lici nec heretici animarum curato-  
ribus intantur. quid jam in Saxonia sa-  
turum potabimus? cujus multo pluri-  
mus ecclesiæ ac monasteria catholicis re-  
spirat oportere, si Cæsar, quod osten-  
dit, in sententia maneat, & edicto

suo patri vellet. omnes res fuerit mo-  
que ac liberationis: nec mihi quicquam  
inwentum venit, nisi quod pontifici  
spero minime omisurum occurrentem,  
quam unam divinitus ipsi offerri video.  
numerus circiter 60. aut 70. monaste-  
ria in sola Wittenbergensi diocesi sita  
sunt; quæ si recuperentur, & aliqua  
ex parte in usum seminariorum conver-  
tantur, minime penitendus alumna-  
rum numerus eo passu sustentari poterit;  
cum satis constet, duces Wittenber-  
gicum plusquam 400. adulescentes, he-  
reth decendas desineras, monasteriorum  
fratribus alere fuisse solent. eadem  
ipso aliarum provinciarum est ratio; in  
quibus nulla reliqua sacerdotum confi-  
ciendorum est ratio, nisi ad eam aliquid  
ex monasteriorum redditibus concen-  
tatur. final tamen de dollaribus cogi-  
tandum venit, quorum scilicet cura  
& labore cum sacerdoti ad animarum  
curam referuntur, tam innumerabili  
poterant numerus pietate ac litteris  
imbuatur. ego, si alios, quam patres so-  
cietatis Jesu, ei rei nossem idonei, eor-  
um operam non modo non aspernanda-  
m, sed ultra obviti ulius complemen-  
dam arbitrerer. et enim rei ita est,  
ut, etiam si non omnia, quæ apud  
jesuitas video, satis se mihi probent, ne-  
gare tamen nec velim nec audeam, ipsi,  
post Deum, hanc debere gratiam, quod  
catholicæ religio ex universa Germania  
exulatus non fuerit.

Tum hoc quoque verum esse compe-  
rio, jam inde ab eo tempore, quo Ger-  
mania catholicam fidem suscepit, nun-  
quam tot tamque insignia monasteria  
cum probis tam solis monachis ita pie-  
na fuisse, ut dedit in Saxonia sola vide-  
mus, unde aliarum quoque provinciarum  
monasteria sibi priores & anti-  
stites insperantiae religiose disciplinæ  
causa adfuerunt: ut hoc nomine alia  
regna, cur Germaniæ invidiant, ha-  
bere videantur, optime proinde fiet, si  
q. g.

*f* ma instituta, juventute (*f*) gratia tua complectaris, & ab omni-  
*g* bus molestiis tucaris, idque (*g*), cum pro ejus meritis, tum  
 etiam pro nostra & sedis apostolicae reverentia, quamcommen-  
*b* datissimum habeas, &, ut habeat etiam, quae victui sunt ne-  
 cessaria, provideas. Romae (*b*). XII. Kal. jun. M.D. LVIII.

*n. g. ex uno Wittembergico monasterio, cujus sunt annui redditus 10. florenorum millia, quatuor collegia jesuitis constituuntur, ubi & humani divinosque litteras docent, &, quatuordecim Dilingae feliciter adhuc seculant, monachorum & clericorum, ecclesiae ministeria / spinatorum, curam gerant. quae ipsa in Saxonia, Palatinatu, aliisque provincialis ratio servari poterit; nisi tamen aliam ulla sortum sumus pontificem ab aliis edictis fuerit.*

*Præterea vero acquisitum esse, & ad rem, ex usu ecclesiae publico gerendam, imprimis pertinere puto, ut in omnibus magna ducatur ratio episcopi & ecclesiae Augustanae, pro ingentibus, illisque tam novis quam veteribus, erga sedem apostolicam promeritis. his quippe acceptum referri oportet, quod infami illi transsationi de celsis pacificatione, constanti contestatione sapientius fuit intercessum. quo ex re videmus jam contigisse, ut haeresei urbe Augusta pellerentur. ipsam præcipue ac prope solis debetur, quod edito Caesaris rescripto ecclesiae bona haereticorum meritum immortalitatem ei præferre potest. nec tamen non multo minus videri debet, quod hic episcopus, Innocentius, literis, & contris venerandus, catholici federis invicti pri-*

*maus fere author fuit, ejusque causa & ad sustentandum ejus federis militem, hoc auxilium autem, ad caesariae capias bisperio accipiendas, de suo & ecclesiae aere quingenta florenorum millia impendit: ipsam etiam ecclesiam, non tamen præter collegii assensum, ingenti aere alieno, quod decies centena florenorum millia, hoc millonem annui consolat, obligavit. quo certe nomine ipse & ecclesia ejus meruit, ut omnes boni, bonaque fide catholici animis linguisque eis faveant, omnique ope & gratia adjutos vellet: cum præsertim nihil unquam sibi aut suis consanguineis episcopis ambiet; sed, quicquid postulat, in eo nihil nisi religiosis catholicæ incrementum habeat propositum. hæc in præfati habui, quæ per te sanctissimi domino nostro, & tuincipali dominis cardinalibus, præcipueque Berberino & Copponio, verbis utis, una cum salute, cultui & observantiae plenissima, nunciari velim. alia scribam Ratissponæ, quo nunc propero. Vale, meque, ut facis, amo. Augusta, ad 12. Julii 1620.*

*Tui observantissimi  
 Gosper Scioptius.*

(*f*) Omittit editio.

(*g*) Id denique ead.

(*b*) Datus Romæ apud S. Petrum; sub annulo piscatoris, die 21. maji 1622. pontificatus nostri anno tertio. ead.

## XIII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus N.N.

11. maj.  
 1568.

*Epistola commendaticia.*

**P**er illustris ac reverendissime domine. Venit istuc Franciscus Gomez, theologus & canonicus poenitentiarius ecclesiae compostellanae; cujus ut catholica doctrina probata est sanctissimi.

Ætissimo domino nostro, sic etiam & innocentia; quæ eo illustrior fuit, quo sæpius is vir falsis criminibus est oppugnatus. quare, de quo sanctitas sua bene existimat, ei libenter favebit semper & gratificabitur: cui item pergratum erit, si perillustris amplitudo tua, istum ipsum Franciscum Gomez studio & amore suo complexa, ubi opus fuerit, ipsi suam benignitatem impertiet; cui salutem precor in domino. Romæ. XI. Kal. jun. M.D.LXVIII.

## XIV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Stanislaus Hosio  
Card. Varmienfi.

*Canonicatum varmiensium conferendorum jus, nomine pontificis maximi, illi confirmat, & de Henrico*

29. maj.  
438.

*Dionysio respondet.*

Quod questæ est amplitudo vestra illustrissima de canonicatu ecclesiæ suæ, nescio cui alteri dato (a), cum jus conferendi hujusmodi beneficia proprium ejus sit, cui & san-

H h h 2      Ætissimi

(a) Eadem de re questus Hosius fuerat litteris ad card. Sirletum die 6. febr. hoc eodem anno Heilsperga datis; quas, magnam huic card. Bonelli epistolæ lucem allaturas, heic exhibeo, ex vaticanae bibliothecæ codice 6189. pag. 547. de promptis.

Illustrissimo & reverendissimo domino meo observandissimo Guilielmo S.R.E. presbytero cardinali Sirleto (sic). Romæ.

Illustrissime & reverendissime domine.

Quatuor jam habeo brevia apostolica, quibus mihi potestas permittitur conferendi canonicatus & prebendæ in ecclesiâ mea cathedrali varmiensi (sic): nam præterea, quod conferam, nihil habeo, parochialibus exceptis, quas nemo cupit. sum præterea cardinalis, & beneficium sanctissimi domini nostri, legatus: quo vel solo nomine potestate hæc uti possem, nihilominus, post tot

indulta, tot privilegia, mihi concessa, providetur in urbe de canonicatibus ecclesiæ meæ. sic ego non unum habeo diploma, quo mihi conferendi sacerdotia potestas in ecclesiâ mea cathedrali conceditur; præterea tamen usus illius potestatis non permittitur, sed eam alii sibi reservant: quod sanctissimi domini nostri voluntate fieri, non credo. quæ res non mediocriter animum perturbat meum. quis ille sit, cui provisorum est, nescio, sitne catholicus, an hæreticus, habeatne progressus aliquos in literis, an earum sit professor rudis. sed ego credo, si vir esset idoneus, quod non subterfugeret conspectum meum. veram sibi provideri sibi maluit, ubi, qualis esset, non facile cognosci posset. interest autem plurimum, quales in ecclesiâ mea canonicos habeam. quorum autem tot apostolica brevibus, si nullum ex eis fructum con-

sequi

3 Etissimi domini nostri pluribus literis (b) sit concessum, & aliis  
 praeterea de causis recte adimi non posse videatur; sciat, tan-  
 tum abesse, ut ejus sanctitas quicquam de potestate, permixta  
 amplitudini vestrae, detractum velit, ut ipsam sua auctoritate  
 & be-

30 sequi licet? quaeſo reverendiſſimam  
 31 dominationem veſtram, ſi fieri poteſt,  
 32 providere velit, ut, quod ſubrepti-  
 33 tie videtur impetratum, ratum ne  
 34 ſit, & ut, quae ſemel mihi poteſtas  
 35 data eſt, ea quominus uti poſſim,  
 36 non impediar. magno me a reveren-  
 37 diſſima dominatione veſtra beneficio  
 38 affectum interpretabor, ſi, quod ab  
 39 ea peto, mihi conſectum illius ope-  
 40 ra videro. Recuperavi tandem per  
 41 Dei gratiam parochialem eccleſiam  
 42 in civitate quadam lutherana, quae  
 43 meae ſubſeſt eccleſiaſticae juridiſdictioni,  
 44 quam tamen agnoſcere non vult.  
 45 nunc tres civitates regiae, quarum  
 46 haec eſt una, miſerunt ſuos oratores  
 47 ad maiſtatem regiam petitem, ut  
 48 ne permittat, eos impediri, quomi-  
 49 nus auguſtanſem conſeſſionem proſe-  
 50 teantur; fortassis autem, ut reſcin-  
 51 dat ſimul, quae pie ſanctaeque per  
 52 maiſtatem regiam conſtituta ſunt.  
 53 miſi meum ego quoque, quid ſit fu-  
 54 turum, ſciemus intra paucos dies.  
 55 egregiam operam in revocandis ad  
 56 Chriſtum haecis illis meis mihi na-  
 57 ravit ſocietas Jeſu; quae niſi fuiſſet,  
 58 nunquam opus hoc aggredi auſus  
 59 eſſem. ſit indies major ad eccleſiam  
 60 parochialem concuſſus. miſiſſer ve-  
 61 ro ſathanae, qui Lutheri verbum  
 62 pro Dei verbo rudi plebeculae ven-  
 63 dicit, a ſuis paulatim deſertor:  
 64 niſi quod magiſtratus ei conſtanter  
 65 adhaceret; quem ſibi ſuperintenden-  
 66 tem etiam elegit. verum de his  
 67 alio tempore, ſi Deus volet, plu-  
 68 bus. Eſt nunc apud me venerabilis  
 69 dominus Stanislaus Clodinius, archi-  
 70 diaconus medicenſis, vir & bene-  
 71 doctus, & optimis moribus praedi-  
 72 tus; cui providit reverendus domi-  
 73 nus nuncius apoſtolicus de canonica-

30 tu cracoviensi, vacante menſe novem-  
 31 bri per profeſſionem religionis domi-  
 32 ni Simonis, praepoſiti mechoviensis.  
 33 dicitur autem ad eundem canonica-  
 34 tum alius quidam intruſus eſſe.  
 35 caeterum negotium ſuum dominus  
 36 Stanislaus illuſtriſſimae dominationi  
 37 veſtrae per me commendari petivit;  
 38 cui petenti negare non potui, cum  
 39 praefertim viderem, eſſe illum non  
 40 vulgariſibus Dei donis praeditum, &  
 41 fortuna meliori dignum. quaeſo illu-  
 42 ſtriſſimam dominationem veſtram, ut  
 43 ei adjuvento eſſe velit, quo poſſit  
 44 quiete ſacerdotium hoc poſſidere. &  
 45 illum ſibi plurimum devinerit. &  
 46 mihi rem fecerit valde gratae, meſſe-  
 47 que obſequiis mutuae compenſan-  
 48 dam. opto, illuſtriſſimam domina-  
 49 tionem veſtram diu bene & feliciter  
 50 valere. Dat. ex caſtro meo Raviſ-  
 51 pergh, 6. febr. an. dom. 1564.

31 Illuſtriſſimas & reverendiſ-  
 32 ſimas D.V.

33 Humiliſſimus Servitor

34 Stan. Card. Varm.

(b) Una huiusmodi conceſſionis li-  
 terarum Pius V. ſeptimo pontificatus ſui  
 menſe ad Hoſium per card. Simonetam  
 miſerat; cujus quidem cardinalis li-  
 terarum ad eundem Hoſium de ea re  
 particularem ex *Tobal. ecclesiar. pag. 418.*  
 deſcribam: *Quod ad gratiam indulti*  
*attinet, tibi quoniam a Pio VIII. pon-*  
*tificis conceſſum, haud ſolſa eſt domina-*  
*tio tua illuſtriſſima, quantis reverendiſ-*  
*ſimis dominis cardinalibus huiusmodi in-*  
*dulta aut privilegia conferendi beneficia*  
*circa ſuas eccleſias in menſibus pontificis*  
*ſolere perpetuo petiri & gaudere. ſed,*  
*ad conſtruendum huiusmodi gratia,*  
*omnibus cum primis oris eſt litterarum*  
*apoſtolicarum expeditio. quibus exp-*  
*editis haud parvo pecuniarum ſummo*  
*ſolent*

& benignitate magis in dies magisque augere cupiat (c) : quod insignis ista religio, doctrina, virtus, atque assiduitas laborum, quos jandiu pro ecclesia Dei fortiter sustinet (d), vel ipsa tante, flagitat. quare de canonicatu nihil actum existimet, sciente sanctissimo domino nostro ; & , quicquid aliter impetra-

solet impendi ; a qua quidem nullus ubique cardinalis eximitur , qui aliquo tempore cardinalis non fuerit in urbe . proinde , cum videtis , dominationem tuam reverendissimam horum litterarum expeditionis nomen habuisse , neque e re sua esse illos hoc tempore expedire mandare , regavi sanctissimum dominum nostrum , ut , horum loco , vellet tibi de brevi apostolica gratificari . quod cum ab ejus sanctitate nobis benigne fuerit concessum , ego hujusmodi breve statim expedire curavi , illudque hisce litteris ad tuam illustrissimam dominationem transmitto . . . . Roma 12. mensi jul. an. dom. 1566.

(c) In eandem sententiam scriptae ab eodem illi card. Simoneta ad Hosium litterae, die 3. proximi aprilis datae, exstant in Tabul. eccl. rom. pag. 456. hujusmodi : Naud ego equidem parvo nuper dolore affectus sum , cum legere litteras dominationis tuae illustrissimae, quibus conqueritur, nullam hic eorum facultatem, seu indulgentiam, quae illi jam pridem fuerant concessa, rationem haberi : sed canonicatus & praebendae ecclesiae sancto hinc inde ignotis, ac fortasse etiam rudibus & indignis conferri &c. Huc ego plane hunc passum non aegre ferre, quia veror, ne dominatio tua reverendissima in eam fortasse incidere opinaretur, ut, duo longius hinc abest, illius absentis & virtutis & dignitatis aut parva admodum, aut nulla proferri struatur memoria. quod, meo quidem iudicio, minime verum est. namque ejus eximiae divites & strata, ut plane cognita & perscripta sunt Romae, ita ab omnibus semper probantur & afferuntur : imprimisque sanctissimus dominus noster pro se fers, illam potius dilipere : quia, receptis praedem litteris, supra memoratis, cum

ejus sanctitatem convenissem, eamque, ut alias quoque, rogarem, ut illustrissimae tuae dominationis dignitati, simulque potestati, ei aliam concessae, beneficia ecclesiastica in sua diocesi conferendi, utique esse vellet, ipsa sua sanctitas humaniter respondit, hoc acquiescendum esse ; statimque commisit ejus dataria, ut hoc ipsum omnino passim curaret ac periceret . praeterea, ne admonente, iussu quoque superioribus diebus idem sanctissimus, ut in diplomate pontificio eorum facultatem, quos dominus Vincentius Partico, nunc ejus ipse intermedium, concessit, ut moris est, omnes omnino beneficiorum diocesis varietate collationes exciperentur, utpote quae soli dominationi tuae reverendissimae sunt reservatae . idque ita factum fuit . Reverendissimus etiam datarius offeruit mihi, se nullum unquam canonicatum, vel quodlibet aliud beneficium sacerdotilium ejusdem diocesis cuiquam contulisse : & , si quis forsitan aliquando petierit, petitionem non admisisse, sed ad dominationem tuam illustrissimam remisisse . quod non ita pridem accidit de quodam canonicatu & praebenda varmitensi ; cuius nomen hisce litteris includetur &c.

(d) De Hosii assiduis magnisque pro Dei ecclesiae laboribus, praefertim hoc ipso tempore, vide ejusdem Vitae libro II. cap. 20. cujus capitis illa sunt extrema : Reliqua sermonum ejus (Hosii) & contentuum & laborum, quos magnus ille homo Dei, utique theologiae, sustinuit, scripta sunt in illis elingraphis anni 1560. ( corr. 1563. ) quae incipiunt „ Oportet fuit cardinali. „ Nos ad alia properamus . At vero non eadem illa acta ut lectores nostri legant in tomo II. Hosii operum edit. Colon. an. 1584. pag. 103. auctores sumus .



tum sit, totum id aliquo modo surreptum esse. itaque nihil approbet amplitudo vestra illustrissima, ac rejiciat quicquid secus afferatur: sic enim omnino jubet sanctissimus dominus noster, ergo jus suum tueatur, quod semper pontificia voluntate & auctoritate factum & testum erit. De patre Henrico Dionysio (e) agam cum magistro illius societatis, ut satisfiat & studio amplitudinis vestrae illustrissimae & temporis ecclesiae suae; de quo etiam, quod actum erit (f), primo quoque tempore eam certorem faciam. Romae. IV. Kal. jun. M. D. LXVIII.

XV.

(e) Jam inde ab anno 1564. de arcessendo, apud seque habendo hoc Dionysio, Hosius egerat cum card. Othone Truchsesio, augustanorum episcopo; qui in litteris ad eum die 4. septembris ejusdem anni Dilingae datis, de ea re ita respondit: *Pater Henricus Dionysius, superius tempore in civitate coloniensi divini verbi practicator, apud nos nunc est, atque in oppido nostrae Dilingae universitatis studiis restor. die vestrae clementiae est admodum infirmus, neque vires habet ad tam longinquum iter persequendum. scripsimus autem ad reverendum patrem generalem Lainez (sic), cumque rogavimus, ut ex soleritate patrem aliquem ad reverendiss. & illustriss. dominationem vestram mittere vellet, qui eadem in constituendo hoc novo collegio non minorem operam, quam nominati patris (Canisius, ac Dionysius) navare queat; quem speravimus reverendiss. & illustriss. dominationi vestrae, tam sancti ac pii instituti laetitiam, omnia studiose ac diligenter praestituros. Canisius item ad Hosium die 10. ejusdem mensis septembris Augusta scribens, Dolens sane, inquit, praeter nostram & reverendi patris nostri praepositi expectationem id accidisse, ut doct. Henricus Dionysius in Pragam venire non possit, quomodoam amplitudo tua desisteravit. . . . qui a pibis modo porum abesse videtur. . . . Mittetur autem, loco doct. Henrici, vir bonus, & in concionando peritus, qui multis titulum suum in aula reverendissimae domini archiepiscopi*

*trentensi egit ecclesiam, priusquam ad nostrum institutum ille transiret.*

(f) Sed acta jam res erat de Henrico hoc Dionysio atque transacta, cardinalis nimirum Simonetae opera; in cujus illis iisdem litteris, die 3. ap. datis, quarum particulam supra retulimus, haec quoque leguntur: *Administrato generali Jesuitarum (Francisco Boegia) bene potui obtinere, ut ipse (Braunsperga) advocaretur cuiusdam ille vir, quem tantopere laudat illustriss. dominatio vestra. utrum gratificatus est nobis de mittendo in ejus locum patrem Henricum Dionysium, qui jam pridem discipuli, ut istud pergeret, quemque dominationi tuae reverendissima, altero discendente, requisivit. Quis autem cuiusdam ille vir fuerit, ab Hosio tantopere laudatus, nescio: nisi forte is fuit, quem Canisius in suis ad eundem Hosium litteris, die 7. sept. an. 1567. Incolitadio datis, memorat his verbis: Scis a nostris majoribus (hoc est, praepositis), ipse fuisse perscriptum, ut magister Petrus Phol (cott. Phol) alio mitteretur, ubi restus ille & loqui & intelligi posset, rebusque nostrae societatis suam operam daret. Hoc institutum gravi praesidio causis habet; ut sperem, amplitudinem tuam aegre laturam non esse, quod praepositi nostri, pro ratione societatis hujus rite administrandae, praesque disciplina ejus legitime conservanda, suumque in nostrum cunctant, illosque libere vocent, utstant, ac remittant, fiat lesi ad maiorem Dei gloriam & commune societatis nostrae*

nostrae bonum conducere arbitrantur. Eundem Petrum Phas miris laudibus extollit Rescius in Hosti Vita lib. II. cap. 20. Ait enim: Obtinuit etiam (Hosius) ab optima rege Sigismando . . . ut ecclesiae parochialis possessio legitimus episcopi ad primatum usum (catholicum) convertenda redderetur: in qua statim insigni pietate & doctrina viros ex sacritate Jesu collocavit: qui populum errantem tum privatis sermonibus tum publicis concionibus ab errore viae suae revocare non cessarent, utriusque veritatis paterentur & exemplis christianos vitas & angelicas conversationis institutionis ad ament pietatem informarent. caeterum, ut uberiorum fructum faceret evangelii praedicatione, necessarium quoque fuit statum, ut ait Cyrianus, multorum fidem martyrii veritate & persecutionum tolerantia solidare . . . Saepe igitur accidit, cum quidam e sacritate Jesu, vir totius Deo deditus, Petrus Phas, germanus, ex superiori loco verbum Dei juxta sensum & consensum ecclesiae catholicae praedicaret, ut turmatim irruerent cordolice veritatis insulci, ac praeyrandia sua, toto impetu, in faciem evangelicantis intorquerent . . . Cum trementum illud missae sacrificium P. Petrus celebraret, irruentes in ecclesiam haeretici assionem universam sacerdotis omnibus cackinibus iridebant. cum autem ad elevationem eucharistiae ventum esset, cum sacerdos pretium illud redemptionis nostrarum super caput elevationis Deo patri immolat, & assanti populo videndum & adorandum exhibet, aliquot ponderosi lapides in dorsum celebrantis impegerunt, & alii praeterea, quibus sacra mysteria displicent, in altare praefecerunt: neque tamen vel sacerdotem impedire poterunt, quominus institutionem assionem expedire, vel sacra illa mysteria disicerent. Alio praeterea tempore, eodem illo patre in eodem loco celebrante, & sacrum istidem eucharistiae elevante, casus est homo quidam turpissimus . . . obsecutus corporis sui partem . . . altare versus exponere: nif

quod audaciam hominis secuta est ultio, divinitus irrogata. nam illic in eodem loco cecidit, cum per manus ignem conceperet . . . Quodam etiam nocte in eodem lutheranorum cattu sodales aliquot congregati, salta inter se conspiratione, multos item & ponderosi lapides in cubiculum ejusdem patris, invito conatu restitit omnibus repugantibus, per fratres injectant. sed tam tamen & alios praeterea socios divina ab omni lesione bonitas mirabiliter conservavit . . . Tandem etiam, oblato ventano, egregii Sathanae milites perscrutant, ut usum utriusque manus poterit ille venerandas amittere, quem tamen post menses decem aliquot . . . summa cum omnia gratulatione in villa switzeriae recuperavit: nec ullum morbi vehementiam aut persecutionis acerbiteriam minus moderate tulit, quam quod cum dominus tantopere expellito martyrii honore dignari voluerit. Fortasse etiam eximium virum, ab Hosio quoque tantopere laudatus Simoneta cum dixit, non Petrum Phas, sed alium quemdam significavit, de quo idem Rescius ibidem ita pergit scribere: Joannes quoque Affermanus, ejusdem societatis sacerdos, ad praedicandum in ea civitate (elbingensi) evangelium legitime deputatus, cum in templo sub urbano verba ad populum faceret, multis & ipse lapidibus petitus, coactus est in cathedra illius illos vehementes capite in pallium involuto declinare: & cumque praeterea furibundi homines mortem illi certissimam minarentur, statim ut extra ecclesiam prodisset, sequi ad defendendum se fecerunt, quod animo conceperant, & animi & tellis armavissent, admoniti ea de re Affermanus, absoluta concione, postis in terram genibus, ipse quoque sese ad certum mortem, Christi causa appetendam, & animi & voluntate armavit. Deique gratias egit, quod tandem expectum callicem pro eius evangelio bibitorum esset: & hunc sanctissimum & vivificum crucis frontis priusque impresso, in confertum illam homicidarum aciem egrediens . . .

petrum

eorum illi (o Dei providentiam!) tantum abest, ut conceptum animi flagitium perpetrarent, ut ne verbo quidem lascerint per medium transuen-

tem. possunt venerandi patres isti & alia multa, quae longum esset singula recensere.

## X V.

Idem eidem. (a)

*Duabus Hofii epistolis respondet.*

**P**Olonos adolescentes, quos mihi commendat amplitudo vestra illustrissima, vidi libenter, ob testimonium catholicae fidei & probatae vitae, quod illis dat suis ad me literis. magnam vero voluptatem capio ex hoc eorum consilio dandi se iterum (b) in disciplinam sodalium jesuitarum; ut, a quibus praec-

clara

(a) Conjunxi hanc epistolam cum praecedente, quod utraque Bonelli ad Hofium sit. ceterum ejus datae tempus ignoratur: & fortasse non hoc anno 1683. sed ante biennium data est. hanc me meam suspicionem indicasse sufficiat.

(b) Dederant enim se antea in eorundem sodalium disciplinam, in Prussia cum essent, cumque, ut valde credibile est, in braunspergensii seminario instituerentur; de quo seminario Rescius in Hofii *Vita* lib. II. cap. 12. illa memoriae prodidit: *Patres quoque societatis Jesu... ex Italia & Germania in Prussiam ipse primus evocavit, templum assignavit, collegium instituit, redditus attribuit, suppellectilem instravit, & reliqua omnia vitae praefilia maximis suis sumptibus comparavit; ac illis quoque seminaris, ex decreto concilii (tridentini) instituti, curam atque institutionem derivandavit; magnam etiam & nobilissimam filios, plerosque etiam ab haereticis parentibus avulsos, educandos & erudientes commisit; cuius postea Hofii manuali fructus & utilitates in patria nostra eluxerunt.* Puto autem, notens hos adolescentes, Bonelli ab Hofio commendatos, in collegium germanicum fuisse receptos. non enim tum id collegium solis, ut nunc, germanis atque hungaris adolescenti-

bus patebat. vide vol. III. pagg. 424. & 435. ubi tres Pii V. sororis nepotes (in quibus Michael ipse Bonellus fuit) & Joannem Hofium, Stanislaus fratris filium, & Julium Savigniaum collegii germanici fuisse alumnos, reperies. nunc de aliis etiam, ex Gratiani quadam epistola ad Hofium ita utem cognosce:

*Al molto magnifico messer Aluigi Gratiani, mio fratello benemeritissimo. Ve. (Venetias significai puto.) Borgo S. Sepolcro.*

*Carissimo fratello. Il cardinal (Commendatore) m'ha fatto gratia di contentarsi, ch'io possa far andare a Roma quel puto, ch'è rimasto d'Orsino, nostro fratello; il qual puto lo disegno, che sia due o tre anni in collegio germanico, finchè si possa vedere a ciò ch'egli sia atto, per dargli poi quell'indirittura, di che egli sarà più capace. se vi pare di mandarlo, fatelo quanto prima, acciò ch'egli non perda più tempo, & non faccia maggior habito ne' costumi di colà; perchè io credo, ch'io sia già vicino al duodecimo anno. io scrivo a messignor Avogera, che gli procuri un luogo in collegio, & si piglia cura di provveder tutto quello, che sarà necessario al suo entrare, & che, in assenza mia, n'abbia protezione in tutto quel-*

clara habent salutaris doctrinae & institutionis initia, ab iis cum plene perfecteque erudiantur: cujus rationis magnam conluetudinem habere videtur illa societas. Studium meum eis non deerit, neque praeterea cuiquam, quem mihi commendaverit amplitudo vestra illustrissima: cui etiam de eleganti hoc ungu-  
lae (c) munere, quod ad me misit, ago, quas debco, gratias; e

Vol. IV.

lii

ellique

eo quillo, che occorreffe. voi vedete fo-  
lamente, che vada vestito almeno per i  
primi mesi; & soppiate, che nel colle-  
gio non si può vestire se non di nero.  
habbate cura anchora, ch'ei sia condot-  
to a Roma da qualche persona fidata:  
& mandatelo subito, acciò ch'è l'arrivo  
suo non dia ne l'espate. Io scrivo a mon-  
signor Avogaro, che vi mandi la pre-  
sente per buona a posta: il che non du-  
bito, che sarà diligentemente. In col-  
legio germanico sono ambedue i nepoti  
del cardinale, che vi sono stati già tre  
anni, & vi staranno anchora. darette  
ordine al puto de la riverentia & ris-  
petto, che doverà portar loro: che a  
l'incontro io scriverò ad essi, che l'acca-  
rentino. & Dio vi conservi. Di So-  
leiova, a di primo di novembre 1772.

Vostro fratello

Anton Maria Gratiani.

(c) Gratianus libro XVI. de scriptis  
inv. M. pag. 127. editionis nostrae  
Florentinae an. 1746. Capitur item, in-  
quit, isdem flos (in Prussia) animal.  
cujus consimilis cerno figura, nisi quod  
paulo magnitudinis antecedit. cornua,  
ut cervi, magna & ramosa eo tantum  
differunt, quod non crella consurgunt,  
sed flexu recumbunt in dorsum, nec  
terre coram rami, sed lati, ferunt ut  
pedum asperum palmas, junguntur.  
data ad pugnam non videntur; nec fera  
ipsa invadentes canes cornibus, sed calce  
petit, interdum lethali illu. capitur  
sere validis circumdatis plagis, in quos,  
a tergo clamoribus aut canibus alla  
praeceptis, cursu se induit. fuscus sus-  
cipit aleoque, ut ceruae, manifestant,  
atque ad homines effuscant. ungula co-  
rum curari consilium morbum, con-

stant est fere apud omnes opinio. qui-  
dam omnibus ungulis eandem inesse viam,  
quocumque tempore aut modo casu, con-  
tendant; quidam dextra posteriori cru-  
re viventi absque ulla oportere esse, tem-  
pore, quo maxime ardet libidinis fer-  
vis. correptis virbo comitali, cum  
visu sensuque abiato, assilantur, un-  
gulas parte, quantumvis parva, talles,  
excitati credunt. anuli ferunt ex ea  
sunt, quos item qui in digitis habent,  
corripit eo morbo negant & vulgo ser-  
vantur. Itali magnam belliam ad corporis  
mole vocant, poloni onagrum, recentis  
scriptores aliam incidere novum, qua-  
gri, sive presunt apri, quos Africa &  
Asia, & praecipuos Phrygia & Lycia-  
nia ferunt; nec hinc fuisse quicquam  
alicuius Julius Caesar caprarum maxime  
fermarum & pellium varietatem tribuit,  
& multos cornibus esse, & crura sine  
nodis articulisque habere scribit, & ne  
quietis quidem causa provenire, sed  
applicare si arboribus, quos subit a  
venatoribus solere; & cum se fera in  
eos recubant, assilant pondere arbori-  
bus, uno concidere. quarum rerum haec  
visae a nobis, alci nihil convenit. Plinius  
aliam in septentrionalibus arboribus, ja-  
mento similem, nisi proceritas aurium &  
cervicis distingueret, tradit. Huius igitur  
magis distat ungulam dono mis-  
erat Bonello Hofius ex Prussia. misisse  
eum alias ad alios, etc, quae sequuntur,  
litterarum ad eundem datarum par-  
ticulae, quas e Tabul. recel. rom. descri-  
psi, declarant. Ex litteris Joannis Ba-  
ptistae Castaneae, apostolici in Hispa-  
nia nunci, die 20. mart. 1666. Madri-  
to datis: Litterae illastriguae & re-  
verendissime dominationis vestrae, datae

em

estque id mihi cum per se jucundum & gratum, tum vero ejusdem causa, a quo habeo, multo magis.

Quod

ex castra suis Hedeperb (corr. Hellsberg) XXII. Aprilis anni praeteriti, redditas mihi sunt in Hispania eo ferme tempore, quo nuntium de Pii quarti pontificis maximi, abitu, & de Pii quinti electione in summum pontificem hac est allatum. quo scilicet est, ut serius aliquantum (sic) quam debui, ad illas responderem, gratiasque agam de annulis in alcina illa ungula, tam probata, ad me missi: manus mihi quidem gratissimum & valde jucundum, pignus fuit erga me voluntatis atque amoris.

Ex litteris card. Ludovici Simonetae die 30. mart. 1566. Roma datis: Quare ego amantissime parentis meas delevio & precibus committitur, quae sibi, quanti te faciam, non possum hisce meis litteris dominationi tuae illafriffimae non molestus esse, eique negotium exhibere, ut ferat illius bestiae, quam quidam urum esse dicunt, quae in ipsa provincia capitur, & quam etiam mater intellexit magno studio a dominatione tua solere congrui, quo suis oculis valedudinarii opem ferat, velle ei dono mittere pedem illum (si modo is haberi poterit), ut ejus ungulae attactu cunctis vim quandam peculiariter curare morbis quibusdam medendi, quam mater ipsa mea jam pridem ex frustulo quodam, ei mutuo dato, mirifice experta est in duobus nepotibus suis, ex fratre meo senatore praerogatis.

Ex ejusdem Simonetae litteris die 13. jul. eodem anno indidem datis: Binis accepti litteras illafriffimae dominationis tuae, meis responsos, una cum diuilla alia ungula, & septem annulis, itemdemeis. quae mihi omnia valde quidem grata & optata advenierunt, erantque ita perpetuo, non tam ob excellentem illorum virtutem, quam infirmam humanitatem & facilitatem, quibus dominatio tua illafriffima in mitterendis hisce rebus erga me usa est, quod

et ego verbis destituitur, quibus, perinde ac debet, tibi gratias agam pro hac munere, quod, matri meae transmissum, erit loco pretiosi cujusdam thesauri. ceterum, quod dominatio tua reverendissima scribit, non multum se fidere annulis istis, eo quod non sunt ex ungulis ferat a se captae, quia anno superiore nullam illarum ferarum cepisset, ac propterea, si proximo autumno felix captura contingeret, velle se mihi flores ejusmodi ungulae particulas mittere, id, quicquid erit, haud certe posteris a me recusari, sed totum tuae clementiae acceptum, dum ut utroque omnes hoc etiam utrum dominationis tuae illafriffimae quammaxime deinde est capio.

Ex litteris Andradii (Jacobi a Payva) pridie idus Septembris 1566. Olyssipone datis: Alia annuli, quos ac me missi, gratissimi sane mihi fuerunt, & quod plurimi a nostris hominibus sunt, quibus atro bilis leucopica est atque nativa, & quod tuum in me amorem satis declararent, quum ego plurimis maximisque officiis gratificari vehementer cupio.

Ex litteris card. Simonetae die 27. mart. 1567. Roma datis: Felix ter & amplius Polonia, quae non solum viros emittit multis virtutibus & doctrina praestantes, sed ferat etiam indomitos, quos maxime vi praestat ad morbos gravissimos tollendum. nam, superioribus diebus cum pedegre doloribus laborarem, a qua paucis ab hinc annis interdum affligor, unoque ex annulis illis, quos dominatio tua illafriffima anno superiore uno cum diuilla ungula bestiae illius solatiferae ad me me donis miserat, digitum annularem manus ejus lateris, quod per passim dolore affligit, munivisse, intra paucorum horarum spatium omni fere dolore solutus fui. idemque remedium statim etiam

Quod queritur alteris literis, mihi sane molestum est; & causam quidem illustrissimae amplitudinis vestrae suscipiam apud  
l i i 2 fan-

sua expertus, anulum in alteram manum transferendo, cum dolor alterum pedem invasset. quod allevamentum nunquam prius alias perstet extra huius annuli apertum: quamvis hic idem ille sit, quem dominatio tua reverendissima ostendit sibi a quodam aulico fuisse donatum, deque illius fide subdubitare. qui quidem annulus cum solus mihi forte remanserit, ac reliquis annis una cum ungula supradicta jaudiu Mediolanum ad nos transierim, ut tutius ac commodius posthac quam consulere non tam audeo, quam antea. & dominorum meorum saluti, quos eodem invicti podagra etiam aliquando solet prosperare, & apud quos saepe solebat non tam ipsius unguis virtutem, quam donantis insignem humanitatem, qui non eo munere afficit (fort. afficit) super altis oculi sicut efferre, coactus sum demum huius literis precari dominatorem tuum illustrissimum, uti tam deprecor enixissime, ut, quamprimum id illius commodum fieri poterit, vellet, pro ipsa sua humanitate ac liberalitate, de integra aut saltem de alia media ungula nobis providere, quo jam fere deviliat ac medicabilis podagrae afflatus minus posthac formidendus, immo vero plane derideamus.

Atqui plerique remedium illud ipsum, tamquam inane, fortasse potius deridebant. Sed nihil temere in rerum naturalium, quae perhibentur, proprietatibus deridendum est. periculum earum diligentissime est ante faciendum, idque cum saepe tum multissimam iterandum: tum, si contrariis constantibusque experimentis res ipsa revincatur, ea sane repudietur, & si placeat, non derideatur modo, sed exhibeatur atque explodatur. Argentum vivum, quem Mercurium dicunt, tempus fuit, cum curandis corporibus inusile, ac noxium etiam, crederetur.

nunc vix ullus reperitur, qui non admodum salutare fateatur. in podagra quidem ego ipse multo, quam ungulam illam suam bimoneta, salutaris expertus sum. & quoniam illius literas de curatione sua ad Hosium protuli, meas ego quoque de mea ad Iosephum Bertinium, qui nobilem Florentiae medicinam faciebat, anno 1734. datus, proferam. sed prius humanissimam Bertinii epistolam, qua meam elicit, exhibebo:

Molto reverendo &c. Mi permetta il mio stimatissimo padre Girsalano, che io venga a inchinarlo, e le domandi le nuove della sua preziosa salute. io sono per riassumere il mio debole discorso sopra il Mercurio, e potendo forse il maggior pregio con una sua lettera istorica dello stato di sua sanità, quando si contenti, oh! qual grazia mi farebbe a favorirmi! Mi ricordo, che, quando confermai a V. R. l'uso delle pillole, fatte con Mercurio crudo e purgante, contro la gotta, dissi a V. R. che, se avesse avuto qualche calcolo ne i reni, questi le si farebbono moffi, come di fatti seguitò, ed ella gli fece. Due ricriche adunque farci a V. R. e come sia stata della gotta, e se abbia più patito di calcoli. mi farebbe ancora la terza, che è, se abbia riprese altre volte le dette pillole, delle quali mi ricordo pure, che la servii della ricetta, e gliene consigliai nuovo uso prudente, per disciogliere i nuovi calcoli podagrosi, e da i calcoli. Mi sarà gran favore, se mi degnarà di rispostare; ma il migliore sarà il compatire benignamente, come la supplico, il presente incomodo: e con ricordarle sempre la mia devozione e la più stima la prego de i suoi comandi, e a credermi più che ogni altro

Firenza 16. luglio 1734.  
Di V. R. Umilissi. ed obbligatissi. servitore  
Giuseppe Bertini.

Quibus

sanctissimum dominum nostrum: etsi id minime opus sit, cum nemini majori curae sint ejus res, quam suae sanitati. sed hic

Quibus sic ego litteris amice ac plane familiariter respondi.

*Signor dottor mio onorandissimo. Io stammette una libbra, e più ancor, s'ella vuole, di argento vivo, che V.S. illustrissima, al vederli dato da me questo nuovo titolo di onorandissimo, ha subito formate un giuditio temerario, e detto tra sé: „Cogni ha qualche conchero addosso, ed è tornato a patire di gotta, di calcoli, e di orbaggine, da' quali malanni io più sono molti anni, coll'uso del Mercurio crudo e purgante, il liberai; e ben egli ricordevole del consiglio del santo nell'ecclesiastico al cap. 18. non. 1. che dice Honora medicum propter necessitatem, mi dà per la testa dell'onorandissimo, per poi subito rappresentarmi il suo bisogno „. Egli è verissimo, signor dottor mio, iterum dico, onorandissimo, ch'io vi onoro, e vi dovrei, facchè avrò vita, amare, ma non propter necessitatem, ch'io m'abbia o mi creda di dover avere di voi, ma sibbene perciochè colla prodigiosa cura, che, più tant'anni sono, ne' miei piedi, ne' miei seni, ne' miei occhi faceste, veniste a mettermi in istato di non dover in eterno aver più bisogno de' fatti vostri. Dopo ch'io presi la prima volta quelle miracolose vostre pillole mercuriali, durai, siccome voi prognosticaste, o più veramente profeticaste, due interi anni a non saper più, che cosa si fosse gotta, la qual per altro mi fiera per l'addietro renduta il familiarissimo, che a ogni due mesi tra meco, facendomi per senza brillare fino alle belle. Tardò, dopo l'intero biennio d'aspetta, la signorina a visitarmi, e far meco, ma e per pochissimi giorni, e con un'infinita creanza e civiltà, di maniera, ch'io appena ne feci caso; ma non più nait il quale non comportando, ch'io ne molto né poco mi addormentassi con quella frege, tornaste, non più per*

*quaranta giorni, come la prima volta, quando ella era più indovinata, avevi praticata, ma per solo trenta, a usare sopra di me i mercuriali vostri esorcismi. con ciò fu finita la veffazione: colei se n'andò col malanno a Benevento: né di lei dal maggio del 1742. in quà ho più saputo o sentito puzza né odore. Vi ricorderete poi, signor dottor mio, per la terza volta onorandissimo, che, quando io nel giugno del 51. partii di casa per venire a Roma, voi mi premuniste con una vostra bella e lunga ricetta, nella quale mi prescrivevi la maniera di fare e ogni tanto tempo nuovamente uso delle medesime pillole; delle quali ancora mi faceste portare entro a uno scatolino una provvisione da bastare a un intero spedale di pedegrofi. or sappiate, che sono tuttora in essere entro al medesimo scatolino 2. e. se mai capì ne fosse carezza, io son disposto a regalarcelle intatte, perchè ne ne possiate far uso con altri; che a me più non bisognano nèate niente. Ma nè, non me ne voglio più in conto alcuno disfare: ch'io le ho per tanto efficaci, che, col solo tenerle in mia camera, le giudica bastanti, come altrettanti poderosissimi amuleti, a tener da me lontana la gran verbera gottefica.*

*E a calcoli, direte voi, come siamo noi? A questi pare ottimamente, rispondendo io, mio signor dottore, per la quarta volta onorandissimo. anche rispetto a questi sì la sua operazione lo scattolino delle vostre pillole, quantunque chinso e sigillato. dopo que' primi, ch'io feci (e voi profeticaste, che, s'io gli avessi avuti in corpo, gli avrei pur fatti cadere la prima volta quelle vostre benedette pallottoline), non ne ho potuto mai più.*

*Con più, quelle tavolette, che avevano incominciato, se ben vi ricordate,*

hic (d) aliqua interdum perperam fiunt ob rerum actionumque magnitudinem ac multitudine, idque ministrorum, non principum, culpa, quorum (e) illi (f) ignoratione in privatis negotiis nonnunquam abutuntur: quare percommode fecerit, si qua in re, & a quo homine, ac per quos sibi facta sit injuria, ad me scripserit. quo cognito, agam ipse partes meas. quas nulla in re, quae ad ipsum pertineat, desiderari potiar: cui salutarem prosperitatem precor. Romae.

## XVI.

*date, ad affuscarmi la vista, e a convertirmi in sarmento il viatore del leggere, si dileguarono allora, nè mai più son comparsite.*

*Sia pertanto la conclusione, ch'io sia benissimo di salute, e tanto bene, che mi pare di non potere far meglio: e in conseguenza non ho la minima necessità di voi. di cbe tutto, dopo Dio, son debitore a voi, signor dottor mio, per la quinta e ultima volta onorandissimo, e veracissima creatura di Dio medesima: Honora medicum propter necessitatem. etenim illum creavit altissimus.*

*Non dunque per necessità, ch'io abbia presentemente di voi, ma per quella, che una volta io n'ebbi, e nella quale il validamente mi assistete colla scienza e coll'amorevolezza vostra, io vi siso ed onoro: e, contento di avervi fatto questo ragguaglio di me, tante son certo ch'è per ridondare qualche contentezza e compiacenza in voi, e desidero, che voi anzi abbiate necessità di me in Roma, sicchè sate costretto a comandarmi assai cose di vostra serietà, le quali tutte lo eseguirai con piacere summo, col più vivo sentimento di riconoscenza e di siso mi confermo &c.*

Sed, me quidquam dissimulem, quum, post primam curationem illam, totum biennium, post alteram vero totos novem annos integra valetudine fuisset usus, sic, ut vel nullis, vel modicis, perque longa temporum intervalla, pedum doloribus tentarer, anno denique 1757. pridie Kal. octobris die ipso natali meo, quo die annum

aetatis meae sexagesimum inibam, diti me rursus podagrae dolores corripuerunt, diesque consequentes ferme quindecim sane atrociter cruciari perrexerunt. quod ego incommodom, si Bertinio obtemperassem, praecipienti ab initio, ut tertio quoque quartove anno ad remedium illud suum redirem, non dabito quia facile vitare atque effugere potuissem. negabat enim, ullis medicinae viribus deleri atque extinguere hunc morbum posse, immo ne expedire quidem; placatiorem fieri, ac cerique ac repelli tandem, quamdiu itum esset illi obvia, tempestiveque occursum, posse assenabaz: quem mihi audiendum in posterum tempus omnino statueram, ut ex illius praescripto mea cum podagra depugnarem. ac vero is, quo nunc utor medico, vir ille quidem & bonus & doctus, sed paullo fortasse timidior, adduci nondum potuit, ut me sneret bertinianos illos globulos attingere, eorumque vim rursus experiri. ait enim, vereri se, ne, qui mihi olim Florentiae salubres fuerant, il nunc in alio caelo, aliaque aetate, noxii sint. Ita fit, ut, quorum ars ad salutem vitamque hominum est instituta, eorum opinionibus atque consiliis & aegrotare & mori denique debeamus. quod, quoniam & vetus & usitatum & prope fatale est, vix videtur ab homine sapiente posse recusari.

(d) Romae scilicet.

(e) Principum aimirum.

(f) Ministri nempe.



## XVI.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
suffraganeo Leodiensi.

1. Juni  
1582

*Virtutem ejus laudat, & testandi facultatem nomine  
pontificis maximi pollicetur.*

Satisfacis sanctissimo domino nostro ista probitate, & pia ac certa voluntate navandi fidelem & utilem operam tuam ecclesiae tuae. quam consuetudinem servari a te jam tot annos, laetatur sua sanctitas, teque de eo multum & laudat & amat. Quod vero postulas testandi facultatem, scito, facile adduci solere ejus sanctitatem, ut eorum postulationi concedat, quos pie ac simpliciter, justisque de causis moveri intelligit ad postulandum: quo in genere esse postulationem tuam, confidit. quare, cum, quid proprie & nominatim ea in re petas, cognoverit, & Romae fuerit, qui rem ipsam tuo nomine procuraret, libenter tibi in eo, quod honeste concedi poterit, gratificabitur. Vale in domino. Romae. non. jun. m.d. lxxviii.

## XVII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Decano  
Cathedralis Ecclesiae Trevirensis.

*Ut monasterii S. Maximini possessionem nomine camerae  
apostolicae capiat, jussu pontificis max. mandat.*

Mittit sanctissimus dominus noster breve apostolicum, ut tu quoque (a), cujus pietati & prudentiae multum tribuit ejus sanctitas, camerae apostolicae nomine possessionem capias monasterii suburbani S. Maximini, ordinis S. Benedicti; quod, eo mortuo, qui proxime illi praefuerat, pontificia auctoritate, jure & consuetudine, conferendum est. breve ipsum & literas adest venerabilis vir Cosmus Pircaeus, scholasticus ecclesiae vicensis, quem in istius etiam negotii confectione omni studio atque auxilio prosequeris. itaque, quoad monasterium

(a) Ideo quoque dicit, quia non is solum, sed alius etiam, qui infra nominabitur, cum eo possessionem illam,

camerae apostolicae nomine, capere debebat,

rium istud, quemadmodum jus postulat, idoneo viro, qui illam curam & administrationem tueatur, commendare possit sua sanctitas, consilium, operam ac diligentiam tuam adhibebis, ut in possessionem ejus monasterii veniatis (b) camerae apostolicae nomine, repulsis, aut etiam exclusis, quicumque eam occupare auderent, aut jam ausi essent. in quam deinde possessionem cum mittendum curabit, qui apostolica auctoritate illi ipsi monasterio praepositus fuerit; conservatis & attributis eidem (ut omnia melius ex brevi ipso cognoscas) bonis, fructibus & rationibus monasterii omnibus. conquisce omnino ejus sanctitas in religione & prompta voluntate tua, cujus etiam studio & officio omnia, quemadmodum mandat, & oportet, per vos actum iri confidit (c). qua in re, praeterquam quod ipse debito tuo munere fungeris, & judicio sanctissimi domini de te, & praclaro majorum vestrorum instituto respondebis, inibis etiam ab eo non vulgarem gratiam, cujus referendae occasionem semper benignè complectetur. Vale in domino.

(b) Tu scilicet, tecumque Piraeus. sum archiepiscopum die 8. sept. data; & infra suo loco recensenda, cognoscat, cecidisse, ex epistola ad trevetan- setur.

## XVII.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Reginaldo

Domino de Beaulne. (a)

*Ut se Romae, purgandorum quorundam criminum causa, sistat, pontificis max. nomine hortatur.*

Quod maxime cupiebat sanctissimus dominus noster, & quod secus esse non sibi facile persuadere poterat, id libenter cognovit ex tuis literis, quibus te purgas & causam tuam vehementer defendis. quae res ut aliquam spem habet innocentiae tuae, sic illud, quod idem tu prudenter vides, ad liberandum te omni non solum culpa, sed etiam suspitione

(a) Quo planius totum hoc Reginaldi hujus negotium intelligatur, tenas illas Pii V. de eadem re litteras exhibebo, quas Laderchius in *Annales eccles.* ad an. Chr. 1569. tomo xxiii, pag. 143. intulit.

## I.

„Charissimae in Christo filiae nostrae Catharinae, francorum reginae christianissimae.

„Pius PP. V.

„Charissima &c. Et literas majestatis tuae, prima Julii die ad nos datas,

cione criminis, est necessarium, Romam ut venias, coramque, ut scribis, integritatis tuae perpetuitatem tuare. praefens enim defensor tua evellat ex animis aliquorum, si qua irrepsit in eos incommoda ex criminationibus opinio; confirmabit eorum iudicium,

data, & ea, quae super domino de  
Beaulne nobis purgando, ejusdem-  
que doctrina & moribus nobis pro-  
bandis, diligenter admodum & effi-  
caciter ad nos scripsit, benigne co-  
gnovimus. quamvis autem, pro  
tuo catholicae fidei zelo, nobis non  
incognito, testimonio tuo eam,  
quam aequum sit, fidem habeamus,  
tamen, quia, praeterquam quod  
fieri posse videmus, ut fortasse deci-  
piaris, ita non propterea tibi caete-  
risque catholicis principibus, de  
aliorum fide & moribus testificantibus,  
credere debemus, ut nostram  
ipsi conscientiam negligamus, praer-  
sertim in iis rebus, quae anima-  
rum, ab omnipotente Deo fidei no-  
strae in primis commissarum, salu-  
tem respiciunt. ex multis autem  
oneribus, quibus, in hoc apostoli-  
cae servitutis officio constituti, quo-  
tidie premimur, nullum gravius esse  
experimur, & in quo omnipotenti  
Deo magis nos ipsos probare debeamus,  
quam ecclesiarum, bonis fide-  
libusque pastoribus committen-  
darum, curam. quae res, cum sem-  
per illa quidem magni in ecclesia  
Dei fuit momenti, tum hoc praeci-  
pue tempore, quo, peccatis nostris  
facientibus, tanta haereticae pravi-  
tatis peste laboramus, ejusmodi est,  
ut omnia & diligenter circumspicere  
& prudenter cavere debeamus. Nam,  
quod a nobis petis, ut venerabili  
fratri, cajacensi episcopo, nostro  
& sedis apostolicae apud christianis-  
simum regem, natum totum, nun-  
cio, iudicia contra praedictum do-  
minum de Beaulne committamus,  
ut de illis se apud cum purgare pos-  
sit, id ejusmodi est, ut neque recte  
neque sine alterius injuria fieri pos-

sit. quod enim charissimo nobis in  
Christo filio, regi catholico, de  
causa archiepiscopi toletani, alibi  
quam apud nos cognoscenda, non  
concessimus, id majestati tuae sine  
illius injuria concedere non possumus.  
Quocirca majestatem tuam ro-  
gamus, ut huic satisfactioni (fort. ex-  
cusationi) nostrae iustissimae acquie-  
scens, ea impetrare a nobis velis,  
quae iuste & recte impetrari possunt:  
caeteris autem in rebus sibi persua-  
deat, nos desideriis suis, quantum  
cum domino poterimus, semper esse  
satisfacturos. Datum Romae apud  
S. Petrum sub annulo piscatoris die  
29. aug. 1549. pontif. nostri anno 4.

## II.

„Dilecto filio, nobili viro, duci  
andegavensi.

„Pius PP. V.

„Dilecto &c. Quod a nobis per  
litteras tuas, 2. junii die datas, tan-  
topere nobilitas tua postulavit, ut  
dominum scilicet de Beaulne, a cha-  
rissimo nostro in Christo filio, rege  
christianissimo, fratre suo, ad mel-  
lensem ecclesiam nominatum, ad  
eamdem ecclesiam admittere, eique  
litteras apostolicas nostrae confir-  
mationis concedere velimus, id,  
multarum rerum gratia, vellemus  
ejusmodi esset, ut in eo nobilitatis  
tuae postulatus recte atque honeste  
satisfacere possemus. sed nos, quam-  
vis tuo, christianissimaeque reginae,  
matris tuae, testimonio, tam, quam  
aequum est, fidem habeamus, ita  
tamen tuae ejusdemque matris tuae  
testificationi credere debemus, ut  
nostram ipsi conscientiam, in tanta  
praesertim re, nequaquam negligamus.  
nam, praeterquam quod fieri  
posset, ut & majestas tua & tua no-  
bilitas

dictum, qui de te recte sentiunt & loquuntur; maxime vero propensum in te animum sanctissimi domini nostri conservabit, qui adventum huc tuum omni & patrio semper studio & amore  
Vol. IV. K k k re com-

hilitas in ejusmodi hominis judicio  
decipiantur, nostrae praeterea neque  
gravitatis neque prudentiae esse vi-  
detur, in mandanda alicui, prae-  
sertim de haeresi suscepto (*corr.*  
suspecto), ecclesia, aliorum potius  
judicio, quam nostro, stare. nec  
vero, quia, ut scitis, praedicto do-  
mino de Beaulne per valetudinem  
suam neque antea licuerit, neque  
nunc ob eandem liceat ad apostolica  
se limina conferre, sequi apud nos  
& sedem apostolicam de his, quae  
tibi obijciuntur, canonice purgare,  
idcirco illius commodi majorem,  
quam officii & conscientiae nostrae  
rationem habere debemus. homi-  
nem enim, de haeresi suspectum,  
adversus quem multa sunt legitima  
indicia, sine canonica satisfactione  
ad ecclesiam regendam admittere ne-  
que prudentiae neque iustitiae nos-  
trae esse videtur. quocirca a nobi-  
litate tua petimus, ut, aequissima  
excusatione nostra accepta, his re-  
bus contenta sit, quae recte & iuste  
feri possunt; sibi que persuadeat,  
nos, si qua ulla alia re ipsi gratifi-  
cari cum domino poterimus, nos-  
tram erga se paternam benevolen-  
tiam desiderari, numquam passuros  
esse. Datum Romae apud S. Petrum  
sub annulo piscatoris, die 29. aug.  
1569. pontif. nostri an. 4.

## III.

Dilecto filio, domino de Be-  
aulne.

Pius PP. V.

Dilecte &c. Literas, pridie non-  
nulli datas, accepimus, ex quibus  
desiderium tuum adeundi sanctae  
hujus sedis apostolicae limina, ut  
nobis te super his, quae tibi obij-  
ciuntur, purgares, & agnovimus &  
vehementer in domino commenda-

vimus. excusationes quoque tuas,  
quo minus id facere possis (\*) & ipso  
postulasti, & per charissimam nobis  
in Christo filiam, reginam, dile-  
ctumque filium, nobilem vicum,  
ducem andegavensem, natum suum,  
postulandum curasti, ut ea, quae  
adversus te nobis indici sunt, com-  
gnosceri negotium istuc vel nostris  
(*fort.* nostro) vel (*fort.* &) sedis  
apostolicae apud christianissimum re-  
gem nuncio, vel cui nobis placeue-  
rit, eodem nuncio adstante, com-  
mittamus, in ea re nullo pacto po-  
stulatis tuis satisfacere recte possu-  
mus. quod enim nos charissimo in  
Christo filio nostro, regi catholico  
in archiepiscopi toletani causa, ali-  
bi, quam apud nos, cognoscenda,  
non concessimus, id tibi, ejusdem  
reginae, ducisque, ejus filii, ro-  
gatu, concedere sine manifesta ca-  
tholici regis injuria non possemus.  
qua de re pluribus verbis ad reginam  
christianissimam, ejusque filium,  
ducem andegavensem, scripsimus,  
a quibus caetera cognoscere poteris.  
Datum Romae apud S. Petrum sub  
annulo piscatoris, die 29. aug. 1569.  
pontif. nostri anno 4.

Subdit autem Laderchius; *Cer-  
tum est, irritas pariter & regis (Caro-  
li IX.) nominationes, & reginae (Ca-  
tharinae medicae) ac andegavensi  
(Henrici) fuisse preces: cum inter mel-  
dantes episcopi de Beaulne minime re-  
cessus habeatur, & praefato de Til-  
let (Joanni: qui a decembri anni 1569.  
ad decembrem an. 1570. meldenfem epi-  
scopatum tenuit) Ludovico de Brece  
subrogatus fuerit.*

Eandem Pii V. in ejusmodi cau-  
sis non nisi Romae cognoscendis con-  
stantiam, in duobus illis, qui in haer-  
esis suspicionem venerant, videre li-  
cet;

re complectetur: neque ego quicquam a me desiderari patiar, quod praesenti tibi opera & cura mea praestari possit. quid postulet vera ratio retinendae & augendae existimationis ac dignita-

et; ad quos card. Commendoni in eam rem literas et tabulariolo meo has prompo:

*Al dottor Lama (Giovanni Maria). Vienna.*

*Signor dottor mio. V.S. ha pur certa, che non s'inganna ne l'opinione, che ha de l'animo mio verso di lei. ma, come le ho scritto già molte volte, le cose sue, per quanto si vede fin qua, non hanno rimedio, se essa non si costituisce a dar conto de la sua fuga & de i fatti suoi: se già il tempo non aprisse qualche occasione d'ajutarla, la quale, per quel poco, che potrà & che saprà, non lascio di passare. con che conforto V.S. a comportare fra tanto questo travaglio, che manda la disgrazia & il mondo, con quella costanza d'animo, che conviene ad buono letterato, & di valore: & me le raccomando di cort. Di Roma. a li 22. febbrajo 1567.*

*Al medesimo. Vienna.*

*Magnifico signor dottore. E' venuto qui vostro fratello, che certo per le lacerime, che sparge per voi, & per l'affettione, che vi dimostra, è degno d'esser da voi havuto carissimo. lo gli ho prestato quel poco ajuto & consiglio, che ho potuto. si ha dato un memoriale in congregazione de l'inquisitione. ma io per me credo, che tutto sia indarno, come ho detto a vostro fratello, il quale credo, che vi scriverà dispiacemente il tutto, consolatelo con la coscienza vostra. & con la volontà del signore Dio, finchè a sua divina maestà piaccia di far conoscere la vostra innocenza. & rimettendosi nel resto a quanto vi scriverà vostro fratello, prego il signore Dio, che vi conservi. Di Roma. a li 6. di decembre 1570.*

*Supplicia autem libelli, qui in proximis literis commemoratus est, exemplum hoc reperi:*

*Gio. Maria de la Lama, medico napoletano, ritrovandosi in Vienna, dove già più anni esercita l'arte sua di medico, si trova esser nominato nel santo officio de l'inquisitione per suspitione havute di lui in cose di religione. esso, ancora che ne l'animo suo sia pieno non essersi mai discostato un punto da quello, che crede & comanda la santa madre chiesa, nondimeno per poter vivere anco in quelle parti con maggior pace de la sua conscientia, & acchiachè, se ha commesso peccato alcuno in simile genere, con farne la penitentie impossibile, sia restituito in quello stato di grazia con santa chiesa, in che sono gli altri fedeli cristiani, supplica humilmente V.S. illustrissima ad intercedere appresso la santità di nostro signore, che per clementia sua, & per le viscere di Gesù Christo, nostro salvatore, le piaccia commettere la causa del detto Gio. Maria in quelle parti o al reverendissimo vanto apostolico, o a chi giudicherà la santità sua; ch'egli è pronto a ricevere & essequire con ogni humiltà tutta quella penitentie, che gli sarà imposta per quello, ch'egli per sua ignoranzia o negligenza havebbe peccato: acchiachè, non havendo egli altro al mondo di che vivere, che l'arte sua, non habbia da lasciare gli avviamenti, che ha, per venire a rappresentarsi al santissimo tribunale di Roma, con dispendio & ruina de la stato suo. Ch'egli, mentre è stato in quelle parti, sia sempre vissuto & viva catholicamente, astentandosi anco da ogni conversazione d'heretici, & frequentando i santissimi sacramenti de la chiesa, possa dar testimonianza molti buoni catholici, che lo conoscano, & tutti i ministri di sua santità, & particolarmente gl'illustrissimi Varcivescovi & Commendanti. Vostro illustrissima signoria è pregato per l'amor*

gnitatis tuæ, & refellendi, quæ tibi crimini data sunt, probandique omnibus perpetuum istum catholicæ sententiæ tuæ sine ulla offensione cursum, intelligis. suæ certe sanctitatis non

K k k a modo

*L'amer di Dio a pigliare questa pietosa  
protezione del detto Gio. Maria; il  
quale pregherà perpetuamente il signore  
Dio per ogni felicità di V. S. illu-  
strissima.*

Sed, quod petebatur, non modo sub Pio V. sed ne sub Gregorio quidem XIII. potuit impetrari. impetratum denique est sub Sixto V. cujus hæc ad Rodolphum II. Imper. litteras ex eodem tabulario habeto:

Charissime &c. Quas litteras majestas tua superiori anno V. non. maji ad nos dedit de Joanne Maria Lama, medico neapolitano, ete nobis hinc modo diebus redditæ sunt. quo factum est, ut serius ad eas majestati tuæ rescribamus. in iis postulas a nobis, ut hujus Lamæ causam hæresis, cujus ille crimine arcescitur, cognoscendam alicui praelato, in tuis regnis commoranti, committamus. nos, cum, pro paterno nostro erga te tuoque animo, nullum locum gratificandi tibi libenter prætermittamus, retulimus hæc ipsa de re ad congregationem sanctæ inquisitionis, & compérimus, nec unis ei nec levibus ex causis judicium hæresis apud neapolitanos fuisse intentatum, quod ipse ac subiret, non solum Neapoli, sed etiam ex Italia profugit. quæ res magnopere auxit depravati ac male sibi conscii illius animi suspicionem. itaque, in magna voluntate, qua tenemur, gratum tibi faciendi, rationem postulati tui habere non videmur posse. neque enim, quæ Neapoli admissa dicuntur, in Germania cognosci ac dici dicari possunt, neque institui atque instrui recte causa, tam longe remotis testibus, quibus accusatio & defensio necesse est innitatur. quod cum ita sit, nos tamen, ne quid ma-

jestati tuæ negatum, quod concedi possit, videatur, si ille fateri crimen, & quæ male sensit de fide, rite abjurare ac dammare in animum induxerit, nos dabimus hoc majestati tuæ, ut rem nuncio nostro committamus, qui illum, erratum suum agnoscentem, & ex animo poenitentem, absolvat, & in ecclesiæ premium recipiat. Interea cogit nostra erga majestatem tuam summa benevolentia & paternus amor, te ut in domino commoneamus, cogites non solum quem periculosum, sed etiam quam alienum a tua pietate, virtute, fide erga catholicam religionem sit, hominem, hæresis suspectum, atque ob id patriæ profugum, domi tuæ aut fratrum tuorum habere, & ad valetudinis atque corporis curationem adhibere eum, qui ipse mortifero animi morbo sit affectus. cum enim catholicum imperatorem decet domesticarum rerum ministris non aliis, quam catholicis & probatis, uti, tum id a te, propter insignem pietatem atque fidem tuam, maxime expeditur. Nos tibi & paternam benedictionem nostram impartimur, & a Deo propera omnia precamur. Datum Romæ. V. Kal. apr. M. D. LXXVII.

Commendoni autem ad alterum, quem supra significavimus, litterarum, quibus, ut opinor, februarii 22. 1570. datæ, hæc sunt:

*Al signore Cospietro (Giovanni Maria).*

Molto magnifico signore. Io feci con vostro signore l'ufficio impoſſoni da sua maestà cesarea (Massimiliano II.) per servizio di V. S. il quale ufficio se bene su molto accetto a suo santità, che havuto in quella considerazione, che conviene a la maestà de la persona, che

raccom-

modo justitiam & aequitatem, sed pietatem & charitatem in te praecipuam cognosces. Vale in domino. Romae. iul. non. jul. m. d. LXVIII.

XIX.

*raccomandò il negotio, nondimeno sua beatitudine, mi rispose, che, non essendosi fin qui mai costumato, che le cause, cominciaste nel tribunale de l'inquisizione di Roma, ne seno cavate, & rimesse altroue, non le pareva in alcun modo introdurre questo esempio: ma il bene, che, essendosi V.S. costituita qui, l'arrebbe sotto expellere con ogni clementia & charità, & ancho con presenza, per l'interessione de la march sua cesarea. Ch'è quanto mi occorre circa ciò far sapere a V.S. & nostro signore la conserti. Di Roma.*

*Al signor Gio. Maria Castelvetro.*

*Magnifico signore. Il memoriale, che mi fu dato da V.S. per l'offitio, ch'io haveva da far per lei con nostro signore, in nome di sua march cesarea, conteneva, che si dimandasse gratia, che la cognizione de la sua causa fosse rimessa a Ferrara; & del medesimo tenore anchora fu il memoriale datomi per lei da l' eccellentissimo signor duca di Ferrara: secondo il quali la scil l'offitio con sua beatitudine, & ne riportò la risposta, che notificai a V.S. Hora ho inteso da la lettera sua di 12. d'aprile la sua intenzione, ch'era stata di supplicare la gratia de l'errore, da lei commesso, & non la rimessione de la causa. Il che se mi fosse stato significato ne li sudetti memoriali, io horei eseguito così quest'ordine, come feci quello; non essendomi venuto a core il servir la march cesarea in qualunque cosa, che mi comandò, di quello che a V.S. stessa fu il suo*

*negotio: a la quale, oltre il rispetto sopradetto, mi sarà ancho caro, per conto de la persona sua, poterle fare servizio. onde non restarò di tentare di nuovo quella, che da V.S. mi è scritta, con ogni autorevole diligentia, & le darò avviso di quanto succederà. & Dio la conserti. Di Roma. a il 19. aprile 1570.*

*Joannes autem Maria Castelvetro Ludovici frater fuit; in cujus Ludovici Vita, a Ludovico Antonio Muratorio conscripta, & Lugduni anno 1572. edita, haec de utroque pag. 40. leguntur: Il Castelvetro (Ludovico) fu condannato & scomunicato (an. 1561.), a cagione nondimeno della sola contumacia, come presunto reo delle colpe, a lui opposte, & fu publicata la sentenza co'solli riel. & Giovan Maria suo fratello, per avergli tenuta compagnia, fu rigorosamente citato a Roma sotto pena di scomunica: alla quale citazione non essendosi egli scusato voglia di ubbidire, gli convenne dipoi andar rammingo col fratello, non senza gravi danni suoi & della famiglia. Ludovici mors contigit, ut auctor est idem Muratorius, Clavennae in Rhætia (non Basilea, ut Pallavicinius lib. xv. Hist. concil. trid. cap. 10. num. 15. alios auctores sequutus prodidit), die 21. febr. an. 1571. Illud obiter monebo, errorem typographicum irrepsisse in illum ipsum Pallavicinii historiae locum, in cujus marg. ita scriptum est: Il primo suo (di Ludovico Castelvetro) essame fu nel 1560. agl' 11. d'ottobre, il secondo a' 14. il terzo ed ultimo a' 17. Pro 1560. corrigi 1561.*



## XIX.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Joanni Veto.

*Hominis officia sibi admodum grata, & rem gallicam  
magnae curae esse confirmat.*

19. Jul.  
1568.

**J**ucunda mihi est & memoria mei tua, & sermo de me honorificus: utrunque signum humanitatis tum tuae, tum Hannibalis Oricellarii (a), egregii viri, & mei studiosi. in iis vero, quas mihi tribuis laudes, quod attinet ad reliqua, nihil agnosco, praeter summam quandam cupiditatem id assequendi, ut talis sim, qualem scribis. in studio certe & amore juvandi & fovendi rem gallicam, & in observantia etiam illustrissimi ac praestantissimi viri, patroni tui, neminem mihi unquam praeferrī patiar. quae cum re magis praestare cupiam, quam verbis efferre, tibi tantum & de humanitate literarum tuarum, & de tali tuo in me animo gratias ago. quod reliquum est ipse idem Oricellarius pluribus coram persequetur. &, ut finem scribendi faciam, me totum tibi trado & commendo. Romae.

11. id. Jul. M. D. LXVIII.

## XX.

(a) Oricellariorum sive Auricellariorum (italice *de' Rucellai*) familia, insigni inter florentinos cum vetustate tum nobilitate ac dignitate censetur. Hannibal hic autem fuit, ut opinor, ex eorum nobilium florentinorum numero, qui, Catharinae, Laurentii Medici florentini, Urbini ducis, filiam, Henrico, aurelianensium tum duci, deinde gallicorum regi, nuptum collocatam, ad maritum anno 1532, proficiscentem persequenti, in Gallias subfiterunt, praecipuum apud illam & honoris & gratiae locum obtinentes. Hannibalis certe consiliis atque opera plurimum usum esse Catharinam, constat. Laderchius in *Annal. eccles.* tomo XXII. ad an. 1567. pag. 178. col. v. *Regina*, inquit, interea de infidelis sibi, ac regi (Carolo IX.) infrastru, Romanis missis *Hannibale Auricellario*, pontificem (Pium V.) admonerat, exire eum deprecari, ut, in tali ac tanta necessitate, tum regiae majestatis, tum catholicae religionis periculo occurreret,

& pag. 386. col. i. Cum enim, inquit, *Hannibal Auricellarius*, quem a Catharina regina ad pontificem missus dixerat, per Sabaudiam ad catholicum regem in Hispaniam migraturus esset, *hunc Pius in mandatis eo dedit, de quibus tum cum ipso Sabaudiae duci, tum cum Hispaniae rege, sus etiam nominat, differere vellet, ut saltem Galliarum regi ac regis quovis subireni possit cum iis rationibus loqueretur.* Sed de Oricellarii adventu illo Romano, recente tum re, certiora haec Gratianus ad Tomickium die 18. oct. an. 1567. scripsit: *Rex (Carolus IX.) omnibus incolumibus Lutetiam se recepit: unde consilium a regina Romanis missis est Hannibal Oricellarius, qui pontifici saluum esse regem nuntiaret, cum de tota consulatione edoceret, & auxilium posceret adversus communem reip. christianae periculum.* h. postidie Kal. octobr. Lutetia profectus, adhibita celeritate, 11. idem, decimo die Romam venit. narrat &c.



## X X.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus  
 Archiepiscopo Senonensi.

*Epistola officiosa.*

**Q**uod mihi testimonium dederat & catholicae pietatis & praestantis ingenii atque consilii amplitudinis tuae reverendissimae, cum quadam tua in me benevolentia conjuncti, Annibal Oricellarius, elegans & industrius vir, id me maxime tibi devinxit. quod vero tu praeterea propensum animum in te meum, cupidumque navandi tibi studium & operam in omnibus, quae amplitudini tuae grata esse intelligam, ab eodem Oricellario cognovisti, id mihi jucundissimum fuit, quare, si quid erit, quod ego amplitudinis tuae causa possim, videbis, me & religionis & virtutis tuae, & significationis tui in me amoris, quam mihi dedisti humanissimis literis, peramanter meminisse. mihi vero si quid usu venerit egere opera benignitatis tuae, quam cupide detulisti, non deero tempori. Deum precor, ut amplitudini tuae reverendissimae salutaris omnia & laeta concedat,

## X X I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Fratri  
 Matthiae Papiolo.

27. Jul. *De Generalis confirmatione id pontificem max. decreturum,*  
 2544 *quod aequum fuerit, significat.*

**R**everende pater. Ex literis tuis, die v. proximi aprilis ad sanctissimum dominum nostrum datis, & ex praesente societatis vestrae procuratore cognovit ejus sanctitas quid & actum sit a vobis, & praeterea cupiatis. quibus de rebus iussit me ad omnia suo nomine respondere; confecta vilitatione vestra, relativae omnibus actis istis ad ejus sanctitatem, quemadmodum debent & expectantur, tum ipsum id acturum & decreturum esse de confirmatione Generalis, quod Dei benignitas annuerit, tuae vero interea atque omnium vestrum partes erunt Deum orare pro incolumitate sanctissimi domini nostri, & ea petere assidue a Deo & sperare, quae communi saluti & dignitatur

gnitati vestrae sint necessaria: cuius rei & sanctissimum dominum nostrum, & me, & omnes fautores & adjuutores habebitis. Vale & gaude in domino. Romae. xvi. Kal. aug. m. d. lxxviii.

## XXI I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Fratri  
Joanni Strackmano. (a)

*Quae de belgicis rebus Strackmannus nunciarat, ab iis pontificem max. varie esse affectum, significat.*

28. Jul.  
1568.

**A** Mamus diligentiam literarum tuarum (b), quibus subtiliter omnia persequeris; ut non minus in tristibus, quam in laetis nunciis & dolor & laetitia pietate & christiana veritate

(a) Datas ad hunc eundem Strackmannum a card. Bonello litteras habes supra pag. 264. quas cum suis adnotationibus vide.

(b) Quas eisdem litteras Bruxellae datas die 6. Jun. 1568. intulit Laderchius in tomam xxiii. *Annal. eccles.* pag. 132. Sunt autem huiusmodi: Dedit manu osculo cum omni humilitate ac supplici mel commendatione praemissa, vestras illustrissimae dominationi, quas vobis, vestro gratias, quod in suis litteris de data duodecim Kal. maji, quas cum ingenti recepi gaudio, ac iteratis vobis legi pridie iunii, tam paternae & efficaciter in omnibus nostris anxiosis, quibus iuste affligimur, consolari me dignetur. spero, tandem acquiescentiam Dei adversum nostram patriam iram atque indignationem, precibus atque meritis sanctissimi domini nostri ... necnon illustrissimae vestrae dominationis atque ceterorum piorum in claritatem convertendam ... Labentissimae acquiescentes nos omnes consilio illustrissimae vestrae dominationis, quanto potius favore (int. servare) non cessabimus invocare tam plene deusiam Deum nostram, ut magis quousque effulgent super nos splendor divinae suae gratiae; cuius singulari be-

neficio a nostris militibus caeco fure, in seculo D. Merici evangelistae, supra Trojensem superius, non procal a civitate rurewondensi, circiter duo milia tam haereticorum, quos rebellantium, ac capti duo admodum nobiles, dominus de Villiers, & dominus de Du, atque unus non dico praedicator, sed pestiferus seductor. non tamen, hac clade accepta, acquiescunt haeretici: sed paulo post iterum congregari coeperunt in regione Frisiae (quae est ultima & postrema pars nostrae patriae inferioris, vicina Westphaliae, & regno Daniae, & ducatus Saxoniae) sub duct atque capitante, comite Ludovico de Nassau, fratre principis Orange. contra quos ab illustrissimo duct Albano nunc cum fuissent nobilissimus atque religiosissimus, atque patronus omnium religiosorum, potissimum pater noster conventus bruxellensis, comes de Alinbergh, vel Atraberg, tamquam capitaneus generalis, cum nonnullis hispanis militibus, & comes de Meghen cum nostro burgundico milite; priusquam copiae auborum finem essent iunctae, neficio quo Dei iudicio, aut quia frigidi sumus nimium in placanda Dei ira, seu quia, ut olim cum filiis Israel (Nahum 1.) ita nobiscum agere voluit ... aut certe quis aderat tem-

pus

- e tate temporetur (c). ac dolendum quidem est in summa hac temporum perturbatione & summa hominum miseria, qui usque adeo sanguinis profusione delectari videantur. quamquam miserrimi illi, qui, a Deo simul & a suo rege deficiente, ad interitum ruunt sempiternum: beatissimi vero, qui pro salutari Jesu Christi religione proque regia fide occubuerunt. quae sane  
d felicitas isti contigit clarissimo duci de Arenberg (d), quem, ut

percepissent coronas pro laboribus, ecce, nostris & omnium catholicorum munus malo ac detrimento & morte, dum multum diuque ipse invictissimus atque pietissimus comes Alimberg (qui per multos annos, nomine regis & catholice majestatis, fidelissimus Frisiae sacrae gubernator, optimusque illius regionis duxerat militem) resistit feruari hispanorum militum, non ferentium dilationem, nec violentiam expellere, donec comes de Mighen cum suo milite eis esset conjunctus: ubi tandem comes Arenberg importunitatibus hispanorum atque morminationibus, & proposito eis periculo, in quo per exploratores noverat eos constitutos, si facies non expellerent: cum videret ipse comes Alimberg, se nihil proficere, nec amplius posse continere hispanum militem, veluti futurum iam Christi martyrem, ut confido de Dei bonitate, projecit se in hostem (fort. hostem); e quibus dum multos animos levissis prostravisset (fort. prostravisset), & fratrem principis Orange, atque Ludovicum Nassau, nomine Adolphum, vehementissimus illu occidisset, ipsiisque comitem Ludovicum graviter vulnerasset, cum ipse comes Alimberg cum suis paucis cingeretur, & antequam ad hostibus oppugnaretur, qui multo erant plures numero, etiam sub ipso successore duo equi corruissent, & pedes manibus inimicorum vitam abfussisset, tandem, ut spero, valent Deus tanto labori & certamini felicem atque beatum imponere finem, illu bombardae (proh dolor!) & neque hac scribere, nisi abundanter prorumpant lacrymae) caeditur religiosissimus ipse comes Alimberg, una

cum quingentis militibus hispanis, tribus capitaneis, & quinque egregiis venustissimis hispanorum, die 29. maji. itaque perit ibidem tantus comes cum il Terzo di Sardegna, ut vocant: eorum morte in maximum dolorum meritisque omnes catholici ceciderunt. sed pietissima uxor comitis praedicti inconsolabiliter lamentatur, plangitque ac suspirat continuo ob mortem charissimae atque dilectissimi sui mariti; quem non cessaverat ipso, utpote vicino, & singulari patrono, fratribusque nostris conventus ferventissimis precibus assidue commendare. o quam vellem nobilissimam atque pietissimam hanc dominam in omnibus suis maximis angustiis a sua sanctitate dignam esse habitam, quae litteras occiperet consolatorias. & licet haec, pace suae sanctitatis, a me ipso scribam, non dubito quin maximam offerrent consolationem &c.

(c) temperator cod. vatic. pag. 104. unde hanc epistolam promissam. Emendavi. sed & praecesserant aliqua, & aliqua subsequenter non minus emendationis indigentia; quam tamen sine meliorum codicum opte adhibere non sum ausus.

(d) In superioribus Stradaiani litteris hic idem comes nunc Alimberg, nunc Atemberg, nunc Arenberg, nunc Alimberg, nunc denique Alimberg vocitatus est. alibi Orlimberg & Arenberg appellatum animadverti. malui Haraeum sequi, qui in Analogis tumultuum belgicorum belga ipse Arenbergium constanter appellat, & Joannem Lignum, Arenbergae comitem, fuisse dicit pag. 87.

ut scribis; catholicae veritatis defensorem acerrimum & religiosorum patronum, pugnantem praelia domini, tanquam unum ex veteri illa machabaeorum sanctitate ac fortitudine, ad caeleste praemium decebat evolare. quod illustri faeminae, ejus conjugii, magno solatio esse potest: quae, quoties de clarissimo viro meminerit, toties laetari debebit, se fortissimo Christi martyri matrimonio fuisse conjunctam, qui pro ejus salute oret in caelo. quae cogitatio & sanctissimi domini nostri & nostrum omnium pro illius morte susceptum dolorem valde levavit. Ad optimam istam mulierem, tuo monitu, consolandi gratia scriptum est breve (c) sanctissimi domini nostri, cui has ad te literas adjungere voluit ejus sanctitas; quae tibi quoque felix sacrae benedictionis munus benigne impertit. Vale in domino. Romae. v. Kal. aug. M. D. LXXVIII.

Vol. IV.

LII

XXIII.

(c) Hoc idem Pii V. breve (siveavis epistolam dicere) a Poggiano, ut valde credibile est, scriptum, transmissam hoc ex eodem illo Laderchii *Annali eccles.* tomo XXIII. pag. 134.

11 Dilectae in Christo filiae, nobili mulieri Margaritae a Maria, Relictae (sic) comitis de Arembergh.

12 Pius PP. V.

13 Dilecta &c. Obitus conjugis tui, comitis de Arembergh, cujus memoria in benedictione sit, eo nos maerore affecit, quem talis viri mors tam alieno tempore postulavit. etenim jam antea audieramus, quam catholicus ille vir, quam fortis & constans catholicae ecclesiae propugnator ac defensor esset; quam egregiam operam in bello adversus haereticos & antea in regno Franciae navasset, & hoc tempore in partibus istis navaret. itaque catholicum regem & pios omnes maximam fiduciam fecisse judicamus, amisso tanto viro, in tanta praesertim talium virorum & ducum penuria. etiam autem & publico damno commoveretur, & tuo etiam privato dolemus, tamen & superiora ejus in catholicam religionem merita recordantes, & hoc recens considerantes,

11 quod, ut Christi fortissimus athleta & tanquam martyr, interit, tantum adest, ut ejus causa dolendum esse existimemus, ut in maximi & singularis beneficii loco praeclarum mortis genus a Deo accipiendum esse censamus, & cum eo praeclarissime actum fuisse putemus, qui spiritum, quem a Deo & creatore suo acceperat, pro ejus honore & religione fortissime pugnans illi reddiderit. proinde paternae te cum benedictione nostrae salutantes, hortamur, ut tu quoque tantum divinae misericordiae in eum beneficium grato accipiens animo, lugere tanquam mortuum desinas, qui, sicut de Dei misericordia confidimus, ad meliorem & veritiorem vitam ex hujus vitae miseriis transiit. hoc ut erga te suageretur officio, tali tuo tempore, addacti (fort. adducti, vel additi) fuimus studio, quod erga ipsum maritum tuum, pro ejus virtute, & meritis in catholicam religionem, susceperamus, quod (fort. quodque) erga domum ejus conservaturi sumus, & si qua occasio dabitur, etiam aliis officiis declaraturi. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo piscatoris, die 21. Julii 1568. pontific. nostri Anno 3.

## X X I I I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Stahislao Hosio  
Card. Varmienſi.

7. aug. 1768. *Quid de indulti prorogatione, Gneſnenſi capitulo concedenda, pontifici max. videatur, ſignificat.*

**E**T ex literis illuſtriſſimae amplitudinis veſtrae & coram ex procuratoribus gneſnenſibus, quos etiam veſtra commendatione multo libentius audiui, eorum cupiditatem cognovi de indulto prorogando; cauſas etiam dūlici, quibus ſibi videri dicunt, jure ſe in ea poſſeſſione indulti poſſe permanere. qua in re eſſi multum quidem apud ſanctiſſimum dominum noſtrum valet, ſicuti valere debet, teſtimonium amplitudinis veſtrae illuſtriſſimae, tamen, quod & ipſa ſapienter proferre voluit de oppoſita auctoritate tridentini concilii, multo etiam magis movet ejus ſanctitatem, cujus praecipuae & maximae illae partes ſunt, efficere, ut ea decreta ſerventur. quare, cum res ejuſmodi ſit, ut in utranque partem deliberatione indigeat, cogitare ſe velle dixit ejus ſanctitas, ita tamen, ut, ſalvis omnino legibus, illorum deſiderii, & deprecationis amplitudinis veſtrae, ſe rationem habituram reſponderit. ego omnia ex ejus optatis precor amplitudini veſtrae illuſtriſſimae. Romae. vii. id. aug. M. D. LXXVIII.

## X X I V.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Archiepiſcopo  
Trevirenſi. (a)

8. ſept. 1768. *Archiepiſcopum, quod monaſterii S. Maximini poſſeſſionem capi non ſeuerit, nomine pontificis max. reprehendit.*

**L**iteris tuis, vii. die proximi menſis julii datis (b), reſcribi juſſit ſanctiſſimus dominus noſter, cum de capienda poſſeſſione monaſterii S. Maximini (c), ordinis S. Benedicti, ca-  
merae

(a) Depromſi hanc epiſtolam, Pogian, qui eam ſcripſit, & Pio V. cujus juſſu ſcripta eſt, certe digniſſimam, ex codice vatic. 1432. pag. 276. b. Plurimas ex ea mendas, ſive codicis ipſius vitio, ſive librarii mei negligentia con-  
tractas.

mærae apostolicae nomine, breve pontificium ad te misit, tantum sibi pollicitum esse de pietate & observantia tua erga se & hanc sanctam sedem, quam sacro isti honori, quem obtines, & superiorum archiepiscoporum trevirensium consuetudini respondere speravit, ut te debito illo officio statim ac liberrissime functurum esse consideret. verum, cum postea, te non solum tuo illi muneri non satisfecisse, sed decanum ecclesiae tuae & Cosinum Pircaeum (d), icholasiticum vicensensem, quibus etiam id negotium capiendae ejus possessionis datum fuerat, ne id facerent, prohibuisse cognovit, opinionem & spem, quam de te habuerat, eo recidisse, pro sua in amplitudinem tuam paternam charitate, vehementer doluit. & quidem censet sua sanctitas, decuisse, amplitudinem tuam, quo studio excusationes in literis tuis colligis non necessarias, eo potius exequi jussum suae sanctitatis, nec, pio & justo negotio detrectando, sine causa (e) timere nonnullorum odium; cum praecipuae partes tuae fuerint vereri & curare mandatum pontificis maximi: quo facto, zelum istum tuum magis probasses, quam tam multis causis nequicquam afferendis; quarum commemoratio facit, ut gravius & indignius (f) ab officio discessisse videaris. quid enim eo indignius, quod scribis, non bene cognitam habere rem istam sanctissimum dominum nostrum, quam fortasse melius postea animadversam, quod in ea lucri cupiditatem aliquorum intercessisse compererit, irritam esse facturum? requirit primum in eo prudentiam tuam sua sanctitas, quod se existimes rerum non intellectarum, quas agi velit, mandata dare: ac te scire vult, se non solum intellexisse, quid jus, quid consuetudo postularet in isto monasterio, sed cujusmodi (g) ista esset electio (h), a quibus indulta, & totius actionis causas notas habuisse. deinde cuperet, notioerem tibi esse animum & mores suos (i): videres enim, nihil (k) esse alienius ab ejus na-

L l l 2 tura

tratus, tollere conatus sum, fortasse non semper, quod conabar, assequutus, conjectando ac divinando. nam autographum, quod in sanctiore tabulario vaticano adservari scio, & unde didici, die 8. septembris an. 1568. eam datam, consulere mihi non licuit. quod si licuisset, & certiore ratione emendatam, & integram, non, quemadmodum facere coactus sum, mancam & in fine deficientem, exhiberem. Vaticani autem illius codicis lectiones, quas mendosas putavi, quaeque emen-

dationes meas adhibui, deinceps adnotabo.

(b) *latine cod. vatic. pro qua voce reposui datas.*

(c) *Vide epist. Mittit pag. 428.*

(d) *Vide eandem epistolam.*

(e) *eo cod. vatic.*

(f) *Omittit id.*

(g) *ejusmodi id.*

(h) *lectio id.*

(i) *suos certe debeant, cum res ipsa loquitur. videtur &c. id.*

(k) *Omitt. id.*

- I* tura & institutis (*I*), quam actiones, quam voces eorum, qui istiusmodi iniqua compendia confectentur. Graviter vero etiam  
*m* illud ferre (*m*) cogitur, electum istum & conventum ita animatos esse, ut de re ecclesiastica ad laicorum (*n*) auxilia confugere malint, quam ad ecclesiae principis & communis parentis aequitatem. quae sententia & vox, cum non modo ab ecclesiastici, quo in numero illi sunt, sed a christiani hominis officio abhorreat (*o*), reprimenda & vindicanda (*p*) ab amplitudine tua, non proferenda (*q*) in tuis ad pontificem maximum literis fuit (*r*). Obijciuntur etiam quidam inanes metus, non sine  
*f* ejus indignitate, cujus (*f*) nomine, maxime vero si ejus (*r*), ad quem scriptae sunt literae, dignitas consideretur. Veteres vero controversias quid attinet ad hanc causam revocare, quas ne minima quidem re laedit possessio data nomine camerae, & fidei custodiae commissi fructus arbitrio sanctissimi domini nostri? Ac ne id quidem rationi consentaneum videtur, jure quempiam posse pontificii facti rationem reposcere ab amplitudine tua, quae, quod obtemperet sanctissimo domino nostro, hoc uno responso piis & bonis omnibus satisfaciet: cujus cum dignitatem tueris, & voluntati obsequeris, te ipsum ornas, &, quale quantumque ejus capitis membrum sit trevirensis archiepiscopus, omnibus ostendis. haec prima cogitatio & cura debet esse amplitudinis tuae, si, quam sustines personam, & in quorum locum successeris, ut profecto vis, meminisse voles; illa autem aliorum, quae commemoras commoda, postrema habere debes. monasterio certe ipsi, cujus ruinam & interitum  
*n* deploras, interea (*n*) dum is praefici possit, qui illius officii munus religione ac virtute tueatur (*x*), prospiciet Guillelmus Quad, canonicus trevirensis, cui illud sua sanctitas commendavit. ejus enim pietati & religioni, doctrinae ac prudentiae, sibi cognitae, tantum tribuit sanctissimus dominus noster &c. (*y*)  
 Romae. VI. id. sept. M. D. LXVIII.

XXV.

(*I*) *institis id.*(*m*) *ferre. Cogitur electum dyc. id.*(*n*) *aliorum id.*(*o*) *abhorreat id.*(*p*) *vindicanda sunt id.*(*q*) *proferenda id.*(*r*) *Omitt. id.*(*f*) *ejus id.*(*r*) *Omitt. id.*(*n*) *intercam id.*(*x*) *tueatur id.*(*y*) *Reliqua desiderantur in eodem codice.*

## XXV.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Derthonensi. (a)

*Ut brevi apostolico, de possessione cujusdam prioratus, nomine  
camerae capienda, omnino pareat, jussu pontificis  
maximi suadet ac praecipit.*

Quae mea est erga amplitudinem tuam reverendam, pro  
ejus virtutibus, praecipit cujusdam studii vis, ea me co-  
git libere id, quod res est, ad eam scribere, sanctis-  
simo domino nostro, contra quam antea sperasset, non plane  
probari, quod illic actum est de majori prioratu istius eccle-  
siae. quod si, misso (b) brevi sanctitatis suae, quemadmodum  
oportuit, obtemperatum esset, nec amplitudini tuae, nec illi  
capitulo causa fuisset istius generis literas ea de re dare ad ejus  
sanctitatem: quae, cum etiam atque etiam considerasset, deque  
eadem re ab aliis certior facta esset, mihi mandavit, ut am-  
plitudini tuae his literis significarem, se in ea sententia esse,  
ut brevi apostolico, de capienda possessione nomine camerae,  
omnino pareatur, ut ea possessio postea illi detur, cui ab ipsius  
sanctitate, ad quam sine controversia ista collatio pertinet, le-  
gitime provisum fuerit. quo loco vehementer ego suaserim  
amplitudini tuae, omnem ut suam operam & auctoritatem in-  
terponat, ut illi (c) ipsum breve apostolicum exequantur. ita  
enim

(a) Hanc epistolam, nullo notatam  
in codice barbariniano, unde eam  
promisi, datae ejus tempore, idem cum  
superiore conjungi, quod in simili ar-  
gumento versaretur: cui etiam eam-  
dem ob causam mox sequentibus Pii V.  
litteras, ex codice vatic. 3432. pagi-  
na 173. b. promissas, subiunxi. Est  
autem *Derthona* (inquit Philippus Ter-  
tarius in suo *lexico geogr.*) *Derthon* Ste-  
phano, *Derthon* & *Derthon* Straboni,  
Tortona, colonia & urbs Liguriae  
(non Taurinorum, ut in *Thesoro* lin-  
guae latinae; cum a *Taurini* supra 50.  
mill. pass. distet) ad *Irino* fluvium, non  
longe decurrentem, episcopalis. sub ar-  
chiepiscopo & luce *mediolanensi*, inter

*Ticinum* 15. & *Genavam* ad *meridien*  
45. mill. pass. media inter *Placentiam*  
& *Genavam*, proxima *Alexandriae*, ab  
ea 20. mill. pass. in ortum. A *Friderico*  
*Aeneas* impetrare curata, a *med-*  
*iolanensi* in laudem, nequaquam ad  
priorem velis magnitudinem. Dicitur  
& *Terdona*. Michael Antonius ve-  
ro Baudrandius in eodem *lexico* haec  
subdit: *Derthona*, *Tortona* gallis, urbs  
est prae unita... 8. millieribus distat  
a confinio *titulani* *geranensi* in boream,  
& 45. a *Placentia* in occasum: sed non  
media inter *Genavam* & *Placentiam*...  
*Arima* habet validam.

(b) intro cod. barbar.

(c) ipse id.



enim res ipsa declarabit, amplitudinis tuæ eam mentem (d); quæ debuit, atque consilium fuisse, ut sanctissimi domini nostri iussu istuc adjuvaret ac tueretur, non ut ea oppugnaret. & quidem intrusi istius vitæ & ingenii animique rationes omnes ita cognitæ habet sanctissimus dominus noster, ut propterea valde miratus sit, eam de Michaële Morreali tam incommode scripsisse. qui etsi, ut ipsa scribit, ignobili genere natus est, tamen, quod solum ejusmodi in (e) re, vel certe quod maxime spectari deberet, & vitæ & doctrinæ ornamentis longe superior est, quam iste Oliverius, amplitudinis tuæ & capituli gratia & opera commendatus. quamobrem, pro officio (f) amplitudinis tuæ, proque ea opinione hominum, quæ est de ejus fidei & observantiæ constantia erga hanc sanctam sedem, ejus partes fuerunt juvare potius ac tueri eum, qui, præter ea, quæ dixi, majorem habet usum ecclesiasticæ rationis ac disciplinæ, & a sanctissimo domino nostro jure præpositus est isti prioratui, quam illum (g), quem ii (b) nominarunt, qui nullam nominandi facultatem habent, & magno tum suo tum illius ipsius dedecore in eadem possessione retinent. itaque non dubito, quin amplitudo tua, pro sua prudentia ac pietate, in tanta causæ acuitate atque justitia Michaëlis Morrealis, libenter obsequi parata sit sanctissimi domini nostri voluntati. quod ut fore confido, sic amplitudini tuæ a Deo salutarem prosperitatem ex animo precor. Romæ.

(d) rationem id.

(e) jure vel &c. id.

(f) officio atque constantia hominum est amplitudini tuæ, proque ea opinio-

ne quæ de ejus fidei & observantiæ erga hanc sanctam sedem tuæ par- ter &c. id.

(g) ille id.

(b) & nominarunt id.

## XXV L

Pius PP. V. Decano & Capitulo S. Victoris oppidi Xanthenis. (a)

Ut canonicatum, intruso cuidam ademptum, Arnoldo a Ratisela deferant, præcipit.

NON sine dolore mirati sumus, cum audivimus, vos primum possessionis ejus canonicatus & præbendæ collegiatae S. Victoris oppidi Xanthenis (b), quam, Joachimo Rechlo

(a) Xantus (inquit Baudrandus), Sinter, urbs alia Gagerorum in Germania, nunc ducatus illuvensis, prope Rhenum fluvium, alias Vetera castra

dixit fuit, effugæ satis parva, duabus laucis infra Vesalliam in occasum, & totidem a Guldria in boream.

(b) Xantheni cod. vat.

in romana curia mortuo, dilecto filio Arnolde a Raëfelt consulimus, ei denegasse, deinde, istam injuriam graviore etiam audacia cumulantes, nescio quem Nevelinum Stael in ejusdem canonicatus & praebendae possessionem intrussisse (c). qua in re et si, nulla a vobis habita ratione pontificiae nostrae auctoritatis, & contemptis concordatorum germanicae nationis cum sancta sede conventis, duplex temeritas vestra acrius remedium postulare videbatur, tamen ejus memores, a quo licet immeriti (d) apostolatam accepimus, curando vulnere conscientiae vestrae prius olei (e) lenitatem, quam vini austeritatem adhibendam putavimus. itaque monemus vos, ut, isto Nevelino, vel alio quovis, qui (f) istum canonicatum & praebendam occupat, inde summo, ipsi Arnolde, a nobis proviso, re ipsa canonicatus & praebendae possessionem detis, damnum etiam & impensam, si quam ista de causa fecerit, sarcientes. quod si, ut speramus, ad sanitatem redeuntes, his acceptis literis, primo quoque tempore ei satisfeceritis, gaudebimus, vos clementia (g) nostra non indignos fuisse; sin minus, quod Deus avertat, cogeremur certe ad illa descendere juris & potestatis nostrae remedia, quae nunc mansuetudine potius nostra, quam merito vestro praetermittenda duximus.

(c) Ingressi id.

(d) Immeriti id.

(e) Respexit ad illa in *Evangelio* Lucae cap. X. v. 33. Samaritanis autem quidam iter faciens, venit secus eum:

Et videns eum misericordia motus est.

Et approprians alligavit vulnera ejus, infundens oleum, & vinum.

(f) Omitt. cod. vatic.

(g) clementiae nostrae non etc. id.

## XXVII.

Pius PP. V. Carolo Card. Lotharingo. (a)

*Catholicae religionis tuendae ac propagandae studium  
ac curam in eo laudat, & a malevolorum  
calumniis securum esse jubet.*

**E**X tuis literis, xxvii. februarii datis, quibus nos de statu religionis Lotharingiae certiores facis, quam debuimus laetitiae voluptatem percepimus. in quo etiam libentissime recogno-

(a) Haec Pii V. epistola in eandem plane sententiam scripta est, in quam cardinalis Bonelli ad eundem card.

Lotharium illa, quam habes supra pag. 165. die 5. apr. an. 1567. datam: cum qua conjunctionem hanc a nobis recognoscimus.

cognovimus, quam in magna spe habebamus, tuam curam & pietatem tuendae catholicae religionis, propriam amplissimae familiae vestrae, quae ab illis orta heroibus, qui in una Jesu Christi fide & gloria defixi se ac sua omnia ad illam propagandam contulerunt, haereditariam majorum laudem enixe conservare studeat. quorum salutaribus & gloriosis vestigiis quod te, tanto istarum animarum fructu, constanter inhaerentem cognovimus, de eo quantas possumus maximas gratias agentes, officii tui pius & catholicos conatus laudamus, ac benedictione nostra, omnique animi & charitatis affectu prosequimur. In iis vero, quae tibi apud regem christianissimum crimini data esse affirmas, valde mirati sumus, qui certo sciamus, Musottum hunc, qui tua Romae negotia procurat, nihil unquam, quo de regia maiestate detraheretur, immo utilitatis ejus, honoris & gloriae causa semper omnia locutum esse. de quo ut regem ipsum ac regios ministros coram doceat, nuncium nostrum admonuimus, idemque nos, si ita opus fuerit, nostris etiam literis faciemus. sed, cum ista levissimo calumniae fundamento nitantur, gravi veritatis & innocentiae tuae impulsu disiecta dissipabuntur: quarum utraque fretus, in primisque Dei ope fiduciaque munitus, cum in istis perturbationibus, tum in omnibus adversis rebus, divino patrocinio semper testus ac tutus fueris. Vale in domino.

cessendam fuisse, nunc demum intel-  
ligimus. sed serum est, sciri tamen  
rem volui. Quae in hac lucis alicujus

indigere videbuntur, et, nostris ad il-  
lam adnotationibus aditis cognatisque,  
illustrari poterunt.

## X X V I I I.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Henrico  
Card. Portugaliae. (a)

*Epistola officiosa.*

Quemadmodum, pro singulari meo erga serenitatem tuam reverendissimam studio & observantia, cujus insignem & regii generis & sacri amplissimique honoris splendorem summa religione ac virtute exaequari audiebamus, non desui

(a) Haec, & quae, non admodum multae, deinceps sequuntur Poggiani epistolae, desumptae sunt omnes ex co-

dice vaticano 3431. quas, nulla certi temporis nota insignitas, in hunc extremum voluminis locum conjecimus.  
Habeant

desui opera ac diligentia in iis, quae ipsius causa a me effici potuerunt, sic vehementer cupii, semper maiorem mihi facultatem dari declarandi addictam hanc propensionem voluntatis atque animi mei eidem serenitati tuae: quam cum serenitati tuae reverendissimae ex ejus humanissimis literis ita jucundam esse intelligam, ut hanc gratiam (b) etiam cumulo suae benig-  
nitatis amplificare voluerit, faciam, ut cognoscat, neminem esse, qui in omnibus, quae ad ipsam pertinere sciam, quacun-  
que re potero, fovendis & adjuvandis, mihi jure praefertatur. de quo & ab ipso clarissimo viro, serenissimi regis oratore, Pinto (c), diligentissimo ejusdem negotiorum procuratore, ma-  
lo ipsam, quam a me, fieri certiore. interea serenitati tuae reverendissimae de tanta literarum suarum humanitate gratias agens, quas possum maximas, omnia ei a Deo precor amplissi-  
ma & salutaria.

Habeant etiam alii, ubi se exercent, si qui eas ad definitum tempus, quo data quacque fuerit, revocare voluerint. me, satis in eadem ratione ac tanquam arenâ exercitatus dicam an exercitum? rude tandem donari aequissimum, puto, censent, qui non sunt ipsi iniquissimi. sed neque de multis aut paullo exquisitioribus in eas adnotationibus laboraturus sum.

hae quoque partes aliorum, si qui eas adamariat, esse poterunt. ego & otium specto, labore valde defessus, & typographo properante, & quotidiano prope convicio, Poggiani quae restant, flagitante, cunctari, diuque in singulis insillere atque haerere non debeo.

(b) De aliquo mendo suspicor.

(c) Antonius Pintus Sebastiani, Portugaliae regis, ad Pium V. legatus fuit.

## XXIX.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus Episcopo  
Lingonenſi. (a)

*Molestè tulisse pontificem max. ac se, quod illi geri mor  
in eo, quod postularat, non potuerit.*

**M**olestè tulit sanctissimus dominus noster, pro suo in te amore, quod ad negotium expediendum attinebat, non posse in eo, quod postulas, consuetudinem suam servare, quam  
Vol. IV. M m m antea

(a) *Lingons* (inquit Michaël Antonius Baudrandus in suis ad Philippi Ferrarii *Lexicon geogr. additionibus*) urbi est unita & ampla Galliae in Caesariensis provincia, ad fontes Alder-  
nae fluvii, in colle posita, cujus epis-

pus est dux & par Franciae. sen leucis distat a confinio comitatus Burgundiae, uti & ducatus, 22. a Trevis in ortum, 19. a Divione in boream, & 20. a Vercuntione in caesiam (itali hunc ventum Græcolevante dicunt). Notandum ta-

men,

antea in negotio tuo lingonensi expediendo libenter instituit. non enim potest, salva iustitia & rectae mentis conscientia, nulos officiales, praesertim tot incommodis affectos & afflictos, hoc praeterea damno afficere, aut id ferre, ut duae istae abbatiae retineantur. qua de re pluribus sua sanctitas ad christianissimum regem scripsit (b). ego vero non minore animi molestia tuli, me id, quod vehementer egi ut amplitudini tuae concederetur, assequi non potuisse. sed, ut ipsa, pro sua prudentia & pietate, facile feret illud non impetrasse, quod aequitas non ferebat, sic & ejus sanctitas facultatem summa sua voluntate amplectetur bene merendi de amplitudine tua, quoties sese offeret occasio; & ego semper studiose rem adjuvabo. Vale in domino.

men, populos suisque distos Lingones; urbem autem Andemantunam distam fuisse, & 40. fere milliaribus distare a Vogeſe monte in occasum.

(b) Die 9. jul. an. 1568. Asservantur autem ear litterae in sanctiore tabulario vaticano; ex quibus hujus epistolae datae tempus conjici potest.

## XX X.

Michaël Bonellus Card. Alexandrinus N.N.

*Pontificium diploma, in ejus dioecesi ac ditione pervulgandum, ab se mitti significat.*

**M**itto amplitudini tuae illustrissimae, jussu sanctissimi domini nostri, literis adjunctam bullam (a) ejus sanctitatis, ut eam in tua dioecesi ac ditione pervulgandam, & , quae in ea conti-

(a) Illa fortasse bulla significatur, de qua Laderchius in *Annalibus eccles.* tom. xxiii. pag. 11. ad an. Chr. 1568. agit his verbis: Sed, quod prae aliis Plus hoc anno sanxit, sacro ordini sacrisque rebus proficuum, constitutio illa extitit, quae Bulla in coena domini nuncupatur, quod ex vere die coenae domini Romae publicari consueverit. ipsam signidem per universum christianum orbem publicari ab archiepiscopis, episcopis, parochis, aliisque hujusmodi; quibus oculiarum cura commissa fuisset, districte praecepit, ut a cunctis christifidelibus omnino servaretur, at,

cum in ea inter cetera cerneretur, ut ecclesiae ministri ubique a tributis, venalibus, aliisque oneribus, quae subditi regibus & principibus pendebant, liberi essent, poena excommunicationis illi propoſita, in quorum ditionibus illa exigerentur, cum absolutionis prohibitione, id grave principibus visum est, quod ipsorum auctoritatem & censum haud parum imminuere agnosceretur &c.

Significari etiam posse aliam quamdam Pii V. bullam, eam nempe, quae de causis in Bullarium illata est, venit aliquando mihi in mentem. sed postea

continentur, diligenter observanda curet. quare dabit operam, quod & ejus officium & pietas ac prudentia postulat, ut ista omnia in mores inducantur. cum enim illa utilia erunt & salutaria populis, tum ista diligentia debiti & pii muneris amplitudo tua illustrissima magnam ab ipso sanctissimo domino no-

M m m 2

postea animadverti, illam ab hoc pontifice, anno 1370. post Pogiani obitum tertio, editam fuisse. Verum de ea ipsa edenda Pium, etiamnum vivente Pogiano, cogitasse, binæ ad card. Sirletum, in vaticano codice 6189. a me repertæ, litteraræ satis declarant, alteræ a Parafrasio de Rivera, Philippi regis in neapolitano regno vicario, pag. 549. alteræ a meliteniensi episcopo pag. 606. anno 1368. utraq; datæ, quia exhibeo.

I.

*Illustrissimo y reverendissimo señor.*  
He entendido, que su santidad ha cometido a V. S. ilustrissi. y a otros señores cardenales, que vean la forma, que podrá haver, para que los pagamentos de nueve y diez por ciento se hacen. y siendo este negocio de tanto momento para los deste reyno, por estar enterados en el iglesias, hospitales, viudas, huérfanos, y otros muchos, embian a informar a su santidad del gran daño que rescibirán, y a supplicarle, que quando se resolviere, en que esta plática paxse adelante, sea servido de declarar, que no se entienda en los pagamentos deste reyno. Supplica a V. S. ilustrissi. me haga merced de favorecello con su santidad: porque cierto de otra manera sería hazelles mucho agravio, si agravio se puede llamar; pues han desembolsado su dinero con la confianza de que se les acudiría a razón de nueve y diez, que es a como tienen comprado: como mas particularmente informaran a V. S. ilustrissi. y como se perdería el comercio. y porque essey cierto, que les hará en ello V. S. ilustrissi. todo buen oficio, para que consigan lo que desean, no diré aqui mas. de que M. S. guarde la ilustrissi. y reverendissi. persona de V. S. il-

lustrissi. y su esda acrecienta, como se desha. De Napoles a 28. de febr. 1368.

De V. S. ilustrissi. y reverendissi.

La subscriptione Parafrasis adeo perversis litterarum formis usus est, ut, nisi divinando, ea legi non possit.

II.

*Illustrissimo e reverendissimo signor mio* *effervon istino.* S'io così di raro scrivo a V. S. illustrissi. e reverendissi. la prego non l'imputi a negligenza & a poca memoria di tanti beneficii ricevuti da lei, nè a l'occasione, che non m'è data, e dubitando dargli fastidio, sapendo massime, che monsignor mio sia complice in parte ordinariamente con V. S. illustrissi. in mio nome. adesso, che mi s'offerisce occasione, lo fa volentieri; e la prego mi perdoni, se gli dono fastidio, poichè son formato per l'ufficio, al quale indegnamente mi trovo. Saperò dunque V. S. illustrissima, che, essendo venuto monsignor illustrissimo di Solliga visitatore in queste nostre parti, deputato da nostro signore per visitare quanto occorrenza, a la partenza sua lascio certi scritti, ordinando, che s'offerassero, tra i quali, che non volessero i confessori assolver'allo di quanti tenevano denari a ragione di dieci per cento, cioè once di quelli, che tenevano annui cens, non servate le condizioni, che si ricercano. a la prima de li dieci per cento l'ho fatto osservare, per quanti ho visto, e saputo, da quando venni a Molfetta, cioè a usura mirabile. quanto poi a l'annui cens non l'ho potuto fare, ancorchè non habbiano osservato straccia ne de la halla di P. P. Nicola, qual osservano in questo reyno. ad di Martino, nè di Calisto: poichè solo far di lor contratti, con obligare la robba spetiale, che si vende con tutte l'altre

firo gratiam inibit; quemadmodum ex ejus brevi uberius cognoscet. ego, studium & operam meam amplitudini tuae illustrissimae deferens, Deum precor, ut omnibus ejus optatis fa-  
lutariter respondeat. Romae.

XXXI.

*L'altre robbe del venditore, stabili, mobili, presenti e futuri cum habitis & habendis, etiam cum persona vendenti, e con null' altre clausole simili, che non possa perdere il capitale il compratore del censo, e che voglia pagare per tertias, e non in fur anni, come è il dovere (che per tertias paga il dieci per cento l'anno) e che non possa esigere il capitale in parte, ma unica soluzione. talche, monsignor mio illustrissimo, son tutti usurarii marci. ma, facendosi giustizia esecutiva da la corte temporale in tutti i luoghi, etiam in vicaria di Napoli, e nel consiglio collaterale contro quelli, che non pagassero a tempo, per una consuetudine quasi inmemorabile, e senza quasi, quale ha forza di legge in questo regno, con dir che s'osserva la bolla di papa Nicola, non ho potuto fare cosa di bono in fu'ora del passato, che ognuno bona fide li tiene per boni, & esse, in fin tanto che la santa sede apostolica non dichiarerà quanto s'haverà di fare sopra ciò. e per ciò, monsignor illustrissimo, quasi tutti coloro, i quali ho ordinato a confessori che non assolvano, si promettono & offeriscono d'isqualre così del passato, come per l'avvenire, quanto verrà ordinato da sua santità sopra tal materia di censo, perchè liberamente possono pigliar il santissimo Sacramento, & havendone scritto al prefato monsignor di Foligno visitator di nostro signore, che mi pareva che s'assolvesse con questa condizione, che offerressero di stare a quanto sarà deciso & ordinato da sua santità, sua signoria reverentissima mi rispose in tal maniera, che non potetti*

*pigliar contratto di sue lettere, e dubitando di non far' errore, ho voluto supplicar V.S. illustrissima se vogli dignarsi in servizio d'iddio e salute di tant' anime risolvermi, e parandogli, e fofse gli comodo, dirne una parola a nostro signore; che in effetto mi dubbita, qual Deus avertat, che se si farà restituir' il passato a questi magnati, che con questa consuetudine e bona fede hanno contratto, essendo infiniti, che non facci qualche mutua in questo regno; tanto più avvoloppato in queste comprate vendite di suoi censo. da l'altro canto mi pare difficilissimo l'osservare tutte le condizioni in questo regno, che si ritrovano. e sia certo V.S. illustrissimo, che, se s' hanno ad osservare ad unquam, saranno pochi o nullo, che ne darà per sussidio delli poteri, li quali non sempre ponno vender, ni trovare; e dubbita non si facciano poi maggiori stracelli in secreto: e Dio volesse, che tutti questi annui censo fossero comprati in denari contanti, che non vi fosser' intrate misfure di lana e lino. e che la supplica di novo per viscera Jesu Xpi, che mi liberò quanto prima di questo travaglio, con risolvermi, offrendogli servitio e comodo, di quanto haverà di fare circa l'assoluzione di coloro; e con pregare la maestà divina, che mi la faci veder' in maggior stato e grado, so fine, humilmentee bastiando sue sacratissime mani, e di continuo raccomandandomeli. Da Melfetta, d' al XI. aprile del 1668.*

*Di V.S. illustrissimo e reverentissimo  
Affettuosissimo servitore  
Malarano, indegno vescovo di  
Melfetta.*



## XXXI.

Julius Pogianus N. N.

*Ineptum alienorum scriptorum censorem reprehendis.*

Quam vellem tuis istis concertationibus interesse! caperem enim incredibilem voluptatem, cum te sic acriter & vehementer praeliari viderem, ut clamor concursusque Firmanorum maxima cum tua laude fierent. quae tamen omnia cum mihi pono ante oculos; & te absentem cogitatione complector, magna etiam afficior laetitia ex pugnis & stragibus, quas puto te istis admirabiles edere. cuperem certe, tibi cum valentiore homine esse negotium. iste enim nescio quis omnium est infirmissimus; ut adversarii imbecillitas bonam tibi gloriae partem adimere videatur. sed extra jocum. equidem miror, civitatem istam, in primis honestam, cum te virum probum, & doctum ac disertum hominem nata sit, quem isti publico muneri juventutis erudiendae recte praeponeret, non tibi omnem securitatem quietemque praestare conari. quid est, quod hujusmodi nugatores tibi molestos esse patitur? cur non ejicit ex urbe? cur non e finibus suis exterminat? an eis hanc curam juvenum instituendorum deferendam censuit, hominibus omnium imperitissimis & infantissimis? pudet me ea legere, de quibus te iste accusare est ausus. nunquam, mihi crede, si aut graecas literas attigisset, aut latinis tinctus esset, illa, quae scribis, reprehenderet; sed summa & inscitia & infantia, pari impudentiae conjuncta, illum in hanc mentem impulerunt. quid igitur expectas, ut ista vel rationibus vel auctoritatibus refellam, quae Romae viris eruditis permultis partim risum, partim stomachum moverunt? cum doctis & eloquentibus viris, in ejusmodi rebus dubiis, momentis rationum & testimoniis agendum est, non cum istis & bonarum artium & communis etiam sensus expertibus. sed, ne cum eo desipere videar, totam istam omittam orationem. qua etiam omissa, tibi persuadebis, me nemini concedere, qui & te plus amet, & magis tua causa cupiat, quam ego. reliquis autem in rebus tibi studium & operam meam polliceor ac defero.

XXXII.



## XXXII.

Paulus Freiapanus Mantuanus Excellentissimo Comiti  
Alberto Palatino Rheno Superioris & inferioris,  
Bavariae Duci praestantissimo. (a)

*Operis de equorum morbis dedicatio.*

CUM me vir clarissimus, idemque princeps optimus, cardinalis Augustanus, equorum & stabuli sui praefecto uteretur, equidem studium ac diligentiam meam mihi in iis ponendam esse statui, quae muneri & officio meo adiumentum aliquod aut ornamentum asferre possent. itaque, cum depictum equum nactus essem, & circum eum descripta communi italo- rum lingua nominatim omnia morborum genera, quibus id animal tentari solet, ita, ut lineae, ductae a singulis corporis partibus, singulos morbos, quibus illae afficiuntur, attingant, morbis ipsis sint appositi numeri, qui accommodatis & propriis remediis respondeant, illis adjectae sint tum colorum tum signorum varietates, quibus item variae equorum naturae, virtutes, & vitia declarantur: cum his ipse delectatus sum, tum, quia multis jucunda fore putavi, latine ea reddenda & in lucem edenda curavi. Tibi quidem, praestantissime dux, eadem dicare volui, cui jampridem, propter admirabilis singularisque animi ingeniique ornamenta, quibus clarissimum generis & principatus tui splendorem illustras, & observantiam meam dicavi, & illum ipsum cardinalem amplissimum Augustanum, patronum meum, amicissimum, & omnis officii genere conjunctissimum cognovi. Neque vero me in hac rei tenuitate celsitudo tua deterruit, quinimmo humanitas & benignitas allexit, quae, nihil eorum contemnendo, in quibus aliqua significatio virtutis appareat, omnium in se animos ac studia convertit: quam & incolumem & florentem esse cupio.

XXXIII.

(a) Scripsisse hanc epistolam, Freiapani rogatu ac nomine, Pogianus videtur uno aliquo e primis Pii IV. pontificatus annis, quibus Otho Truchse-

sius, augustanorum episcopus, Romae fuit; quae propterea non in hoc, sed vel in secundo, vel in tertio hujus operis volumine locum habere debebat.



## XXXIII.

N. N. Joanni de Valetta Equitum Melitensium  
Magistro. (a)

*Post commemoratas plurimas ejus laudes, de Pii V.  
diplomate, equestris illius ordinis privilegia  
confirmante, certiore facit.*

**E**A est virtutis tuae vis, praestantissime princeps, ea consuetudo tua benemerendi de hominum genere, nullam ut esse arbitrer christianae reipublicae partem, quam non aliquo beneficio affeceris (b), nullum locum in orbe terrarum, quo non singularium laudum tuarum fama pervenerit. de te praedicant christiani homines paene innumerabiles, quos ab impiorum hostium acerbissima servitute liberaſti. bellicas tuas laudes & navalis disciplinae gloriam afri, turcae, reliqui christiani nominis hostes vel inviti confiteantur necesse est: extant enim clarissima victoriae monumenta, trirèmes, biremes, naves longae, liburnicae, & omnis generis navigia, capta ac detracta nefariis hostibus, quibus tua litora & tuos portus exornas, christiani generis nomen illustras. est tua classis instructa capitulis remigibus de classe ac numero turcarum atque mauro-  
rum, deque hostili praeda parata atque armata est contra illos omni subsidio & instrumento. quid dicam de miseris hominibus, qui, piratarum praedonumque vinculis verberibusque cruciati, ab omni nostrorum regum principumque auxilio atque ope deserti sunt? his tu, beneficentissime princeps, salutaris illius crucis splendidissimo signo, quotannis & spem libertatis ostentas, & libertatem largiris. quibus, atque aliis, quas enu-

merare

(a) Esti nulla in codice vaticano huic epistolae praefigatur inscriptio, tamen ad Joannem hunc ipsum eam datam, ex ejus lectione manifestum est. cuius autem nominis scripta a Poggiano fuerit, mihi non constat. de tempore vix dubium esse potest, quin ad initia Pii V. pontificatus pertineat.

(b) Laus homini non dispar a Pio-V. tribuitur in epistola ad eum die 22. mart. an. 1566. data: *Molestae, inquit, sermone, hic de nobis te suspicari, qui de te non possumus non honorificentissi-*

*me & sentire semper & loqui, & tuo meritis in christianam reip. praedicare, qui viderimus, quanta virtute quantaque constantio superiore anno a potentissimorum hostium officiali tot urbium oppugnationibus insulam istam defendere, & quanta cum laude & gloria tua tot ad extremum, multis & maximis acceptis detrimentis, recedere coegeris. ac Siciliam & Italiam tuis laboribus & periculis, ac plurimo tuorum sanguine, ex tanti belli periculo eripueris.*

merare longum esset, virtutum tuarum laudibus adductus est Pius V. (c) prudentissimus atque optimus pontifex, ut non solum, quae tibi & sacro equitum tuorum ordini iura ac beneficia, privilegiorum nomine, concessa essent a proximo pontifice (d), confirmaret (e), sed etiam amplificaret & augetet illa (f), ac rem expediri, & pontificias de ea literas gratis confici juberet. nec sane fuit ea benignitate contentus, sed ita locutus est, ut te omnia a se sperare & expectare vellet, quae ad tuam ac religiosae societatis incolumitatem, amplitudinem, dignitatemque pertinerent. ego vero, quoniam id negotii mihi datum est, ut rem procurem, & ut ea, quam optime quamque celerrime posset, conficeretur, operam darem, aliquem praeterea addendum putavi officii ac diligentiae meae cumulum. nam, ut amplissimum hoc Pii pontificis maximi munus in perpetuum valeret, & ut multos in posterum ea molestia liberarem describendi & transferendi ab exemplari, diploma pontificium imprimendum curavi, ut in ea re sacrae & illustri societati, cujus mihi utilitas antiquissima, commodarem. id vero etiam in tuo nomine divulgari volui, cui ratio-

(c) quartus codicis nostri vaticani lectio est, sed omnino mendosa. nam de Pio quilo hec agi perspicuum est, si quis illa, quae sequuntur, considerarit: ut non solum quae tibi & sacro equitum tuorum ordini iura ac beneficia, privilegiorum nomine, concessa essent a proximo pontifice, confirmaret, sed etiam &c. Paulus IV. qui proxime Pium IV. praecesserat, nulla equitibus melientibus privilegia concesserat; neque propterea ulla, a praetulo pontifice concessa, Pius IV. confirmasse vere dici potest. at contra, quae Pium IV. illidem concessisse constat, ea Pium V. confirmasse certum est: ut infra ostendemus.

(d) Exstat in Bullario novissimae romanae editionis an. 1745. Pii IV. constitutio XI. hac inscriptione: *Confirmatio quamplurium gratiarum, & immunitatum, exemptionumque, & privilegiorum fratrum militum conventus & hospitalis S. Joannis hierosolimitani, cujusque magni magistri, priorum, & aliorum personarum, a pontificibus praedecessoribus concessarum, cum*

*eorundem extensione, & aliorum concessione.* Incipit autem: *Circumspecta reverenti pontificis providentia &c. Datum Romae apud S. Petrum an. inc. dom. 1560. Kal. Jul. pontific. nostri an. I.*

(e) Hujus confirmationis diploma primo Pii V. pontificatus anno proditit, sed in Bullario editum non est: cujus Bullarii collector atque editor Carolus Cocquelines haec in Pii V. quadragesimae tertiae bullae margine adnotavit: *Hic etiam pontifex illa (privilegia) confirmavit in quadam ejus bulla, quam hic non posui.*

(f) Hoc quam vere dicatur, nescio, illud scio, in Pii V. illa, quam diximus, bulla 42. haec legi: *Abi quoque in ipso statu pontificatus, ad quem, divino assente spiritu, vocati sumus, initio, eadem omnia (privilegia) ipsaque Pii IV. praedecessoris literas, super eis expeditas, paribus motu, scientia, plenitudine & auctoritate confirmavimus, approbavimus, & innovavimus, ac suislibus clausulis & decretis munivimus, quibusdam tantae illustrationibus & restrictionibus.*

rationes fortunaeque meas & me ipsum jandiu tradidi. quare hoc, quicquid est, optime princeps, benigne accipies; nec id exiguo hoc mei officii munere, aut re, quae est exigua, sed pietate erga religionem, & studio atque observantia erga te mea, quae summa est, metiere.

## XXXIV.

N.N. (a) Ernesto, Maximiliani Imperatoris filio.

*Ernesti, fratribusque ejus laudes persequutus, utrique se additissimum, & ad omnia obsequia paratum profectur.*

**M**emoria animi & fidei meae, deditae celsitudini vestrae, non solum haereditario nomine parentis (b) & avi (c), b e  
sui, ac reliquorum summorum regum & imperatorum, sed ejus  
Vol. IV. N n n human-

(a) Cardinalis Othonis Truchsesii nomine scriptam esse a Pogiano hanc epistolam, quovis pignoro, si quis id inficiari velit, possum contendere. Atqui in ea de Maximiliani II. imperatoris filio, tum, cum haec scriberentur, apud Philippum II. in Hispania commorantibus, agitur; ad quem regem eos ipsos Truchsesius, Maximiliani jussu, deducitur, ex urbe mense sextili anni 1563. discesserat: quo ex tempore Pogianus illi, nimirum absenti, operam in litteris scribendis dare desierat. Sed illud meminisse debemus, quod in vol. III. pag. 318. atque etiam alibi dictum a nobis est, eundem Truchsesium Romam deinde sub ipsa Pii V. pontificatus initia revertisse; ibique mensem unum aut alterum esse commoratum. veniendi causam ipsemet attulit in litteris, ad Hosium die 16. februarii an. 1566. indidem in Polonium datis, & in *Tabulario eccl. rom.* ab Ernesto Salomone Cypriano pag. 405. illatis: Summi, inquit, laboris ac molestiae notae ex itinere, durissimum anni tempore ac via deterriora, pontificiorum comitiorum causa, sus-

cepto, magna compensatio illa fuit, quod reverendissimum dominum Michaelum cardinalem Alexandrinum pontificem max. factum comperi, & ita saluum, ut ejus pontificatus Dei opus esse certissimum, omnium cardinalium subitus & summus consensus, tanquam a viderenti illi Dei spiritu constatus, comprobaret. Hic est ille cardinalis, cui conscientia optimae mentis sententiae libertatem, spreata virtus & integritas auctoritatem dedit. Loquebatur in conspectu regum, & non confundebatur: non pudebat placere dominibus, & servos servorum Dei invenire esse. Cum enim septem Isai filii adducerentur, non respexit Dominus vultum, neque altitudinem saturae eorum, sed hunc, perinde atque illum Davidem, in suavia praesentis pietatis humilitate jacentem elegit, qui in medio fratrum ungeretur, et, qui semper catholicae fidei custos ac tutor fuisset, merito aliquando esset ejus princeps, ac summus antistes. Ea autem fuisse pontificatus initia, ut imaginem quandam intueri liceret veterum Jesu Christi vicariorum. Primum enim, eam se velle sum-

sum

humanitatis & regiae indolis, quam probe cognovi, cum, magno patris imperatoris in me beneficio, ipsam & excellentissimum fratrem prosecutus in Hispaniam sum (d), cogit me, quoties-

liam habere dixit; quae vitae, morum, vestitus etiam exemplo ad imitandum virtutis excitaret ceteros; ut, quemadmodum Salvator ab apostolis orsus est initium suae reformationis, sic ipse a suis amicis exordiri voluerit. Non numero, sed pendere, non vestibus, sed virtute iuvistras probari vult. In causas & iudicia ne se interponerent, nec iudiciibus hominum ullum aut rem commendarent, omnibus edixit, sequae futurum acerrimum iustitia patronum ostendis. In magna angustia aerarii tenuioribus cardinalibus viritum quingentis aureos, singulis sacrae Rotae iudicibus ducentos dedit; pollicitus, se casusque meritis ac necessitati non desuturum. Comiti Aulicali Eugenio, cui ne daretur suum pecuniae, a Pio quarta destinata, & iuvanti Pio salus restiterat, & illo mortuo, collegi omnibus repugnavit, salus pontifex quinquaginta millia aureorum donavit. Hierosolymitanis equitibus .superioris anni turcarum invani obfusione & oppugnatione percussis ac prostratis, metu vero imminenti majoris etiam turcae tempestatis paene perditis, universas pontificatus maximi opes benigne pollicitus est; quibus iam dedit XV. millia aureorum, & tria millia peditum brevis subsidio mittit. Incredibile est, quomodo & publica provinciarum ac civitatum, & privata bonorum ac plurium difficultate moveatur. Et quidem in adeo plus pater ac liberalis in omni, cum duobus fratribus filii, qui in collegio germanico incolebantur, sic egi iussit, ut si essent ex orphanarum numero. Alium vero nepotem, sacrosanctum dominicanum, Persae studiorum causa commorantem, doctrina & religiosis meritis ornatum, per multis orantibus & obsecrantibus, ut cardinalem renunciaret, adduci iuvini potuit, etsi ille iuvenis, nuncio pos-

tificatus, avunculi sui nihil immutatus, grandem etiam pecuniam summam, et missam a quodam cardinale, recusavit, ut eum, ab omni ambitionis suspitione liberum, non magis naturae conjunctione, quam animi virtute Pii V. pontificis maximi nepotem esse, appareat &c. Quibus in litteris Pogiani manum mihi semper sum visus agnoscere: idque in vol. II. p. 361. testificari me, memini. ab eo certe haec ad Ernestum, Maximilianum filium, epistola potuit illo ipso februarii mense, Truchsessi, qui hominis praestanti latine scribendi facilitate admodum delectabatur, rogatu ac nomine, scribi.

(b) Maximilianus ipse.

(c) Ferdinandi I.

(d) Vide vol. II. pag. 318. 319. 367. 368. Ignatius Agricola in *Historia prope. Germ. super. dec. 2. a. 98.* tres Maximilianus filios in Hispaniam a Truchsessio deductos scribit: *Atheras*, inquit, *tum* (anno 1563.) *Ortho* (Truchsessus), quod *id* ab urbe deductum Maximilianus Caesar rogasset, ut rursus suscepto itinere filios suos Rudolphum, Mattheum, Ernestum ad Philippum II. Hispaniarum regem, patrunculum suum, *Mentuum* Carptanorum deduceret. Stanislaus autem Relcius in *Hofii Vita lib. II. c. 17.* duos tantum commemorat: *Ilem*, inquit, etiam ab illo (Hofio) contendebat illustrissimus cardinalis *Augustinus* (Ortho Truchsessus), qui *tum* (mense decembei ejusdem anni 1563.) per Tridentum in Hispanias cum servissimis principibus austriaci *Rodolpho* & *Matthia*, Maximilianus, tum acerbissimorum regis, *liberis* proficisceretur. Uterque historicus hac nostra epistola, in qua Ernesti comes in hispanensium itinere non nisi unus ejus frater fuisse memoratur, falsitatis, alias in alia re, convinci potest; Agricola quidem, quod

quotiescunque datur facultas, idem studium & observantiam meam ei per literas profiteri. nam caetera absentis addictissimi hominis officia orandi Deum, ut istam spem atque expectationem austriacae felicitatis & gloriae, conceptam ex multis eximiae virtutis & gravitatis signis celsitudinis vestrae, divina benignitate alat & suo numine complectatur, exequor ego quotidie. gaudeo autem incredibiliter, cum tot celsitudinis vestrae non speratae modo, sed paene maturae pietatis ac virtutis signa & argumenta, multorum & literis & nunciis, non modo in Germaniam, sed in Italiam atque adeo Romam perferuntur. felicitatem gloriosi imperatoris; parentis vestri, cum multis aliis in rebus multi noverunt ac praedicant, tum vero maxime in talibus filiis, qualis celsitudo vestra & praestantissimus frater (e) estis; quos in isto patrocinio & custodia regis omnium maximi & optimi (f), vobiscum sanguine & amore conjunctissimi (g), tanquam pignora quaedam communis omnium quietis

N n n a

&amp; in-

quod non duos, sed tres fratres deducos in Hispaniam a Trucheseo dixerit, Refcius autem, quod duos quidem vere dixerit, sed *Rodolphum* pro *Ernesto* nominavit. Equidem Ernesti itineris hispaniensis comitem non Rodolphum, sed Matthiam fuisse cenfeo. nam Rodolphum quidem, utrique aetate antecedentem, & Imperii successorem futurum, domi apud parentes retentum esse, admodum credibile est. & certe, in Hispania cum Ernesto eum non fuisse, hae cum litterae datae sunt, illud argumento esse potest, quod in his non Rodolphus ipse, major scilicet digniorque frater, sed Ernestus, & minor aetate, & dignitate inferior, a Trucheseo potissimum compellatur: quod contra faciendum fuerat, si cum Ernesto tum Rodolphus apud Philippum regem fuisset.

(e) Matthis.

(f) Philippus II. tutelae ac curae uterque filius fuerat a Maximiliano patre commendatus.

(g) Philippus II. Caroli V. Ferdinandi I. fratris, filius fuit. Maximilianus autem, Ernesti ac Matthis patet. Ferdinandi filius, ac propterea Philippi frater patruelis fuit.

Atque haec nostrarum adnotationum in quartum Paginæ epistolarum volumen hinc est. quod quidem si ferius, quam & polliciti eramus, & opinio atque expectatio hominum erat, prodit in lucem, non id negligentiae, sed indigentiae tribuendum est meae. quum enim me superiorum voluminum editione prius exinanissen, quia etiam, quod multo miserius est, non modico aere alieno oncrassem, nulla jam mihi quarti hujus imprimendi facultas aut ratio suppetebat. ac ne nunc quidem, biennii ferme post tertii editionem intervallo, illud emitterem, nisi insperatum repentinumque subsidium mihi a tribus praestantissimis amicissimisque hominibus ante aliquot hos menses fuisset oblatum: quorum eximium ac singulare erga me meritum nisi non modo jucunda ac grata cum recordatione complecterer, sed vulgo praedicarem, posteritatisque etiam scriptis hinc meis proderem, me omnium mortalium ingratisimum, & talium virorum amicitia ac liberalitate indignissimum judicarem.

Raphaël Vernazza sacerdos est Romae ex insula Chio, homo, quam bona atque adeo optima fortuna propter

virtu.

& incolumitatis, pii & catholici omnes suo studio foveant, suis precibus & votis prosequantur. haec igitur cum omnes, sed me praesertim, summa laetitia perfundant, debco, pro vetusto officii mei munere, celsitudinem vestram, oblata occasione, de tanto Dei in ipsam, & in mirificum juvenem, fratrem ejus, amore certiozem facere. nullum enim firmitus argumentum est, homines amari a Deo, quam cum illi sunt in ore & amore omnium. sic vero habeat celsitudo vestra, referri etiam ejus nomen, quemadmodum optimi fratris, ad majores duces & prin-

virtutem atque doctrinam dignus, tam, quodam ejusmodi virorum veluti fato, fortunae bonis non abundans; in quem Emilianum illud de Flaminio admodum apte convenire possumus dicere,

*Ille vir haud magna cum re, sed plenus feli.*

Is igitur, nullo meo beneficio obligatus, quique tibi nullam utilitatis cuiusquam spem, & in me beneficus esse vellet, posset proponere, quam diuturnam illam inchoati operis mei intermissionem, intermissionisque causam, hoc est inopiam meam, nescio unde rescivisset, ultro ad me quodam die venit, cubiculumque ingressus, quem me vix plane salutasset, sacculum promittit, in mensamque scriptoriam, cui forte assidebam, auri vim non modicam effudit, & *Habes, inquit, a me quattuor milia septentium, tertium niuorum, quemadmodum ex typographo tuo cognovi, totius summas, quae ad Poglani epistolaram quarti voluminis editionem necessaria est, quaque indiges, partem. reliquas etiam duas sane libenter praestarem, si tam laetiplex essem, quam tua causa esse vellem. sed, quod ego, rei familiaris angustis exclusus atque prohibitus, facere non possum, id aliquando futurus non disto huc Cernarieris Academicos, Alacritates illas tuas, quibus, tanta cum amoris atque obsequii significatio, secundum ac tertium operis tui volumen raro sane exemplis nuncupasti, huc romanos hosce amicos ac familiares*

*tuos, quos tam multos, tam nobiles, tam locupletes habes. interea uti discere nunquid utilis, fructus; cui mihi vel reddideris, quando poteris, vel, si non poteris, aut nolis, nunquam reddideris. Quae quum dixisset, me, rei atque orationis novitate primo obstupescitum, deinde multa dicere parantem, reliquit, seseque e conspectu meo properans, sive potius evolans, praecipuit.*

Ego vero non modo tuos tibi nummos, Vernazza, vir plane incomparabilis, reddam, sed magno etiam cum foenore, ut spero, reddam. tu autem hanc interim a me tamquam publicam syngrapham habe, qua, & quantum tibi ego debeam, apud eos, qui aunc sunt, protestor, & quum extelli admirandique animi virum aetas haec nostra toleret, apud omnem etiam posteritatem constare volo. neque tamen dubito, quin tua ista singularis & his quidem temporibus plane inusitata virtus, ubi vulgo nota esse coeperit, non modo amplissimam laudem, sed etiam non mediocres opes tibi sit allatura, CLEMENTIS XIII. praesertim pontifice maximo, qui, quum ipse sanctissimus, doctissimus, munificentissimisque sit, eos potissimum sui beneficentia dignos existimaturus est, quos & probos, & litteratos, & opibus ad beneficiendum cum usos, tum usuros esse, cognoverit.

Hoc ego subsidium praeter omnem expectationem meam ita nactus, quâ mihi quoque cumque vates carmen illud

& principes ejusdem nominis : ut eadem decora & ornamenta atque adeo tanto majora expectentur a vobis , quanto plura & ampliora ad gloriam adjumenta ab ipsis majoribus accepistis : quod praefaturos esse vos , polliceor ego & profiteor omnibus . quare celsitudini utriusque vestrum prosperitatem precari non desino , quam religioni etiam ac pietati vestrae confido concessurum Deum , qui magnam ecclesiae utilitatem ac dignitatem in vestra incolumitate constituit . ego interea illius fidei & observantiae perpetuitatem , quam ipsis cognitam & spectatam esse , mihi

lud suum ( *Ancid. lib. VI. v. 98.* ) ce-  
ciaisset ,

... Via prima salutis ,  
*Quod vultis reris , graja panditur  
ab urbe ,*

dedit statim typographo meo neg-  
cium , ut ad quartum hoc volumen im-  
primendum sine cunctatione aggrede-  
retur . Procebat opus : cum mihi al-  
terum validiusque subsidium ad profe-  
quendi facultatem , non quidem ex Hi-  
spania , neque ex Italia , quemadmo-  
dam Vernazza meus iore sperarat , sed  
ex remotissimis septentrionis regioni-  
bus ( quod nemini in mentem venisset  
sperare ) repente oblatum ac suppedita-  
tum est . Ignatius Mofzynskius e  
societate Iesu , Poloniae , quam Mino-  
rem dicunt , provinciae praepositus , de  
perturbata studiorum meorum propter  
egestatem ratione per quemdam com-  
munem amicum ( quem quia hoc ipso  
loco nominare , ipso prohibente , non  
possum , ingratus mihi quodammodo  
esse videtur ) certior factus , statim mihi  
sex millia festeridum numerari iussit .  
Hunc virum ante homines , quod no-  
bilissimae familiae maximas opes , quas  
possidebat , societatem Iesu ingressus  
reliquerat , quod deinde in eam re-  
ceptus in omni summarum virtutum  
genere sese exerceret atque excelleret ,  
magnopere mirabantur : posthac autem ,  
tot tantisque generis , animi , vitaeque  
ornamentis hanc quoque praecipuae li-  
beralitatis , & iuvandorum studiorum  
studioforumque egregiae voluntatis

laudem accedere , eidem iure optimo  
gratulari debebunt . ego certe & sum-  
mopere gratulor , & praeterea maxi-  
mas gratias ago , habeboque , dum vi-  
vam , & , si potero , referam , nec  
ut possum , non , quantum potero ,  
enitar .

Deerant adhuc toti impensarum ,  
in idem quartum hoc volumen facien-  
darum , summae duo millia festeridum .  
Neapolim per idem ferme tempus Ja-  
nuarius Sixtus , vir doctissimus , mihi-  
que amicissimus , ex urbe sese contule-  
rat , operis cuiusdam sui , maxime in-  
signis maximeque expectati , de grae-  
corum compendiarum arcanaque scrip-  
tura , editionem curaturus : quod qui-  
dem opus , inscriptam *Insituta per se  
lectura graeca , dalle sue oscurità ri-  
schiata* , prodit haud ita pridem e  
typographo limoniano , etque nunc in  
eruditorum manibus , nec minore cum  
voluptate , quam utilitate , legitur . ad  
eum ego priorum mei operis volumi-  
num vicina exemplaria miseram , ab  
eo tantum petens , ut illa apud ejus  
urbis aliquem bibliopolam venum ex-  
ponere ne gravaretur , quibus tamen  
ille acceptis , quasi ut homini occu-  
patissimo tantum esset ab re sua oculi ,  
ut posset in aliena occupari , aut ego  
quidquam a tanto viro amplius petere  
ausus essem , quam ut negotium illud  
meum per alios curandum curaret , ipse  
in se unum totam illam procuracionem  
recipiens , per se unum omnia admi-  
nistrare atque obire mea causa voluit .

liste.



mibi persuadeo, eisdem constantissime deferam; qua certabo equidem semper cum iis, qui glorioso nomini austriaco addidissimi sunt; petamque a celsitudine vestra, ut, si quid esse intelliget, in quo ei operam, studium ac diligentiam meam navare possim, ad me fidenter omnia referat. erit enim id mihi in summi beneficii & gratiae loco, qui nihil magis cupio, quam celsitudini vestrae inservire: cui salutarem prosperitatem precor.

litteratissimos quoque, quibus referata est illa civitas, conveniens, singulos compellabat; rerum, a Pogiano in suis illis epistolis tractatarum, gravitatem dignitatemque, scriptoris elegantiam, ad veterum latinorum decus proxime accedentem, ingenii acumen, iudicii maturitatem, ceteras summorum scriptorum in eo expressas virtutes ac laudes magnificentissime scriptor ipse atque auctor luculentissimus praedicabat; adnotationibus quoque meis magnum, & certe majus, quam quantum illis deberetur, praeconium amantissime tribuebat; ac ne typographum quidem expertem suae laudis abire passus, eum a papyri, quam delegerat, nitore, a typorum, quos adhibuerat, pulcritudine, praecipue vero a diligentia in excudendo, mendarum-

que vitiatione sedulo commendabat: ipsa denique volumina circumferens, atque ostentans, ac propemodum obtrudens, tam multos mihi fautores, operi autem emtores conciliavit, ut tantum ferme pecuniae inde confici potuerit, quantum ad impensarum, in hoc volumen faciendarum, integram summam deesse, supra memoravi.

Quae res igitur hujus voluminis editioni tam longam moram attulerit, quique homines, ut id tandem aliquando edere atque emitte possem, effecerint, lector benevole, cognovisti: quem propterea & mihi tarditatis meae veniam dare, & illis liberalitatis suae summorumque in me officiorum laudem tribuere, acquiescimus est. Vale. Scribam Romae idibus sextilis. an. a Chr. N. M.DCC.LVIII.

*FINIS QUARTI ET ULTIMI VOLUMINIS.*

INDEX

## INDEX I.

*Quis cui scripserit.*

**B**ONELLUS Michael card. *Alexandriensis* Agri-  
conum episcopo pag. 125. Avesionensis  
confulibus. 171. Bavariae duci. 231. de  
Beaulieu Reginaldo. 413. Borchio Carolo  
card. 221. Cameracenſium archiepiſc. 281.  
155. Clavaſſanti abbati & cardinali. 159.  
116. Comibricenſi univerſitati. 349. Cra-  
covienſi capitulo. 421. Crippae Bernardino.  
141. Carienſium epifc. 167. Dertichenſium  
epifc. 451. Elythenſium epifc. 184. Gratia-  
nopolitanorum epifc. 159. Hoſio Scaniae  
card. Varmiani. 184. 116. 127. 401. 427.  
412. 450. Leodiienſium epifc. 155. ſuffra-  
gano. 418. Lingonenſium epifc. 427. Lotha-  
ringo card. Carolo. 165. Lucenſium epifc.  
116. Lugdunenſium archiepiſc. 148. Maximili-  
ano imperatori. 142. Mediolanenſibus pro-  
ceribus & populo. 218. Senanti. 218. Mel-  
chiori ſtreti. 174. Monachienſi capitulo.  
167. Neothronenſium epifc. 152. N. N. 425.  
416. 418. Oliae duci. 172. Olomucenſium  
epifc. 224. Oſnaburgienſium epifc. 148. 182.  
Papſto Matthio. 446. Perſanenſium epifc.  
120. Ploccenſium epifc. 412. Polanſis regi.  
412. Portugalienſi card. Henrico. 102. 228.  
278. 147. 282. 416. Sadeleto Paulo, carpento-  
renſium epifc. 107. Salisburgenſium archiepiſc.  
156. Seccenſium archiepiſc. 446. Rita-  
Romeno Joanni. 184. 447. Strigonenſium  
archiepiſc. 233. Trevirenſium archiepiſc. 410.  
decano. 428. Trachſio Othoni card. Auguſtano.  
141. Viro Joanni. 441.

FELTICES DE RUVERE Julius archiepiſc. Raven-  
natis provinciae coſcriptus. 412.

FREJAPHUS Paulus Bavariae duci. 428.  
N. N. S. Andreae in Scotia archiepiſc. 37.  
Dudinſio Andreae. 186. Miſali Hannibali.  
47. N. N. 281. Olivae Joſeph. 41. Palaeſta  
Camillo. 16. Portugalienſi cardinali Henri-  
co. 101. Sambuco Joanni. 14. de Valeta  
Joanni. 461.  
PIUS PP. V. Albae duci. 148. Albuquerqueſi  
duci. 215. 265. Aurelianenſi duci. 218.  
Bohemiar principi. 188. Catholico regi. 299.  
Colonienſium archiepiſc. cleſto. 413. capitulo.  
187. 152. 180. 111. Galliae regi. 212.  
170. regine. 210. Halberſtadenſi decano &  
capitulo. 408. Hamiliſſie ſodalibus. 221.  
Lotharingo Carolo card. 415. Maximiliano  
imper. 141. 246. Medicenſi ſenatu. 228.  
Poloniae regi. 221. 242. Salsadun duci. 231.  
Toletano capitulo. 160. Valentinerum  
archiepiſc. 112. S. Viſſeris decano & capi-  
tulo. 454.  
POSTANUS Julius Althebrandino Thome. 1.  
Celfo Laurentio. 21. Commendaco Jo. Fran-  
ciſco card. 11. Corrado Q. Mario. 40. Fer-  
raris Oſtaviano. 102. 112. 270. 128. 156.  
Göbſterio Alexandro. 223. Giſmano Anto-  
nio Marite. 13. Hoſio Scaniae card. 187.  
Jacobillo Julio. 89. Lignano Tiburtio. 99.  
Miſali Hannibali. 48. 11. 12. 59. N. N. 451.  
Tirannio Petro. 90. Tomickio Nicolao. 167.  
224. 272. 285. 410. Trachſio Othoni card.  
128. 127. Valerio Auguſtino. 14. Vinſilio  
Vinſlotio card. 87. Urſino Horatio. 81.  
SILVETUS Guſtavius card. Viſſocio Petro.  
43.

## INDEX II.

*Cui quis ſcripſerit.*

**A**GTENSIUM epifc. Michael Bonellus  
card. pag. 247.  
ALBAE duci Pius PP. V. 148.  
ALBUQUERQUE duci idem. 225. 267.  
ALDOBRANDINO Thome Julius Paganus. 1.  
S. ANDREAE in Scotia archiepiſc. N. N. 37.  
AVENIONENSIS confulibus Mich. Bonellus  
card. 171.  
AURELIANENſi duci Pius PP. V. 118.

BAVARIAE duci Mich. Bonellus card. 231. Pa-  
lus Friapienſis. 421.  
de BEAULIEU Reginaldo Mich. Bonellus card.  
413.  
BOHEMIAE principi Pius PP. V. 188.  
BORRONIO Carolo card. Mich. Bonellus card. 221.  
CAMERACENSIUM archiepiſc. id. 281. 112.  
CATHOLICO regi Pius PP. V. 299.  
CELſO Laurentio Julius Paganus. 21.

CLARA.

CLARAVALLENSIS *abbati*, & *card.* Mich. Bonellus card. 337. 416.  
 COLONIENSIS *archiep.* *elect.* Fius PP.V. 432. *capitula* id. 387. 315. 320. 321.  
 COMMENDATO *J. Franciscus card.* Jul. Pogianus. 33.  
 CONIMBRICENSIS *universitari* Mich. Bonellus card. 340.  
 CORRADO *Q. Mario* Jul. Pogianus. 40.  
 CRACOVIENSIS *capitula* Mich. Bonellus card. 437.  
 CRISPINAE *Stemardine* id. 341.  
 CURIENSIS *episcopo* id. 367.  
 DERTONENSIS *episcopo* id. 413.  
 DUDITHIO *Andreas* N.N. 196.  
 EUSTENTIENSIS *episcopo* Mich. Bonellus card. 386.  
 FERRARIO *Officium* Jul. Pogianus. 109. 157. 370. 328. 316.  
 GALLIAR *regi* Fius PP. V. 319. 370. *regine* id. 330.  
 GLORIOSO *Alexandro* Jul. Pogianus. 183.  
 GRATIANO *Antonio* Marini id. 33.  
 GRATIANOPOLITANORUM *episcopo* Mich. Bonellus card. 339.  
 HALERSTADTENSIS *duces*, & *capitula* Fius PP. V. 403.  
 HOSIO *Franciscus card.* Julius Pogianus. 187. Mich. Bonellus card. 184. 316. 317. 403. 417. 438. 470.  
 HUMILIATIS *sedulibus* Fius PP.V. 411.  
 JACOBILLO *Julio* Julius Pogianus. 82.  
 LUGDUNENSIS *episcopo* Mich. Bonellus card. 333. *capitula* id. 418.  
 LICHANO *Vincenzo* Jul. Pogianus. 29.  
 LINCONIENSIS *episcopo* Mich. Bonellus card. 437.  
 LOTHARINGO *Caroli card.* Fius PP. V. 435. Mich. Bonellus card. 347.  
 LUGDUNENSIS *capitula* id. 336.  
 LUGDUNENSIS *archiepiscopo* id. 148.  
 MANTIMILIANO *imperatori* id. 469. Fius PP. V. 147. 336.  
 MEDIOBANENSIS *potentibus* & *populo* Mich. Bonellus card. 339.  
 MEDIOBANENSIS *Joanni* id. 339. Fius PP. V. 333.  
 MELCHIORI *fratri* Mich. Bonellus card. 374.

MINAKI *Hasekell* Jul. Pogianus. 48. 53. 33. 34. N.N. 47.  
 MONASTERIENSIS *capitula* Mich. Bonellus card. 166.  
 NEOSTATENSIENSIS *episcopo* id. 419.  
 N.N. Julius Pogianus. 463. Mich. Bonellus card. 473. 426. 438.  
 N.N. N.N. 165.  
 OLICAE *duci* Mich. Bonellus card. 376.  
 OLIVAE *Joseph* N.N. 41.  
 OLOMUCENSIS *episcopo* Mich. Bonellus card. 384.  
 OLIVABURGENSEM *episcopo* id. 168. 181.  
 PALLOTTO *Camille* N.N. 36.  
 PAPIOLE *Maestras* Mich. Bonellus card. 446.  
 PARISIENSIS *episcopo* id. 374.  
 PLOCENIENSIS *episcopo* id. 419.  
 POLONIAR *regi* Mich. Bonellus card. 421. Fius PP. V. 181. 347.  
 PORTUGALIAE *cardinali* *Reveris* Mich. Bonellus card. 103. 331. 378. 341. 30. 436. N.N. 103.  
 RAVENNATIS *procurator* *ontepiscopo* Julius Feltrius de Ruvete *archiepiscopo* id. 413.  
 SARAGUZA *duci* Fius PP.V. 311.  
 SADOLETO *Paule carpentariastrum* *episcopo* Mich. Bonellus card. 107.  
 SALISBURGENSIENSIS *archiepiscopo* id. 336.  
 SAMBUCCO *Joanni* N.N. 34.  
 SEMONENSIS *archiepiscopo* Mich. Bonellus card. 446.  
 STRACTMANS *Joanni* id. 166. 467.  
 STRICOMIENSIS *archiepiscopo* id. 313.  
 TIRANNIO *Petro* Jul. Pogianus. 20.  
 TOLLTANO *capitula* Fius PP.V. 366.  
 TOMICKIO *Nicolas* Jul. Pogianus. 367. 373. 371. 385. 470.  
 TAPPIRENIENSIS *archiepiscopo* Mich. Bonellus card. 450. *duces* id. 438.  
 TRACHENSIENSIS *Orbeni cardinali* Jul. Pogianus. 118. 123. Mich. Bonellus card. 341.  
 VALENTINORUM *archiepiscopo* Fius PP.V. 333.  
 VALERIO *Angelino* Jul. Pogianus. 36.  
 DE VALETTA *Joanni* N. N. 463.  
 VETO *Joanni* Mich. Bonellus card. 445.  
 VICTORIO *Petro* *Gulielmus* *Sirlitus* card. 437.  
 VICTORIS *duces* & *capitula* Fius PP. V. 454.  
 VITELLIO *Pierluigi* card. Jul. Pogianus. 87.  
 URANO *Mariano* id. 31.

## ORATIONES.

Ad Fium V. Petri Basilii, Sigismundi Augusti, Polignae regis, ecclesie nomine. 129.

Ad Petrum Laurentium, Venetiarum duces, hincianae civitatis nomine. 130.

# INDEX III.

## RERUM, ET NOMINUM.

## A

**A** Bfolventium haereticorum facultas. 364.

**A** & feqq.

Abdennas Jo. Petrus. 374.

Accius. 35.

Accia Emanuel. 78.

Adiposum quod gallus significat. 167.

Adrianum. 316. Episcopus Jo. Baptista de Bernadis. ibid.

Adolphus, Orantii princeps, & Ludovici, comitis de Nassau, frater, occiditur. 448.

Adrianum episcopus Julius N. 415.

Adolphus elector. 358. 311.

Aelius Antonius, hierosolymitanorum patriarcha. 42.

Aerarium paene exhaustum a Pio IV. restitutum. 114. 173.

Aeschylus a Petro Villorio emendatus. 44.

Aescopus comedus. 411.

Agni divini cereae imaginis. 123.

Agricola Ignatius notatus. 464. 467.

Agriculturae opus. 51. 66.

Agnesfium episcopus Antonius Verantius ad Solum II. a Maximiliano II. imper. orator de pace missus. 141.

Albus dux Ferdinandus Alveres de Tolosa in Belgium venit, ibique rem prospere contra haereticos gerit. 148. & feqq. 447. Ad eum Fili V. gratulatoriae litterae. 111. Alia quaedam de ejus in Belgium adventu. 163. 164.

Albenes Jo. Franciscus cardinalis, deinde pontifex max. 345. 347.

**A** Albon Antonius, sagduenium archiep. 148.

**A** Albrecht Ludovicus lefaricus episcopus ob haereticum decessit. 195.

Albuquerque dux Gabriel a Coera ditionis mediolanensis gubernator. 111. 131. 263.

Alciatus apostata. 150. Franciscus card. 111. 151. 171.

Alciadescriptio. 433.

Aldebrandinus Joannes. 65. tot. Petrus. tot. Silvester. 46. Thomas. 1. 113.

Alexander Franciscus, brandisioorum & arisanorum archiepiscopus. 61. & feqq. Hieronymus card. 164.

Alexandria Franciscus. 320.

Alexander VI. 114.

Alexandrinus cardinalis. Vide Beaulieu Michell.

Alexandrinus Natalis. 331.

**A** Alcius. 6.

**A** Alnbergius. Vide Arnsbergius.

Almerin. 105.

*Philipp.*

Altamontus Hamulal. 114. 466. Marcus Sitticus card. 226.

Altamirans comes. 130.

Alvarez Ferdinandus. Vide Albas dux.

Amalthacus Attilius. 174.

Amasius Romulus. 61.

Ambricofus litterae. 31. 13.

Amilthionis Joannes. 111.

Amminatus Scipio. 67.

Amorinus Ludovicus. 38.

Andegavensium dux Henricus, Poloniae rex eligitur. 188. 191. 195. Ad eum Fili V. episcopa. 440.

Andemantuum urbs Galliae. 418.

Andradus Jacobus a Papva. 434.

**A** Andreas in monte quiritali ordes. 114. in Scotia archiepiscopus. 55.

**A** Angeli medicus Joannes Facialis. 117.

Angelus Andreas. 400. Dominicus. 44.

Anglium in Umbria, Angeli Casinii patria. 177.

Ana Jagellonia, infans Poloniae, Sigismundi Augusti regis facit. 100. Ejus ad Pium V. episcopa. 121. Poloniae regina. 177. Ad eam nota a Sisto V. missa. ibid. Ejus ad Sisto V. litterarum particula. 118.

Annales ecclesiastici a Passino scribendi, a Barrois scripti. 17.

Annates. 111. 113.

Ansi incerta ratio apud crustos. 61. 64.

Anzani ex ungula magnae bestiae salubres eximant. 414. & feqq.

Annuntiatae Virginiae Mariae sodalitates. 173.

Antiochensium patriarcha. 111.

Antonellus Jo. Carolus, diocesis episcopus, & velutrenum suffraganeus. 184.

Antonianus Silvius. 114.

Antonius Ludovicus, Portugaliae regis, filius notus. 186.

Antropienses turbae, ab haereticis excitatae. 131.

Apemienium episcopus Barbanus, loco ob haereticum motus. 151.

Aperire pro more primam cognoscere, & deprehendere. 158.

Apostatas duo Cratianopoli condonantur. 119. 235.

Apostolorum appellatio. 71.

Apum vitres aletris. 18.

Aquonum archiepiscopus Joannes de S. Chamaud, loco ob haereticum motus. 194.

*Q u o*

*Aqui-*

**Aquilinense monasterium**. 138. **133.**  
**Aquilinus S. Thomae opera** Pius V. excusenda curat. **171.**  
**Aquiligranae romanorum imperatores coronari soliti**. **192.**  
**Arae caeli aedes**. **119.**  
**Athenbergius comes** Joannes Ligustin contra haereticos paganos occubuit. **447.** **448.** Ad Margaretae, ejus conjugem, Pii V. litterae. **449.**  
**Argelatus Philippus notarius**. **109.** **177.**  
**Argentinensium canonicorum nobilitas**. 314.  
**Episcopus Joannes**. 313. 404. Clerus & divinis officiis adhibens. **407.** & in fide suspensus. **408.**  
**Argento, sive Argentarius, Donatus, idemque Calilio**. 40. De eo memorabilia. 61. **62.**  
**Argentum vivum** polagiae medetur. **417.** 436.  
**Aricentis villa**. **18.**  
**Ariminensium episcopus** Julius Parisinus. **414.**  
**Aristoteli poeticum** Petrus Viliensis commentatus illustrat. **44.** **45.** De graeco animo sententia. 117. Problemata. ib. 154. **156.** Libri & Bernardino Crippa editi. **141.** **143.**  
**Armeniacus Georgius card.** 373.  
**Asacus & Arseides**. **114.**  
**Ashenburg megastriarum archiepiscoporum domitilium**. 318.  
**Asella**. 4.  
**Asermanus Joannes, deque eo memorabilia**. **43.**  
**Asensis Joannes**. **217.**  
**Asulanus Franciscus**. **133.**  
**d'Avanque** Franciscus, Gratiopolitanorum episcopus. **229.**  
**Avellanensium calamitas**. 173. **211.** Legatus Carolus Borbonius caed. **219.**  
**Avetia**. 313.  
**Augustus Edmundus**. **78.**  
**Augustana comitia** & Maximiliano II. imper. indulta. **197.** & seqq.  
**Augustanus cardinalis**. Vide Truchseßer Ordo.  
**Augustiniani scriptores, eorumque praefantia**. **31.**  
**Augustodunensis episcopus**. **148.**  
**Avogarus**. **413.** **411.**  
**Aurelianensis dioec. religio**. 218.  
**de Auria Jo. Andreas**. **11.** **149.**  
**Auricellarius Hannibal**. 443. 446.  
**Aufesius**. **178.**  
**Avanculus magnus**. **193.**  
**de Ayda Martiana, valentinorum archiepiscopus**. 114.  
**de Aspluena Martiana navarrus**. **263.**  
**Aerolinus Decius card.** **196.** Ejus aliquot epistolae. ib. & seqq.

**B**  
**Abbas Jacobus**. **77.**  
**Badena in Helvetia**. **167.**  
**Barbanter, episcopus apamianus, loco ob haereticum motus**. **181.**  
**Barberiniana bibliotheca**. 241. **243.** **247.**  
**Bardius Thomas**. **41.**  
**Basilens inter Polonias & Hispanias regis controversia**. 232. & seqq. De ea tollenda Pius V. & card. Commendatus laborant. **240.**  
**Barnabitarum sanctitas**. **214.**  
**Bartolus Carolus**. 22. **138.**  
**Bartolus Daniel**. **122.**  
**Bartolus Petrus, Sigismundi Augusti, Poloniae regis, ad Pium V. legatus**. **127.** & seqq. Ejus oratio. **129.** & seqq. Neapolim, deinde in Hispaniam venit, ac moritur. **241.** Ejus ad eos catholicos religionis studium. **243.**  
**Basilienfis concilii contra Eugenium IV. decreta** scripta Polonia. **27.**  
**a Basilica Petri Aloysius**. 219.  
**a Basilii opera** Petrus Galesius latine vertit. **114.**  
**Bathorius Stephanus, Transilvaniae regalis, deinde Poloniae rex**. 151. **196.** 198. Ad eum Commendoni epistola. 151. Moritur. **198.**  
**Bavariae dux Albertus**. **218.** Ejus filii Guilielmus, Ferdinandus, Ernestus. **252.** Ferdinandi II. imper. cognatus. **206.**  
**Bavarus Ernestus**. Vide Ernestus Bavarus.  
**de Beaulne Reginaldus, deque eo binae Pii V. litterae, & ad eum una**. **419.** & seqq.  
**Belium**. 107.  
**Belgii tumultus**. **281.** & seqq. **247.** novi episcopus instituit. ib.  
**Bembus Petrus, Caroli Guastrotii familiaris**. **48.** & seqq. Notatus. **40.** Ejus epistola nomine Leonis X. 317.  
**a Benediciti aquilinienses monachi collegii ducant S. I. institutores**. **113.**  
**Benedictus XIV.** **166.** Ejus de visitatione limitum constitutio. **285.**  
**a Borgia Maximilianus, cameracensium archiepiscopus**. **281.**  
**Erilaymentius Ludovicus, cameracensium archiepiscopus**. **184.**  
**de Bernardi Jo. Baptista, adjacensium episcopus**. **216.**  
**in Berolinensem catholicorum aedem** **161088.**  
**dam marmoreum simulacrum**. **177.**  
**Bertinus Josephus**. **415.**  
**Bessiae magnae ungula**. **411.** & seqq.  
**Bertheimicus S. Hieronymi sanctus**. **3.** **4.**  
**Bilia Melchior, apostolicus ad Maximilianum II. imper. nuncios**. **114.**  
**Bilius Jacobus**. **213.**  
**Bilium**. N. **46.**

Biba

Boledilla Nicolaus. **163.** ejus ad card. Sirlentem epistola. **164.**  
 Bocconius Camillus. **161.**  
 Bohemius princeps, ac dynastae catholice religionis Radice. **188.** & seqq.  
 Bona Sforza, Sigismundi Augusti, Poloniar regis, mater. **144.** **138.**  
 Bonaventura Lazarus. **61.** Philippus. **89.**  
 Bonaaventurae opera Pius V. excusanda censet. **173.**  
 Boncompagnus Hugo card. in Hispaniam a Pio IV. legatus a latere missus. **65.**  
 Bonellus Martinus. **103.** Michael, cardinalis remaniensis, deque eo quodam memorabilia. **102.** & seqq. **153.** **466.** Ejus diuina ad card. Sirlentem litterae. **162.** Publicis negotiis operam dare incipit. **300.** Ejus de colonensi archiepiscopo scriptum. **127.** Collegii germanici olim alumnus. **413.**  
 Bonifacius Jo. Bernardinus, Urinis princeps, cum Francisco Alexandro archiepiscopo contendit. **42.** De eo memorabilia. **47.** & seqq.  
 Robertus & Dragomettes. **67.**  
 Bononius qui sacra studiorum ac doctrinarum facit. **17.**  
 Bononiensium arbitrio tributi modus a Pio V. permittitur. **111.** Episcopus Gabriel Paleotus. **414.**  
 Bononius Stephanus. **61.**  
 Borboneus Antonius, Navarrae rex. **120.** Carolus card. **219.** Carolus, vindobensis dux. **120.** Ludovicus princeps Combrus. **171.** **120.**  
 Borgia S. Franciscus. **71.** **122.** **121.** **187.** **410.** Ad eum S. Caroli Borromei epistola. **114.**  
 Borromeus Carolus card. utitur Fogliani in litteris scribendis opera. **1.** K. 17. Jo. Francisco Commendoso ad cardinalatum suffragatur. **12.** Ad eum Commendoni litterae. **17.** Urinam principatum, a Philippo II. acceptum, in pauperum usus dividit. **66.** **67.** Ejus iter in Infabrum. **82.** **86.** **89.** Reditus in urbem. **80.** **112.** Epistola ad card. Sirlentem de Vincentio Leuero. **150.** Humiliorum reformationi a Pio V. praeficitur. **211.** & seqq. **211.** **217.** El mors ab illis intentata. **212.** **216.** Ejus ad S. Franciscum Burgium epistola. **114.** Cum mediolanensi senatu de iurisdictione controversa. **215.** & seqq. **165.** & seqq. Roman Gregorio XIII. pontifici venit, deinde Mediolanum revertitur. **184.**  
 Borromeus Fridericus, card. **174.** **160.** Notatus. **161.**  
 Botcheus consiliarius. **173.**  
 Boverus Joannes. **181.**  
 Bovius Carolus atheniensis episcopus, deinde

brandenburgensis & arminorum archiepiscopus. **61.** & seqq.  
 de Bracciano & Guasini Gaspar. **188.**  
 Braccianus archiepiscopus Baptolemus de Marcybus. **179.** & seqq. Ejus cum suis canonicis controversia. **171.** & seqq.  
 Braccius Jo. Baptista. **118.**  
 Braganzae dux. **107.** Ejus uxor Catharina. **118.**  
 Brandata hereticus. **110.**  
 Brandenburgensis electoris Joachimi filia, Henrici, brandenburgensis ducis, filio nupta; ipse Sigismundi Augusti, Poloniar regis, sororis maritus, a catholica religione non alienus. **403.**  
 Braunspurgensis seminarium. **411.**  
 Braydenus aedes. **111.**  
 Brethicus, sive Breznicus, sive Breznicus Jacobus. **177.** **121.**  
 Brevarium romanum. **17.**  
 de Brea Ludovicus, moldaviae episcopus. **441.**  
 Briticus comes. **121.**  
 Britanienfium episcopus Augustinus Melligatus. **415.**  
 Britanica civitatis gratulatio de Petro Laureano, novo Venetiarum dace. **130.** & seqq.  
 Brundisiorum & arminorum archiepiscopus Franciscus Alexander. **62.** Controversiae ac turbae. **161.** & seqq. **67.**  
 Bruchius Bernardus. **121.** Notatus. **121.**  
 Brundisensis dux. **141.** & seqq. **403.** **401.**  
 Breznicus, sive Breznicus, sive Brethicus, Jacobus. **177.** **121.**  
 Buelius Gabriel. **111.** Notatus. **406.**  
 Buxentius. **170.**  
 Buxens Guillelmus. **111.** **117.**  
 Buxens Baptolemus, Pii V. thesaurarius. **114.**

C

Abilonensis episcopus. **168.**  
 Caecias ventus, italicus *Granlevante*. **417.**  
 Caeretanum episcopus. *Vide Tarlensis Micheli*.  
 Caesarogallana synodus provincialis. **111.**  
 Caesentium episcopus Odovardus. **411.**  
 Caesius Donatus, aemiliensis episcopus. **111.**  
 Fridericus card. **121.**  
 Calanenfium episcopus, pontificis in Gallia nuntius. **170.**  
 Calatanus Honoratus. **164.**  
 Cale oppidum. **121.**  
 Caligarius Jo. Andreas. **167.** **171.**  
 Calinius Mutius. **75.**  
 Calaneo quid aliquando significet. **171.**  
 Calybita S. Joannes. **62.**  
 de Camara Gonzalez Martinus. **107.**  
 de Cambilis Pii V. confusio. **413.** itemque Nicolai, Martini, Cellarii, pontificum rom. **459.**  
 Cemeracenfium archiepiscopus Maximilianus a Bergia.

- Bergia. 381. 355. Ei canoniarum collegium repugnat. 181. Bertaymarchus Ludovicus, ad eumque S. Caroli Bacromani epistola. 353. 388.
- Camerarii Joachimi versuili. 360.
- Camillius foris. 35.
- Campesio Laurentius. 313.
- Campesius Thomas, silesiacum episcopus, scriptor de annis. 313.
- Canonicus Angelus anglaricus. 197.
- Canisius Petrus S. Hieronymi episcopus edendas curat. 1. Eius de calanico Germaniae episcopatum data commentarius. 406. & seqq.
- Ad card. Hofiam litterae. 410.
- Capellius, casaleus iuriscultus. 344.
- Capponius card. 416.
- Capra Barptolemaeus. 110. 111. 116. 117. 155. 163. 176. 116. 117.
- Capucini a S. Carolo Bacromani idem ad Huiusmodi forum reformationem habili. 111.
- Caraculus Jo. Antonius, Tricassium episcopus, loco ob haerem motus. 124.
- Caracius Archangelus. 103. 111. 171.
- Carafa Antonius creator cardinalis a Pio V. 416. Joannes Petrus, postea Paulus IV. 12. 108. 111. potentissimus episcopus. 163.
- Caranza Barptolemaeus, soltanorum archiepiscopus. 65. De haereti postulat, & iudicii totius fides. 160. & seqq.
- ad Carbonarium S. Joannis neapolitana bibliotheca. 311.
- Cardinalium privilegium conferendi beneficia fuerunt ecclesiarum in mensibus pontificis. 418.
- Carga Joannes, deque en memorabilia. 374. & seqq. 110. De eo cardinalis Bacromani ad card. Sirletum epistola. 117.
- Carocronius referendarius. 38.
- Carotessum episcopus Carolus Guillert, ob haerem loco motus. 181.
- Caroli, Philippi II. filii, mors. 150.
- Carolus V. 166. IX. Galliarum rex haereticorum manus erudit, de eoque re Pii V. ad Ludovicum Gonzagam, alvernensem ducem, litterae. 137. 441. Ad eum eisdem Pii de card. Borbonii avinionensi legatione epistola. 112.
- Carpentonsensem episcopi Jacobus, & Paulus Sadolei. 108.
- Carrara Barptolemaeus. 4.
- Carras Hannibal. 19. Eius ad Sirletum epistola. 156. Jo. Baptista. 157.
- Casa Joannes. 46.
- Casale novum. 67.
- Casulana cum Guilhelmo, Mantuae duci, conceditur. 344.
- de Casti Gelfer, leirienum episcopus. 226.
- Cathacus Jo. Baptista, rofamenfium archiepiscopus, in Hispaniam pontificis nuncios missus. 65. 143. 162. 431.
- Cathervius Jo. Maria, ad eumque sine card. Commendoni litterae. 441. Ludovicus, eius frater. 444.
- Castilio Donatus, idemque Argento, & Argentaria. 60. & seqq.
- Cathiloneus Odettus episcopus & cardinalatus ob haerem motus. 124. 137.
- Cassitatis voce equites religiosi non obligari, non utile. 134.
- Castracani Alexander. 406.
- de Castro Alvarus, Sebastiani, Portugaliae regis, ad Pium V. legatus. 367. 141.
- Catanus Perseus. 143.
- Catanense. Sive Caracienfium, collegium. 184.
- Catechismus romanus. 17. 23.
- Cathacamentum domus. 133. 174.
- Catharina austriaca, Ferdinandi I. imper. filia, Sigismundi Augalli, Poloniae regis, tertia uxor. 12. Elisabethae, primae uxoris, fovee, mantuae duci vidua. 14. 143. 102. Eius mors. 103. Medica, Galliae regina. 447. Ad eam Pii V. epistola. 419. & seqq.
- Cauderius Ludovicus prohibitus ab haereticis Gratianopoli concionari. 139.
- Celfus Laurentius. 91. 12.
- Cervaricus academici. 468.
- Cervicium episcopus Scipio Sanflacris. 414.
- Cervinus Alexander. 117. Marcellus, postea summus pontifex. 18.
- Cezimbra. 165.
- de a. Chamand Joannes, aequum archiepiscopus, ob haerem loco motus. 124.
- Charandus Jacobus. 331.
- Cherubinus Flavius. 187.
- Chierusa Benedictus. 169.
- Chivensium pseudopiscopus. 191. & seqq.
- Chicula Antonius. 166.
- de Choisy abbas in sua Historia austriacae notatus. 191.
- Christi milicia in Portugalia a Dionysio rege instituta. 313.
- Christus Thomas. 417.
- Chronologica ratio perdifficilis, sed perutilis. 74.
- Chrystostomi S. Joannis de virginitate liber. 312.
- Latine per Paganam interpretatio & editio. 112.
- Claconius Alphonsus notatus. 18. 102. 159. 331.
- Cleronis locus de Philoleta explicatus. 87.
- Ellipsis. 318. Cam Rofcio concedo concessio. 417.
- Clellierius Remigius. 330.
- Cloze. 21.

a Clarsvalle Hieronymus Southerius, de quo  
memorabilia. 112.  
Clausius minorita. 183.  
Clericus in Rhætia. 444.  
Clement XI. 166. XIII. 474. 485.  
Clericorum vita a Pio V. correcta. 116.  
Clivensium dux. 187. p. 100. 187. 187.  
Closinius Stanislaus. 134. 137. 187. Ejus ad  
card. Sirletum epistola. 187. A card. Hofo  
Sirletio commendatur. 418.  
Conditores episcopis in Germania adjungendi.  
407.  
Conquellius Carolus. 11. 464.  
In Coena domini Pii V. confectio. 418.  
Collesio episcopus in Portugalia. 122.  
Colonia apud Italia. 374.  
Colonias ecclesiarum per triennium administrato-  
rum card. Nicolae Cusani. 311. Canonici.  
423.  
Coloniensis archiepiscopus Fridericus Veda.  
111. Eius controversia, in eoque Pii V. pa-  
trati animadversio, atque huius totius negotii  
progressus atque exitus. 187. & seq. ad 191.  
Augustum venit. 121. Card. Commendosum  
legatum invisit. 394. Cum eodem agit. 194.  
& seq. Eius ad Pium V. epistola. 191. 195.  
Ad eum Pii V. responso. 197. Eius paterna  
Hermannus archiepiscopus colonienfis ob haereticos  
motus. 104. De eius negotio card.  
Commendoni libellus. p. 1. & seq. De eodem  
negotio card. Bonelli commentarius. 1  
in hunc Commendonum animadversiones. 107.  
& seq. 111. & seq. Archiepiscopus se ab-  
dicat, de eoque te Pii V. litterae. 111. & seq.  
Commendosum episcopus Hercules N. 415.  
Commendosus 10. Franciscus creatur cardinalis,  
de eo memorabilia. 11. & seq. 18. 19.  
Eius munera, litterae, amicitiae. 19. Erga  
eum Sigismundi Augusti, Poloniae regis, stu-  
dium ac liberalitas. 12. 31. Arcana eius cum  
eodem rege colloquia. 11. & seq. Ad Pogla-  
mam & Sirletum de suo cardinalatu litterae.  
30. 31. Eius de concilio Tridentino decretis  
admittendis extemporales & praeterita in  
concilio paravienfibus oratio. 111. & seq. De  
fiducia baronum inter Hispanias & Poloniae  
reges controversia contentio. 112. 113.  
Ad augustinum comitis legatus a latere se con-  
fert. & quae ibi in Friderici a Veda, colo-  
niensis archiepiscopi, causa agitur, Ro-  
manque scriptura. 187. & seq. Ab augusti  
comiti concilio recedit. p. 1. Eius de coloniensi  
negotio ad card. Bonellum scripta sententia.  
18. & seq. & in Bonelli commentarium ani-  
madversiones. 111. & seq. Mora. 411. Ad  
Jo. Mariam Lamam epistola. 442. & ad ejus  
fratrem. 18.

Conimbricense gymnasium. 349.  
Conversio apud latinos quid saepe valet. 17.  
Corderius princeps Ludovicus Berbenius. 171.  
Cosfalvus Petrus, canonicus toletanus. 360.  
Confessorum archiepiscopus Joannes Ruf-  
fus. 311.  
Confraternalium monasteriorum ius patronatus a  
Pio V. ablatum. 148.  
Constantii thermæ. 61.  
Constantinus Julius. 68. 80. Pulvis. 67.  
Corinthus. 193.  
Cossellus societas. 181.  
Cortadus Marcellus. 60. Romam missus. 61.  
Uram revocatus. 64. Q. Marus. 60. & seq.  
167. Eius ad card. Beccomanum epistola. 68.  
ad Pium IV. 71.  
Cochisvicius Joannes. 126.  
Crescens canonici cum plebanis episcopo  
de decanatu contendunt. 419. & seq. Capita-  
tores. 111. Episcopus Samuel Maciejowski.  
148. & Petrus Mikovius. 419. & Pe-  
trus Tomickus. 171. 177. S. Marcialis aedes  
ab haereticis oppugnata. 147.  
Crassius Franciscus, Sigismundi Augusti, Po-  
loniae regis, legatus. 167.  
Cresmonae Hamiltoniorum conventus. 113.  
Crippa Bernardinus, ejusque opera. 141. &  
seq.  
Crisotus, sive Gracianus, Hannibal. 111. 116.  
117. 118. 161. 176. 186. 187.  
Cutharellus N. 141.  
a Curia Gabriel, dux de Albuquerque, medien-  
sensis ditionis gubernator. 118. 119.  
Culmensis palatinus Zaluskius N. 119.  
Cumara Gbilla. 468.  
Curianus episcopus Beatus de Porta. 167.  
De eo helveticorum catholicorum ad Pium IV.  
epistola. 186. Eius ad Pium V. 167.  
Custodi imperatoris creatio. 183.  
Cuthachii comes. 101.  
Cusani Nicolaus coloniensi ecclesiae per trien-  
nium administrator. 111. 114.  
Cyprianus Eusebius Salomon. 463.  
Cyrus abbas. 192.

D

Dandinius Hieronymus card. 1.  
Dasclus, Francisci L. Galliarum regis,  
ad concilium trid. legatus. 161.  
a. Danielis Fanum. 174.  
Davila Sanchez. 143.  
Deiterbus ab Iffenburg, maguntinorum archie-  
piscopus. 174. 186.  
Delgatus Alphredus. 161.  
Delphinus Zacharias, pharicensis episcopus,  
apud Maximilianum II. pontificem nuncius,  
a Pio IV. creatur cardinalis. 14.  
Detho.



Berthens, Liguriae urbs. **411.** Ejus episcopus. *ibid.*  
 Dilecti collegii institutio. **118.**  
 Dineclius Vincencius Maria. **174. 175.**  
 Diocletianum episcopus Jo. Carolus Antonellus. **184.**  
 Dionysius Mexicus, deque eo memorabilia. **410.**  
 Dionysius, Portugalia rex, Christi militum institutor. **131.**  
 Dispensandi facultas in gradibus consanguinitatis & affinitatis, & late prohibita, Goanorum archiepiscopo, & sanctitati Jesu a Pio V. concessa. **187. 188.**  
 Divisio urbs Galliae. **437.**  
 Dieritii cum Catharina austriaca facienda Sigismundi Augusti, Poloniae regis, adversus cardinale Commendone, percipienda. **91. & seqq.**  
 Doctores hominum paucitas. **17.**  
 s. Domitius consobrinum in regione montium. **173.** Ostio laudatus. **174. 175.** Ejus alumni **a S. Carlo** Hieronymo idonei ad Hamiliatorum suorum reformationem exilimati. **412.**  
 Donatus Hieronymus. **113. 116.**  
 Doria, seu Austria. **Jo. Andreas. 58. 149.**  
 Dotes suppositae a Pio V. attributae. **171.**  
 Dragutius pirata. **181.**  
 Daconse S. J. collegium fumbus monasterii acquiescens O. S. B. ejusque abbas libertate institutum. **133.**  
 de Du captus in Belgio. **447.**  
 Dubichius Andreas, quinquagesimus episcopus, Maximilianus II. imper. ad Sigismundum Augustum, Poloniae regem, legatus. **13. 183.** Ejus a catholica religione carpi defectio, deque eo memorabilia. **188. & seqq.**  
 Priorem uxorem effert, & alteram ducit. **300.** Et card. Commendone ante amicos. **202. & seqq.** Ad eum Commendone, & eius ad Commendonam epistolas. **124.** De eo cardinalium, concilii tridentini praesidium, ad card. Borromeum litterae. **104.** Ejus in concilio trid. oratio. *ibid.* De eo card. Nodii iudicium. **207.** Antonii Mariae Graciani, & card. Commendone de eodem litterae. *ibid.* & seqq. Novam fidei confessionem commentatur. **104.** Ejus simulacrum Romae combustum. *ibid.* Ut in Polonia ejiciatur, a Sigismundo Augusto rege Pius V. coarctat. **142. 150.**  
 Dupinies societas. **118.**  
 Durus flavus. **211.**

## E

Eborace collegium. **104.**  
 ab Ecclesia Jo. Paulus, mediolanensis senator, Romae a senatu ad Pium V. missus. **215. & seqq.** Creator cardinalis. **416.**

Echardus Jacobus. **147.**  
 Echinas insulae. **124.**  
 Egmondanus in Belgio captus. **148.**  
 Elbingae haereticorum turbae. **237.**  
 Eleonora austriaca, Maximilianus II. imper. soror, Guibelmus, Mantuae dux, uxor. **244.**  
 Elias hebraeus cum familia a Pio V. baptizatur. **131.**  
 Elizabeth austriaca, Ferdinandi I. imper. filia, Sigismundi Augusti, Poloniae regis, prima uxor, Catharinae, tertiae uxoris, soror. **24.**  
 Ellipse in Cicerone. **116.**  
 Eloquensia regilla. **99.**  
 Emanuel Philibertus, Sabaudiae dux. **231.** Et Pius V. decem millium aureorum subdolum, & litteras mittit. **114.** Ejus cum regibus Galliae affectus. **117.**  
 Emanuel, Portugaliae rex. **105. 111. & seqq.**  
 Ennius. **468.**  
 Eparchus Antonius. **51.** Ad eum Petri Bembi epistola. *ibid.*  
 Epidaurotes. Vide *Reges.*  
 Epistolis infestanda, non adscribenda, esse dantium esse nomina. **128. 129.**  
 Equites religiosae castitatis voto non obligari, non utile. **134.**  
 de eorum moribus, & caratione liber. **469.**  
 Ernestus austriacus, Maximilianus II. imper. filius. **120. 46. 5. & seqq.**  
 Ernestus bavarus, Alberti filius, fringens ecclesiae administrator. **107.** & canonicus colonien. *ibid.* Salentini comitis ab Iffemburg, colonien. archiepiscopi, **160. 161. 163.**  
 Erythraeus Janus Nicius de Guibelmus Suelci haereticus notatus. **116. & seqq.** Item de Alexandro Glorioso. **133.**  
 d'Esperes Marcellus. **147.**  
 Eysengreinius Guibelmus, deque eo quaedam memorabilia. **297. & seqq.** Marinas. *ibid.*  
 Eyfetenius episcopus Eberardus ab Hrabheim. **186.** Martineus de Schauberg. *ibid.*

## F

Fabiola. **42.**  
 Fauchianus Jo. Antonius hierosolymitanus petriarcha. **163.**  
 Faustus Gabriel. **460. 161.**  
 Falisii montis episcopus Carolus N. **112.**  
 Familiarum nomina exitum in ius latine habere debent. **128.**  
 Fasesium episcopus Franciscus Rutimectus. **413.**  
 Farina Hieronymus Donatus. **113. 116.**  
 Farnesia Vittoria, Gaidobaldi, Urbini dux, uxor. **71. & seqq.**  
 Farnesius Alexander card. **21. 219. 220. 246. 117. Oflavus. 149.** Ragnus card. **50.**  
 Favon-

Parentis eorum episcopus Jo. Baptista . 413.

Pellicini Clemens . 371.

Pelicerianus episcopus Thomas Campegian . 123.

Peltrius de Ruere Julius, card. arlensis, reventanum archiepiscopus, syndicum provinciarum habet . 412. & seqq.

Ferdinandus archidux, Maximilian II. imperator . 106.

Ferdinandus I. imper. 166.

Ferdinandus II. imper. 117. Eius testamenti particula . *ibid.* Restitutio catholicae religionis ardor . 435. 436.

Ferdinandus episcopus Alphonsus Rosettus . 416.

Ferrarius Hieronymus . 109. 110. Othavianus, deque eo memorabilia . 107. & seqq. 117. Eius ad Poggianum epistolae . 116. 152. 378. 385.

Ferratus Vincennes Maria . 393.

Ferri Theopompus ad card. Sirlenum de S. Marci episcopatu epistola . 118. De stylicensi episcopatu altera . 160.

Ferrus Carolus afulanus . 168.

Fidei professio ab episcopis ante confirmationem emittenda . 192.

Filippos, altera Andree Deditii uxor . 100.

Firmian . 461.

Flacius Matthias illyricus . 113.

Flaminius . 468.

Flavus Melchior . 173.

Florbellus Antonius . 82. 128. Pii V. epistolae apostolicas nullas, vel certe paucas scripsit . 147. 135.

Florinianus archiepiscopus Thomas de la Gherardeta . 378.

Florides . 141.

Forerius . 174.

Forolivianus episcopus Antonius . 415.

Fransavilla . 67.

Francordiae romanorum imperatores electi . 303.

Franciscus I. imper. 44. Galliarum rex . 165.

Fraxiparus Paulus . 463.

Freilatenium dux . 110.

Frisia Belgii inferioris regio, Vespalliae, Daniae, Saxoniae contemina . 447.

Frisigenae ecclesiae administratores Erasmi beatus . 407.

Friugensis Otho . 121.

Fulginius cardinalis . 470.

Fulmen pro rei aetheris neque exasperat nuntio usurpans . 18.

Furcius Franciscus . 75.

Furibergius Ferdinandus poderborrensis & monasteriensis episcopus . 116. Theodorus episcopus & princeps poderborrensis . *ibid.*

Furcularius Aegidius . 75.

## G

Abrieles Angelus . 49.

Gabonius Jo. Antonius Piaz S. Pii V. elegans scriptor . 119. 123. 125. 131. Pii V. apostolicas epistolae colligit, a Francisco Gouba deinde editas . 144. Notatus . 130.

Galefius Petrus . 113. Eius binae ad card. Sirlenum litterae . 114.

In Gallia pontificis socius cajacensium episcopus . 170. Aliquot episcopi ob haereticum locum moti . 194. Ab haereticis ingens perturbatio . 111.

Galliarum reges Primogeniti ecclesiae filii appellati . 163. 164.

Gallus Cornelius . 114.

Gambara Laurentius . 118. Jo. Franciscus card. 173.

Gandolfus Dominicus Antonius notatus . 95.

Gaspardus Josephus . 148.

Gardina Pii V. soror, Michaelis Bonelli card. avia . 103.

Gedani haereticorum turbae . 31. de S. Gelais Joannes utique episcopatus ob haereticum dejectionis . 195.

Gedius Adolphus . 133.

Gelenius Aegidius . 431.

Gemherdus Gilbertus . 111.

Genilia nomina quae exitum latius habere debent . 178.

Genitilis apostata . 110.

Gross N. philosophus Patavii doctior . 105. Goussardus turbae . 31.

Gravina . 47.

Gravus gallus . 75.

Germaniae episcopatus calamitosa statio . 406. & seqq. Itemque monasteriorum . 408. & seqq.

Germania sacra Marci Hanfili . 116.

Germanicum collegium . 12. 102. 133. 375. 434. 435.

Gerardus Tellus, Bartholomaeo Caranese, toletanorum archiepiscopo, & Pio IV. suffraganeus . 163.

de la Gherardeta Thomas, Surrentinorum archiepiscopus . 178.

Giblinus Hieronymus . 95.

Giblerianum thimense gymnasium . 173. in Giblerianum genus Elias hebraeus cum familia adoptatus . 131. 132.

Gianfrances Antonius Georgius . 67.

Gilbertus Gilbertus . 103.

Gilbertus Jo. Mathaeus, veronensium episcopus . 16.

Glorius Caesar . 81. Apostolicarum Pii V. epistolarum fons scriptor . 148. 123. Eius Aliae Alexander, ac de atrocis memorabilia . 111. & seqq.

Goussardus archiepiscopus Jacobus Ukasples . 137.

157. 301. 302. **158.** Castellanus Joannes Tomichius **157.** Procuratores de indulsu proregando **470.**
- Gobellius Joannes **75.**
- Gomez Franciscus **476.**
- Gonzaga Hercules card. **305.** Ludovicus, sive noster dux **171.** Sigismundus **11.**
- Gonzalez Antonius editor, cum auctor, *Compendii vitæ S. Regis limaner.* 144. & seqq.
- Martianus da Camara **181.**
- Goesius Franciscus **137.** 244. 225.
- Groenellanus card. **341.**
- de Gressis Jo. Baptista regium episcopus **414.**
- Gressis dehisit atque relatio **154.**
- Gratianopolitanorum episcopus Franciscus d'Avançon **119.** haereticis fœvit **119.** 111.
- Gratianus Abayhas **4.** Ursinus **412.** Antonius Maria, operis de *scriptis* inventi Nicervæ auctor, sententia **107.** Ejus ad Nicolaum Tomichium de Nicolao Christophoro Kadavillio epistolæ **122.** & seqq. de Andrea Dudithio ad diversos **108.** 200. **207.** **208.** 210. De despectu Valschorum commentarius **176.**
- Grutantium fœtus **18.**
- Gregorii XIII. sententia **11.** 61. **118.** Sententia in Bartholomæum Catanam, toletanorum archiepiscopum, facta **161.** 164.
- Grimaldus Franciscus **15.**
- Gropperus Gaspar **454.**
- Groscheilus Obertardus Irodiensium episcopus **314.** 322. **312.**
- Gualdus Umbriae episcopus **101.** **111.**
- Gualtherius Carolus Petri Bembi familiaris **48.** & seqq. ejusque scriptorum collector atque editor **30.** Horatius *ibid.*
- Gualtavillanus Philippus card. **117.**
- Gualterius Claudius Scipio **113.**
- Gugerni Germaniae populi **474.**
- Guilhelmi comitis varia orthographia atque etymologia **151.**
- Guilhelmus Mantuae dux **344.**
- Guillart Carolus, carcerum episcopus ob haereticum loco motus **127.**
- Guilae dux Franciscus ex infidiis interfectus; ejus Romae parentatum **19.**
- Gurcorius cardinalis **114.**
- Gustavus Sveciae rex **114.**
- Guyonius Ferricus **121.**
- Garmia de Bracamonte Gaspar **144.**

## H

- Adriani rex **212.**
- de Haereti Gaspius Reginaldus de Beaulieu **419.** & seqq. Jo. Maria Lama **443.** Jo. Maria Calverley **441.**
- Haereticorum inconstantia, & inter se ab inique ignis diffidum **111.**

- Halberstadensis episcopus **141.** & seqq. **472.**
- Halverius Ludolphus **403.**
- Hanftius Marcus **116.**
- Harcus Franciscus **148.** & seqq.
- de la Haye Juliana **171.**
- Hedwigus Poloniae regina **117.**
- Hedwigus Nicolaus notarius **167.**
- Helveticae militiae ades **173.**
- Helvetiorum catholicorum de curientium episcopo ad Pium IV. litterae **167.**
- Henrici VIII. Angliae regis memorabilia vox **159.**
- Henricus braunsweigensis dux **141.** Ad eum card. Modi litterae **473.** ejus filio nupta electoria brandenburgensis filia *ibid.* Nepos Henricus Julius, ad halberstadensem episcopatum postulatus **144.** & seqq. **401.** 406.
- Henricus card. portugallensis. 201. 202. **212.** **416.** De eo quaedam memorabilia **104.** **178.** **232.** Ejus mors, & quae mortem consequuta sunt **121.**
- Henricus II. Galliarum rex **166.**
- Henricus Valesius, dux andegavensis, Sigismundus Augustus Poloniae regi, succedit **121.** 177. 208. Censorium venit, & censoratur **209.** 210.
- Henriques Leo **105.**
- Hermannus coloniensis archiepiscopus ob haereticum motus **304.**
- Herripolensis clerus **408.**
- Hertshauser Franciscus **42.**
- et Hieronymi ad Marcellum epistola **1.** 4. ad Africam *ibid.* opera, & Sierico purgata **41.** Caritatis ades Romae **109.**
- Hierosolymitanorum patriarcha Antonius Aelius **95.** Jo. Antonius Facchinettus **163.**
- ab Hirschheim Eberhardus Eyfetenium episcopus **134.**
- ab Heja Joannes ofenburgerium episcopus **107.** itemque monasterium *ibid.* **114.** **115.** Et paderbornensis ecclesiae cura a Pio V. commendatur **471.**
- Hoccius **1.** 40.
- Hornatus in Belgia captus **148.**
- Hofius Joannes **412.** Stanislaus card. Petricoviam venit **10.** Provinciali concilio a Pio V. praeficitur **184.** & seqq. Legatus a sacris in carmenis diocesis constituitur **185.** Diocesanam synodum habet **184.** Ejus operum praefantia *ibid.* De Andrea Dudithio in concilio tridentino quid fecerit **107.** Varmienensium synodum celebrat **177.** In Italiam a Polonia venit **121.** Ejus magis pro ecclesia Dei labores **412.** Seminarius braunsbergensis instituit **412.** Ab eo magnae bestiae angulus e Praefia ad amicos missa **411.** & seqq.
- Hugonius Avinionem invadit **171.**
- Humiliatorum ordinis institutio **211.** Ab e. S. C.

B. Carolo Borromaeo more intercessit. **313.**  
 Eorum eximiosissimi Pii V. diploma. **314.** &  
 seqq. Medicamentis fecerat populi que de his  
 ad Pium V. litterae. **318.** 319.  
 Mand Wigulæ. **320.**  
 Hungarici rex Joannes. **318.** Ludovicus. **317.**  
 Hussiae. **319.**

## I

Jacobillus Julius. **83.**  
 Jacometillus Michael Angelus. **311.**  
 Jagello, sive Venceslaus, lithuanorum regalis,  
 Poloniar rex. **329.** 337.  
 Jaroslaviensis collegium. **302.**  
 Jesum. **73.**  
 Jesuiti. **71.**  
 Jesu Christi duplex in Portugalia eode. **313.**  
 Jesuitarum appellatio defuncta. **69.** & seqq.  
 Jesu societatis hominum amicitiam card. Com-  
 mendoensis solit. **19.** Sacras ad indos expedi-  
 tiones Q. Mariæ Corradus commendat. **68.**  
**74.** Ab Henrico, card. Infante Portugaliæ, flo-  
 ventur. **104.** His agrorum cura a Pio V. in  
 epidemico urbis morbo committitur. **123.**  
 collegium villanense a Sigismundo Augusto,  
 Poloniar rege, deficiat. **316.** 317. Item a  
 card. Commendoensis tributa. **ibid.** a card. Tur-  
 monio. **149.** 150. a S. Pio V. **311.** 312. **187.**  
**421.** a S. Carolo Borromaeo. **313.** Harre-  
 ticis lavit. **310.** 317. 318. De his quid  
 card. Michael Bonellus sensit. **311.** quid  
 Gabriel Bucerianus, insignis ex ordine S. Bene-  
 dicti historicus. **ibid.** quid Ferdinandus Far-  
 stenbergius, paderbornensis & monasterien-  
 sis episcopus. **316.** quid Rodolphus II. im-  
 per. **ibid.** quid Margareta austriaca, Hispani-  
 arum regina. **ibid.** quid Leopoldus imper.  
**317.** quid Ferdinandus II. imper. **ibid.** quid  
 Albertus, Bavariae dux. **318.** quid card. Ro-  
 bus. **413.** 417. Ab haereticis ebingentibus  
 lapidibus oppellit. **317.** 318. 411. Colonien-  
 sis archiepiscopo a S. Pio V. diligenter  
 commendat. **431.** & seqq. Infirmos boni  
 meritis & liberalibus disciplinis juven-  
 tui ab Julio III. cuiusque deinceps ponti-  
 ficibus maxime, ac potissimum a CLEMENTE  
 VIII. idem eximial. **414.** De his Ga-  
 briele Sclopis collationem. **431.** 436.  
 Imolefium episcopus Franciscus N. **316.**  
 Imperatoris appellacionem sacrorum tyrannus  
 non esse tribuendum Pius V. censet. **345.**  
 Imperialis Josephus Rematus **386.** 67. Ab ejus  
 majoribus Ultras principatus coëstus. **ibid.**  
 Indicibus epistolarum latina Iulii Pii IV. inter-  
 pretatio. **71.** italica editio. **71.** 76. Petri  
 Massii latina translatio. **73.** 78.  
 Prolis.

Indulta de beneficiis ecclesiasticis concessio.  
**417.** & seqq. **420.**  
 Infans cardinalis. Vide Henricus card.  
 Infans Poloniar Anna Jagellonia, Sigismundi  
 Augusti, Poloniar regis, soror. **300.** 301.  
**300.** 301. 302.  
 Infestus controversas quantitate vox. **89.**  
 Interpellatores lavit occupatis gentes. **311.**  
**313.**  
 Interpreter quid aliquando significet. **373.**  
 Joanneti Francisci binae ad card. Silestem lit-  
 terae. **39.** 40.  
 Jovius Paulus notatus. **323.**  
 Iria Ravus. **417.**  
 Isabella francica, Philippi II. conjugis 3.  
 mors. **370.**  
 ab Hsenburg Deiterus, moguntiorum archie-  
 piscopus. **324.** 305. Salentinus comes, colo-  
 nienfium archiepiscopus electus, deque eo me-  
 morabilia. **131.** 411.  
 in Italia qui sacras Auditorum ac doctissimum  
 saeculo XVI. effit. **17.**  
 Inapud periodos inchoat. **73.**  
 Julii forum in sacrorum finibus. **374.**  
 Julius III. praedilectus de Jo. Francisco Commen-  
 doensis sentit. **12.**  
 Justitissimo ecclesiastica in Portugaliæ regno tes-  
 tata. **310.**  
 Juxta patronatus consuetudinem monasteriorum a  
 Pio V. sublatum. **348.** Quid de patronatum  
 jure consilium tridentinum docuerit. **ibid.**  
 Justinianus Petrus. **181.**

## K

Kessenbruch Rembertus, paderbornensis  
 episcopus. **406.**  
 Kewenüller N. a Maximiliano II. imper. Ro-  
 man ad Pium V. legatus. **390.**  
 Koldew David, ratibonensem episcopus. **316.**  
 & seqq.  
 de Koon Jo. Jacobus, Salisburgensem archie-  
 piscopus. **316.**

## L

Laderichus Jacobus notatus. **163.** 318. 365.  
**397.** 411.  
 Lactus N. formationis episcopus. **414.**  
 ad Lactum S. Hieronymi epistola. **6.**  
 Lactus Pomponius. **318.** 360.  
 Lagomartius Hieronymus notatus. **173.** 317.  
 Defensus. **373.** Iuxta ad Angliam Mariam  
 Quiriniam card. epistola. **374.** & seqq. Al-  
 tera ad Josephum Berninum. **416.**  
 Lama Joannes Maria de haereti suspectus.  
**443.** 447.  
 Lambertinus Anselmus. **316.**  
 Landolphus, sive Lodalphus. **71.**  
 P P P

Laskius

Lactius Albertus . 129.  
 Lactius Iugue dignitas . 84.  
 Lactius vulgo loquaces, negligentius sive scribunt . 32.  
 Lactius Lactius de Camillo Palestro litterarum particularis . 18. & seqq. de Ollavio Pastraghe . 166. & seqq.  
 Lactonius Fabius . 81.  
 Laudandus Petrus Venetiarum dux . 150. 183.  
 Laureus Vincencius Montis regalis in Sabalplais episcopus . 112. Eius ad Jacobum Lapsium epistola . ibid. S. Caroli Borromei de eo ad card. Sirisium litterae . 170.  
 Laynus Jacobus, de eoque memorabilia . 2. & seqq. 21. 117. Ad eum Vincencii Laurent epistola . 145. Eius mentio . 419.  
 Lazarus Petrus . 110. 401.  
 Leffione codicum res . 154.  
 Legatus Hieronymus . 111. 116.  
 Leiricardus episcopus Gaspar de Coud . 106.  
 Leisnerius Lufensis praefectus . 117.  
 Leo L. 129. 18. 40. X. 113.  
 Leontium episcopus . 124. 135. Archiepiscopus parisiensis idem . 116.  
 Leonensis episcopus Thomas N. 166.  
 Leopoldus imper. 117.  
 Leopoldinum archiepiscopus . 197. Ad eum card. Decii Azrolini epistola . 127. Veteribus civitatibus insignibus insignia Sicuti V. addit . 14. 197.  
 Lefruerius episcopus Ludovicus d'Albret loc. ob haereticos necas . 133.  
 Ligeus Tiburtius . 92.  
 Ligeus Joannes Arenbergae comes . 419.  
 Lilius Jo. Baptista . 86.  
 Liminam apostolorum visitatio . 174. 175.  
 Lindanus Guilielmus, ruremundensium episcopus . 135.  
 Lingoneus episcopus . 149.  
 Lingones Galliae civitas . 417.  
 Lippomanus Hieronymus . 81.  
 Lithuania Poloniae adiungenda . 119. Christianam religionem amplectitur . 117.  
 Lodovici Ferdinandus . 246. Familiae dignitas . ibid.  
 Loegolius Christophorus . 10.  
 Logovalles Robertus, Zittardii dominus . 182.  
 Lopez de Sousa Didacus . 107.  
 Lotherius Christianus . 148.  
 Lotherius card. Carolus . 169. 116. 115.  
 Lucchesius Laurentius a plagis criminis vindictas . 144. & seqq.  
 Lucena Joannes S. Francisci Xaverii vitae scriptor . 21.  
 Luterius . 378. 111.  
 Ludolphus, Sive Laedolphus . 71.  
 Ludovicus Hungariae & Poloniae rex . 197. Por-

tugaliae rex . 105. Eius filius Antonius . ibid. XIV. Galliarum rex . 164. XV. ibid.  
 Lugdunensium archiepiscopus Antonius d'Albon . 146. Eius suffraganei . ibid. 151.  
 Lufatius praefectus Leinfennius . 111.  
 Lufania . Vide Paezagalia .  
 Lufanus card. Vide Nucerius card.

M

Macielowski Samuel, cracoviensem episcopus . 138.  
 Macrobius . 413.  
 Madruccius card. 182. 161.  
 Madrias Petrus amalius Gregorii XIII. scriptor . 11. 161. Indicarum rerum epistolas latine vertit . 78. 72. Scipio . 24. 65.  
 Magdeburgensis canonicores a Guilielmo Eysenreimio confecti . 151.  
 Maggias ( Laurentius ) . 189.  
 Magnus Othavianus . 81.  
 Magnus bestiae angus . 411. & seqq.  
 Maiorana M. melphitenum episcopus . 419.  
 Maiorana litterae ad obsequium declarandum scripte adhiberi . 174.  
 Mastra Carpetanorum . 466.  
 Maurus dux Guilielmus, Eleonorae austriacae, Maximilianus II. imper. fororis, maritus, cum calanibus concordit . 144. Ei concessit a Pio IV. ius patronatus ecclesiae mantuae Pius V. revocat . 145.  
 Mausiacus Aldus fustor . 111. 111. Paulus . 19. 81. 110. 111. 112. 113. Eius ad Dudithium epistola . 207. Notatus . ibid.  
 Marcella . 1. 4. 6.  
 Marcellus II. 19. 41. 111. 119.  
 Marchius M. Antonius . 115. Franciscus . ibid.  
 a. Marci aedes . 114. 111.  
 a. Marci episcopus card. Sirisio delatus . 159.  
 Canonicores ad eum epistola . 119.  
 Marciotus Georgius . 67.  
 Margareta austriaca, Philippus II. frater, Ollavii Farnesii uxor, Belgii gubernatrix . 149.  
 Margareta austriaca Philippus III. Hispaniarum regis uxor, salmanticensis collegii S. J. Cantabrigiae . 116.  
 a. Mariae in via ardes . 116.  
 a. Mariae majoris ardes . 116.  
 Maria Scutina regina . 142. 122. 171. 177.  
 a. Maria super Minervam . 109.  
 Mariburgensis palatinus . 113.  
 de Maria Jo. Baptista . 144.  
 Martinus Leonardus . 71.  
 Martinus Jacobus . 18.  
 Martius Nicolaus . 147.  
 a. Martini ardes Cracoviae ab haereticis oppugnata . 141.  
 de Martinis Georgius . 119.

de Mart.

- de Martyribus Baptelemeis, tracenensium archiepiscopus. 373, & seqq.
22. Martyres vnde Romae cultas. 4, bullicae. 7.
- Macarinius Joannes. 105.
- Maflus Andreas. 160, Henricus. 163.
- Maflus daces. 101.
- Maflus Pompeius. 70.
- Maflus Amator. 48.
- Maflus episcopus. 125.
- de Maximianorum iure card. Commendati apud Sigismundum Augustum, Poloniae regem, disputatio. 36, & seqq.
- Mitrona Berne. 117.
- Maximilian Maximilian II. imper. filius. 466-467.
- Maximilianus II. bellum, a Solimano illatum, fulgent. 118, a Pio V. pecunia adiutor. 118, 121, ab eodem primogenitus ecclesiae filius appellatur. 166, Legationem ad Sigismundum Augustum, Poloniae regem, intravit. 103, & seqq. Controversiae inter Maximianum daces, & calendes abierit. 141. Ad eum de calendis archiepiscopi causa Pio V. episcopo. 113, A card. Commendati laudatur. 101, Etas filii in Hispaniam a card. Orione Trastibulo deluisti. 451, & seqq.
3. Maximilian monasterium. 415, 419.
- Mechevins praepositus. 418.
- Medicus Laurentius, Urbis dux. 445.
- Medicus Catharina. 445.
- Medinae-cardi dux Mendosa. 149.
- Mediolanenses de iurisdictione ecclesiastica turbare. 116, & seqq.
- Mediolanensem gubernator Gabriel a Correa, dux de Albuquerque. 118, 119, 151. Senatus populusque Pio V. fratres Hamilliano commendat. 118, 119. Senatus iurisdictionem ecclesiasticam violat. 161, & seqq.
- Mediolanensis archidiaconus Stanislaus Clodivianus. 418.
- Meherentes bafa. 118.
- de Mehen comes, dux in Belgio. 447.
- Meichior dominicanus. 124, 171.
- Melitenum episcopus Joannes de Tillet. 447. Ludovicus de Brea. ibid.
- Melita insula a turcis obfessa. 110, obfessione liberata. 111, inde amplius eorum equites Romanos veniunt, tum Antoniam praefecti causa proficiscuntur. ibid, ad eam manendum Pio V. pecunia suppeditat. 171.
- Mellitenum episcopus magister Joannes de Valera, eiusque laudes. 461, & seqq. Ordinii concessa a Pio IV. privilegia, a Pio V. confirmata. 464.
- de Mello Emmanuel. 106.
- Melphitenum episcopi Majorani ad card. Sirletum episcopo. 477.
- Mendius Andreas. 151.
- Mendosa N. Medinae-cardi dux. 149.
- de Mendis Teilo Joannes. 103.
- Mendius Ferdinandus, Sebastiani, Portugalliae regis, ad Piam V. legatus. 117.
- Mercutius Hieronymi ad card. Sirletum episcopo. 86.
- Mercutius, sive argentum vivum, podagrae medetur. 413, 415.
- Meretrices a Pio V. urbe pulsa. 116.
- Michael, Theophilus filius, CP. imper. 31.
- Micallu Africanus. 11, Donatus Marchanus. 47.
- Hamibul. ibid & seqq. 11, & seqq. 12, 136.
- Mirandula comes Jo. Franciscus. 10.
- Mirandulensem episcopus Petrus Villanus. 143.
- Miribus Clement. 113.
- Mislovius, sive Miskowick, Petrus, decanus croaticus, & placentium episcopus. 419.
- Mislovium episcopus apostolus. 117.
- Magisterium archiepiscopus. 113, 104, 118. Clerus. 475.
- Mola N. calendes iurisdictionis. 144.
- Molignatus Augustinus brasiliensium episcopus. 415.
- Monasteria mulierum in Germania, sacramenti religione non obstricta. 116.
- Monasterium episcopus Bernardus a Ralsfeld. 118, Joannes ab Haja. ibid. 104, 116, 118.
- Monasterium in Germania calamitosa conditio. 408, & seqq.
- de Momac Joannes, valencienum episcopus, loco ob hucellum motus. 114, 115.
- Montafcus Alexander card. 118, 119. Etas ad Guithelmum Ursinum a Rosenbergh episcopo. 120, 101, 61.
- Montanus Marcus. 118.
- Montisfratensis ecclesiae dedicatio. 47.
- Montisfratensis dux. 119.
- Montisfratensis in sabalpinis episcopus Vincentius Laureus in Scotia ad Mariam reginam legatus. 149, 124.
- Morosa Joannes card. episcopus portuensis. 414.
- Morialis Michael. 416.
- Moslicensis Melchior. 171.
- Mosleynikus Ignatius. 416.
- Montmannus Cornelius. 413.
- Moravicus Ludovicus Antonius. 160, 414.
- Moretus M. Amoenus-neuticium ad Piam V. de Poloniae orbus habet. 113, Patavii doctetur. 107.
- Mulerus. 164, 416.
- Mutha. 114.
- Mutinenfis ecclesiae perpetuus administrator Jo. Morosa card. 414.

**N** Arnienſium *epiſcopus* Donatus Caſſus . [313](#).  
 de Naſſa Ludoviſus , Orangi principis frater . [487](#).  
 Navagerius Andreas . [111](#). Bernardus card. vicerogerus *epiſcopus* . [56](#). ejus obitus . [18](#).  
 Navarra rex Antonius Borbonius . [330](#).  
 Naucherus Proſper . [16](#). [177](#). [198](#).  
 Naſſaenſium orationes mſs. [177](#). operum mſs. Romae raritas . [130](#). & ſeqq. interpretatio per Petrum Gaſſetium . [134](#).  
 Neapoli Sigifmundi Auguſti , Poloniae regis , procurator Paulus Sczempowſkius . [22](#). Penſio annua duorum milium ducatorum card. Commendoso ab eodem rege attributa . *Ibid*.  
 Proren Paraſanis de Rivera . [163](#). Ejus ad card. Sierlem hiſpanica *epiſtola* . [412](#).  
 Neapolitanorum archiepiſcopus nuncius apoſtolicus in Polonia miſſus . [189](#). Litterarum frequentia . [470](#).  
 Neodidam , ſive Civitas nova , in Aſſiria . [166](#).  
 Ad ejus *epiſcopum* card. Bonelli *epiſtola* . *Ibid*.  
 Neophytorum domus . [171](#).  
 Nepos & princeps ſanctae quid valeant . [102](#).  
 Nepos S. Philippi . [27](#). [212](#).  
 Nicomeneſis notarius . [24](#).  
 Nicolaus L. [81](#). III. [31](#).  
 de Nigra , ſive Paſque , Simon card. [112](#).  
 Nigromas Julius . [72](#). [73](#).  
 Nivernienſium dux Ludovicus Goſſaga . [173](#). [209](#).  
 Nobilius Robertus card. [2](#). & [160](#).  
 Monachulensis abbas perpetuus commendataria Jo. Franciſcus N. [415](#).  
 Nommis Duardus . [158](#).  
 Noſſovias Andreas plonienſium *epiſcopus* . [412](#).

## O

**O** Chinoſ Bernardinus apoſtata . [190](#).  
 Odeſcalus Paulus pomeſium *epiſcopus* . [163](#). Ejus ad card. Sierlem *epiſtola* . *Ibid*.  
 a. Officii romanorum tribunal . [440](#). & ſeqq.  
 Olabus Nicolaus ſtrigonenſium archiepiſcopus . [109](#).  
 Olivaux dux . Vide *Radiſſilias Niclaus Chriſtopherus* .  
 Oliva Joſephus . [47](#).  
 Oliverius N. [414](#).  
 Olomucenſium *epiſcopus* . [209](#). *Gallus* Prof. Genewitius . [184](#).  
 Olomucenſium *epiſcopus* Claudius Regis ob haereticum leon mortuus . [121](#).  
 Oltrouſchius Balthaſar . [292](#).  
 Olynthius . [86](#).  
 Ougre . [411](#).

Orangi principis Ludovici comitis de Naſſa & Adolphi frater . [487](#).  
 Orientarius Manſſal . [442](#). [486](#).  
 Orthographiae in alienis ſcriptis edendis ratio non immutanda . [42](#).  
 Oſaburgienſium *epiſcopus* Joannes ab Heja . [163](#). [181](#). [104](#).  
 Oſorius Hieronymus de rebus Emmauetis , Potugaliae regis , ſcriptor . [222](#). [133](#).  
 Ofenae dux . [103](#).  
 Oſio friſſagendi . [103](#).  
 Ovidii Naſſoniae aliquae barbarae voces . [167](#).

## P

**P** Acleſius Joannes . [157](#).  
 Paderbornenſium *epiſcopus* Rembertus Kerſenbruch . [406](#).  
 Paglierius N. [181](#). [196](#).  
 Palencia Arnaus . [403](#).  
 Palouſi Camilli quaedam memorabilia . [16](#). & ſeqq. [110](#).  
 Palontus Gabriel card. [17](#). & ſeqq. [414](#). Ejus ad card. Sierlem *epiſtola* . [18](#).  
 Pallaciniſius Sfortia notatus . [444](#).  
 Pallaciniſius Alexander . [231](#).  
 Pamſenſium *epiſcopus* Barbaſus loco ob haereticum mortuus . [195](#).  
 Panagathus Oſſarles . [19](#). [112](#). [177](#). De eo memorabilia . [412](#). & ſeqq. Ejus obitus . [181](#). [163](#).  
 Parviti Oſuphen ſcilicet ſer . & quaedam de eo memorabilia . [21](#). & ſeqq. Ejus ad card. Sierlem *epiſtola* . [22](#). Elogium ſepulcrale . [24](#).  
 Binae de eius morte litterae . [21](#). [96](#). Annales eccleſiaſtici ab eo ſcribendi . [27](#). Oſtavianus Ferreris amicitiam colit . [116](#). Ad eo piagli ſuſpicio propulſa . [116](#).  
 Papioſus Marthias . [446](#).  
 Papius N. [117](#).  
 Parafſas vicus Chriſtophori Varſevicii . [401](#).  
 Parifſeus Julius , aciminenſium *epiſcopus* . [414](#).  
 Parifſenſium *epiſcopus* , ejusque vicarius . [170](#).  
 Parmas dux Oſſavus Parmeſus . [189](#).  
 Parmenſium *epiſcopus* Alexander Sfortia card. [414](#).  
 Parredo Hieronymus . [144](#).  
 Parovienſis in Polonia civitas . [20](#). [131](#).  
 Paſque , ſive de Nigra , Simon card. [112](#).  
 a. Paſſa . [42](#).  
 Paſſi III. de controverſia inter brandeburgos & urticantes conſtitutio . [41](#). Vaticanum ſacellum . [117](#).  
 Paſſius Gregorius haereticus triſtariarius . [131](#).  
 a. Payva Jacobus Andradaſ . [414](#).  
 Peſorellius Jacobus . [103](#).  
 Peſſanta Iſidorus . [114](#).  
 Peſſalus N. [171](#).  
 Peſſeris monaſtium dux . [230](#).

Percu-

**Petrus Emmanuel.** 144.  
**Peregr** non quartum casum admittit? 413.  
**de Percebas Joannes.** 122, 127.  
**Perpinianus Petrus.** 64, 70, 80, 130.  
**Petrus Franciscus** missa epistolae Ciceronis scriptae. 411.  
**Phil Petrus,** deque eo memorabilia. 130, 131.  
**Philippus Pulcher,** francorum rex. 237.  
**Philippus II.** Hispaniarum rex principatum urinatuum card. Borromaeo largitur. 45. Eius cum Poloniae rege de haresi dacta controversia. 119, & seq. In Belgiam Albas ducem mittit. 145. Eum, ut in Belgiam se conferat, Pius V. hortatur. 119. Caroli III., & Isabella conjugis mort. 114. Maximilian II. imper. frater patris. 447.  
**Philotes.** 11.  
**Pielius.** 111.  
**Picardi.** 122.  
**Philippus Philippus.** 129.  
**P. pil V. Grot,** & fororis Aliae responsio. 121. Praeterea pontificatus initia. 115, 117. & seq. 45, 46. Maximilianum II. imperatorem contra Solimanem juvat. 119, 121. Meliten, & male spiritibus chasica, liberat. 120. Meretricis uibe pellit. 124. Fondus contra terras cum hispanis vauisq. coniungit. 114, 115. Eius jejunia. 114. Agni divini ceres imagines. 121. Aliae praeterea adiones. 126, & seq. Apostolicas epistolas quas ejus nomine suscepit. 127, 128. Maximiliania. 123, 124, 125. Archiepiscopo graeco & facientis Iosephus facultatem dispensandi in gradibus consanguinitatis & affinitatis concedit. 127, 128. Episcopos aliquos gallicanos, in haerem prolapsos, loco movet. 121. **Humiliorum** ordinem reformare studet. 201. & seq. 177. Eum abolit. 214. & seq. Primum vestigal populo necessario imponit. 131. De haresi & rofanesi inter Philippum II. & Sigismundum Augustum controversia dirimenda laborat. 215. & seq. Ecclesiae romanae jura constanter tuetur. 148. & seq. Concessum a Pio IV. jura monasteriorum confistorialium abrogat. 148. Bartholomaei Cannasae, toletanorum archiepiscopi, de haresi postulati, causam cognoscit. 149. & seq. Eius in Frederici a Vola, colonienfium archiepiscopi, causa robur atque constantia. 147. & seq. ad 131. Constitutione, quae dicitur *Bulla de Coena Domini*. 413. & de casibus. 11. Melitenfium equitum privilegia confirmat. 464.  
**de Piranda comes** Gasp. de Braccaneto & Guesan. 144.  
**Pius Antonius.** 427.  
**Piscatus Codrus.** 418, 419.

**Pius II.** 75.  
**Pius IV.** cardinalis, concilii tridentini interpret, instituit. 17. Eius ad Sigismundum Augustum, Poloniae regem, litterae. 20. De iudiciis rebus epistolae in latinum converti jubet. 72. Aetariam paene exhaustam mrisia relinquit. 114. Aliquot gallicanos episcopos loco ab haerem movet. 124. Quid de monasteriorum confistorialium jura praeternaturaverit. 148. Melitenfibus equitibus privilegia concedit. 464.  
**Pius Rodolphus** card. 19.  
**Placita.** 351.  
**Ploceus** episcopus Petrus Mithovius. 419.  
**Andreas Nofrovius.** 420.  
**Podagrae medicina.** 414. & seq.  
**Pogianus** Julius de fessia cogitat. 1, & seq.  
**Quibus** cardinalibus operam suam in scribendis latinis epistolis laeris. 2. 8. 27, 28. Sacardus fuit. 2. Catechismo & Breviario romensis operam impendit. 12. Notitia. 112, 113, 115, 114. Eius magiae occupationes. 118, 40, 27, 200. Orationem, a se habitam in fessis Francisci, Gualteri duci, ad Hancibalem Minalem mittit. 11. A Psallo Meratio laudatur. 11. Bononiam venit. 91. Romam ex Isabella redit. 100, 110. Medicinam cogitat. 114. Eius latinae graecorum interpretationes. 111. Ad card. Seripandum epistola. 119. Somnia eloquentiae laus ei a Gratiano tributa. 410.  
**Polancus Joannes.** 121.  
**Polonia** concilii tridentini decreta admittit. 20. De eius rebus oratio M. Antonii Marti ad Pium V. 118. Et adjantha Lysbanna, Ruffia, Samogitia. 109. Calamitofus in ea religiofius status. 130. & seq. Floreus sub Sigismundo I. 118, 120, 121.  
**Poloniae rex.** Vide *Sigismundus Augustus*, *Necivus Pulcher*, *Bartholomaeus*, *Regina.* Vide *Catherina austriaca*, *Elisabetha austriaca*, *Jagellonia dux*, *Radziejovia Barbara.*  
**Pols Regionalis** card. 15, 157, 158.  
**Pomorkius Georgius.** 174.  
**Ponostowski** Valerianus. 159.  
**Pontificum** romansorum vitae a Francisco Joanne scriptae. 40.  
**Poppe Georgius.** 182.  
**Porticus** Franciscus Maria. 400. Gualtherus. 44. Hieronymus. 11. Joannes. 11. Maria. 11. Vincentius tribus extraordinario exigendo a Pio V. praepositus. 131. In Poloniae annos apostolicos ab eodem missus. 126. Palatinus ejus aliofies card. Commendans non satis probatur. 139. & seq. Eius in Italiam reditus. 175. De eo, deque eius familia memorabilia. 158. & seq. 400, 410, 431.  

Pozna-



Formensis episcopus Joannes Moronus card. 474.  
 Fortegillie synonymia. 232. Rex Emmanuel,  
 ejusque filii. 105. 232. Dionysius. 232. Lu-  
 dovicus. 106. Sebastianus. 127. 232. 262.  
 Regis Romae orator Joannes Tello de Men-  
 tes. 107. & Ferdinandus Mencia. 127.  
 Portugallensis cardinalis. Vide *Haereticus card.*  
 Potasienfis canonicus Jacobus Brasenielius,  
 Eve Brasenielius, Goe Brasenielius. 177. 182.  
 Episcopus. 187.  
 Podewinus Antiochus. 255.  
 Potentienfis episcopus Tiberius Carafa. 163.  
 Praescriptiones in iure civili. 133.  
 Pralmer N. Hungariae regis orator. 210.  
 de Pretia Alexander. 125.  
 Primogeniti ecclesiae filii tum romanorum im-  
 peratores, tum Galliae reges appellati. 163.  
 166.  
 Prius Aloydus in Angliam proficiscitur. 197.  
 Hieronymus Venetiarum dux. 186.  
 Provincialis synodus Palensis. 185.  
 Tractus furebris animae. 411.  
 Praefatus Joannes Gallienus Olocauentium epi-  
 scopus. 174.  
 Princeps Jacobus card. 19.

## Q

Quod Gulihelmus. 412.  
 Quadi. 125.  
 Quinguesclae Hungariae inferioris urbs sub  
 Aragonensium archiepiscopo. 146.  
 Quinguesclensium episcopus. Vide *Dudithius*  
*Andreas*.  
 Quirinalis mons. 6.  
 Quirinus Angelus Maria card. 274. Ad eum  
 Hieronymi Lagomarsini epistola. 48. & seqq.

## R

Radivilia Barbara, Sigismundi Augusti,  
 Poloniae regis, uxor. 126.  
 Radivilius Christophorus, palatinus villanae,  
 patricius hanoicus. 126. 176. Eius mors  
 haereticis. 126. Georgius, vilenfium epi-  
 scopus. & card. 174. 182. 183. 184. Nico-  
 laus Christophorus, Olivae dux, deque eo  
 memorabilia. 176. & seqq.  
 & Kaeftel Arnoldus. 455.  
 Ragusanorum archiepiscopus Vincentius Porti-  
 cus. 126. Ad rempublicam card. Decii Az-  
 nollis epistola. 196. ad censurorum colle-  
 gium altera. 127.  
 Raritas cratiorum. 17. 177.  
 Rastegomius N. 183.  
 Ratiocinatorum facultas. 89.  
 Ratiocinatorum episcopus David Coldrer. 116.  
 Ad eum Pii V. epistola. 127.  
 Ravanatum archiepiscopus Julius Feltrius de

Revere synodum provinciam habet. 451. &  
 seqq. Alti synodibus ecclesie caput de *fu-  
 dunt* post absolutam synodum additum. 454.  
 Raveris castellanus. 126.  
 Reclus Joachimus. 414.  
 Reftendarii. 159.  
 Regalia episcopis in Germania & romanorum  
 imperatoribus concedi solita. 163. 172. 197.  
 Regium episcopus Jo. Baptista de Graffa.  
 414.  
 Regia Claudius, olonensium episcopus, loco  
 ob haereticos motus. 181.  
 Reomanus Joannes Savie card. 126. De nego-  
 ciis legationis pontificis in augustanis co-  
 mitibus crastandis card. Commendatum de-  
 cer. 182. Ad eum Commendoni de colonias-  
 nam archiepiscopi causa litterae. *ibid.* &  
 seqq.  
 Reris Venetiarum. 189.  
 Refilia Stanislaus. 107. 412. 402. 457.  
 Refindus Andreas. 212.  
 Revenicus Aurelius. 414. Carolus, Ludovicus,  
 Jo. Baptista, Abundus. *ibid.*  
 Rhamnus Jo. Baptista. 30.  
 Rhamnus Petrus. 8.  
 Ricciardus Augustinus, & Jo. Antonius. 119.  
 Ricciolus Jo. Baptista. 89.  
 Ricciolus Bartholomaeus. 176.  
 de Rivera Parafianus Philippus II. in neapolita-  
 no regno vicarius. 459.  
 Rodolphus II. imper. 182. 466. 467. Ad eum  
 Sisto V. litterae. 447. Eius ad Clemen-  
 tem VIII. 256.  
 Rogerius Fulvius benedicti Commendoso car-  
 dinalatus insignis in Poloniae perferit. 14.  
 15. Ejusdem negotia Romae perorat. 16.  
 Romanus uxorem ducit. 48. Julius, apudoli-  
 cas in Polonia nuncios. 133. inde relatus. 158.  
 Romanae commemorationis incommoda. 4. & seqq.  
 urbis suavitates. 4.  
 Romanae populus tributum liberaliter con-  
 fert. 116.  
 Rosa aures Annas Jagellonicae, Poloniae regi-  
 nae, & Sisto V. maneri missa. 197.  
 & Rosa Limnae compressum vitae quae scrip-  
 sisset. 144. & seqq. Viterbiensis historia. 47.  
 Rosenfium archiepiscopus Jo. Baptista Caffa-  
 nes, pontificis in Hispania nuncios. 61. 66.  
 principibus inter Hispaniae & Poloniae reges  
 conversus. 112. & seqq.  
 Rossius concedat cum Cicerone certare. 412.  
 Galeasius. 30. Officinas. 116. 117.  
 & Rosenbergh Urbicus. Vide *Urbicus* & *Ro-  
 senbergh*.  
 Rossius Alphonsus ferrariensem episcopum &  
 414.  
 Rossius Christophorus. 163. Eius ad card. Sir-  
 letam

Iterum de Officii Purgandi morte litterae. *ibid.*  
Kozarowickis N. *168.*  
Kubus Bartholomaeus. *173. 211. 226. 228. 257.*  
Rubinus Alexander. *404.*  
de Rucellai Hannibal. *441. 446.*  
Rufus Joannes, confessorum archiepiscopus, apostolicus in Hispania nunciatus. *111.*  
Rufus Jo. Baptista. *158. 159.*  
Rutemunda. *447.* Ejus episcopum Gallicianus Lindius. *184.*  
Rufus Poloniae adiungenda. *159.*  
Ruthorum catholicorum in Belgio virtus. *282.*  
Ruthenias Franciscus, fonsium episcopus. *413.*  
de Ravers Julius Petrus syandam ravennatem habet. *413. & seqq.*

S

de Sa Francisus. *105.*  
Sachias dux. Vide *Hermann Philibertus.*  
Sachielius Francisus. *9. 10.*  
Sachetus Jacobus, & Paulus. *107. 108. Pauli tullianus de card. Armeniac. 171.*  
Salentinus comes ab Ildenburg. Vide *ab Ildenburg comes.*  
Salinas N. *145.*  
Salzburgensis archiepiscopus Jo. Jacobus de Koon. *216. 218.*  
Salzburgensis metropolitani opus Wigalei Hund. *116.*  
Saluslii loci duo restituti. *167.*  
Salmeron Alphonsus. *9. 10.*  
Salomonii Generosi typographi in excradendis libris diligencia. *470.*  
Salvatus Joannes card. *15. 218.*  
Samaritanus evangelicus. *433.*  
Sambucus Joannes. *14.*  
Samogitia Poloniae adiungenda. *139.*  
Santhacrus Scipio cervicatum episcopus. *414.*  
Sanctus Petrus. *115.*  
Sandomienensis castellanus. *111. palatinus. 209.*  
Sangallensis Guillelmus. *122.*  
Santorum. *107.*  
Saracenus Claudius. *177. Simulphus. ibid.* Ejus ad card. Sierlem epistola. *ibid.*  
Sarnickus calvilanus. *191.*  
Sarnickum episcopus Laetus N. *414.*  
Saxoniensis Julius. *413.*  
Sardellensis. Vide *Dandier Andreas.*  
Schorvili. *128.*  
Schlager Joannes. *167. 168. Julius Caesar. 362.*  
Schubertensis canonicus Stanislaus Staniewickus. *177.*  
Seurga N. *184.*

Scappius Ant. Maria. *16.*  
Serpentinus comes Serpentinus. *115.*  
Schaumburg Martinus, sylvestriensis episcopus. *126.*  
Schelhorius Jo. Georgius confutatus. *71. & seqq. 71. & seqq.*  
Schesich Gaspar. *16.*  
Scioppius Gaspar. *114.* Ejus ad Cornelium Mottmannum epistola. *431.*  
Seemanns Lodericus. *54.*  
Seotia regina Maria Henrico Stuardo nupta. *149. a Pio V. pecunia juratur. 172. 173.*  
Seotus Andreas. *9.*  
Seyllensis episcopus card. Sierlem delatus. *116.* Cassentorum ad eum epistola. *116.*  
Sebastianus, Portugaliae rex, Ferdinandum Maurum legatum suum ad exhibendam Pio V. obedientiam mittit. *127.* Ad eum de suscepra regni administratione Pio V. litterae. *222.* Ejus apud piam V. orator Alvarus de Castro. *147. & Antonius Plantas. 437.*  
Segnius Fabius. *41.*  
Seleucus & Seleucia. *114.*  
Seliuz Salimani filius. *118. 145.*  
Seminarium brassaeferense. *411. romanum. 131. 436.*  
Senecensis archiepiscopus. *446.*  
Serbellonus Gabriel card. *114. Jo. Antonius card. 419.*  
Seripandus Hieronymus card. *115. 206.* Ad eum Pogliani litterae, & ejus ad Poglium. *212.*  
Sertavii marchio. *166.*  
Serkali. *126.*  
Sforza Alexander card. parmentum episcopus. *474.* Bona, Sigismundi Agassii, Poloniae regis, mater. *115. 118. Joannes Galentius. 18.*  
Sigheii expugnatio. *118.*  
Sigismundi I. Poloniae regis, laudatio funebri. *413.* Sub eo catholica religio floret. *191. 122.*  
Sigismundus Augustus, Poloniae rex, Sigismundi I. filius. *12. & seqq.* Ejus in Commendatum Sudiam & Libertatem, ac binae ad Piam IV. litterae. *20. 21.* Arcana cum eodem colloquia de diversis cum Catharina austriaca faciendo. *23. & seqq. 101. 129.* Petrum Barium oratorem suum ad Piam V. mittit. *127.* Ejus pias. *111. & seqq.* Rescriptum in Pio V. mandatis respondens, ab eoque obsequatus. *121. 126.* Mollitur. *127.* Ejus cum Philippo II. de barini duce controversa. *219. & seqq.* Ejus fororum altera Henrico, brandenburgensi duci, altera Joachimo, brandenburgensi electori, nupta. *409.* de tertio vide *Anna Jagellonia.*  
Sigismonda gratia & iustitia. *137. 169.*  
Sigismonda Carolus. *17. 21. 169.*  
S. Silvestri ordo in colle quincali. *6.*

Sim-

Simeonis Chriftianus. 148. Fabius. 313. 316.  
 Ludovicus card. 120. Stanislaus Hogo card.  
 ad postulationem maximum suffragatur. 317.  
 Ejus ad Hofium de ungula magnae belliae li-  
 terae. 418.  
 Sirlenus Guilhelmus. 19. Granulatoris de car-  
 dialatu literis respondet, Poggiani opera  
 ad. 34. & seqq. Multos suffragationes ad  
 postulationem maximum habet. 31. Magnis  
 corruptionibus dilinetur. 31. Ad eum card.  
 Gabriels Paleotti epistola. 18. & hinc Fran-  
 cisci Joanneti literae. 17. 42. Ejus incom-  
 moda valitudo, & mira memoria, sed im-  
 par ingenium. 41. S. Hieronymi operibus,  
 & synderum alius redituendis operam navat.  
 31. 31. 31. 31. 31. 31. 31. 31. 31. 31. 31.  
 & epistolae. 116. & seqq. Romam ex Cala-  
 bria revocatur. 123.  
 Sirlenus Marcelius. 116.  
 Sisti IV. vaticanae facillim. 117.  
 Sisti V. ad Rodolphum II. imper. de Latio  
 Unico & de neapolitanorum archiepiscopo  
 epistola. 116. aliter de Jo. Maria Lama.  
 441. De visitatione liminum apollinarum  
 constituit. 118.  
 Sistrus Januarius. 463.  
 Smilaeus asperat radix. 117.  
 Socius Olivarius Pascagibus comparatur. 368.  
 Solikowskij Dementius. 117.  
 Solimani more. 118.  
 Sollicitationes apollinarum beneficiorum. 370.  
 Sotelli Nathanaelis Schisthera. 116.  
 Southerius Hieronymus a Clara-valle card. de-  
 que eo memorabilis. 116. Ad eum Stanislaus  
 Hosi card. epistola. 416. & Pil V. 418.  
 de Souza Lopes Didacus. 103.  
 Spannochius Angelus. 171.  
 Spicofa N. card. 416.  
 S. Spiritus nosocomiam a Pio V. pecunia suble-  
 vatum. 173.  
 Stahl Nevelius. 411.  
 Stanislaus Stanislaus. 177.  
 Stanislaus Kollas facillim. 114.  
 Stenotus N. apollina. 110.  
 Stempowickius Paulus. 11.  
 Stephanus Bathorus. Vide *Bathorus Imphorus*.  
 Stephanus Henricus Aeschyl tragoedias, a Petro  
 Visslori emendatas, edic cum suis adnotationi-  
 bus. 46. 47.  
 Strathmannus Joannes. 166. & seqq. Ejus ad  
 card. Bonellum literae. 316. 366. 447.  
 Stradeus Laurentius. 183.  
 Strada familia. 198.  
 Strengus Romae erogatio. 4. & seqq.  
 Strigonsienfium archiepiscopus Nicolaus Olavus.  
 106. 111.  
 Strozzius Philippus. 111.

Stuardus Henricus. 146.  
 Suarez Franciscus. 70.  
 Tab in mss. codicibus quid significet. 48.  
 Summa hiems. 11.  
 Sura. 113.  
 Suerius Franciscus. 117.  
 Synderum alius redituendis operam navat Sio-  
 lens. 41.  
 Szidlovicz Jo. Christophori Radaivici avia. 178.

## T

TAbellacionum praefatus Andreas Ange-  
 lius. 408.  
 Tanti esse quibusdam orationis particularis con-  
 sagatur. 114.  
 Tarius N. caellanus. 111.  
 Tarnovii comitis vidua, ejusque laudes. 101.  
 111.  
 Tarnovius comes Joannes. 118.  
 Tassius Hollandus. 116.  
 Tello de Meneses Joannes. 103.  
 Tempe in Thracia. 11.  
 Templariorum ordo, Philippi Palchri, franco-  
 rum regis, opera evocatur. 113.  
 Ternallianus a Latino Latino illustratur. 17.  
 Tessa di facultas. 418.  
 Thebanorum apollina. 71.  
 Theodorus card. 111.  
 Theodori latina per Poggianum interpretatio.  
 111.  
 Theodorus Pil V. Barpolemansus Baillatus.  
 114.  
 Theanus Jacobus Augustus de Andrea Dudithii  
 rebus notatus. 117. & seqq. 116.  
 Thimaeus Ghiliciorum gymnasium. 173.  
 Thimaeus Georgius. 176.  
 Thimaeus Christophorus. 111.  
 de Tillet Joannes, meissenfium episcopus. 441.  
 Timotheum episcopus Andreas Dudithius. 117.  
 Tirannus Petrus. 90.  
 Toha. 41.  
 Toletanus archiepiscopus Barpolemansus Ca-  
 raxas. 41. de haereticis pollulatus, caefaque  
 totius series. 116. & seqq. 440. 441.  
 Toletanus Ferdinandas pater & filius. 117.  
 Vide *Albus dux*.  
 Toletus Franciscus. 111.  
 Tomar episcopus. 111. consobium. 117.  
 Tomickius Joannes. 167. 174. Nicolaus, de  
 eoque memorabilis. 117. & seqq. 174. &  
 seqq. Ejus ad Gratianum indicia epistola.  
 111. Petrus, cracovienfium episcopus. 177.  
 177.  
 Tonfus Joannes. 117. 116. 161.  
 Torrellenfium episcopus. 111.  
 Transilvania superius. 447.  
 Transsilvanus Michell. 71.

Trans;

Tresenium archiepiscopus . 437.  
 Trevis civitas Galliae . 437.  
 Trevesium archiepiscopus Joannes N. 431.  
 389. 450.  
 Tributum a Pio V. populis acquiescenti imposi-  
 tum . 113. & seqq.  
 Tricassium episcopus Jo. Antonius Caracciolus  
 loco ob haereticum motus . 174.  
 Tridentini concilii interpretes cardinales a  
 Pio IV. instituti . 37. Decreta in Polo-  
 niae regno, Joannis Francisci Comendani  
 operi, usque recepta . 30. 113. Cardinalium in-  
 terpretem episcopus . 55. 60.  
 Trinitarium fides . 111.  
 Tripho Gabrielus . 161.  
 Truckficus Gebhardus canonici colonienfis .  
306. Ordo card. Augustanus in Germaniam  
 profectus . 1. Jacobo Layola iussu perfo-  
 vit . 11. Et nomenque de rebus indicis epi-  
 scopis . 28. & Guiberti Kyburgensis contra  
 censuratos magdebargenses centenario  
 fidei inscriptioni . 318. Ad augustana com-  
 munitatem . 304. Colonienf archiepiscopus  
 idoneus exilimatus . 111. 117. 120. 121.  
 Ab Alberto, Bavariae duci, in ius laudibus ce-  
 lebretur . 117. & seqq. Equorum & stabuli  
 praefecto quo usque fuerit . 451. In Hispa-  
 niam Maximilian II. imper. filius dedit .  
 453 & seqq.  
 Turanum ad Echinosas infans clades . 124. Ab  
 his dictis ecclesiasticis periculum . 313.  
 Turnorius Robertus . 126.  
 Turnosius card. in Gallias ad Franciscum II. a  
 Pio IV. legatur . 149. collegium societati Jesu  
 Turnensi condidit . 314.  
 Turrianus Michael cameracensem episcopus . 310.  
 Ad eum Pii V. litterae . 314.

## V

Vabernae assitiae . 426.  
 Valacherum despectus . 176.  
 Valentini episcopus Joannes de Monac ob  
 haereticum loco motus . 174.  
 Valentini archiepiscopus Martinus de Ay-  
 la . 113. Ferdinandus N. 314.  
 Valentini provincialis concilium eiusque assa .  
113. & seqq.  
 Valerius Augustinus veronensem episcopus . 16.  
 Eius episcopus . 174. 176. Bernardus . 13.  
 Valerus Henricus, Poloniarum rex, Sigiswando Au-  
 gusto succedit . 121.  
 de Valera Joannes, equitum hierosolymitano-  
 rum magister, Melitum contra turcas Gre-  
 gorem defendit . 111. Eius laudes . 461. & seqq.  
 Varmienfis synodus quando celebrata . 177.  
 Varro de lingua latina 314. 163. vicus,  
 vulgo Viccedro . 314.

Vasceius Christophorus, auctor *Pleurae* pa-  
 salitarum . 401.  
 Vasceius Stanislaus . 302.  
 Vasarius Sini IV. & Pauli III. socius . 117.  
 Veda Fredericus . Vide *Calcestrum archiepiscopus*.  
 Veldichium in Helvetia . 168.  
 Velitrenum festiagenu Jo. Carolus Antonia-  
 nus . 384.  
 Veleingrus Christophorus . 426.  
 Venetianus comitatus . 313.  
 Veneris portas . 11.  
 Venerium dux Hieronymus Prius . 180. Petrus  
 Lauredanus . 314. 313.  
 Verantius Antonius. Vide *Agriensem episcopus*.  
 Verbanus lacus . 111.  
 Verdunum, sive Verodunum . 166.  
 Veronensem episcopus Augustinus Valerius . 16.  
 Bernardus Navagius . 314. Joannes Ma-  
 theus Gibertus . 37.  
 Veronensis Raphael . 427. 428.  
 Vespanto urbs Galliae . 437.  
 Vetus Joannes . 441.  
 Ughellius Ferdinandus notatus . 63. 91. 161.  
 Victrix ecclesiae scholastica Colinas Piranga .  
 438.  
 Vicentinus N. 303.  
 Victorii Petri ad card. Sirletum latina epistola .  
43. Italicae tres ad eundem . 44. & seqq. Ari-  
 stoteli poeticae commentaria . 314. Aristophili  
 edilio eundem & rursus . 314.  
 a. Victorii collegium . 454.  
 Villae cultus atque delicias . 18.  
 Villarius Petrus conditae, mirapitenfium  
 episcopus . 189.  
 de Villiers N. captus in Belgio . 467.  
 Vilnensis collegium . 116.  
 Vilnensis palatinus. Vide *Radegivius Chris-  
 phorus*.  
 Vilnensem episcopus ad varvasiendia comitia a  
 Lithuanis legatus . 199. Georgius Radavilius  
 card. 176. 186.  
 Vinclonensis dux Carolus Borbonius . 330.  
 Virgilius . 146.  
 Virgilio laudes . 111.  
 Vitergentium episcopus . 119.  
 Vitisitio liminum . 124. 331.  
 Vitellius Chiappinus . 143. Vitellius cand.  
 deque ex memorabilia . 32. 314.  
 a. Viti oppidum . 113.  
 Uzangius Jacobus gnesinensem archiepiscopus .  
111. 301. 303. 128.  
 Ullius Alphonsus . 149.  
 Vigeus motus . 458.  
 Volitius Petrus Sigismundi Augusti, Poloniarum  
 regis, de baricis negotio cum Philippo rege  
 agit . 341.

Volta-

Voltaire Collesius . [61](#).

Urbicus VIII. [431](#).

Urbicus card. Julius Feltrius de Rovere reuocatum synodum provincialem habet . [411](#). & seqq.

Urbini dux Guidobaldus . [77](#). ejus uxor Victoria Farnesio . *ibid.* Laurentius Medicus . [445](#).

Uris card. Carolo Borromaeo & Philippo II. de-  
mota, deinde ad Imperialem familiam transla-  
ta . [46](#). [67](#).

Utrianorum & brandeburgensium archiepiscopus  
Franciscus Alexander . [41](#). Controversias ac  
turbas, earumque exitus . *ibid.* & seqq. [67](#).

Utrianus princeps . Vide *Henricus Joannes  
Rouardus* .

Urbicus *Marcius* . [81](#). & seqq. Laetius Sistrum V.  
de religionis catholicae in Bohemia statu do-  
cet . [188](#). Ad cardinalatum depositus . *ibid.*  
190. » Rutenberg Guilielmus, ejusque su-  
diam egra catholicam religionem . [138](#). &  
seqq. Ad eum card. Alexander Montalti epi-  
scopus . [192](#).

Utrianus episcopus Joannes de S. Galae loco  
ob haereticum motus . [195](#). Saffraganeus Jo.  
Baptista N. [411](#).

Wittenbergensis ducatus monasteria . [412](#).

Wramerus Antonius . [111](#).

## X

X Anthippe Souris uxor . [169](#).

X Xanten, gurgitibus uris la Germania .  
414.

Ximinius Franciscus card. [111](#).

## Z

Z Agabriesium episcopus . [101](#).

Zalinskius Michael . [119](#). Ejus frater pa-  
laciensis culmenis . [128](#).

Zalaskius N. 175. [176](#).

Zancatus Joannes magnificus . [158](#).

Zanchius Basilias . [16](#). Chrysothomus . [114](#).  
[161](#).

Zitzardii dominus Robertus Longevallies . [111](#).



## ERRATA

## CORRIGE.

Pag. 5. col.1. v.30.	<i>operimentum</i>	<i>operimentum</i>
11. col.2. v.6ult. vi.ro	<i>viro</i>	<i>viro</i>
42. col.1. v. 9. col.	<i>col</i>	<i>col</i>
17. <i>quando</i>	<i>quando</i>	<i>quando</i>
14. col.1. v.6ult. <i>intefo</i> .	<i>intefo</i> .	<i>intefo</i> .
col.1. v. 2. <i>emotratto</i>	<i>emotratto</i>	<i>emotratto</i>
69. col.1. v. 2. <i>Agoreni</i>	<i>Agoreni</i>	<i>Agoreni</i>
129. col.1. v.6ult. <i>Pruffa</i>	<i>Ruffa</i>	<i>Ruffa</i>
col.1. v. 2. <i>Pruffa</i>	<i>Ruffa</i>	<i>Ruffa</i>
304. col.1. v.6ult. <i>Sandis miris</i>	<i>Sandis miris</i>	<i>Sandis miris</i>
305. col.1. v. 4.14. <i>Vicumerato</i>	<i>Vicumerato</i>	<i>Vicumerato</i>
307. col.1. v.11ult. <i>glornt</i>	<i>glornt</i>	<i>glornt</i>
355. marg. jun.	<i>jun.</i>	<i>jun.</i>
384. col.1. v.13. 1572.	<i>1572.</i>	<i>1572.</i>
315. in argum. epist. <i>eligant</i>	<i>populent</i>	<i>populent</i>
323. col.1. v. 8. <i>Pil V.</i>	<i>Pil IV.</i>	<i>Pil IV.</i>
440. col.1. v.12. <i>Dilecto &amp;c.</i>	<i>Dilecto &amp;c.</i>	<i>Dilecto &amp;c.</i>
443. col.1. v.8ult. <i>manibus inimicorum</i>	<i>manibus (fort.multis) inimicorum</i>	<i>manibus (fort.multis) inimicorum</i>

In Vol.III. hæc quoque corrigantur.

8. col.1. v.12. anno, &	nono &
135. col.1. v. 2. premistienfis	premistienfis
89. col.1. v.8ult. <i>pigram</i> ( fort. <i>pigitum</i> ) <i>fuit</i>	<i>pigram fuit</i>
326. col.1. v. 2. <i>dira</i>	<i>dira</i>
363. col.1. v. 2. non ante	omnino ante
397. v.15. studioforum	studioforum
422. v. 2. oratio	orabit
441. col.1. v.10. falertinum	falernitanum
471. ad vocem <i>Plura</i>	
337. 399.	337. 400.
407. Primam correctionem, quam diximus adhibendam in Vol.II. pag.18. v.13. col.1. ut pro non hic fietet nunc hic, dele.	

2

(17 18)





005644409



